DET

KONGELIGE DANSKE

VIDENSKABERNES SELSKABS SKRIFTER.

FEMTE RÆKKE.

HISTORISK OG PHILOSOPHISK

AFDELING.

ANDET BIND.

MED 3 STEENTRYKTE OG 9 KOBBERSTUKNE TAVLER.

KJÖBENHAVN.

TRYKT I BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI
VED F. S. MUHLE.

1857.

INDHOLD.

Side

Fortegnelse over Selskabets Embedsmænd og övrige Medlemmer . . . . . V.

J. L. Ussing, Græske og latinske Indskrifter i Kjöbenhavn . . . . . 1.

N. L. Westergaard, Om den anden eller den sakiske Art af Akhæmenidernes Kileskrift . . . . . 39.

J. L. Ussing, Attiske Studier:

1. Om Sokrates's Hermes Propylæos og Chariterne . . . . . 179.
2. Om Planen og Indretningen af Parthenon . . . . . 197.

C. Paludan-Müller, Herredagene i Odense 1526 og 1527. Et Bidrag til en kritisk Behandling af den danske Reformationshistorie . . . . . 237.

L. Müller, Den thraciske Konge Lysimachus's Mynter . . . . . 329.

FORTEGNELSE

over

DET KONGELIGE DANSKE VIDENSKABERNES SELSKABS

EMBEDSMÆND OG ÖVRIGE MEDLEMMER.

December 1857.

Protector.

Hans Majestæt Kongen.

Præsident.

Hans Excellence *Anders Sandöe Örsted,* Dr. jur., Geheimeconferentsraad, Ridder af Elephanten, Storkors af Dannebrog og Dannebrogsmand, Storkors af St. Olafsordenen.

Secretair.

Hr. *Georg Forchhammer,* Dr. Phil., Etatsraad, Professor i Mineralogien ved Kjöbenhavns Universitet, Ridder af Dannebrog, Dannebrogsmaud, Commandeur af Nordstjernen.

Kasserer.

Hr. *Peder Pedersen,* Dr. phil., Professor, Directeur for Livrente- og Forsörgelsesanstalten i Kjöbenhavn, Ridder af Dannebrog.

Archivarius.

Hr. *Johan Nicolai Madvig,* Dr. phil., Conferentsraad, Professor i Philologien ved Kjöbenhavns Universitet, Underviisningsinspecteur ved de lærde Skoler, Commandeur af Dannebrog.

Ordbogs-Commissionen.

- *Hans Matthias Velschow,* Dr. phil., Professor i Historien og de nordiske Antiquiteter ved Kjöbenhavns Universitet, Ridder af Dannebrog.
- *Niels Ludvig Westergaard,* Professor i de indisk-orientalske Sprog ved Kjöbenhavns Universitet, Ridder af Dannebrog.

Kasse-Commissionen.

Hr. *Frederik Christian Petersen,* Dr. Phil., Etatsraad, Professor i Philologien ved Kjöbenhavns Universitet, Provst paa Regentsen, Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmand.

- *Christian Jürgensen,* Mag. Art., Professor i Mathematiken ved Kjöbenhavns Universitet, Directeur for Livrente- og Forsörgelsesanstalten, Ridder af Dannebrog.
- *Niels Ludvig Westergaard,* Professor (s. Ordbogs-Commissionen).
- *Johan Christopher v. Hoffmann,* Oberstlieutenant, Commandeur for det Kongelige Landcadetcorps, Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmand, Ridder af den svenske Sværdorden, af den russiske Wladimirs Orden 4de Kl. og af den russiske Stanislaus Orden 3die Kl.

Meteorologisk Comite.

Hr. *Peder Pedersen,* Professor (Selskabets Kasserer).

- *Georg Forchhammer,* Etatsraad (Selskabets Secretair).
- *Japetus Steenstrup,* Professor i Zoologien ved Kjöbenhavns Universitet, Ridder af Dannebrog.

Commissionen for Udgivelsen af et dansk Diplomatarium og Regestum diplomaticum.

Hr. *Johan Nicolai Madvig,* Conferentsraad (Selskabets Archivar).

- *Caspar Frederik Wegener,* Dr. Phil., Conferentsraad, Geheimearchivarius, Commandeur af Dannebrog og Dannebrogsmand.
- *Hans Mathias Velschow,* Professor (s. Ordbogs-Commissioneu).

Revisorer.

- *Eduard August Scharling,* Mag. Art., Professor i Chemien ved Kjöbenhavns Universitet, Ridder af Dannebrog.
- *Ludvig August Colding,* Vandinspecteur.

Indenlandske Medlemmer.

Hr. *Laurits Scheby Vedel Simonsen,* Dr. Med. & Phil., Conferentsraad, Commandeur af Dannebrog og Dannebrogsmand.

Hs. Excellence *Anders Sandöe Örsted*, Geheimeconferentsraad (Selskabets Præsident).

Hr. *Frederik Christian Sibbern,* Dr. Phil., Conferentsraad, Professor i Philosophien ved Kjöbenhavns Universitet, Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmand.

- *Erik Christian Werlauff,* Dr. Phil., Conferentsraad, Professor i Historien ved Kjöbenhavns Universitet, Overbibliothekar ved det store kongelige Bibliothek, Storkors af Dannebrog og Dannebrogsmand, Ridder af Nordstjernen.
- *Georg Forchhammer,* Etatsraad (Selskabets Secretair).
- *Frederik Christian Petersen,* Etatsraad (s. Kasse-Commissionen).
- *Peter Wilhelm Lund,* Dr. Phil., Professor, Ridder af Dannebrog.
- *Henrik Nicolai Clausen,* Dr. Theol., Professor i Theologien ved Kjöbenhavns Universitet, Commandeur af Dannebrog.
- *Christian Georg Nathan David,* Dr. Phil., Etatsraad, Professor, Fængsels-Directeur, Ridder af Dannebrog.
- *Johan Nicolai Madvig,* Conferentsraad (Selskabets Archivar).
- *Christian Jürgensen,* Professor (s. Kasse-Commissionen).

Hr. *Daniel Frederik Eschricht*, Dr. Med., Etatsraad, Professor i Medicinen ved Kjöbenhavns Universitet, Ridder af Dannebrog og Nordstjernen.

- *Henrik Carl Bang Bendz*, Dr. Med., Professor ved Veterinairskolen, Ridder af Dannebrog.
- *Henrik Kröyer*, Dr. Phil., Professor, Inspecteur ved det kgl. naturhistoriske Museum, Ridder af Æreslegionen.
- *Hans Matthias Velschow*, Professor (s. Ordbogs-Commissionen).
- *Niels Matthias Petersen*, Etatsraad, Professor i de oldnordiske Sprog ved Kjöbenhavns Universitet, Ridder af Dannebrog.
- *Hans Larsen Martensen*, Dr. Theol., Biskop i Sjællands Stift, Hofprædikant, Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmand.
- *Johan Christopher v. Hoffmann*, Oberstlieutenant (s. Kassecommissionen).
- *Peder Pedersen*, Professor (Selskabets Kasserer).
- *Johannes Japetus Smith Steenstrup*, Professor (s. Meteorologisk Comite).
- *Rudolph Johannes Frederik Henrichsen*, Mag. Art., Professor, Rector ved Odense Cathedralskole, Ridder af Dannebrog.
- *Edvard August Scharling*, Professor (Revisor).
- *Caspar Frederik Wegener*, Conferentsraad (s. Commiss. for Regesta Diplomatica).
- *Caspar Peter Paludan-Müller*, Dr. Phil., Professor, Rector ved Nykjöbing Cathedralskole.
- *Jörgen Chr. Schiödte*, Professor, Inspecteur ved det Kongelige naturhistoriske Museum.
- *C. M. Gottsche*, Dr. Medicinæ (i Altona).
- *Carl Emil Scharling*, Dr. Theol., Professor i Theologien ved Kjöbenhavns Universitet, Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmand.
- *Christian Thorning Engelstoft*, Dr. Theol., Biskop i Fyens Stift, Ridder af Dannebrog.
- *Ernst Frederik Christian Bojesen*, Dr. Phil., Professor, Rector ved Soröe Skole, Ridder af Dannebrog.
- *Niels Ludvig Westergaard*, Professor (s. Ordbogs-Commissionen).
- *Carl Emil Mundt*, Mag. Art., Professor.

Hr. *Johan Louis Ussing,* Mag. Art., Professor i Philologien ved Kjöbenhavns Universitet.

- *Jens Jacob Asmussen Worsaae,* Professor, Inspecteur for de antiquariske Mindesmærkers Bevarelse, Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmand.

- *Adolph Hannover,* Dr. Med., Professor.

Hs. Excellence *Carl Christopher Georg Andræ,* Finantsminister, Storkors af Dannebrog.

Hr. *Konrad Gislason,* Professor, Docent i de oldnordiske Sprog ved Kjöbenhavns Universitet.

- *Johannes Theodor Reinhardt,* Professor, Inspecteur ved det Kongelige naturhistoriske Museum.

- *Ludvig August Colding,* Vandinspecteur.

- *Carl Ludvig Müller,* Lic. Theol., Dr. Phil., Professor, Inspecteur ved det kongelige Mynt- og Medaillecabinet og ved Thorvaldsens Museum, Ridder af Dannebrog.

- *Wilhelm Friedrich Behn,* Dr. med., Professor i Anatomie og Zoologie ved Universitetet i Kiel.

Udenlandske Medlemmer.

Hs. Excell. *Fried. Heinr. Alexander* Baron *v. Humboldt*, preussisk Geheimeraad, Storkors af Dannebrog.

Hr. *V. Flauti*, Professor i Neapel.

– *W. Lawrence*, Professor, Chirurg ved Bartholomæus-Hospitalet i London.

– *Johan Friedrich Ludvig Hausmann*, Geheimehofraad, Professor i Mineralogien i Göttingen, Commandeur af Dannebrog.

Sir *David Brewster*, Doctor Med. i Edinburgh.

Hr. *Robert Brown*, Doctor, Medlem af Videnskabernes Selskab i London.

Sir *John Frederik Wilhelm Herschel*, Baronet, Myntdirecteur, Medlem af Videnskabernes Selskab i London.

Hs. Excell. *Friedr. Carl v. Savigny*, forhenværende preussisk Statsminister.

Hr. *Christian Hansteen*, Professor i Astronomien i Christiania, Commandeur af Dannebrog.

Hs. Excellence *Fred. Wilhelm Struve*, russisk virkelig Statsraad, Directeur for Observatoriet i Pulkowa, Commandeur af Dannebrog.

Hr. *August Detlew Twesten*, Professor i Theologien i Berlin, Ridder af Dannebrog.

– *August Boeckh*, Geheimeraad, Professor i Philologien i Berlin.

– *Jacob Ludv. Carl Grimm*, Hofraad, Professor i Berlin.

– *Wilhelm Carl Grimm*, Professor i Berlin.

– *Charles Babbage*, Medlem af det kongelige Videnskabernes Selskab i London.

– *Jean Marie Pardessus*, Medlem af det franske Institut.

– *Karl Fr. Ph. v. Martius*, Hofraad, Professor i Botaniken i München, Ridder af Dannebrog.

– *Michael Faraday*, Doctor, Medlem af det kongelige Videnskabernes Selskab i London.

– *Carl Ritter*, Geheimeraad, Professor ved Universitetet i Berlin, Ridder af Dannebrog.

– *E. Mitscherlich*, Geheimeraad, Professor i Chemien i Berlin.

Hr. *Michel Eugène Chevreuil*, Professor, Medlem af det franske Institut, Ridder af Dannebrog.

- *Peter Andr. Hansen*, Professor og Directeur for det Seeberger Observatorium ved Gotha, Ridder af Dannebrog.

- *Carl Benedict Hase*, Professor, Bibliothekar, Medlem af det franske Institut

Sir *Charles Lyell*, Medlem af det kongelige Videnskabernes Selskab i London.

Hr. *Christian Gottfried Ehrenberg*, Professor i Zoologien ved Universitetet i Berlin.

- *Johannes Müller*, Professor i Medicinen ved Universitetet i Berlin.

- *Wilhelm Weber*, Doctor, Professor ved Universitetet i Leipzig.

Hs. Excell. *François Guizot*, Medlem af det franske Academie, Ridder af Elephanten.

Hr. *Friedrich Christopher Schlosser*, Geheimeraad, Prof. i Historien i Heidelberg.

- *Johan Voigt*, Geh Regjeringsraad, Prof. i Historien i Königsberg, Ridder af Dannebrog.

- *Victor Cousin*, Medlem af det franske Academie.

- *Lambert Adolphe Jacques Qvetelet*, Directeur for det astronomiske Observatorium og Secretair ved Videnskabernes Selskab i Brüssel.

- *Carl Ernst v. Baer*, Dr. Phil. et Med., Medlem af Academiet i Petersborg.

- *George Biddel Airy*, kgl. Astronom ved Observatoriet i Greenwich.

- *J. Dumas*, Medlem af det franske Institut, Commandeur af Dannebrog.

- *Elias Fries*, Prof. i Botaniken ved Universitetet i Upsala, Ridder af Dannebrog.

- *Georg Wilhelm Nitzsch*, Professor i Philologien i Leipzig.

- *Justus Olshausen*, Professor, Bibliothekar i Königsberg.

- *Bror Emil Hildebrand*, kgl. svensk Rigsantiqvar og Garde des Médailles i Stokholm, Ridder af Dannebrog.

- *Christian Lassen*, Professor i Bonn.

- *Christian Brandis*, Geheimeraad, Professor i Bonn.

- *Heinrich Ritter*, Geheimeraad, Professor i Göttingen.

- *Elie de Beaumont*, Medlem af det franske Institut.

Sir *Roderik Impey Murchison*, Medlem af det kgl. Videnskabernes Selskab i London, Commandeur af Dannebrog.

Hr. Baron *Justus v. Liebig*, Prof. i Chemien i München.

- *Sven Nilsson*, Prof. i Zoologien i Lund, Commandeur af Dannebrog.

- *C. G. Brunius*, Professor i Philologien i Lund, Ridder af Dannebrog.

Sir *William Hooker*, Forstander for den botaniske Have i Kew.

Hr. *Friedrich Wöhler*, Overmedicinalraad, Professor i Chemien i Göttingen.

- *Milne Edwards*, Medlem af det franske Institut.

- *Wilhelm Haidinger*, Sectionschef, Præsident for det geographiske Selskab i Wien.

- *Gustav Rose*, Professor i Mineralogien i Berlin.

- *Heinrich Rose*, Professor i Chemien i Berlin.

Græske og Latinske Indskrifter i Kjöbenhavn

af

J. L. Ussing.

Vidensk. Selsk. Skr., 5 Række, histor. og phil Afd. 2 Bd.

Enhver vil let tænke sig, at de græske og latinske Indskrifter, som findes i Kjöbenhavn, hverken ere mange eller store. Vi Danske ere nærmere henviste til at samle og granske vort eget Lands og Folks Oldsager, og, om vi end derfor ikke forsömme at dvæle ved Verdens-Culturens Vugge og blomstrende Ungdom, om vi end nok saa gjerne fordybe os i den klassiske Oldtid og dens Mindesmærker, ere vi dog i Rummet saa fjerne fra hiin Culturs Sæde, at der vilde behöves större Rigdomme, end det lille Danmark kan raade over, til at tilveiebringe en stor Samling af Monumenter fra den græske og romerske Oldtid. Dog — Iver og Kjærlighed udretter ofte mere end man skulde troe, og det herværende Antik-Cabinet turde maaske give os et ikke ganske ufordeelagtigt Vidnesbyrd. Denne Samling, der er opstaaet ved en Sammensmeltning af det forrige Konstmuseum og Christian den Ottendes Privatsamling, indeholder ei blot interessante Vaser, Terracotter, Bronzer og Marmorfragmenter, men ogsaa nogle græske og romerske Indskrifter. En mindre Samling Indskrifter findes indmuret paa Trappegangen i Bispegaarden. Det er den, som tilhörte den afdöde Biskop Münter, og som han har beskrevet i sit „Epistola ad virum illustrissimum Sergium ab Ouwaroff. Havniæ 1822."

Indskrifterne i Antik-Cabinettet ere langt betydeligere, og de philologiske Studerende ville ved Studiet af dem kunne erhverve sig den Autopsie, som er nödvendig for at faae ret Interesse for Epigraphikken og for tilbörlig at kunne benytte de epigraphiske Monumenter. Men de ere endnu for Störstedelen uudgivne, saa at Begynderen savner en Veiledning til at sætte sig ind i dem. Saa önskelig derfor i saa Henseende en fuldstændig Catalog og Behandling af disse Indskrifter kunde være, vilde jeg dog ikke vove at udgive en saadan i Videnskabernes Selskabs Skrifter, hvis jeg ikke antog, at den ogsaa kunde bringe Videnskaben om end kun et lille Skridt fremad. Jeg er ikke ved disse Monumenter kommen til overraskende nye Resultater, men maaskee Andre kunne finde Mere deri og forstaae Brudstykkerne bedre end jeg. Det er i alt Fald ikke Ret at lade dem ligge begravede i Mörket, og saaledes undlade at bidrage Sit til en levende Forstaaelse af Oldtiden. Men er det en Vinding for Videnskaben, at dens Stof bliver foröget, er det en endnu större Fordeel, at det bliver renset og berigtiget, og det er en uafviselig Fordring,

som den stiller til alle sine Dyrkere, at, naar de erfare, at Stoffet er urigtigt overleveret, da skulle de saa snart som muligt lade Sandheden komme for Dagen, at der ikke skal bygges paa den falske Grund, eller en lille Lygtemand skal lede Vandreren langt bort fra den rette Vei. Jeg vil i nærværende Afhandling faae Leilighed til at berigtige adskillige falske Overleveringer, saavel efter de herværende Monumenter, som efter Bröndsteds Dagböger, hvoraf jeg i Anhanget skal levere nogle værdifulde Bidrag.

Vi ville begynde med et Par Brudstykker af attiske Raads- og Folkebeslutninger fra Athens blomstrende Tid, som tidligere fandtes i Konstacademiets Samling.

1.

	ΙΑΙΓΗΙΣ		*Ἔδοξε τεῖ βολε)ῖ· Αἰγηΐς (ἐπρυτάνευε·*
	ΥΕΑΜΕΙ\		*..... ἐγραμμάτε)υε· Ἀμειψ(ίας εἶπεν·*
	ΣΘΟΡΥΜ		*Σθορυμ ...*
	ΥΝΑΤΑΙ		*δ)ύναται*
5.	ΘΗΝΑΙΩΝ	5.	*Ἀ)θηναίων*
	ΑΝΟΙΓΡΟΓΟι		*ἂν οἱ πρόγοι(οι*
	ΛΕΩΣΤΗΣΑΘΗ		*πό)λεως τῆς Ἀθη(ναίων*
	ΥΤΟΑΘΗΝΑΙΟΙ		*.... ντο Ἀθηναῖοι*
	ΑΤΗΣΒΟΛΗΣΕΝΣ		*α τῆς βολῆς ἐν σ*
10.	ΙΥΘΙΟΤΑΕΨΗΦΙ	10.	*.. μυθίο τὰ ἐψηφι(σμένα*
	ΛΕΣΑΙΔΕΣΘΟΡΥ		*κα)λέσαι δὲ Σθορυ(μ ...*
	ΣΤΟΓΡΥΤΑΝΕΙΟ		*ἐπὶ ξένια εἰ)ς τὸ πρυτανεῖο(ν εἰς αὔριον.*
	ΗΣΑΙΣΧΙΝΟΚΕΦ		*... ης Αἰσχίνο Κεφ(αλῆθεν*
	ΕΥΣΙΝΙΟΣΗΡ		*... Ἐλ)ευσίνιος, Ηρ ...*

Det er en Raadsbeslutning fra Begyndelsen af det 4de Aarhundrede för Christus. Man seer det paa den pyntelige Skrift, hvor Bogstaverne staae rækkeviis (*στοιχηδόν*), d. e. saaledes at ei blot de vandrette Linier, men og de lodrette ere holdte, og det ene Bogstav staaer nöiagtigt under det andet. Man seer det ogsaa paa Orthographien. De lange Vocaler *H* og *Ω* ere anvendte, men vi finde endnu *O* for *OY*, som i *βολῆς* Lin. 9, *Αἰσχίνο* Lin. 13, og formodentlig i L. 10. Der har sikkert ogsaa staaet *EI*, og ikke *HI* i Lin. 1.

Det er en vis Amipsias, efter hvis Forslag Raadet har bestemt at hædre en Udlænding,

der bestandig efter Evne har tjent Athenærerne, og hvis Forfædre have indlagt sig lignende Fortjenester. Hans Navn er tabt. Vi have Begyndelsen, Sthorym . ., men det klinger altfor fremmed til at jeg skulde vove noget Forsög paa at supplere det Manglende. Han skal hædres paa den sædvanlige Maade, hvorpaa Udlændinger hædres, nemlig ved et offentligt Festmaaltid Dagen efter at Raadets Bestemmelse er taget (smlg. Corp. Inscript. n. 84, 87, 106 o. a.). I Slutningen finde vi nogle Navne i Nominativ, maaskee Gesandter, der skulle sendes til den hædrede Fremmedes Fædreland. Den store aabne Plads paa Stenen efter den sidste Linie viser, at vi ere ved Enden af Raadsbeslutningen.

2.

Det Överste af den venstre Side af en Folkebeslutning omtrent fra samme Tid, maaskee lidt yngre. Den er lige saa pyntelig skrevet og ovenover smykket med et Relief som Vignet. Det har forestillet en Laurbærkrands imellem 2 Palmegrene; men kun Halvdelen deraf er bevaret.

	Θ E		*Θε(οῖς*
	ΛΕΟΝΤΕΥΣΕΙΓΙ		*Λεοντεὺς εἶπε*
	ΣΕΓΕΜΕΛΗΘΗΤ		*.. ς ἐπεμελήϑη τ . .*
	ΣΤΩΓΚΟΙΝΩΝ		*.. ς τῶγ κοινῶν*
5.	ΚΛΕΑΚΑΛΛΙ	5.	*.. κλέα Καλλι ...*
	ΤΕΦΑΝΩΣΑΤ		*σ)τεφανωσατ .*
	ΙΩΝΔΡΑΧΜ		*ἀπὸ πεντακοσ) ίων δραχμῶν*
	ΥΚΟΜΗΔΗΝ		*Λ)υκομήδην*
	ΜΟΚΑΙΤΟ		*.μο καὶ τὸ*
10.	ΛΟΣΤΕΦΑ	10.	*.λο στεφα(ν .*
	ΜΩΣΣΥΝ		*.μως συν*
	ΗΝΕΟΡ		*τ)ὴν ἑορ(τήν*
	ΧΟΝΤ		*.χοντ.*
	Ν./		*ν*

Overskriften *Θεοῖς* stiller denne Bestemmelse, som Skik og Brug var, under Gudernes Beskyttelse, s. Corp. Inscr. n. 150, Franz' Elementa Epigraphices p. 318; smlgn. ndfr. i Anhanget Nr. 11.

Vort Document begynder, uden nogen Tidsangivelse, med Forslagsstillerens Navn, ligesom Corp. Inscr. n. 101. Han hedder Leonteus. Han foreslaaer, at en vis Perikles eller Kallikles, Kallikles' Sön, eller hvad han nu har heddet, skal hædres med en Guldkrands af en bestemt Værdie, fordi han tilbörlig har varetaget et ham paalagt Hverv. Jeg har sat 500 Drachmer, ligesom i Corp. Inscr. n. 85. I den senere Tid finde vi oftest det Dobbelte, 1000 Drachmer, som i Corp. Inscr. n. 99.

3.

I Antik-Cabinettet findes en Blok af graa Steen, beskrevet paa 2 Sider, som C. T. Falbe har bragt med fra Sparta. Det er et Stykke af den Indskrift, som efter Fourmonts Afskrift er udgivet i Corp. Inscr. n. 1240. Vi have paa den brede Side Col. 1, vs. 11—21, og paa den smalle Col. 2, vs. 16—26. Den 11te Linie i förste Spalte og den 16de i anden staae lige over for hinanden.

	∠ΩΤΗΡΙΑΣ		ΚΛΕΩΝΦ
	ΕΥΔΙΑΙΤΟΥ		ΛΟΘΕΟΥ
	ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΗΣ		ΕΥΤΥΧΟΣ
	ΕΥΔΑΜΙΔΑΜ		ΝΥΜΦΑ
15.	ΩΛΟΧΙΣΛΥΣΙ		ΣΠΟΝΔΟ 20.
	ΦΣΦΙΛΟΧΑΡΕΙ		ΦΟΡΟΙ
	ΝΟΥΒΥΑΓΟΣ		ΣΤΕΦΑ
			ΝΟΣΑ
			ΝΕΓΚΛΗ
	ΕΠΙΑΓΗΤΟΡΙ		ΤΟΥ 25.
	ΝΟΜΟΥ		ΥΛΑΜΙ
20.	ΙΠΡΕΣΒΥΣ		
	ΝΚΛ		

	Σωιηρίας		*Κλέων Φ(ι-*
	Εὐδιαίτου,		*λοθέου,*
	Καλλικράτης		*Εὔτυχος*
	Εὐδαμίδα, μ-		*Νύμφα.*
15.	*ώλοχις, Λύσι*		*Σπονδο-* 20.
	πος Φιλοχαρεί-		*φόροι·*
	νου, βουαγός.		*Στέφα-*
			νος Ἀ-
			νεγκλή-
	Ἐπὶ Ἀγητορί(δα		*του,* 25.
	νομοφύ(λακες,		*Ε)ὐδαμί*
20.	*ὧν) πρέσβυς*		*(δας Νικία)*
	Εἰρανίω)ν Κλ(ε-		
	(άνορος.)		

Det er et Brudstykke af en Fortegnelse over Embedsmænd i Sparta, formodentlig fra det 2det Aarh. efter Chr. Aaret angives efter Patronomen Memmios Spartiatikos. De 5 Nomophylaker opregnes som sædvanlig begyndende med den Ældste, efter hvem ogsaa

hele Collegiet benævnes, hvorfor vi have denne Form: „Under M. Spartiatikos Nomophylakerne, hvis Ældste var Damonikos". Men efter denne relative Forbindelse sættes hans Navn ikke igjen; de 4 andre tilföies uden Videre i Nominativ: Ti. Claudius Decimus, og dernæst de 3, der staae paa vort Brudstykke, Soterias (thi saaledes staaer der; Boeckh mener, at der burde have staaet Soteridas), Kallikrates og Lysippos, hvis Navn paa Stenen er skrevet med eet Π. Ved de to Sidste tilföies foruden deres Faders Navn endnu en Titel. Lysippos er *βουαγός*, d. e. Förer eller Opsynsmand over en Afdeling af spartanske Ynglinge. Disse Afdelinger kaldtes nemlig Hjorde, *βοῦαι* eller *ἀγέλαι*, og deres Underafdelinger *ἴλαι*, hvis Förere selv vare unge Mennesker, *εἴρενες*. Kallikrates er *μώλοχις*, thi saaledes staaer der paa Stenen, ikke *μόλοχις*. Dette ellers aldeles ukjendte Ord maa antyde en Titel af lignende Art, og kunde altsaa komme med blandt de accessoria munera, som Boeckh omtaler i Corp. Inscr. I, p. 611 f. Maaskee kommer det af *μῶλος*, Kamp.

Paa den anden Side af Stenen opregnes de 5 Ephorer. I vort Fragment finde vi de to sidste: Kleon, ikke *Λέων*, som Fourmonts Afskrift har, Philotheos' Sön, og Eutychos, en Sön af Nymphas; det midterste Bogstav er *M*, og ikke *N*, som hos Fourmont. — Dernæst de 4 Spondophorer; i vort Fragment kun de to förste. Stenen stadfæster Boeckhs Conjectur *Εὐδαμίδας*.

4.

	ΝΙ		*Νι* ..
	ΝΙΚΟ		*Νικό(μαχος* ?
	ΤΡΟΦΙΙ		*Τρόφι(μος*
	ΛΑΒΕΑΤΡ		*Λαβεα Τρ*... ?
5.	ΤΡΟΦΙΜΟ	5.	*Τρόφιμος*
	ΝΕΩΝΝΙΚ		*Νέων Νίκ(ωνος* el. *Νικομάχου* el. a.
	ΛΚΑΜ		*Ἀκαμ(αντίδος*
	ΛΕΩΝΙΔΗ<		*Λεωνίδης*
	ϽΣΕΙΔΩΝ		*Π)οσειδών(ιος*
10.	ΛΡΙΑΝΙ	10.	.... *Αριανι* ..

Dette er et Stykke af en Liste over 18aarige athenæiske Ynglinge, som, efter at have tilbragt de lovbestemte 2 Aar med Legems- og Vaaben-Övelser i Gymnasierne, gaae over til at blive myndige athenæiske Borgere. Hos de attiske Talere omtales den Bog, hvori deres Navne indförtes, under Navnet *τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον*. Fra den romerske Keisertid have vi flere Indskrifter tilbage, der indeholde Lister over de Unge, hvem Gymnasiernes Forstander, Kosmeten, ved Aarets Slutning ligesom dimitterer fra Gymnasierne; s. Boeckh Corp. Inscr. n. 272 ff. De begynde med denne Formel: *Ἐπὶ τοῦ δεινὸς ἄρχοντος ὁ κοσμητὴς τῶν ἐφηβῶν ... τοὺς συνάρχοντας καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῷ ἐφηβεύσαντας ἀνέγραψεν.*

Listen indeholder Navnene paa Sophronisterne, Hyposophronisterne og Gymnasiarcherne, og dernæst de Unge ordnede efter Stammerne.

Vort lille Brudstykke hörer til denne Klasse. Vi have Slutningen af *φυλὴ Πτολεμαΐς* og Begyndelsen af *Ἀχαμαντίς*.

5.

Et lille Brudstykke af en attisk Indskrift. Gesimsen derover viser, at det er de förste 3 Linier.

ΕΩΝΣΤΡΑΤΗΓΟΙΚΑΙ'
ΑΙΡΕΙΝΤΩΝ⌢
⁻ΙΛΙΚΑ⁼

6.

ΞΙΣΕΜΠΟΛΕΜΩΙ

Derunder et Relief. Det synes at være det höire överste Hjörne af et Gravmonument.

7.

En attisk Gravstele med Indskriften

ΑΦΡΟΔΙΣΙΑΧΡΗΣΤ — *Ἀφροδισία χρηστ(ὴ χαῖρε.*

8.

D. M.

	ΧΡΗCΤΟCΤЄΘΑΠΤ	*Χρηστὸς τέθαπτ(αι)*
	ЄΥΒΟΥΛΟCЄΝ	*Εὔβουλος ἐν-*
	ΘΑΔЄΞЄΝΟC	*θάδε ξένος,*
	ЄΤΑΙΡΟCΑΓΑ	*ἑταῖρος ἀγα-*
5.	ΘΟCΧΡΥCΟΧΟ	*θὸς, χρυσοχό-* 5.
	ΟCΚΟΡΙΝΘΙΟC	*ος Κορίνθιος.*
	ЄΥΒΟΥΛΟCΜЄΝЄΓΩ	*Εὔβουλος μὲν ἐγώ-*
	ΓЄΠΑΤΡΙCΔЄΜΟΙ	*γε, πατρὶς δέ μοί*
	ЄCΤΙΚΟΡΙΝΘΟC	*ἐστι Κόρινθος,*
10.	ΚΑΙΠΡΟΧΟΑΙCΧΑΙ	*Καὶ προχοαῖς χαί-* 10.
	ΡΩΤΑΙCΑΠΗ	*ρω ιαῖς ἀπ' (ἐ-)*
	ΜΩΝЄΤΑΡΩΝ	*μῶν ἑτάρων.*
	TELAVIVS	Telavius
	PRISCVSET	Priscus et
	CAPITOFE	Capito fe-
	CERVNT	cerunt.

En græsk og romersk Gravskrift, som to Romere, Telavius Priscus og Capito have sat over en Græker, deres Gjæsteven, en Guldsmed fra Korinth, ved Navn Eubulos. Vi have först hans Gravskrift i to jambiske Trimetre; den sidste Stavelse i Ordet τέθαπται opsluges af den följende Diphthong. Derefter följer et Hexameter og et Pentameter, der atter fortælle, hvem han var, og at hans Venner stadig udgyde Drikoffere paa hans Grav. Da Versene ere saa simple, og ellers ikke affectere nogen gammeldags Tone, er det sandsynligt, at Ordet προχοή, som vi kjende fra den ældste græske Poesie i Betydningen af en Flodmunding, i den romerske Keisertid har været brugt om Libation. I Lin. 11 har Stenen ved en Feilskrift H i Stedet for Є.

8 a.

	D· M·	Dis Manibus.
	PVBLIVS · AELIVS	Publius Ælius
	AVGG · LIBERTVS · CAL	Augustorum Libertus Cal-
	LISTION · SE · VIVVS ·	listion vivus
5.	FECIT · SIBI · ET · SVIS ·	fecit sibi et suis 5.
	ET · LIBERTIS · LIBERTA	et libertis liberta-
	BVSQVE · POSTERISQVE	busque posterisque
	EORVM	eorum.

Denne smukt skrevne Gravsteen har en Frigiven af M. Aurelius og L. Verus sat for at hævde sig og Sine udelukkende Ret til et Gravsted. SE i Lin. 4 er kommet ind ved en Feil; Steenhuggeren har maaskee först villet sætte „se vivo".

Paa Bagsiden af Stenen findes följende græske Indskrift.

8 b.

	ΑC·ΚΛΗΠΙΟΔΟ·ΙυC	Ἀσκληπιόδοτος
	ΜΑΡ·ΚΙ·Α·ΝΟΥΝΙ·ΚΟ	Μαρκιανοῦ Νικο-
	ΜΗΔЄVC·ΖΗ·CΑC	μηδεύς, ζήσας
	Є·ΤΗ·Δ Є·ΚΑ·ΚΑΙЄΝ	ἔτη δέκα καὶ ἕν
5.	ΜΗΝΑC·Δ Є·ΚΑ·	μῆνας δέκα 5.
	ΗΜЄΡΑC·ΔЄΚΑ	ἡμέρας δέκα.

Vi finde her en Mængde Prikker, som vi ellers ikke ere vante til at finde i græske Indskrifter. Romerne have bestandig brugt saadanne til at adskille Ordene; i Grækenland derimod hörer det til de ældste Forsög, som man senere har opgivet. Vi finde to Prikker over hinanden til at adskille Ord i Traktaten imellem Elis og Heræa (Corp. Inscr. n. 11), 2 og 3 i den Sigeiske Indskrift (C. I. n. 8), 1 paa den gamle Bronze-Plade fra Petillia (C. I. n. 4), hvilket man har betragtet som en italiensk Eiendommelighed. Ogsaa fra den romerske Keisertid haves et enkelt Exempel herpaa i en Ephebfortegnelse fra Athen, som

er udgivet i Corp. Inscr. n. 282 efter Fourmonts Afskrift. En Afskrift af Bröndsted, som jeg har liggende for mig, giver disse Prikker paa flere Steder end den Fourmontske. I en vis Periode i den romerske Keisertid har man benyttet Prikker til at adskille Stavelserne; men dette Forsög er snart igjen blevet opgivet, som det jo og var overflödigt. Exempler herpaa findes i Fabrettis Inscriptiones p. 31, n. LX (Orelli n. 2740), og p. 374—76. Dette er ogsaa Hensigten med dem i vor Indskrift; men Steenhuggeren har ikke været conseqvent, og ofte udeladt dem, hvilket ogsaa er Tilfældet i flere af Exemplerne hos Fabretti. Den endnu af de fleste Philologer antagne Regel for Stavelseinddelingen, at Consonanter, som kunne begynde et Ord, ikke maae deles imellem 2 Stavelser, men sættes i Begyndelsen af den sidste, kunde synes at stadfæstes ved N. XXVII hos Fabretti, hvor vi finde H·PA·ΚΛΙC, XPH·CTOC, E·ΓTA, TI·TΛON, og ved N. 175, hvor vi læse PRO·TO·CTES; men i Modsætning dertil finde vi i N. 170 OP·TI·MO, 171 SEP·TI·MI·O, 172 BLAS·TE·NI og IP·SA, 177 SEM·NO, og her AC·ΚΛH. De Gamle selv have altsaa ikke været enige i denne Henseende; men dersom man skal slutte af disse Exempler, er det en fortrinsviis græsk Skik at holde Consonanterne sammen, men en romersk at skille dem ad.

Anvendelsen af Puncter imellem hvert Bogstav er et sjeldnere forekommende Steenhugger-Lune, s. Fabretti p. 79, n. 94 og Zell: Handbuch der römischen Epigraphik II, § 16, 6.

9.

	DALMATIOETZENOFLIO	Dalmatio et Zenofilo
	CONSS·COLL·FORESAD	consulibus Collegium fores(?) ad
	GENIUMLOCI·N·CXX·	Genium loci numos CXX
	ACCEPERUNT·A·SENA	acceperunt a sena-
5.	TORE·SUERIANO·ET·SE	5. tore Severiano et Se-
	UERO·ET·FELICANO·TUTO	vero et Feliciano tuto-
	RE·COLLEGIU MQUEM	re, collegium quem
	DE·SUO·FECERVNT	de suo fecerunt.

Indskriften er ikke let at læse, da den har lidt noget, og desuden er temmelig unöiagtig skrevet. Saaledes staaer der i 1ste Lin. Zenoflio for Zenofilo; Bogstaverne L og I ere omsatte ved en Feiltagelse, som f. Ex. hos Fabretti p. 13, n. LII, ETS for EST; i 5te Lin. Sveriano for Severiano, og i 6te Felicano for Feliciano (N er ikke ganske tydeligt; man kunde og læse RI; men Navnet Felicarius har vel aldrig existeret). I 7de Lin. er der et naturligt Hul i Stenen, der gjör, at det sidste Bogstav i Collegium er rykket saa langt fra de andre.

Denne Tavle er opsat i Aaret 333 efter Christus, da Constantin den Stores Broder

Dalmatius var Consul tilligemed Zenophilus. Den skriver sig fra et Laug eller Collegium, hvis Navn kun er angivet ved en Forkortning. Der staaer FORES; men hvad er det? Forestarii, Ferstmænd, er et barbarisk Ord, som vistnok kun tilhörer den afgjorte Middelalder. Jeg vilde snarere antage, at der burde have staaet FORENS, hvori N var udeladt ligesom E i Lin. 5 og I i Lin. 6. Dette kunde vi læse forensium; Orelli citerer i sine Inscriptiones Latinæ n. 4212 forenses scribæ librarii.

Dette Collegium har modtaget en Gave fra 3 Mænd, Senatoren Severianus, den unge Severus og hans Formynder Felicianus, til Stedets Genius. At hvert Collegium havde sin Skytsgud eller Genius, finde vi ofte i Indskrifterne, s. Orelli 178, 1611, 1710, 4095, 4122, 4087 o. a. Statuen have Collegiets Medlemmer selv bekostet, ligesom Orell. 988: „Baioli et vexillarii collegio Victoriensium signiferorum genium de suo fecerunt". Collegium er som Collectiv construeret med Fleertallet baade i 4de og 8de Lin. De 3 Mænds Gave har formodentlig været bestemt til Fester for Genien. Den belöb sig til 120 Mönter eller Numi. Numus betegner den gangbarste Möntsort, der lægges til Grund som Eenhed ved alle Pengeberegninger. Dette var fra gammel Tid som bekjendt Sestertsen. Ja endog længe efter at man havde ophört at slaae Sölv-Sestertser, vedblev den at benyttes som Eenhed for Beregningen. Saaledes endnu i Constantius Chlorus' Tid; thi vi læse i Eumenius' Tale pro restaurandis scholis cap. 11. „Salarium me liberalissimi Principes ex huius reipublicæ viribus in sexcenis milibus numum accipere iusserunt, non quoniam non amplius tribuere commodis meis vellent, in quem multo maiora et prius et postea præmia contulerunt, sed ut trecena illa sestertia, quæ sacræ memoriæ magister acceperam, in honore privati huius magisterii, addita pari sorte geminarent." Det Samme menes vist ogsaa i Constantin den Stores Forordning i Codex Theodosianus XIII, I om Lægers, Grammatikeres og andre Professorers Skattefrihed, hvor der og foreskrives, at dersom Nogen forgriber sig paa en Saadan, skal han betale en Böde til Statskassen af 100,000 numi, eller, hvis han har tilladt sin Slave at gjöre det, af 20,000 numi, for hvis Betaling Slaven selv skal tjene som Pant. Man undre sig ikke over de store Summer; hiin Tid foreskrev altid overordentlig strenge Straffe. Men Summerne ere heller ikke saa store, som de synes. Under Romerrigets Forfald i det 3die Aarhundrede bleve Sölvmynterne bestandig slettere og slettere, saa at der tilsidst næsten intet Sölv var i dem, s. Mommsen: Ueber den Verfall des römischen Münzwesens in der Kaiserzeit, i Berichte über die Verhandlungen der Kgl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig 1851, S. 231 ff. Vi see jo ogsaa af Eumenius' Tale, at 600,000 Sestertser betragtes som en meget ringe Lön. Naar altsaa i vor Indskrift 3 Mænd, hvoriblandt den ene er Senator, skjænke Collegiet en Gave af 120 Numi, kan dette ikke være 120 Sestertser, en Sum, der neppe vilde være tilstrækkelig til at bekoste den foreliggende Mindetavle. Vi kunne heller ikke læse 120,000, thi der er ingen Streg over Tallet eller anden Antydning deraf. Vi maae snarere tænke paa en anden Beregnings-Eenhed. Möntvæsenet blev nemlig fuld-

stændig reformeret af Diocletian, saaledes at Guldet blev lagt til Grund, og Guldmönten, Solidus, blev det egentlige Udgangspunkt. Denne synes altsaa ogsaa at kunne kaldes Numus. Det er mig rigtignok ikke bekjendt, at dette er skeet andensteds; Mommsen (a. S. S. 292, Anm. 1) kjender det kun som Benævnelse for den lille Sölvmynt, Siliqua, og for Kobbermönter, Folles o. a.; men herpaa kan man naturligviis i nærværende Tilfælde lige saa lidt tænke som paa Sestertsen. Antage vi, at her menes Guldmönter eller Solidi, da veier en saadan $\frac{1}{72}$ ℔ eller 15,75 Francs, og Gaven bliver altsaa $1\frac{2}{3}$ ℔ Guld eller 1890 Francs, d. e. henimod 700 Rdlr. Dansk. Jeg vil endnu kun tilföie, at Bogstavet N er aldeles sikkert. Jeg var tilböielig til at rette det til *N*, aureos; men det gaaer ikke an, ligesom det vel og er tvivlsomt, om Aureus i denne Tid bruges i Stedet for Solidus.

10.

D. M.
FECIT COL
LEGIVSVI
ATORI BE
NE MER
ENTI

Dis Manibus.
Fecit Collegius viatori bene merenti.

Denne meget raae og corroderede Indskrift, som er kjöbt 1821 i Napoli, skal skrive sig fra Tarent. I Museets Catalog er den urigtig afskrevet: FECIT COLLEGIV̄ FVMATORV̄ BENE MERENTI. Denne Afskrift har Münter meddeelt Orelli, der har aftrykt den i Analecterne n. 5044. Han gjör opmærksom paa, at Collegium Fumatorum er noget Nyt, men yttrer ingen videre Mistanke, skjöndt der dog var Anledning nok dertil ved en saadan Gravskrift, hvor det Væsentligste manglede, nemlig Angivelsen af hvem der var begravet. Sligt er naturligviis en Umulighed.

I Virkeligheden indeholder vor Gravskrift saa lidt som muligt; Collegiet har begravet et Bud, som det har været tilfreds med. Her er ingen Navne; Budets Navn bröd Ingen sig om; Collegiets Navn behövede ikke at tilföies paa enhver lille Tavle i dets fælles Gravsted. En lige saa kortfattet Gravskrift læses hos Fabretti p. 21, n. LIII:

PATER·FILIAE·BENEMERENTI·FECIT.

Det er klart af Bogstavernes Form, at vor Indskrift hörer til Romerrigets sidste Dage. I den Tid brugte man og Formen Collegius for Collegium; s. Orelli n. 2413, 4101, 4123, 4947; Muratori 525, 2; Marini Atti dei fratelli arvali Pref. p. XL; Mommsen Inscriptiones Regni Neapolitani nn. 9, 744 og 5720.

11.

L · QVAESTORIVS
CINYRA
LIB · LIBRAR · QVAESTOR

Lucius Quæstorius Cinyra, libertus librarius quæstorum.

Den Mand, over hvem denne Gravskrift er sat, var födt Træl, og bar i sin Trællestand Navnet Cinyra. Han har arbeidet for Quæstorerne som Afskriver, og er bleven frigiven af dem. I Mangel af andet Slægtnavn kalder han sig derfor Quæstorius, ligesom andre Servi publici efter deres Frigivelse kaldte sig selv Publicius.

12.

OSSA
C · AVIANI · C · L · ZENONIS ⊖
CONDIDIT
Q · CAECILIVS · Q · L · ALEXA
FRATER

Ossa C. Aviani Caii liberti Zenonis — mortuus est — condidit Q. Cæcilius Quinti libertus Alexa frater.

Om ⊖ som Betegnelse for at den, over hvem Gravskriften er sat, allerede er död, s. Zell. Handbuch d. Röm. Epigraphik § 21, 1.

13.

FVFIDIA	Q · CORNELI	Fufidia	Q. Cornelii
ↄ · L ·	Q · Q · L.	Caiæ liberta	duorum Quintorum liberti
THEODORA	PYLADIS	Theodora	Pyladis

Disse 2 Gravskrifter paa den samme Steen have staaet under samme Niche i et Gravkammer; thi det er bekjendt, at hvert af disse Columbaria pleiede at indeholde 2 Askekrukker eller Ollæ, s. Fabretti Caput primum. Den ene har Navnet i Nominativ, den anden i Genitiv; det kunde man gjöre efter Behag.

14.

O	C · IVLIVS · FELIX	T
.	NARCVDIANVS	T
.	PIVS · VIX · ANNIS	I
.	IXX · HIC · SITVS · EST	S

C. Julius Felix Narcudianus pius vixit annis undeviginti, hic situs est.

Denne Indskrift er funden i Tunis. Den staaer paa Foden af en opretstaaende Gravsteen eller Cippus, der er formet som et Ædicula med to korinthiske Söiler og en Gavl over. I Indfatningen har der staaet 8 lidt mindre Bogstaver, af hvilke nu kun de 5 kunne læses. Hvad de betyde, veed jeg ikke.

15.

D·M·S·
ARRANIA
QARTILLA
P·V·A·LXXXV
H·S·E·

Dîs Manibus sacrum.
Arrania Q(u)artilla pia vixit annis octoginta quinque, hic sita est.

16.

D·M·
TROPHIMES
AN·III·M·VIII·
D·XV·TROPHI
MVS·ETSOTI
RA·PARENTES
MEMORIAECAV
SAFECEP ...

Dîs Manibus
Trophimes, annorum trium mensium octo dierum quindecim, Trophimus et Sotira parentes memoriæ causa fecer(unt.

17.

D· M·
GAVIAEDONATAEFIL I.....
SIMAEQVAEVIX·AN.....
DIEBVS XI GAVIV.....
ANVSETEL BIADON...

Dîs Manibus (sacrum).
Gaviae Donatae fili(ae carissimæ, quæ vixit an(nis ...
diebus XI Gaviu(s ....
anus et Elbia Don(ata

Elbia er Helvia.

18.

D· M· S·
BABVRIASATVRNINA
VIXIT·ANN·XL·DIEB·X···
M·CAEL IVS·AELIANVS·
VXORI·DVL CISSIMAE FEC·

Dîs Manibus sacrum.
Baburia Saturnina vixit annis quadraginta diebus decem. M. Caelius Ælianus uxori dulcissimæ fe(cit.

19.

DIIS·MANIBVS
NICON VIXIT
ANNIS·XXVIII

Diis Manibus.
Nicon vixit
annis viginti octo.

Det er sjeldent at finde en Gravskrift saaledes fuldt udskrevet uden Forkortelser.

20.

D M S	Dîs Manibus sacrum
REDDVCI (	Redduci

Til Höire for disse Ord er en afbrudt Krands. Det er derfor sandsynligt, at det kun er Halvdelen af Gravskriften, vi have.

21.

Denne, ligesom de 3 fölgende, er meget raa.

D· M· S·	Dîs Manibus sacrum.
HEI⌊VI	Helvidius vixit an(n)is novem.
DIVS VIX	
ITANISIX	

22.

D M	Dîs Manibus.
SATVRNI	Saturninus Sergius
NVſSERCIVS	annorum septem.
A VII	

23.

. . . . .	. . . . .
IVNIORI	Juniori;
VIX·AN·XI	vixit annis undecim;
H·S·E	hic situs est.

24.

D M S	Dîs Manibus sacrum.
A· MAVR	A. Maurus pius vixit
VS P·V·A	annis nonaginta tribus.
⌊XXXXIII	hic situs est.
H S E	

25.

P· NUMISI	P. Numisi(us
SATVRNINVS	Saturninus
VIXITANNISLXII	vixit annis sexaginta duobus.

Denne Indskrift findes ikke paa en Steenplade, men den er indridset i Askekrukken selv, ligesom den fölgende.

26.

CALLAIS·H·E·	Callais hic est.

27.

. . . . . ONA·MALIS·NVNCQV	. . . bona malis nunc qu . .
. OMBREVIS·HEV·MISERQ·VITAE·P/	qu)om brevis heu miserque vitæ pa . .
. CCIPE·NVNCCINERES·MISERI·S	A)ccipe nunc cineres miseri s . . .
. IFRADATA'MEIS PARCE·VENEN/	. . . ra data meis parce venena
5. . LTIMA'FATORVM'PASSVRVS'PER	5. Ultima fatorum passurus per (maria ivi
ET·MORTISREQVIEM'REDDITVS·	Et mortis requiem redditus
NON'QVONIAM'INDIGNE'TVLIM'	non quoniam indigne tul(er)im
CVM'MVLTI'EXVNDIS'RAPTI'SCOPV	cum multi ex undis rapti scopu(lis perierunt
NEC·MORTEM·MISERI·SED·MALA	nec mortem miseri, sed mala
10. NVNC·EGO·VOS·ORO·VENTVRI·A	10. Nunc ego vos oro venturi a(d hocce sepul-
. TAQE'CONCORDES·HABIT	Itaq(u)e concordes habit(etis [crum
. . ECTI[illegible]'PROMERITIS'P[illegible]	Nec tibi pro meritis po . .
. . . . . MANESH	. . . . . manes h
. . . . .	. . . . .
15. . . . VSAQVE'LE	15. . . . ausaque le
MANIBVS·ECCE T	manibus ecce t . . .
ET·MERITIS·PRAE	et meritis prae . .
NVLLA·FIDES·M	nulla fides m . . .
SI·QVAERIS·LEC	Si quæris, leg(ito
20. REDDITA·NOST	20. reddita nost . .
ET·MEDITATA'M	et meditata m .
HAEC·EST·NOSTR/	Hæc est nostra . . .
QVAE·SOLENT	quæ solent.

Disse Brudstykker af en versificeret Gravskrift kan jeg ikke supplere med nogen Rimelighed; selv de faa Supplementer, jeg ovenfor har tilföiet, ere meget vilkaarlige. Den synes at være sat over en ung Mand, som har faret til Söes og lidt Skibbrud, men lykkelig overstaaet dette, dog kun for strax efter at blive forgivet. Den er skreven i Hexametre og Pentametre, men de vexle ikke nöiagtig. De to sidste Linier ere maaskee i Prosa; i alt Fald ere de bestemt adskilte fra det Foregaaende ved at være rykkede lidt ud i Marginen.

28.

. . . . .	Imp(eratori) Caesari L.
. . . . . LVEI .	Septimio Severo
. . . . INACI · AVG ·	Pertinaci Aug(usto)
. . VT · MAX · TI . .	Pont(ifici) Max(imo) trib(uniciæ)

5. . . . EST·COS·DES·II·P·P·
. . VITAS·VCRES·D·D·
P·P·FECIT·ET·DEDIC·ANNO
CORNELI.ANVLLINI·PROCOS
CV·ET·VALERI·FESTI·LEG·EIVS

5. potest(atis) cons(uli) des(ignato) iterum,
p(atri) p(atriæ)
Civitas Ucres d(ecurionum) d(ecreto)
p(ecunia) p(ublica) fecit et dedic(avit) anno.
Cornelii Anullini procons(ulis
cu(ra) et Valerii Festi Leg(ati) eius.

Denne Indskrift, som Falbe har bragt med fra Tunis, er udgivet i Excursions dans l'Afrique Septentrionale par les délégués de la societé pour l'exploration de Carthage, Appendice p. 35; men ikke med behörig Nöiagtighed; saaledes er selv Staden urigtig kaldet Ucris i Stedet for Ucres. Den har staaet paa en Bygning eller en Statue, som den africanske By Ucres har indviet til Septimius Severus i hans förste Regjeringsaar, 193 e. Chr. Her angives de Mænd, som have besörget Udförelsen, nemlig Proconsulen Valerius Anullinus og hans Legat Valerius Festus; de nævnes uden Fornavne. Paafaldende er Ordet anno i 7de Lin. Det kan ikke være en chronologisk Angivelse, thi der staaer intet Tal derefter. Det maa da vel betyde „i eet Aar, inden et Aars Forlöb".

Denne Indskrift har en geographisk Interesse, fordi den hidrörer fra den ellers næsten ubekjendte Stad Ucres, hvis Beliggenhed tillige bestemmes ved Findestedet. Stenen er funden ved Bordj Bou Djadi, 2 geographiske Mile V. N. V. f. Tunis; men Falbes Mening var, at Stadens rette Plads var at söge en halv Miil nordligere ved Hancher Toual el Zamel paa Höiden umiddelbart over den store Flod Medjerdah, de Gamles Bagradas. Ucres kunne vi ikke med Sikkerhed eftervise i den antike Literatur. Kun i Fortegnelsen over de Donatistiske Biskopper, som deeltoge i Mödet i Carthago Aar 411, finde vi en Vitalis, episcopus Ucrensis. Det er fremdeles en meget rimelig Formodning, der er fremsat af Udgiveren af det ovenfor nævnte franske Værk, at det er den samme Stad, som Diodor 20, 57 kalder Ἄκρις. Denne Historieskriver fortæller, at Agathokles' Sön, Agatharchos, som var bleven tilbage i Africa efter sin Faders Afreise, ved sin Feltherre Eumachos i Aaret 307 erobrede Stæderne Tokas, Phelline, Meschela og Akris; og i den nysomtalte Fortegnelse over Deeltagerne i Mödet i Carthago finde vi ligeledes en Episcopus Masclianensis ved Siden af Biskoppen af Ucres.

Anhang.

I.

Epigraphiske Meddelelser af Bröndsteds Dagböger.

Vor höitfortjente Landsmand, **Peter Ole Bröndsted** har i sine udgivne Skrifter efterladt sig et talende Vidnesbyrd om den begeistrede Kjærlighed, hvormed han omfattede den græske Oldtid, og den utrættelige Flid, hvormed han eftersporede de gamle Monumenter. Og dog var det kun den mindste Deel af hans rige Samlinger, han kom til at udgive og benytte. Hans efterladte Familie besidder en stor Mængde Dagböger, han har holdt paa sine Reiser. Han har deri afskrevet en Mængde græske Indskrifter, der vilde have gjort hans Navn berömt i Epigraphiken, hvis han havde udgivet dem strax. Men siden den Tid ere omtrent 40 Aar forlöbne. De fleste Indskrifter ere afskrevne af andre Reisende, og udgivne stundom mere end een Gang; men selv da er Bröndsteds Afskrift ofte ikke uden Værd; den er ikke sjelden nöiagtigere og bedre forstaaet. Nogle Indskrifter ere ogsaa, saavidt jeg veed, endnu uudgivne. Skulde jeg feile i denne Henseende, maa jeg bede om Overbærelse. Den epigraphiske Literatur, navnlig fra de senere Aar, er saa spredt, at det er saare vanskeligt at följge med den; og jeg har det Haab, at, selv om en enkelt andensteds udgiven Indskrift her skulde være gjentaget, vil Gjentagelsen dog vistnok indeholde værdifulde Varianter.

For at lette Oversigten har jeg anseet det for hensigtsmæssigst at följge Ordenen i Boeckhs Corpus Inscriptionum Græcarum.

1.

Fra **Athen**. En fiirsidet Steen af 7 Fod 1 Tommes Længde, 1 Fod 5 T. bred, og 11 Tommer tyk. Bröndsted fandt den i Haven hos en Tyrk, Veizlar Aga, hvor det til Apollo indviede Monument Corp. Inscr, n. 465 ogsaa fandtes.

Col. A., paa den brede Side.

	. . ΜΑ . .		. . .
	ΕΞΟΙΟΥ		*Ἐξ Οἴου*
	. ΠΟΛΗΞΙΣΑΠΕΛΛΙΚΩΝ . .		*Ἀ)πόληξις Ἀπελλικῶν(τος*
	. ΠΟΛΗΞΙΣΦΙΛΟΚΡΑΤΟΥ		*Ἀ)πόληξις Φιλοκράτου*
5.	. ΕΥΚΙΟΣΠΟΠΙΛΛΙΟΣ	5.	*Λ)εύκιος Ποπίλλιος*
	. ΠΙΘΑΛΟΣΣΟΡΑΤΟΥΣ		*Ἐ)πίθαλος Σ(ωκ)ράτους*
	. . ΣΙΚΡΑΤΗΣΕΠΙΚΡΑΤΟΥΣ		*Λυ)σικράτης Ἐπικράτους*
	. ΗΜΗΤΡΙΟΣ)		*Δ)ημήτριος Δημητρίου*
	. ΗΜΗΤΡΙΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ		*Δ)ημήτριος Φιλίππου*
10.	. ΕΙΛΩΝΦΙΛΙΝΟΥ	10.	*Χ)είλων Φιλίνου*
	. . ΛΙΝΟΣΧΕΙΛΩΝΟΣ		*Φι)λῖνος Χείλωνος*
	. ΙΟΝΥΣΙΟΣΕΥΦΡΟΣΥΝΟΥ		*Δ)ιονύσιος Εὐφροσύνου*
	. ΗΜΗΤΡΙΟΣ) ΝΕ		*Δ)ημήτριος Δημητρίου νέος (?)*
	. ΣΚΛΗΠΙΑΔΗΣΦΙΛΙΠΠΟΥ		*Ἀ)σκληπιάδης Φιλίππου*
15.	ΕΥΤΥΧΙΔΗΣ)	15.	*Εὐτυχίδης Εὐτυχίδου*
	ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣΑΡΤΕΜΟΥ		*Ἀρτεμίδωρος Ἀρτεμοῦ*
	ΗΓΗΣΙΑΣ)		*Ἡγησίας Ἡγησίου*
	ΝΙΚΟΒΟΥΛΟΣΝΙΚΟΜΗΔΟΥ		*Νικόβουλος Νικομήδου*
	ΛΕΥΚΙΟΣ)		*Λεύκιος Λευκίου*
20.	ΗΓΗΤΩΡΜΗΝΟΔΩΡΟΥ	20.	*Ἡγήτωρ Μηνοδώρου*
	ΠΟΠΛΙΟΣΤΥΡΡΑΝΙΟΣ		*Πόπλιος Τυρράνιος*
	ΝΙΚΟΜΗΔΗΣ)		*Νικομήδης Νικομήδους*
	ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ)		*Ἀπολλώνιος Ἀπολλωνίου*
	\ΕΥΚΩ¯ΛΑΧΗΣ		. . . . .
25.	ΠΟΠΛΙΟΣΛΕΥΚΙΟΥ	25.	*Πόπλιος Λευκίου*
	ΠΑΡΑΜΟΝΟΣΚΛΕΩΝΟΣ		*Παράμονος Κλέωνος*
	. . ΘΙΝΙΟΣΦΙΛΟΤΙΜΟΣ		*. . Θίνιος Φιλοτίμο(υ*
	. . ΠΟΛΕΜΟΣΑΤΤΑΛΟΥ		*Εὐ)πόλεμος Ἀττάλου*
	ΔΗΜΤΡΙΟΣ)		*Δημήτριος Δημητρίου*
30.	ΠΟΛΥΔΕΥΚΗΣΚΡΑΤΗΤΟΣ	30.	*Πολυδεύκης Κράητος*
	ΞΟΥΘΟΣΑΡΙΣΤΩΝΟΣ		*Ξοῦθος Ἀρίστωνος*
	ΛΕΥΚΙΟΣΔΗΜΗΤΡΙΟΥ		*Λεύκιος Δημητρίου*
	ΔΙΟΣΚΟ . . . ΗΣ)		*Διοσκο(ρίδ)ης Διοσκορίδου*
	ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ) ΑΛΕΞΟΣ		*Δημήτριος Δημητρίου Ἀλεξος (?)*
35.	. . . . . ΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ	35.	*Δημήτρι)ος Διονυσίου*
	. . . . .		. . . . .

	. . . . .	. . . . .
	. . IAI	. . . δ)αι
	. . . . ΦΩΝΔ . . . . ΣΟΔΩΡΟΥ	. . . . φῶν Δ(ιονυ)σοδώρου
40.	. . ΚΕΦΩΝ . ΩΜΥΡΙΩΝΟΣ	40. Ἀρ)κεφῶν (Τ)ωμυρίωνος (?)
	. ΩΜΥΡΙΩΝΑΡΚΕΦΩΝΤΟΣ	Τ)ωμυρίων (?) Ἀρκεφῶντος
	. . ΚΟΣΤΡΑΤΟΣΑΡΤΕΜΩΝΟΣ	Νι)κόστρατος Ἀρτέμωνος
	. ΓΟΛΛΩΝΙΟΣ . ΕΑΔΑ	Ἀ)πολλώνιος (Δ)εάδα
	. ΕΛ . . . Σ)	Δ)ε(άδα)ς Δεάδα (?)
45.	. ¯ΑΘ . . ΠΟΣ	45. Ἀγ)άθ(ιπ)πος
	. ΟΤΤ . . . ΦΙΛΟΞΕΝΟΥ	Κ)ότ(υφος ?) Φιλοξένου
	. ΩΠ . . ΟΣ ΕΣΤΙΑΙΟΥ	Ζ)ώπ(υρ)ος Ἑστιαίου
	. ΥΣ . . . ΡΟΣ	Δ)ύς(ανδ)ρος
	. ΟΙ . . . . . ΑΡΔΟΣ	. . . . .
50.	. . ΘΑΛΙΔΑΙ	50. Αἰ)θαλίδαι
	ΑΡΤΕ . ΩΝ) ΝΕ	Ἀρτέ(μ)ων Ἀρτέμωνος νέος (?)
	ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣΠΟΣΙΔΙΠΠΟΥ	Ἀπολλώνιος Ποσιδίππου
	. Ν . . . . . ΝΗΟΥ	. . . . Αἰ)νήου
	ΠΡΩΤΑΙΣΟΣΑΙΝΗΟΥ	Πρώτα(ρχ)ος Αἰνήου
55.	ΠΑΜΦΙΛΟΣ)	55. Πάμφιλος Παμφίλου
	. ΕΙΔΟΤΟΣΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ	Ἰσ)είδοτος (?) Ἀλεξάνδρου
	ΣΤΡΑΤΩΝΔΙΟΔΩΡΟΥ	Στράτων Διοδώρου
	ΣΤΡΑΤΩΝ)	Στράτων Στράτωνος
	ΛΕΥΚΙΟΣ	Λεύκιος . . . . .
60.	. ΥΔΩΤΟΣΑΡΤΕ . . ΝΟΣ	60. Κ)ύδωτος (?) Ἀρτέμωνος
	ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ)	Διονύσιος Διονυσίου
	. ΗΝΑΙΟΣ ΦΙΛΩΤΟΥ	Δ)ηναῖος Φιλώτου
	ΞΕΙΔΩΤΟΣΦΙΛΩΜΟΣ	Ἰσ)είδ(ο)τος Φίλω(ν)ος
	ΤΙΜΟΚΡΑΤΗΣ)	Τιμοκράτης Τιμοκράτους
65.	ΤΙΜΟΚΡΑΤΗΣ)	65. Τιμοκράτης Τιμοκράτους
	ΠΟΣΙΔΙΠΠΟΣ ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ	Ποσίδιππος Ἀπολλωνίου
	ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ) ΝΕ	Ἀπολλώνιος Ἀπολλωνίου νέος (?)
	ΕΥΠΥΡΙΔΑΙ	Εὐπυρίδαι
	ΕΟΓΕΝΗΣ)	Θ)εογένης Θεογένους
70.	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ)	70. Ἀλέξανδρος Ἀλεξάνδρου
	ΔΙΟΝΥΣΙΟΣΣΩΣΤΡΑΤΟΥ	Διονύσιος Σωστράτου

	. . ΜΟΣΘΕΝΗΣ . ΠΟΛΛΟΥ	*Δη)μοσθένης (Ἀ)πόλλου*
	. . ΟΓΕΝΗΣΑΠΟΛΛΟΦΑΝΟΥ	*Θε)ογένης Ἀπολλοφάνου*
	. . . ΔΩΡΟΣΔΗΜΟΦΙΛΟΥ	*. . . δωρος Δημοφίλου*
75.	. . ΟΚΛΗΣΕΥΝΙΚΟΥ	75. *. . οκλῆς Εὐνίκου.*
	. ΑΔΙΑ) ¯ΖΩΠΥΡΟΥ	*. αδία(ς) Ζωπύρου*
	ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣΦΙΛΩΝΟΣ	*Ἀριστοτέλης Φίλωνος*
	. . ΛΩΝΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥ	*Φί)λων Ἀριστοτέλου*
	ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣΝΙΚΙΟΥ	*Ἀριστοτέλης Νικίου*
80.	ΝΙΚΙΑΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥ	80. *Νικίας Ἀριστοτέλου*
	. ΥΛΟΣΙΣΙΓΕΝΗΣ	*Α)ὔλος Ἰσιγένης*
	ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ	*Δημοσθένης Ἀπολλωνίου*
	ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ	*Ἀπολλώνιος*
	. ΩΠΥΡΟΣ ΘΕΟΓΕΝΟΥ	*Ζ)ώπυρος Θεογένου*
85.	. ΠΙΓΕΝΗΣΦΙΛΩΝΟΣ	85. *Ἐ)πιγένης Φίλωνος*
	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ)	*Ἀλέξανδρος Ἀλεξάνδρου*
	. . . ΙΟΧΩΣΗ . . . ΔΟΥ	*Ἀντ)ίοχ(ο)ς Ἡ(ρών)δου (?)*
	. ΙΚΩΔΗΣΑΝΤΙΟΧΟΥ	*Ν)ικώδης Ἀντιόχου*
	. . . ΟΜΑΧΟΣΣΩΚΛΕΟΥΣ	*Νικ)όμαχος Σωκλέους*
90.	. . . . ΣΑΡΙΣΤΟΜΑΧΟΥ	90. *. . . . ς Ἀριστομάχου*
	ΘΕΟΚΛΕΟΣΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ	*Θεοκλ(ῆ)ς Ἀλεξάνδρου*
	ΕΥΔΗΜΟΣΘΕΟΔΩΡΟΥ	*Εὔδημος Θεοδώρου*
	. ΗΝΑΙΟΣ ΑΚΑΜΑΝΤΟΣ	*Α)ηναῖος Ἀκάμαντος*
	ΜΟΣΧΙΩΝ ΔΙΟΔΩΡΟΥ	*Μοσχίων Διοδώρου*
95.	ΔΙΟΔΩΡΟΣ ΜΟΣΧΙΩΝΟΣ	95. *Διόδωρος Μοσχίωνος*
	. ΑΑΡΚΟΣΝΕΜΕΓΟΣ	*Μ)άαρκος Νεμέ(τι)ος (?)*
	. ΠΟΛΛΩΝΙΟΣ . . . . ΟΥ	*Ἀ)πολλώνιος . . . . ου*
	ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ)	*Διονύσιος Διονυσίου*
	ΠΟΛΥΦΡΩΝΗ . . . . ΟΥ	*Πολύφρων Ἡ(γησί)ου (?)*
100.	ΠΥΘΩΝΜΕΝΕ . . . ΟΥ	100. *Πύθων Μενε(δήμ)ου*
	ΠΥΘΩΝ)	*Πύθων Πύθωνος*
	ΗΛΙΟΔΩΡΟΣ	*Ἡλιόδωρος . . . .*
	. . ΥΦΑΝΗΣ ΧΑΙ	*Θο)υφάνης Χαι . . . .*
	ΝΙΚΟΜΑΧΟΣ	*Νικόμαχος . . . .*
105.	. ΥΘΟΚΡΙΤΟΣ	105. *Π)υθόκριτος . . . .*
	. . . ΧΟΛΑΟΣ)	*Ἰσ)χόλαος Ἰσχολάου (?)*
	. . . ΠΙΩΝΕΥΚΛΕ . . .	*. . . πίων Εὐκλέ(ους*
	. . . ΟΤΟΣΓΟΡΙ	*. . . οτος Γορ(γίου*

	....ΙΩΝΧΡΙΕ ...	
110.	....ΛΗΣΓΟΡΙ ...	110. .... *λης Γορ(γίου*
	....ΡΑΚΛΕΩΝΟΣ ...	..
	...ΟΣΘΕΝΗΣΑΠΟΛΛΟΝΙΟΥ	... *οσθένης Ἀπολλ(ω)νίου*
	...ΣΟΔΩΡΟΣΔΙΟΓΕΝΟΥΣ	... *σόδωρος Διογένους*
	..ΧΟΛΕΙΔΑΙ	*Χολ(λ)είδαι*
115.	..ΑΤΗΣΕΙΡΗΝΑΙΟΥ	115. *Κρ)άτης Εἰρηναίου*
	..ΟΚΡΑΤΗΣΦΙΛΟΚΡΑΤΟΥΣ	*Λεω)κράτης (?) Φιλοκράτους*
	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣΘΕΟΦΙΛΟΥ	*Ἀλέξανδρος Θεοφί(λ)ου*
	..ΜΗΤΡΟΣΑΝΤΙΟΧΟΣΘΕ	*Δη)μήτρ(ι)ος Ἀντιόχο(υ*
	.ΝΘΟΣ)	*Ἄνθος Ἄνθου*
120.	ΝΙΚΡΑΤΗΣΦΙΛΑΝΔΡΟΥ	120. *Νι(κο)κράτης Φιλάνδρου*
	..ΚΟΛΑΟΣΤΙΜΟΚΡΑΤΟΥ.	*Νι)κόλαος Τιμοκράτου(ς*
	.ΕΚΜΟΣΛΙΚΙΝΙΟΣ	*Δ)έκμος Λικίνιος*
	..ΤΑΙΟΣ ΣΩΣΙΒΙΟΥ	*..ταῖος Σωσιβίου*
	.ΕΟΦΙΛΟΣΕΡΜΑΙΣΚΟΥ	*Θ)εόφιλος Ἑρμαΐσκου*
125.	.ΤΡΑΤΩΝΕΡΜΑΙΣΚΟΥ	125. *Σ)τράτων Ἑρμαΐσκου*
	.ΥΔΗΜΟΣ ...	*Ε)ὔδημος ...*
	..ΥΚΙΟΣ ...	*Λε)ύκιος ..*
	...ΚΙΟΣ .	*Λεύ)κιος ..*
	....Ο ..	..

Col. B., paa den smalle Side.

ΙΕ ΛΕΥΚΟΝΟΕΙΣ	.. *Λευκονοεῖς*
ΔΗΜΟΦΙΛΟΣΤΙΜΑΙΟΥ	*Δημόφιλος Τιμαίου*
ΤΙΜΑΙΟΣ ΧΑΒΡΙΟΥ	*Τιμαῖος Χαβρίου*
ΔΕΚΜΟΣ	*Δέκμος ....*
5. ΤΕΜΑΓΕΝΗΣ	5. *Τ(ι)μαγένης*
ΔΗΜΗΤΡ ... ΓΑ	*Δημήτρ(ιος) ... (Π)α-*
.ΗΜΟΝΟΥ	*ρα)μόνου*
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΠΟΛΥ	*Διονύσιος Πολυ-*
ΧΑΡΜΟΥ	*χάρμου*

Denne Fortegnelse ligner Corp. Inscr. Nr. 172, men den er meget större. Alle de c. 130 Personer, som her opregnes, henhöre til *φυλὴ Λεωντίς*, men kun til 6 Demer. Hvis vi havde Listen fuldstændig, vilde Antallet formodentlig for denne ene Stamme löbe op til det Tredobbelte i det Mindste, og for alle 12 Stammer til henimod 5000. Foran een Demos, Leukonoe, staaer IE. Det kan være Taltegnet 15. I saa Fald maa der ogsaa foran alle de andre Demer have staaet en Angivelse af, hvormange Medlemmer de have leveret til denne Liste.

Hvilken Slags Personer denne Liste indeholder, derom tör jeg ikke vove nogen Gisning, ligesaa lidt som om Corp. Inscr. Nr. 172. Boeckh indsaae, at det hverken var en Fortegnelse over Prytaner eller over Epheber, og satte den, af Mangel paa bedre Plads, under Tituli militares; men Overskriften, hvoraf kun de tre sidste Bogstaver . . . . TAI vare bevarede, vovede han ei at udfylde. Bergk har været dristigere. Han har i Rheinisches Museum, Neue Folge VII, S. 130 ff., forledet af den særdeles vigtige Fortegnelse over Diæteterne fra Aar 337, som er udgivet af Meier og Ross i Die Demen von Attika S. 22, meent, at det skulde være *Διαιτη)ταί*. Men hans Hypothese forekommer mig altfor dristig til at vinde mange Tilhængere, og det her offentliggjorte Document kunde maaskee overbevise den skarpsindige Forfatter selv derom.

Til Besvarelse af dette Spörgsmaal er det neppe uvigtigt at lægge Mærke til, at de optegnede Personer undertiden synes at være Brödre, som Leadas' Sönner L. 43 og 44, Æneas' L. 53 og 54, Apollonios' L. 66 og 67. Gjentagelsen af samme Navn i L. 64 og 65 beroer vel kun paa en Skrivfeil. Sikkrere synes det, at Sönnen oftere er nævnt lige efter Faderen, som L. 10 og 11 Chilon Philinos' Sön og Philinos' Chilons Sön, L. 40 og 41 Arkephon Tomyrions Sön og Tomyrion Arkephons, 77 og 78 Aristoteles Philons Sön og Philon Aristoteles', 79 og 80 Aristoteles Nikias' og Nikias Aristoteles' Sön, 100 og 101 Python Menedemos' og Python Pythons Sön. Tre Gange, L. 13, 51 og 67 finde vi Tegnet ΝΕ, hvilket jeg formoder bör læses *νέος*, ung.

Navnene ere for det meste fuldstændige eller lette at udfylde. Iblandt de mere tvivlsomme Supplementer vil jeg nævne *Ἰσείδοτος* for *Ἰσίδοτος*, som jeg har sat L. 56 og 63. Faderens Navn mangler, uden at Bröndsted har angivet, at det oprindelig har staaet paa Stenen, L. 45, 48 og 83. L. 34 har en besynderlig Form. Der er vist en Feil, thi jeg tör ikke gjöre det gjældende som en romersk Indflydelse, at Manden har to Navne: Demetrius Demetrii f. Alexas. Vi finde ikke faa romerske Navne, deels Fornavne, der benyttes paa græsk Viis, Lucius L. 19, 25, 32, 59, 127, 128, Publius L. 25, deels fuldstændige romerske Benævnelser bestaaende af Fornavn og Familienavn, L. 5 L. Popillius, 21 P. Turranius, 96 M. Nemetius (?), 122 D. Licinius, Col. B, L. 4—5 Decimus . . . . Timagenes, Col. A, L. 81 Aulus Isigenes.

2.

Hos en simpel Mand i Udkanten af **Athen**.

	ΙΕΙΣ	*Στειρ)ιεῖς* el. *Παιαν)ιεῖς* el. A.
	ΣΤΡΑΤΟΣΓΑΝΤΗΝΟΡΟΣ	.... *στρατος Παντήνορος*
	ΚΥΟΗ · ΡΙΟΙ	*Κυθή(ρ)ριοι*
	ΤΙΜΟΘΕΟΣΤΙΜΟΚΛΕΙΔΟΥ	*Τιμόθεος Τιμοκλείδου*
5.	ΝΙΚΗΤΗΣΓΡΟΜΕΝΟΥΣ	*Νικήτης Προμένους* 5.
	ΚΥΔΑΘΗΝΑΙΕΙΣ	*Κυδαθηναιεῖς*

	ΑΙΣΧΥΛΟΣΓΝΩΣΙΟΥ	*Αἴσχυλος Γνωσίου*
	ΧΑΡΙΑΔΗΣΕΡΜΟΘΕΟΥ	*Χαριάδης Ἑρμοθέου*
	ΑΜΕΙΝΟΚΛΗΣΤΑΧΥΛΛΟΥ	*Ἀμεινοκλῆς Ταχύλλου*
10.	ΣΤΡΕΦΕΝΕΩΣΕΥΔΩΡΟΥ	*Στρεφένεως Εὐδώρου* 10.
	ΕΥΧΘΟΝΙΟΣ ΕΠΙΜΗΔΕΙΔΟΥ	*Εὐχθόνιος Ἐπιμηδείδου*
	ΕΠΙΓΕΝΗΣ ΕΠΙΓΕΝΟΥΣ	*Ἐπιγένης Ἐπιγένους*
	ΒΟΩΝΜΕΝΙΠΠΟΥ	*Βοων Μενίππου*
	ΤΕΙΣΑΜΕΝΗΣ ΠΥΘΟΝΙΚΟΥ	*Τεισαμένης Πυθονίκου*
15.	ΦΑΝΟΚΡΙΤΟΣ ΛΙΠΑΡΩΝΟΣ	*Φανόκριτος Λιπαρωνος* 15.
	ΕΥΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΟΥ	*Εὐπόλεμος Καλλικράτου*
	ΗΓΗΤΩΡ ΛΥΣΙΠΠΟΥ	*Ἡγήτωρ Λυσίππου*
	ΑΙΩΝ ΑΙΩΝΟΣ	*Αἴων Αἴωνος*
	ΑΙΘΑΛΙΔΑΙ	*Αἰθαλίδαι*
20.	ΧΑΙΡΩΝΔΗΣ ΘΡΑΣΩΝΙΔΟΥ	*Χαιρώνδης Θρασωνίδου* 20.
	ΛΥΣΙΜΑΧΟΣ ΘΟΥΚΛΕΙΔΟΥ	*Λυσίμαχος Θουκλείδου*
	ΓΟΤΑΜΙΟΣ	*Ποτάμιος.*
	ΙΤΙ·	. . .

Denne Indskrift ligner ved förste Öiekast de Lister over Prytanerne, som vi finde i Corp. Inscr. n. 190 ff., hvor Prytanerne af samme Stamme opregnes efter deres Demer. Men de her forekommende Demer höre ikke til samme Stamme; *Κυθήρριοι* og *Κυδαθηναιεῖς* höre til *Πανδιονίς*, medens *Αἰθαλίδαι* og *Ποτάμιοι* höre til *Αεωντίς*. Det maa altsaa være en anden Anledning, der har forenet disse Mænd; men det er i ethvert Tilfælde paafaldende, at Stammeadskillelsen mangler; man tör vel ei antage, at *Αεωντίδος* i Afskriften er udfaldet foran *Αἰθαλίδαι*. Denne Indskrift indeholder ikke faa sjeldne Navne, som man forgjæves söger hos Pape, som *Πανιήνωρ, Τάχυλλος, Στρεφένεως, Εὐχθόνιος* (*Ἐπιμηδείδης* skal vel være *Ἐπιμηλείδης*) *Βοων, Λιπαρων, Αἴων.*

3.

„I **Athen** indmuret i et Huus bagved Kirken *Ἁγ. Δημήριος Κατηφόρης.*"

ΝΕΙΚΗΣΑΣ.ΠΟΛΕΜΑΡ	*Νεικήσας πολεμάρχος Ἀπολλοφάνης*
ΧΟΣΑΠΟΛΛΟΦΑΝΗΣΕΥΦΕ	*Εὐφ(ή)μου*
ΜΟΥΛΑΜΠΑΔΕΘΗΚΕΘΕ	*Λαμπάδ, ἔθηκε θεοῖς τοῖσιν ἐνιστα-*
ΟΙΣΤΟΙΣΙΝΕΝΙΣΤΑΔΙΟΙΣ	*δίοις*

ΠΑΙΔΟΤΡΙΒΟΥΝΤΟΣΑΒΑΣΚΑΝΤΟ. *παιδοτριβοῦντος Ἀβασκάντου.*

Denne Indskrift er, ligesom Corp. Inscr. Nr. 243, sat af en Seirherre i Fakkellöb, der indvier Seirsbelönningen til de Guder, hvem man hædrede ved denne Kamp. Fakkellöbet er ofte omtalt hos de gamle Forfattere og i Indskrifterne. Det foretoges ei blot til

Ære for visse Lysguddomme, men og som en Övelse af Epheberne i Gymnasierne. Saaledes her, hvor Guderne kaldes *ἐνισιάδιοι* eller *ἐνστάδιοι*, et nyt Ord, der minder om Hermes *ἐναγώνιος*. Seirherren er her ikke den Yngling, der först har bragt den brændende Fakkel til Maalet — ogsaa de kaldes Seirherrer i Corp. Inscr. Nr. 244 og 287 — men Lampadarchen, der med sin Klasse Epheber har overvundet de andre. Denne Apollophanes er tillige Polemarch; vi see deraf, at den Lov, som gjaldt i Demosthenes' Tid, at Archonterne vare fritagne for de enkykliske Liturgier, ikke har været gjældende i den romerske Keisertid.

Y er, som i enkelte senere Indskrifter, skrevet ¥.

4.

Corp. Inscr. Nr. 282 findes hos Bröndsted i en meget correctere Afskrift end den Fourmontske, som Boeckh benyttede. Bröndsteds Afskrift stadfæster for det Meste Boeckhs Rettelser. I L. 10 har Br. ΕΙΣΙΔΩΡΟΣ · ΟΙΝΟΥ. L. 14 ΕΛΠΑΣ; Kröllen foran Ε er ikke et Α, men et Brud i Stenen. L. 17 ΠΡΟΤΑΝΙΣ · ΔΙΟΝΥΣΦΥΣΙΣ · L. 23 ΑΝΤΑΣ · ΕΙΣΑΣ . . . . . ΡΙΜΟΣ. L. 24 Slutn. ΓΕΡ, saa at Boeckhs Gisning *Γερμανικήοις* ikke mere er blot Gisning.

De allerfleste Navne ere adskilte ved Puncter imellem. Jeg har dog derfor ikke anseet det for nödvendigt at optrykke det Hele; men jeg vil meddele Begyndelsen til en lignende Indskrift, som Bröndsted fandt hos Præsten ved den nysnævnte Demetrios-Kirke. Indskriften havde over 28 Linier, men kun Begyndelsen var læselig.

ΝΙΚ	*Τύχ)η Κ(αίσαρος*
ΕΠΙΛΥΣΙΑΔΟΥΑΡΧΟΝΤΟΣ	*Ἐπὶ Λυσιάδου ἄρχοντος,*
ΚΟΣΜΗΤΕΥΟΝΤΟΣ....ΝΟΥΣΤ....	*κοσμητεύοντος . . .*
ΜΑΡΑΘ . . ΝΩ	

5.

ΝΙΚΑΡΕΤΗΤΕΛΕΣΙΦΡΟΝΟΣΜΥΡΡΙΝΟΥΣΙΟΥ

Νικαρέτη Τελεσίφρονος Μυρρινουσίου

6.

ΦΙΛΟΓΕΙΘΗΣ	*Φιλοπείθης*
ΓΡΟΣΓΑΛΤΙΟΣ	*Προσπάλτιος*
❋ ❋	
ΕΥΞΕΝΙΔΗΣ	*Εὐξενίδης*
ΓΡΟΣΓΑΛΤΙΟΣ	*Προσπάλτιος*

ΑΜΦΙΣΘΕΝΗΣ	*Ἀμφισθένης*
ΑΜΦΙΔΕΞΙΟΥ	*Ἀμφιδεξίου*
ΓΡΟΣΓΑΛΤΙΟΣ	*Προσπάλτιος*

7.

I det gamle **Tegeas** Ruiner, i en Kirke i Landsbyen *Παλαιὸ-Ἐπισκοπή* fandtes en höist interessant Indskrift, hvoraf Boeckh har udgivet nogle Brudstykker i Corpus Inscr. Nr. 1513. Bröndsted saae og afskrev den samme paa Zante, hos den engelske Oberst Ross. Stenen var i dens daværende Tilstand omtrent 1½ Alen höi, og nederst, hvor den var bredest, henved 1 Alen bred. Overskriften var allerede da tabt. Den löd saaledes:

Ἐν ἀγῶσι τοῖς Ὀλυμπιακοῖς τῷ μεγίστῳ καὶ κεραυνοβόλῳ Διῒ ἀνατεθειμένοις ἐκομίσαντο τοὺς στεφάνους.

De fölgende Navne ere hos Boeckh urigtigt ordnede og unöiagtigt skrevne. Leake har givet en Deel deraf i Morea Nr. 1, og tilföiet, at til Venstre findes en lignende Spalte med Navne, endnu mere udvisket. Bröndsted har ikke blot denne Spalte, men endog lidt af den foregaaende.

A.		B.	C.	
			ΙΕΡΗΣΣΩΚΡΕΤΗ .	
			ΙΓΓΟΘΟΙΤΑΙΓΟΛΙΤΑΙ	
			ΓΕΡΙΛΑΟΣΣΙΜΩΝ . .	
		. . ΙΔΑΥ	ΔΕΞΙΑΣΜΝΑΣΙΣΤΡΑΤΟ	
	5.	ΦΙΛΩΝΟΣ	ΔΑΜΟΣΤΡΑΤΟΣΑΡΙΣΤΟΔΑ . .	5.
		ΟΣ	ΕΓΑΘΑΝΑΙΑΝΓΟΛΙΤΑΙ	
		ΩΤΕΛΕΟΣ	ΑΡΙΣΤΟΓΑΜΩΝΑΝΤΙΦΑΤΟΣ	
		ΛΗΟΝΙΚΕΟΣ	ΑΓΑΘΟΚΛΗΣΕΓΙΤΕΛΕΟΣ	
		ΤΑΙΓΟΛΙΤΑΙ		
	10.	ΛΑΣΓΥΘΑΓΓΕΛΙΑΣ	ΚΡΑΡΙΩΤΑΙΓΟΛΙΤΑΙ	
		ΕΝΟΦΑΝΤΟΣΑΡΙΣΤΩΝΟΣ	ΛΙΣΩΝΜΙΚΙΩΝΟΣ	10.
		ΝΙΚΙΑΣΝΙΚΟΔΑΜΩ	ΑΓΑΣΕΑΣΑΡΙΣΤΟΦΑΝΕΟΣ	
		. ΣΟΔΑΜΟΧΡΕΙΜΙΑΥ	ΓΟΡΓΙΓΓΟΣΓΟΡΓΙΟΣ	
		ΚΑΛΛΙΑΣΑΡΙΣΤΩΝΟΣ	ΙΕΡΩΝΙΓΓΩΝΟΣ	
	15.	. . ΤΟΙΚΟΙ	ΤΕΛΕΣΤΑΣΓΑΧΩ	
		ΔΑΜΑΤΡΙΟΣΑΓΟΛΛΩΝΙΔΑΥ	ΟΔΛΙΟΣΕΡΓΟΝΙΚΩ	15.
		ΓΙΣΤΟΚΛΗΣΦΙΛΛΙΑΥ	ΜΕΤΟΙΚΟΙ	
		ΣΩΣΙΚΛΗΣΜΟΣΧΩ	ΘΕΟΔΩΡΟΣΓΡΑΞΙΔΑΜΩ	
		ΟΝΑΣΙΜΟΣΚΑΛΛΙΑΥ	ΛΑΜΙΣΟΣ ΥΓΕΡΑΝΘΕΟΣ	
ΛΕΟΣ	20.	ΧΑΡΜΙΩΝΞΕΝΩΝΟΣ	ΑΓΟΛΛΩΝΙΑΤΑΙ	
		ΑΓΕΜΑΧΟΣ ΑΓΙΑΥ	ΘΡΑΣΕΑΣΦΙΛΩΝΟΣ	20.

A.

AY
ΔΙΚΩ
Ι . .
. ΑΧΩ
ΑΣΥΜΗΔΕΟΣ
ΤΕΙΑΥ
ΔΑΜΟΦΑΝΤΩ
ΕΙΝΙΑΥ
ΣΤΡΑΤΩ
ΚΛΕΟΣ
ΛΕΟΣ
ΚΛΥΟΣ
ΜΝΑΣΤΑΥ
ΙΓΓΟΘΟΙΤΑΙΓΟΛΙΤΑΙ
ΩΝΟΣ
ΕΤΩ
ΚΟΛΑΥ
ΡΙ
ΑΝΔΑΥ
. . . .
ΦΑΛΑΙΝΟ . . .
ΙΓΓΟΣΘΕΝΕΟΣ
. ΓΟΣΑΛΚΙΑΥ
ΙΓΟΛΙΤΑΙ

B.

ΑΓΟΛΛΩΝΙΑΤΑΙΓΟΛΙΤΑΙ
ΣΙΜΙΔΑΣΘΙΞΩΝΟΣ
ΙΜΓΕΔΟΚΛΗΣΘΕΟΤΙΜΩ
ΙΓΓΙΚΟΣΑΛΕΞΙΑΔΑΥ
ΔΑΜΑΙΝΕΤΟΣΕΥΡΥΤΜΩ
ΜΕΤΟΙΚΟΙ
ΑΡΙΣΤΟΚΙΟΣΕΥΓΡΑΚΤΑΥ
ΙΓΓΟΘΟΙΤΑΙΓΟΛΙΤΑΙ
ΘΕΟΚΛΕΙΛΑΣΘΕΟΚΛΕΟΣ
ΜΕΓΑΛΙΑΣ ΜΕΓΑΛΙΑΥ
ΕΥΘΥΚΡΕΤΗΣ ΓΟΛΕΑΥ
ΙΕΡΗΣΔΑΜΟΣΤΡΑΤΟΣ
ΚΡΑΡΙΩΤΑΙΓΟΛΙΤΑΙ
ΑΛΚΙΣΘΕΝΗΣΛΥΣΙΣΤΡΑΤΩ
ΕΓΑΙΝΕΤΟΣ ΓΟΡΓΙΓΓΙΔΑΥ
ΔΑΜΑΙΝΕΤΟΣ ΑΓΑΘΙΑΥ
ΜΕΤΟΙΚΟΙ
ΑΡΙΣΤΩΝΑΡΙΣΤΩΝΟΣ
ΣΕΥΘΑΣΣ . . . Ω
ΑΓΟΛΛΩΝΙΑΤΑΙΓΟΛΙΤΑΙ
ΔΕΞΙΑΣΣΩΣΕΛΕΟΣ
ΙΓΓΟΘΟΙΤΑΙΓΟΛΙΤΑΙ
ΑΡΙΣΤΑΙΟΣΤΙΜΟΣΤΡΑΤΩ
ΕΥΔΟΞΟΣΚΛΕΑΙΝ . .
. . . ΟΙ . . .
ΝΙΚΑΣΙΓΓΟΣΑΣΦΑ . .
ΕΓΑΘΑΝΑΙΑΝΓΟΛΙΤΑΙ
. . ΓΑΡΧΟΣΔΙΟΦΑΝΤΩ
ΑΤΑΙ

C.

ΓΑΤΡΟΚΛΕΙΔΑΣΞΕΝΟΦΑΝΕΟΣ
ΞΕΝΟΤΙΜΟΣΕΥΜΗΛΙΔΑΥ
ΤΙΜΟΚΛΗΣ ΤΙΜΟΚΡΕΟΣ
ΜΙΚΙΩΝΓΟΡΓΩ
ΦΑΝΕΙΑΔΑΣΦΙΛΟΚΛΕΟΣ
ΔΑΜΟΚΛΗΣ ΑΓΟΛΛΩΝΙΔΑΥ
ΜΕΤΟΙΚΟΙ
ΔΑΜΟΚΛΗΣ
ΙΕΡΗΣΦΙΛΟΔΑΜΟΣ
ΕΓΑΘΑΝΑΙΑΝΓΟΛΙΤΑΙ
ΔΑΜΕΣΑΣ ΦΥΤΙΩ . . .
ΦΙΛΩΝΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΟ .
ΚΑΛΛΙΣΤΡΑΤΟΣ ΙΓΑ . . .
ΜΕΤΟΙΚΟΙ
Ο^ ΥΝΓΙΟΔΩΡΟΣΟ^ . . .
ΔΕΞΙΚΡΑΤΗΣΔΕΞ . . .
ΑΡΙΣΤΕΙΔΑΣΔΙΩΝΟ .
ΚΡΑΡΙΩΤΑΙΓΟΛΙΤ . .
ΚΛΕΑΣΘΙΑΣΕΑ . . . .
ΔΙΟΚΛΗΣΕΓΑΛΚΕ . .
ΝΙΚΑΣΙΑΣΛΑΚΡΙ .
ΔΑΜΑΙΝΕΤΟΣΔΕΙ .
ΝΕΟΚΛΗΣ ΘΕΟΧΑΡ .
ΝΙΚΙΑΣΑΛΚΙΣΘΕΝΕ .
ΚΑΛΛΙΓΑΤΑΣΙΕΡΟ . .
ΚΑΡΑΝΙΟΣΑΙΣΧΡ . .
ΜΕΤΟΙΚΟΙ
ΦΙΛΙΣΤΙΔΑΣ ΕΥΦΡ .
ΣΩΣΙΚΡΑΤΗΣ ΚΑΛΛΙ .
ΙΕΡΗΣΤΙΜΟΚΡΕΤΗ .
ΚΡΑΡΙ . . . . ΓΟΛΙΤΑΙ
ΣΘΕΝ . . . . . ΑΥ
ΑΥ

A.

Vi læse kun Slutningen af adskillige Navne, som L. 33 (Θρ)ασυμηδέος. 36. Δαμοφάντω. 42. Ἱπποθοϊται πολίται. 50. Ἱπποσθένεος. 52. (Κραριώτα)ι πολίται.

B.

. . . ίδαν
Φίλωνος
. . . ε)ος
Σ)ωτέλεος
. . ληονίκεος
Κραριώ)ται πολίται
. . λας Πυθαγγελία(υ)
Ξ)ενόφαντος Ἀρίστωνος
Νικίας Νικοδάμω
Ἰσόδαμο(ς) . . . μίαν
Καλλίας Ἀρίστωνος
Μέ)τοικοι
Δαμάτριος Ἀπολλωνίδαν
Πιστοκλῆς Φιλλίαν
Σωσικλῆς Μόσχω
Ὀνάσιμος Καλλίαν
Χαρμίων Ξένωνος
Ἀγέμαχος Ἀ(γ)ίαν
Ἀπολλωνιάται πολίται
Σιμίδας Θίξωνος
Ἐ)μπεδοκλῆς Θεοτίμω
Ἱππικὸς Ἀλεξιάδαν
Δαμαίνετος Εὐρύ(θ)μω
Μέτοικοι
Ἀριστό(β)ιος Εὐπράκταν
Ἱπποθοϊται πολίται
Θεοκλείδας Θεοκλέος
Μεγαλίας Μεγαλίαν
Εὐθυκρέτης Πολέαν
Ἱέρης Δαμόστρατος
Κραριῶται πολίται
Ἀλκισθένης Λυσιστράτω
Ἐπαίνετος Γοργιππίδαν

C.

Ἱέρης Σωκρέτη(ς
Ἱπποθοϊται πολίται
Περίλαος Σίμων(ος
Δεξίας Μνασιστράτ(ω
Δαμόστρατος Ἀριστοδά(μω
Ἐπ Ἀθαναίαν πολίται
Ἀριστοπάμων Ἀντιφ(ῶν)τος
Ἀγαθοκλῆς Ἐπιτέλεος
Κραριῶται πολίται
Α)ῖσων Μικίωνος
Ἀγασέας Ἀριστοφάνεος
Γόργιππος Γόργ(ω?
Ἱέρων Ἵππωνος
Τελέστας Πάχω
Ὀδ(α)ῖος Ἐργονίκω
Μέτοικοι
Θεόδωρος Πραξιδάμω
Λάμισ(κ)ος Ὑπεράνθεος
Ἀπολλωνιάται
Θρασέας Φίλωνος
Πατροκλείδας Ξενοφάνεος
Ξενότιμος Εὐμηλίδαν
Τιμοκλῆς Τιμοκ(λ)έος
Μικίων Γόργω
Φανειάδας Φιλοκλέος
Δαμοκλῆς Ἀπολλωνίδαν
Μέτοικοι
Δαμοκλῆς
Ἱέρης Φιλόδαμος
Ἐπ Ἀθαναίαν πολίται
Δαμέας Φυτίωνος
Φίλων Ἀριστοτέλεος
Καλλίστρατος Ἱπ(π)ά(σω?
Μέτοικοι
Ὀλυνπιόδωρος Ὀλυν(πιοδώρου
Δεξικράτης Δεξι(κράτεος

B.

Λαμαίνετος Ἀγαθίαν
Μέτοικοι
Ἀρίστων Ἀρίστωνος
Σεύθας Σ . . . ω
Ἀπολλωνιάται πολίται
Λεξίας Σω(τ)έλεος
Ἱπποθοΐται πολίται
Ἀρισταῖος Τιμοστράτω
Εὔδοξος Κλεαιν(έτω
. . . . .
Νικάσιππος Ἀσφα(λίω
Ἐπ Ἀθαναίαν πολίται
Ἱπ)παρχος Διοφάντω

C.

Ἀρισταίδας Λίωνο(ς
Κραριῶται πολίτα(ι
Κλεασθίας Εα . . .
Διοκλῆς Ἐπάλκε(ος
Νικασίας Λακρί(τω
Λαμαίνετος Λει . . .
Νεοκλῆς Θεοχάρ(αν
Νικίας Ἀλκισθένε(ος
Καλλιπάτας Ἱερο . . .
Καράνιος Αἴσχρω(νος
Μέτοικοι
Φιλιστίδας Εὐφρ . . .
Σωσικράτης Καλλί(αν
Ἱέρης Τιμοκρέτης
Κραριῶται πολίται
Σθεν . . . . . αν
. . . . αν

En Sammenligning med Corpus Inscriptionum viser, at Boeckh ikke har havt Andet end den tredie Spalte; Lin. 1—27 ere hos ham 30—53, Lin. 28—51 ere hist 5—28; Boeckhs Lin. 54 er Lin. 24, og hans Lin. 55 er Lin. 27 eller beroer paa en reen Feiltagelse.

Indskriften indeholder en Fortegnelse over dem, der have seiret i de olympiske Lege, ikke ved den berömte panhelleniske Fest, men ved en særlig tegeatisk Fest for den store Lynsvinger. Seirherrerne opregnes efter de 4 Stammer, som ogsaa nævnes af Pausanias VIII, 53, 3: *Κλαρεῶτις*, *Ἱπποθοῖτις*, *Ἀπολλωνεᾶτις* og *Ἀθανεᾶτις*; her hedde de *Κραριῶται*, *Ἱπποθοῖται*, *Ἀπολλωνιάται* og *ἐπ' Ἀθαναίαν*. Foruden de egentlige Borgere, *πολίται*, höre der ogsaa *μέτοικοι* til enhver Stamme. De angives Aar for Aar; Aaret benævnes efter en Præst. Vi have i vort Brudstykke 4 saadanne, Damostratos, Sokretes, Philodamos og Timokretes.

Indskriften er et interessant Vidnesbyrd om den tegeatiske Dialekt, og er som saadant benyttet af Ahrens (De Græcæ linguæ dialectis I p. 231 ff.). De meest fremtrædende Eiendommeligheder ere: Endelsen *ης* for *ευς* i *ἱέρης*; Genitiven *αν* af Nominativ *ας* og *ω* af Nom. *ος*, hvilket synes at være uden Undtagelse, hvorfor jeg heller ikke i Col. B, L. 40 har vovet at supplere *Σεύθας Σ(εύθ)ω*, thi det skulde være *Σεύθαν*; Genitiven *κλέος* af *κλῆς* (Col. B, 30 og C, 23 og 25); *κρεις* for *κρατης*, i *Εὐρυκρέτης* B, 32, *Σωκρέτης* C, 1, *Τιμοκρέτης* C, 50, hvorimod der staaer *Λεξικράτης* C, 36 og *Σωσικράτης* C, 49, begge

Metöker, der altsaa have bibeholdt deres Navns oprindelige Form uden at ændre den efter deres nye Fædreland.

Den nöiagtigere Afskrift viser, at nogle höist besynderlig klingende Navne hos Boeckh ere urigtige, som *Δαμέσας*, *Οὔτιος*, *Σελάστας*, *Νάχας* og *Πραξιάλκιος*; den stadfæster Navnet *Καλλιπάτας*, hvorom han tvivlede, og den viser adskillige hidtil ukjendte Navneformer og Navne, som *Πυθαγγελίας* B, 10; *Φιλλίας* B, 17; *Σιμίδας* og *Θίξων* B, 23; *Ἱππικός* B, 25; *Μεγαλίας* B, 31; *Πολέας* B, 32; *Ἀγασέας* C, 11; *Πάχος* C, 14; *Καράνιος* C, 46.

8.

Bröndsteds Dagböger indeholde en Mængde Indskrifter fra **Delphi**, men de ere næsten alle udgivne enten i Corpus Inscriptionum efter Dodwells eller Köhlers Afskrifter, eller af Leake i Northern Greece II. Dog give Bröndsteds Afskrifter enkelte vigtige Varianter og Supplementer. Saaledes til

Corp. Inscr. n. 1689.

L. 1 Ν . . . ΓΟΥΛΑΜΙΕΟΣΣΙΜΑΡΓΟΥ

L. 4 ΣΤΑΙΝΟΥ

L. 9 ΝΔΕΑΥΤΑΚΑΙΕΝΓΑΡΑΔΟΣΕΙΚΑΘΩΣ, som Boeckh allerede har efter Conjectur.

L. 11 ΙΝΟΝΤΩΝΤΕΧΝΙΤΩΝ og

L. 14 ΟΙΝΟΝΤΩΝΤΕΧΝΙΤΩΝ.

Begge Dele ere aabenbart det Samme, nemlig *τὸ κοινὸν τῶν τεχνιτῶν*, smlg. mine Inscriptiones ineditæ p. 27. Det er altsaa en urigtig Gisning af Boeckh, at her skulde være Tale om Viin og Bröd.

C. I. 1689 b.

er den förste af 4 Amphiktyon-Beslutninger til Ære for fortjente Mænd. De staae alle 4 hos Leake n. 99 og S. 637 f. Hans Afskrift er benyttet af Curtius i Anecdota Delphica p. 48. Den er meget nöiagtig og stadfæstes næsten allevegne af Bröndsteds. Han har kun glemt at angive Adskillelsen imellem de 4 Beslutninger nöiagtig, hvoraf Curtius har ladet sig forlede til at gjöre dem til 3. Og dog er netop dette, efter Bröndsted, meget tydeligt angivet, idet enhver Beslutning har Overskriften ΘΕΟΙΣ med vidt spærrede Bogstaver; saaledes

L. 1 Θ E O I Σ

Νικοδάμου ἄρχοντος o. s. v.

L. 12 Θ E O I Σ

Δελφοὶ ἔδωκαν o. s. v.

L. 15 Θ E O I Σ

Ἐπὶ Πραοιου ἄρχοντος o. s. v.

L. 23 Θ E O I Σ

Ἐπὶ Πρα. o. s. v.

I v. 24 har Bröndsted ΑΓΕΛΟΧΟΥ, hvor Curtius formoder Ἀγέμονος og v. 25 ΦΙΛΟΓΟΙΝΟΥ, hvor Curtius formoder *Φιλογίνου*.

C. I. 1690.

De 7 sidste Linier findes hos Leake n. 100. Efter hans og Bröndsteds Afskrift skal der i Lin. 26 staae ἡμιοδέλιον og ikke ἡμιόδελον, saa at Diminutivformen altsaa har været den almindelig brugte, ligesom i Athen ἡμιοβόλιον. De förste 22 Linier har Bröndsted omtrent som Dodwell i Corp. Inscr.; men dog kunne vi derefter rette:

L. 2 ΤΩΟΔΕΛΟ
L. 3 ΠΙΚΡΑΤΙ
L. 13 ΦΙΛΛΙΔΑΣΟΡΑΣΥΟΣΤΟΥΑΣΤΥ··ΚΡΑΤΕΟΣΧΩΡΙΟΥΣΤ
L. 15 ΤΩΝΜΕΤΑΠΩΛΗΘΕΝΤΩΝ
L. 18 . . . . . ΧΩΡΙΟΥΣ·ΑΙ··Α·ΕΒΔΕΜΗΚΟΝΤΑ.

9.

„I **Delphi** paa en Söile."

ΤΥΧΑ
ΤΟΥΝΕΙΚΑΝΔΡΟΥΤΟΔΕΥΤΕΡΟΝ
ΟΠΙΟΥΙΑΒΟΥΛΕΥΟΝΤΩΝΦΙΔ . .
ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣΤΟΝΙΠΠΟ

ΩΝΟΣΚΑΘΩΝΟΣΔΕΛΦΟΣΑΤΙΣΔΣ
ΩΝΠΟΛΛΩΝ:ΣΥΝΕΥΑΡΕΣΤΩΝ
ΩΝΥΩΝΑΥΤΟΥΣΩΜΑΓΥΝΑΙΚΩΝΤΑΡ
ΣΥΡΙΟΥΜΝΑΝΤΡΙΩΝΚΑΙΤΑΝΤΕΙ
ΜΑΝ·ΧΩΤΑΣΑΝΚΑΘΩΣΕΠΙΣΤΕΥΣΑΤΩΘΕΩ
ΤΑΝ·ΝΑΝΠ....ΟΝΟΣΕΦΩΕΛΕΥΘΕΡΑΝΕΙΜΕΝΚΑΙ
ΑΝΕΦΑΠΤΟΝΤΟΝΠΑΝΤΑΒΙΟΝΩΗΔΕΝΩΗΔΕΝΤΩ
ΘΗΚΟΥΓΑΙΟΚΑΤΑ...ΔΕΝΑΤΡΟΠΟΝΕΙΔΕΤΙΣΕΦΑ
ΠΤΟΙΤΟΕΠΙΚΑΤΑΔΟΥΝΟΓ..ΠΑΡΑΜΟΝΑΣΒΕΒΑΙΟΝ
ΠΑΡΕΧΕΤΩ..ΘΕΩΤΑΝΩΝΑΝΟΤΕΑΠΟΔΟΜΕΝΟΣ
ΚΑΙΒΕΒΑΙΩΤΑΙΚΑΙΠΑΡΑΤΥΧΩΝΚΥΡΙΟΣΕΣΤΩΣΥΛ
ΝΟΣ ΠΑΡΑ....ΝΩΧΕΛΕΥΘΕΡΑΝ
ΠΑΣΑΣΔΙΚΑΣ

Ἀγαθῇ) *τύχᾳ.*
(Ἄρχοντος τοῦ δεινὸς) *τοῦ Νεικάνδρου τὸ δεύτερον, (μηνὸς Ποιτρ)οπίου ιά, βουλευόντων Φιδ....*
... Ἱπποκράτους το(ῦ) Ἱππο(κράτους

5. (Ὁ δεῖνα τοῦ δεινὸς) Δελφὸς ἀ(πέδοτο
τ)ῷ (Ἀ)πολλῶν(ι) συνεναρεστ(εό)ν(των .....
τ)ῶν υἱῶν αὐτοῦ σῶμα γυναικῆον (Π)αρ(α-
μόναν ἀργ)υρίου μνᾶν τριῶν, καὶ τὰν τει-
μάν (ἔ)χω (π)ᾶσαν, καθὼς ἐπίστευσα τῷ θεῷ
10. τὰν (ὠ)νὰν Π(αραμ)όν(α)ς, ἐφ' ᾧ ἐλευθέραν εἶμεν καὶ
ἀνέφαπτον τὸν πάντα βίον. (Βεβαιωτὴρ κατὰ τὸν
νόμον ὁ δεῖνα?) Εἴ δέ τις ἐφά-
πτοιτο ἐπὶ καταδου(λισμῷ) Παραμόνας, βέβαιον
παρεχέτω (τῷ) θεῷ τὰν ὠνὰν ὅ τε ἀποδόμενος
15. καὶ (ὁ) βεβαιωτ(ήρ), καὶ (ὁ) παρατυχὼν κύριος ἔστω συλ-
έων) Παρα(μόνα)ν ὡ(ς) ἐλευθέραν,
ἀνυπόδικος ὤν) πάσας δίκας

Indskriften synes at have staaet meget utydeligt, da Afskriften er fuld af Feil. De fleste ere imidlertid let forklarlige og rettes uden Vanskelighed; kun Herrens Navn i Lin. 5 og Vitterlighedsvidnet i Lin. 11 og 12 er aldeles ikke til at udfinde. I Lin. 16 har der maaskee været et Brud i Stenen. Jeg veed i det Mindste ikke, hvad der mangler mellem *συλέων* og *Παραμόναν*. Det er et Frigivelses-Document af den Slags, som ere vel bekjendte fra Curtius' Anecdota Delphica, hvor Slaven, for en Forms Skyld, bliver solgt til Apollo paa det Vilkaar, at han skal være fri. Dette Document skriver sig fra en temmelig seen Tid; det ligner meest Corp. Inscr. n. 1710, hvor, ligesom her, Dagen i Maaneden er angivet.

10.

I Corp. Inscr. n. 3063 findes en Indskrift, som Boeckh, da han ikke var bleven underrettet om dens rigtige Plads, har sat under Teos. Den henhörer til **Pergamon**. Der har Bröndsted fundet den „i et Huus, hvor han maatte hugge Kalken af for at faae den at see". Den er skrevet i 3 Spalter, af hvilke kun den midterste er nogenlunde bevaret, og det er den, som Pittakis har meddeelt Boeckh. Bröndsteds Afskrift er fölgende:

A.	B.	C.
ΝΕΩΣΑΥ	ΑΙΙΕΡΕΩΣ	
ΑΕΠΙΒΑΛΛ	ΣΑΓΩΝΟΘΕ	
ΕΓΓΥΗΤΩΝΗΠΡΑ	ΔΙΦΙΛΟΣΔΟ	
ΠΑΝΗΓΥΡΕΩΣΕΝΑΛ	ΚΙΜΑΞΩ . . . . . ΓΓΡΑΦΕΝΤΙ	
5· ΟΝΤΩΝΩΙΑΝΤΡΟΠΩΙ	ΥΠΑΡΙΣΤΟΜΑΧΟ . . . . . ΗΝΟΥΤΟΥΠΑΡΗ	
ΜΠΑΡΑΓΙΝΟΜΕΝΩΓΞΕ	ΜΩΝΑΠΟΣΤΑΛΕΝΤΟΣΚΑΙΤΩΜΠΡΟΧΕΙΡΙΣΘΕΝ	
ΛΕΣΑΣΤΙΝΙΤΩΝΤΟΙΟΥ	ΤΩΝΥΦΥΜΩΝΤΕΚΑΙΤΩΝΤΗΙΩΝΕΞΕΚΑΤΕ	

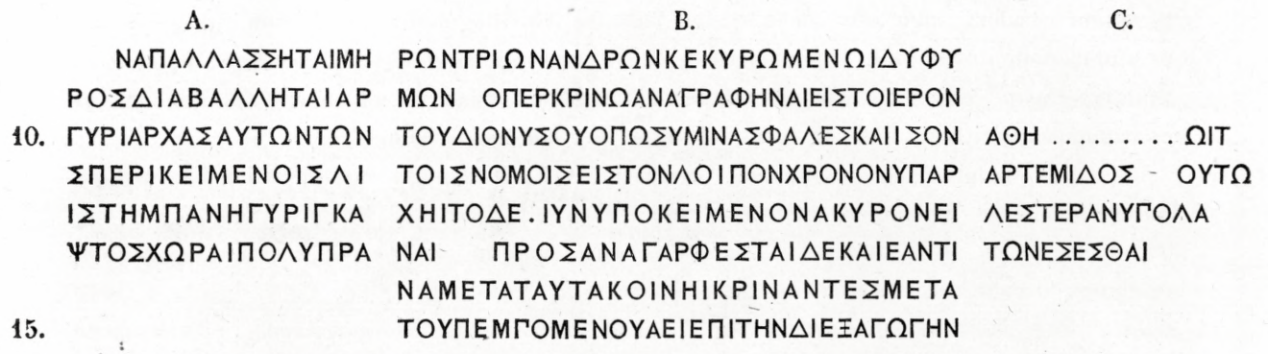

A.

νεως αυ
τ)ὰ ἐπιβάλλ(οντα
ἐγγυητῶν ἢ πρα-
πανηγύρεως ἐν αλ-
οντων ᾧ ἂν τρόπῳ
τῶ)μ παραγινομένων ξέ-
νων) . . . . . λέσας τινὶ τῶν τοιού-
των) . . . . . ν ἀπαλλάσσηται μὴ
. . ρος διαβάλληται ἀρ
τοὺς πανη)γυριάρχας αὐτῶν τῶν
τοῖ)ς περικειμένοις λι-
ις τὴμ πανήγυριν κα-
. . . . χώρᾳ πολυπρα

B.

αι ἱερέως
ς ἀγωνοθε(τ
Δίφιλος, δο-
κιμάζω. (Ἐμμένειν (?) τῷ μὲ)γ γραφέντι
ὑπ' Ἀριστομάχο(υ τοῦ (?) Περγαμ)ηνοῦ τοῦ παρ' ἡ..
μῶν ἀποσταλέντος καὶ τῶμ προχειρισθέν-
των ὑφ ὑμῶν τε καὶ τῶν Τηΐων ἐξ ἑκατέ-
ρων τριῶν ἀνδρῶν, κεκυρωμένῳ δ' ὑφ'(ἡ-
μῶν. Ὅπερ κρίνω ἀναγραφῆναι εἰς τὸ ἱερὸν
τοῦ Διονύσου, ὅπως ὑμῖν ἀσφαλὲς καὶ ἴσον
τοῖς νόμοις εἰς τὸν λοιπὸν χρόνον ὑπάρ-
χῃ, τὸ δὲ νῦν ὑποκείμενον ἄκυρον εἶ-
ναι. Προσαναγράφεσθαι δὲ καὶ ἐάν τι-
να μετὰ ταῦτα κοινῇ κρίναντες μετὰ
τοῦ πεμπομένου ἀεὶ ἐπὶ τὴν διεξαγωγὴν
(τῶν δικῶν συνθήσεσθε?)

C.

Ἀθη . .
Ἀρτέμιδος. Οὕτω(ς ἀσφα-
λεστέραν ὑπολα
των ἔσεσθαι

I den midterste Spalte erkjende vi tydelig en Skrivelse fra en overordnet Auctoritet, som har en stadig Gesandt eller Befuldmægtiget i Pergamon, *ὁ πεμπόμενος ἀεὶ ἐπὶ τὴν διεξαγωγὴν*, Boeckh supplerer *τῶν δικῶν*: til Jevningen eller Afgjörelsen af Processer og andre Stridigheder. Hvem der har sendt denne Fredsdommer, vide vi ikke: Boeckh siger: en Konge eller en Proconsul; vare vi ubundne med Hensyn til Tiden, kunde vi tilföie: en romersk Keiser, thi vi vide, at Trajan og Hadrian sendte *διορθωταί* og *λογισταί*

til Asiens Stæder; men selv, naar vi see bort fra Skrifttegnenes Form, som rigtignok kun er ufuldkommen bekjendt, troer jeg dog, at vi have et antageligt Tidsmærke i denne Udsendings Navn, Aristomachos. Da det er en Græker, maae vi vel antage, at det ikke er en romersk Övrighed, men en græsk Konge, der har sendt ham.

Der handles om et Forhold, hvori Stæderne Pergamon og Teos ere deelagtige. En imellem disse Deeltagere opstaaet Tvist er ved Aristomachos' Hjælp bleven afgjort, og der er taget en ny Bestemmelse for Fremtiden, som nu skal træde i den gamles Sted, optegnes i Dionysos' Tempel og have fuldstændig Lovskraft (smlg. Corp. Inscr. n. 3046 Slutn.) Dog skulle Pergamenerne og Teierne efter fælles Overeenskomst i Forbindelse med Gesandten kunne vedtage Forandringer og Tilsætninger. Brudstykkerne af den förste Spalte synes at vise, at det Forhold, hvorom der handles, har været Afholdelsen af en fælles Fest, *πανήγυρις*, formodentlig for Dionysos, hvem, som bekjendt, Staden Teos særlig var helliget.

12.

Fra **Malta** hidrörer följende Indskrift, som Bröndsted afskrev hos den daværende Eier, Vincenzo Bonavita, der havde erhvervet den efter en engelsk Reisende, Mr. Corner, som döde paa Malta. Det er en hvid Marmorsteen, omtrent en Alen höi, med ret smukke Forziringer, överst en trekantet Gavl; derunder to Delphiner med en Laurbærkrands imellem.

	ΥΠΕΡΤΗC ΤΟΥΑΥΤΟ		*Ὑπὲρ τῆς τοῦ αὐτο-*
	ΚΡΑΤΟΡΟCΚΑΙCΑΡΟCΤ·Ι·ΑΙΛΙΟ..		*κράτορος Καίσαρος Τί(του) Αἰλίο(υ Ἀ-*
	ΔΡΙΑΝΟΥΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥCΕΒΑC.....		*δριανοῦ Ἀντωνείνου Σεβασ(τοῦ Εὐ-*
	CΕΒΟΥCΥΓΕΙΑCΚΑΙΑΙΩΝΙΟΥ.....		*σεβοῦς ὑγείας καὶ αἰωνίου (διαμο-*
5.	ΝΗCΟΛΟΥΤΟΥΟΙΚΟΥΑΥΤΟΥΚΑΙ...	5.	*νῆς ὅλου τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ (τῶν*
	ΡΩΜΑΙΩΝΚΑΙΙΕΡΑCCΥΝΚΛΕ.....		*Ρωμαίων καὶ ἱερᾶς συνκλ(ήτου οἱ*
	ΤΟΥCΥΡΙΩΝΔΗΜΟΥ..ΑΛΟ..		*τοῦ Συρίων δήμου....*

Det sees, at Indskriften indeholder de bedste Önsker for Antoninus Pius og hans Huus, for Romerne og for Senatet; men det er ikke klart, hvem der har sat den. Det synes at være Repræsentanterne for eller nogle Medlemmer af en Commune, der kaldes *ὁ Συρίων δῆμος.*

II.

Epigraphiske Meddelelser af Christian Listov.

Min Ven, Christian Listov, nu Rector i Herlufsholm, foretog i Aaret 1850 med offentlig Understöttelse en Reise i Grækenland. Da han erfarede, at jeg var i Færd med at udgive disse epigraphiske Meddelelser, havde han den Godhed at sende mig en Deel Indskrifter, som han havde afskrevet paa forskjellige Steder i Grækenland. De fleste af dem ere imidlertid allerede udgivne af Le Bas, Ross o. A. Fölgende ere, saavidt jeg veed, uudgivne.

1.

„Efterfölgende Indskrift staaer paa en lille Plade af fiintkornet Marmor, som Dr. Lüth eier. Den er funden i den kongelige Slotshave i **Athen,** fuldstændig for oven og neden, men afbrudt ved begge Sider."

ΝΩΝΕΓΩΤΕΘΝΡ	*νων ἔγω τέθνη(κα*
ΟΥΣΓΑΙΔΑΣΟΙΜΑΓ	*ι)οὺς παῖδας οιμα*
ΑΝΛΑΒΩΕΝΘΑΔΕΛΘ	*οὓς) ἂν λάβω ἐνθάδε ἐλθ(όντας*
\YTOYΣΓΡΑΞΟΜΑΙ	*α)ὐτοὺς πράξομαι.*

Den Tavle, hvortil dette Stykke har hört, er formodentlig bleven opsat paa et Gravsted for at værne om Eiendomsretten dertil. I andre attiske Monumenter see vi, at man har sögt at sikkre Graven imod Forstyrrelse ved at stille den under de underjordiske Guders Beskyttelse (som Corp. Inscr. 916), eller ved at lyse Forbandelse over den, der krænkede dens Fred (som Corp. Inscr. 989 og 90). Endnu almindeligere var det, i det Mindste i den senere Oldtid, at paalægge Overtræderen en betydelig Böde til Staten. Noget Saadant har vel været Indholdet af denne Tavle.

2.

Paa en lille Broncetyr fra **Mantinea,** som Listov kjöbte i Tripolis, er indhugget ligesom med en Meisel

paa venstre Side		paa höire Side	
ΙΑΙΑΛΞΧΑ	*Ἀχελοίᾳ*	ΧΑΜΛΑΔΣ	*Χαρίλαος*

Denne Tyr har aabenbart været indviet til en Gud ligesom den Hare fra Samos med Indskriften *Τῷ Ἀπόλλωνι τῷ Πριηνῆϊ μ' ἀνέθηκεν Ἡφαιστίων*, som Bröndsted eiede (s. hans Voyages et Recherches I, p. 109. Corp. Inscr. 2247). Beskaffenheden af det Instrument, hvormed Bogstaverne ere indhuggede, gjorde det umuligt at frembringe runde Former; derfor har P faaet et saa kantet Udseende, og O er blevet til en Trekant, som man ved förste Öiekast fristes til at antage for et gammeldags A; men at det ei kan være dette, er klart deraf, at A paa de andre Steder i Indskriften har en meget senere Form.

Den Guddom, til hvem Tyren var indviet, hedder Ἀχελοία. Dette Navn, som vi ikke kjende andenstedsfra, skal vel være Ἀχελωΐα, en Hunkjönsform, der svarer til det bekjendte Flodnavn Ἀχελῷος. Det har maaskee vel været Navnet paa en Kilde eller Bæk i Nærheden af Mantinea. Vi vide, at man der skjænkede Vandets Guddomme særlig Dyrkelse; ikke langt fra Staden laae et Tempel for *Ποσειδῶν ὁ Ἵππιος*, og derved en Egeskov, som kaldtes *Πέλαγος* (s. Pausan. VIII, 10, 2 og 11, 1).

3.

„Indsat i en Muur i Kolonna paa **Samos**."

ΟΔΗΜΟΣΚΛΑΥΔΙΑΝΟΚΤΑΟΥΙΑΝΤΗΝΓΥΝΑΙΚΑΤΟΥ
ΣΕΒΑΣΤΟΥΝΕΡΩΝΟΣΚΛΑΥΔΙΟΥΔΡΟΥΣΟΥΚΑΙΣΑΡΟΣ
ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

Ὁ δῆμος Κλαυδίαν Ὀκταουίαν τὴν γυναῖκα τοῦ
Σεβαστοῦ Νέρωνος Κλαυδίου Δρούσου Καίσαρος
Γερμανικοῦ αὐτοκράτορος.

Denne Hædersindskrift for Keiser Neros Hustru Octavia behöver ingen Commentar.

4.

„Fra den Didymæiske Apollos Tempel ved **Milet**".

ΙΣΤΙΑ	*Ἱστια(ῖος?*
ΩΤΞΚΗ	*ἀνέθ)ηκε τῷ*
ΠΟΛΛΩ	*πόλλω(νι*

Et Brudstykke af en archaisk Indskrift, der minder noget om den ioniske Deel af den Sigeiske Indskrift Corp. Inscr. 8. Det vilde være interessant, om man her turde see en Erindring fra den bekjendte Histiæos, der anstiftede den ioniske Krig. Men dette er vist temmelig tvivlsomt. Formen af Bogstavet π kunde endog lede til at antage, at Indskriften var meget senere, og kun affecterede den gammeldags Skrivemaade.

5.

„Sammesteds fra. En fiirkantet Basis af graalig Marmor."

ΞΕΝΟΘΕΜΙΣΚΛΕΟΣΤΡΑΤΟ.	*Ξενόθεμις Κλεοστράτ(ου*
ΝΙΚΗΣΑΣΔΙΔΥΜΕΙΑΠΥΓΜΗΝ	*νικήσας Διδύμεια πυγμὴν*
ΠΑΙΔΑΣΚΑΙΑΝΔΡΑΣΟΛΥΜ	*παῖδας καὶ ἄνδρας, Ὀλύμ-*
ΠΙΑΑΝΔΡΑΣΝΕΜΕΙΑΙΣΘΜΙΑ	*πια ἄνδρας, Νέμεια, Ἴσθμια,*
5. ΠΥΘΙΑΚΑΙΤΟΥΣΛΟΙΠΟΥΣ	5. *Πύθια καὶ τοὺς λοιποὺς*
ΑΓΩΝΑΣ	*ἀγῶνας*

Dette Fodstykke har altsaa baaret en Statue af en over hele Hellas berömt Nævekæmper, Xenothemis Kleostratos' Sön.

II.

Epigraphiske Meddelelser af Christian Listov.

Min Ven, Christian Listov, nu constitueret Rector i Herlufsholm, foretog i Aaret 1850 med offentlig Understöttelse en Reise i Grækenland. Da han erfarede, at jeg var i Færd med at udgive disse epigraphiske Meddelelser, havde han den Godhed at sende mig en Deel Indskrifter, som han havde afskrevet paa forskjellige Steder i Grækenland. De fleste af dem ere imidlertid allerede udgivne af Le Bas, Ross o. A. Följgende ere, saa vidt jeg veed, uudgivne.

1.

„Efterfölgende Indskrift staaer paa en lille Plade af fiintkornet Marmor, som Dr. Lüth eier. Den er funden i den kongelige Slotshave i **Athen**, fuldstændig for oven og neden, men afbrudt ved begge Sider."

ΝΩΝΕΓΩΤΕΘΝΗ	*νων ἔγω τέθνη(κα*
ΟΥΣΓΑΙΔΑΣΟΙΜΑΓ	*τ)οὺς παῖδας οιμα*
ΑΝΛΑΒΩΕΝΘΑΔΕΛΘ	*οὕς) ἂν λάβω ἐνθάδε ἐλθ(όντας*
ΛΥΤΟΥΣΓΡΑΞΟΜΑΙ	*α)ὐτοὺς πράξομαι.*

Den Tavle, hvortil dette Stykke har hört, er formodentlig bleven opsat paa et Gravsted for at værne om Eiendomsretten dertil. I andre attiske Monumenter see vi, at man har sögt at sikkre Graven imod Forstyrrelse ved at stille den under de underjordiske Guders Beskyttelse (som Corp. Inscr. 916), eller ved at lyse Forbandelse over den, der krænkede dens Fred (som Corp. Inscr. 989 og 90). Endnu almindeligere var det, i det Mindste i den senere Oldtid, at paalægge Overtræderen en betydelig Böde til Staten. Noget Saadant har vel været Indholdet af denne Tavle.

2.

Paa en lille Bronzetyr fra **Mantinea**, som Listov kjöbte i Tripolis, er med et spidst Instrument indgravet

paa venstre Side		paa höire Side	
ΙΑΙΑΛΞΧΑ	*Ἀχελαίᾳ*	ΧΑΜΛΑΑΣ	*Χαριάδας* (?)

Denne Tyr har aabenbart været indviet til en Gud ligesom den Hare fra Samos, som Bröndsted eiede (s. hans Voyages et Recherches I, p. 109. Corp. Inscr. 2247), med Indskriften *Τῷ Ἀπόλλωνι τῷ Πριηνῆϊ μ' ἀνέθηκεν Ἡφαιστίων.* Navnet paa Manden, der har indviet Tyren, er meget skjödeslöst skrevet; jeg har ikke kunnet faae Andet ud af det

end *Χαριάδας*. Gudens eller Gudindens Navn staaer tydeligt nok, *Ἀχελαία*, men dette Navn er os ellers aldeles ubekjendt. Ligheden med *Ἀχελῷος* er iöinefaldende. Denne tilsvarende Hunkjönsform har vel været Navnet paa en Kilde eller Bæk i Nærheden af Mantinea. Vi vide, at man der skjænkede Vandets Guddomme særlig Dyrkelse; ikke langt fra Staden laae et Tempel for *Ποσειδῶν ὁ Ἵππιος*, og derved en Egeskov, som kaldtes *Πέλαγος* (s. Pausan. VIII, 10, 2 og 11, 1.).

3.

„Indsat i en Muur i Kolonna paa **Samos**."

ΟΔΗΜΟΣΚΛΑΥΔΙΑΝΟΚΤΑΟΥΙΑΝΤΗΝΓΥΝΑΙΚΑΤΟΥ
ΣΕΒΑΣΤΟΥΝΕΡΩΝΟΣΚΛΑΥΔΙΟΥΔΡΟΥΣΟΥΚΑΙΣΑΡΟΣ
ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

Ὁ δῆμος Κλαυδίαν Ὀκταουίαν τὴν γυναῖκα τοῦ
Σεβαστοῦ Νέρωνος Κλαυδίου Δρούσου Καίσαρος
Γερμανικοῦ αὐτοκράτορος.

Denne Hædersindskrift for Keiser Neros Hustru Octavia behöver ingen Commentar.

4.

Fra den Didymeiske Apollos Tempel ved **Milet**.

ΙΣΤΙΑ	*Ἴσια(ῖος?*
ΩΤΞΚΗ	*ἀνέθ)ηκε τῷ*
ΠΟΛΛΩ	*πόλλω(νι*

Et Brudstykke af en archaisk Indskrift, der minder noget om den ioniske Deel af den Sigeiske Indskrift Corp. Inscr. 8. Det vilde være interessant, om man her turde see en Erindring fra den bekjendte Histiæos, der anstiftede den ioniske Krig. Men dette er vist temmelig tvivlsomt. Formen af Bogstavet *π* kunde endog lede til at antage, at Indskriften var meget senere, og kun affecterede den gammeldags Skrivemaade.

5.

„Sammesteds fra. En firkantet Basis af graalig Marmor."

ΞΕΝΟΘΕΜΙΣΚΛΕΟΣΤΡΑΤΟ.	*Ξενόθεμις Κλεοστράτο(υ*
ΝΙΚΗΣΑΣΔΙΔΥΜΕΙΑΠΥΓΜΗΝ	*νικήσας Διδύμεια πυγμὴν*
ΠΑΙΔΑΣΚΑΙΑΝΔΡΑΣΟΛΥΜ	*παῖδας καὶ ἄνδρας, Ὀλύμ-*
ΠΙΑΑΝΔΡΑΣΝΕΜΕΙΑΙΣΘΜΙΑ	*πια ἄνδρας, Νέμεια, Ἴσθμια,*
5. ΠΥΘΙΑΚΑΙΤΟΥΣΛΟΙΠΟΥΣ	5. *Πύθια καὶ τοὺς λοιποὺς*
ΑΓΩΝΑΣ	*ἀγῶνας*

Dette Fodstykke har altsaa baaret en Statue af en over hele Hellas berömt Nævekæmper, Xenothemis Kleostratos' Sön.

6.

Sammesteds fra.

..ΤΕΜΙΔΟΣΠΥΘΕΙΗΣΥΔΡΟ
ΦΟΡΟΣΛΗΝΙΣΦΟΝΤΙΔΟΥΤΟΥΑΙ
ΕΜΙΔΟΣΔΗΜΟΥΛΕΡΙΩΝΤΑΤΡΙ/
ΣΟΝΙΔΩΙ.....ΤΥΛ.ΝΙΔ
ΠΡΟΣΔΕΤΑΥΕΙΔΟΣΤΡΙΣΕΥΙ
ΟΥΣΕΠΙΤΑΥ.....ΗΜΟΣΤΑ
ΤΑΤΡΙΟΥΣΑΡΧΑΣΚΑΙΝΟΜΟΥΣ
ΚΟΜΙΣΑΤΟΕΠΡΟΤΗΤΕΥΕΝΟ
ΙΣΑΝΤΙΟΧΟΥΕΣΤΕΦΑΝΗΦ..
..ΙΜΑΝΔΡΟΣΝΙΚΟΜΑΧΟΥ

Ἀρ)τέμιδος Πυθείης ὑδροφόρος Ληνις Φοντιδου τοῦ Ἀ(ρτέμιδος δήμου Λερίων τὰ τρία
. . . . . .
πρὸς δὲ τα . . . . . εὖ(ν-?
ους ἐπί ταῦ(τα, ὡς ὁ δ)ῆμος τὰ(ς πατρίους ἀρχὰς καὶ νόμους (ἐκομίσαιο. Ἐπρο(φ)ήτευε No..
η)ς Ἀντιόχου, ἐστεφανηφ(όρει
Τε)ίμανδρος Νικομάχου.

I Corp. Inscr. 2885 findes en fuldstændig Indskrift til Ære for en vis Malia Rufina, *ὑδροφόρος Ἀρτέμιδος Πυθίης*. Den har staaet under en Statue, hendes Medborgere have opreist hende, fordi hun udförte Hydrophorien til deres Tilfredshed. Aaret, da Statuen er opreist, angives, ligesom her, efter Templets Embedsmænd: *προφητεύοντος Μητροδώρου . .*, *στεφανηφοροῦντος Εἰρηναίου . . .* Sammenligningen viser, at vi ogsaa her have Fodstykket til en Statue af en Hydrophore. Hendes og hendes Faders Navne ere neppe rigtigt skrevne. Hendes Fader hörte til Artemis' Demos paa Leros. Det er bekjendt nok, at denne Ö hörte under Milet, ligesom og, at der laae et berömt Tempel for Artemis (s. Ross Reisen auf den griechischen Inseln des ægæischen Meeres II, S. 121.). Det synes, som om en Commune derefter er kaldet *ὁ Ἀρτέμιδος δῆμος*. De Fortjenester, hvorfor man har opreist hende Statuen, ere ikke lette at gjette efter det foreliggende Brudstykke. Det er aabenbart ikke blot hendes Hydrophorie. Hun har ogsaa udfört andre offentlige Tjenester, formodentlig forbundne med Pengeopoffrelser, især ved de Festligheder, som holdtes i Anledning af at Folket havde faaet sin Frihed igjen, eller Lov til at bruge sine egne Love og vælge sine egne Embedsmænd ligesom Fædrene. Hvilken historisk Begivenhed her sigtes til, kan jeg ikke angive. Efter Bogstavernes Form hörer Indskriften til den romerske Keisertid.

Om

den anden eller den sakiske Art

af Akhæmenidernes Kileskrift.

Af

N. L. Westergaard.

(Forelagt i det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Möde den 24de Februar 1854).

1. Blandt de Minder, som Akhæmeniderne have efterladt sig om deres Storhed og Magt, ere deres Indskrifter de mærkeligste og vigtigste, saavel ved de Bidrag de afgive til Oplysning om Persiens gamle Historie og Forhold, som ogsaa derved, at de aabne Vejen til Læsningen af de endnu ældre og betydeligere Indskrifter fra de vestlige Nabo-Riger, som den senere Tid atter har fundet eller bragt for Dagens Lys i Susiane, Babylonien, Assyrien og Armenien. Disse Indskrifter ere ligesom Akhæmenidernes affattede med samme Skriftart, hvis væsenligste og oprindelig eneste Bestanddel er en Figur af Kileform, der anvendt i forskjellig Störrelse og forskjellig Stilling tjener til at danne en stor Mængde særskilte Tegn, saavel for enkelte Bogstaver, som for Stavelser og hele Ord. Denne Skrift, hvis Oprindelse er indhyllet i Oldtidens Mörke, har udviklet sig i flere Arter, der afvige indbyrdes meget, endog undertiden aldeles, i de forskjellige Lande, hvor denne Skrift hörer hjemme. Akhæmeniderne anvendte jævnsides tre höjst forskjellige Arter i deres Indskrifter, til Gjengivelse af de tre Sprog, som de brugte for at gjöre Indskrifternes Indhold forstaaeligt, i det mindste for de grundforskjellige Folkeslag, der udgjorde Midtpunktet af deres vidtstrakte Rige. De tidligste Rejsende i Persien, som Chardin og Lebrun, havde gjort opmærksom paa disse Levninger fra Persiens Oldtid; men de förste nöjagtige og paalidelige Afskrifter hjembragtes af Carsten Niebuhr fra den Rejse, han foretog paa Frederik den Femtes Bekostning til Arabien og omliggende Lande. De tre Arter af Kileskrift paa de persiske Mindesmærker vare let gjenkjendelige, idet de adskilte sig ikke blot ved de enkelte Tegns ydre Form, men ogsaa ved det forskjellige Antal af disse, der ledte Fr. Münter (1802) til at antage, at den ene Art var en Bogstavskrift, den anden en Stavelse- og den tredie en Ordskrift; men skjönt man ved Akhæmenidernes Indskrifter næsten overalt havde saa at sige en Original ledsaget af tvende Oversættelser, vare de dog alle, disse saavel som hin, lige mystiske og uforstaaelige. Det förste Skridt til deres Dechiffrering gjordes omtrent samtidigt af O. Tüchsen og Fr. Münter, som rigtigen udfandt, at en hyppigt forekommende skraaliggende Kile ⟍ var brugt som Skjelnemærke mellem de enkelte Ord i den af disse Skriftarter, som ikke blot ved Tegnenes Antal og Form var den simpleste, men som tillige var anvendt i den af de tre jævnsides anbragte Indskrifter, der altid

indtog den förste eller mest iöjnefaldende Plads, og derved antydede sin Charakter af at være Originalen for de tvende andre Indskrifter, hver affattet med sin ejendommelige Skriftart. Münter anede alt i denne förste og simpleste Art Betydningen af den Samling af Kiletegn, som udtrykte Ordet Konge, der i de tvende andre Arter kun er gjengivet ved et enkelt Tegn. Stöttet herpaa, lykkedes det G. F. Grotefend kort efter, ved en Række af geniale Slutninger, at opdage Navnene Hystaspes, Darius og Xerxes, hvorved han lagde en fast Grundvold for videre Fremskridt, idet han ved denne Opdagelse baade paaviste hine Indskrifters Tidsalder og Ophavsmænd, og udfandt den virkelige eller omtrentlige Betydning af de Tegn, som udgjöre hine Navne i den förste Art af akhæmenidisk Kileskrift. Videre kunde Grotefend, som nyligt efter et langt og hæderligt Liv er bortkaldt fra Videnskaberne, dengang ikke gaae, og naar han forsögte paa ogsaa at gjette de övrige Tegns Betydning, maatte hans Bestræbelse ligefrem mislykkes, da disse Tegn i Antal langt oversteg dem, til hvis Betydning han havde en Vejledning i hine Navne, og da han derhos savnede, ligesom næsten hele hans Samtid, al Kjendskab til Indiens og Iráns gamle Sprog, hvorpaa i Mangel af let gjenkjendelige og bekjendte Navne, den videre Dechiffrering nödvendigen maatte bygges. Omtrent tyve Aar efter Grotefends mærkelige Opdagelse fandt man en Vase, der var forsynet med en lille Indskrift: Xerxes den store Konge, i de tre vanlige akhæmenidiske Skriftarter og ledsaget med en Hieroglyph-Oversættelse. Heraf tog Saint-Martin 1823 Anledning til at optage Undersögelsen paa ny, men var ikke heldigere end sin Forgænger, naar han gik udenfor de Tegn, der fandtes i de bekjendte Navne. Det næste væsenlige Fremskridt skyldes derfor Rask, der 1826 i sin Afhandling om Zendsprogets og Zendavestas Ælde og Ægthed, ved en heldig Gjetning udfandt den rette Betydning af tvende vigtige og hyppig forekommende Tegn, hvorved tillige allerförst Sprogets japetiske Natur kom tilsyne. Rask forfulgte ikke videre det fundne Spor, og dog var det netop dette, der förte hans Efterfölgere til langt större Opdagelser. Grotefend, der ikke opgav dette Æmne, paaviste 1832 i Göttinger gelehrten Anzeigen flere geographiske Navne i en af Niebuhrs Indskrifter fra Persepolis, uden dog derved at komme synderligt videre frem, og denne hans sidste Opdagelse blev upaaagtet og var aldeles forglemt, da to af de störste Kjendere af Indiens og Iráns Oldtid, Burnouf i Paris og Lassen i Bonn nogle Aar derefter, samtidig men uafhængig af hinanden, paa ny optog denne Undersögelse. Stöttet paa Grotefends og Rasks Opdagelser lykkedes det dem 1836 at finde den samme Folkefortegnelse i hin Indskrift fra Persepolis, og fornemmelig ved Hjælp heraf vare de i Stand til at bestemme rigtigen eller tilnærmelsesvis Betydningen af de fleste Tegn, og at give et anskueligt Billede af Sprogets Charakter, saameget mere som de begge i overordenlig höj Grad vare hjemme i de Sprog, hvorpaa Undersögelsen i denne Retning væsenlig maatte grunde sig. Det ringe Omfang af Indskrifter og de forholdsvis endnu faa bekjendte Navne, der stode til deres Raadighed, gjorde det ligefrem

umuligt for dem i et og alt at træffe det rigtige, men hvad de leverede er fuldkommen tilstrækkelig til at sikkre dem en varig Plads i denne Opdagelses Historie. Herved blev nu ogsaa dette Æmne Gjenstand for Undersögelser i videre Kreds end tidligere. Kort efter (1837) gjorde Beer i Leipzig og Jacquet i Paris, der begge bortreves altfor tidligt fra Videnskaberne, betydelige Fremskridt, idet de paaviste nöjagtigen Betydningen af flere vigtige Tegn. Ved min Hjemkomst fra Persien 1844 overlod jeg Lassen de Afskrifter jeg havde taget af denne Art af akhæmenidiske Indskrifter, hvilke han kort efter offentliggjorde og fortolkede*). Da jeg kjendte de Resultater hvortil man den Gang var kommen, og i det mindste de forskjellige Tegns ydre Form, maatte disse Afskrifter være nöjagtigere end mine Forgængeres, og hertil kom den betydeligere Indskrift paa Darius' Gravhule ligeover for Persepolis, som ingen tidligere havde forsögt paa at afskrive, da den er anbragt höjt oppe paa Ydersiden af Bjerget, hvortil det ikke vel er muligt at komme uden ved Hjælp af bekostelige Stilladser, men som jeg afskrev saa godt jeg kunde igjennem et Telescop; hvorfor denne Afskrift mangler, navnlig paa bröstfældige Steder, den Grad af Nöiagtighed, som det ene er muligt at opnaae, hvor man baade med Öje og Haand kan undersöge Indskriftens hele ydre Form**). Skjönt Omfanget af Kileindskrifter herved næsten blev fordoblet, var det dog endnu langtfra tilstrækkeligt, til derved at kunne fuldende Opdagelsen af denne Art af Kileskrift. Æren herfor tilhörer Rawlinson. Han havde alt 1835, som ung engelsk Officeer, ansat i Persisk Tjeneste, benyttet sin Fritid i Kermanshâh til at afskrive den störste Del af den meget vidtlöftige Indskrift ved Behistân samt de to mindre paa Alvand ved Hamadân, og i disse to sidste var det lykkedes ham 1836, uden at kjende de europæiske vundne Resultater, ved en lignende Række af Slutninger, som Grotefend, at opdage Navnene Hystapes, Darius, Xerxes, og han havde paa egen Haand og uafhængig af sine Samtidige gjort betydelige Fremskridt, för Burnoufs og Lassens Arbejder kom ham i Hænde. Rawlinsons Undersögelser fortsattes i Bagdâd, men bleve afbrudte ved hans Kaldelse til at beklæde en vigtig Post i Kandahâr under den engelske Occupation af Afghanistân. Da denne var opgivet, blev han paa ny ansat i Bagdâd, hvor han gjenoptog sine Undersögelser i denne Retning; og, da han i Begyndelsen af 1846

*) Die altpersischen Keilinschriften nach Hrn. N. L. Westergaard's Mittheilungen i hans Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, 6te Bind.

**) Jeg skal her bidrage mit til at bevare Navnet paa en senere Rejsende i Persien, en ung Englænder, *Tasker*, som 1848 med en hartad utrolig Dristighed lod sig nedhisse ved et Toug fra Overkanten af Klippen til Indskrifterne, og i denne forvovne Stilling havde Sindsro nok til at tage en omhyggelig Afskrift af disse. Denne er nu i Rawlinsons Besiddelse, men endnu ikke offentliggjort. Han selv faldt desværre kort efter i det nærliggende Shiráz som Offer for Egnens usunde Klima, der omtrent tredive Aar tidligere i samme By havde bortrevet *Rich* og længe fængslet *Ker Porter* der til Sygelejet; begge to berömte Rejsende, hvis Afskrifter i Nöjagtighed staae ved Siden af Niebuhrs.

offentliggjorde den store Indskrift ved Behistán, var han naaet langt forud for alle sine Forgængere, væsenlig ved Besiddelsen af et henved fem Gange större Stof, hvori fandtes en Mængde af gjenkjendelige Egennavne. Ved fortsat Granskning lykkedes det Rawlinson endnu samme Aar at udfinde Skriftens virkelige Natur og de enkelte Skrifttegns indbyrdes Forhold, hvorved han fuldendte denne Skriftarts Opdagelse, af hvis Historie jeg har givet et kortfattet Omrids. Sproget, som er affattet med denne Kileskriftart, er nærmest beslægtet med det nordiranske Zendsprog, hvori de ældste Zoroastriske Levninger ere bevarede, og man har derfor med Rette henfört dette Kileskriftsprog til det vestlige Irán, navnlig til Persien, Hovedlandet i det akhæmenidiske Rige, hvorfra Sproget i det tilgrændsende og med Persien nöje forenede Medien næppe kan have været meget forskjelligt. Derimod er Slægtskabet med Zendsproget ikke saa nært, og disse to kunne ikke opfattes som to Dialecter af et Sprog, eller som to Sprog af samme Sproggren; de maa meget mere betragtes som hörende til to Sprogstammer af samme Klasse, saa at Forholdet imellem dem bliver som det imellem de nordiske og germanske Sprog, skjönt Forskjellen ikke er saa fremtrædende, da vi kjende hine fra en Tid, der er mere end et Aartusende ældre end disse. Til Fortolkningen af de oldpersiske Indskrifter ere der foruden af de för nævnte Lærde leveret værdifulde Bidrag af Benfey, og navnlig af Oppert, der i en Række af Artikler i Journal asiatique 1851—52, har underkastet disse oldpersiske Indskrifters Sprog en grundig og omhyggelig Dröftelse.

2. Da Indskrifterne i de to andre Arter af akhæmenidisk Kileskrift, paa meget faa Undtagelser nær, kun ere ligefremme Oversættelser af de jævnsides med dem anbragte oldpersiske, have de i historisk Henseende kun for saa vidt Betydning, som de ikke sjælden tjene til at udfylde den persiske Text, hvor denne ved Tidens ödelæggende Indflydelse er bleven beskadiget eller tilintetgjort. Desto vigtigere ere de i andre Henseender. Den tredie Art, der baade ved Tegnenes ydre Form og deres Antal er den mest indviklede og complicerede, adskiller sig næsten ikke uden i calligraphisk Henseende fra den Skriftart, der findes anvendt i de baade ældre og betydeligere assyriske og babylonske Indskrifter, men er i det væsenlige identisk dermed. Det samme er ogsaa Tilfældet med Sproget, hvorpaa de alle ere affattede, og som hörer til den östlige Gren af den semitiske Sprogfamilie. De akhæmenidiske Indskrifter i denne Art, hvis Indhold följelig er bekjendt fra den ledsagende persiske Text, afgiver derfor en fast Grundvold og Udgangspunkt for Dechiffreringen af hine. Hertil have alt navnlig Hincks, Rawlinson og de Saulcy leveret saadanne Bidrag, at der er grundet Udsigt til inden ret lang Tid, at kunne föje mange nye, men samtidige Blade til Historien om Assyriens og Babyloniens ældgamle Riger og deres Forhold til og Indvirkning paa de omliggende Lande; og saaledes i betydelig Grad at udvide vor Kundskab til Menneskeslægtens ældste Historie og Udvikling. Denne samme Skriftart findes derhos udenfor Assyriens og Babyloniens Grændser, anvendt i en lidet forskjellig Form til

to Sprog, der ikke höre til den semitiske Familie. Af disse findes det ene navnlig i Indskrifterne ved Van-Söen, hvis Kjendskab vi skylde den i Kurdistán 1829 myrdede Schulz, og selv efter det lidet vi kjende til dette ved de af Hincks anstillede Undersögelser, bærer det tydelige Kjendetegn paa at tilhöre vor japetiske Sprograce, og följelig til den Sprogklasse, der ved sin geographiske Beliggenhed har udfyldt Rummet imellem den iránske, thrakiske og slaviske Sprogklasse. Det andet Sprog findes i flere Indskrifter, som i den seneste Tid ere opdagede i det gamle Elymais, hvoraf ikkun to ere blevne offentliggjorte i den Samling af Kileindskrifter opdagede af Layard, som det britiske Museum udgav 1851. Flere andre senere fundne ere i Rawlinsons Besiddelse, og ham skylde vi den Underretning, at Sproget i disse, skjönt Skriften er höjst forskjellig, i det væsenligste er identisk med det der findes i de akhæmenidiske Indskrifter af anden Art; hvorfor disse ville afgive den vigtigste Grundvold for Fortolkningen af hine, der maa have tilhört en Tid ældre end Akhæmeniderne, medens deres rette Læsning beroer paa Dechiffreringen af den babylonske og assyriske Kileskrift.

3. Den anden Art af Akhæmenidernes Kileskrift findes ikkun i disses Indskrifter, der paa to Undtagelser nær, ere Oversættelser af de jævnsides anbragte oldpersiske, til Udfyldningen af hvis Indhold de afgive flere vigtige Bidrag end de babylonske Oversættelser, da de ere blevne mere skaanede af Tiden og ere bedre bevarede end disse. Medens disse Indskrifter med Hensyn til Akhæmenidernes Historie ere af underordnet Betydning, ere de i sproglig og ethnologisk Henseende af den höjeste Vigtighed. De give os nemlig Pröver paa et gammelt Sprog, der har været talt af et Folk, som ikke blot maa have spillet en Rolle i Persiens Historie för Akhæmenidernes Tid, men som derhos maa have udgjort en, om end ikke betydelig, saa dog betydende og vigtig Del af Perserriget, eftersom selv Cyrus og Darius ligesom deres Efterfölgere have indrömmet dette Folks Sprog den anden Plads i deres Indskrifter med Fortrin for det babylonske. Dette Sprog er i sit Væsen aldeles grundforskjelligt fra den japetiske og semitiske Sprograce, hvoraf vi have samtidige Repræsentanter i den förste og tredie Art af de akhæmenidiske Indskrifter. Det besidder tværtimod tydelige og aabenbare Kjendetegn paa at tilhöre den tredie store Sprograce, som i forskjellige Sprogfamilier udbreder sig norden og östen for den japetiske fra Lapland og indtil Chinas Grændser, som indtager den sydlige Del af den indiske Halvö, og endnu den Dag i Dag ligesom i Oldtiden stöder i Persien sammen med de to andre Sprogracer, den semitiske og japetiske. Denne Sprograce, som Rask med et mindre heldigt Navn har kaldt den skythiske*), synes aldrig at have besiddet

*) Dette Navn tilhörer nemlig et enkelt bestemt Folk, der kaldte sig selv *Skoloto* (Herodot IV. 6.), og som Darius benævner *Skudra*, hvorvel det alt af Grækere og Romere overförtes som almindeligt Navn paa

eller udviklet nogen betydelig ejendommelig Cultur. Skjönt denne Races forskjellige Folkeslag ofte have grebet ind i Historiens Gang, ere de dog væsenlig kun optraadte som ödelæggende og erobrende, og selv som Sejerherrer og Herskere, have de maatte böje sig under den fremmede Cultur, hvormed de kom i Berörelse. Saaledes have Finnerne og Magyarerne underordnet sig den christelig-europæiske Civilisation, Tyrkerne den arabisk-muhamedanske, Mongolerne den buddhistiske, Mandshuerne den chinesiske, og Dekhanerne alt fra gammel Tid den brahmanske. I ældre Tider træffe vi Partherne, der söge at tilegne sig den græske Cultur, hvormed de vare komne i Berörelse, og endnu ældre finde vi dette skythiske Folk, hvis Sprog er bevaret i Kileindskrifterne, endog för Akhæmenidernes Tid i Beröring med Babylonerne, fra hvem det maa have modtaget mere end den Skrift, som findes i dets ældste Indskrifter, og som danner den Grundvold hvorfra den Skrift har udviklet sig, som er anvendt af Akhæmeniderne. I den Form, hvori denne Kileskrift forekommer i disses Indskrifter, indtager den ved sit Ydre en Plads midt imellem den persiske og den babylonske, idet den baade med Hensyn til Tegnenes Form og deres Antal ikke er saa simpel som hin, medens den paa den anden Side langtfra er saa indviklet og compliceret som den babylonske.

4. I denne anden Skriftart havde alt *Grotefend* paavist og forsögt at læse de Navne, som fandtes i de af Niebuhr hjembragte Indskrifter; men da han var indskrænket til ikkun fem Navne, og ikke engang kjendte disses rette oldpersiske Form, kunde han naturligvis, paa Grund af Skriftens complicerede Natur ikke komme videre end til en omtrentlig Bestemmelse af enkelte af de i disse Navne forekommende Tegns Betydning; hvilken Grund ogsaa afholdt andre fra at indlade sig paa dette Æmne. Det förste virkelige Skridt til Dechiffreringen af denne Skriftart gjorde jeg 1844 i Lassens Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes og kortefter i Mémoires des antiquaires du Nord 1844. Opdagelsen af den oldpersiske Skrift og Fortolkningen af de oldpersiske Indskrifter var den Gang skredet betydelig frem, og jeg var derhos i Besiddelse af et större Stof, som jeg selv havde hjembragt fra Persepolis, og som indeholdt en Del Egennavne, hvorfra Dechif-

---

alle lignende Folkeslag, ligesom Perserne paa samme Maade brugte Navnet *Saka* (Herodot VII. 64), og som det synes Assyrerne og Babylonerne Navnet *Kimri*, hvormed det persiske *Saka* gjengives i den babylonske Oversættelse. *Prichard* har i Mangel af bedre foreslaaet *Allophylisk* for denne Sprograce; dette Navn er imidlertid i og for sig altfor ubestemt og omfattende, og kan med samme Föje anvendes til hvilkensomhelst anden Sprograce. Da man har Navnet Semitisk for den ene og har anvendt hvad der ogsaa er det mest passende Navn, Japhetisk eller Japetisk efter Japhet og Grækernes Japetos paa den anden, vilde man vel ogsaa kunne finde i den græske Mythologi et passende Navn for den tredie Sprograce, hvormed den japetiske stadig har staaet i Beröring, og hvis Folkeslag i det mindste i Norden og i Indien nu og da i Folketroen er sammenstillet med de rent mythiske Jætter. Indtil da bruger jeg, ligesom Rask, det af ham anvendte skythiske Navn for denne Sprograce.

freringen maatte gaae ud. Dette satte mig i Stand til at levere et Dechiffrerings-Forsög af den Kileskrift-Art, som hos mine Efterfölgere har fundet större Velvillie, end jeg nu troer at det egenlig fortjente, og som derhos har dannet Grundvolden for disses senere Fremskridt og övet saavel ved sine Fortrin som sine Mangler en betydelig Indflydelse paa deres Arbejder, hvorom de fölgende Blade ville bære tilstrækkelige Vidnesbyrd. Denne Skriftart havde alt Saint-Martin og senere Beer henfört til Medien, som det andet Hovedland i det akhæmenidiske Rige efter Persien. Jeg bibeholdt dette Navn, hvad der ikke var uden Indflydelse paa mit förste Forsög, hvorvel jeg udtrykkelig gjorde opmærksom paa, at Meder og Perser maa efter alt hvad vi kjende til dem, antages for at have talt næsten samme Sprog, medens det lidet der med fuld Sikkerhed kunde læses i den anden Skriftart, tydede hen paa et fra det oldpersiske aldeles forskjelligt Sprog, der snarere havde Charakter af at tilhöre den skythiske end den japetiske Sprograce. Navnet medisk er desuagtet blevet almindeligt brugt af alle, som senere have beskjæftiget sig med dette Æmne, med Undtagelse af Norris, og tildels af Rawlinson, hvorvel det aabenbart maa ansees som aldeles urigtigt, ligesom alle de Hypotheser som ere blevne byggede paa denne Antagelse. *Fr. de Saulcy* gjenoptog denne Undersögelse i sin Helhed i to Artikler i Journal asiatique 1849—50, men da han var indskrænket til det selv samme Stof som jeg havde benyttet, og gik ud fra de samme Grundsætninger jeg havde opstillet og som han skjænkede sit fulde Bifald, kunde han ikke naae synderligt videre, med al sin store og vel bekjendte Skarpsindighed og Lærdom. Vi gik saaledes begge ud fra den Forudsætning, at Skriften, skjönt Stavelseskrift, ikke havde Tegn for andre Stavelser, end de aldeles simple, der bestaae af en Consonant med en fölgende Vocal, og kun undtagelsesvis for saadanne, som bestod af en Vocal med en fölgende Consonant. Ved at fastholde den sidste Antagelse og ved at udvide den förste ogsaa til Stavelser bestaaende af to Consonanter med en Vocal til Midtlyd, saaledes som tydeligt baade var og maatte være Tilfældet i den tredie Kileskriftart, lykkedes det *Hincks**) at gjöre væsenlige Fremskridt, og derved ogsaa i denne Retning at sætte sig et varigt Minde om sine Fortjenester af Kileskriftens Dechiffrering. Ogsaa *Grotefend***) henvendte atter sin Opmærksomhed paa denne Art af Kileskriften, men da han antog, at samme Lyd kunde betegnes ved forskjellige Tegn, og at Sproget i disse Indskrifter nærmest maatte forklares af det semitiske, forfejlede han Vejen, og hans Arbejder i denne Retning ere kun et Minde om den Kjærlighed og Interesse, han til sit Livs sidste Dage bevarede til den Gjenstand, hvortil han som Yngling et halvt Aar-

*) Transactions of the Royal Irish academy. Vol. XXI—XXII.

**) Abhandlungen der Göttinger königl. Gesellsch. der Wiss. 1850—52.

hundrede tidligere havde vist Vejen. Dernæst har *Holtzmann**) i Carlsruhe leveret fortrinlige Bidrag til den rette Udtydning af flere Tegn, og han vilde vistnok have naaet langt videre paa denne Bane, hvis han ikke var gaaet ud fra den Forudsætning, at Sproget i disse Indskrifter tilhörte den japetiske Æt. Skjönt Rawlinson var i Besiddelse af et langt större Stof, har dog denne Skriftart aldrig tiltrukket sig hans alvorlige Opmærksomhed; idet al hans Tid snart blev optaget med den alt store og næsten daglig voxende Masse af assyriske og babylonske Indskrifter, der lovede et vigtigere og herligere historisk Udbytte. Men kort för sin Afrejse fra England 1851 havde han den heldige Tanke, at overlade de Aftryk han havde taget af Behistán Indskriften til *E. Norris*, der har benyttet denne Lejlighed til at give Verden et nyt Bevis paa sin vidunderlige Skarpsindighed i at opdage ubekjendte Skriftarter, sin store Combinationsevne og omfattende Sprogkundskab. Hans Dechiffrering af denne anden akhæmenidiske Art er udgivet ifjor i Journal of the Royal Asiatic society. Vol. XV., og jeg troer med langt större Föje at kunne sige om dette hans Arbejde, hvad der om mit förste Forsög er blevet sagt af *de Saulcy*, hvis Ord**) jeg her afskriver: „je ne saurais le dire trop haut, quand on examine ce travail de plus près, on reconnait bien vite qu'il n'est pas possible de trouver, sur un sujet aussi difficile, un essai philologique qui présente des indices plus nombreux, plus constants veux-je dire, d'une ensigne bon foi, d'une inaltérable loyauté et d'une vaste erudition." Imidlertid forekommer det mig, at han nu og da i sine Forsög er standset for tidlig og ikke gaaet saa vidt som jeg troer det er muligt at naae, hvilket undertiden grunder sig paa at han formeget har stöttet sig til mit Arbejde. Formedelst den Andel jeg har havt i denne Skriftarts Dechiffrering, har jeg ikke villet nægte mig den Fornöjelse atter at optage denne Undersögelse i sin Helhed. Hvorvel Stoffet nu ved Offentliggjörelsen af Behistán Indskriften er blevet fire til fem Gange större end för, er det dog endnu langtfra tilstrækkeligt til med Fuldstændighed at læse Skriften i sin Helhed. Imidlertid kunne vi næppe vente at finde flere Indskrifter i denne Skriftart, og dog vil dennes rigtige Læsning, hvad der i linguistisk Henseende er af höjeste Vigtighed, give et Billede af et skythisk Sprog, der er en to tusende Aar ældre end nogetsomhelst andet vi kjende af denne Sprograce, ligesom den er nödvendig til Fortolkningen af de endnu ældre, med babylonsk Skrift affattede Indskrifter i Susiane, og Skriften derhos, formedelst sit Slægtskab med de övrige Kileskriftarter i Babylonien, Assyrien og Armenien, afgiver væsenlige Bidrag til disses rette Udtydning. Norris har tillige den Fortjeneste aldeles at have brudt med det tidligere anvendte Navn medisk og de dertil knyttede Forestillinger. Efter Rawlinsons Forslag har han anvendt Navnet skythisk, i den samme omfattende Betydning hvori Rask har brugt det i Modsætning

*) Zeitschrift d. D. morgenländischen Gesellschaft. 1851. V. 1852. VI.
**) Journal Asiatique. 1849. XIV. S. 94.

til japetisk og semitisk, og uden derved paa nogen Maade at ville henföre denne Skriftart og dette Sprog til de Skyther, der hos Herodot optræde som et bestemt Folkeslag med en bestemt geographisk Bolig, og naar jeg i det följende bruger Navnet Sakisk er det væsenlig, fordi dette efter persisk Sprogbrug var enstydig med Skythisk hos Grækerne.

5. Denne Skriftart findes kun i Akhæmenidernes Indskrifter fra Cyrus, Perserrigets Stifter, og indtil Artaxerxes Mnemon. Fra de följende Akhæmenider haves kun en eneste oldpersisk Indskrift fra Artaxerxes Ochus, der ikke er ledsaget af nogen sakisk eller babylonsk Oversættelse, med mindre en lille Vase-Indskrift paa de sædvanlige tre Sprog, ogsaa skulde hidröre fra ham. De sakiske Indskrifter vi have ere derfor först og fornemmelig den store Indskrift ved Behistán, der indtager de tre Spalter Kileskrift til venstre for den oldpersiske Indskrift. Den anden Spalte er paa et enkelt Ord nær fuldkommen bevaret, hvilket desværre langt fra er Tilfældet med den förste og endnu mindre med den tredie, da det ovenfor opsamlede og derfra nedflydende Regnvand i Aarhundreders Löb har ödelagt mere eller mindre fuldstændigt store Stykker i næsten aldeles lodrette Striber. De tre sakiske Spalter, der i det följende ere betegnede ved $B\alpha$, $B\beta$, $B\gamma$, eller blot ved α, β, γ, oversætte de fire förste oldpersiske. Den femte persiske, som öjensynlig först senere er indhuggen, mangler de tilsvarende Oversættelser. Derimod findes der til höjre af det Basrelief, der forestiller Darius med de af ham overvundne Hövdinge eller Oprörere, to Spalter Kileskrift, der efter Rawlinsons Angivelse synes at være sakisk, men som ere næsten aldeles ulæselige. Paa selve dette Basrelief findes over eller under de afbildede Personer Angivelse af deres Navne og Daad (betegnede ved *Ba—Bk*), og der findes ligeledes en lille sakisk Original-Indskrift (*Bl*), der ikke er ledsaget af nogen Oversættelse. De övrige Indskrifter ere af forholdsvis ringere Betydning, og ved disse bibeholder jeg paa faa Undtagelser nær den samme Talbetegnelse, hvormed Norris har mærket dem og Rawlinson de tilsvarende persiske, kun skal jeg for större Tydeligheds Skyld foran Tallet tilföje Begyndelsesbogstavet af vedkommende Konges Navn. Disse Indskrifter ere: fra

Cyrus (560–529 f. Chr.)

(C. 1) den lille Indskrift paa Pillerne ved Murghåb eller Pasargadæ.

Darius Hystapes' Sön (521—485 f. Chr.)

(D. 2) Enslydende Indskrift paa begge Dörvæggene i den af ham opförte Bygning i Persepolis, mærket G paa Niebuhrs Plan.

(D. 3) Original Indskrift paa den sydlige Mur af Terrassen i Persepolis, der bærer de forskjellige Bygninger. Til venstre for denne findes de persiske Indskrifter 3 og 4, der ligeledes ere uden tilsvarende Oversættelser.

(D. 5) Indskriften ved Alvand i Nærheden af Hamadán.

(D. 6) Gravindskriften over Nakshi Rustam, ved Siden af Basrelieffet.

(D. 7) Den nedre Gravindskrift ved Siden af Dören til Gravhulen. Den er saa godt som aldeles forsvundet, og jeg kunde kun skimte enkelte Tegn hist og her.

(D. 8—9). To smaa Indskrifter; den ene paa en babylonsk Cylinder i det britiske Museum, indeholder blot de Ord: Jeg Darius Konge. Den anden findes paa en Sten ved Suez, nærved Mundingen af den gamle Kanal, der förte fra Nilen til det röde Hav, og lyder: Darius den store Konge. Den sakiske Oversættelse synes ikke at være offentliggjort.

(D. 10). Enslydende Indskrift over alle Vinduerne i Darius's Palads (Niebuhrs G.) Denne tilligemed de to foregaaende kunne stamme fra den senere Darius (423—405 f. Chr.), da de ikke angive Faderens Navn.

Xerxes, Sön af Darius (485—465 f. Chr.)

(X. 11). Indskriften ved Alvand, med Undtagelse af Navnene, enslydende med Faderens (D. 5).

(X. 12). En ofte forekommende Indskrift paa Dörvæggene, de blinde Vinduer, den afbildede Konges Klædebon i Xerxes's Palads (Niebuhrs J) i Persepolis.

(X 13). Indskrift paa Pillerne i samme Palads og paa Ydersiden af de to Dobbelttrapper, der före op til dette.

(X. 14). Indskriften paa Trappen, der förer op til den store Söjlehal i Persepolis, er kun til i den persiske Original, dens Oversættelser ere ikke blevne udförte, hvorvel Plads til at modtage dem er blevet tilberedt.

(X. 15). En fire Gange gjentaget Indskrift paa Portalerne ved den store Trappe, der leder op til Terrassen, hvorpaa alle Bygninger ere opförte.

(X. 16). Indskriften ved Van Söen i Armenien, hvoraf en Afskrift skyldes den 1829 i Kurdistan myrdede Schulz, hvilken er temmelig unöiagtig, væsenlig fordi den maatte tages i en betydelig Afstand.

(X 17). Paa en enestaaende Pille i det sydvestlige Hjörne af Darius's Palads (Niebuhrs G), og enslydende paa den sydlige Side af Terrassen, der bærer denne Bygning.

(X 18). Indskriften paa Pariser Vasen, indeholdende de Ord: Xerxes den store Konge, og ledsaget af en Hieroglyph-Oversættelse.

Artaxerxes Mnemon eller den anden (405—361 f. Chr.) Af denne er i den seneste Tid fundne to Indskrifter i Susa, nemlig

(A. 20) rundt om Foden af en Söjle, som blot indeholder de Ord: Jeg Artaxerxes den store Konge, Kongernes Konge, Sön af Kong Darius;

(A. 21) paa Fodstykket af en Söjle. Denne er af större Udstrækning og Vigtighed, men affattet i en egen Afart af akhæmenidisk Kileskrift og i et höjst barbarisk Sprog, ligesom den tilsvarende persiske Original, og den persiske

Indskrift (A. 19) fra Sönnen Artaxerxes den tredie i Persepolis, som ikke er ledsaget af nogen Oversættelse. De i disse Indskrifter forekommende Uoverensstemmelser med Sproget hos Darius og Xerxes, ere imidlertid ikke af den Art, at de kunne, hvad man har troet, tjene til at vise det persiske og följelig ogsaa det sakiske Sprogs Forfald under de senere Akhæmenider; de ere ligefremme Fejl, der ikkun röbe Affatterens eller Indhuggerens Vankundighed i disse Sprog; f. Ex. Genitiv paa *hyá* brugt for Nominativ, og dens Endelse *hyá* endog föjet efter en virkelig Nominativendelse f. Ex. Dárayavuśhyá o. s. v., som om man vilde böje dominusi for domini.

(A. 22). En lille Indskrift paa en Vase i Venedig, opdaget af Sir Gardener Wilkinson og först offentliggjort af Adrien de Longpérier i Revue archéologique Octobr. 1844. Den lyder: Artaxerxes den store Konge, og er ledsaget af en Hieroglyph-Oversættelse. Da Ægypten, der lösrev sig under Artaxerxes den förste, og var uafhængig 414—359 f. Chr., igjen blev undertvunget af Artaxerxes den tredie, maa denne Vase paa Grund af Indskriftens Barbarismer vel nærmest henföres til den sidste (361—338 f. Chr.); hvorvel Letronne slutter af archæologiske Grunde, at Vasen tilhörer Artaxerxes den förstes Tid (465—425 f. Chr.)*).

I.

6. Om den sakiske Skrifts Omfang, eller dens Rigdom paa særskilte Lydtegn kan man danne sig i det mindste et forelöbigt Begreb ved at jævnföre Antallet af de Tegn der forekomme i de mindre Indskrifter i Persepolis, Pasargadæ, ved Alvand og Van, som jeg benyttede 1844, med det der findes i den langt betydeligere ved Behistán. I hine Indskrifter fandt jeg den Gang, foruden to ikke phonetiske Tegn, 80 Lydtegn, som jeg ansaae for ægte. Herfra maa der nu imidlertid drages Tegnet 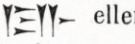 eller 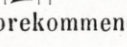 i X15,11, (thi den sidste Form nedskrev jeg paa Stedet som mulig forekommende, uden at kunne

*) Om den saakaldte Indskrift fra Tarku har Holtzmann meddelt en lille interessant Afhandling i Zeitschrift d. D. Morg. Gesellschaft 1852, VI. S. 379, hvori han oplyser, at den hidrörer fra de Papirer, som S. Flower, det ostindiske Compagnies Agent i Persien havde efterladt sig, og at den först er offentliggjort i philosophical Transactions Juni 1693. Denne lille Indskrift skal stamme fra Persepolis, hvor S. Flower skal have afskrevet den i November 1667; den er en forunderlig Blanding af Skrifttegn af alle tre Arter, hvorfor den af Grotefend og de fleste andre er bleven betragtet som uægte, idet man har troet, at denne Optegnelse kun var bestemt til at give Pröver paa disse da aldeles ubekjendte Skrifttegn. Holtzmann söger paa en særdeles skarpsindig men yderst dristig Maade, at forsvare dens Ægthed og at tolke dens Indhold, og han henförer den til Arses, en Sön af Artaxerxes den tredie og Persiens Konge fra 338 til 336, da han blev myrdet af Gildingen Bagoas.

afgjöre hvilken der var den virkelige, da dette Sted i alle fire Indskrifter var beskadiget; men jeg oversaae det ved min tidligere Afhandling), og da Tegnet kun forekommer paa dette ene Sted, skyldes det rimeligvis en Unöjagtighed fra Indhuggerens Side i Stedet for det oftere forekommende . Derhos anförte jeg 12 Tegn, som jeg troede vare fremkomne enten ved Fejltagelser i Afskrifter, eller ved forskjellig Slags Beskadigelser af selve Indskrifterne, og som jeg derfor ansaae at være enten tvivlsomme eller uægte. Dette kan imidlertid nu kun gjælde om sex af disse tolv Tegn, eller , , , , , og , hvoraf det sidste ved Beskadigelse af Klippen har faaet samme Udseende, som et andet kun ved Behistán forekommende Tegn. De fem andre ere derimod virkelig ægte, skjönt tildels först i en noget fuldstændigere Form, (nemlig: , , , og), og det tolvte , er en ligefrem Variant i Indskriften D5 til et andet Bogstav , og skyldes sagtens ene Indhuggerens Unöjagtighed eller Lune. Til disse 84 bestemt forekommende Tegn, hvoraf imidlertid et Tegns ydre Form er uvis (jfr. 113), maa fremdeles föjes tvende, som jeg för ansaae for identiske med tvende andre, der bestaae af samme Antal Kiler, næsten i samme Stilling, men hvoraf Norris alt med Rette har adskilt og , medens han endnu sammenstiller som identisk og , skjönt de vistnok ere forskjellige. Endelig kan man nu med fuld Sikkerhed paavise Tilstedeværelsen af et Tegn i Indskriften X 16, omend der deraf kun findes enkelte utydelige Spor i den af Schulz tagne Afskrift. I de mindre Indskrifter finde vi saaledes 87 ægte og sikkre Lydtegn. Af disse indeholde de tidligst bekjendte Indskrifter 77 Tegn, hvoraf fire ere ejendommelige for den originale D3, og et findes ikkun i X16. Darius' Gravindskrift over Nakhsi Rustam, der i Indholdets Omfang og Afvexling omtremt er lige saa stor som de andre tilsammentagne, har med disse 68 Tegn tilfælles, og medens der fattes 9 af de der forekommende, frembyder den 10 nye Tegn. Indskriften ved Behistán, der i Omfang er mere end fire Gange saa stor som alle de andre tilsammen, fattes fem i hine forekommende Tegn, hvoraf de to ere ejendommelige for den ene D3; den har saaledes 82 tilfælles med hine, og frembyder 22 nye Tegn, der alle kun sjælden forekomme, undertiden kun i enkelte Ord, og hvoraf et eller to endda ikke ere fuldkommen sikkre. Det er saaledes, da hver ny Indskrift tillige bringer os nye Tegn, paa den ene Side ikke rimeligt, at vi med de nu kjendte 109 Lydtegn besidde Skriften fuldstændig i dens hele Omfang, saa meget mere som vi kun have en ubetydelig Del af Sproget, og ethvert Sprog har Bogstavforbindelser, der kun sjælden, ofte yderst sjælden komme til Anvendelse. Men paa den anden Side, da Tilvæxten af nye Tegn staaer i omvendt Forhold til Tilvæxten af Texter, turde deraf fremgaae med höj Grad af Sandsynlighed, at vi alt have de allerfleste Tegn, og navnlig dem der udtrykke de i Sproget almindelige og mindre sjælden forekommende Lydforbindelser, og at Skriften ikke har havt noget betydeligt större Omfang end det vi nu kjende. Vel indeholder den större Indskrift fra Artaxerxes Mnemon enkelte

tilsyneladende nye Tegn, men den frembyder i alle Henseender saa mange Særegenheder eller Særheder endog med Hensyn til Skrivemaaden af vel bekjendte Tegn og Ord, at derpaa intet med Bestemthed kan bygges, ligesom denne Indskrift overhovedet udfordrer en egen Behandling.

7. Den ydre Form af de den sakiske Kileskrift tilhörende Tegn er nöje og fast bestemt med Hensyn til Antallet, Störrelsen og den indbyrdes Plads af de enkelte Bestanddele eller enkelte Kiler, der tilsammen danne hvert særskilt Tegn. Dog finder man nu og da navnlig i forskjellige Indskrifter en ringe Afvigelse i Skrivemaaden af hvad der i Virkeligheden kun er et og samme Tegn, hvilket især er Tilfældet med en lille Tværkile, der forekommer i Enden af nogle Tegn efter en lodret staaende större Kile, og snart har sin Plads ved Foden af denne, snart midt for den, som 𐎡 og 𐎢. En anden Afvexling med Hensyn til de enkelte Kilers Stilling i samme Tegn frembyder Behistán Indskriften, idet den lader de liggende Kiler noget convergere, som i de andre Indskrifter löbe parallelle, som 𐎣 og 𐎤. Undertiden findes vistnok enkelte Tegn skrevne paa forskjellig Maade, saaledes som det för omtalte 𐎥 i Alvand-Indskriften i Stedet for det ellers overalt forekommende 𐎦, og 𐎧 og 𐎨 i Bd for 𐎧 og 𐎦, men dette kan kun hidröre fra Indhuggerens Skjödeslöshed og Fejltagelse; kun i et Tilfælde er Forskjellen gjennemgaaende, ved 𐎩 der saaledes udelukkende bruges i Behistán, medens dette Tegns Form ligesaa bestemt er 𐎪 i Persepolis. I Reglen er selv en ringe Afvexling i Tegnenes Ydre tilstrækkelig til at danne særskilte Tegn, der udtrykke höjst forskjellige Lyde eller Lydforbindelser, hvad enten nu denne Afvexling og Forskjellighed finder Sted i ensartede Kilers indbyrdes Plads (som 𐎫 ti og 𐎬 pi, 𐎭 ʒ og 𐎮 ka, 𐎯 pa og 𐎰 as, 𐎱 'i og 𐎲 sa, 𐎳 vn og 𐎴 'a, 𐎵 par og 𐎶 mas), eller i Kilernes Antal (som 𐎷 mar og 𐎸 m, 𐎹 su, 𐎺 rap, 𐎻 tar), eller i deres Störrelse (som 𐎼 t og 𐎽 ka, 𐎾 yi og 𐎿 sä o. s. v.) Derfor kan man fra Lighed i Tegnenes ydre Form aldeles ikke drage nogensomhelst Slutning med Hensyn til Overensstemmelse i de Lydforbindelser, der ere udtrykte ved saadanne Tegn. I denne Henseende yder hellerikke den oldpersiske Kileskrift nogen Hjælp; thi af de 37 Tegn, som denne indeholder findes kun sex (𐏁, 𐏂, 𐏃, 𐏄, 𐏅, 𐏆) med samme ydre Form som i den sakiske; men af disse har kun det sidste nogen Lighed i Betydning (*s*, *sa* i Persisk, *as* i Sakisk); de to förste udtrykke höjst forskjellige Lyde *b* og *t*, *r* og *pa*, det tredie 𐏇 er, hvis det virkelig forekommer i Persisk, aabenbar Tegn for en fremmed Lyd, og skjönt de to andres 𐏈, 𐏉 Betydning i Sakisk er ubekjendt eller tvivlsom, saa kan man dog med Sikkerhed sige, at den ikke har noget Slægtskab med det *n*, *na* og *k*, *ka*, som de persiske Tegn udtrykke. Noget större Lighed findes derimod i denne Henseende med den assyrisk-babylonske Skrift, idet der ere nogle Tegn, som enten baade i Form og Betydning ere

fælles for begge Skriftarter, som si, an, ap, tu, vn, eller som med samme Betydning kun frembyde en lidet forskjellig Form, saaledes svare

de babylonske: 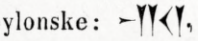

de sakiske: 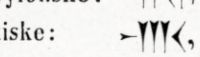 .

Disse Tilfælde ere imidlertid ikke mange, men vise dog at der har fundet et nærmere Slægtskab Sted mellem disse to Skriftarter, saa at de vel kunne tjene til gjensidig at oplyse hinanden, hvor Betydningen af et fælles Tegn er bekjendt i den ene eller anden. Dog maa saadan Overensstemmelse benyttes med Varsomhed; thi der gives ogsaa fælles Tegn for Ex. eller , , , som baade Rawlinson og Hincks tillægge i det babylonske en Betydning, de paa ingen Maade kunne have havt i det sakiske.

8. Det egenlige og væsenligste Grundlag for Dechiffreringen af den sakiske Kileskrift afgive de Egennavne, som findes i Indskrifterne, og hvis sakiske Form vel maa antages i Hovedsagen at svare til den bekjendte persiske, saa vidt som Sprogets eller Skriftens Natur tillod det, og saaledes at give i det mindste et omtrentligt Begreb af de deri forekommende Tegns Betydning. Imidlertid maa man ikke lade ude af Betragtning, at flere Navne i Virkeligheden vare fremmede for Perserne, og de kunne gjerne i deres egenlige, hjemlige Form have indeholdt Lyde, der vare ubekjendte for Sproget eller manglede Betegnelse i den oldpersiske Skrift, uden at dette var Tilfældet med den sakiske. Hertil kommer, at dette Folk synes at have hentet sit Kjendskab til i det mindste enkelte större geographiske Navne fra Babylonerne; saaledes gjengives det persiske Navn *Gandára* i den babylonske Oversættelse af Behistán-Indskriften efter Rawlinsons Læsning ved *Paruparaeśanna*; det tilsvarende Navn i den sakiske er næsten forsvundet, men de faa Spor, der ere tilbage, vise hen til samme eller en lignende Form, aldeles forskjellig fra det persiske Navn, som imidlertid er bibeholdt og nöje gjengivet i Gravindskriften. Foruden disse Navne forekommer der i de sakiske Indskrifter flere Ord, der ligefrem ere laante fra det persiske, undertiden endog med Bibeholdelse af Böjningsendelserne, og som derfor ogsaa yde et vigtigt Bidrag til Bedömmelsen af sakiske Tegns Betydning. Disse to Arter af persiske Navne og Ord, tilligemed deres tilsvarende sakiske Former, skal jeg her anföre samlede og ordnede omtrent efter den indiske Bogstavfölge, saaledes som Rawlinson alt har fulgt den, dog med den Forskjel, at jeg har stillet *h* og *y* umiddelbart efter Selvlydene *a* og *i*, samt *r* efter *n*, hvorved *v* kommer til at fölge efter *m*, hvad der stemmer bedst med disse to Bogstavers Slægtskab i det sakiske, og af lignende Grund har jeg flyttet de to persiske Bogstaver, der svare til de indiske Ganelyde, ned til de egenlige Hvislere. Den latinske Omskrivning er den samme, som Rawlinson og Norris have anvendt, kun har jeg for saavidt som muligt at have enkelte Bogstavtegn til Betegnelse af enkelte Lyd, foretrukket de af Rask foreslaaede og brugte Tegn *c* og *ś* for *ch* og *sh*, ligesom ogsaa þ til Gjengivelse af det beaandede Tandbogstav *th*, *θ*, og som Fölge heraf udtrykt det persiske

Lydtegn 𐎹 ved *þr*. Den oldpersiske Kileskrift har den Ejendommelighed, at den ikke paa nogen Maade udtrykker *n, s, t* i Slutningen af Ord, hvor de dog aabenbart maa have lydt i Sproget. Ligeledes undlader den at betegne et *n* i det indre af Ord foran en anden Medlyd, hvad ogsaa er Tilfældet i den noget yngre ariske eller gandáriske Skrift, hvilket derimod ikke finder Sted i den sakiske, ligesom vi ogsaa ved de samtidige eller omtrent samtidige Former som Grækerne og Inderne og undertiden ogsaa Zendávesta har overleveret til os, med Bestemthed kunne paavise Tilstedeværelsen af dette Bogstav; saaledes skrives *Hiduś*, *Zaraka* i Stedet for Hinduś, Zaranka, og dette udeladte *n* har jeg gjengivet med et cursivt *n*, hvor Skriften er antiqua og omvendt. Af enkelte persiske Navne haves ikkun Brudstykker; det manglende er da betegnet ved Prikker. Navnenes og Ordenes Grundform er kun anført, undtagen hvor den tilsvarende sakiske Form har bibeholdt den persiske Böjningsendelse. Ved de sakiske Former har jeg angivet de Steder hvor de forekomme i Indskrifterne enten fuldstændige eller, hvor en Beskadigelse har fundet Sted, saa tydelige, at der ingen Tvivl kan være om deres virkelige Form, samt tilföjet indenfor Parenthestegn de Steder, hvor ikkun Brudstykker, större og mindre, endnu ere tilbage. De enkelte rent forsvundne Tegn i kun en Gang forekommende Navne ere antydede ved Stjærner. De persiske Egennavne og Ord, som findes i sakiske Indskrifter ere:

Aina..

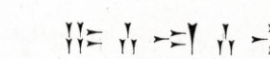
. α,59. (Det förste Tegn er höjst utydeligt; det tilsvarende assyriske Navn læser Rawlinson *Haniri'a*).

Autiyára

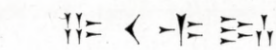
. β,45.

Auramazdá

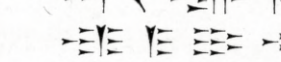
. ofte.

Aþagina

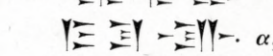
. D10,1.

Aþurá

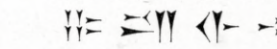
. α,11. β,2. 41. D6,21.

Aþrina

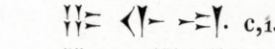
. α,56, 58, 63.

. c,1. (γ,50).

Aþriyátiya

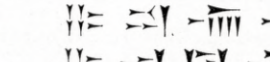
. α,70. β,84.

Adukani

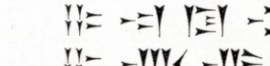
. β,53.

Anámaka

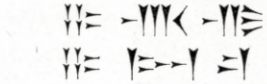
. β,19, 43, γ,26 (α,76).

araika

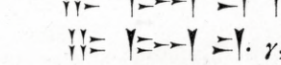
. γ,79.

Arakadriš

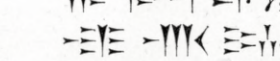
. α,27.

Arakhá

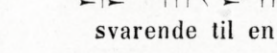
. γ,36, 38, 44, 45, 58, i,1.

Ariya

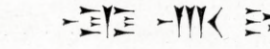
. D6,11, og Ef. Fl.
. γ,77, 79, svarende til en persisk Form *ariyánám*.

Ariyáramna

. α,4.

Artavartiya . Resten forsvundet $\gamma,6$.

ardastána 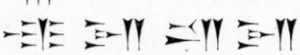 . D10,1.

Arbáya 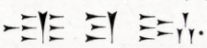 . D6,21 (α,11).

Arbirá 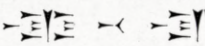 . β,66.

Armina,Arminiya 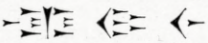 . α,12, β,22, 24, 26, 29, 33, 38, 40, 48, γ,36, 58; D6,22.

Arśádá 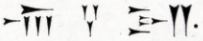 . γ,31.

Arśáma 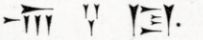 . α,2. eller . α,3.

Asagartiya 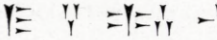 . β,59, γ,56, g,1.

Hakhámaniš 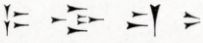 . α,5.

Hakhámanišiya 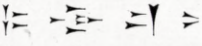 . D1,1. 2,5. 3,5. 5,20. 6,10. X12,4. 13,9. 17,15. (α,5).

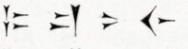 . α,2.

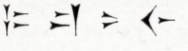 . X15,10.

Hagmatána . β,56, 57.

Hañdita 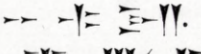 . γ,36. (Det persiske ñ er et tvivlsomt Bogstav.)

Haraiva 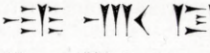 . D6,17.

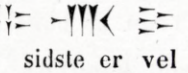 . α,13. De to sidste Tegn ere utydelige; det næstsidste er vel snarest , saa at det svarer til et persisk Folkenavn Háraiviya, det græske Ἀρεῖοι (Oppert. Journal Asiat. 17. 280.), dannet som Máciya af Maka.

Harauvatiš 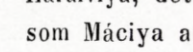 . α,14. γ,31, 34. (γ,21, 24, 25.)

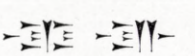 . D6,19.

Hinduš 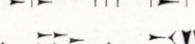 . D6,19; utydelige ere det første, der syntes mig at være eller eller , og det tredie Tegn, hvoraf Spor til syntes at kunne skimtes.

Humava.... 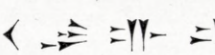 . D6,20. (jfr. § 83).

Imaniš 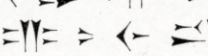 . β,6, f,3 (γ,53).

yanaiy 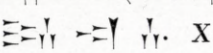 . X16,22.

Yauna 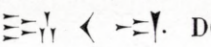 . D6,23, 24.

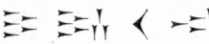 . α,11. Det første Tegn utydeligt.

Yutiya 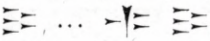 . γ,1. Begyndelsen mangelfuld.

Utána . γ,90.

U...áma 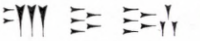 . β,33. Det tilsvarende babylonske er forsvundet.

Upadra*n*ma α,56. (Det persiske Navn er tidligere læst Upadarma, hvilket er altfor indisk til at det kan være rigtigt, da han tilhörte et Land, hvis Befolkning væsenlig var semitisk).

Ufrátu 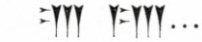 α,72. Resten af Ordet er tabt, og begge de tilbageblevne Tegn ere noget utydelige.

Uvakhśatara 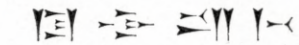 β,10, 60, γ,54, 55, c,3, g,3.

Uvárazmiya 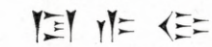 α,13.

Uvárazmiś 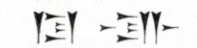 D6,18.

Uvaja 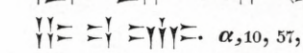 α,10, 57, 63. β,2, 5. 6. β,7. 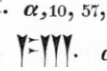 D6,17.

Uvajiya 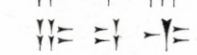 α,57, 58. γ,50. 53 som Flertal; i Enkelttal forekommer Ordet α,56 γ,50, men paa begge Steder er det sidste Tegn (efter) utydeligt, saa at det α,56 syntes for Norris at være , men det maa efter Sporene her have været , og γ,50 , hvoraf kun er tilbage.

Katpatuka 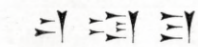 α,12. 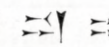 D6,22, hvor det tredie og fjerde Tegn ere utydelige.

Kápiśakániś 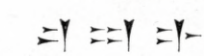 γ,24.

Ka*n*bujiya 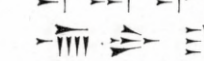 α,22, 24, 29, 31, 34. (α,23, 28, 33).

Ka*n*pada β,20.

Karka D6,25.

Kuganaká 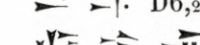 β,5.

Kuruś 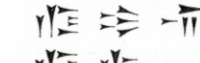 γ,50, 58. b,2. h,4. C1,1.

Kušiya 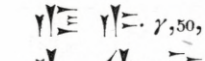 D6,25. Det förste Tegn er mangelfuldt.

Khamaspáda 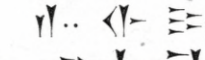 β,61, 63.

Khśaƀarita 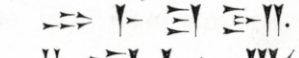 β,16. og c,2.

Khśaƀrapávan β,80.

Khśyárśá 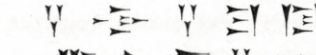 X12,1, 13,4, 17,5. X15,4, 6, 15; begge Former i de forskjellige Indskrifter af X17,9.

Gaumáta 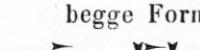 α,37, 42, 53, 55. γ,49, 92. b,1. (α,27, 32, 34, 40, 49).

Gaubaruva 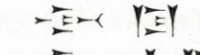 γ,90.

Ga*n*dára 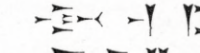 D6,19.

Ga*n*dutava 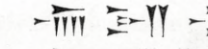 γ,28. Det sidste Tegn er utydeligt og et synes at mangle derefter.

Garmapada 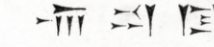 α,31. β,76. γ,16.

Gundüruś 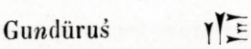 β,50.

takabara 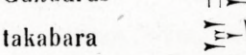 D6,24.

Takhmaspáda see Khamaspáda.

Táravá 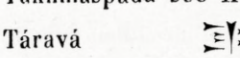 γ,1.

tacaram 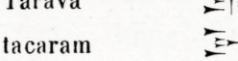 D2,6.

Tigra 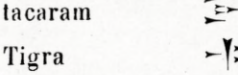 α,66, 69, β,29.

Tigrakhauda D6,21.

Þáigarciś 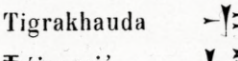 β,35.

Þataguś 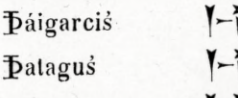 β,3. α,14, D6,19.

Þukhra γ,90.

Þuraváhara 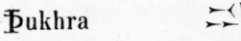 β,27, 31, 47.

dahyáuś 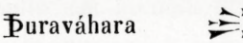 β,20, 77, 78, 85. γ,31, 65. og svarende til dahyáva. α,50.

dahyu svarende til dahyáum D6,44; dahyáva α,15, 17, 25, 30, γ,61, D6,33, 32. (α,9, 35. β,1); dahyušuvá α,26.

i visadahyum X15,12.

dahyunám X15,7; samt D2,3, 3,3, 6,8. X13,6, og 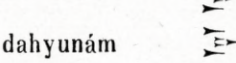 D5,14, begge i Indskrifterne X17,11.

dátam 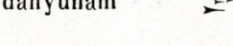 D6,16. Det sidste Tegn utydeligt.

Dádarśiś β,21, 23–25, 28, 32, 36, 80.

 β,80.

Dáduhya 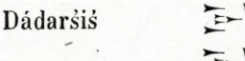 γ,91.

Dárayavuś 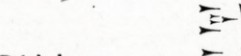 ofte i alle Indskrifter, undtagen C. 1.

dipi 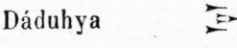 γ,66, 67, 70, 84, 85.

Dubaña 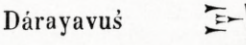 γ,37. (Resten mangler; det sidste Tegn er utydeligt, og ñ er et tvivlsomt Bogstav i det Persiske).

Patigrabaná 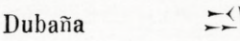 β,75.

patiyávahaiy α,40. Det første Tegn er utydeligt (jfr. § 26.)

paru 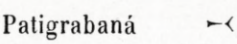 D5,15 X13,7, 15,8. 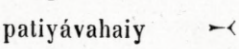 X11,16.

Paraga 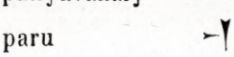 γ,14. Det andet Tegn er aldeles forsvundet, det første utydeligt og kan ogsaa være efter Norris' Bemærkning S. 173.

Parþava α,12, β,3, D6,17.

β,68, 69, 71, 75, 78.

Pársa *(Persien)* 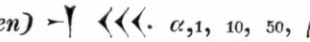 . α,1, 10, 50, β,2, 5, 12, 60, 73, γ,19, D6,14, 37, (α,25, 30, 31. γ,2, 7, 35.)
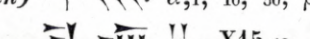 . X15,13.

(en Perser) . β,13, 38, 80, γ,6, 21, 52, 57, 91, D6,11, 35, 37. (γ,92).

Putiya 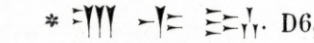 . D6,24. Det første Tegn utydeligt, jeg syntes at skimte 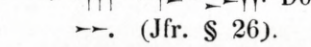 . (Jfr. § 26).

Fráda . β,79, j,1, (γ,56.)

framátáram 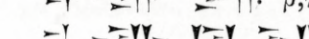 . D5,11, X13,5, 17,8.
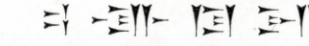 . X15,6.

Fravartiš 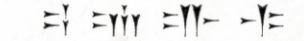 . β,9, 50, 52, 54, 68, γ,53, e,1.

Bákhtariš 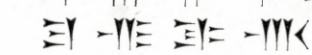 . D6,17.
. α,13, β,80, 85.

Bágayádiš 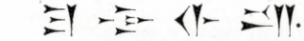 . α,11.

Bagabigna . γ,91.

Bagabukhša 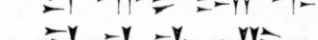 . γ,91.

Bábiru 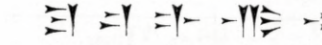 . α,61, 62, 78, 80, β,1, 49 o. s. v. D6,21.

Bardiya 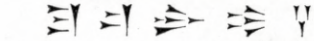 . α,23, 24, 38, 39, γ,9, 20, 49, 57, b,2, h,3. (α,23, 28, γ,2).

Naditabira 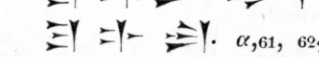 . α,59, 65, 75, 80, d,1. (α,66, 73, 76, 78; α,61, 69, γ,51).

Nabukudracara . α,60, 65, 73, γ,37, 51. (γ,44, 59.)
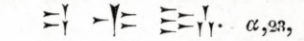 . d,3.
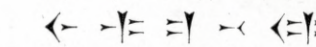 . i,2.

Nabunita 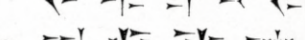 . i,3, d,4. (α,61, γ,38, 59.)
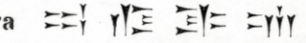 . γ,52.

Nisáya 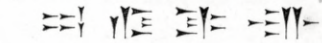 . α,43.

Rakhá og Ragá 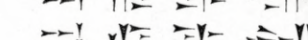 . β,54, 73. γ,8.

Maka . α,14.

Maguš 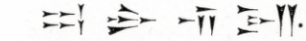 . α,37, 47, 49. γ,19. b,1, (o. s. v. see Gaumáta).

Máda 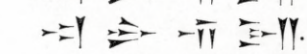 . β,2, 9, 11, 12–17, o. s. v. ofte. D6,17.

(Maruš) . β,16. (Det persiske Navn forsvundet.)

Marguš . β,3, 79, 82. γ,56. j,2.

Martiya 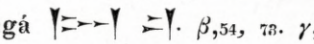 . β,4, 7. γ,52. b,1.

Marduniya 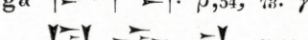 . γ,91.

Máciya . D6,25. (Det første Tegn er utydeligt, og Begyndelsen af det andet er forsvundet.)

Mudráya $\alpha_{,11}$. $\beta_{,2}$. ($\alpha_{,24}$).

D6$_{,21}$. (Begyndelsen af det andet Tegn er utydelig).

Vaumisa 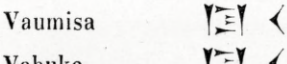 $\beta_{,37,\ 40,\ 44,\ 18}$.

Vahuka 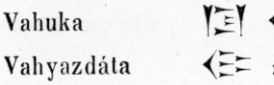 $\gamma_{,92}$.

Vahyazdáta 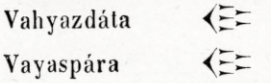 $\gamma_{,1,\ 11,\ 20,\ 30}$. ($\gamma_{,12,\ 57}$; 15; $24,\ 9,\ 18$. h$_{,1}$).

Vayaspára 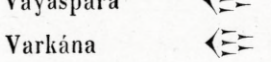 $\gamma_{,90}$. Det sidste Tegn er forsvundet og utydeligt.

Varkána 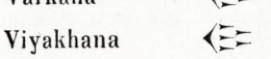 $\beta_{,68}$.

Viyakhana $\beta_{,72}$. $\gamma_{,29}$.

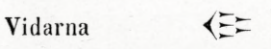 $\alpha_{,27}$ utydeligt.

Vidarna 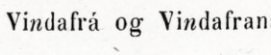 $\beta_{,13,\ 15}$. ($\gamma_{,91}$.)

Vi*n*dafrá og Vi*n*dafraná 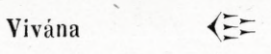 $\gamma_{,42,\ 89}$. ($\gamma_{,40,\ 41}$.)

Vivána 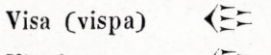 $\gamma_{,21,\ 22,\ 27,\ 32}$. ($\gamma_{,24}$.)

Visa (vispa) 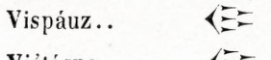 D2$_{,3}$. 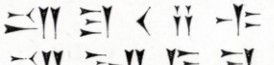 D6$_{,8}$, X15$_{,11}$.

Vispáuz.. 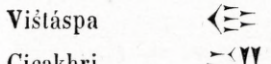 $\beta_{,70}$.

Vištáspa 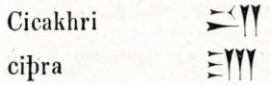 $\alpha_{,1,\ 3}$. $\beta_{,69-76}$, D2$_{,1,\ 3,1,\ 5,18,\ 6,10}$.

Cicakhri 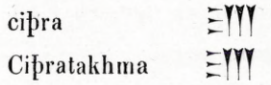 $\beta_{,4}$.

ciþra 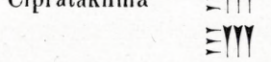 D6$_{,11}$.

Ciþratakhma 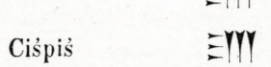 $\beta_{,59,\ 63,\ 65}$. $\gamma_{,55}$.

g$_{,1}$.

Ciśpiš 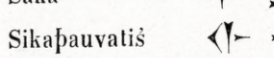 $\alpha_{,4}$.

Saka 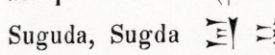 $\alpha_{,14}$. $\beta_{,3}$. D6$_{,20,\ 23}$.

Sikaþauvatiš 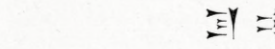 (Resten mangler). $\alpha_{,43}$.

Suguda, Sugda 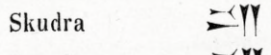 $\alpha_{,13}$.

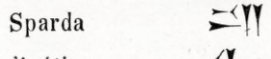 D6$_{,18}$. (jfr. § 18).

Skudra D6$_{,24}$. (Det andet Tegn mangelfuldt.)

Sparda 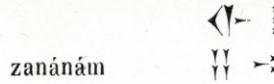 D6$_{,22}$.

šiyátim 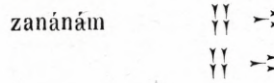 D6$_{,3}$. X17$_{,4}$.

D5$_{,6}$. X13$_{,3}$. 15$_{,3}$. 17$_{,4}$.

zanánám D5$_{,15}$. X13$_{,7}$. 15$_{,8}$.

 D2$_{,3}$.

 D6$_{,8}$. X16$_{,11}$.

Zázána $\alpha_{,72}$. Slutningen utydelig.

Zaranka 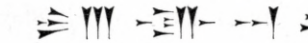 D6,18. Det første Tegn mangelfuldt.

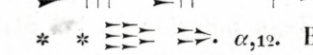 α,12. Begyndelsen mangler, og begge de andre Tegn noget utydelige.

9. Det store Antal af sakiske Tegn, som vi kjende, antyder strax, hvad Münter forlængst har bemærket, Skriftens Natur som en Stavelseskrift, omtrent af samme Art, skjönt langtfra saa compliceret som den assyriske og babylonske Kileskrift. Hvorvel den oldpersiske Kileskrift stærkt nærmer sig en egenlig Bogstavskrift, har den dog bibeholdt enkelte Træk af samme System, idet saavel de fleste Tegn, ved Siden af at udtrykke de enkelte Consonanter, tillige betegne de simple Stavelser bestaaende af Medlyden med et följende kort *a*; som ogsaa enkelte Medlyde udtrykkes ved forskjellige Tegn i deres forskjellige Vocalforbindelser, saaledes f. Ex. betegne 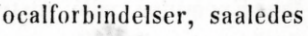 Lydene *d*, *m* og Stavelserne *da*, *ma*, medens de samme Medlyde foran *i* og *u* udtrykkes ved 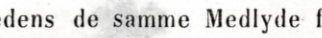 og saadanne Tegn anvendes undertiden skjönt ikke hyppigt, med Udeladelse af den följende Vocalbetegnelse, som rene Stavelsetegn. Det oldpersiske Alfabet indeholder saaledes, foruden særskilte Tegn for 3 Vocaler og 20 Consonanter, tillige 11 Tegn, der udtrykke Consonanterne *d*, *m*, *v*, *j* foran et följende *i*, og *k*, *g*, *t*, *d*, *n*, *m*, *r* foran *u*; hvorhos det besidder et Tegn for en dobbelt Consonantlyd (*þr*) og et eller to Tegn for Lyde, der synes at være af fremmed Oprindelse. Den sakiske Stavelseskrifts virkelige Natur maa fremgaae som Resultat af den följende Undersögelse; men det er i nogle Henseender nödvendigt og gjörligt at danne sig et almindeligt Begreb saavel om Stavelsernes Betegnelsesmaade og deres Omfang, som ogsaa om Beskaffenheden af disses enkelte Bestanddele eller Lyde. Sammenligne vi de ovenfor anförte persiske Ord med de tilsvarende sakiske, finde vi f. Ex. i Sakisk to Tegn til at gjengive de persiske tvestavelsesord *Máda*, *paru*, *Kurus*, tre Tegn til trestavelses Ordene *Arbáya*, *Ariya*, *Gandára*, fire Tegn til firstavelses Ord som *Kanbujiya*, *Hagmatána* o. s. v. Det fremgaaer alt heraf, at Skriften ikke blot indeholder Tegn for de simple Stavelser, der bestaae af en Medlyd med en följende Selvlyd, som *má*, *ru*, *ku*, *ri*, *ji*, saaledes som jeg i 1844 ene troede at være Tilfældet, hvilken Antagelse nödvendigvis maatte öve en væsenlig Indflydelse paa mit tidligere Forsög, ligesom paa de senere af de Saulcy og Grotefend, der begge hyldede samme Grundsætning; thi det er klart, at der ogsaa findes Tegn saavel for Stavelser, der begynde med en Selvlyd og ende paa en Medlyd, som *ar* (i Arbáya), som for Stavelser der bestaae af tvende Medlyde med en mellemliggende Vocal, som *kan*, *gan*, *rus* (i Kanbujiya, Gandára, Kuruś); til hvilket Resultat saavel Hincks som Norris alt ere komne. Men paa den anden Side fremgaaer det af Gjengivelsen af Navne som *Maguś*, *Tigra* eller *Kanpada*, *Dádarśiś* eller *Ardastána* o. s. v., hvori vi have tre, fire eller fem Tegn til at udtrykke Ord, der i det persiske ikkun bestaae af to, tre eller fire Stavelser, at Skriften

ingenlunde er nogen fuldkommen ren Stavelseskrift, hvori hver enkelt Stavelse havde sit ejendommelige og bestemte Tegn, og hvert enkelt Tegn udtrykte en hel Stavelse, men at Stavelser ogsaa kunne udtrykkes ved tvende Tegn, hvilket leder til Antagelsen af Tegn for enkelte, vocallöse Consonanter ved Siden af de egenlige Stavelsetegn.

10. Ved Betegnelsen af Stavelsernes enkelte Bestanddele har denne Kileskrift en Ejendommelighed, som er af gjennemgribende Betydning og derhos fremtræder saa klart og tydeligt, at den ikke tillader nogensomhelst Tvivl. Den adskiller nemlig ikke de haarde Medlyde fra de tilsvarende blöde (som *k-g, t-d, p-b)* ved særskilte Tegn; en Ejendommelighed, som denne Skrift har tilfælles med den tamuliske, hvad enten den nu grunder sig paa at Sproget selv ikke bestemt gjorde en saadan Adskillelse, eller derpaa at Skriften fandt det unödvendigt, fordi Bogstavernes Plads i Ordene var tilstrækkeligt her som i det tamuliske til at vise deres virkelige Lyd*). Nogle faa Exempler ville tilstrækkeligt vise denne Ejendommelighed, og vi finde saaledes, at *gu* i Maguś, *gan* i Gandára, *dá* i Dárayavuś, *di* i Bardiya, *bá* og *bi* i Bábiru, udtrykkes ved de samme Tegn, som *ku*, *kan*, *tá*, *ti*, *pá*, *pi* i Kuruś, Kanbujiya, framátáram, Tigra, Pársa, Ciśpiś. Det er ogsaa Tilfældet med de Bogstaver, der svare til de indiske Ganelyde, hvorpaa de anförte Navne Kanbujiya og Ciśpiś give Exempel ved den fælles Betegnelse af *ji* og *ci*; og det synes ligeledes at finde Sted ved de egenlige Hvislere, saaledes gjengives f. Ex. *z* i Uvárazmiś ved samme Tegn som *s* i Sparda. Ligesaalidt udtrykkes de persiske beaandede Medlyde ved særskilte Tegn, de synes endog at have manglet aldeles i Sproget; og vi finde saaledes de to Tegn anvendte til at gjengive ikke blot Stavelserne *raka* og *raga* i Navnet paa Bjærget Arakadriś og den mediske By Ragá, men ogsaa til *rakha* i Arakha og den persiske By Rakhá; ligesom det persiske þ ofte gjengives ved samme Tegn, der svare til de persiske Hvislebogstaver. Heller ikke gjör Skriften nogen Forskjel i Betegnelsen af *m* og *v*, som Navnene Maguś og Parþava, Vaumisa og Vidarna, Martiya og Fravartiś udvise, hvor Stavelserne *ma-va, mi-vi, mar-var* gjengives ved samme Tegn. Det er deraf klart, at Antallet af de i den sakiske Skrift ved særskilte Tegn udtrykte Consonanter kun kan være af meget ringe Udstrækning; thi mere end to Trediedele af de hidtil bekjendte Tegn forekomme i Gjengivelsen af persiske Egennavne, medens de Tegn, som ikke forekomme paa denne Maade, forholdsvis ere faa og sædvanligst af sjælden Anvendelse, saa at de kunne heller ikke antages at ville afgive Exempler paa mange andre Consonanter, der vare ejendommelige for det sakiske Sprog. Dog er det ingenlunde aldeles usandsynligt,

*) The letters *k, t, p* are at the beginning of a word pronounced hard, as in table, but in the middle they are pronounced soft, like *g* with an aspirate, *th* and *b*. Rhenius, grammar of the Tamil language, Madras 1836. S. 15.

at saadant virkeligt kan have været Tilfældet med enkelte Lyde; navnlig ligger den Antagelse nær, at dette Sprog har besiddet den *l*-Lyd, som fattes i Oldpersisk og Zendsproget. Ligeledes kan ogsaa i det mindste Skriften fra den assyriske og babylonske, hvorfra den er udgaaet, have bibeholdt enkelte Tegn for Lyde, der ere ejendommelige for den semitiske Sprogfamilie, og anvendt dem ved Gjengivelsen af derfra hentede Ord, selv om man ikke dertil kunde knytte nogen særegen Betydning, ligesom f. Ex. vort Alfabet besidder flere saadanne egenlig overflödige Tegn (c, q, w, z), men til lignende Anvendelse. Af Selvlyde maa vi naturligvis vente at finde de tre oprindelige *a*, *i*, *u*, hvorfor den persiske Kileskrift ikkun har særegne Tegn. Derimod kunne vi ikke vente at finde egne Tegn til Betegnelse af Vocalernes Længde, i det mindste finde vi i Gjengivelsen af persiske Navne, hvor Vocallydens forskjellige Længde er betegnet i Skriften, ikke en saadan Adskillelse; saaledes er f. Ex. *bá*, *má* i Bábiru, Máda, gjengivet ved samme Tegn som *ba*, *ma* i Bagabigna, Maguś. Foruden disse tre Selvlyde, der betegnedes i Skriften, har det oldpersiske (ligesom det nordlige Söstersprog Zend), endnu de to Lyde *e* og *o* eller *æ* og *å*, der udtrykkes der ved *ai* og *au*, men hvis Betegnelse imidlertid i de Tilfælde, hvor der ikke er særegne Tegn for Consonanterne til deres Forbindelse med Vocalerne *i*, *u*, falder sammen med disse og ikke ved Skriften selv kan adskilles derfra. Den sakiske Skrift har i et bestemt Tilfælde udtrykt det persiske *gau* (*go*) i Gaumáta, Gaubaruva (hvor denne Lyd udvises af Skriften) med et Tegn, der er forskjelligt fra det som svarer til den persiske Stavelse *gu* i Maguś. Men paa den anden Side findes denne diphthongagtige Lyd i Tigrakhauda, Vaumisa, ligesom i det persiske, gjengivet ved Tilföjelsen af et nyt Tegn til det foregaaende for Stavelsen paa *a*; medens samme Lyd i Auramazda er gjengivet ved det Tegn, der svarer til persisk *hu* i Humavarga, Vahuka; og fremdeles er det persiske *ai* (*e*) i Haraiva, araika, hvor denne Lyd, skjönt ikke udtrykkelig betegnet i Skriften, fremgaaer af Sammenligning med Zend, tilligemed det foregaaende *r* gjengivet med samme Tegn, der svarer til *ri* i Ariya, Bákhtariś; hvoraf det kunde synes som om Skriften ikke havde særegne Tegn for disse Lyde. Vel vide vi ikke hvilket Folk der har talt dette Sprog, der er optegnet i Akhæmenidernes Indskrifter; men det er dog en höjst sandsynlig Forudsætning, at det har tilhört en eller anden af de mange Nomadestammer, som under forskjellige Benævnelser fra umindelige Tider have dvælet i Irán sammen med japetiske Folkeslag, og udbredt sig over de store Stepper norden for dette Land. Denne Gruppe af Folkestammer maa efter deres geographiske Beliggenhed og Udstrækning antages, enten at have udgjort en egen Sprogfamilie, der atter nærmest maa have været beslægtet med den fra Nord og Öst tilgrændsende finske og tartariske Sprogfamilie, eller dog at have dannet en egen Sprogklasse, henhörende til en af disse to Familier. Men i begge Tilfælde vilde det være naturligt, om dette Sprog havde havt Ejendommeligheder, som begge disse nu have tilfælles. En af disse af væsenlig Betydning

grunder sig netop paa Vocalernes Natur, og denne er som det synes stærkest udpræget i den tyrkiske Sprogklasse, hvor, uafhængig af Vocalernes Antal, disse stedse dele sig i to Klasser, som man har kaldt de stærke og svage eller haarde og blöde*); og disse ere her saa uensartede, at de i Sproget selv ikke samtidig kunne taales i samme Ord, hvorvel dette ikke altid er betegnet i Skriften. Det samme, om end maaskee ikke saa stærkt og bestemt udpræget, kan have fundet Sted i dette akhæmenidiske Sprog. Norris har ogsaa paa flere Steder hentydet hertil og gjort opmærksom paa, at i de Tilfælde hvor en og samme persisk Stavelse gjengives paa forskjellig Maade, turde dette hidröre snarere fra en Forskjellighed ved Vocallyden end ved Consonanten i de anvendte Stavelsetegn. Han har imidlertid foretrukket overalt at antyde denne Afvexling ved Anvendelsen af forskjellige Medlydstegn, som har ledet ham til undertiden at opstille og söge at begrunde sideordnede Rækker af næsten enslydende Consonanter; men denne Antagelse er unödvendig, hvis den antydede Forskjel i Vocallydenes Natur har gjort sig gjældende i Sproget og i det mindste i nogle Tilfælde har fundet et Udtryk i den for dette ejendommelige Skrift. Jeg kommer naturligen i det följende flere Gange ved de enkelte Bogstavklasser tilbage til dette Spörgsmaal, og paa dette Sted har jeg blot villet hentyde til den Mulighed, at vi kunne finde i Skriften flere ved egne Tegn udtrykte Vocallyde, end der findes betegnede i den oldpersiske, især da Antagelsen af denne Mulighed, som bestandig er gaaet klarere op for mig, skjönt jeg i Begyndelsen aldeles forkastede den, har havt og maatte have en væsenlig Indflydelse paa den följende Undersögelse.

11. Retskrivningen er fast og bestemt uddannet; de samme Ord skrives overalt hvor de forekomme paa samme Maade og med samme Tegn. Undtagelser fra denne almindelige Ensformighed findes vel, men i meget ringe Omfang, og langt sjældnere end man skulde have ventet det ved Nedskrivningen af et udannet eller kun lidet dannet Sprog, og det derhos med en som det synes nylig indrettet Skrift. Denne Ensformighed i Retskrivningen tjener i höjeste Grad til at bestyrke den Grundsætning, hvorfra jeg alt gik ud i mit förste Forsög, og som saa godt som alle, der senere have behandlet dette Æmne, have fastholdt, nemlig saavel at hvert Tegn maa antages at have havt en bestemt Lyd, som at hver Lyd eller Lydforbindelse kun er blevet udtrykt ved sit ejendommelige Tegn, saa at hverken et og samme Tegn kan antages at have betegnet forskjellige Lyde, eller samme Lyd at være bleven udtrykt ved forskjellige Tegn. Hvor vi derfor finde enten en persisk Stavelse gjengivet paa forskjellig Maade, eller en Afvexling af Tegnenes Brug, maa vi nödvendig antage, at der da tillige har fundet en Forskjel Sted i de betegnede Lyde, hvad enten nu denne

*) Jfr. f. Ex. O. Böhtlingk, über die Sprache der Jakuten. St. Petersborg 1851. S. 7 flg.; Rœhrig i Journal asiatique 1850. XVI. S. 293.

Forskjel ligger i den paa forskjellig Maade betegnede Stavelses Consonant eller i dens Vocal.

12. Idet jeg nu efter disse forelöbige Bemærkninger gaaer over til Undersögelsen om den Lyd, de forskjellige Tegn maa antages at have udtrykt, skal jeg kortelig angive Gangen i den följgende Undersögelse. Da jeg for ti Aar siden behandlede dette Æmne med det ringe Stof, som da stod til min Raadighed, var intet i Forvejen sikkert og bestemt uden det almindelige, at Indskrifterne i den anden akhæmenidiske Art i Reglen vare ligefremme Oversættelser af de hosstaaende oldpersiske. Jeg maatte da begynde med at udpege de enkelte Navne og Ord, der syntes at have störst Lighed med de tilsvarende persiske, for ved Bestemmelsen af de i disse forekommende Tegns Betydning at vinde et Grundlag for Dechiffreringen af de övrige Tegn, som fandtes i Egennavne og optagne persiske Ord; derefter sögte jeg ved og under Analyseringen af selve Indskrifterne at paavise med större eller mindre Sandsynlighed Betydningen af nogle af de Tegn, som ikke vare anvendte uden i sakiske Ord. Hvorvel ikke alle af mine Resultater eller Formodninger vare rigtige, var der dog ved mine Undersögelser i det mindste vundet et fast Grundlag for Dechiffreringen, og baade de Saulcy og Norris, de eneste der efter mig offentlig have behandlet dette Æmne i dets Helhed, kunde derfor följge en kortere Fremgangsmaade. *De Saulcy* gjennemgaaer först kortelig alle de Tegn, som forekomme i de da bekjendte Navne, hvorefter han, ligesom jeg, ved Analyseringen af Indskrifterne söger saa vidt muligt at fastsætte eller antyde de Lyde, der maatte være udtrykte ved de övrige. *Norris*, hvem et langt betydeligere Stof stod til Raadighed, har valgt at gjennemgaae hvert for sig alle de Tegn, som ere kjendte i denne Skriftart, og ved hvert enkelt saa vidt muligt at fastsætte dets Betydning. En saadan Fremgangsmaade har sine store Fortrin, men ogsaa sine væsenlige Mangler, idet den lettelig forleder til at tillægge Tegn en Betydning, som er uoverensstemmende med hvad der finder Sted i andre aldeles ensartede Tilfælde; den har saaledes f. Ex. forledt Norris til at opstille to Tegn for Stavelser, begyndende med et beaandet Tandbogstav (*th*), hvorvel der efter den Maade, hvorpaa det persiske þ ellers er gjengivet, er den störste Sandsynlighed for at denne Lyd har været aldeles fremmed for Sproget. Dechiffreringen af en ubekjendt Skrift, tilmed en compliceret Stavelseskrift anvendt paa et ubekjendt Sprog, maa visselig gaae som oftest möjsommeligt frem fra Tegn til Tegn; men de enkelte Tegns Betydning bliver först sikker og vinder sit rette Lys ved Gjennemskuelsen af Skriften i sin Helhed og ved Erkjendelsen af den Plan, der har ligget til Grund for Indrettelsen af en saadan Stavelseskrift. Der er i det mindste med Hensyn til denne anden Art af akhæmenidisk Kileskrift, med dens faste, bestemte og ordenlige Retskrivning, aldeles ingen Sandsynlighed for at antage, at Indretteren deraf, i hvo han saa end var, skulde lunefuldt have valgt sine Lydtegn aldeles iflæng uden Plan og Orden, og uden i Forvejen at have gjort sig saa klart som muligt

sit Sprogs Ejendommeligheder i denne Henseende; vi vilde da vistnok have truffet i Anvendelsen af Tegnene til Sprogets Lyde Uorden og Vilkaarlighed, som i de europæiske Sprog, da de först begyndte at nedskrives med den latinske Skrift, medens vi nu tværtimod overalt i den sakiske Retskrivning möde Orden og indbyrdes Overensstemmelse. Jeg troer derfor, at der er al Grund til at antage, at den, som indrettede denne Kileskrift, har havt en klar Forestilling om sit Sprogs Lyd-ejendommeligheder, har været sig bevidst det Maal han vilde naae, nemlig Indrettelsen af en Skrift saa simpel og tydelig, som en Stavelseskrifts Natur tillod, og at han i Virkelighed har lagt en fast Plan for sit Arbejde, som han stedse har havt for Öjet under dets Udförelse. Dette er en Forudsætning som ligger til Grund for den följende Undersögelse, ligesom ogsaa Bestemmelsen af mange Enkeltheder væsenlig afhænger af den Forestilling, der lidt efter lidt har dannet sig hos mig om denne Plans Beskaffenhed. Forat fremstille denne tydeligst, skal jeg gaae ud fra de persiske bekjendte Navne, og först undersöge, hvorledes de persiske Lyde ere blevne gjengivne i det sakiske, idet jeg tillige skal paavise de til Gjengivelsen af hine Navne anvendte Tegns Forekomst udenfor disse i Sprogets hjemlige Ord, navnlig i alle saadanne Tilfælde, hvor man fra Navnene ikke kan hente den fuldstændigste Sikkerhed. Da mere end to Trediedele af de nu kjendte Tegn forekomme i hine för anförte Navne, ville vi ved Bestemmelsen af disse faae en nogenlunde fuldstændig Forestilling om Skriftens Ejendommelighed og Omfang. Jeg skal derefter, stöttende mig paa det da vundne Resultat, undersöge de övrige Tegns Brug og paavise de Spor, der kunne lede til Opdagelsen af deres Betydning. Da vi have for os en Stavelseskrift, kunne vi kun vente at finde Vocalerne udtrykte ved særegne Tegn i de Tilfælde, hvor de udgjöre en egen Stavelse, og deres Tegn ere följelig af sjældnere Forekomst, hvorhos der, som jeg för antydede, er Mulighed for at det sakiske Vocalsystem har været forskjelligt fra det persiske; jeg skal derfor begynde med Consonanterne, og da disse derhos, som jeg för paaviste, i sakisk Skrift kun kunne være faa i Antal, vil Beskaffenheden og Forskjelligheden af Vocallyden i de ved enkelte Tegn udtrykte Stavelser lettere lade sig paavise.

13. Af de Bogstaver, som svare til de indiske Strubelyd eller som ellers almindelig kaldes Ganebogstaver, har det Persiske, ligesom Græsk, de tre *k*, *kh*, *g*, med særskilte Former, men uden forskiellig Lyd, for *k* og *g*, naar de forbindes med et följende *u*. Disse ere i det sakiske gjengivne ved Consonantlyden i följende Tegn: 𐎊 13, 𐎋, 𐎌 14, 𐎍 15, 𐎎 16, 𐎏 17, 𐎐 18, 𐎑 19, 𐎒 20, 𐎓, 𐎔 22; og desuden i 𐎕 37, og 𐎖 70. — Det förste af disse, 𐎊, svarer til persisk *ka* i *Ka*tpatuka, *Ka*mpada, ta*ka*bara, Kar*ka*; til *kâ* i Var*kâ*na, *Kâ*pišak*â*niš; til *kha* i Tigra*kha*uda, til *khâ* i Ha*khâ*manišiya; til *ga* i Ba*ga*bigna, Ba*ga*bukhša, Para*ga*. Derhos forekommer

dette 𒅆 efter et foregaaende Tegn, som ender sig paa en *k*-Lyd, i Sa*k*a, Ma*k*a, Ara*k*a-driš, Ra*kh*á, Ara*kh*a, Ha*kh*ámaniš, og afvexlende i Ha*kh*ámanišiya, ligeledes svarende til *ka*, *kha* og *khá*, samt svarende til *gá*, *ga* i Ra*gá* og i Ku*g*anaká. Dette Tegn 𒅆 viser saaledes alt, at Skriften ingen Forskjel gjorde i Betegnelsen af de forskjellige Strubelyd *k*, *kh*, *g*, men udtrykte alle ved samme Tegn 𒅆. Da fremdeles den tilsvarende persiske Vocal i alle Tilfælde er *a*, enten kort eller lang, maa dette 𒅆 med fuld Föje antages at have betegnet en Stavelse, der bestod af Vocalen *a* efter et Strubebogstav, altsaa *ka* eller *ga* (eller ogsaa *kha*, hvis Sproget har havt saadanne beaandede Medlyde). Dette Tegn 𒅆 er derhos, som man maatte vente af en saa simpel Stavelse, af hyppig Forekomst ikke blot i sakiske Ord, men ogsaa i Böjningsendelser, som i det verbale 𒅆, og ved Navneordene i 𒀸𒁀𒅆 *ikka*, der undertiden findes i Stedet for det hyppigere 𒀸𒁀𒄿.

14. Tegnet 𒁀𒅈 svarer til persisk *ku* i Kuruš, Nabukudaracara, (Kušiya, Skudra); til *gu* i Gu*n*duruš, Maguš, Marguš, Þataguš, ligesom i Forbindelse med et följende 𒅈 (18) til *ku* i Kuganaká. Det maa derfor, i Overensstemmelse med hvad ovenfor er bemærket, have betegnet Stavelserne *ku*, *gu*, og er ligesom 𒅆 hyppigt anvendt udenfor Navne i hjemlige Ord, som *kutta* derhos, og *kus* medens, indtil, der begge begynde med dette 𒁀𒅈; hvilket endvidere findes i det navnlig i de mindre Indskrifter ofte forekommende 𒅈. 𒁀𒅈, og endelig i de to Navne Kušiya og Skudra, hvori de tiloversblevne Spor kun kunne have tilhört et 𒁀𒅈. — Det persiske *gau (go)* gjengives i de to Navne Gaumáta, Gaubaruva, hvori denne Stavelse ene findes, ved 𒌑𒅈𒄩, hvilket Tegn Norris derfor tillægger Betydningen *gau*. Det er, som ovenfor bemærket, imidlertid tvivlsomt, hvorvidt den sakiske Skrift med Bestemthed tör antages at have havt egne Tegn til at udtrykke den persiske Lyd *au* eller *o*, hvilken Lyd man snarest maa antage i Lighed med hvad der finder Sted ved *ai*, at have været udtrykt ved samme Tegn som Vocalen *u*, hvor det ikke skeer ved to Tegn, (som i Tigrakhauda). Da nu imidlertid Tegnets Strubelyd omtrentlig fremgaaer af dets Forekomst i hine to Navne, og vi have et andet Tegn for Stavelsen *ku*, *gu*, det nys anförte 𒁀𒅈, hvorfra 𒌑𒅈𒄩 maa have været forskjelligt, kan Forskjellen have grundet sig paa selve Consonanten, idet den kunde have været hvad der nærmest svarede til eller ligefrem var den semitiske Strubelyd; men dette er mindre sandsynligt, i det mindste er der ellers kun faa og det tilmed höjst usikkre Spor, der kunde lede til at bestyrke Antagelsen af disse Lyds Tilstedeværelse i Sproget eller deres Betegnelse i Skriften. Sandsynligere forekommer det mig derimod, at saavel 𒁀𒅈 som 𒌑𒅈𒄩 have betegnet samme Medlyd, saa at Forskjellen imellem dem har ligget i den med Consonanten forbundne Selvlyd, men at tillige denne Selvlyd i Virkeligheden har været afvigende fra den Lyd, som det persiske udtrykte ved *au*. Denne formodede og for det sakiske ejendommelige Vocal, skal jeg i det följende betegne ved *ü*, hvorved jeg imidlertid blot vil tilkjendegive dens Forhold til *u*, og ikke at dens Lyd har været den samme

som det tydske ü betegner, da jeg snarere troer, at den maa sammenstilles med det russiske ю (omtrent *iu*). Som Følge heraf omskriver jeg Tegnet 𐎮𐎺𐎮 ved *kü*, *gü*. Det findes forresten foruden i hine to Navne, kun i Ordet 𐎮𐎮𐎹 𐎮𐎺𐎮 𐎹𐎺 Hav, der forekommer i Bα,11 og D6,23. Da jeg ved det sidste Sted i min originale Afskrift udtrykkelig har mærket Tegnets Form som 𐎮𐎺𐎮, fremviser det et af de meget faa Exempler paa en Afvexling i det Ydre, som er aldeles overensstemmende med Behistáns 𐎮𐎺𐎹𐎺, der i Persepolis altid skrives 𐎮𐎺𐎹𐎺 (73).

15. Den persiske Stavelse *gi* findes blandt de ovenfor anførte Navne ikkun i *Aþagina* i Vindue-Indskriften D10, men den besynderlige Gjengivelse udelader denne Stavelse. Derimod findes Tegnet 𐎮𐎹𐎮𐎺 i Bágayádiš svarende til Stavelsen *ga* foran *y*; hvorfor Norris tillægger det Betydningen *ga*. Dette vil imidlertid være aldeles stridende mod Skriftens hele System, der udtrykker de haarde og blöde Medlyde ved samme Tegn, og Betydningen *ga* for dette Tegn vilde derfor ligefrem medföre Betydningen *ka*, og saaledes give os et Tegn aldeles ensbetydende med 𐎮𐎹 (13). Vel kunde man formode, at Consonantlyden i dette Tegn var at jævnföre med de semitiske Strubelyd, hvad enten Sproget har besiddet saadanne eller Skriften bibeholdt deslige Tegn. En saadan Formodning kan imidlertid ikke stötte sig til Tegnets 𐎮𐎹𐎮𐎺 Forekomst i Bágayádiš, det eneste Navn, hvori det findes; thi ved andre Medlyde finde vi persisk kort *a* foran *y* og *v* tilligemed de med *a* forbundne Consonanter gjengivne ved Stavelsetegn, der ende paa *i* og *u*, saaledes som i Navnene Dárayavuš og Humavarga, hvor Stavelserne *ra* foran *y* og *ma* foran *v* ere gjengivne ved Tegnene for *ri* og *mu*; og der er derfor Grund til at formode, at det samme er Tilfældet her, og at altsaa 𐎮𐎹𐎮𐎺 har betegnet Stavelsen *gi* og følgelig ogsaa *ki*. Denne Betegnelsesmaade har rimeligvis grundet sig paa, at Vocalerne *i* og *u* i saadanne Tegn tillige have været betragtede som Udtryk for de tilsvarende Halvvocaler *y* og *v*, saa at altsaa f. Ex. 𐎮𐎹𐎹𐎺 baade har betegnet Stavelsen *ri* og *ray* eller rettere i Almindelighed *ry* med mellemliggende Vocal. Tegnets 𐎮𐎹𐎮𐎺 Forekomst i Navnet Bágayádiš er tilstrækkeligt til at vise dets Consonantlyd; og at Vocallyden har været *i* fremgaaer tydeligt af dets Forekomst i et Verbum, der betyder at sende, bringe. Den förste Person Ent. af Datiden ender sig paa en Vocal som: 𐎮𐎹𐎺 𐎹 𐎮𐎹𐎹 *ütta* jeg gjorde, 𐎮𐎹 𐎮𐎹𐎹𐎺 *tiri* jeg sagde, dog saaledes at der efter *i* og *u* kan tilföjes et *ya* og *va* (𐎮𐎹 𐎮𐎹𐎹𐎺 𐎹𐎹𐎮𐎹 *tiriya* jeg sagde, 𐎮𐎹𐎹𐎺 𐎹𐎺𐎹 𐎹𐎹𐎹 *rilüva* jeg skrev), der bortfalde i den tredie Persons Ental og Flertal, som ender sig paa *s* (𐎮𐎹 𐎮𐎹𐎹𐎺 𐎹𐎺𐎹𐎹 *tiris* han sagde, 𐎮𐎹𐎹𐎺 𐎹𐎺𐎹 𐎹𐎺𐎹𐎹 *rilüs* han skrev, 𐎮𐎮 𐎹𐎮 𐎹𐎺𐎹𐎹 *alpis* han eller de dræbte). Paa samme Maade danner det omtalte Verbum 𐎹𐎺 𐎮𐎹𐎮𐎺 𐎹𐎹𐎮𐎹 jeg sendte (Bα46), 𐎹𐎺 𐎮𐎹𐎮𐎺 𐎹𐎺𐎹𐎹 de bragte (Bβ65); hvad der viser at 𐎮𐎹𐎮𐎺 maa have havt *i* til Udlyd, da 𐎹𐎹𐎮𐎹 *ya* følger efter, og dette bekræftes af samme Verbums Particip 𐎹𐎺 𐎮𐎹𐎮𐎺 𐎮𐎹𐎹 (Bβ55), da 𐎮𐎹𐎹 her anvendes efter *i* og *u* (𐎹𐎹𐎮 𐎮𐎹𐎹𐎺 𐎮𐎹𐎹 *merrik*, 𐎮𐎮 𐎹𐎮 𐎮𐎹𐎹 *alpik*, 𐎮𐎹𐎹𐎺 𐎹𐎺𐎹

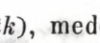 *rilük*), medens anvendes efter *a* (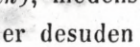 *üttâk*). Tegnet 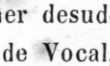 forekommer desuden i Verbalendelsen *t*, og *tta*, som det synes altid efter en foregaaende Vocal, hvorfor sagtens her har den blöde Lyd *g*, og Endelserne have været udtalte *git* og *gitta* snarere end *kit* og *kitta*. Endelig forekommer det i den förste Person af et Verbum *nânki* jeg sagde, (hvis tredie Person er 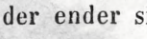 *nânri*), i Imperativet *nis* *snä* han beskytte, og i det ubekjendte (B$_{\gamma 82}$) efter et Tegn, der ender sig paa *k* (18), samt rimeligvis i det mangelfulde D6,$_{14}$.

16. Tegnet er anvendt i Forbindelse med et følgende *ka*, til at gjengive de persiske haarde Lyde *ka*, *khá* i Maka, Saka, Hakhámaniš og afvexlende i Hakhámanišiya, hvoraf jeg tidligere sluttede, hvad ogsaa de Saulcy gjorde, at betegnede den blotte Consonant *k* (eller *kh*) uden foregaaende eller følgende Vocal, og at dets Indskydelse her havde til Hensigt bestemt at vise den haardere Lyd i det følgende Stavelsetegn, der begyndte med hvad der kunde være baade en haard og en blöd Lyd (*k* eller *g*). Dette kan imidlertid ikke ganske forholde sig saaledes, da forekommer i Begyndelsen af Hagmatána, svarende til persisk *hag* foran et *m*, hvor følgelig *k* eller *g* maa have været ledsaget af en foregaaende Vocal. Da nu det persiske *ha* i Begyndelsen af Ord gjengives i Sakisk ved samme Tegn, som ogsaa svare til et begyndende *a* (som Haraiva og Ariya, Hakhámanis og Anámaka), viser Gjengivelsen af Hagmatána hen til *ag* og *ak* som den Lyd, har været bestemt til at betegne. Det anvendes derfor kun efter Stavelser endende paa *a*, saavel i de nævnte Navne som i de övrige, hvori det forekommer, nemlig Cicakhriš, Uvakhšatara og Behistán-Formen af Baktriens Navn, i hvilke det gjengiver det persiske *kh*, ligesom svarer saavel til persisk *ka*, *ga* som til *kha*. Paa samme Maade findes det i egenlige sakiske Ord anvendt efter en Stavelse paa *a*: som 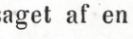 *sâgri* Sön, (saa og *awâk*, *ïppâkra*, *sawâkmar*) og i Participier som 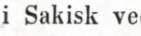 *üttâk*, gjort, 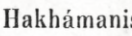 *lülwâk*, vovet, 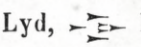 *ardâk* boet, (*kuktâk*, *ʒâk*, *satawatâk*, *saʒâk*), men ogsaa efter den Vocal jeg betegner med *ä* (ɔ: udtalt omtrent *ia*), hvis virkelig, som jeg formoder, (102) ender sig paa denne Selvlyd ( ), og derhos i efter en *i*-Lyd (jfr. 93), men dette Ords Udtale har muligvis været *ay-ak*. Endelig forekommer det i Begyndelsen af Stedordet *akka* som, og i det deraf afledte *akkari* enhver, foran et følgende *k*, ligesom i de förstnævnte fire Navne og i Anámaka. Hensigten her med Indskydelsen af og den deraf følgende Consonant-Fordobling, som ogsaa anvendes ved de andre Consonanter, uden at findes i det persiske, synes vistnok nærmest at være den, bestemt at betegne disses haardere Lyd; men det kan dog næppe have været den udelukkende Hensigt, eftersom vi stundom træffe en Fordobling anvendt, hvor det persiske har blöde Medlyde, som i Gjengivelsen af Dáduhya, Ragá, Patigrabaná, Kuganaká, som ogsaa ved *r* og *n*. Jeg skal senere afhandle den i det sakiske forekommende Consonant-

Fordobling, der dannes enten ved Anvendelsen af Tegn for Stavelser begyndende med *a*, eller ved Indskydelsen af den blotte, vocallöse Consonant, eller for det tredie ved Brugen af Tegn, der udtrykke en trelyds Stavelse, som ender sig paa den Consonant, hvormed den följende begynder. Derimod skal jeg her bemærke, at Sammenstillingen af to Tegn for Stavelser, hvoraf den ene ender og den anden begynder med *a*, aabenbar kun har tjent til at danne en eneste enkelt Stavelse, som i *Makka*, *Sakka*, der næppe i Udtalen have lydt Ma-akka, Sa-akka, eftersom vi undertiden finde, at Tegn for Stavelser begyndende med *a*, ligefrem afvexle med Tegn, der ikke kunne udtrykke andet end den blotte Medlyd. I Omskrivningen skal jeg derfor saavidt följe Norris' Exempel, som jeg udelader det ene af to sammenstödende *a*, men betegner det andet med *â*, uden derved i mindste Maade at ville udtrykke andet end netop det, at den Stavelse, hvori *â* forekommer, er dannet ved Tegn for to Stavelser, hvoraf den förste ender og den anden begynder med *a*. Dog troer jeg, at Vocalen i saadanne Stavelser har været et klart og rent *a*, hvad enten det svarer til et persisk kort eller langt *a*.

17. Tegnet 𐎮 eller 𐎯 gjengiver det persiske *k* og *g* i (Sikaþauvatiš), Bagabigna, Tigra, Patigrabaná efter en *i*-Lyd, der er udtrykt i de foregaaende Stavelsetegn *(si, bi, ti)*; og paa samme Maade efter *i* forekommer det i sakiske Ord, som i de för (15) nævnte Participier, i 𐎹𐎠𐎮 *pikti* Hjælp. Heraf slutter Norris at 𐎮 har betegnet Stavelsen *ik*, saa meget mere som de beslægtede Lydtegn 𐎭 (15) og 𐎲 (18) findes anvendte efter *a* og *u*. Men Tegnet 𐎮 findes ikke udelukkende efter *i*, men ogsaa efter andre Selvlyde, saaledes i det för (14) anförte *rilük* efter *ü*, efter *ä* i 𐎫𐎮 *käk* efter, 𐎢𐎠𐎫𐎮 *ñKäk* Himmel, 𐎢𐏁 𐎲 𐎮 𐎫𐎮 *ärsäkkä* meget, og endog efter et tydeligt *a* i Gravindskriftens Form af Navnet Bákhtariš, hvor 𐎮 svarende til persisk *kh* forekommer efter et bestemt *a*, som i Persisk og Zend tilmed er langt, og hvis tilsvarende Form i Behistán-Indskriften gjengiver den förste Stavelse *bákh* ved *bâk*. Dette Tegns 𐎮 Brug er derhos ganske overensstemmende med Brugen af 𐎹 (35), 𐎱 (27), 𐎼 (47), og det forekommer mig derfor klart, at 𐎮, ligesom disse, hvor det er anvendt i Midten eller Enden af Ord, efter en foregaaende Selvlyd, har betegnet Consonanten *k*, *g* uden foregaaende Vocal; hvad der tilstrækkeligt forklarer saavel dets Forekomst efter alle Selvlyde, som ogsaa det, at 𐎮 kan udelades foran et följende *k*, hvilket næppe vilde have været Tilfældet, hvis det havde betegnet en hel Stavelse; saaledes skrives 𐎲 𐎮𐎮𐎫 𐎫𐎮 *'arikä* tro, Bα42, 𐎲 𐎮𐎮𐎫 𐎮𐎮 𐎫𐎮 *'arikkä* Bβ13, 𐎲 𐎼 𐎲 𐎮𐎮 𐎼 *'â33äkka* D5, 𐎲 𐎲 𐎼 *'a3äka* X16, 𐎢𐏁 𐎲 𐎮 𐎫𐎮 *ärsäkkä* og 𐎢𐏁 𐎲 𐎫𐎮 *ärsäkä*. I Begyndelsen af Ord findes det persiske *kh* i Forbindelse med et följende *ś* i Khśaþarita og Khśaþrapávan; men den persiske Stavelse *khśa* er i det förste Navn gjengivet blot ved 𐎴 *sa* med Bortkastelse af *kh*-Lyden, og i det andet ved 𐎴 𐎭 *sâk*, hvor altsaa *kh*- og *ś*-Lydene ligefrem ere ombyttede. Heraf

fremgaaer, at Sproget i Begyndelsen af Ord ikke har taalt nogen haard Forbindelse af to Medlyde, eller i hvert Tilfælde ikke har kunnet udtale en saa haard Stavelse som *khša*, men har undgaaet en saadan Forbindelse paa forskjellig Maade. Naar derfor i Indskrifterne fra Xerxes, dennes Navn begynder med 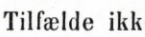 *ksä* (ɔ: *ksia*), viser dette, enten at man her har bestræbt sig for saa nær som muligt at omskrive hans Navn (Khšayárša) uden Hensyn til Sprogets virkelige Natur, eller at, hvor anvendes i Begyndelsen af Ord, er det i Udtalen blevet understöttet ved en kort og svag Vocallyd, en Art Shva, eller ved en fuldstændig Vocal, som ikke kan være andet end *i*, da vi have andre Tegn for *ak* (16) og *uk* (18), saa at Xerxes' Navn har været udtalt omtrent som *eksa...*, *iksa....* Det sidste forekommer mig det rimeligste, hvad Norris ogsaa antager ved 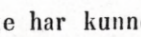 , , ; men dette gjælder overhovedet om alle lignende Bogstavtegn, som jeg efterhaanden skal vise. Jeg skal her blot antyde, at jeg formoder, at Grunden hertil er den, at disse Tegn virkelig havde en dobbelt Betegnelse, saa at de ikke alene udtrykte de blotte, vocallöse Consonanter (*k, p, s* o. s. v.) men ogsaa de Stavelser, som dannes ved Forbindelsen af en Slutnings-Consonant med en foregaaende *i*-Lyd, og det ligesom i den babylonske Skrift, hvad enten denne *i*-Lyd er selve Vocalen *i* eller den deraf opstaaede Consonant *y* med en följende Vocal, som Rawlinson betegner med *a* og Hincks med *e*. Paa denne Maade troer jeg, at Tegnet dels har udtrykt Consonanten *k* eller *g*, og dels betegnet det samme som det beslægtede babylonske Tegn , nemlig saavel Stavelsen *ik* som trelyds Stavelsen *yk* med mellemliggende Vocal (*yak* o. s. v.), og saaledes de övrige analoge Tegn. Ved disse skal jeg gjengive den med dem forbundne *i*-Lyd ved *ï*, i alle saadanne Tilfælde, hvor de ikke kunne ene have været Tegn for en vocallös Consonant; idet jeg derved tillige vil antyde den Plads, som jeg troer disse Tegn have udfyldt i Stavelsesystemet, og deres Forhold til de övrige Stavelser bestaaende af en Slutnings-Consonant med foregaaende Vocal eller Halvvocal. Denne Lyd af *ïk* maa Tegnet antages at have havt ikke blot i den anförte sakiske Gjengivelse af Navnet Xerxes, men ogsaa ved Böjningsendelse *ïkkä* eller   *ïkka*, i det mindste naar den anvendes ved Ord, der ende sig paa en Medlyd, som efter Flertalsformen paa *p*, hvor ellers synes at være overflödig; ligesom overhovedet de skythiske Böjningsaffixer i höj Grad have Egenskab tilfælles med selvstændige Ord.

18. Det persiske *kh* i Bagabukhša og *g* i Sugda eller Suguda gjengives ved foran Tegn for Stavelser begyndende med *s* og *t* (*d*); og paa samme Maade som den sidste Stavelse *ka* i Saka, Maka er gjengivet ved   *akka* efter et foregaaende *a*, er den i Vahuka efter *u* gjengivet ved , ligesom fremdeles Tegnet er indskudt efter Stavelser paa *u* og foran en följende Strubelyd i Kuganaka og Þukhra. Formedelst denne dets Brug tillægger Norris dette Tegn Betydning af *uk*, hvad jeg troer omtrent er rigtigt; thi den maa have været noget mere omfattende paa Grund af det Slægtskab, hvori Vocalen

u staaer til Halvvocalen *v*. Hvad der ovenfor er bemærket om den babylonske Skrifts Betegnelse af Stavelser, der begynde med en *i*-Lyd, gjælder ogsaa om *u*-Lyden, eftersom her Stavelser bestaaende af *u* med en følgende Consonant udtrykkes ved samme Tegn som trelyds Stavelser, der begynde med Halvvocalen *v* og ende paa en Consonant med mellemkommende Vocal, som Rawlinson betegner med *a*, Hincks med *e*; som *uk* og *vak, vek*; *up* og *vap, vep*; *ur* og *var, ver*; *un* og *van, ven* o. s. v. Det samme antager jeg at være Tilfældet med , saa at det følgelig betegner i Lyden baade *uk, ug* og *vak, vag*, og til at betegne denne Betydning og tillige at antyde dens Oprindelse kunde *vk, vg* være den bedste Gjengivelse, hvor Tegnets Lyd særskilt anføres. Dette er imidlertid her af mindre Betydning; thi medens ved andre Tegn for Stavelser med samme Begyndelsesbogstav, Consonantlyden *v* især er fremtrædende, saa at de ogsaa betegne Stavelser, der begynde med *m* (jfr. 80, 81), saa synes ved dette (som ogsaa ved 60), Vocallyden at være den mest fremtrædende, da det i Midten af Ord kun forekommer efter *u*, nemlig i de ovenanførte Navne og i de forskjellige Former af et Verbum 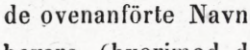 *kûkta* at bevare, (hvorimod det næppe har været anvendt i det Ord, som X13,12, 15,18 oversætter khśa-þram; jfr. 50). Jeg skal derfor omskrive dette Tegn sædvanligst ved *uk, ug*, dog saaledes at jeg efter et foregaaende *u*, i Lighed med Betegnelse ved *ak* (16) udelader det ene *u*, og ved Circumflextegnet over det andet antyder Tilstedeværelsen af *u*-Lyden i Tegnet, saa at jeg skriver 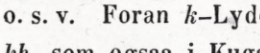 *Sûgda*, *Bagabûksa* o. s. v. Foran *k*-Lydene er det indskudt saavel i Vahuka og Þukhra ved de haarde *k* og *kh*, som ogsaa i Kuganaká, hvor det persiske har den blöde Lyd *g*, og her kan dets Indskydelse næppe have været for at betegne den haardere Lyd af det følgende Bogstav, med mindre man vilde antage, at dette Navn paa en persisk By i det sakiske har undergaaet en Lydforandring, hvorved dets Begyndelse er kommet til at lyde *Kukka*; men hint Tegn kan maaskee have været brugt paa denne Maade for at betegne den foregaaende Vocals Korthed. Tegnet forekommer fremdeles i Begyndelsen af to sakiske Ord, og der rimeligvis ogsaa med Lyden *uk*, foran et følgende *k*, nemlig i 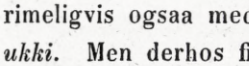 *ukku* og *ukki*. Men derhos findes det brugt i Navnet Upadra*n*ma*) paa en Maade, som ikke synes at passe til den Lyd *uk*, som dog med saa megen Bestemthed fremgaaer af dets hele övrige Forekomst. Her bruges det nemlig til Gjengivelse af det persiske *u* foran det følgende *p*, hvor vi efter den sakiske Skrifts hele Natur snarest skulde vente at finde et Tegn, der udtrykte Stavelsen *up*. Imidlertid kan det vel være muligt, at det har været et

*) Da den persiske Skrift ikke betegner et Slutnings-*n* i Ord eller Stavelser, er dette Navn tidligere blevet læst *Upadarma* med et aldeles Indisk-lignende Udseende. Men Tilstedeværelsen af *n* foran *m* fremgaaer klart af den sakiske Gjengivelse, og herved bortfalder af sig selv saavel den indiske Form af Navnet som de Slutninger, man har bygget derpaa.

fremmedt Navn, og at derfor den persiske Form har mindre nöjagtigt gjengivet dets virkelige og hjemlige Lyde. Det tilhörer nemlig Faderen til Aþrina, der i den sakiske Indskrift bestemt kaldes en Susier (Bα,56, γ,50), og som opkastede sig til Hersker i Susiana imod Darius. Dette Land var beboet af en semitisk Folkestamme, og den Antagelse ligger nær, at den, som bragte Landet til at rive sig lös, tilhörte samme Stamme, og at saavel hans Navn, skjönt af persisk Udseende (Aþrina), har været af semitisk Oprindelse, som ogsaa Faderens Upadra*n*ma eller Upadara*n*ma. Uheldigvis er dette Navn forsvundet i den babylonske Oversættelse, men det kan muligvis som sin förste Bestanddel have indeholdt det semitiske עבד Tjener, og vilde saaledes have begyndt med en for det persiske ubekjendt Lyd, som ogsaa manglede der en egen Betegnelse; hvorfor man vel kunde have sögt tilnærmelsesvis at gjengive den med *upad*. Da det Folk, hvis Sprog Akhæmeniderne have benyttet, endog för disses Tid maa have dvælet i Susiana, og vel ogsaa hersket over i det mindste en Del deraf, saaledes som det fremgaaer af de her fundne Indskrifter, kan den semitiske Lyd ע næppe antages at have været ubekjendt for dets Öre; men naar den fattedes i Sproget og manglede Betegnelse i Skriften, vilde man kun tilnærmelsesvis kunne antyde den, hvor man vilde udtrykke den, og det kan ikke være usandsynligt, at netop 𐎄𐎁 𐎄𐎐 *ukpa* eller rettere *ugba* frembyder et Forsög paa tilnærmelsesvis at udtrykke et עב. Dog staaer endnu den Mulighed tilbage, at 𐎄𐎁 ikke har betegnet *uk*, *vk*, men ligefrem har udtrykt saavel det semitiske ע forbundet nærmest med Vocalen *u*, som ogsaa den dermed beslægtede haardere Lyd, der findes i det arabiske غ og vel ogsaa i ڠ med följende *u*, Stavelser, som jeg for Tydeligheds Skyld skal betegne ved *'u*, *ġu*, *qu*, eller ogsaa de blotte vocallöse Consonanter ع, غ, ڠ, höjst med en forangaaende Vocallyd (17), hvad enten nu disse Lyde i Virkeligheden have været tilstede i Sproget, eller man i det mindste i Skriften har fra det babylonske bibeholdt Tegn til at udtrykke dem med. En saadan Betydning for Tegnet 𐎄𐎁 kunde vel passe til dets övrige Forekomst i de ovenanförte Navne og Ord, dog langtfra saa godt som den der anförte, der tilmed stemmer med Skriftens hele indre Natur. En Betydning af *'u*, *ġu*, *qu* istedet for *uk*, *ug* vilde gjöre den i det persiske enkelte Stavelse til en dobbelt i det sakiske (som Vahu'uka), og en Betydning af den blotte Gutturalmedlyd vilde frembringe en Consonantfordobling dannet ved en semitisk og en indisk Strubelyd, eller som man ogsaa kunde sige, ved en Strubelyd og Ganelyd, hvorpaa vi ikke have andre Exempler, end netop dem, som denne Betydning for 𐎄𐎁 vilde give i dets Forekomst foran *k*-Lydtegn. Hertil kommer, at de Spor, som kunde synes at lede til Antagelsen af semitiske Strubelyd, ere yderst faa og utydelige; det tydeligste vilde 𐎄𐎁 afgive ved dets Anvendelse i Upadara*n*ma, hvis den Antagelse skulde være ugrundet, hvad jeg ikke troer, at vi her ikkun have et Forsög paa tilnærmelsesvis og saa godt som muligt at udtrykke en fremmed Lyd, som ikke fandtes i det sakiske ligesaa lidt som i det persiske, og at dette tillige er Grunden til den forskjellige Beteg-

nelsesmaade i disse to Skriftarter. Til Slutning skal jeg blot bemærke, at det ikke maa forvexles med 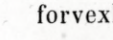 (83), der bestaaer af samme Antal liggende Kiler i noget forskjellig Stilling, hvad jeg undertiden har gjort i mine Afskrifter. Ligeledes findes dette Tegn aabenbar i D6,18; vel var jeg, da jeg tog min Afskrift, usikker med Hensyn til Tegnets Form, og min Lithographi har ikkun et utydeligt , men i min originale Afskrift har jeg tillige anført 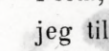 som muligt forekommende, hvad jeg undlod at bemærke ved min Lithographi, fordi jeg den Gang antog det ene saavelsom det andet for Spor af det velbekjendte og sikkre *gu, ku.*

19. De persiske Stavelser *kan* og *gan* i Kanbujiya og Gandára, hvor Tilstedeværelsen af *n*, der ikke er betegnet i det persiske, bevises af de tilsvarende græske og indiske Former, gjengives i det sakiske ved . Den samme Betydning har det ogsaa, skjönt kun svarende til persisk *ka, kha, ga*, i Adukanis, Viyakhana, Kuganaká, hvor det följende Tegn begynder med *n* (na), og giver ogsaa derved et Exempel paa en i det persiske ikke forekommende Consonantfordobling, dannet derved, at det ene Tegn ender paa den Medlyd, hvormed det följende begynder. Denne Fordobling synes ved dette Tegn at være indskrænket til de Tilfælde, hvor Vocallyden foran *n* er kort *a*; thi i Kápišakániš og Varkána, hvor langt *á* i det persiske gaaer foran *n*, er Stavelsen *ká* ikke udtrykt ved *kan*, men blot ved *ka*. Da fremdeles Stavelsen *gun* i Gunduruš er gjengivet ved to Tegn 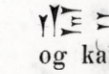 , maa det omhandlede Tegn antages nærmest at have havt Betydning *kan*, *gan* og kan omskrives paa denne Maade. Da imidlertid den sakiske Skrift overhovedet ikke, saaledes som den babylonske, har adskilt trelyds Stavelser, bestaaende af samme Consonanter men med forskjellig Midtvocal (*tak*, *tuk* o. s. v.), ved særskilte Tegn, men kan anvende samme Tegn for trelyds Stavelser uden Hensyn til Midtvocalen, skjönt den som oftest i Virkeligheden har været *a* (jfr. f. Ex. 68) — saa skal jeg gjengive ved *kn* eller i Forbindelse med andre Tegn ved *ken*, *gen*, og bruge samme Betegnelsesmaade ved lignende Tegn, hvor derfor *e* ikke betegner denne Vocals virkelige Lyd, men ikkun antyder, at Vocallyden tilligemed den foregaaende og följende Consonant er udtrykt ved et eneste Stavelsetegn. Udenfor Navne forekommer *kn* i Verbet *kennä*, der ogsaa skrives *kanä*, hvilket rimeligvis kun er en dobbelt Betegnelsesmaade af samme korte Vocallyd, og i det dermed, som det synes, beslægtede *kenna* Bβ,7, hvis Betydning dog er noget uvis. I Gjengivelsen af Gandutava er det förste Tegn rigtignok , men dette kan, som Norris alt har bemærket, ikkun hidröre fra en Uagtsomhed hos Indhuggeren, der har forglemt den ene staaende Kile. Den förste Stavelse i Kanbujiya har sagtens i Udtalen lydt *kam* ligesom i det græske *Καμβύσης*, hvorvel den i det persiske kun er betegnet ved *ka* og i det sakiske gjengivet ved *kan*. Derimod er den samme Stavelse i Kanpada, der ligeledes i Persisk er udtrykt ved *ka*, gjengivet ved , o: bestemt ved *kam*.

20. I Slutningen af Landenavnene Katpatuka og Zaraṇka gjengives det persiske *ka* i D6 ved 𐎧, men i Behistán-Indskriften ved 𐎨, ligesom ogsaa i Maanedsnavnet Anámaka efter et foregaaende 𐎠𐎨 *ak*. Skjönt dette Tegn ikke findes anvendt udenfor disse tre Tilfælde, er det dog klart af disse, at det maa have udtrykt en Stavelse, der begynder med en *k*-Lyd. Da Flertalsendelsen *pä* tilföjes ved de to Landenavne, maa 𐎨 udgjöre Slutningen af den sakiske Ordstamme. Med Rette har fremdeles Norris gjort opmærksom paa, at Maanedsnavne, der i det persiske ende sig paa *a*, her alle, med Undtagelse af Þuraváhara, tilföje et *s*, der enten findes i Slutningstegnet (som ved Garmapada), eller er udtrykt ved et særskilt Tegn, som ved Viyakhana, Margazana, AÞriyátiya, hvortil ogsaa maa henföres den sakiske Form af Adukani, der her ender sig paa *nas* udtrykt ved to Tegn. Det samme er ogsaa stundom Tilfældet med Landenavne, som i Gjengivelsen af Kampada og ParÞuva, og grunder sig vel egenlig derpaa, at det sakiske i Reglen optog de persiske Ord og Navne i den Form, de der havde i Nominativ, og bibeholdt dennes Endelse som en Del af det optagne Ord, og endogsaa ved en misforstaaet Analogi overförte den til Steder, hvor den ikke hörte hjemme (som ved Yutiyá). Denne Bibeholdelse af den persiske Nominativ-Endelse findes ikke blot i Navne, men ogsaa ved laante persiske Ord, som *siyatis*, *da'ius*, og saaledes ogsaa ved Ordet *zana*, der i Flertallets Ejeform derved er kommet til at lyde *ʒänas-päna* eller *ʒänâs-päna*. Vel udtrykker den persiske Kileskrift ikke denne Endelse efter *a* ved noget Tegn; men ligesom *s* er den virkelige Endelse for Entallets Navneform ved Hankjönsord paa *a* baade i Sanskrit og Zend, saaledes har den vistnok ogsaa været det i Persisk, hvorvel den gjerne, ligesom i de to andre Sprog, ved Ordenes Forbindelse i Sætningen kan have undergaaet enkelte Forandringer ifölge Vellydens Fordringer. Herodot anförer derhos udtrykkelig (I, 139) som en Besynderlighed hos Perserne, de ikke selv, men han derimod havde lagt Mærke til, at alle saavel Personers som Værdigheders Navne ligne hverandre deri, at de endes med Bogstavet s. Hans Angivelse er aabenbar altfor almindelig, og den kan navnlig, som A. W. Schlegel forlængst har bemærket, kun gjælde om Nominativ, og maa for de Æmners Vedkommende, som ende sig paa *a*, indskrænkes til Hankjönnet; men dens Rigtighed i sidste Tilfælde bestyrkes ved de Former, hvori det sakiske har optaget persiske Ord. Med Rette har derfor Norris tillagt Tegnet 𐎨 Betydning af *kas*, men efter hvad jeg ovenfor har bemærket ved 𐎠𐎨𐎨 (19), udtrykker jeg dette Tegn ved *ks* eller *kes*, *ges*. Da Stavelsen *gus* i Marguś, Maguś er udtrykt ved to Tegn 𐎶𐎫 𐎧𐎶, tyder dette endvidere, ligesom ved Gjengivelsen af Gundurus (19), hen til at Skriften ikke har besiddet særegne Tegn for saadanne trelyds Stavelser med en Midtlyd *u*.

21. Af andre trelyds Stavelser, der begynde med et Strubebogstav, have vi *kug* i Kuganaká (18) udtrykt, ligesom *gun* (19), *gus* (20), ved to Tegn 𐎶𐎫 𐎨; og om denne maa det samme gjælde, som er bemærket ved de to andre. Ligeledes findes udtrykt

ved to Tegn Stavelsen *kat* i Katpatuka (eller), samt *kut* i det sakiske *kutta*, og *git* i Verbalendelsen *git* eller *gitta*. Heraf kunne vi imidlertid ikke med Sikkerhed drage den Slutning, at Skriften har manglet Tegn for Stavelsen *kt* (eller *ket*), da vi finde enkelte Exempler paa, at man undertiden har skrevet lignende trelyds Stavelser snart med to Tegn og snart med et enkelt Stavelsetegn; saaledes er i de to ovenfor anförte Former af Uvárazmis og Uvárazmiya den til *raz* svarende Stavelse gjengivet ved og ved . I Kápiśakániš gjengives den förste Stavelse *ká* foran *p* ved *kâp* (efter den Betegnelsesmaade jeg i § 16 har angivet); men hellerikke heraf kan man slutte sig til Manglen af et eget Tegn til at udtrykke Stavelsen *kp*, tilmed da her Midtvocalen svarer til et persisk *á*, og vi i dette samme Navn og Varkána have Exempler paa, at en Stavelse, der i det persiske indeholdt et *á*, ikke er bleven udtrykt med samme Tegn, som den tilsvarende Stavelse med kort Midtlyd (19). Derimod er det höjst sandsynligt, at Skriften har manglet Tegn ikke blot for Stavelsen *kam*, der i Kanpada eller, som det vel har lydt, Kampada, er udtrykt ved , men overhovedet for alle Stavelser, som endte sig paa *m*; thi da *m* og *v* ifölge Skriftens Natur udtryktes med Undtagelse af selve Bogstaverne *v* og *m*, hvorfor særskilte Tegn havdes, ved samme Tegn, maatte Tegnet for *kam* og lignende Stavelser paa *m*, hvis saadanne gaves, tillige have betegnet de tilsvarende Stavelser paa *v*, som *kav* o. s. v.; men saadanne Stavelser synes, efter hvad der er bemærket i § 15, at have været udtrykte ved de Tegn, som betegne Stavelser paa *u*; og idet herved en ny Række af Tegn gjordes overflödig, blev det tillige nödvendigt, hvor man med Bestemthed vilde udtrykke Stavelser endende med *m*, at anvende to Tegn, hvorom det nærmere vil blive afhandlet ved Tegnet i § 84.

22. Synes Skriften i disse Tilfælde at have manglet egne Stavelsetegn, viser der sig en tilsyneladende Overflödighed i Henseende til Gjengivelsen af de persiske Stavelser *kar* og *gar*. I Asagartiya og Garmapada gjengives *gar* ved , medens den samme Stavelse i Þáigarciš betegnes ved , som i Karka svarer til persisk *kar*, og i Þukhra med forangaaende (18) til *kh* foran en *r*-Lyd og derfor her ligeledes har betegnet en Stavelse *kr*. Hvorvel disse to Tegn begge bruges til at gjengive samme persiske Stavelse, blive de dog ingenlunde brugte i Flæng, men uden indbyrdes Forvexling i forskjellige Ord, og det er derfor klart, at de maa i en eller anden Henseende have afveget fra hinanden, medens det dog ingenlunde er nogen let Sag at afgjöre, hvori denne Forskjel har bestaaet. Dersom imidlertid disse to Tegns forskjellige Brug ikke beroer paa en orthographisk Bestemmelse, men paa en tilsvarende Forskjel i Tegnenes Lyd, er kun tre Tilfælde mulige, idet denne Forskjel maa have grundet sig paa Beskaffenheden enten af Begyndelses- eller af Slutnings-Consonanten eller af den mellemliggende Selvlyd. Forskjellen synes ikke at have kunnet grunde sig paa Begyndelses-Consonanten, idet begge Tegn gjengive Stavelsen *gar*, og efter Skriftens hele Natur altsaa ogsaa Stavelsen *kar*,

om end 𐎡𐎼𐎡𐏁 kun findes svarende til den förste i de to Navne, hvori det ene og alene forekommer. Vel staaer ogsaa her den Mulighed os aaben, at antage Tilstedeværelsen af de egenlige semitiske Strubelyd i Sproget eller i Skriften; men dels er det, som jeg ovenfor har bemærket, meget tvivlsomt, om vi af de faa tilsyneladende Spor, der ellers findes, ere berettigede til at opstille en saadan Antagelse, dels, hvad der er en vægtigere Modgrund, findes en lignende Dobbelthed ogsaa ved de to andre Klasser af stumme Consonanter, *t* og *p*, hvor vi finde 𐎢𐎼𐎡 og 𐎼𐎲, 𐎲𐎼 og 𐎡𐏁 ligeledes som det synes med samme Betydung. Vi kunne vistnok skille imellem 𐎢𐎼𐎡 og 𐎼𐎲 ved en lignende Antagelse, som mellem 𐎡𐎲 og 𐎡𐎼𐎡𐏁, ved at sammenstille Begyndelsesbogstavet i det ene enten som Norris har foreslaaet med de indiske Tungebogstaver, eller med det semitiske ט, der forholder sig til ת, omtrent som de semitiske Strubelyd til כ; men ogsaa denne Antagelse bröster os ved Adskillelsen af de to andre, 𐎲𐎼 og 𐎡𐏁, da vi, i det mindste ikke i noget af Nabofolkenes Skrift, endog i en vid Omkreds, træffe nogetsomhelst Tegn for en Lyd, der forholder sig til Læbebogstaverne (*p, b*), omtrent som de indiske Tungebogstaver til de tilsvarende Tandlyde, eller som i de semitiske Sprog ק og ט til כ og ת. Kan derfor Forskjellen mellem de to Tegns Lyd, 𐎡𐎲 og 𐎡𐎼𐎡𐏁, ikke antages at ligge i Begyndelsesbogstavets Beskaffenhed, ledes vi hen til Formodningen om, at den har grundet sig paa Slutningsbogstavets Forskjellighed. Det oldpersiske Sprog har ikke havt *l*-Lyden, ligesaa lidt som dets Skrift har besiddet noget Tegn for den, men gjengivet denne Lyd, hvor den fandtes i fremmede Ord, ved *r*; hvorimod der ikke er nogen Grund til forud at nægte Muligheden af, at det sakiske baade kan have havt og i Skriften betegnet *l*-Lyden, saa at Forskjellen i de to Tegn 𐎡𐎲 og 𐎡𐎼𐎡𐏁, som her behandles, kunde have været den, at det ene udtrykte Stavelsen *kr, gr*, det andet *kl, gl*, og derfor anvendtes til at betegne den Forskjel, der virkelig fandtes i Navnenes Lyd, men som den oldpersiske Skrift ikke kunde udtrykke. Det ene af disse to Tegn 𐎡𐎼𐎡𐏁 findes ikkun i de to Navne, Asagartiya og Garmapada, hvis *r*-Lyd tydelig fremgaaer af Herodots Σαγάρτιοι og det indiske gharma, hvorfor 𐎡𐎼𐎡𐏁 ikke kan antages at have endt sig paa *l*. Det andet Tegn 𐎡𐎲 findes gjengivende *gar* i Maanedsnavnet 𐏐áigarciš, som vi kun kjende fra Darius' Indskrifter, og som derfor ikke yder os nogen Hjælp her. Det andet Navn, hvori 𐎡𐎲 forekommer svarende til persisk *kar*, er *Karka*, der betegner et Land, om hvilket det endnu er uvist, hvor det med Bestemthed skal söges. Lassen (über die Keilinschriften, 1845, S. 98) tænkte nærmest paa Landskabet Καλανική hos Ptolemæus VI, 3 ovenfor Adiabene i Assyrien; jeg (Mémoires des antiq. du Nord. 1844. S. 305) henförte det til Colcherne; Rawlinson (Journ. royal Asiatic Soc. XIII, S. 99) tænkte först paa Grækerne, siden paa Καρχίοι, som nævnes af Polybius (V. 5) paa Mediens Sydvestgrændse i Forbindelse med Kossæer og Corbiene; Benfey (die persischen Keilinschriften 1847, S. 60) sammenstiller det med Χαλκίς, Hovedstaden i Χαλκιδική i Macedonien; Oppert (Journal asiatique, 1852, XIX S. 164) henförer det til

Carthago, hvis semitiske Navn var קרתחדשת, og Grotefend endelig (Götting. Gesellsch. Abh. 1853, V, S. 292) til Karien. Hvorvel jeg endnu ikke kan andet end ansee min tidligere Formodning, der sammenstillede Karka med Kolchierne, for den sandsynligste*), er det dog klart, at man af et saa ubestemmeligt Navn ikke kan gjöre nogen sikker Slutning med Hensyn til, om Slutningsbogstavet i 𐎊 har været et *l*; og dette modsiges endelig af det tredie Navn, hvori dette Tegn 𐎊 forekommer, nemlig Þukhra, der er Navnet paa en Perser, og følgelig derfor ikke kan have indeholdt noget *l*. Skjönt Tegnet 𐎊 saaledes ikke kan antages udelukkende at have betegnet Stavelsen *kl*; kan man paa den anden Side heller ikke med afgjort Sikkerhed paastaae, at det ene har betegnet *kr*, paa Grund af den Omstændighed, at der i Gjengivelsen af Þukhra efter 𐎊 følger 𐎍𐎢𐎌𐎍 (65), og at der ligeledes i det sakiske Ord 𐎊 𐎍𐎢𐎌𐎍 𐎌𐎢 (af uvis Betydning) og i Verbalformen *tiras* 𐎊 𐎍𐎢𐎌𐎍 *kitta* (Bγ79), følger 𐎍𐎢𐎌𐎍 *ra* efter 𐎊 paa begge Steder; da 𐎍𐎢𐎌𐎍 ved Siden af sin sikkre Betydning af *ra* tillige meget vel kan antages at have havt en Betydning af *la*. Da imidlertid de andre dobbelte Tegn i Tand- og Læbebogstavernes Række anvendes i Ord med sikker *r*-Lyd, maa saavel 𐎊𐎊𐎌 som 𐎊 antages at have udtrykt en Stavelse, der begyndte med *k*, *g*, og endte med *r*, og naar derfor disse Tegns forskjellige Brug ikke skulde hidröre fra en ukjendt orthographisk Bestemmelse, saa kan den Forskjel, der har været imellem de ved disse to Tegn udtrykte Stavelser, ene have grundet sig paa Midtvocalens Forskjellighed, omendskjönt de övrige Trelyds-Stavelsetegn synes at have været brugte uden Hensyn til Midtvocalen for alle i övrigt ensartede Stavelser. Men dette Spörgsmaal kan kun afgjöres senere i Forbindelse med de aldeles analoge Tegn i Tand- og Læbebogstavernes Række (22, 30) og tildels med 𐎍𐎢𐎌𐎌 og 𐎍𐎌𐎌 (73, 74). Her skal jeg blot bemærke, at jeg for at antyde

*) Dette Navn Karka findes kun i Darius' Gravindskrift over Nakhshi Rustam, hvis Folkeliste slutter med de fire Navne: Putiyá, Kushiyá, Máciyá, Karká. Det förste af disse Navne er beskadiget baade i den persiske og sakiske Text, men dog kun saaledes at de gjensides udfylde hinanden. Dette Folk og det følgende Kushiyá har alt Hitzig (die Grabinschrift des Darius) skarpsindigen identificeret med Biblens פוט og כוש Libyer og Æthioper. Det tredie Navn, hvis rigtige Form skyldes Tasker, der har godtgjort, at det tredie Bogstav ikke var 𐎌, som min Afskrift havde, men 𐎍, har derfor Rawlinson (Journal roy. As. Soc. XII) med fuld Föje jævnfört med det i de to andre Fortegnelser forekommende Landenavn Maka, hvoraf Máciya regelret er dannet som Folkenavn, og dette giver os altsaa Beboerne af en Del af det nuværende Mekran, Herodots *Μύκοι* eller *Μέκοι* og vel ogsaa hans asiatiske Æthioper (Lassen, über Keilinschr. S. 64). Folkefortegnelsen slutter saaledes med Folkeslag i det yderste Vesten, Syden og Östen af det persiske Rige og vel tildels endogsaa udenfor dette. Da alle tre Fortegnelser følge en vis geographisk Orden, forekommer det mig sandsynligt, at vi i det fjerde Navn Karka have et Folk i det yderste Norden, og netop der paa den sydlige Side af Kaukasus, til hvilket Bjerg efter Herodots Beretning (III. 97) det persiske Herredömme strakte sig, træffe vi Kolcherne, som, hvad Herodot ligeledes beretter (III. 97), bragte Perserkongen hvert femte Aar bestemte Foræringer, og altsaa dog paa en Maade erkjendte hans Overherredömme.

Forskjelligheden af disse to Tegn, omskriver, efter hvad jeg ovenfor (19) har anført, ved *kr* eller *ker, ger*, og ved *kër, gër*. Det förste forekommer ene og alene i de to anförte Navne, Asagartiya og Garmapada; derimod foruden i de tre Navne og de to anförte sakiske Ord, endvidere i *kërtes*, Hæder, *kërpi*, en Haand, og endelig i et Bjerg; det andet Tegn i det sidste Ord udtrykker Stavelsen *as*, og denne Forbindelse af Stavelsetegn *(kër-as)*, der ellers er höjst usædvanlig, synes at tyde hen paa, at Vocalen i har været eller har kunnet været en svag og næsten forsvindende Lyd, og at Udtalen af har lydt næsten som *kras;* med mindre Tegnet i dette Ord, der kun findes et Sted (Bα,$_{27}$), er en Unöjagtighed istedetfor .

23. Som Udlyd forekommer *k* i de ovenfor gjennemgaaede Tegn ak (16) og vk (18), og desuden i to andre *tk* (37) og *rk* (70), som siden skulle blive afhandlede ved de Bogstaver, hvormed de begynde. I Forbindelse med disse giver den foregaaende Undersögelse (13-23) som Resultat 13 Tegn, et for den blotte Consonant, otte Tegn for Stavelser begyndende med *k* og endende sig enten paa en Vocal eller en Consonant, og endelig fire Tegn, hvori *k* er Udlyden, nemlig:

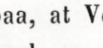 k; ka, ki, ku, kü;
kr, kër, kn, ks;
ak, vk, rk, tk.

Til disse Tege, der alle forekomme i Navne, maa fremdeles, som jeg siden skal vise, endnu föjes *kä* (100), hvis Betydning med Bestemthed lader sig paavise, samt muligvis ogsaa de tre, ligeledes ene i sakiske Ord forekommende Tegn: *kk* (117), *kt* (119), og *kp* (122).

24. Af Læbebogstaver har det persiske, ligesom af Strubebogstaver, de tre *p, f, b* (π, φ, β), hvoraf *f* er af meget indskrænket Brug. Til at udtrykke disse har Skriften ikkun tre Tegn, der anvendes uden Forskjel foran alle Selvlyde. Disse persiske Læbebogstaver gjengives ved Consonantlyden i följende 12 sakiske Tegn, der forekomme i Egennavne og optagne Ord, nemlig: 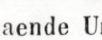 , , 25, 26, 27, 28, 29, 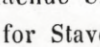 , 30, samt , og . — Det förste gjengiver det persiske *pa* i Katpatuka, Upadaranma, paru, Vištáspa, vispa; *pá* i Pársa, Takhmaspáda, khšaþrapávan, Vispáuz....; *ba* i Bagabigna, Bagabukhša, Dubañá; og *bá* i Bábiru, Bágayádiš, Arbáya. Det svarer derhos i Forbindelse med et följende *ak* eller *k* til *bákh* i Bákhtariš, og efter , der endes med en Læbelyd (71), til *ba* i Patigrabaná. Stavelsen *fa* eller *fá* forekommer ikke i det persiske, ligesom overhovedet denne Lyd i de Indskrifter, vi have, kun findes i Slutningen af Ordet *kauf,* et Bjerg, og i Begyndelsen af Ord foran et *r*. Det sakiske maa nærmest sammenstilles med , da det, ligesom *ka, ga,*

baade gjengiver den haarde og den blöde Lyd uden Forskjel med följende kort eller lang *a*-Lyd, og alle have ogsaa været enige i at tillægge Tegnet 𐎱 Betydningen af *pa* og *ba*; dog har Norris foretrukket at gjengive det overalt ved *ba*, for at adskille det fra 𐎲, som han mindre rigtig omskriver ved *pa*. Udenfor Navne forekommer det ligeledes hyppigt: som i Begyndelsen af 𐎱*tin* Provinds, 𐎱*ter*, 𐎱*lüva*, og i Midten af *lü*𐎱*ruri* en Tjener, *lü*𐎱*mes* Underkastelse, *tü*𐎱*ka*; samt efter et foregaaende *p* eller et Stavelsetegn endende paa dette Bogstav, som i Gerundierne *lüp*𐎱, *päptip*𐎱, *päplüp*𐎱, *përru-ärsârrap*𐎱 eller *përru-ärsârrâp*𐎱, og saaledes ogsaa i *rep*𐎱*ka*, og endelig foran et följende 𐎰*ak* i *ïp*𐎱 𐎰*ra* (*ïppâkra*). Hvilke Exempler tillige bekræfte den 𐎱 tillagte Betydning *pa* og *ba*, der dog alt tilstrækkelig fremgaaer af dette Tegns Forekomst i Egennavne.

25. Det persiske *pi* gjengives ved 𐎱𐎰 i Ciśpiś, og efter foregaaende Tegn endende paa *p* i Kâpiśakâniś og dipi. Det gjengiver derhos Stavelsen *bi* i Bâbiru, Bagabigna, hvoraf det tilstrækkeligt fremgaaer, at dette Tegn 𐎱𐎰 har den det almindeligt tillagte Betydning *pi, bi*. I sakiske Ord forekommer det derhos efter *p*, som i *rip*𐎱𐎰, *äp*𐎱𐎰, i Stedordet *ap*𐎱𐎰*n* og Flertalsformen ñ*Nâp*𐎱𐎰*pä*. Desuden findes det i Begyndelsen af Ord, som 𐎱𐎰*kti*, 𐎱𐎰*rka*, og i Midten eller Enden af *ü*𐎱𐎰*pä*, *kër*𐎱𐎰, *al*𐎱𐎰, og det tvivlsomme 𐎰𐏑𐎱𐎰*p* eller 𐎰𐏑𐏑𐎱𐎰*p*, 𐎰𐎱𐎰 𐎲𐏑, 𐎰𐏑𐏑𐎱𐎰 𐎲𐏑; og endelig som relativ Partikel, hvis Brug senere vil blive afhandlet. — Ligesaa sikker er Betydningen af 𐎲𐎰, skjönt det ikke forekommer saa hyppigt og kun findes i tre Navne, hvor det gjengiver *bu* i Kanbujiya og Nabunita, og samme Stavelse i Bagabukhśa foran det följende 𐎲𐎲*vk*. Hvorvel det saaledes ikke gjengiver det persiske *pu*, der, som det synes, i Putiya er udtrykt ved to Tegn 𐎲 𐎱𐏑, som om det persiske egenlig havde lydt *pau*, kan der dog ingen Tvivl være om, at det i Lighed med de övrige Tegn har udtrykt saavel Stavelsen *pu* som *bu*. I sakiske Ord forekommer det efter et foregaaende *p*, i *ap*𐎲𐎰*ka* för, og desuden findes det i Begyndelsen af de tre Ord 𐎲𐎰ttana, 𐎲𐎰traska og 𐎲𐎰nkätä, og endelig i det mangelfulde .. 𐎲𐎰*kitta* (jfr. 106).

26. Tegnet 𐎲 forekommer sikkert i fire Navne, hvoraf det i de to, nemlig Patigrabaná og Garmapada, gjengiver persisk *pa*, og ligesaa i Omskrivningen af det persiske patiyâvahaiy, hvor imidlertid Norris' Lithographi har et utydeligt 𐎰 (jfr. § 103), medens det i de to andre, Arbira og Naditabira, svarer til det persiske *bi*, eller maaskee snarere til *bai* (ɔ: *be*), som denne Stavelse ogsaa kan læses i disse to sidste Navne, hvoraf det förste er det græske Ἀρβήλα, og det andet i den babylonske Text endes med et Ordtegn for Guden Belus, בֵּל sammentrukket af בעל*). Af disse Navne er det klart, baade at 𐎲

*) Gesenii Lexicon Hebraicum ved dette Ord.

ikke kan have betegnet en trelyds Stavelse, da det i disse Navne forekommer foran forskjellige Consonanter *t*, *d*, *r*, og at den Stavelse, det udtrykker, begynder med et Læbebogstav; hvilket derhos bestyrkes af Flertalsformen 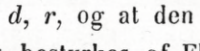 af Stedordet 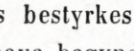 , der viser, at maa have begyndt med samme Medlyd som , altsaa med *p*, *b*. Den derpaa følgende Vocal er tvivlsom, men da vi have sikkre Tegn for Stavelserne *pa*, *pi*, *pu*, kan ingen af disse have været udtrykt ved dette Tegn . Norris omskriver det vel ved *pa*, men, som för bemærket, nærmest for at adskille det fra og 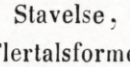 , hos ham *ba* og *fa*; men han bemærker derhos, at det vel var muligt, at det ene af disse Tegn kunde have indeholdt en snævrere og det andet en aaben Selvlyd, altsaa udtalt som *pe* og *pa*. Efter hvad jeg ovenfor har berört (10), er det ikke usandsynligt, at det sakiske Sprog virkelig har besiddet en lignende Vocalejendommelighed, som den, der findes i andre skythiske Sprog, og at det har kjendt en lignende Forskjel, som den imellem haarde og blöde Selvlyde, og udtrykt den ved særegne Tegn. Navnlig troer jeg, at det fremgaaer af Brugen af Tegnet til Gjengivelse baade af *pa* med kort *a* og af *bi* eller *bai*, at dettes Vocallyd hverken har været *a* eller *i*, men en Mellemting imellem begge, som jeg derfor her og i lignende Tilfælde betegner med *ä*, uden derved at ville tilkjendegive, at det netop har havt denne Lyd, idet jeg er mere tilböjelig til at ville sammenstille det med den russiske Vocallyd Я. Jeg omskriver derfor ved *pä*, *bä* efter dets forskjellige Forekomst. Det forekommer hyppigt i Begyndelsen og Midten af Ord foran Tegn, der udtrykke enten den blotte Consonant eller en Stavelse begyndende med en Medlyd, som foran *p* () i 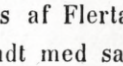 *ptis* og andre Former af samme Verbum, *praka*, *plüp*, *plästa*, *wer* *pta* eller *werri* *pta*, foran andre Medlyde som *tip*, *lkä*, *lä*, *sta*; derimod foran et følgende Selvlydstegn findes det kun i Verbalformen *urânra* (Bγ,67), og maaskee i Gjengivelsen af Navnet *Putiya* i Gravindskriften, da jeg med Norris anseer det for höjst sandsynligt, at det meget utydelige , hvormed Ordet begynder i min Afskrift (skjönt Lithographien kun har et utydeligt) har været dette . Tegnet findes ogsaa efter et foregaaende *p*, som i Stedordet *üp* (eller *ü*), *ünnip* *ta* o. s. v. Dette udtrykker fremdeles en Casusendelse, hvis Brug skal afhandles i næste Afsnit, da den ingen Oplysning yder til Bestemmelsen af Tegnets Betydning, og det er en Endelse for Flertallet saavel ved sakiske Ord, som i Folkenavne, hvor imidlertid Behistán-Indskriftens Brug afviger noget fra Gravindskriftens. I hin er anvendt i *Mada* Mederne, *Sâkka* Sakerne, medens Gravindskriften danner *Tigrakhaudâp* (), *Kërkâp* () og *'Umuvergap* (), efter de samme Stavelser, som ende *Mada* og *Sâkka*; derimod danner denne Indskrift Flertallet *Takaberra* , medens *Assura*, som ogsaa endes med *ra*, i Behistán-Indskriften danner Flertallet *Assurap*. Tegnet findes derhos i samme Egenskab i Stedordene *akka* , *üpi* og Ordet ñ *Nâppi* (Guder), hvor det foregaaende *i* synes at være en Bindelyd, der tillige har

udstödt det *ä*, hvormed Entallet *üpä*, 𐎭𐎲𐎠 𐎭𐏁, ender; fremdeles i *ta'ip* 𐎭𐏁 de andre, *Mergus* 𐎭𐏁 Margianas Beboere, *Pertüves* 𐎭𐏁 Partherne (Bβ,68) og ved de to fra Persisk optagne Ord, der ende sig paa *s*, nemlig: *da'ius* 𐎭𐏁, *ʒänâs* 𐎭𐏁 eller *ʒänas* 𐎭𐏁; og endelig afvexlende med 𐎱𐎢𐎲𐎲 efter 𐎱𐎢𐎢 (*sü*), da vi finde 𐎠𐎢𐎱𐎢 𐎭𐎢𐎢 𐎱𐎢𐎢 𐎭𐏁 *ilyisüpä* ved Siden af 𐎭𐎭𐎱 𐎭𐎢𐎢𐎭𐏁 𐎱𐎢𐎢 𐎱𐎢𐎲𐎲 *anküsüp*. Som Flertalsendelse findes 𐎭𐏁 *pä* saaledes brugt efter *da*, *ka* og efter en Consonant, samt afvexlende med 𐎢𐎢𐎱 *ap* efter *da*, *ka*, og afvexlende med 𐎱𐎢𐎲𐎲 efter *ga*, *ra* og *sü*.

27. Tegnet 𐎱𐎢𐎲𐎲 findes ikkun i et eneste Navn Ufrátu, hvoraf den sakiske Text blot har bevaret Begyndelsen 𐎢𐎲𐎲 𐎱𐎢𐎲𐎲, og heri ere tilmed begge Tegn noget utydelige, men dog ikke saa meget, at der kan være Grund til at tvivle om deres virkelige Forekomst her. I dette Brudstykke svarer 𐎱𐎢𐎲𐎲 nærmest til persisk *f*, hvad der henförer Tegnet til Læbebogstavernes Række. Norris gjengiver det ved *fa*, men mere forat adskille det fra 𐎢𐎱 og 𐎭𐏁, hos ham *ba* og *pa*. Det kan imidlertid ikke antages at have udtrykt den beaandede Lyd *f*, da Skriften ellers udtrykker de persiske beaandede Bogstaver ved samme Tegn som de ubeaandede, eller rettere da Sproget overhovedet synes at have manglet saadanne; heller ikke kan 𐎱𐎢𐎲𐎲 have betegnet en Stavelse paa en Vocal og endnu mindre en trelyds Stavelse, da der i X15,2 findes 𐎭𐎲𐎠 𐎱𐎢𐎲𐎲 𐎭𐏁 istedetfor det almindelige 𐎭𐎲𐎠 𐎭𐏁 *üpä*, hvor, efter Skriftens hele Natur, det indskudte Tegn 𐎱𐎢𐎲𐎲, der ikke kan hidröre fra en forskjellig Ordform, maa have endt med samme Consonant, hvormed det fölgende 𐎭𐏁 begynder, altsaa *p* eller *b*. Det samme fremgaaer af Flertalsformen 𐎢𐎭𐎲𐎲 𐎱𐎢𐎲𐎲 𐎭𐏁, da 𐎱𐎢𐎲𐎲 her ligeledes er indskudt og ikke forekommer i Entallet, og fremdeles deraf, at det ligefrem afvexler med 𐎢𐎢𐎱 *ap* i Gerundivformen *përru-ärsârra-* 𐎱𐎢𐎲𐎲 𐎢𐎱 eller 𐎢𐎢𐎱 𐎢𐎱 (Bβ,24,28); ligesom Gravindskriften danner Flertallet af to Folkenavne Putiya og Máciya ved 𐎢𐎢𐎱, medens Behistán-Indskriften anvender 𐎱𐎢𐎲𐎲 i lignende Navne, der endes paa *ya*, som Asagartiya, Haraiviya o. s. v. Det er et af de hyppigst forekommende Tegn og findes anvendt efter forskjellige Vocaler i Midten af Ord, som, foruden de nysnævnte, i *ri*𐎱𐎢𐎲𐎲*pi* ödelægge, *pä*𐎱𐎢𐎲𐎲*lü*𐎱𐎢𐎲𐎲 slagne, *lü*𐎱𐎢𐎲𐎲*pa* gaaende, og navnlig som Flertalsendelse efter alle Selvlyde, aldeles overensstemmende med Brugen af 𐎭𐎲𐎢 *k* og lignende Tegn, saa at det er klart, at 𐎱𐎢𐎲𐎲 ikke kan have betegnet andet end netop det blotte Læbebogstav uden foregaaende eller fölgende Selvlyd, hvorfor jeg omskriver det ved *p*, *b*. Ligesom 𐎱𐎢𐎲𐎲 i det indre af Ord, paa Grund af denne sin Betydning, ikke forekommer *efter* andre Medlyde, saaledes findes det heller ikke nogensinde som Flertalsendelse brugt, som 𐎭𐏁 (26), efter en consonantisk Udlyd, men derimod kun efter en foregaaende Vocal, og det saavel i Folkenavne som i egenlig sakiske Ord. Saaledes danner *Pertüva* Flertallet *Pertüva* 𐎱𐎢𐎲𐎲, men Biformen *Pertüves* derimod *Pertüves* 𐎭𐏁, og saaledes findes 𐎱𐎢𐎲𐎲 anvendt efter *ya* i *'Ariviya*, *Virkaniya*, *Assagertiya*, *Arminiya*, *Muʒerriya*, *Arbaya*, endvidere efter *na*, *va* (*Iya'una*, *Pertüva*), *ra* (*Assura*,

medens efter det lignende *Takaberra* Gravindskriften anvender 𒁹𒀀 og *ga* i Gravindskriftens *'Umuverga*, og endelig efter *lü* og *ti* i *Babilü* og *'Apërti*. I sakiske Ord anvendes det i samme Egenskab efter *a* i *aütta* 𒁹𒁹𒁹 de bleve, efter *ä* i *ärsäkä* 𒁹𒁹𒁹 Hövdinge, efter *i* i *päti* 𒁹𒁹𒁹 Oprörere, *sinni* 𒁹𒁹𒁹 de kom, efter *ü* i *tavvälü* 𒁹𒁹𒁹 hjælpende, *taü* 𒁹𒁹𒁹 Hjælpere, og *ankü* 𒁹𒁹𒁹, (medens det andet Ord paa 𒁹𒌋, 𒀀𒁹 𒀀𒌋 𒁹𒌋, danner Flertallet ved 𒁹𒀀). I det Indre af Ord findes dette 𒁹𒁹𒁹, *p*, fremdeles brugt foran andre Medlyde, ikke blot foran *p*, som i *lü* 𒁹𒁹𒁹 *pa*, *ri* 𒁹𒁹𒁹 *pi*, men ogsaa foran *t*, *r*, *l*, som i *pä* 𒁹𒁹𒁹 *tis*, *pä* 𒁹𒁹𒁹 *raka*, *pä* 𒁹𒁹𒁹 *lüp*, *pä* 𒁹𒁹𒁹 *lästa*. Endelig forekommer det ogsaa ligesom 𒀀𒁹𒌋 i Begyndelsen af et Ord 𒁹𒁹𒁹 *pâkra* (Bγ,$_{80}$) foran *pa*, og maaskee i det höjst utydelige 𒁹𒁹𒁹 𒀀𒁹 𒁹𒁹𒁹 (Bβ,$_{7}$) foran *ni*, og her maa det sagtens, som ovenfor formodet ved 𒀀𒁹𒁹𒌋, i Udtalen have været understöttet af en foregaaende Vocallyd og derfor ogsaa antages at have udtrykt Stavelsen *ip*, *yp* (*yap*) i hvilket Tilfælde jeg betegner det (jfr. 18) ved *ïp*, og följelig omskriver ved *ïppâkra* det förste af de to sidstnævnte Ord, og det andet ved *ïpnip*, hvis det virkelig saaledes har staaet der. Til Slutning skal jeg blot tilföje, at naar jeg i mit förste Forsög tillagde 𒀀𒁹 Betydningen *tu* og 𒁹𒁹𒁹 *th*, grundede dette sig ene, da jeg ikke havde fundet dem i noget Egennavn, paa en Række af Slutninger, hvis Urigtighed nu er öjensynlig, men som dog vise, at man fra Tegnenes Forekomst og indbyrdes Forbindelse kan slutte sig til deres indbyrdes Forhold og Slægtskab med större eller mindre Sikkerhed, efter Beskaffenheden af det Grundlag, hvorfra man har at gaae ud i hvert enkelt Tilfælde.

28. Tegnet 𒌋𒌋𒁹 forekommer, ligesom det foregaaende, kun i et eneste Egennavn, Kápišakániš, hvor det er indskudt imellem de to Tegn, der have Betydning af *ka-pi*, og hvoraf det da tilstrækkelig fremgaaer, at det maa henföres til Læbebogstavernes Klasse, og at det enten maa have betegnet den blotte Consonant *p* eller, i Lighed med 𒀀𒌋𒀀, Stavelsen *ap*. Til den förste af disse to Antagelser var jeg alt kommen i mit förste Dechiffreringsforsög, formedelst dette Tegns 𒌋𒌋𒁹 Forekomst i Ordet Gud 𒀀𒀀𒁹 𒀀𒌋𒁹 𒌋𒌋𒁹, der i Indskriften X13,$_{1}$ skrives med et tilföjet 𒌋𒁹𒀀 *pi*, som ogsaa findes i Flertalsformen foran dennes Endelse 𒀀𒀀 efter de tre anförte Kilegrupper, og dette tydede paa, at Ordstammen, som den sædvanligt skreves i Entallet, maatte indeholde et *p*, som en enkelt Gang var udtrykkeligt tilföjet og som altid fandtes i Flertallet. Da vi alt have et sikkert Tegn for den blotte vocallöse Consonant *p*, kan det ikke have havt samme Betydning, men vel den af *ap*; hvilket fremdeles viser sig deraf, at hvor dette Tegn afvexler med 𒁹𒁹𒁹 *p* i de ovenfor (26, 27) anförte Exempler, er dette i alle efter et foregaaende *a*, ligesom det paa samme Maade forekommer i Flertalsformen af Folkenavnet 𒌋𒀀 𒌋𒁹 𒌋𒌋𒁹 *Kërkâp*, og i Ordene *äwa* 𒌋𒌋𒁹 *tusta* og 𒁹𒀀𒁹𒁹 𒌋𒌋𒁹 *zâp* efter et *a*. Betydningen *ap* for 𒌋𒌋𒁹 bestyrkes tildels af dets Forekomst i Artaxerxes Indskrift (A 21,$_{3}$), hvor 𒌋𒌋𒁹 𒌋𒁹 (*appa*) gjengiver det persiske *apa* i Ordet apanayaka, og altsaa 𒌋𒌋𒁹 svarer til *a* foran et följende *p*,

hvorvel man ellers ikke med Sikkerhed tör bygge paa denne Indskrifts besynderlige Skrivemaade af Kiletegnenes Form, idet denne blandt andet anvender i Navnet Hakhámanišiya, i det mindste tilsyneladende, samme Tegn 𐎭 til Gjengivelse nærmest af Stavelsen *ni* efter *ma,* hvis dette ikke er en ligefrem Følge af Indhuggerens Ukyndighed, som Sproget i denne Indskrift tilstrækkelig lægger for Dagen, og af en Skjödeslöshed, hvorved han har forglemt Tegnet for *ni* og indhugget 𐎭 isedetfor 𐎭𐎹. Derimod skyldes det en aabenbar Uagtsomhed fra Indhuggerens Side, hvad Norris alt har bemærket, at Tegnet 𐎭 findes Bh i Navnet Vahyazdáta istedetfor 𐎭𐎼, hvormed dette Navn ellers skrives, idet han nærmest har forglemt de to smaa Tværkiler, som det sidste Tegn indeholder mere end det förste. Forresten forekommer 𐎭 hyppigere end 𐎫 *ak* i Begyndelsen af Ord, især foran et følgende *p*, nemlig i 𐎭𐎹 *puka* för, 𐎭𐎹 *patlä,* 𐎭𐎹 *patna;* fremdeles i de forskjellige Former af det demonstrative Pronomen 𐎭 med eller uden tilföjet 𐎹𐎫, og endelig i det sandsynligvis sammensatte Ord 𐎭𐎹 *watas* og det relative Pronomen 𐎭𐎹 𐎼 *apnu.*

29. I Navnet Kanpada gjengives det persiske *pa* ved 𐎭𐎠 foran *da*, der her er udtrykt ved 𐎹𐎭. Dette Tegn 𐎭𐎠 findes ikke anvendt i noget andet Navn, men dets Forekomst her viser, at det har hört til Læbebogstavernes Række, og følgelig har det neppe betegnet andet end, hvad Norris alt har formodet, den trelyds Stavelse, der ender sig paa den Consonant, hvormed den følgende begynder, altsaa *pt* eller *pd* med mellemliggende Vocal, som jeg, i Henhold til hvad jeg ovenfor (19) bemærkede, omskriver ved *pt* eller *pet, bet, ped, bed.* Naar derfor dette 𐎭𐎠 i de to andre Ord, hvori det anvendes, forekommer foran *l* og *n* (*ap*𐎭𐎠*lä* og *ap*𐎭𐎠*na*, kan dette kun tjene til at vise, at *t*-Lyden ogsaa kan umiddelbart forbindes med disse to Consonanter. Den ved Anvendelsen af Tegnet 𐎭𐎠 foran en Tandlyd i Navnet Kampada frembragte Consonantfordobling er analog med den som findes i Gjengivelsen af Kuganaká (18), Ragá (70) og Dáduhaya (35), og den kan vel neppe her have været bestemt til at betegne Tandbogstavets haardere Lyd, da det tilsvarende persiske har den blöde, uden man vilde antage, at Udtalen af dette Navn paa et medisk Landskab har lydt forskjelligt i de to Sprog. Snarere synes her Consonantfordöblingen, ligesom jeg ovenfor bemærkede ved Strubelydene (18), at skulle antyde den foregaaende Vocals kortere Lyd, hvorfor vi ogsaa finde det persiske *pa* i Garmapada gjengivet med 𐎫 *pä*, medens *pá* (med langt *á*) i Takhmaspáda udtrykkes ved 𐎭 *pa.* Den forskjellige Gjengivelsesmaade af det persiske *pa* foran *d, t* ved 𐎫 og 𐎭𐎠 i Garmapada, Kampada, og ved 𐎭 i Katpatuka viser imidlertid. at vi ikke af den Omstændighed, at et Tegn for en trelyds Stavelse ikke er anvendt, kan slutte at et saadant har manglet i Skriften. Derfor kunne vi ikke af Skrivemaaden i de med de nysanförte Navne analoge Bagabigna, Bagabukhša, drage den Slutning, at Skriften har manglet Tegn for Stavelsen *bag* (eller *pk*). Naar derimod trelyds Stavelser,

som begynde med et Læbebogstav og indeholde en anden Vocal end *a*, findes udtrykte med to Tegn, og det samme finder Sted med lignende Stavelser med andre Begyndelsesbogstaver, maa dette vistnok antages tydeligt at vise, at Skriften har manglet særegne Tegn til at udtrykke saadanne Stavelser, og har været nödt til, hvor disse bestemt skulde udtrykkes, at betjene sig af to Tegn. Saaledes finde vi udtrykte ved to Tegn af *pk*-Rækken de trelyds Stavelser *big*, *buk*, *pik* i Bagabigna, Bagabukhśa, pikti; af *pt*-Rækken *put* i puttana; af *pp*-Rækken *päp*, *pip* i päpti, päplüppa o. s. v., pippi eller ärpippi; af *ps*-Rækken *pis* i Ciśpiś; af *pn*-Rækken *pun*, *pin* i punkätä, appin. Den dobbelte Skrivemaade af det sidst anförte Stedord 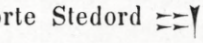 *appin* og 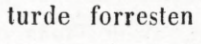 *apn* eller *apïn*, der uden Forskjel bruges, turde forresten vise, ikke blot at *i* er en Bindelyd i dette Ord, ligesom i Flertalsformerne *üp-i-pä*, ñ*Nâpp-i-pä*, men ogsaa at Consonantfordoblingen, tværtimod hvad der synes at være Tilfældet med Gjengivelsen af Kampada, væsenlig har været nödvendig for i Skriften bestemt at antyde den haardere Consonant, saa at fölgelig en Consonant, der i Skriften staaer alene imellem to Vocaler, i Reglen maatte antages at have havt den blödere Lyd, som Tilfældet er i den tamuliske Skrivebrug.

30. Ligesom der ved Strubebogstaverne findes for den trelyds Stavelse, endende med *r*, to Tegn, som ere vanskelige at adskille, saaledes er det samme Tilfældet her med og . Det förste af disse gjengiver persisk *par* i Parþuva, Sparda og *pár* i Pársa, hvoraf fremgaaer, at har betegnet en Stavelse *pr*, hvilket ogsaa udvises af de Navne, hvor svarer nærmest til persisk *pa*, *ba* foran et *r*, hvormed i deres Gjengivelse det fölgende Tegn begynder, nemlig i paru, Gaubaruva, Takabara og sandsynligvis ogsaa i Vayaspara og Paragá, skjönt her det efter fölgende Tegn er forsvundet og det foregaaende er utydeligt i begge Navne, og endog i Paragá kan have været et efter Norris' Bemærkning S. 178. Endelig findes foran et fölgende *r* i Navnene paa Mederen Vindafrá og Perseren Vindafraná, det græske *Ἰνταφέρνης*, der begge i det sakiske gjengives ved 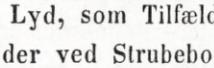 , som om den sidste Halvdel snarere havde lydt *farná* som i Græsk end *franá*. Hvorvel dette er det eneste Navn, hvori Begyndelsesbogstavet af svarer til et persisk *f*, viser det dog, at man her ligesom ved Strubelydene uden Forskjel har kunnet gjengive det beaandede Bogstav ved samme Tegn som de ubeaandede; hvad der bestyrkes af det Brudstykke, vi have tilbage af Gjengivelsen af Ufrátu, hvori enten svarer til persisk *f* eller er indskudt foran et nu forsvundet Tegn, der da maa have været enten eller . I de tre andre Navne, hvori den persiske Stavelse *fra*, *frá* findes, nemlig Fravartiś, framátáram og Fráda, gjengives Stavelsen *fra* ved tö Tegn *ru* og *ra*, og her synes ligefrem at svare til persisk *f*. Jeg tillagde derfor ogsaa tidligere dette Tegn denne Betydning af *ph* og *f*, hvori jeg fulgtes af de Saulcy, Hincks og Grotefend. Men imod denne Antagelse taler nu ikke blot Analogien, der vel kunde tænkes overtraadt i et enkelt Tilfælde, men ogsaa, og det paa det

bestemteste, dette Tegns 𐎱 Forekomst i Ordet Bardiya, hvori det gjengiver den Stavelse *bar*, der i Gaubaruva var udtrykt ved det andet Tegn 𐎲, ligesom det ogsaa muligvis findes som förste Tegn i Paragá svarende til persisk *par*. Dette synes tillige at vise, at *fra* (*pra* eller *bra*) overhovedet var en Lydforbindelse, som Sproget ikke taalte, hvorfor man har sögt at nærme sig denne Lyd i Gjengivelsen af persiske Navne og Ord saa godt man kunde, enten, som i Vindafrana, ved et Tegn 𐎲, der ellers svarer til persisk *par* og *bar*, eller, som i de tre andre Navne, med to Tegn, hvoraf det förste ligeledes bruges til at gjengive persisk *bar*, og det andet er *ra* eller *ru* efter Beskaffenheden af Begyndelsesbogstavet i den följende Stavelse. Hvorvel disse to Tegn 𐎲 og 𐎱 saaledes gjengive samme persiske Lyd, og ellers forekomme i flere sakiske Ord, er dog deres Brug bestemt adskilt, uden at de nogensinde forvexles med hinanden, saa at der maa have været faste Regler for disse Tegns Anvendelse, skjönt det ligesom ved 𐎰 og 𐎱𐎹 er vanskeligt at afgjöre, hvori de egenlig have bestaaet. Forskjellen imellem disse kan ikke have ligget i Slutningsbogstavet, thi begge Tegn gjengive Stavelser, som ende sig paa *r*, der er udtrykt i de tilsvarende græske Navne, som *Πέρσις*, *Παρθναία*, *Γωβρύας*, *Ἰνταφέρνης*, *Φραόρτης*, *Σμέρδις*, saa at intet af disse to Tegn kan antages at have indeholdt en *l*-Lyd, ligesom ogsaa i det mindste Stavelsen *päl* er i pälka udtrykt ved to Tegn. Heller ikke kan Forskjellen beroe paa Begyndelsesbogstavet, saaledes, som Norris troer, at det ene 𐎲 nærmest betegnede *par* og det andet *far*; thi som alt ofte bemærket, den sakiske Skrift udtrykker de beaandede Lyd paa samme Maade som de ubeaandede, eller rettere, Sproget har aldeles manglet de beaandede Lyd; heller ikke have vi her den mulige Udvej, som synes at staae aaben ved lignende dobbelte Tegns Forekomst i Strubebogstavernes og Tandbogstavernes Rækker, da der, i det mindste ikke i noget af de nærmeste Sprog eller Skriftarter, findes nogetsomhelst Bogstav, der kunde forholde sig til Læbelydene *b*, *p* paa samme Maade som 𐎢, 𐎠 til de semitiske Ganelyd, eller som 𐎴 og de indiske Cerebraler til *t*, *d*. Hertil kommer, at det fremgaaer af det af Stedordet 𐎲𐎼𐎰 𐎰𐎢 *üpä* afledte 𐎲𐎼𐎰𐎱𐎹𐎲𐎼𐎼𐎰, dannet som *akkari* af *akka*, at 𐎱 maa have indeholdt samme Consonant som 𐎰𐎢, altsaa *p* eller *b*, ligesom begge Tegn gjengive en persisk Stavelse *bar* og maaskee ogsaa *par*, samt tjene til at udtrykke den persiske *f*-Lyd. Den forskjellige Anvendelse af Tegnene 𐎲 og 𐎱 maa derfor enten have beroet paa en forskjellig orthographisk Brug eller paa Midtvocalens Forskjellighed. Dette kan kun afgjöres i Forbindelse med de övrige lignende Tegn, og jeg skal derfor her blot tilföje, at jeg, som ved 𐎰 og 𐎱𐎹, for at adskille dem, omskriver 𐎲 ved *pr*, *per*, *ber*, og 𐎱 ved *për*, *bër*. I sakiske Ord anvendes foran et följende *r* baade 𐎲 i 𐎲*rusta* (B*γ*,81), *sa*𐎲*rakm* Slag, og 𐎱 i det för nævnte Stedord *ü*𐎱*ri*, 𐎱*ru-ärsarra*, og det tvivlsomme Ord i D6,27, der begynder med 𐎱𐎰𐎼𐎼𐎲 *përra*. Foran andre Consonanter forekommer 𐎲 maaskee foran 𐎹𐎲 *ms*, *ws* D6,36, medens 𐎱 forekommer foran 𐎹 *sa* i Begyndelsen af de forskjellige Former af det Ord, der oversætter det persiske *duraiy* (33),

og foran 𐎫𐎢𐎫 *(va, ma)* i 𐎢𐎫 𐎫𐎢𐎫 𐎭𐎢𐎫 Bα,14; hvorimod det er uvist, hvilket af disse to Tegn, 𐎭𐎫 og 𐎢𐎫, der begynder det Ord Bγ,43, hvis övrige Bestanddel er *pis* (*perpis* eller *përpis*). Endelig findes 𐎢𐎫 i forskjellige Gjengivelser af Navnet Uvája, som, da de ikke bidrage til Oplysning af dette Tegns Betydning, skulle blive afhandlede ved Tegnet 𐎭𐎭 (103). Tegnet 𐎭𐎫 anvendes i Pársa til Gjengivelse af Stavelsen *pár*, medens man derimod har gjengivet ved to Tegn Stavelsen *bákh* i Bákhtariš.

31. Læbelyden *p, b* forekommer endelig som Slutningsbogstav i de tre Tegn 𐎢𐎫𐎫𐎢 *tp* (38), 𐎢𐎫𐎭 *rp* (71), 𐎢𐎢𐎫 *np* (62) og sandsynligvis i 𐎪𐎪𐎪 *sp* (55), som ville blive nærmere undersögte ved deres Begyndelsesbogstaver. Ved de tolv eller tretten Tegn, som indeholde en Læbelyd og forekomme i Navne, udtrykkes saaledes den blotte Consonant, fire Stavelser paa en Vocal, tre Stavelser begyndende med en Læbelyd, og fire Stavelser, som ende dermed; nemlig:

𐎫𐎢𐎫𐎫 p, 𐎢𐎫 pa, 𐎭𐎪 pä, 𐎢𐎫𐎭 pi, 𐎢𐎢𐎭 pu,
𐎢𐎪𐎢 pt, 𐎭𐎫 pr, 𐎢𐎫 për,
𐎢𐎢𐎫 ap, 𐎢𐎫𐎫𐎢 tp, 𐎢𐎫𐎭 rp,
𐎢𐎢𐎫 np, (𐎪𐎪𐎪 sp).

Til denne Række er, med större eller mindre Grad af Sandsynlighed, endnu at henföre följende fem Tegn: 𐎫𐎫𐎢 *pü* (106), 𐎫𐎢 eller 𐎢𐎫𐎢 *ps* (113), 𐎢𐎪𐎢𐎫 *wp* (114), 𐎢𐎫𐎢𐎫 *pp* (121), 𐎢𐎪𐎫𐎭 *kp* (120), der ene findes i sakiske Ord.

32. Af Tandbogstaver har det persiske, ligesom af Strube- og Læbelyd, de tre *t, þ, d*, der nærmest svare til de græske τ, θ, δ, men til at udtrykke dem anvendes sex Tegn, idet *t* foran *u*, og *d* foran *i* og *u* betegnes ved særegne Tegn. De sakiske Tegn, som i Egennavne og Ord gjengive disse Lyde, for saa vidt som de maae antages at indeholde et Tandbogstav, ere: 𐎢𐎭𐎫, 𐎭𐎫 33, 𐎢𐎪𐎫 34, 𐎢𐎫, 𐎢𐎢𐎫 35, 𐎫𐎫𐎢𐎫 36, 𐎭𐎢𐎢 37, 𐎢𐎫𐎫𐎢 38, 𐎢𐎢𐎢𐎫 39, 𐎢𐎫𐎢, 𐎫𐎭𐎪 40, samt 𐎢𐎪𐎢 29. — Det förste af disse 𐎢𐎭𐎫 forekommer meget hyppigt og gjengiver persisk *ta, tá, da, dá* i Takabara, Hañdita, Nabunita; Hagmatána, ardastána; Vi*n*dafraná, Takhmaspáda, Máda, Fráda, Sugda, Sparda, Auramazda; Dárayavuš, Dádaršiš, Ga*n*dára, Aršádá; og det svarer i Forbindelse med andre forangaaende eller följende Tegn til de samme Stavelser i Gaumáta, Khšaþarita, Þatagus, framátáram, Utána, tacaram, dahyu, Vištáspa, Vahyazdáta, Dáduhaya. Der kan derfor ingen Tvivl være om, at Tegnet 𐎢𐎭𐎫 virkelig, som almindelig er antaget, har betegnet saavel den haarde som den blöde Tandlyd med et följende *a*, altsaa Stavelsen *ta, da,* uden Hensyn til Vocalens Lydlængde, som ogsaa var Tilfældet med 𐎢𐎫 *ka* og 𐎢𐎫 *pa*. Dette Tegn 𐎢𐎭𐎫 findes derhos meget hyppigt i sakiske Ord, som 𐎢𐎭𐎫*ka*, *ar*𐎢𐎭𐎫*ak*, *i*𐎢𐎭𐎫*ka*, *kut*𐎢𐎭𐎫 o. s. v., og navnlig som et Böjningsaffix 𐎢𐎭𐎫, og i den anden Persons Endelse 𐎢𐎢𐎢 𐎢𐎭𐎫, hvis Brug vil blive afhandlet i det följende.

33. Den persiske Stavelse *ti* gjengives ved i Tigra, Patigrabaná, Fravartiš, Harauvatiš, šiyátiš, Aþriyátiya, Autiyára, Putiya, Yutiya, Asagartiya, Martiya; og ved det samme Tegn gjengives persisk *di* i Bágayádiš, Naditabira, Bardiya, Hañdita. Betydningen af dette Tegn er derfor sikkert *ti*, *di*, hvad ogsaa af alle er antaget. Det forekommer hyppigt i sakiske Ord, i *ri* at sige, *tkämes* Lögn, *pa**n* Landskab, *ku**s* de bragte, *pik*, *päp**s*, o. s. v., samt i den anden Persons Endelse og det verbale Affix . Det Ord, som oversætter det persiske duraiy, skrives i Darius' Indskrifter med *(përsatanäka)*, men hos Xerxes med *(përsatinäka)*, med eller uden et foran dette indskudt eller (jfr. § 35).

34. Det persiske *tu* gjengives i Katpatuka (Bα,12) ved , hvilket Tegn ligeledes gjengiver *du* i Adukanis, Marduniya, Dubáña, Gandutava, og med foran indskudt i Dáduhaya. Da det nu derhos med et følgende gjengiver *þu* i Þukhra, viser det, at man ogsaa ved Tandbogstaverne har kunnet benytte samme Tegn saavel til de beaandede som de ubeaandede Bogstaver. Tegnet forekommer i flere Ord som *nis*, *äwi*, *äwâp**sta*, og der kan ingen Tvivl være om, at dette Tegn udtrykker en Stavelse, bestaaende af et Tandbogstav med en følgende *u*-Lyd, hvorimod der vel kan være Spörgsmaal om Beskaffenheden af denne *u*-Lyd. Thi gjengiver vel ligefrem det persiske *u* i de nævnte Egennavne; men den förste Person i Flertallet af Verbalstammen *üt* (gjöre) skrives af Darius *üttaüt* (Bβ,51) eller *üttiut* (Bβ,53), medens den i X15,16, forbundet med Affixet *ta*, skrives *üt**tta*, hvad der synes at vise, at Vocallyden i snarere har været, hvad jeg betegner ved *ü* (omtrent *iu*), end det rene *u*. Da imidlertid ved Anvendelsen af dette Affix *ta* den foregaaende Stavelse sammentrækkes og forkortes (som *ütta-s*, men *üttes-ta*), kan man vel ikke med Sikkerhed bygge paa hin Flertalsform i Xerxes-Indskriften 15, og da det derhos findes hyppigere brugt end Tegnet (39), der ogsaa maa have udtrykt den omtrentlige Lyd *tu*, foretrækker jeg at gjengive ved *tu*, *du*, navnlig fordi det forekommer i Þukhra foran et følgende *vk*; hvorvel jeg ingenlunde vil nægte, at den anden Betydning *tü*, *dü* kan være ligesaa sandsynlig og maaskee endogsaa bestyrkes derved, at af de tilsvarende to babylonske Tegn og udtrykker det förste *tu* og det sidste *du* efter Rawlinsons og Hincks overensstemmende Antagelse.*) De persiske Stavelser *tu*, *du* forekomme endelig i de to Navne Katpatuka og Hinduš i Darius' Gravindskrift, hvor imidlertid det Tegn, som gjengiver disse to Stavelser, paa begge Steder var beskadiget. I det förste Navn kunde jeg kun see tydeligt den sidste Kile , og de övrige tilbageblevne Spor i Forbindelse med dette syntes nær-

*) Rawlinsons Liste i Journ. roy. As. Soc. XIV. Nr. 37, 40. Hincks i Transact. roy. Irish Acad. XXII. Nr. 111 og 25, S. 340, 319.

mest at lede til 𐎮𐏁, der ogsaa forekom mig at kunne skimtes i det andet Navn, Hinduš; men da dette Tegn 𐎮𐏁 afgjort udtrykker en Nasallyd, og jeg af andre Grunde, navnlig forført af en Sanskrit-Analogi, — thi dengang anede jeg kun Sprogets skythiske Natur, — havde tillagt 𐎮𐎢𐏁 Betydningen *thu*, troede jeg at kunne restituere de utydelige Spor i disse to Navne til 𐎮𐎢𐏁, hvorved dette Tegns formodede Betydning fik en væsenlig Bestyrkelse. Denne min Gisning og Rettelse har vundet Bifald hos de Saulcy, Hincks og endog hos Norris, hvorvel 𐎮𐎢𐏁 ellers ikke findes i noget bekjendt Navn, og de have alle derfor tillagt 𐎮𐎢𐏁 Betydning af *tu*, *du*. Desuagtet nærer jeg nu ingen Tvivl om, at min Rettelse er aldeles urigtig, og at de tilbageblevne Spor i Gravindskriften paa begge Steder, saaledes som Holtzmann*) har formodet, tilhöre det 𐎮𐎺𐏁, der findes i Katpatuka paa tilsvarende Sted i Behistán-Indskriften, hvor det andet Navn Hinduš ikke forekommer, saa meget mere, som jeg siden (102) skal vise Sandsynligheden af, at 𐎮𐎢𐏁 saavel med Hensyn til Consonanten som Vocalen har betegnet en helt anden Stavelse end *tu*, nemlig *lä* eller *la*.

35. Tegnet 𐎮𐎢𐏁 forekommer foran et följende *t* i Gaumáta, Vahyazdáta og foran et följende persisk *d* i Dáduhaya, i alle tre Navne efter et Stavelsetegn paa *a* (𐎶𐎮𐎢𐏁 *ma* og 𐎮𐎢𐎶𐎶 *da*), der i disse tre Navne svarer til et persisk langt á. Paa samme Maade findes det, afvexlende med 𐎮𐏁, indskudt foran en Tandlyd i Þataguš og i Khšaþarita, samt i Katpatuka, gjengivende persisk *t* foran en uensartet Consonant, men i alle tre efter et kort *a*. Det andet Tegn 𐎮𐏁 forekommer, foruden i disse tre Navne, endvidere dels indskudt foran en följende Tandlyd i Utána, og i den ene Form af Khšaþarita og framátáram (medens det foran samme Bogstav er udeladt i den anden), dels gjengivende persisk *t, d* foran en uensartet Consonant i Naditbira, Skudra. Begge Tegn maa derfor have udtrykt en Tandlyd med eller uden foregaaende Vocal, og da nu 𐎮𐎢𐏁 ene forekommer efter Vocalen *a*, 𐎮𐏁 derimod ogsaa efter *i* og *u*, maa disse to sammenstilles med 𐎮𐎢𐎠 *ak*, 𐎮𐎢𐏁 *ap* og 𐎮𐎶𐎢 *k*, 𐎶𐎮𐎶𐎶 *p*, saaledes at 𐎮𐎢𐏁 har udtrykt Stavelsen *at*, og 𐎮𐏁 den blotte Consonant *t, d*. Alle de Navne, hvori 𐎮𐎢𐏁 eller 𐎮𐏁 er indskudt foran et Tandbogstav, have i det persiske den haardere Lyd *t* (Gaumáta, Vahyazdáta, Þataguš, Utána og tildels ogsaa Khšaþarita), med Undtagelse af Dáduhaya, hvor det persiske har det blöde *d*. Consonantfordoblingen kan derfor heller ikke her antages at have været bestemt til ene at udtrykke den haardere Lyd af det följende Tegns Begyndelsesbogstav, med mindre man, som jeg bemærkede ovenfor ved den analoge Gjengivelse af Kaṁpada (29), vilde antage, at det persiske Navn Dáduhaya havde i det sakiske havt en forskjellig og haard Udtale af Midtstavelsen *du*, til hvilken Antagelse man saa meget lettere kunde komme, som ogsaa dels Slutning er noget forskjellig, og det i Græsk har modtaget den forunderlige Form *Ζωπύρος*, Faderen til en

*) Zeitschrift der D. M. G. 1851. V. S. 175.

af Darius's Forbundsfæller, Bagabukhśa eller Megabyzos, ved Drabet af den falske Smerdes. Med Hensyn til den foregaaende Vocal indskydes og anvendes begge uden Forskjel, baade hvor den i det persiske er kort, som i Khśaþarita, Katpatuka, og hvor den er lang, som i Gaumáta, der skrives med 𐎧𐎢, medens efter samme Stavelse i framátáram det andet Tegn 𐎧 indskydes. 𐎧𐎢 forekommer fremdeles som det midterste Tegn i et Ord (D6,16) 𐎢𐎠𐎧𐎢𐎧𐎧*), der synes at være en ligefrem Omskrivning af det tilsvarende persiske dátam, hvor derfor 𐎧𐎢 nærmest gjengiver det persiske *ta*. Men dette er et aldeles enestaaende Tilfælde, og det er rimeligt, at Indhuggeren har forglemt det følgende 𐎢𐎠 *ta*, endskjönt man, selv med den almindelige og sikkre Betydning af 𐎧𐎢 *at*, har i *dâtm* eller *dâtïm* en Form, der ikke er meget forskjellig fra *dâtam*. I sakiske Ord forekommer 𐎧𐎢 i Begyndelsen af 𐎧𐎢 *tata*, 𐎧𐎢 *täri*, og i Slutningen af *alä* 𐎧𐎢, samt afvexlende med 𐎧 i *përsa*𐎧𐎢*tinäka* eller *përsa*𐎧*tinäka* i Xerxes' Indskrifter, hvor dette Ord ogsaa skrives uden indskudt Tandlyd *përsatinäka*. Med Undtagelse af dette Ord og maaskee af 𐎠𐎧 *pät* (Bγ,48,60, men hvori det sidste Tegn er noget tvivlsomt), findes 𐎧 ikkun efter *i, u, ü*, saavel i Slutningen af Ord, i Verbalendelsen *ki*𐎧, i *üttaü*𐎧, *üttiu*𐎧, *u*𐎧, som i det indre, baade foran Tandlyde: i den sammensatte Verbalendelse *ki*𐎧*ta*, *pu*𐎧*tana*, *ku*𐎧*ta*, *ü*𐎧*ta*, og foran andre Consonanter: i *ti*𐎧*kämes*, *wi*𐎧*känä*, *ku*𐎧*kalârrekkä*; *ti*𐎧*resra*, *pu*𐎧*reska*, *ü*𐎧*reska*; *ti*𐎧*mes*. Tegnet 𐎧 forekommer ikke i Begyndelsen af noget sakisk Ord. Det har i sin ydre Form Lighed med 𐎧*ka*, hvormed det dog ikke af nogen er blevet forvexlet; hvad der derimod er Tilfældet med et andet Tegn 𐎧, som jeg tidligere ansaae for en blot kalligraphisk Afændring af 𐎧, ligesom Hincks, Grotefend og Norris senere have gjort, omendskjönt den sidste rigtigen har bemærket, at Tegnets 𐎧 Forekomst er indskrænket til Begyndelsen af Ord og foran 𐎡. Denne bestemte Brug, ligesom ogsaa Forskjellen i den ydre Form, der, som de Saulcy med fuld Föje har bemærket (Journ. asiat. XV, S. 402), er ligesaa stor, som den imellem 𐎧 og 𐎧, gjör det sandsynligt, at det ikke har havt samme Betydning som 𐎧, og jeg skal derfor nærmere omtale dette Tegn 𐎧 ved de med Sibilanterne beslægtede Ganebogstaver (50), hvortil jeg nu troer, at det bör henföres.

36. Det persiske *da* gjengives ved 𐎡𐎧 i Slutningen af Navnet paa Landet Sugda (saaledes som det skrives i Behistán-Indskriften, medens Gravindskriften ender det paa 𐎢𐎠 da), ligesom ogsaa i Navnet paa Landskabet Kaⁿpada og paa Maaneden Garmapada. Efter hvad der ovenfor er udviklet ved 𐎧𐎧 *ks* (20), anseer jeg den af Hincks og Norris opstillede Betydning *tas* for den rette, kun omskriver jeg den ligesom de andre Tegn for

*) Det sidste Tegn er vel beskadiget, og kun 𐎠𐎡 var synligt for mig, men det kan neppe have været andet end 𐎧𐎡𐎧, hvad ogsaa alle have antaget.

trelyds Stavelser ved *ts* og *tes, des.* Denne Betydning bekræftes desuden af Tegnets Forekomst i sakiske Ord. Den tredie Person af Verbalstammen *ütta* skrives i Behistán-Indskriften *üttas*, men i de andre *üttes*, hvor er brugt istedetfor , ligesom ogsaa i Behistán-Indskriften ved Tilföjelsen af Affixerne *ta*, *ti* dette Tegn anvendes i samme Ord, som *üttesta*, 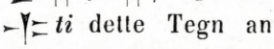 . Paa samme Maade afvexler det almindelig forekommende *tas* med *tes*, Bα,33, og skjönt Tegnet her er meget utydeligt, er det sikkert forekommet der, som Norris bemærker, saa meget mere som de tilbageblevne Spor, hvad Rummet angaaer, ikke tilstede Muligheden af, at der kan have staaet de to Tegn . Ligesom denne forskjellige Skrivemaade paa den ene Side bekræfter Betydningen af Tegnet , saaledes viser den paa den anden Side, at man, som jeg för har bemærket, ikke deraf, at en Stavelse skrives med *to* Tegn, kan drage den Slutning, at Skriften overhovedet har manglet et enkelt Tegn for den. Naar nu fremdeles den tredie Person af en Verbalstamme, hvis Udlyd *i* fremgaaer af dets andre Former, skrives uden Forskjel enten 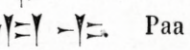 *päptis*, Bγ,52, eller *päptes*, Bγ,53,54,59,61, hvor , der i Verbalstammen *ütta* afvexlede med *tas* udtrykt ved to Tegn, afvexler med 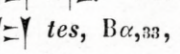 *tis*, saa afgiver det et tydeligt Exempel paa, at Skriften har kunnet anvende og har anvendt Tegnene for trelyds Stavelser, hvorvel deres Midtlyd egenlig og nærmest eller dog hyppigst var et *a*, ogsaa hvor denne var *i*; medens det tillige bestyrker den för udtalte Formodning, at Skriften har manglet særegne Tegn til at udtrykke saadanne Stavelser med en Midtlyd *i* eller *u*, og derfor har været nödt til, hvor man med Bestemthed har villet udtrykke disse, at benytte sig af to Tegn, som til *tis* i Harauvatiš, Fravartiš, *dis* i Bágayádiš, og *tus, dus (tüs, düs)* i äwi 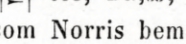 . Medens jeg ikke troer, at man af Skrivemaaden *üttas* og *üttesta* med Norris kan slutte, at en Stavelse, udtrykt ved to Tegn, indeholdt et langt *a*, da vi ogsaa finde Stavelser gjengivne paa denne Maade ved to Tegn i Navne, hvor det tilsvarende persiske har en kort Vocal, saa formoder jeg derimod omvendt, at Tegn for trelyds Stavelser har indeholdt en meget kort Midtvocal, og at dette er Grunden til, at de ere blevne anvendte ogsaa til Stavelser, hvis Vocal ikke var *a*, hvorvel man dog paa den anden Side finder nogle faa Exempler paa, at saadanne Tegn ogsaa ere blevne anvendte til Gjengivelsen af Navne, hvor det persiske har et langt *á*, nemlig i Pársa, Tárava og maaskee i Máciya. Tegnet forekommer i Begyndelsen af Ordet 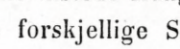 foran et *s (tessuvp)* og i Slutningen af *kër* , *pü* , *ru* , samt af Imperativets anden Person *kûk* af Stammen kûkta, hvilken Form tillige bestyrker den Tegnet tillagte Betydning.

37. Tegnet gjengiver i Navnet Ciþratakhma det persiske *takh*, og samme Stavelse i Artakhšaþrá i den senere Indskrift fra Susa (A,21), skjönt her med en noget afvigende Form foran det följende *sa*. I den mindre Indskrift fra Susa, hvor det

ligeledes forekommer i samme Navn med et tilföjet *k*, har det en tredie Form der afviger fra de andre derved, at de liggende Kiler ere blevne noget opreiste. Desuagtet er det aabenbar et og samme Tegn, ligesom ogsaa dets Betydning heraf fremgaaer at være *tak*, som Norris antager, eller, som jeg skriver, ifölge hvad jeg ovenfor ved lignende Tegn har bemærket, *tk* eller *tek*. Vel findes det endnu som förste Tegn svarende til persisk *kha* i Gjengivelsen af Navnet paa Mederen Khamaspáda; men Norris har aabenbar Ret, naar han troer, at enten er dette Navn unöjagtigt gjengivet, eller ogsaa maa Indhuggeren i den persiske Text have forglemt et begyndende *ta*, hvilket synes mig det sandsynligste, da Navnet kun forekommer to Gange tæt ved hinanden (i den persiske Bβ,82,85, hvor Navnets Begyndelse paa begge Steder er tydelig), hvad der kan forklare Gjentagelsen af samme Fejl; tilmed synes mig Takhmaspáda at være mere persisk eller medisk end Khamaspáda eller Khmaçpáda, som Oppert foreslaaer*); uheldigvis er dette Navn forsvundet i den babylonske Oversættelse. Foruden i disse Navne findes Tegnet kun anvendt i et Ord eller Sammensætning: *taka* *tinä* Bγ,75, hvor er utydeligt, medens Bγ,87, i hvad der synes at være samme Ord, er ombyttet med et noget utydeligt *rs*, (jfr. 95). De lignende Stavelser, med Midtlyd *i* og *u*, ere i Tigra, Patigrabaná, Þukhra udtrykte som sædvanligt med to Tegn.

38. Tegnet gjengiver i det optagne persiske Ord dipi den förste Stavelse *di*, hvoraf det fremgaaer, at Tegnet har begyndt med et Tandbogstav. Desuden findes det i enkelte Former af det Navn, hvormed det persiske Uvaja oversættes, hvis Böjningsstamme er *'apërti*, og som egenlig betyder en Beboer af Susiana, og derfor forekommer i Nom. sing. eller . (Jfr. 40). Den persiske Sætning: adam khšáyaþiya amiy Uvajaiy, jeg er Konge i Susiana, oversættes enten *Šümes 'Apër* *U ütta* (B c f.) eller *Šümes 'Apër* *U ütta* (Bα,57), hvor *pä* er et Böjningsaffix, og saaledes afvexler med *tip, dip*. Det samme er Tilfældet foran Böjningsaffixet *na* i de analoge Sætninger: *Šümes üpërri 'Apër* *na üttes*, han blev Konge i Susiana (Bα,57) og *U Šü 'Apër* *na*, jeg er Konge i Susiana (Bβ,16). Det sidste *p* i *'Apër* er Flertals-Endelse, saa at Ordet egenlig betyder Susianerne; men Flertalsformen af Folkenavne bruges ofte i Behistán-Indskriften til Betegnelse af Landet, saaledes findes *Madapä*, *Arminiyap*, *Pertüvap*, *Merguspä*, *Sâkkapä* (Bα,10, β,2), hvor det persiske har Landenavnene: Máda, Armina, Parþava, Marguš, Saka. Paa de to sidste Steder oversættes Uvaja ved *'Apër* , medens den anden Form *'Apër* baade svarer til Flertallet Uvajiyá (Bα,57) og til Uvajam (Bγ, 50, 53). Disse to Former *'Apër* og *'Apër* kunne kun i orthographisk Henseende afvige fra hinanden, og det er saaledes klart, at ved et

*) Journal Asiatique XVII, S. 565.

Tegn har udtrykt den samme Stavelse *tip, dip,* som 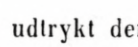 ved tvende. Da nu, som oftere bemærket, Skriften har manglet særegne Tegn til Betegnelse af trelyds Stavelser, hvis Midtlyd ene og alene var *i* eller *u*, men har til at udtrykke saadanne kunnet benytte Tegn, som nærmest indeholdt en Midtlyd *a*, maa 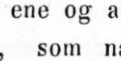 sammenstilles med de övrige Tegn for trelyds Stavelser, som 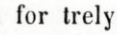 *tas,* 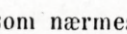 *tak,* 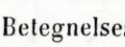 *pat* o. s. v. og saaledes betragtes som nærmest og egenlig at have betegnet Stavelsen *tap*, hvorfor jeg i Lighed med hines Betegnelsesmaade omskriver ved *tp* eller *tep, dep.* Forresten findes dette Tegn ikke uden i dette Navn paa Uvaja og det först anförte *dipi*, hvor den derved frembragte Consonantfordobling *(deppi)* kan have været bestemt til at antyde saavel den foregaaende Vocals Korthed, som den haardere Lyd af det följende Bogstav, da 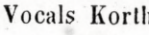 ogsaa kunde have været udtalt *dibi.* I de övrige Ord, hvor Stavelsen *tip* forekommer, gjengives den ved de to Tegn, som i den ene Form af *'Apërtip,* i *pä* 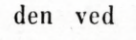 , 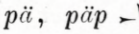 *pä*, *päp* ; derimod mindes jeg ikke at have fundet Stavelserne *tap, tup.* — Norris tillægger Tegnet 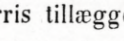 Betydning af *ti,* idet han gaaer ud fra den Forudsætning, at dette Sprog har besiddet en dobbelt Række af Tandbogstaver, hvoraf den ene nærmest svarede til de indiske saakaldte Cerebraler, der almindelig i latinsk Skrift gjengives ved *t* og *d*, og som, hvorvel sjælden i Skriften adskilt fra de egenlige Dentaler, efter hans Formening skulde være ejendommelig for den skythiske Sprograce og derfra indbragt i Sanskrit og de övrige dermed beslægtede indiske Sprog. Denne Antagelse stötter han fornemmelig paa den af finske Philologer bemærkede Overgang af *t, d* til *l* i skythiske Sprog og Dialekter, ligesom ogsaa Castrén i sin Ostiak-Grammatik (St. Petersborg, 1847) bruger særskilte Tegn til at betegne det cerebrale og det dentale *t, d.* Hertil kunde endog tilföjes, at hvis saadanne Lyd virkelig havde været tilstede i det sakiske, vilde Indretteren af Skriften ikke have været i Forlegenhed med at finde passende Tegn til at udtrykke dem, eftersom den phöniciske Bogstavskrift og de deraf afledte semitiske Alfabeter besidde et ט til Betegnelse af en egen Art *t*-Lyd, forskjellig fra de egenlige Tandbogstaver ד og ת, og skjönt Hincks udtrykkelig bemærker, at han hidtil kun har fundet faa babylonske Ord*), hvori han har gjenkjendt det hebraiske ט, fremgaaer det dog alt deraf, at den babylonske Skrift har til at udtrykke denne Lyd besiddet egne Tegn, som altsaa Indretteren af den sakiske Skrift meget vel kunde have benyttet. Hovedspörgsmaalet er imidlertid, om vi virkelig finde en saadan Mængde af sakiske Tegn for Tandbogstaver eller de derved dannede Stavelser, som kan berettige til den Antagelse, at der i Sproget har været en dobbelt Række af disse Lyde. Dette er imidlertid ikke Tilfældet. Vel opstiller Norris en saadan dobbelt Række af 10 Tegn, nemlig:

*) Hincks i Transact. roy. Irish Acad. XXII, S. 323-24.

Dentaler t, ta, ti, tu, tar,

Cerebraler ṭ, ṭa, ṭi, ṭu, ṭar,

men af disse 10 Tegn indeholder ikke noget Tandbogstav, og er, som jeg ovenfor har vist, Betegnelsen for Stavelsen *tp*; fremdeles adskille de to förste og sig ikke ved deres Consonant, der maa have været en og den samme, men forholde sig til hinanden som og til og , medens derhos nærmest synes at maatte sammenstilles med *kä* og *pä*, og saaledes heller ikke adskiller sig ved sin Consonant, men ved den derpaa følgende Vocal fra det ovenfor staaende *ta*. Vi have derfor, istedetfor den af Norris opstillede dobbelte Række, med Hensyn til de otte förste kun en enkelt, bestaaende af syv Tegn for Lydene: *at, t, ta, tä, ti, tu, tp,* aldeles analogt med hvad der finder Sted ved Læbelydtegnene. Endelig er det heller ikke sandsynligt, at de to sidste Tegn og skulde have adskilt sig ved deres Begyndelsesbogstavers Forskjellighed, da de undertiden anvendes det ene for det andet, og Skriften besidder dobbelte Tegn for de aldeles analoge Stavelser *kr* og *pr*.

39. Det persiske þ gjengives paa forskjellig Maade. I Þukhra er *þu* gjengivet ved , altsaa, ligesom den beaandede Strubelyd, ved samme Tegn som den tilsvarende Stavelse, der begynder med det ubeaandede haarde eller blöde Bogstav; og det samme er ogsaa Tilfældet med Stavelsen *þar* i Khšaþarita, der udtrykkes ved (40). Derimod gjengives persisk *þu* i Aþurá ved *su* ligesom i Babylonsk. Stavelsen *þra* gjengives i Khšaþrapávan ved *sa* med Omsætning af de to foregaaende Consonanter (*sâksa*), og ved   *ssa* i Ciþra, Ciþratakhma; Stavelsen *þri* gjengives ved   *ssi* i Aþrina, Aþriyátiya, og overensstemmende hermed er Stavelserne *tari* i Bákhtariš, der ved Udstödelsen af *a* vilde blive til *þri*, gjengivet ved *si* i den Form af Navnet, der findes i Behistán-Indskriften. Af denne forskjellige Gjengivelse fremgaaer med stor Sandsynlighed, at Skriften har manglet særegne Tegn til Gjengivelse af de med persisk þ begyndende Stavelser, hvorfor man kun tilnærmelsesvis har kunnet udtrykke dem, og vi tör vel ogsaa fra denne Mangel paa særegne Tegn og denne forskjellige Omskrivning af samme Lyd slutte os til, at denne overhovedet ikke fandtes i Sproget. Naar vi derfor finde persisk *þa* og *þá* i Þataguš og Þáigarciš gjengivne ved , og *þu*, *þa* i Þuraváhara og Parþava ved , ere vi ikke berettigede til at antage, at disse to Tegn have udtrykt den Lyd, som det persiske þ har betegnet, eller et beaandet Tandbogstav, saa meget mindre som disse to Tegn vilde i Skriften være de eneste af denne Art; men vi maae söge at forklare disses Betydning paa en anden Maade, der mere stemmer med den ellers forekommende Gjengivelse af det persiske þ. Af de anförte fire Navne betegne de to Þáigarciš og Þuraváhara Maaneder, som i den babylonske Oversættelse ikke fremvise de persiske, men de tilsvarende nationale Benævnelser. De to andre Þataguš og Parþava ere Benævnelser paa större Lande, og da ved saadanne det sakiske i det hele mere nær-

mer sig til det babylonske end til det persiske (jfr. 8), maae vi der nærmest söge Vejledning til Bestemmelsen af disse to Tegns (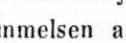 og 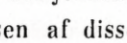) Betydning, saa meget mere som de tilsvarende babylonske Tegn i den ydre Form kun afvige ubetydeligt fra de sakiske. Da nu Navnet Þataguś i den babylonske Oversættelse begynder med et Tegn, der udtrykker en Sibilant med följende *a*, er det rimeligt at antage det samme om det lignende sakiske 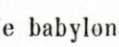 , da ogsaa i andre Navne det persiske þ er gjengivet ved en Sibilant, hvorfor jeg forbigaaer dette Tegn her, og först senere (53) skal afhandle det ved de med Sibilanterne beslægtede saakaldte Ganelyd, hvortil jeg troer at det bör henföres. Det babylonske gjengiver derimod i det andet Landenavn, Parþava, Parthien, det persiske *þa* ved 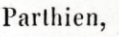 , som baade Rawlinson og Hincks læse *tu*, og der er intet i Vejen for at antage, at det lignende sakiske Tegn 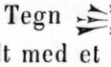 har havt samme eller omtrent samme Betydning, og navnlig at det har begyndt med et Tandbogstav, hvorved Gjengivelsen af Parþava og Þuraváhara bliver med Hensyn til Tandlyden aldeles overensstemmende med den i Þukhra og Khśaþarita. Tegnet 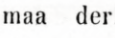 maa derfor antages at have været forskjelligt fra det för omhandlede 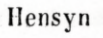 (34) med Hensyn til Modificationen af Vocallyden, og efter hvad der desangaaende er yttret, omskriver jeg ved *tü, dü*. Ombytningen i Parþava (*Perþüva*) af persisk *a* med *ü* er analogt med hvad der finder Sted i Gjengivelsen af Stavelsen *ma* foran *v* ved *mu* i Humavarga, og *ra, ga* foran *y* ved *ri, gi* i Dárayavuś, Bágayádiś (jfr. 15), hvorvel man ogsaa heraf muligvis kunde hente endnu en Grund til snarere at antage, at Vocallyden i har været *u*, og at følgelig det andet Tegn 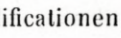 har udtrykt Stavelsen *tü, dü*; men paa den anden Side, dersom 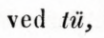 (Bα,52) er en Omskrivning af gáþavá (jfr. 50), er *tä* anvendt til Gjengivelse af *þa*, og dette taler for, at det netop var *tü*, som gjengav den lignende Stavelse *þu*. Iövrigt er dette Spörgsmaal af mindre Vigtighed; thi Tegnet forekommer ikkun i de to Navne Þuraváhara og Parþava og i et sakisk Ord,   *tüpáka* eller *tupaka*, efter den Vocallyd dette Tegn har udtrykt.

40. Det persiske Tandbogstav *d* i umiddelbar Forbindelse med *r* (i hvilken Forbindelse *t* ikke kan forekomme, da det formedelst den aspirerende Kraft i *r* maatte gaae over til *þ*) findes i Skudra, hvor *dra* ligefrem er omskrevet ved to Tegn med samme Lyd *dra*, og i Mudráya, hvor *d* er gjengivet ved et Ganebogstav (jfr. 48). Derimod ere i Arakadriś, Upadranma, Gundruś*) *ri, ra, ru* udtrykte ved *r*-Tegn, og det foregaaende *d* er gjengivet ved , der her altsaa er brugt paa samme Maade som i Þukhra og i Fráda, og derfor maa antages at have betegnet en Stavelse, som ender

*) De to sidste Navne kunde ogsaa paa Persisk læses Upadaranma og Gundurus. I det sidste kan nemlig , der anvendes til Betegnelse af *d* foran *u*, ogsaa betegne Stavelsen *du* med Udeladelse af Vocaltegnet .

sig paa *r*. En saadan Stavelse *dar* gjengiver 𐎭𐎼𐎺 ogsaa ligefrem i Vidarna, *Ὑδάρνης* foran et følgende 𐎽𐎭 *na*, og det svarer derhos foran *r* til *ta* i Uvakhśatara og til *þa* i Khśaþarita, saa at dette Tegn 𐎭𐎼𐎺 bruges uden Forskjel til at gjengive alle tre persiske Tandbogstaver, *t, d, þ*, og det følger derhos i Khśaþarita efter et foran det indskudt 𐎭𐎽 *t* eller 𐎭𐎽𐎽 *at*, hvorved Tegnets Tandlyd end mere bestyrkes. Derimod er Stavelsen *ta* i Bákhtariś og *tá* i Tárava gjengivet med 𐎽𐎭𐎽 foran et følgende *r*-Tegn (*ri, ra*), ligesom dette Tegn 𐎽𐎭𐎽 i Nabukudracara svarer til persisk *d* eller *da* foran et følgende *ra, ru*, og endog *dra* eller *dara* uden følgende *r*-Tegn, hvoraf alt følger, at 𐎽𐎭𐎽 maa, ligesom 𐎭𐎼𐎺, have betegnet Stavelsen *tr*, hvad tillige fremgaaer deraf, at det i Dádarśiś, saaledes som det almindeligst skrives, gjengiver den Stavelse *dar*, der i Vidarna er udtrykt ved 𐎭𐎼𐎺, hvilket Tegn ogsaa findes paa et enkelt Sted (Bβ,$_{80}$) istedetfor 𐎽𐎭𐎽 i Navnet Dádarśiś. Ligesom begge disse Tegn 𐎽𐎭𐎽 og 𐎭𐎼𐎺 findes afvexlende i dette Navn, saaledes forekomme de paa samme Maade i Entallet af Ordet 𐏁𐎽 𐎽𐎭 𐎼𐎭𐎽, hvorvel de paa begge Steder, hvor denne Form forekommer, ere noget beskadigede. Paa det ene Sted (Bα,$_{56}$) er Begyndelsen et ikke utydeligt 𐎽𐎭 uden Spor til nogen foregaaende, men med höjst utydelige Spor af nogle følgende Tværkiler, hvad der viser, at Tegnet ikke kan have været 𐎼𐎽𐎭, som Norris formoder, men ene 𐎽𐎭𐎽; paa det andet Sted (Bγ,$_{56}$) er Begyndelsen af Tegnet et tydeligt 𐎭𐎼 med tilstrækkelig Plads paa det derefter følgende beskadigede Sted til den lille Vinkel, der i Forbindelse med 𐎭𐎼 danner 𐎭𐎼𐎺, og Ordet er saaledes fuldstændigt enten 𐏁𐎽 𐎽𐎭 𐎽𐎭𐎽 𐎼𐎽𐎭𐎭𐎼 eller 𐏁𐎽 𐎽𐎭 𐎭𐎼𐎺 𐎼𐎽𐎭𐎭𐎼. Da Ordstammen af dette Navn endes med *ti*, fordrer Sproget, at denne Entallets Form endes med *tirra*; her er Stavelsen *tir* udtrykt ved 𐎽𐎭𐎽 eller 𐎭𐎼𐎺, medens Ordstammens Tandlyd, udtrykt i 𐎼𐎭𐎽 *ti* viser, at begge Tegn maae have begyndt med samme Tandlyd (*t, d*), og deres Forekomst i et Ord, der har en Udlyd *i*, afgiver et nyt Exempel paa, at Skriften her, ligesom ved 𐎭𐎽𐎭 *ts* (36), har kunnet benytte saadanne trelyds Stavelsetegn til Gjengivelse af Stavelser, hvis Midtlyd var *i*; og herpaa have vi endnu et Exempel i Participiet af Verbet *tiri* (at sige), der skrives 𐎼𐎭𐎽 *rikka* (Bα,$_{19}$), men 𐎽𐎭𐎽 *rika* (D6,$_{15}$), hvilken Afvexling i Skrivemaaden tillige bekræfter Tandlyden i Tegnet 𐎽𐎭𐎽. Det er saaledes klart, at vi ved Tandlydene have de samme dobbelte Tegn 𐎽𐎭𐎽 og 𐎭𐎼𐎺, som ved de to foregaaende Bogstavklasser 𐎽𐎭𐎽𐎭 og 𐎽𐎺, 𐎼𐎭 og 𐎽𐎭, til Betegnelse af Stavelsen *tr, dr*, uden at det her er muligt, at Forskjellen i deres Lyd kan have beroet paa Begyndelses-Consonanten, hvis Tandlyd tydelig fremgaaer af Forekomsten af begge Tegn i *Apërti*, af 𐎽𐎭𐎽 i Verbet *tiri*, af 𐎭𐎼𐎺 ved Indskydelsen af 𐎭𐎽𐎽 *at* eller 𐎭𐎽 *t* foran det i Khśaþarita. Hellerikke kan det ene af disse Tegn have endt sig paa en *l*-Lyd; thi 𐎭𐎼𐎺 forekommer i Vidarna, *Ὑδάρνης*, 𐎽𐎭𐎽 i Bákhtariś, *Βακτρία*. Forskjellen synes derfor nærmest at maatte ligge i Midtvocalens forskjellige Modification, eller at beroe paa en anden mere orthographisk Bestemmelse, hvis Mulighed jeg senere skal afhandle i Forbindelse med de övrige

analoge Tegn. I Lighed med og , og omskriver jeg derfor ved *tr*, *ter*, *der*, og ved *tër*, *dër*. I sakiske Ord forekommer som et Ord, *ter* Sön, og i *pa*, *na*, *rekka* (D6,48), og som det synes i det beskadigede *an**tanti* (D6,48) og *ü**wes* (D6,35, 36). findes i *a**rimä*, *lâk*, *läka*, *ti* og *wa*. I sakiske Ord forekommer saaledes foran *na* (medens foran samme Bogstav anvendes i Vidarna), og foran *lä*; begge anvendes foran *r*, foran *v* eller *m* (og), og foran en Tandlyd (*an**tanti*, *ti*). Anvendelsen af til Gjengivelse af *tá* i Tárava viser (hvis det virkelig forekommer her, thi det første Tegn er noget utydeligt, og Forskjellen mellem og er ikke betydelig), at Tegn for trelyds Stavelser ogsaa ere blevne anvendte, hvor det persiske har et langt *á*, hvorvel dette meget sjelden er Tilfældet (jfr. Máciya 85), da saadanne Stavelser med langt *á* ellers ere gjengivne enten alene ved Stavelsetegnet paa *a*, eller ved to Tegn, selv da, naar Skriften havde et enkelt Tegn for den tilsvarende trelyds Stavelse, som i Varkána, Kápišakániš (19) o. s. v. Tegnet er paa et enkelt Sted (Bd,4) skrevet , hvad kun kan hidröre fra en Unöjagtighed hos Indhuggeren.

41. *T*-Lyden forekommer som Slutningsbogstav i *pt* (29); derimod er af Stavelse-Rækken *tt* udtrykt med to Tegn: *dad* i Dáduhaya, *dit*, *tit* i Naditabiri, *titkämes*, og *tut* (eller *tüt*) i *üttutta* (*üttütta*), hvoraf man dog ikke med Sikkerhed tör slutte, at Skriften har manglet Tegn for Stavelsen *tt*. Derhos kan her endnu anföres, at Stavelsen *tin* i *pa*, *tër**ti* ere udtrykte ved to Tegn, ligesom ogsaa *taʒ* i *ʒäram* og *tim* i *siya*. Ifölge det foregaaende (32—40) findes i Egennavne og optagne persiske Ord 12 Tegn, der indeholde en Tandlyd, af hvilke et betegner den blotte vocallöse Consonant, fire udtrykke Stavelser endende paa en Selvlyd, fem trelyds Stavelser, der begynde med en Tandlyd, og to Stavelser, hvori denne er Slutningsbogstavet; nemlig:

 t, ta, ti, tu (tü), tü (tu),
 tk, tp, ts, tr, tër,
 at, pt.

Hertil blive senere at henföre, da de ene forekomne i sakiske Ord, *tä* (101) og *tn* (104), samt muligvis ogsaa fem andre sjelden forekommende Tegn: *wt* (85), *nt* (115), *rt* (111), *tt* (122) og *kt* (119).

42. Af Sibilanter har det oldpersiske tre, som i de foregaaende Lydrækker, nemlig det haarde s, det beaandede sh eller ś og det blöde z, hvorimod det mangler det til det sidste svarende beaandede zh, som findes i Söstersproget Zend. Til at udtrykke disse har den persiske Skrift ikkun tre Tegn, der forbindes med alle Vocaler. Beslægtede med disse egenlige Hvislelyde ere tildels de saakaldte indiske Ganebogstaver, hvoraf det

persiske har to, det haarde *c* og det blöde *j* (der udtales som engelsk *ch* og *j*) udtrykte ved tre Tegn, idet *j* har et særegent Tegn ved dets Forbindelse med et følgende *i*. Disse to Lydrækker, Sibilanter og Ganebogstaver, synes i det sakiske at löbe noget sammen, hvorfor jeg skal omhandle dem i Forening. De gjengives, for saavidt som de findes i Egennavne, ved Consonanten i følgende Tegn: 𐎱 43, 𐎲 44, 𐎳 45, 𐎴 46, 𐎵 47, 𐎶 48, 𐎷 49, 𐎸 50, 𐎹 51, 𐎺 52, 𐎻 53, 𐎼 54, 𐎽 55, samt i 𐎾 20, 𐎿 36, 𐏀 68 og 𐏁 81. Norris troer (S. 29), at der, foruden de egenlige Ganebogstaver, har været en dobbelt Række af Sibilant-Tegn, hvis Consonanter kunde have adskilt sig som de arabiske س og ص. Men Antallet af de hertil hörende Tegn er for ringe til at gjöre en saadan Antagelse fornöden.

43. Det persiske *sa* gjengives ved 𐎱, i Saka i Forbindelse med et følgende 𐎼 *ak*, i Asagartiya med et foregaaende 𐎴 *as*, og i Visa, Vaumisa med foregaaende 𐎵 *s*; og ved Forbindelsen 𐎵𐎱 gjengives ligeledes det persiske *sá* i Nisáya. Tegnet 𐎾 gjengiver fremdeles *sa* i Pársa (X15,13), samt *śa* og *śá* saavel efter en forskjellig Consonant i Bagabukhśa, Arśádá, Arśáma, Khśayárśá, som efter en Vocal i Kápiśakániś, hvor det forbindes med foregaaende 𐎵, og paa samme Maade efter *r* i den anden Form af Khśayárśá. Derhos gjengives ved 𐎱 *śa* i Khśaþarita og Khśaþrapávan, dog saaledes at det dermed forbundne *kh* aldeles bortfalder i det förste Navn, *Sâttërrita* eller *Sattërritta*, og skifter Plads i det andet, hvis Begyndelses-*khśa* derved bliver til *sâk*. Consonanten i Tegnet 𐎱 svarer saavel til det haarde persiske *s* som til det beaandede *ś*, saa at Skriften heller ikke her har gjort Forskjel i Betegnelsen af disse to Lyde, og det er derfor mindre rigtigt, naar jeg og de Saulcy have tillagt dette Tegn 𐎱 Betydning af *śa*, da den maa, i Lighed med 𐎲 *ka*, fastsættes til *sa*, som Norris har gjort. Dette Tegn 𐎱 findes aldrig brugt til at gjengive det persiske *za*; hvorimod det anvendes med eller uden foregaaende 𐎵, eftersom det følger paa en Vocal eller en Consonant, til Gjengivelse af persisk *þra* i ciþra og Khśaþrapávan; og dette maa grunde sig paa en Forskjellighed i Udtalen af disse Ord, ligesom ogsaa, naar de samme to Tegn gjengive det persiske *ci* i Begyndelsen af Navnet Cicakhriś. I det sakiske forekommer 𐎱 hyppigt saavel ved Verbalendelsen 𐎱 efter et foregaaende *s*, som i Ordstammer, baade foran Tegn, der begynde med *a*, 𐎱 *akri*, 𐎱 *assa*, *për* 𐎱 *attinäka*, foran 𐎻 i *är* 𐎱 𐎻*ra*, og foran andre Consonanter, som i 𐎱 *perrekm*, 𐎱 *tawatâk*, 𐎱 *wâk*, 𐎱 *rek*.

44. Det persiske *śi* gjengives ved 𐎲 i śiyáti, Kušiya, Dádarśiś, og med eller uden foran tilföjet 𐎵 *s* i Hakhámanišiya. Da det persiske *si*, der kun forekommer i et Navn, Sikaþauvatiś, ligeledes her gjengives ved 𐎲, er det klart, at dets nærmeste Betydning har været *si*, og at det ligesom 𐎱 uden Forskjel er anvendt til at gjengive det beaandede *ś* og det haarde *s*. Stavelsen *zi* forekommer ikke i noget Navn. Ligesom 𐎱 *sa* og 𐎵𐎱 *ssa* gjengive persisk *þra*, saaledes gjengives af samme Grund *þri* ved 𐎲 i

Behistán-Formen af Baktriens Navn, *Bâksis* (jfr. 39), ved 𐎱𐏁 𐎲𐎢 *-ssi* i Aþriyátiya, og paa begge Maader i Aþrina (*'Asina* eller *'Assina*). I sakiske Ord findes det saavel i Begyndelsen af Verbet 𐎲𐎢 *-nni* og Adj. 𐎲𐎢 *-snäna*, som i det indre af Verbet *ku*𐎲𐎢, af *'i*𐎲𐎢 *-m*, og efter 𐎱𐏁 i Adverbiet *wes-ïs*𐎲𐎢 *-n*.

45. Sogdianes Navn begynder i det persiske enten med *su* i Indskriften paa Ydermuren af Persepolis, eller med *śu* i Gravindskriften (i den persiske Behistán-Indskrift er det forsvundet); og det er det eneste Navn, hvori denne Stavelse forekommer. Den gjengives her ved 𐎴, og da dette Tegn derhos i Navnet Aþura bruges efter et foregaaende 𐎱 *as* til at gjengive Stavelsen *þu*, maa 𐎴 have havt Betydningen *su*. Udenfor disse to Navne findes det kun i et eneste, men hyppigt forekommende Ord, der oversætter det persiske kára, nemlig 𐎱𐎴 𐎴 𐎱𐎴, hvor Antagelsen af dets *s*-Lyd tildels bestyrkes derved, at det foregaaende Stavelsetegn ender sig paa *s*, ligesom Tegnets *u*-Lyd bekræftes i Navnet Sugda derved, at den følgende Strubelyd er udtrykt ved 𐎵 *vk* (18).

46. Tegnet 𐎱 svarer til persisk *s* i Vištáspa og i Ordstammen *ʒänas* (D2,3), samt i Gravindskriftens 𐎴𐏁 𐎱 𐎴𐏁, skabte (D6,2), der, skjönt det har et sakisk Udseende, dog neppe er andet end, hvad Holtzmann alt har formodet, en Omskrivning af *dasta*, som i hvert Tilfælde forekommer i Zendávesta og ikke kan have været fremmed for det oldpersiske som Aorist eller Imperfectum af Roden *dá* skabe, gjöre, der i en anden Verbalform (*adá* ɔ: *adát*) netop bruges paa det tilsvarende Sted i den persiske Text. Tegnet 𐎱 gjengiver fremdeles *a* i Asagartiya og i Aþura, altsaa, da *þu* er omskrevet med *su* (45), paa begge Steder foran et følgende *s*. Dette Tegn 𐎱 er i sin Brug saaledes overensstemmende med 𐎴 *ak*, 𐎴𐎱 *ap*, 𐎴𐎱 *at*, og har derfor betegnet Stavelsen *as*. I sakiske Ord findes det efter *a* i *sa* 𐎱 *sa;* i Begyndelsen af 𐎱 𐎲𐏁𐎱 *askä*, og af 𐎱 𐎱𐎢 *astu* (der oversætter (Bγ,65) den pers. Conjunctiv ahatiy, og sagtens er en Omskrivning af den persiske Imperativ af samme Rod *as*, være), og maaskee i Slutningen af 𐎱𐎢 𐎱 (jfr. 22). Endelig findes det, som et selvstændigt Ord 𐎱 *as*, der (Bα,48) oversætter det persiske gaiþám Sted, Plads, og i hvad der i Vindueindskriften synes at skulle være en Omskrivning af det persiske aþagina, hvis tilsvarende sakiske Form skrives 𐎴𐎱 𐎱 𐎴𐎴 𐎴𐎱 *ar-as-ïn-na*, samt i den senere Artaxerxes-Indskrift (A 20), hvor det med foregaaende og følgende 𐎹 *sa* gjengiver Slutningen *śaþra* af denne Konges Navn. Derimod forekommer det neppe i Slutningen af det Ord, der oversætter persisk daraya (Hav) i Gravindskriften, saaledes som min Afskrift har det, da dette Ord i Behistán-Indskriften (Bα,11) ender sig paa et tydeligt 𐎱 (109). Det sakiske 𐎱 er et af de faa Tegn (7), der baade i den ydre Form og tildels i Lyden stemmer med det oldpersiske 𐎱 *s* eller *sa*.

47. Tegnet 𐎱𐏁 forekommer langt hyppigere end det foregaaende, anvendt i de forskjelligste Forbindelser. Det gjengiver det persiske haarde og ubeaandede *s* i Begyndelsen af Skudra, Sparda, i det sammensatte arda-stána, og i Midten af vispa foran en

anden Medlyd. Dernæst gjengiver 𐎱𐏁 det persiske beaandede *ś* efter *i* og *u*, i Ciśpiś, Vištáspa foran en anden Medlyd, og især i Slutningen af en Mængde Navne, som: Ciśpiś, Fravartiś, Bágayádiś, Dádarśiś, Þáigarciś, Bákhtariś, Arakadriś, Kápiśakániś, Uvárazmiś, Maguś, Hinduś, Gundruś, Dárayavuś o. s. v. Derhos forekommer det i lignende Former efter *a* i Aþriyátiya, Viyakhana, Yutiyá, og afvexlende med 𐎱 i Stammen af det optagne Ord *zana*, hvor det nærmest gjengiver den persiske Nominativendelse *s*, der ikke betegnedes der i Skriften (jfr. 20). Endelig gjengiver 𐎱𐏁 det persiske blöde *z* foran *m* i Gravindskriftens Form af Uvárazmiś (medens Behistán-Formen udtrykker den hele Stavelse *raz* ved et Tegn 𐎹 68), og Hvislelyden i de to Navne Vayaśpara og Vahyazdáta, hvis to förste Stavelser *vayas* og *vahyaz* gjengives i Sakisk paa samme Maade ved 𐎫𐎱𐏁 (jfr. 79). Tegnet 𐎱𐏁 gjengiver saaledes alle tre persiske Sibilanter, og da det forekommer saavel efter *i* og *u* som efter *a*, er det klart, at det maa sammenstilles med 𐎠 *k*, 𐎼 *p*, 𐎻 *t*, og at det följelig har betegnet den blotte vocallöse Consonant *s*. Dette Tegns 𐎱𐏁 Forekomst i Navne er ikke indskrænket hertil, eftersom det findes, forbundet med et följende 𐎲 *sa* og 𐎫 *si*, anvendt til Gjengivelse af persisk *sa*, *śa*, *śá* og *śi* (samt *þra* og *þri*) i Vaumisa, visa, Nisáya, Kápiśakániś, Hakhámanišiya, og i de sakiske Former af ciþra, Aþriyátiya, Aþrina efter en Vocal, samt efter et *r* i Khśayárśá (medens derimod 𐎱𐏁 er udeladt i den anden Form af dette Navn og af Hakhámanišiya og Aþrina). Denne derved opstaaede Fordobling af Sibilanten, der er analog med den, som findes i Gjengivelsen af Asagartiya og Aþura (*Assagertiya*, *Assura*), kunde synes at have til Hensigt nærmest at betegne den haarde Lyd af Sibilanten, som fandtes i det persiske, hvad enten den var beaandet eller ubeaandet; men hvorvel dette fornemmelig bestyrkes ved dens Anvendelse i Khśayárśa efter et *r*, synes dette dog neppe ganske at være antageligt, da Sproget, efter hvad jeg i det följende (48) skal antyde, rimeligvis aldeles har manglet den blöde Lyd *z*, og det derfor ikke vilde være nödvendigt paa særegen Maade udtrykkelig at betegne den haarde Lyd, som Sibilanten altid havde, selv naar den ikke var understöttet af et foregaaende 𐎱𐏁. Fordoblingen her ligesom ved de andre Consonanter synes snarere at have til Hensigt at betegne den foregaaende Vocals Korthed, eller maaskee rettere den ved den foregaaende Vocals korte og derved ogsaa hurtigere Udtale frembragte bestemtere Lyd af den följende Consonant, der for Öret lettelig kunde fremtræde som en virkelig Consonantfordobling, der da maatte udtrykkes i Skriften ved to Tegn, hvor det ansaaes nödvendigt. Hertil kommer, at den persiske Skrift ikke tillod at anvende en Consonantfordobling, selv der hvor den fandtes i Sproget, og det er derfor meget muligt, at paa flere Steder, hvor en saadan findes i det sakiske, den virkelig ogsaa har været tilstede i den persiske Udtale, skjönt ikke betegnet i Skriften; saaledes har det persiske visa, der er opstaaet ved en Assimilation af vispa (Sanskrit viçva), vistnok lydt vissa med fordoblet *s*, ligesom den sakiske Form Assura svarer til det græske

Ἀσσυρια; men derimod skrives det persiske Nisáya, hvis sakiske Form lyder *Nissaya*, baade paa Zend og Græsk (Nisáya, Νισαία) med et enkelt *s*, og en Fordobling kan heller ikke have været i Asagarta og Vaumisa (sakisk *Assagertiya* og *Va'umissa*) at slutte fra de tilsvarende græske Navne Σαγάρτιοι og Ὠμίσης. — Den af det ovenstaaende udledte Betydning *s* for 𐎱 kan ikke rokkes ved dette Tegns Forekomst i Uvakhŝatara, hvor det svarer til *ŝa* efter den foregaaende Strubelyd og foran et *t*; thi her maa en noget forskjellig Udtale have fundet Sted, hvorved dette Navn, der er det græske *Κυαξάρης*, paa Sakisk har lydt *Vâkstërra*, og dette maa ogsaa have været Tilfældet med Navnet Cicakhriš, hvis förste Stavelse *ci* gjengives ved 𐎱𐎹 *ssa* eller *ïssa* (43, 44). I sakiske Ord anvendes 𐎱 *s* meget hyppigt, baade i Ordstammer: som *si*𐎱 *nina*, *ni*𐎱 *ki*𐎱, *alwerri*𐎱, *ku*𐎱, og som Böjningsendelse for den tredie Person: som *ütta*𐎱, *tiri*𐎱, *äwitu*𐎱 (*äwitüs*); *tiri*𐎱 *sa*, *merri*𐎱 *sa*, og i Imperativ *alpi*𐎱, *witä*𐎱 o. s. v. Derhos forekommer det i Begyndelsen af Ord foran en Consonant i 𐎱 *nisnä* (D6,45) og 𐎱 *resra* (Bγ,80), hvor det rimeligvis, ligesom jeg ovenfor har bemærket ved 𐎼𐎹𐎰 (17) og 𐎶𐎼𐎹 (37), har været understöttet ved en forangaaende Vocal *i*, som jeg betegner med *ï*, altsaa *ïsnisnä*, *ïsresra*. Den samme Udtale har vistnok 𐎱 havt i Begyndelsen af de för anförte Navne Sparda, Skudra og i Navnet paa Sakeren 𐎱𐎹 𐎹𐎰 𐎰 𐎱𐎰 𐎱 (ïSkunkâkka), skjönt det her gjengiver det persiske *s*, og i Gjengivelsen af Cicakhriš; ligeledes maa det samme have været Tilfældet i 𐎶𐎼 𐎱𐎹 𐎲𐎼 𐎰, da ellers tre *s* vilde stöde sammen uden mellemkommende Vocal, og dette Ords Stamme aabenbar er blot 𐎶𐎼 *wes*, hvoraf dannes *wes-nä*, *wes-ri* og det anförte *wes-ïssin*.

48. Det persiske *za* i Zana og i den Stavelse, der i det mangelfulde Vispáuz ... begynder med *z*, gjengives ved 𐎺, og de to Stavelser *Zázá* i Zázána ved 𐎺 𐎱 𐎺; hvoraf det fremgaaer, at 𐎱 har endt med den samme Consonant, hvormed 𐎺 begynder. Dette 𐎺, der her svarer til persisk *za*, gjengiver i Cicakhriš det persiske *ca* foran 𐎼 *ak*, og i Forbindelse med et foregaaende 𐎱 samme Stavelse i tacaram. Det samme Tegn anvendes saaledes til Gjengivelse baade af den blöde Sibilant *z* og det haarde Ganebogstav *c*, hvorvel disse to ikke staae i det Forhold til hinanden, som de övrige blöde og haarde Bogstaver, *b–p*, *d–t*, *g–k*, der ere udtrykte ved samme Tegn. Da nu endvidere *z* i de 47 anförte Navne Uvárazmiš, Vahyazdáta og fremdeles i Auramazda er gjengivet ved samme Tegn, som ellers udtrykke det haarde *s*, medens i den Form af zana, 𐎼𐎹 𐎼𐎱 𐎱𐎹, som findes D6,8 og X17,6, *za* er gjengivet med det endnu mere forskjellige *da*, saa synes det at fremgaae af denne forskjellige Gjengivelse af samme Lyd, at den har manglet i Sproget; og da den er bleven udtrykt ved samme Tegn, som det meget forskjellige, hvorvel beslægtede Ganebogstav c, er det ikke usandsynligt, at ogsaa denne Lyd har været fremmed for Sproget, medens dette dog maa antages at have besiddet en fra det haarde *s* forskjellig, ved Tandlyden modificeret, Sibilant, som derved i Lyden berörte baade

de egenlige Sibilanter og de fra den indiske Grammatik saakaldte Ganebogstaver.*) Denne formodede, for det sakiske ejendommelige, men for det persiske fremmede, Lyd har vel sagtens nærmest været det hebraiske צ, omtrent *ts* eller tydsk *z*, og vel ogsaa den tilsvarende blöde Lyd omtrent *ðs*, der paa Italiensk ogsaa, ligesom hin, betegnes med *z*.**) Der vilde saaledes intet være i Vejen for at benytte dette Tegn z til Gjengivelse af hin sakiske Lyd og de derved dannede Stavelsetegn, som 𐎶 o. s. v. Men da dette er nödvendigt i Persisk til at udtrykke en forskjellig Lyd, skal jeg, formedelst det Forhold, hvori Indskrifterne i disse to Sprog indbyrdes staae, foretrække at betegne det ved den Form, som Bogstavet z har modtaget i den saakaldte Schwabackerskrift, nemlig ʒ, hvad enten det i det persiske svarer til z, eller til et haardt eller blödt Ganebogstav. Jeg maa her tilföje, at, medens i den babylonske Oversættelse *ca* i Cicakhriś gjengives ved 𐎱 *sa*, begynder Zazána, Navnet paa en By i Babylonien ved Euphrat, med 𐎶 𐎶, og dette babylonske 𐎶, der har samme Form som det sakiske Tegn, der anvendes i dette Navn, omskriver Rawlinson (Nr. 148) ved 𐏋 *sa*, Hincks (Nr. 32) ved 𐏌 *za* og 𐏍 *sa* (efter den af dem anvendte Omskrivning), hvoraf det sidste netop er den Lyd, som jeg troer det sakiske 𐎶 har betegnet. Derhos findes ogsaa det sakiske 𐎼, der i tacaram og Zázána er indskudt foran 𐎶, i det babylonske enten med samme Form hos Hincks Nr. 37, eller med en lignende 𐎼 hos Rawlinson Nr. 146, og dette Tegns Slutningsconsonant ansees af begge for at være den samme som den, hvormed det babylonske 𐎶 begynder, og omskrives derfor af Rawlinson 𐎼 *is, yas*, af Hincks 𐎼 *iz, yez, is, yes*; hvorhos den sidste tilföjer, at det bruges som et Determinativ for Træ, Ved og Ting forarbejdede af Træ, og egenlig er det hebraiske עֵץ et Træ. Begge Tegn 𐎼 𐎶 forekomme i Sakisk forenede endnu i tvende Navne. Det ene er Ægypten, Mudráya, hvori de svare til *d* foran *ra*, der er udtrykt ved et eget Tegn; men den sakiske Form stemmer i dette Punkt aabenbar mere med den babylonske 𒁹𒁹𒁹𒁹, og det sidste af disse to Tegn begynder med samme Consonant som 𐎶, hvis Lyds Beskaffenhed her endvidere antydes af det hebraiske מצרים. Det andet Navn, hvor 𐎼 𐎶 forekomme, er 𐎹𐎼 𐎶 (Bβ,25), hvis tilsvarende Form uheldigvis er forsvundet i den persiske Text; men det babylonske (Lin. 49) begynder og ender med 𐎹, som Rawlinson læser *zu*, og altsaa i hvert Tilfælde indeholder en anden Vocal end det tilsvarende sakiske, hvad der sagtens hidrörer derfra, at dette, der er Navnet paa en By

---

*) Jeg skal her henvise til Rasks Program „de pleno systemate sibilantium in linguis montanis, Havniæ 1832", hvor han klart og tydeligt har fremstillet Sibilanternes indbyrdes Forhold, saavel de rene s, z med Aspiraterne s', z', som de ved Sammensmeltning og Blanding med Tandlyde opstaaede, hvis Lyd omtrent kunne omskrives ved *ts, ds, ðz*, tilligemed deres tilsvarende Aspirater, hvoraf de to *tsh, dsh* ligefrem ere de indiske Ganebogstaver, engelsk *ch* og *j*.

**) Jfr. Rasks Italiænsk Formlære S. 6.

i Armenien, har været fremmed for begge disse Sprog; men det tjener dog til omtrentlig at antyde Consonantlyden i 𐎶. Dette Tegns Consonantlyd omskriver jeg derfor i Henhold til det foregaaende ved ʒ; dets Vocal er utvivlsomt en *a*-Lyd, enten *a* eller *ä*. Da Tegnet 𐏁 (53) maa antages at have udtrykt omtrent samme Stavelse, er jeg mest tilböjelig til at troe, at 𐎶 har udtrykt den Stavelse, som jeg i Overensstemmelse med den fulgte Betegnelsesmaade omskriver ved ʒ*ä*, med omtrentlig Udtale ʒ*ia*, idet jeg formoder, at den efter Consonanten följende svage *i*-Lyd kan have blödgjort det foregaaende ʒ saameget, at det har nærmet sig i Udtalen til det persiske *z*. Saavel 𐎶 (i Cicakhriš, Zázána) som 𐏁 (i Þataguš, ʒ*âp*, ʒ*âk*) forbindes med Tegn, der begynde med *a*, hvilket viser, at den tvelydagtige Vocal, som jeg betegner med *ä*, har endt paa en *a*-Lyd. Et andet Exempel paa en saadan Forbindelse frembyder Tegnet 𐎠 (102). Udenfor hine Egennavne findes 𐎶 ogsaa i egenlig sakiske Ord, efter 𐎡 i *'a*𐎡 𐎶, og *'a*𐎡 𐎶*kka* (eller *'a*𐎶*ka*), 𐎡 𐎶 *wana* (X16,22), efter 𐏁 *ws* i det utydelige og mangelfulde *palük* 𐏁 𐎶 (Bα, 52, 53), samt i 𐎡𐎡 𐎶 𐎡 (jfr. 105); fremdeles i Begyndelsen af 𐎶 *tis*, og af det Ord, der begynder med 𐎶 𐎢𐎡𐎡 𐏁 D6,33, samt i det ofte forekommende 𐎶*'uvin*, der oversætter persisk vašná; endelig enten begynder eller ender det efter *ws* et Ord i Forbindelsen *pä* 𐏁 𐎶 *länta* D6,38.

49. Den persiske Stavelse *ci* gjengives i Ciśpiš, ciþra, Ciþratakhma, Þáigarciš ved 𐎣, der öjensynligt ogsaa findes i det mangelfulde 𐎣 i Máciya; og dette Tegn 𐎣 gjengiver ligeledes det tilsvarende blöde *ji* i Kanbujiya. Da jeg imidlertid, efter hvad der er bemærket ved 𐎶, formoder, at det sakiske ikke har besiddet de persiske Ganelyd, og da 𐎣, der findes i et Navn 𐎡 𐎣 𐎠, et Landskab i Assyrien, hvis tilsvarende Form uheldigvis er tabt baade i den persiske og den babylonske Text, följer her umiddelbart efter 𐎡, og derfor maa ansees for at begynde med samme Consonant, hvormed 𐎡 ender, omskriver jeg dette 𐎣 ved ʒ*i*, ligesom 𐎶 ved ʒ*ä*, enten det gjengiver det persiske *ci* eller *ji*. Udenfor disse Navne forekommer 𐎣 ʒ*i* i Begyndelsen af Verbet 𐎣*ya* (at see) og Substantiverne 𐎣*p*, 𐎣*lä*; samt i det indre af *an*𐎣*ya* (Bα,47) og det tvivlsomme *tä*𐎣*ś*, Bγ,19 (jfr. 101), og endelig i Verbet 𐏁𐎡 𐎣 (jfr. 85). Derimod er 𐎣 ikke anvendt til Gjengivelsen af den förste Stavelse af Cicakhriš, hvor ci er udtrykt ved 𐎢 𐎶 (*ssa*, *ïssa*); det derefter i det sakiske forsvundne Tegn har sagtens været 𐎢, som Norris mener, da Navnet i det babylonske lyder *Sinsakhris* (Beh. lin. 41). Om end dette viser, at det persiske Navn egenlig ogsaa har været Cincakhriš, saa bliver desuagtet Begyndelsen af Navnet forskjellig i alle tre Sprog (*cinca, ïssan*ʒ*ä*, *sinsa*), og dette turde vel væsenlig hidröre fra, at ikke blot det sakiske, men ogsaa det babylonske, manglede den Lyd, som fandtes i Cincakhriš eller Cicakhriš, et persisk Navn, da det tilhörte Faderen til Perseren Martiya, som stillede sig i Spidsen for en Opstand i Susiana imod Darius.

50. Jeg har alt bemærket (48), at 𒅆 maa indeholde samme Consonant som 𒀀, eller ʒ, og Spörgsmaalet er blot nu, om det skal jævnföres med 𒀀𒅆 *ak*, 𒁀𒅆 *ap*, 𒀭𒅆 *at*, eller med 𒆳𒅆 *k*, 𒉡𒅆 *p*, 𒋫𒅆 *t*, om det betegner Stavelsen *aʒ* eller den blotte Consonant ʒ. Tegnet findes anvendt foran 𒀀 og efter et *a* i tacaram og Zazána, og saaledes ogsaa i de sakiske Ord *'a*𒅆 𒀀 og *'a*𒅆 𒀀 *kka*, hvad der synes nærmest at antyde Betydningen *aʒ* for 𒅆, da 𒀀𒅆 *ak* ogsaa findes i det hermed analoge Navn Hakhámaniš efter 𒀀𒅆 *'a*. Derhos forekommer det foran 𒀭𒈾 i Begyndelsen af det assyriske Landskabsnavn 𒅆 𒀭𒈾 𒀀𒅆 (Bβ,41), og af Ordet 𒅆 𒁹𒈾 𒀀𒋫 (et Kors). Men da 𒅆 ogsaa forekommer efter *u* i Mudráya og i Navnet 𒀭𒅆 𒅆 𒀀 (Bβ,25), maa dette 𒅆 rettere antages at have betegnet den blotte vocallöse Consonant, ʒ, der i Begyndelsen af Ord, ligesom 𒅆𒀀, i Udtalen er bleven understöttet af en foregaaende kort Vocallyd eller Shva. Desuden findes dette 𒅆 paa faa tildels tvivlsomme Steder, 𒅆 𒀀 *wana* (X16,22), hvor det er uvist om 𒅆 begynder Ordet; dernæst som det synes Bα,67, hvor den lithographerede Text hos Norris har 𒀀 𒅆 𒀀𒈾 𒀀𒀭 𒅆 uden nærmere Forklaring; fremdeles D6,36, hvor min Afskrift har et tydeligt 𒅆 𒀀 𒀀. Endelig oversættes i samme Indskrift gáþavá ved 𒅆 𒅆 𒅆𒅆 𒀀𒀭 i Linie 29-30, og gáþum ved 𒅆 𒅆 𒁀𒅆 i Linie 34; paa begge Steder har jeg i min originale Afskrift nedskrevet de i dette Ord forekommende Tegn som fuldkommen sikkre, med Undtagelse af det sidste Tegn 𒁀𒅆, som er mærket der som noget utydeligt, og derfor maaskee kan have været 𒅆𒅆 eller snarere 𒁀𒀭, saa at Ordet blev det samme, 𒅆 𒅆 𒁀𒀭, som ogsaa findes D3,7. Da 𒀀𒀭 er et sakisk Böjningsaffix, vilde 𒅆 𒅆 𒅆𒅆 *ïʒkatä* eller 𒅆 𒅆 𒁀𒀭 *ïʒkât* være det sakiske Ord med samme Betydning som det persiske gáþu. Imidlertid bliver denne Antagelse noget usikker derved, at gáþavá oversættes i Bα,52 ved 𒀀 𒅆 𒅆𒅆 𒀀𒀭, der synes at være en ligefrem Omskrivning af det persiske Ord, fra hvilken Form Gravindskriften kun afviger deri, at det har 𒅆 i Stedet for Fremhævelsestegnet 𒀀, som der mangler. Forresten maa jeg endnu tilföje, at Holtzmann betragter 𒅆 ved dette Ord som et Fremhævelsestegn; og dersom dette virkelig skulde forholde sig saa, vilde det være det naturligste at formode et 𒁀𒅆 i det utydelige 𒁀𒅆 D6,34. Jeg har ovenfor (35) alt bemærket, at baade jeg og Norris have sammenstillet det som identisk med 𒅆 *t*, hvorimod de Saulcy, hvorvel han har fejlet i at tillægge 𒅆 Betydning af *g* (Journ. As. XVII. S. 565), rigtigere har adskilt disse to Tegn, der i deres Brug aldrig forblandes.

51. Tegnet 𒀭𒈾 forekommer vel ikke i noget Navn, som er bevaret i den persiske Text, men jeg omtaler det dog her, da det babylonske giver os en Anvisning til Bestemmelsen af dets Lyd. Det findes nemlig som förste Tegn i Navnet paa den armeniske By 𒀭𒈾ʒʒä (Bβ,25), der i den babylonske Text (Linie 49) gjengives ved 𒀭𒈾 𒁹𒈾 𒀭𒈾, hvor altsaa begge Stavelser begynde med samme Consonant, og hvorved tillige antydes, at dette Navn har begyndt med en eller anden Sibilant. Ligesom det babylonske 𒀭𒈾 endes

med *u*, hvad der i dette Navn endvidere tydelig vises ved Tilföjelsen af Vocaltegnet *u*, saaledes fremgaaer Udlyden *u* for det sakiske 𐎢𐎹𐎽 af dets Forekomst i Ordet 𐎢𐎹𐎽𐎢𐎺𐎢 eller 𐎢𐎹𐎽𐎢𐎺𐎢𐎽𐎢 (jfr. 60), der X13,12, 15,18 oversætter det persiske khšaþram, Rige; eftersom 𐎢𐎺𐎢 (*vn*) anvendes til Gjengivelse af *n*-Lyden efter et foregaaende *u* i Gundruš, ligesom 𐎢𐎽 *vk* til *k*-Lyden efter samme Vocal i Bagabukhša, Sugda (18). Tegnet 𐎢𐎹𐎽 maa derfor have udtrykt en Stavelse, som begynder med en Sibilant og ender med *u*; og da 𐎢𐎹 maa have betegnet Stavelsen *su* med det rene *s* (45), er det naturligst at antage, at 𐎢𐎹𐎽 har indeholdt den blandede Sibilant (eller Ganebogstavet) ʒ, og følgelig udtrykt Stavelsen ʒ*u*, hvorved ogsaa i det sakiske begge Stavelser af Navnet Ʒuʒʒä begynde med samme Consonant. Desuden findes 𐎢𐎹𐎽 anvendt i Verbet *ya*𐎢𐎹𐎽*tawä* (D6,11) og i Substantivet 𐎢𐎹𐎽 𐎢𐎹 (Bl. 5), der intet bidrage til Oplysning om Tegnets Betydning.

52. Tegnet 𐎽 forekommer blandt Navne kun i Khšyáršá eller Khšayáršá, hvori det indtager Pladsen mellem 𐎰𐎹𐎽 *k* og 𐎰𐎹𐎹 *är*, og altsaa nærmest gjengiver *šy* eller *šay*. At 𐎽 betegner en Stavelse begyndende med en Sibilant, fremgaaer desuden af det utvivlsomme Slægtskab, som er imellem de to Afledninger *är* 𐎱 *ärra* og *ar*𐎽*kkä* eller *är*𐎽*kä*, saa at begge Tegn 𐎱 *sa* og 𐎽 maae have begyndt med samme Consonant, altsaa med *s*. Med Hensyn til Vocalen i dette Tegn 𐎽, da bliver vel det persiske *a* foran *y* i Bágayádiš, Dárayavuš udtrykt tilligemed den foregaaende Consonant (*g, r*) ved Tegn, som udtrykke Stavelser paa *i* (*gi, ri*), hvad der synes at vise, at Slutningsbogstavet her egenlig var *y* (*gy, ry*), og Tegnenes Lyd derfor i disse Navne nærmest *gay, ray* (15). Ifölge dette kunde Stavelsen *sy, say* i Navnet Xerxes vel antages at have været udtrykt ved et Stavelsetegn, der havde Betydningen *si*. Denne Betydning *si* tillægger ogsaa Norris dette Tegn 𐎽, idet han derhos formoder, at det har begyndt Gjengivelsen af Hinduš i Gravindskriften L. 19 (det eneste Sted, hvor dette Navn forekommer), og at dette Navn følgelig paa Sakisk har lydt *Sindus*, og saaledes beholdt den indiske oprindelige *s*-Lyd; hvad forresten baade jeg og de Saulcy ligeledes tidligere have formodet, da vi begge ogsaa gik ud fra den Forudsætning, at dette Navn begyndte med samme Tegn, som fandtes i Xerxes, men derhos forblandede de to Tegn 𐎽 og 𐎽, som dog nöje adskilles i Brugen og aldrig forvexles. Men da det er tvivlsomt, hvorvidt 𐎽 har begyndt dette Navn (94), kunne vi ikke derpaa begrunde en Antagelse af *si* som dets Betydning; hvortil kommer, at denne Stavelse *si* har sit eget bestemte Tegn 𐎲𐎰, ligesaavel som Stavelsen ʒ*i* 𐎢𐎹𐎹. Vi maatte derfor ved at tillægge Tegnet 𐎽 en Udlyd *i*, tillige antage, at Skriften havde endnu en tredie Række *S*-Tegn foruden de to *s* og ʒ, hvortil vi ellers intet Spor finde. Jeg har imidlertid paa flere Steder gjort opmærksom paa, at Sproget sandsynligvis har besiddet, og Skriften ved særskilte Tegn udtrykt flere Selvlyde end det persiske, og jeg har navnlig sögt at paavise, at 𐎰𐎲 (*pä*) indeholdt en saadan Lyd, hvorved det adskilte sig fra 𐎢𐎹 *pa*. Det samme Forhold, troer jeg, er imellem 𐎱 *sa* og det her omhandlede Tegn 𐎽, der

utvivlsomt indeholder et *s*, og som jeg derfor omskriver ved *sä*. Dersom det endvidere forholder sig, som jeg har yttret paa flere Steder, at de to Vocallyde, som jeg udtrykker ved *ä* og *ü*, have havt en omtrentlig Udtale af *ia* og *iu* med en svag *i*-Lyd, vilde den sakiske Udtale af Xerxes' Navn omtrent have været *ïKsiârsa*, hvad der ikke er langt borte fra den persiske Form, og tillige turde vise, at denne snarere har været Khšyáršá end Khšayársá. Tegnet findes, foruden i det anförte Navn og Ord, endnu kun i to Ord, nemlig i Verbet 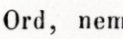 *särа* og i det oftere forekommende (ved Navn); og dette sidste Ord giver tillige et tydeligt Exempel paa, at disse to Tegn ere forskjellige i den ydre Form og ikke maae forblandes, saaledes som jeg gjorde i min tidligere Afhandling, men, som jeg nu seer, ikke i de af mine originale Afskrifter, hvor jeg havde været nær nok ved Indskrifterne til nöje at kunne följe Tegnenes enkelte Træk. (Om jfr. 122).

53. Jeg har ovenfor (39) anfört, at det persiske *þá* i Þáigarciš og *þa* i Þataguš gjengives ved , og at dette Tegn ikke kunde betragtes som indeholdende et beaandet Tandbogstav, men snarere et Ganebogstav eller en blandet Sibilant. Det förste af disse to Ord er Navnet paa en Maaned, der i det babylonske gjengives ved den nationale Benævnelse; det andet derimod begynder i den babylonske Text (Behist. Indskr. Lin. 6) med et det sakiske lignende Tegn, som Hincks (Nr. 73) læser *sa* med ⊐, men Rawlinson (Nr. 154) *ṣa* med ⊻, altsaa med den samme blandede Consonant, som ogsaa svarer til Begyndelsesbogstavet af . Da det sakiske i Benævnelserne paa större Lande mere stemmer med det babylonske end med det persiske, og da Ordet Þataguš ogsaa paa Græsk begynder med et *s* (*Σαττα-γύδαι*), er det sandsynligt, at dette ogsaa er Tilfældet med den sakiske Gjengivelse, og at Tegnet begynder med den blandede Sibilant (⊻ ʒ). Tegnets Vocal maa have været en *a*-Lyd, eftersom det er anvendt til Gjengivelse saavel af persisk *þá* i Þáigarciš som af *þa* i Þataguš, i hvilket Navns ene Form det derfor forbindes med et följende *at*, ligesom i , , med andre Tegn for Stavelser begyndende med *a* (*ap*, *ak*). Betydningen af dette Tegn maa saaledes have været, hvad jeg ovenfor (48) har bemærket, omtrent den samme som af , og kun forskjellig med Hensyn til Vocallyden. Da jeg har troet det rettest at omskrive ved ʒ*ä*, gjengiver jeg följelig Tegnet ved ʒ*a*. Foruden de anförte Tilfælde findes dette Tegn endnu i ʒ*apis* eller *päʒapis* (Bl. 10), og maaskee i *rista* og *pä**pti* (B*α*, 48, 66), men paa begge disse Steder er navnlig dette Tegn höjst utydeligt. I min Afskrift af D6, 19 begynder Navnet Þataguš med et tydeligt , hvorover jeg endog har skrevet et *sic*; men der kan dog ingen Tvivl være om, at enten jeg eller Indhuggeren har forglemt efter den förste lodrette Kile, som her er Fremhævelsestegnet (129), en lignende Kile, og at Navnet i Gravindskriften har begyndt (eller skulde have begyndt) med samme Tegn som ved Behistán.

54. Ordet Pársa, en Perser, i Entalsformen gjengives ved 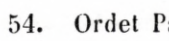 ; da Sproget i dette Tilfælde fordrer en Endelse *r*, og da den rene Sibilant *s*, der findes i det persiske, i den anden Form af dette Ord er gjengivet i *sa*, udtrykker Tegnet 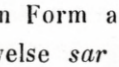 her en trelyds Stavelse *sar* eller *sr*. Det samme Tegn forekommer i Begyndelsen af Zaranka (thi hvorvel det er noget mangelfuldt, lade dog de tilbageblevne Træk i min Afskrift af D6,18 sig ikke henföre til noget andet Tegn end netop). Det gjengiver her det persiske *za* foran *ra*, og svarer altsaa nærmest til Stavelsen *zar*, der i Persisk begynder med det blöde *z*. I Nabukudracara gjengiver det *cara*, eller, da baade den babylonske og hebraiske Form af dette Navn mangler det sidste *a*, rettere blot Stavelsen *car*, der i Hebraisk skrives צר, og dette Tegn svarer altsaa her nærmest til en trelyds Stavelse *ʒar*, der begynder med den blandede Sibilant. Det fjerde Navn, hvori dette forekommer, er i Gravindskriftens Gjengivelse af Mudráya (thi ogsaa her kunne de tilbageblevne Træk kun have tilhört dette Tegn), og da det her foran 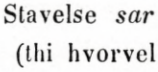 *ra* gjengiver den Stavelse, som i Behistán udtrykkes ved 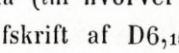 *ʒä*, udtrykker det ogsaa her nærmest Stavelsen *ʒar* eller *ʒr*. Da det ikke er rimeligt, at Consonanten i disse fire Navne har modtaget en og samme Lyd, have vi saaledes samme Tegn anvendt til at udtrykke de tre Stavelser *sar*, *sr* i Parsar, *zar*, *zr* i Zaranka, der begynde med de rene Sibilanter, og *ʒar*, *ʒr* i Nabukadracara, Mudráya, der begynder med en blandet, eller rettere blot de to trelyds Stavelser *sr* og *ʒr*, fordi den blöde Lyd *z* synes at have manglet i Sproget og gjengives afvexlende med Tegn for de rene eller for de blandede Sibilanter. Denne Brug af samme Tegn til de to trelyds Stavelser *sr* og *ʒr*, medens tvelyds Stavelserne (*sa*-*ʒa*, *si*-*ʒi*, *su*-*ʒu*, *sä*-*ʒä*) udtrykkes ved særegne, synes derved at tyde hen paa, at Skriften ikke har adskilt saadanne trelyds Stavelser, men hvad enten de begyndte med det rene *s* eller det blandede *ʒ*, udtrykt dem uden Forskjel ved samme Tegn. Forresten forekommer Tegnet ikkun i de fire anförte Egennavne, hvorimod Stavelsen *sar* i 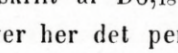 *ärsarra* er udtrykt ved to Tegn, endskjönt dette Ords Dannelse og vistnok ogsaa vedkommende Stavelses Lyd er overensstemmende med 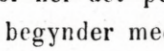 *Parsarra* eller, ifölge min her brugte Omskrivningsmaade, *Perserra*. I andre Ord, som 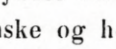 *sarek*, 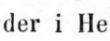 *taʒʒäram* (persisk tacaram), hvor i lignende Tilfælde et trelyds Stavelsetegn ofte er brugt, og vel ogsaa her kunde bruges foran *r*, er kun anvendt Tegn for tvelyds Stavelserne *sa*, *ʒa*. Medens vi saaledes ved hver af de tre foregaaende Bogstavrækker, *k*, *p*, *t*, have to Tegn for trelyds Stavelsen endende med *r*, have vi her ikkun et, og det tilmed et meget sjældent Tegn, som endda synes at udtrykke tvende Stavelser med forskjellig Begyndelsesbogstav (*s*, *ʒ*).

55. Tegnet anvendes i Slutningen af Navnet paa Persien, Pársa, gjengivende *sa*, hvoraf det sikkert fremgaaer, at dets Begyndelsesbogstav er *s*. Da vi have andre Tegn for Stavelserne *sa* og *sä*, og der ikke er nogen Grund til at formode en Vocal-

forandring i dette Navn, ligesom vi derhos kjende andre Tegn for Stavelserne *si* og *su*, maa Tegnet 𒋗 have udtrykt en trelyds Stavelse begyndende med *s*. Norris tillægger det Betydning af *san*, fordi Rawlinson saaledes udtyder det babylonske Tegn med samme Form. Vel antager Navnet paa Landet Assyrien (A𒊏urá) et Slutnings-*n* (Bβ,41), ligesom ogsaa Navnene paa Byerne Ragá (Bβ,54,73), Rakhá (Bγ,14), Kuganaká (Bβ,5), og paa Floden Tigra (Bα,69), hvilket *n* er udtrykt ved Tegnet 𒉡 (58); men dette *n* er snarere et Böjningsaffix, som ikke kan finde Anvendelse ved Navnet Pársa. Overensstemmelsen med det babylonske kan heller ikke afgive noget afgjörende Bevis for de enkelte Tegns Betydning; thi vi have flere Tegn med aldeles samme ydre Form, som desuagtet have höjst forskjellig Betydning; saaledes er f. Ex. i Sakisk 𒀸 utvivlsomt *mas*, 𒈾 *për*, 𒉿 *pä*, medens disse Tegn i det babylonske udtydes af Rawlinson *mi* (85), *sap* (med 𒁍 151), *bat* (84), og af Hincks *mi* (64), *zab*, *sab* (med 𒋛 149), *gi*, *bid*, *mad* (17). Da Navnene paa Landene Zaranka, Katpatuka, Sugda, Par𒊏ava og paa Landskabet Kampada i det sakiske endes paa *s*, der er udtrykt i de Stavelsetegn, hvormed disse Navne ende, vilde det have större Sandsynlighed for sig i Overensstemmelse hermed at tyde 𒋗 *sas*. Herimod taler imidlertid den Omstændighed, at Landenavnene i Behistán-Indskriften sædvanligt ere Flertalsord med Tilföjelse af Flertalsendelserne *p* og *pä*, og at Formen 𒀸𒉡 𒋗 ogsaa bruges adjectivisk i Forbindelse med andre Flertalsformer, som: *Tessuwep* 𒀸𒉡 𒋗 *'iak Madapä* (Bβ, 12, 60, 73). Da nu Folkenavnet i Entallet utvivlsomt er *Perser*, *Perserra*, *Perserkär*, forekommer det mig sandsynligst, at disse Former forholde sig til 𒀸𒉡 𒋗 paa samme Maade, som *Arminiyarkär*, *Arminiyara*, en Armenier, til *Arminiyap*, Armenierne eller Armenien, som *Babilürkär*, en Babylonier, til *Babilüp*, Babylonierne eller Babylonien, og at følgelig Slutningstegnet af 𒀸𒉡 𒋗 indeholder den Flertalsendelse *-p*, der ellers er udtrykt ved 𒁍 föjet til det foregaaende Stavelsetegn endende paa en Vocal. Denne Betragtning giver os for Tegnet 𒋗 Betydningen *sap* eller overhovedet trelyds Stavelsen *sp*, og da rimeligvis ogsaa *šp*, efter hvad jeg ovenfor (54) har anfört. Tegnet 𒋗 findes imidlertid ikke brugt uden i Ordet 𒀸𒉡 𒋗 og maaskee i 𒈾𒈾𒋗 𒋗𒁍 𒁍𒁍 (jfr. 123); derimod ere Stavelserne *šap* og *šip* i Ordene 𒀸𒉡𒁍 𒈾𒈾 og 𒁍𒁍 𒀸𒁍 udtrykte ved to Tegn.

56. Som Slutningsbogstav findes *s* i det ovenfor (46) omhandlede Tegn 𒀸 *as*, og endvidere i Tegnene 𒄩 *ks* (20), 𒌑𒈾 *ts* (36), 𒌑𒄩 *rs* (68), 𒀸 *ws* (81), saa at vi fra Egennavne og persiske Ord kjende 17 Tegn, hvori der forekommer en Sibilant, ren eller blandet. Af disse udtrykke to Tegn de blotte vocallöse Consonanter *s* og *š*; otte betegne Stavelser, hvori disse ere Begyndelsesbogstaver med en Vocal til Udlyd, nemlig:

𒋗 s, 𒊭 sa, 𒋢 sä, 𒋗𒀸 si, 𒋛 su;
𒈾 š, 𒀸𒉡𒁍 ša, 𒊭 šä, 𒈾𒈾 ši, 𒋛𒁍 šu.

Af de övrige syv Tegn ere de fire for trelyds Stavelser endende paa *s* og begyndende

med en uensartet Consonant, et for Stavelsen *as*, og to for trelyds Stavelser begyndende med en Sibilant, nemlig:

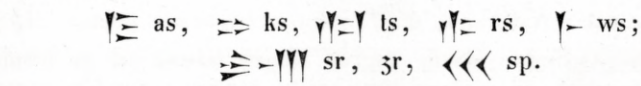

Jeg har derhos antydet, at den sidste Række, hvori *s*-Lyden er Begyndelsesbogstavet, er fælles for begge Sibilanter *s* og *ʒ*, og det samme synes at være Tilfældet med den förste, hvori *s*-Lyden er Slutningsbogstavet (81). Til disse 17 Tegn kan man med större eller mindre Sandsynlighed endnu henföre sü 109, ʒü 110, aʒ 105, og maaskee sn 112, ss 121, hvilke fem ene findes anvendte i sakiske Ord, og endelig eller et lignende Tegn med Betydning *ps* (113). Iövrigt kan her bemærkes, at i Egennavne udtrykkes ved to Tegn Stavelserne: *sak*, *sik*, *sug* i *sâksapavana*, *Sâkka* (Khśaþrapávan, Saka), Sikaþauvatiś, Sugda; *sat*, *ʒat* i *Sattërritta* eller *Sâttërrita* (Khśaþarita) og *Ʒattagus* eller *Ʒâttagus* (Þatagus); samt *sis* i Dadarśiś og de analoge Stavelser *ʒaʒ*, *ʒis*, *ʒuʒ* i *Ʒaʒʒäna* (Zazána), *Ʒispis* (Ciśpiś) og *Ʒuʒʒä*. Heraf tör vi dog ikke med Sikkerhed slutte, at Skriften har manglet Tegn til at udtrykke trelyds Stavelserne *sk*, *st*, *ss*.

56. Til at udtrykke *n*-Lyden besidder den oldpersiske Skrift to Tegn, hvoraf det ene kun anvendes, naar Vocalen *u* följer derpaa; men den derved dannede Stavelse *nu* forekommer ikke i noget Egennavn. I det sakiske derimod udvise Egennavnene og de optagne persiske Ord otte Tegn, nemlig: 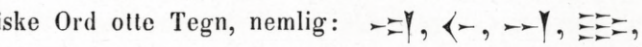 (19), hvori *n*-Lyden udgjör en Bestanddel. — Den persiske Stavelse *na* gjengives ved det förste af disse Tegn i Ainahira, samt i Slutningen af Ord, dels efter en Selvlyd i Utána, ardastána, Hagmatána, Vivána, Aþrina, Yauna, dels efter en uensartet Consonant i Bagabigna, Vidarna, Ariyáramna, og efter *n* udtrykt i det foregaaende Tegn i Adukana, Viyakhana, Kuganaká, (Aþagina). Paa samme Maade gjengives det persiske *ná* ved Tegnet i Anámaka, Patigrabaná, og i de af det persiske tilligemed Genitiv-Endelsen optagne Ord dahyunám, zanánám, samt ariyánám (der ikke selv forekommer i det persiske). Dette Tegns Betydning er derfor utvivlsomt *na*, hvad ogsaa almindeligt er blevet antaget. Dog troede jeg tidligere, at ogsaa kunde udtrykke den blotte vocallöse Consonant *n*, eftersom det forekommer paa to Steder i Omskrivningen af framátáram, hvis Slutning X15,6 er 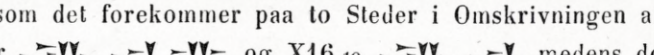 og X16,10 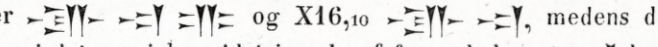 , medens den ellers skrives 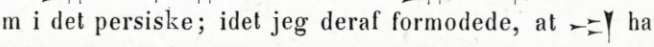 *ram*, som i det persiske; idet jeg deraf formodede, at havde været anvendt til en Art Understöttelse af det följende *m* eller i Stedet for dette, og derfor her ikke kunde have været fulgt af Vocalen *a*. Men da dette vilde være et aldeles enestaaende Tilfælde, hvori anvendtes paa saadan Maade, er der al Grund til snarere at antage, at Indhuggeren har begaaet en Uagtsomhedsfejl ved Indskydelsen af foran i X15,6, og

enten denne eller Afskriveren ved Ombytningen af 𒉿 og 𒉿𒌋 i X16,10.*) Derimod maa Gjengivelsen i Adukani (hvoraf kun findes Genitiven Adukanáiš B II, 69) af persisk *ni* ved 𒉿 *na* (ligesom omvendt i Naditbira, § 57) snarest anses at grunde sig paa en noget forandret Udtale, og kan paa ingen Maade afgive nogen Grund til at formode, at dette Tegn 𒉿 ogsaa skulde have udtrykt Stavelsen *ni*, hvortil der haves et andet bestemt Tegn. I det sakiske findes dette Tegn 𒉿 *na* meget ofte anvendt, navnlig som Endelse for Ejeforholdet eller Genitiv. Desuden forekommer det ogsaa i sakiske Ord, saavel foran Stavelsetegn begyndende med *a* (som 𒉿 *anri*, ñ𒉿 *ap*, *ïn*𒉿 *akkaniwa*), som foran Tegn begyndende med en Consonant (𒉿 *nta*). Derhos findes det baade efter en Vocal: *putta*𒉿, *reswinä*𒉿, *reswä*𒉿, *sisnä*𒉿 (hvor det afvexler med 𒀀 *ni*), og efter en Consonant *n*, *r*, *t*, i *ken*𒉿, *ter*𒉿, *annâppet*𒉿, og endelig i det tvivlsomme Ord 𒉿 𒀀 𒁹 (Bα,67).

57. Den persiske Stavelse *ni* gjengives ved 𒀀 i Nisáya, Kápišakániš, Varkániya, Imaniš, Hakhámaniš, Hakhámanišiya, Arminiya, Marduniya, hvoraf dette Tegns, af alle ogsaa antagne, Betydning *ni* tilstrækkelig fremgaaer. Naar dette Tegn 𒀀 *ni* anvendes i Begyndelsen af Naditbira til Gjengivelse af persisk *na*, hidrører det derfra, at den sakiske Form har holdt sig nærmere til den babylonske, hvori dette semitiske Navn begynder med et Tegn, som ligner det sakiske 𒀀, (§ 61), hvilket Rawlinson udtyder *ni* (Nr. 97) og Hincks (Nr. 67) hellere *ne* eller *no* end *ni;* den lukte Vocal her bestyrkes ved Rawlinsons skarpsindige Fortolkning af dette Navn, idet han jævnförer dets förste Del med נְדַת hos Ezek. 16, 33, en stor Gave, og derfor udtyder Navnet *Nidita-bel* Guds Gave.**) I sakiske Ord findes 𒀀 *ni* hyppigt; det er den anden Persons Pronomen 𒀀 *ni* med Accusativ 𒀀 *nin;* det begynder Flertalsformen af det förste Pronomen 𒀀 *niku* (vi), og de possessive 𒀀 *kavi* vor, og 𒀀 *tawi* hans. Desuden findes dette 𒀀 *ni* i andre Ord, i Begyndelsen: 𒀀*skis*, 𒀀, efter en Vocal: *tiriwa*𒀀*wen* (Bα,5), *ïnnâkka*𒀀*wa*, *tä*𒀀*m*, 𒀀, *tu*𒀀*ś*, og efter en Consonant: *sin*𒀀, *täl*𒀀, og i *s*𒀀*snä*𒀀, hvis sidste 𒀀 afvexler med 𒉿 *na*.

58. Den persiske Skrift udtrykker ikke *n* foran en Consonant, en Egenhed, den har tilfælles med andre, som med den nordvest-indiske Skrift af semitisk Oprindelse. Den

---

*) Dette vilde ingenlunde være det eneste Exempel paa, at Indhuggerne af Kileindskrifterne ogsaa kunde begaae Fejl. Et af de tydeligste Exempler herpaa afgiver det Exemplar af Indskriften X13, som findes paa den vestlige Trappe, hvor Indhuggeren har glemt 𒉿𒀀 i Ordet *sâkri* efter 𒉿 ak, og derefter uden videre indskudt det, ledsaget af et Fremhævelsestegn 𒁹 (𒁹𒉿𒀀) midt i det följende Ord 'Akkamânissiya, efter det samme Tegn 𒉿 ak.

**) Journ. roy. Asiat. soc. XIV. Analysis of the text. p. 88.

sakiske Skrift derimod udtrykker *n* ogsaa i denne dets Forekomst. Dette *n* gjengives i Hi*n*duš, Vi*n*dafra ved 𐎭; og ved samme Tegn udtrykkes i Zara*n*ka (Σαραγγαι) *n* foran Strubelyden i Behistán-Indskriften, medens denne Lyd betegnes ved 𐎮𐎭 i Gravindskriften. Den samme dobbelte Betegnelse anvendes i Gjengivelsen af Navnet Ciþratakhma, idet der imellem *ssa*, der svarer til *þra*, og *takhma* indskydes sædvanligst 𐎭, men i Bg,1 𐎮𐎭, der bestyrker Opperts Formodning (Journ. Asiat. XVII, S. 565) om, at dette Navn er at jævnføre med Herodots (VII, 121) Τριτανταίχμης. Af disse Navne fremgaaer det tydeligt, at begge Tegn 𐎭 og 𐎮𐎭 have været *n* eller have endt derpaa, saa at Forholdet mellem disse da vil være det samme som imellem 𐎮𐎡 *k* og 𐎮𐎢 *ak*, 𐎠𐎡 *p* og 𐎢𐎭 *ap*, 𐎱𐎡 *s* og 𐎠𐎢 *as* o. s. v. Da fremdeles begge Tegn uden Forskjel anvendes i disse Navne efter *a*, men derimod 𐎭 ogsaa efter *i*, vil følgelig 𐎭 have betegnet den blotte Consonant *n* og 𐎮𐎭 Stavelsen *an*. Til dette Resultat er Hincks forlængst kommet, og Norris afviger herfra ene deri, at han udtyder det förste 𐎭 som *in*, ligesom 𐎮𐎡𐎢 som *ik*; men begge disse Tegns Forekomst efter et *a* er tilstrækkelig til at vise, at de ikke udelukkende have begyndt med en bestemt *i*-Lyd, hvad der ogsaa fremgaaer af Analogien med de övrige lignende Tegn og af deres Brug i egenlige sakiske Ord. Saaledes forekommer her Tegnet 𐎭*n* ikke blot efter *i*: *Pati*𐎭, *si*𐎭*ni*, *ni*𐎭, *tërti*𐎭*ti*, men ogsaa efter *a*, *ä* og *u*, som i *kûkta*𐎭*ta*, *na*𐎭*ta*, *titä*𐎭*ra*, *pu*𐎭*käta*. Ligesom de övrige Tegn for vocallöse Consonanter, forekommer 𐎭 i Begyndelsen af Ord foran en Consonant, hvor det, ligesom hine andre, i Udtalen maa have været understöttet af en foregaaende *i*-Lyd, eller været Betegnelse for Stavelsen *in* eller efter min Omskrivning *ïn*; saaledes som 𐎭*nâkkaniwa*, 𐎭*nä*. Derimod formoder jeg, at i de övrige Ord, som Norris lader begynde med dette Tegn, 𐎭*palüwa*, 𐎭*nurukit*, 𐎭*kanä*, 𐎭*kennä*, 𐎭*kenna*, 𐎭*nippäta*, dette 𐎭 snarere bör henföres til Slutningen af det foregaaende Ord, som en Art Böjningsaffix; men dette Spörgsmaals Afgjörelse har ingen Indflydelse paa Bestemmelsen af Tegnets Lyd. Tegnet 𐎭 maa have havt Udtalen *ïn*, hvor det forekommer som Böjningsaffix, eller som Del af en saadan, efter en foregaaende Consonant; hvad der er Tilfældet ved Flertalsformer paa 𐎠𐎡 *p*, hvor 𐎭 ofte indskydes foran Genitiv-Affixet 𐎮𐎭 *na*, som om det skulde forebygge et altfor haardt Sammenstöd af Consonanter, f. Ex. *ärsäkkäp-ïnna*, *Züp-ïnna*. Den samme Udtale har 𐎭 vel ogsaa havt i 𐎢𐎭 *apn* eller *ap-ïn*, der uden Forskjel afvexler med 𐎢𐎭 𐎢𐎮𐎭 *appin* (*app-in*).

59. Tegnet 𐎮𐎭 *an* findes ene brugt efter et foregaaende *a*, som, foruden i de ovenfor anförte Navn, Zaranka, Ciþra*n*takhma, endvidere i Upadara*n*ma, og i de sakiske Ord *na*𐎮𐎭*ri*, *näwa*𐎮𐎭, *näwa*𐎮𐎭*kä*, og i Ordet 𐎮𐎭 𐎮𐎭 𐎮𐎭 en Dag. Fremdeles forekommer dette 𐎮𐎭 efter flere Navne paa *a*, Aþurá, Ragá, Rakhá, Kuganaká, Tigrá (jfr. 55, hvor dets Tilföjelse snarest synes at være et Böjningsaffix, analogt med den ovenfor antydede Anvendelse af 𐎭 *n*), og i Begyndelsen af sakiske Ord, 𐎮𐎭 *ka* og 𐎮𐎭*kärinä*

Bγ,68, som vel ogsaa i 𐎠𐎹𐏁 *ziya* 𐎠𐎹 (Bd,47) og 𐎠𐎹 𐎢𐎼𐎠 𐎢𐎼 Hav (see nedenfor). — Men foruden denne phonetiske Betydning har 𐎠𐎹 en anden, hvorpaa Holtzmann (Zeitschrift d. D. Morg. G., V. 165-66) især har gjort opmærksom, en ikke-phonetisk, da det bruges i visse bestemte Tilfælde som et Fremhævelsestegn i Lighed med de to andre, 𐎹 og 𐎠 (129). Tegnet 𐎠𐎹 forekommer nemlig i Gjengivelsen af Auramazda; og da her det sakiske 𐎠𐎹 𐎲 𐎢𐎼𐎼𐎠 svarede til det persiske *aura*, antog jeg i mit første Arbejde, og de Saulcy senere med mig, at 𐎠𐎹 betegnede Vocalen *a*. Dette samme 𐎠𐎹 begynder Ordene: Gud 𐎠𐎹 𐎠𐎼 𐎠𐎼𐎹, og Himmel 𐎠𐎹 𐎲𐎼𐎼 𐎠𐎼𐎼; og da begge disse, ligesom Navnet Auramazda, fattes det Fremhævelsestegn, som ellers overalt findes foran Navne og betydelige Ord, som Konge, Menneske, Folk, Jord o. s. v., troede jeg, at denne Udeladelse nærmest rejste sig deraf, at disse Ord vare tilstrækkelig fremhævede ved deres Betydning, uden at behöve noget særeget Fremhævelsestegn. Men Tegnet 𐎠𐎹 kan ikke have anden phonetisk Betydning end *an*, en Stavelse, som ikke kan have udgjort Begyndelsen af Navnet Auramazda; ligesom der heller ikke er nogen Grund til at antage, at 𐎠𐎹 ogsaa betegnede et *a* udtalt gjennem Næsen, et nasalt *ã*, saaledes som Norris synes tilböjelig til at formode; thi det Pehlevi Navn for Auramazda, som han stötter sig til, אוהרמזדי, skylder sin Læsning *Anhuma* ene til de senere Parsers Uvidenhed, der have forglemt, at 𐎹 ligesaavel betegner *r* som *n* og *v*, og dette Navn maa læses ganske ligesom אוהרמזדי Navnet paa Shahpúrs den andens Fader i dennes Pehlevi Indskrift (meddelt i Journ. As. 1841, XI, S. 643). Desuden faae de andre Ord for Gud og Himmel først deres rette Lys ved Udsondringen af det begyndende 𐎠𐎹. Ordet Himmel lyder da 𐎲𐎼𐎼 𐎠𐎼𐎼 *käk* og gjenfindes i det tyrkiske كوك, hvormed de Saulcy (Journ. As. XIV, S. 159) har jævnfört det; medens Ordet Gud, 𐎠𐎼 𐎠𐎼𐎹 *nâp* eller *nâb*, er ikke blot beslægtet med det babylonske נבו, som Holtzmann formoder, (idet han tillige bemærker, at dette Ord ved Siden af at have betegnet en bestemt Guddom tillige i Almindelighed har udtrykt Begrebet Gud, eftersom Navnet Nabunabus synes at betegne det samme som Indernes devadeva, deus deorum, dominus dominorum), men er ligefrem dette Ord optaget i det sakiske, omend i en noget forandret og sagtens bedre lydende Form; og dette Laan afgiver derhos et Bidrag til Oplysning om dette Folks oprindelige Culturtilstand. I den store Behistán-Indskrift findes 𐎠𐎹 ikke blot ved Ordene Auramazda og Gud, (Himmel forekommer der ikke), men ogsaa ved Ordet Dag 𐎠𐎹 𐎠𐎼 𐎠𐎹, Maaned 𐎠𐎹 𐎠𐎼𐎲𐎲𐎲 𐎢𐎼, og det tvivlsomme 𐎠𐎹 𐎲𐎹 𐎠𐎼 𐎢𐎹 𐎠𐎼 (ved Dag og Nat Bα,16), samt, hvad der tydelig beviser dette Tegns ikke-phonetiske Betydning, foran Maanedernes Navne, der alle ere optagne af det persiske, og som der ikke begynde med nogen Nasallyd, ligesom de i det sakiske ikke ere ledsagede af Fremhævelsestegnet 𐎹. Hertil kommer, at ogsaa det babylonske Tegn 𐎠𐎹 baade har den phonetiske Betydning *an* og den ideographiske af Begrebet Gud (Rawlinson Nr. 93, Hincks Nr. 70), og herfra stammer den sakiske Brug af dette Tegn. Jeg tiltræder derfor fuldkommen Holtzmanns sindrige For-

mening om dette Tegns dobbelte Betydning, dels som Stavelsen *an* og dels som et Fremhævelsestegn, der anvendes foran Ordene Auramazda, Gud, Himmel, Dag, Maaned og Maanedernes Navne, og hvor dette 𒀭 forekommer som Fremhævelsestegn uden phonetisk Betydning, omskriver jeg det ved ñ (et Tegn, som ellers ikke behöves hverken i Sakisk eller Persisk og et stort Begyndelsesbogstav af det derved fremhævede Ord, som ñ*Nân*, Dag, ñ*Adukennas*, ñ*Bagiyadis* o. s. v. Naar dette Tegn 𒀭 i Indskriften D5 ved Alvend, der begynder med: ñ*Nâp* 𒀭 *ärsa-ärra* ñ'*Uramazda*, ogsaa er anvendt foran Adjectivet *stor*, hidrörer dette vistnok ene fra en Unöjagtighed hos Indhuggeren, fremkaldt derved, at det följende Ord, ligesom det förste, skulde begynde med dette Fremhævelsestegn. Ordet Hav 𒀭 𒀭𒌋 𒆳, der begynder med samme Tegn, forekommer to Gange, nemlig Bα,11, hvor Flertallet, ledsaget af et Fremhævelsestegn, 𒁹 𒀭 𒀭𒌋 𒆳 𒁹𒁹𒁹, oversætter det persiske tyaiy darayahyá, de paa Havet, og D6,23, hvor det danner Begyndelsen af det Ord, der oversætter den persiske Sammensætning (pá)radaraya, de hinsides Havet; her mangler vel Fremhævelsestegnet 𒁹, men det samme er Tilfældet der i Linie 20 ved tigraka'udâp, og paa begge Steder gaaer det relative Pronomen 𒁺 𒁹 foran. Det er derfor sandsynligst, at 𒀭 i dette Ord (Hav) ikke er et Fremhævelsestegn, men at det har sin virkelige Lyd-Betydning *an*, især da Flodnavnet Ufrátu (Eufrat) er fremhævet ved Tegnet 𒄿 (Bα,72) og Tigrá (Tigris) ved 𒀸 (Bα,66), samt Ordet Flod 𒀀 𒁹 *'isü* enten ved det sidste Tegn (Bα,66), eller uden noget af disse (Bα,77).

60. Tegnet 𒁺 findes blandt Navne kun i Gundruš, hvor det udtrykker *n* efter *gu* (𒄷), og derfor tyder Norris det *un*, ligesom 𒁺 *uk* (18); men i Analogi med dette, maa 𒁺 snarere antages at have udtrykt trelyds Stavelsen *vn*, der tillige kunde bruges efter *u*, som Tegn for den blotte Consonant, idet Begyndelses-Consonanten opslugtes af den foregaaende ensartede Vocallyd. Det babylonske 𒁺 med samme Ydre betegner derhos saavel *un* som *van* eller *wen* (Rawlinson Nr. 95, Hincks Nr. 72). Ligesom ved 𒁺 *vk*, udelader jeg *v* i Omskrivningen af 𒁺 *vn*, hvor det följer efter et *u*, hvorover jeg anbringer Circumflextegnet (*û*), men ellers omskriver jeg det ved *wen*. I sakiske Ord bruges 𒁺 til Betegnelse af *n*-Lyd efter et foregaaende *u* i *muru* 𒁺, og ved den förste Persons Pronomen, hvor det danner en Accusativ 𒁹 𒁺 𒁺 *Ûn*, mig (ligesom *nin*, dig, af *ni*). I X15,17, 13,11 findes endog 𒁺 alene som Acc. af dette Pronomen, medens denne Casus i samme Sætning D6,42, 3,19 og X17,19 er udtrykt regelret ved 𒁹 𒁺 𒁺; og, da Manglen af 𒁹 𒁺 findes i alle Exemplarer af de to förstnævnte Indskrifter, tör man ikke antage, at det der er glemt af Indhuggeren, især da den betegnede Lyd neppe har været meget forskjellig, enten den udtryktes ved et eller to Tegn. Fremdeles forekommer 𒁺 i de to Participial-Flertalsformer *tiriwani* 𒁺, *üttini* 𒁺, samt i det Ord, der oversætter det persiske khšaþram, Rige, og som skrives 𒆳 𒁺 𒀸 X13,12 eller 𒆳 𒁺 𒄷 𒀸

X15,18*), altsaa *ʒûnmu* eller *ʒûnkumu*. Denne Indskydelse af *ku* i den ene Form, som fattes i den anden, denne Vaklen i Skrivningen, der neppe kan hidröre fra Indhuggerens Unöjagtighed, synes at tyde hen paa, hvad Norris ogsaa formoder, at Næselyden i dette Ord har været en Guttural-Nasal *ng* eller $\tilde{g}$, saa at Ordet nærmest har været udtalt som *ʒûg̃mu*. Dette Exempel vilde tillige vise, at det sakiske Sprog har besiddet denne Nasallyd, som, skjönt sjælden mærket i Skriften ved særegne Tegn, findes ikke blot i de fleste, om ikke alle, japetiske Sprog, men ogsaa, og som det synes hyppigere, i skythiske. Det er fremdeles rimeligt, at samme Guttural-Nasallyd har været i andre Ord, navnlig foran et følgende *k*, som i *Zaranka*, *anka*, og at Skriften har stillet de to *n*-Lyde, *n* og $\tilde{g}$, i samme Forhold til hinanden, som de övrige haarde og blöde Bogstaver, og som *v* og *m*, og derfor udtrykt dem ved samme Tegn.

61. Tegnet 𒀀 findes ikkun i et eneste Navn, Nabunita, hvor det gjengiver det persiske *ni*, uden at det dog kan antages at have betegnet denne Stavelse, da hertil haves et andet Tegn 𒄿 med fuldkommen sikker Betydning. Norris udtyder det *nĭ* med kort *i*; men dette vilde da være det eneste Tilfælde, hvor Skriften ved særegne Tegn adskilte en kort og lang Vocal. Derfor er denne Betydning ikke sandsynlig, tilmed da 𒄿 i de fleste Tilfælde er anvendt, hvor det svarer til en kort Vocallyd, og begge disse Tegn aldrig forblandes, uden i et eneste Tilfælde, som findes i den i hver Henseende upaalidelige eller besynderlige Artaxerxes-Indskrift (A 21), hvor det Ord, der ellers skrives 𒄿 𒁹𒀀𒁹 *niskis*, i Linie 5, begynder med 𒀀 i Stedet for 𒄿; hvorimod de ellers nöje adskilles, selv i beslægtede Ord, som i 𒄿 𒁹 Familie, Slægt, Æt, men 𒀀 𒁹 og 𒀀 𒁹 𒄿 nedstammende fra; fremdeles er den enclitiske Form af den anden Persons Pronomen 𒄿 *ni* altid 𒀀. Dette Tegn kan derfor ikke antages, kun at have adskilt sig fra 𒄿 *ni* ved den blotte Lydlængde. Heller ikke kan 𒀀 have udtrykt en trelyds Stavelse (f. Ex. *nit*), da det forbinder i Ejeformen af det förste personlige Stedord Ordstammen 𒁹 *u* med Endelsen 𒅀 *na* (𒁹 𒀀 𒅀), og der Bγ,83 forekommer 𒀀 𒀀 𒅀, hvor to Consonanter (*kt*) følge efter dette Tegn. Det lignende babylonske Tegn udtyder Rawlinson som *ni* (Nr. 97) og Hincks (Nr. 67) tildels ligesaa, skjönt han foretrækker *ne* eller *no*; og dette yder saaledes ingen Hjælp til Oplysning om det sakiske Tegns virkelige Betydning, ligesaalidt som den babylonske Form af Nabunita, da den sidste Del af dette Navn *bita* her er gjengivet ved 𒁁, hvis phonetiske Betydning er

*) Norris antager det sidste Tegn for 𒁁 *vk*; men hvorvel jeg undertiden har forblandet de to Tegn 𒁁 og 𒅔, har jeg dog adskilt dem i min Afskrift saavel af det Exemplar af X13, der findes paa Bygningsfundamentet, altsaa lige ved Jorden, som ogsaa af X15, og paa begge Steder endes dette Ord med et tydeligt 𒅔 i mine Afskrifter.

i, men som tillige maa have været et ideographisk Tegn for et Ord, der har lydt omtrent *nit* (Rawlinson, Hincks Nr. 3). Nabunita er imidlertid gjengivet ved *Ναβόννητος* hos Herodot, *Ναβόννηδος* hos Josephus (jfr. Rawlinson, Journ. roy. As. Soc. X. 123), hvori det persiske *i* svarer til græsk *η*, ligesom i Arbira, *Ἄρβήλα*, Naditbira, jfr. *Βήλος*. Da nu i disse to Ord Stavelsen *bi*, *βη* udtrykkes i det sakiske ved *pä*, *bä*, formoder jeg, at Tegnet , der i Nabunita svarer til *ni*, *νη*, har indeholdt den samme Vocallyd som , altsaa betegnet Stavelsen *nä*, en Lyd, der baade passer ind i de ovenfor anførte Tilfælde og til Tegnets övrige og ikke sjældne Forekomst, nemlig i Slutningen af *appi*, *ïn*, *wes*, *ïsnis*, og i Midten af *a**ra*, *përsatti**ka*, *sis**na*, *resvi**na* (D3,13, beslægtet med *resväna* D3,18). I Begyndelsen forekommer i de för anförte *nävân*, *näkti*, og maaskee i et Ord Bγ,72, hvor det dog er uklart, om Tegnet foran er eller , og om Ordet altsaa er *näpip* eller *ärpip* (Norris S. 197).

62. Tegnet er indskrænket til tvende Navne. I Nabukudracara gjengiver det de to Stavelser *nabu*, medens de samme to Stavelser i Nabunita blive en Gang (γ,53) gjengivne ved *nabu*, men ellers ved . Disse to Navne forekomme jævnsides hinanden i Indskrifterne, da Nabunita, den sidste Konge i Babylon, var Fader til Nabukudracara, under hvis Navn to forskjellige Oprörere optraadte. Begge Navne begynde baade i det persiske og i det babylonske paa samme Maade, og den forskjellige Skrivemaade i det sakiske, idet Faderens Navn her altid efter indeholder et *pu*, *bu*, medens det fattes i Sönnens, kan neppe hidröre fra andet, end en noget forskjellig Udtale, hvorved Sönnens Navn, af en eller anden Grund, har mistet *u*-Lyden af Stavelsen *bu*. Ifölge dets Forekomst foran *pu*, *bu*, kan Tegnet ikke have udtrykt de to Stavelser *nabu*, ej heller Stavelsen *na*, hvortil et andet Tegn er bestemt; men det maa have betegnet *nab*, *nap*, saaledes som Hincks ogsaa udtyder det samme Tegn i det babylonske (Nr. 183), eller efter min Omskrivningsmaade en trelyds Stavelse *np*, *nep*, *neb*. Tegnet forekommer ene i disse to Navne og ikke i noget sakisk Ord, medens derimod den samme Stavelse *nap* eller den lignende *nâp* i *ñNâp* er udtrykt ved to Tegn , som ogsaa *nip* i *tanip*. Det samme er Tilfældet med andre trelyds Stavelser: af *nn*-Rækken *nân*, *nan* og *nin* (*nanta*, *nânri*, *ñNân*, *nin* dig), af *nk*-Rækken *nâk*, *näk* (*ïnnâkkaniwa*, *näkti*), og af *ns*-Rækken *nas* og *nis* i *Adukennas*, *Nissaya*, *niskis*.

63. Som Udlyd forekommer *n* i Tegnet (19), og Egennavnene give os saaledes otte Tegn, der indeholde *n*-Lyden, hvoraf et udtrykker den blotte Consonant, tre Stavelser paa en Vocal, et en trelyds Stavelse, hvori *n* er Begyndelsesbogstavet, og de tre sidste betegne Stavelser, hvori det danner Slutningen, nemlig:

 n; na, nä, ni;
 np; an, wn, kn.

Jeg har tillige paavist Muligheden af, at Sproget ved Siden af det egenlige dentale *n*,

tillige har havt et gutturalt *n* eller *ñ*, hvorvel begge i Skriften udtrykkes ved samme Tegn. Til hine otte Tegn kan med större eller mindre Sandsynlighed endnu henföres: tn 104, sn 112, nu 107, nü 108, rn 116, nt 115, nr 121, nn 122, pn 123), som ene forekomme i sakiske Ord.

64. Til at udtrykke *r*-Lyden har den persiske Kileskrift to Tegn, hvoraf det ene ikkun anvendes, naar *r* umiddelbart forbindes med et följende *u*. Derimod fattes *l*-Lyden i det persiske, ligesom i det nord-iranske Söstersprog, Zend. Fra denne Mangel her kan man naturligvis ikke slutte sig til, at den ogsaa har fundet Sted i det grundforskjellige sakiske; men selv om, hvad der synes rimeligt, dette Sprog virkelig har havt *l*-Lyden, bliver der desuagtet Spörgsmaal om, hvorvidt den er udtrykt i Skriften ved særegne Tegn. Thi da de haarde og blöde Consonanter ikke adskilles her, ligesom heller ikke i visse Tilfælde de to Sibilanter *s* og ʒ, og da *m* og *v* ere stillede til hinanden i lignende Forhold, vilde det være naturligt at udtrykke *l*-Lyden ved samme Tegn som den beslægtede *r*-Lyd, omend ikke i alle, saa dog i enkelte Tilfælde. Den persiske *r*-Lyd er i de forekommende Navne og Ord gjengivet i följende sakiske Tegn: 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, , 73, 75, samt , 22, , 30, , 40, 54, og 80.

65. Den persiske Stavelse *ra* gjengives ved i Midten og Enden af Ord, saavel efter en foregaaende Vocal, i Auramazdá, Ariyáramna, tacaram, Gandára, Uvárazmiš, som efter et Stavelsetegn paa *r*, hvorved altsaa *r* er fordoblet, i Gjengivelsen af Harauvatiš, Upadaranma, Tárava, Nabukudracara, Takabara, framátáram, Þukhra, Zaranka, Mudráya, og efter en forskjellig Consonant, i Tigra, Skudra. Derhos gjengiver dette Tegn persisk *rá* i Fráda (med fordoblet *r*) og Aþurá, Tigrá, samt i Arbirá, hvor imidlertid det tilsvarende græske Ἀρβήλα og den babylonske Form (i Linie 63) har *l*. Dette Tegn har derfor vistnok nærmest udtrykt Stavelsen *ra* uden Hensyn til Vocalens Lydlængde, hvorfor det följende *n* i Zaranka, Upadaranma er betegnet ved *an;* dog synes Navnet Arbirá (en assyrisk By) ifölge dets græske og babylonske Form at antyde, at det ogsaa har kunnet betegne *la*. Fordoblingen af *r* finder Sted, hvor det i Persisk följer efter en Consonant eller et kort *a*, med Undtagelse af tacaram; derimod efter et langt *á* bliver *r* ikke fordoblet (Ariyáramna, Gandára, Uvárazmiš, undtagen i Táravá), ligesaa lidt som efter *u* (Aþurá, Auramazdá) og i Arbirá. Ved Fordoblingen eller dens Undladelse synes man saaledes i hvert Tilfælde ikke at have villet betegne en Forskjellighed i *r*-Lyden. Ligesaa lidt som i Navne, findes anvendt i Begyndelsen af sakiske Ord, hvor *ra* er udtrykt ved Tegn for trelyds Stavelser, begyndende med dette Bogstav. Derimod forekommer det meget hyppigt som Böjnings- og Afledningsaffix, saavel ved Substantiver som Verber, og i det indre eller i Slutningen af Ord, efter en Vocal og Con-

sonant, som: *ka*- -, *anä*- -, *sä*- -, *päu*- -*an*- -, *päp*- -*ka*, *ïppâk*- -, *ïsres*- -, og med fordoblet *r*-Lyd i *ker*- -*s*, *tirasker*- -*kit* o. s. v. Dette Tegn skrives Bβ,59, og - -Bd,3, hvad kun hidrører fra Indhuggerens Lune.

66. Den persiske Stavelse *ri* bliver gjengivet i Cicakhriš ved - , og ved samme Tegn efter et foregaaende *r* i Ariya, Arakadriš, Khšaþarita, Bákhtariš; hvoraf dets Betydning *ri* tilstrækkelig fremgaaer. Tegnet - gjengiver derhos det persiske *rai* i araika, hvis Zendform er araeka, og samme Stavelse i Haraiva (i Gravindskriften), da ogsaa her den forekommende Accusativ i Zend Haroyúm forudsætter et Æmne Haraeva, som Oppert rigtigen har formodet (Journ. As. XVII, S. 280). Den Form af dette Navn, som findes i Behistán-Indskriftens Linie 13, begynder med et tydeligt - , hvorefter der er et noget större Mellemrum end sædvanligt imellem to Kilegrupper, og da følger et temmelig utydeligt med Spor af Flertalsendelsen . Vi have saaledes her, som sædvanligt i denne Indskrift, Flertalsformen af Folkenavnet til Betegnelse af Landet; derfor kan det utydelige kun være et Brudstykke af *vi*, da ellers *v*-Lyden ikke vilde være udtrykt, hvad enten Norris har overseet det manglende < eller Indhuggeren forglemt det, formedelst det foregaaende -, der endes med samme Vinkel, hvormed det følgende Tegn skulde begynde; saa at Ordet i sit Æmne har været - , der gjengiver en persisk Form Háraiviya, som vel ikke findes i de oldpersiske Kileindskrifter, men som forudsættes af det græske Ἀρεῖοι, hvad Oppert paa det anförte Sted har paapeget. Grunden til den dobbelte Gjengivelse af *ri* og *rai* ved et og samme Tegn, synes at være, saaledes som jeg för har udtalt, at i saadanne Stavelsetegn er Udlyden saavel Vocalen *i*, som Consonanten *y*, og i denne sidste Egenskab bliver da - , som Tegn for trelyds Stavelsen *ray*, anvendt til Gjengivelse af persisk *rai*. Af samme Grund bruges derfor ogsaa - *ri*, *ray* til Gjengivelse af persisk *ra* foran *y* i Dárayavuš, ligesom - - *gi* gjengiver *ga* i Bágayádiš, og samme Udtale har maaskee - ogsaa havt i Behistán-Formen af Ægyptens Navn *Mu*ʒʒ*a*-*ya*, da det i Gravindskriften afvexler med *Muʒerraya* (Mudráya). I Þaigarciš indskydes - imellem *r* og *c*, som det synes, for at undgaae et vel haardt Consonant-Sammenstöd. Fordoblingen af *r* ved dette Tegn - finder Sted efter et foregaaende kort *a*, (undtagen i 'araika, hvor i det mindste Zend har et kort *a*); efter et langt *á* er *r* ikke fordoblet i Dárayavuš, Háraiviya (men vel i Haraiva), og intet af de anförte Navne kan antages at indeholde en *l*-Lyd. I det sakiske bruges - ofte, saavel som Böjnings- og Afledningsaffix, som i Ord, baade i Begyndelsen: -*lü*, -*ppi*, og i Midten og Slutningen: saavel efter en Vocal, *'a*-*kä* eller *'a*-*kkä*, *'u*-*nra*, *ti*-, *lä*-, *ankä*-, som efter en uensartet Consonant, *sâk*-, *nân*-, og efter *r* i *atër*-*wä*, *üpër*-, *wer*-.

67. Den persiske Stavelse *ru* gjengives ved i paru og Gundruš, der udvise Tegnets Betydning *ru*. Derhos udtrykkes det persiske *rau* i Harauvatiš ved samme Tegn

i Gravindskriften, medens denne Stavelse ved Behistán gjengives ved to Tegn ( ). Dette Navn tjener i höj Grad til at bestyrke den för udtalte Formodning, at Tegn for Stavelser paa *i* eller *u* tillige anvendtes til trelyds Stavelser, som ende sig med Halvconsonanten *y* eller *v*; thi *uv* brugtes i den persiske Skrift til at betegne *v* med en foregaaende Aspiration eller *hv*, som Zend sædvanlig udtrykker med et enkelt Tegn , laant af det pehleviske; og at Lyden *hv* virkelig fandtes i hint Navn, fremgaaer af Zendformen Haraqaiti (eller egenlig Harahvaiti, Sanskrit Sarasvatí) og det græske Ἀραχωσία. Da dette Navn saaledes paa Persisk har været udtalt Harahvatiš, findes her ikke den persiske Tvelyd *rau*; men, da den sakiske Skrift ikke synes at kunne betegne Aandelyden foran en Consonant, har man maattet söge at nærme sig Udtalen af Stavelserne *rahva*, og det i Navnets ene Form ved at gjengive dem ved *rauva*, medens man i den anden benyttede Tegnet , der i Virkeligheden udtrykte Stavelsen *rv*, saavel naar dettes Udlyd var Vocalen *u*, som naar det var den deraf opstaaede Halvconsonant *v* med foregaaende Selvlyd, hvis Lyd derfor var baade *ru* og *rav*, hvorved man gjengav persisk *rahva* ved *ravva*. Samme Udtale har vistnok ogsaa havt i Gjengivelsen af Fravartiš, hvor det svarer til et persisk *ra* foran *v*, baade fordi denne Gjengivelsesmaade er aldeles analog med Gjengivelsen af persisk *ra, ga* foran *y* ved sakisk *ri*, *gi* (i Dárayavuš, Bágayádiš), og fordi dette Tegn *rv* her bruges foran et följende *v*, medens Stavelsen *ra* foran *m* i framátáram er udtrykt ved *ra;* og da *v* og *m* udtrykkes ved samme Tegn, er det derfor sandsynligt, at her er anvendt, ikke forat udtrykke en fra det persiske forskjellig Vocallyd, men kun for at antyde, at det följende Tegn, som efter Skriftens Natur baade kunde begynde med *m* og *v*, i dette Navn begyndte ene med det sidste (jfr. 73, 84). Naar derimod i Nabukudracara det persiske *dra* i Hovedindskriften ved Behistán gjengives ved   *derru*, medens den i de mindre Indskrifter der udtrykkes ved   *derra* eller blot *der*, kan dette kun hidröre fra en Vaklen eller Forskjellighed i Udtalen af dette fremmede og besværlige Navn; og paa en lignende Forskjellighed i Udtalen grunder det sig vistnok ogsaa, at sakisk *ru* svarer til persisk *ra* i Autiyára, et Landskab i Armenien, der grændsede op til Assyrien, og hvis Navn altsaa var fremmedt for begge Sprog. I disse her anförte Navne findes *r* fordoblet ved , *ru*, *rav*, i Gundruš, Nabukudracara, Harauvatiš, Fravartiš, samt sædvanligst i paru (*perru*, undtagen i X11,16, hvor det skrives   *paru*). Paa sidste Tilfælde nær er altsaa *r* her fordoblet, hvor det i Persisk följer umiddelbart efter en Consonant eller et kort *a* (og maaskee efter *u* i Gundurus, jfr. 40); i Autiyára efter et langt *á* er *r* ikke fordoblet. I disse Navne er *r*-Lyden sikker i Harauvatiš og Fravartiš, da den findes i de tilsvarende græske Former Ἀραχωσία og Φραόρτης, altsaa hvor Fordobling er anvendt, og det samme er sagtens ogsaa Tilfældet i Autiyára, som Rawlinson (Journ. roy. As. S. XIII. 71) har sammenstillet med den nuværende Kurdstamme Tiyári, der beboer Bjergene i Nærheden af det gamle Assyrien;

saa at heller ikke her Fordoblingen eller dens Undladelse i hvert Fald kan have været anvendt til ene at betegne *l*-Lyden. I det egenlige sakiske findes Tegnet i Begyndelsen af to Ord og , og i Midten eller Enden af *lüpa**ri*, *mu**vn*, *ïʒ**r*, *për* og i *kit*, hvori det foregaaende Tegns Betydning er tvivlsom, men maa have endt paa en Vocal. Endelig synes det at forekomme D6,28 i det noget utydelige Tegn efter (jfr. 75), og da snarest med en Betydning *lu*.

68. Den persiske Stavelse *ruš* gjengives i Gundruš (Autiyára, jfr. 67) ved to Tegn *rus*, men i Kuruš ved . Det samme Tegn gjengiver persisk *raz* i den ene Form af Uvárazmiš, medens denne Stavelse i den anden er udtrykt ved *ras*. Tegnet maa saaledes have udtrykt en trelyds Stavelse, begyndende med *r* og endende paa en Sibilant, og det giver et nyt Exempel paa, at samme Tegn svarer baade til den haarde og til den blöde persiske Sibilant (*s*, *z*), og paa, at et trelyds Stavelsetegn er brugt uden Hensyn til Midtvocalens Beskaffenhed, eftersom denne i det ene Navn er *u* og i det andet *a*. Paa lignende Maade anvendes dette Tegn i Slutningen af Ordet i D3 ved Persepolis, hvor det forekommer fem Gange, medens det samme Ord ved Behistán ender sig paa *ris*; her er altsaa brugt til at betegne Stavelsen *ris*, der ellers udtrykkes ved to Tegn, som i Arakadriš, Bákhtariš. Efter min sædvanlige Omskrivningsmaade udtrykker jeg derfor Lyden af Tegnet ved *rs* eller *res*. Dette Tegn forekommer iövrigt ikke sjældent, nemlig i *käm*, *winäna*, *wäna*, og i Verbalafledninger *ïs**ra*, *tit**ra*, *ti**ka*, *päp**ka*, *put**ka*.

69. Den persiske Stavelse *ruš* svarer endelig i Bábiruš til sakisk , et Tegn, som ikke forekommer i noget andet Navn, og som heller ikke kan antages at have udtrykt Stavelsen *rus* (68), eller *lus*, i Overensstemmelse med den græske og semitiske Form af dette Navn, eller overhovedet en trelyds Stavelse, da det fremgaaer af Tegnets övrige Forekomst, at det maa have endt paa en Vocal. Thi Flertalsformerne baade af dette Navn og af de andre Æmner paa , som *Babi* , *päp*   og *tavvä* , dannes med *p*, der anvendes efter en vocalisk Udlyd, medens *Margus* danner Flertallet ved *pä* (jfr. 26). At Udlyden i er et *u*, fremgaaer fremdeles tydeligt af Verbet skrive, eftersom dettes Former *ri**va*, *ri**ra*, *ri**s*, *ri**k* ere aldeles analoge med de tilsvarende Former af Verber paa *i*, som *alpi*, , *tiri*, , *werri*, , der danne: *alpiya*, *tiriya*, *werriya*; *tirira*, *werrira*; *alpis*, *tiris*, *werris*; *alpik*, *werrik*; Biformerne til de to förste Verber i förste Person *alpi* og *tiri* vise derhos, at *ya* tilföjes efter en Udlyd *i*, og paa samme Maade forudsætter *va* i *ri**va* en foregaaende Udlyd *u*. Da nu Tegnets Forekomst i Navnet Bábiruš udviser dets *r*- eller *l*-Lyd, og da vi alt have et bestemt Tegn for Stavelsen *ru*, maa dette antages at have betegnet enten Stavelsen *lu*, eller *rü*, *lü* med den formodede med *u* beslægtede Vocallyd. For det förste taler vistnok den semitiske (nationale) og den græske Form af hint Navn;

men selv om det sakiske virkelig i Udtalen har bevaret det oprindelige *l*, og Sproget har besiddet denne Lyd, er det alligevel et Spörgsmaal, om Skriften har anseet det for nödvendigt at udtrykke den ved en Række af særskilte Tegn; det vilde tværtimod ingenlunde være urimeligt, efter dens hele strænge Ökonomi, om den ogsaa havde sat disse to beslægtede Lyde *r* og *l* i samme Forhold til hinanden enten som de to Sibilanter *s* og *ʒ*, der ikke synes at være adskilte i trelyds Stavelsetegn (54), eller som *m* og *v*, der ikke adskilles, uden naar den blotte Consonantlyd skal betegnes (84, 89). Men dette Spörgsmaal kan med Hensyn til de to Lyde, *r* og *l*, först afgjöres, naar alle de Tegn, som maatte indeholde disse, ere undersögte. Jeg omskriver imidlertid Tegnet 𐎱 *lü*, men skal dog hertil bemærke, at det efter min Mening kun ved sin Vocallyd har adskilt sig fra 𐎲 *ru*, og altsaa ogsaa været *rü*, og at 𐎲 tillige har udtrykt Stavelsen *lu*. Tegnet forekommer i Adverbiet 𐎠𐎡𐎠𐎱 (jfr. 95) efter 𐎠𐎡𐎠 (75); men paa samme Maade synes ogsaa 𐎲 *ru* at forekomme i D6,28 (jfr. 67). Dette Tegns 𐎱 övrige Brug bidrager intet til Oplysning om dets Begyndelses-Consonant, men bekræfter dets vocaliske Udlyd. Det findes nemlig, foruden i de ovenanförte Tilfælde, endvidere i 𐎱 *paruri*, 𐎱 *pames*, 𐎱 *ppa*, 𐎱 𐎢 *gitta*, 𐎱 𐎠𐎡𐎠 *wâk*, 𐎱 𐎠𐎡𐎠 𐎠, og i det mangelfulde 𐎱 . . *ya* (Bα, 48); fremdeles i *pa* 𐎱, og endelig maaskee i 𐎡 𐎱 𐎠 𐎢 𐎠 𐎢 Bα,52,53, saaledes som Norris formoder, at Ordet har været skrevet, hvorvel dets Begyndelse i höjeste Grad er utydeligt paa begge Steder.

70. Den persiske Stavelse *ra* gjengives ved 𐎠 i Arakadriš, Arakha, Rakhá og Ragá, foran en följende Gutturalstavelse udtrykt ved 𐎠 *ka*. Da Tegnet 𐎠 saaledes ene svarer til persisk *ra* foran et Gutturalbogstav saavel i Begyndelsen som i Midten af Ord, og vi have et almindeligere Tegn for denne Stavelse, maa dette have udtrykt en trelyds Stavelse, som ender sig paa en Guttural, altsaa nærmest *rak*, saa meget mere som de Navne, hvori det forekommer, alle indeholde et kort *a*. Derfor omskriver jeg 𐎠 efter min sædvanlige Maade ved *rk*, eller *rek*, *reg*. 𐎠 findes desuden ikkun i fire sakiske Ord, nemlig i Slutningen af *sa* 𐎠 efter en Vocal, i *saper* 𐎠 *ämmes* efter et *r*, i de to andre, hvad der bekræfter dette Tegns angivne Betydning, efter *r* og foran et följende *k*, nemlig *katkalär* 𐎠 *kä*, og *ter* 𐎠 *ka*. Det sidste, der oversætter det persiske rástám D6,47, synes at være det samme Participium, som skrives *terrika* i samme Indskrifts Linie 15, men *tirikka* i Behistán-Indskriften, af Verbet *tiri* at sige, i hvilket Tilfælde Midtvocalen i 𐎠 nærmest har været *i*. Vi have da her et nyt Exempel paa at Tegn for trelyds Stavelser ere anvendte uden Hensyn til Midtvocalens Art; hvorvel saadanne Stavelser, naar Midtlyden ikke var *a*, hyppigst udtryktes ved to Tegn, saaledes som Stavelsen *rik* i *tirikka* og *arikkä*, (der ogsaa skrives *arikä*), og den beslægtede Stavelse *lük*, forsaavidt den maatte findes i det ovenfor (69) anförte utydelige *palükwesʒa*. En blot calligraphisk Afændring af 𐎠 er 𐎠, der findes f. E. Bβ, 31, 53

71. Et andet Tegn, begyndende med *r*, er . Det gjengiver det persiske *ra* i Patigrabaná, og da det der forekommer foran *b*, maa det, overensstemmende med det foregaaende Tegn i Ragá, have betegnet en trelyds Stavelse, som endes med et Læbebogstav, altsaa nærmest *rab*, og derhos, da Skriften ingen Forskjel gjör paa haarde og blöde Lyde, *rap*, eller i Almindelighed Stavelsen *rp* (*rep*, *reb* efter min Omskrivningsmaade). Dette Tegn findes kun i hint Navn og i det sakiske Ord *paka*, fængslet, bundet; medens Stavelsen *rip*, i *rippi*, og den beslægtede *löp*, i *Babilöp*, *päplöp*, *löppa*, ere udtrykte ved to Tegn, eller og . Af andre trelyds Stavelser end *rs* (68), *rk* og *rp*, findes *rit*, i den ene Form af Khšaþarita (*Sattërritta*), ligesom *ram*, i Ariyáramna, tacaram, udtrykte som sædvanligt ved to Tegn. Det samme er Tilfældet med hele Rækken af *rn*, idet vi have *ran* i Navnene Upadaranma (*Ukpadërrânma*), Zaranka (*Zerrânka* eller *Zerranka*) og *rân*, *rin*, *run* i de sakiske Ord: *päurânra*, *'urinra*, *murân* udtrykte ved Stavelsetegnene *ra*, *ri*, *ru* med følgende *an*, *n*, og *vn*. (Jfr. 116).

72. Den persiske Stavelse *ar* gjengives ved to Tegn eller og . Af det förste Tegns to Former forekommer den ene udelukkende i Behistán-Indskriften, den anden kun i eller ved Persepolis; men begge anvendes paa samme Maade og tildels i de samme Ord, saa at der ingen Tvivl kan være om disse to Tegns Identitet, hvorvel det er det eneste Exempel paa, at et og samme Tegn har to saa forskjellige Former; thi at man en enkelt Gang finder en lignende Afvexling, som for , for , maa snarere antages at hidröre fra Indhuggerens Unöjagtighed. Imidlertid, da Indskrifterne i eller ved Persepolis, hvori dette Tegn forekommer, ere yngre eller senere indhugne end den ved Behistán, er det ikke usandsynligt, at man i Mellemtiden har simplificeret dets Form, hvad man uden Skade for Tydeligheden vel kunde gjöre ved dette Tegn, der tilmed ikke forekommer hyppigt. Dette eller gjengiver persisk *ar* i Arbáya, Arbira, ardastána, Arminiya, samt persisk *a* foran et følgende *r* i Ariya, Ariyáramna, og persisk *ha* ligeledes foran et *r* i Harauvatiš og (Gravindskriftens) Haraiva, saa at Tegnet følgelig ogsaa i disse Tilfælde har udtrykt en Stavelse endende med *r*, altsaa *ar* eller *har*. Derimod bliver det persiske *ar* gjengivet ved i Aršáda, Aršáma og Artavardiya, og i de senere Indskrifters Artakhšaþra. Det förste af disse to Tegn forekommer kun i Begyndelsen af Ord, og her gjengive saaledes begge det persiske *ar*, medens det förste tillige udtrykker persisk *har*. Dette kan imidlertid ikke antages at være Forskjellen imellem disse to Tegns Betydning; thi dels svarer ogsaa til persisk *har* i Gjengivelsen af Þuraváhara, hvis sidste Halvdel skrives ; dels synes Aandelyden ikke at have været betegnet i Begyndelsen af Ord foran *a* med følgende Consonant, og da Stavelsen *hag* i Hagmatána er gjengivet ved *ak*, *ag*, maatte i Lighed hermed Stavelsen *har* udtrykkes ved samme Tegn som *ar*. Men da i

Begyndelsen af de anförte Navne gjengiver det persiske *ar* og *har* foran *b, d, m, r,* medens udtrykker den samme Stavelse *ar* foran persisk *ś* og *t*, altsaa det ene foran blöde, det andet foran haarde Bogstaver, saa synes dette at tyde paa, at disse Tegns Brug i Begyndelsen af Ord var afhængig af det följende Bogstavs Beskaffenhed, og at de have været benyttede til at udvise dettes haarde eller blöde Lyd, en Forskjel, som Skriften ikke ellers kunde udtrykke, hvorvel den vistnok fandtes i Sproget. Ifölge dette maa antages ene at være brugt ogsaa i Begyndelsen af sakiske Ord foran en blöd Lyd, og foran en haard, nemlig i de tre sakiske Ord, hvis Begyndelse disse Tegn danne: *arda,* *arsa,* (77). Endelig findes i Indskriften D10, i Ordet med foregaaende Fremhævelsestegn, der tilkjendegiver, at det er et Substantiv. Dets Slutning *nna* eller *ïnna* og Begyndelsens *a* vise hen til en Omskrivning af det tilsvarende aþagina; men medens, efter den Maade, hvorpaa den persiske Lyd þ udtrykkes i det sakiske, man nærmest her skulde have ventet omtrentlig *assaginna,* kunne hine fire Kiletegn kun udtydes *ar-as-ïnna*, en höjst besynderlig Omskrivning, som tyder paa, at hin Indskrift ikke hidrörer fra Darius Hystaspes Sön, men fra den næsten et Aarhundrede sildigere Darius Nothos (423-405 f. Chr.), da Indskrifterne fra dennes Sön Artaxerxes den Anden er fuld af lignende Besynderligheder eller Barbarismer.

73. Den foregaaende Undersögelse har vist, at begge Tegn og gjengive det persiske *ar* i Begyndelsen af Ord, og at deres Brug her beroer paa en orthographisk Bestemmelse. Dette kan imidlertid ikke antages at være den eneste Forskjel imellem disse to Tegn; men det er rimeligt, at deri ogsaa udtrykkes en Lydforskjel. Det förste forekommer kun i Begyndelsen af Ord, hvorimod ogsaa findes i det indre af fire Navne: Pársa, Þuraváhara, Varkána, Khšyárša. Det förste skrives X15,13, hvori gjengive det persiske *pár,* der hos Darius i dette Navn udtrykkes ved , og altsaa svarer nærmest til *r* eller *ar*. I det andet Navn Þuraváhara gjengiver Stavelserne *ra* og *hara*, eller rettere *r* og *har*, da Slutningsvocalen her maa være bortfaldet, ligesom i Gjengivelsen af Nabukudracara, og Stavelsen *ra* har sit eget bestemte Tegn. I Varkána gjengives Stavelsen *var* ved , og da det förste Tegn ikke udtrykker Lyden *va*, men *vi* (79), har Navnets Begyndelse saaledes været forskjellig fra det persiske. For dette Folk var Navnet fremmedt, og Forandringen skyldes sandsynligvis den ogsaa hos andre Folk forekommende og vel bekjendte Tilböjelighed til at sammenstille fremmede Navne med hjemlige Ord af omtrent samme Lyd; og man har sagtens i den persiske Form Varkána, ligesom i Zendávestas Vährkána, troet at gjenkjende Ordet (*varka*), *vährka* en Ulv. Betydningen *vi* for det sakiske Tegn tyder nærmest hen paa, at har udtrykt Consonanten *r*; men mulig er dog ogsaa her en Lyd *ar*, navnlig hvis skulde her have udtrykt Stavelsen *vay* eller *vai*. Endelig gjengiver , med det

foregaaende *sä*, det persiske *śyár* eller *śayár* i Khśyárśa, og er min Formodning rigtig, at den Vocal, jeg betegner med *ä*, har lydt omtrent *ia*, vil Brugen her af være tildels analog med dets Forekomst i Formen Pársa hos Xerxes 15,13, efter et langt *á*, og det har da nærmest udtrykt *ar* eller *r*. Ligesaa lidt af dette Navn, som af de tre andre, fremgaaer det derfor med Bestemthed, hvilken af disse to Lyde dette Tegn egenlig har udtrykt, medens dog dets Forekomst i Þuraváhara efter *u* taler for, at det nærmest skulde sammenstilles med , og de andre Tegn, der udtrykke den vocallöse Consonant, og at dets Betydning har været *r*, saaledes som Norris har antaget. Men da Tegnene for de vocallöse Consonanter tillige maae antages at have udtrykt disse i deres Forbindelse med en foregaaende *i*-Lyd, (og dette baade naar denne er en Vocal, og naar den er Consonanten *y* med følgende Vocal), vilde derfor tillige betegne Stavelsen *ir*, som ogsaa *yar* o.s.v.; og de fire Navne, i hvis indre det forekommer, maae antages nærmest at have lydt *Pa-r-sa*, *Tü-r-wa-yar*, *Vi-r-kana*, *ïKsä-yar-sa* eller *ïKsä-r-sa*. I disse fire Navne forekommer kun, ligesom i Begyndelsen af Ord, foran haarde Bogstaver, *s*, *k*, samt *v*, der i det sakiske sammenstilles med disse (77); men herfra kan neppe hentes nogen Antydning om dets Brug, og den tilsyneladende Overensstemmelse, at det ogsaa her kun findes foran haarde Bogstaver, skyldes snarest den tilfældige Omstændighed, at vi ikke have flere Navne, hvori dette Tegn er anvendt; thi det er kun saadanne trelyds Stavelser, som *vir*, *tür*, i de to Navne fra Darius' Indskrifter, hvori det forekommer, der i Reglen udtrykkes med to Tegn, hvad sædvanligvis ogsaa er Tilfældet med de Stavelser, som det danner i de to andre Navne fra Xerxes' Indskrifter; ellers bruges trelyds Stavelsetegn paa *r*, men disse anvendes uden Forskjel foran haarde og blöde Bogstaver (jfr. 74). — Den af Navnene vundne Betydning for Tegnet bestyrkes ved dets Brug i sakiske Ord. Her findes dette anvendt i det indre, efter *ä* i *kutkalä**rekkä* (jfr. 102), i *kä*, efter *i* i *ari*, *pi**ka*, og efter *u* i *ïʒru*, altsaa efter alle Vocaler, og saaledes anvendt aldeles overensstemmende med Brugen af *s*, *t*, *p* og analoge Tegn. Derhos forekommer det efter en foregaaende Consonant i *awes*; men dette Ord maa jævnföres, som Norris rigtig har bemærket, med *wes-ïssin*, begge afledte af Stammen *wes* ved forskjellige Affixer, og formedelst disses större Selvstændighed i den skythiske Sprograce, maa her og   snarere betragtes som egne Ord, saa at er brugt som Begyndelsestegn, hvorved det ikke kan have været udtalt som den blotte Consonant *r*, men er, ligesom , understöttet af en foregaaende Vocallyd. Dette gjelder ogsaa, naar forekommer efter en Consonant i Verbalformerne *üt* , *kûk* , da her   er Endelsen. Det samme er vistnok ogsaa Tilfældet, naar i Forbindelse med et følgende *ra* og *kär* bruges ved Navneord som en Art ubestemt Artikel, der ogsaa synes at have været betragtet som et selvstændigt Ord, hvoraf udgjör Begyndelsen, enten det anvendes efter en

Vocal, som i *Arminiya-* *kär* (Bβ,22), *Babilü-* *kär* (Bγ,51), og sagtens ogsaa i , eller efter en Consonant, som i *Mergus-* *ra* (Bβ,79); hvorvel *r*-Lyden ogsaa udtrykkes i Forbindelse med den foregaaende Stavelse ved et trelyds Stavelsetegn, som i *Perserkär*, *Perserra* (Bβ,13,57), *'Apërterra* eller *'Apërtërra* (af *Apërti*, Bα,56, γ,50), eller endogsaa rent bortfalder i *Arminiya-ra* (Bγ,58), *Assagertiya-ra* (Bβ,59, γ,55). Endelig bruges som et pronominalt Affix for tredie Person foran Verber, hvor det heller ikke kan have lydt blot som *r*, men maa have været ledsaget af en foregaaende Vocallyd. Naar derimod Genit. plur. af Ordet skrives i den lille Indskrift ved Alvend D5,11 i Stedet for det regelrette og overalt ellers forekommende , kan dette neppe skyldes andet end en Fejltagelse hos Indhuggeren, fremkaldt ved det tæt forangaaende . Paa Grund af dette Tegns hele Forekomst nærer jeg derfor ingen Tvivl om, at dette, i Lighed med s, k, p, har udtrykt saavel den blotte Consonant *r*, hvad Norris antager, som ogsaa denne i Forbindelse med en foregaaende Vocallyd *ï*, eller *ïr* (ɔ: *ir*, *yar*); dog formoder jeg, at deri har afveget fra de analoge Tegn, at det, brugt som Stavelsetegn, fornemmelig har havt en Udtale af *yar*, eller af det beslægtede *är* (ɔ: omtrent *iar*), og at dette er Grunden til, at har kunnet benyttes til at gjengive det persiske *ar*, idet man tillige dertil knyttede den orthographiske Fordel, ved det at kunne bestemt angive den følgende Consonants ellers ved Skriften ikke udtrykte haarde Lyd. Paa Grund heraf omskriver jeg ved *ŕ*, og, naar det udtrykker en Stavelse, ved *är*, hellere end ved *ïr*, som de andre analoge Tegn. Heraf vil fremdeles fremgaae med Bestemthed, at det andet Tegn eller maa sammenstilles med *ak*, *as*, *at* o. s. v., og at dets Betydning ene har været Stavelsen *ar*, hvorvel det kun er brugt foran blöde Bogstaver. Det forekommer ikke undtagen i Begyndelsen af Ord, hvilket sandsynligvis ikkun hidrører derfra, at man til at udtrykke trelyds Stavelser endende paa *ar* havde forskjellige særegne Tegn af hyppig og almindelig Brug, , , , , , , , , som anvendes i de ikke faa Navne, der forekomme, indeholdende saadanne Stavelser, som Karka, Þáigarciš, Garmapada, Asagartiya, Parþava, Sparda, Takabara, Bardiya, Bákhtariš, Dádaršiš, Vidarna, Nabukudaracara, Martiya, Fravartiš o. s. v., hvorved altsaa Brugen af maatte indskrænkes særdeles eller udelukkes ganske. Heller ikke kunde bruges i det indre til at gjengive persisk *har* (i Þuraváhara); thi, anvendt efter et foregaaende Stavelsetegn paa *a*, vilde det, i Lighed med de övrige analoge Tegn, kun kunne i Forbindelse med dette udtrykke en eneste Stavelse, og vilde ikke være at læse *va-ar* eller *vahar*, men *vâr*, ligesom löd *máta* i Gaumáta; medens derimod ikke blot udtrykte den ene Stavelse *var*, men ogsaa de to *va-är*, og saaledes stod nærmere ved det persiske *váhara*, navnlig da den i *ä* med *a* forenede *i*-Lyd tildels udfyldte den Hiatus, der fremkom mellem de to ved *h* adskilte *a*-Lyde. Dog synes Gjengivelsen hos Darius af den

persiske Stavelse *pár* i Pársa ved det enkelte Tegn *pr*, og af *tá* foran *r* i Tárava ved *tr*, at vise, at ikke kunde anvendes i det indre, eftersom de analoge Stavelser *tás* i Vištáspa, *bákh* i Bákhtariš, *má* i Gaumáta ere dannede ved to Tegn (*ta-as*, *ba-ak*, *ma-at*), hvoraf det sidste udtrykker en Stavelse begyndende med *a*, og man i Overensstemmelse hermed skulde have ventet at finde *pár* og *tá* gjengivne ved , , hvis havde kunnet bruges paa denne Plads. Men da Stavelsen *pár* i Pársa hos Xerxes gjengives ved , og *bákh* i Bákhtaris ved *ba-k* i Gravindskriften, og *má* i Máciya er udtrykt overensstemmende med *tá* i Tárava (jfr. 85), vise dog disse Navne en Vaklen i at udtrykke trelyds Stavelser med Midtlyd *á*, saa at det vel kunde være muligt, at, hvis vi havde flere Navne, indeholdende i det indre et *ár*, vi ogsaa vilde have fundet brugt paa samme Maade og samme Plads, som de ellers analoge Stavelsestegn *ak* og *as*.

74. Da Skriften saaledes benyttede de to Tegn og til tillige at angive den haarde eller blöde Lyd af den följende Consonant, paatrænger sig naturlig det Spörgsmaal, om ikke det samme skulde være Tilfældet med den dobbelte Række af tilsyneladende ensbetydende Tegn for Stavelser, der begynde med *k*, *p*, *t* og endes paa *r*, nemlig og , og , og , især da den Antagelse ligger nær, at, medens ved Sammenstöd af de övrige Consonanter, disses haarde Lyd især fremtraadte, kunde *r* forbindes og forbandtes ligesaa hyppigt med haarde som med blöde Bogstaver, hvorfor det vel kunde været anseet for nödvendigt i Skriften ved et eller andet Middel at angive Lydens virkelige Beskaffenhed. Men et saadant Middel har den dobbelte Række af de anförte Stavelsetegn ikke afgivet, i det mindste at slutte fra deres Forekomst i Navne, hvor de anvendes uden Forskjel, enten det följende Tegn gjengiver et haardt eller et blödt persisk Bogstav. Saaledes findes 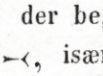 og i Asagartiya og Karka foran haarde Bogstaver, men i Garmapada, Þáigarciš og Þukhra foran blöde; thi *r* maa formedelst dets Forbindelse med betragtes som blödt. Ved de hyppigere forekommende Stavelser begyndende med et Tand- eller Læbebogstav, findes og begge foran et följende *r* (Nabukudracara, Bákhtariš, Arakadriš, Uvakhšatara, Khšaþarita o. s. v.), og de afvexle i Gjengivelsen af Dádaršiš foran *s*. Vel findes i Navne ene foran blöde Bogstaver, i Bardiya og Gjengivelsen af det persiske Forholdsord *fra* (Fravartiš, Fráda, framátáram); men det andet Tegn findes ogsaa foran persisk *d* og *r* i Sparda, Takabara, paru, saa vel som foran haarde Bogstaver i Pársa, Parþava, Gaubaruva (78). Disse Tilfælde, hvori de omhandlede Tegn forekomme anvendte uden Hensyn til det följende Bogstavs Beskaffenhed i det persiske, ere for hyppige til at man kan antage, at Udtalen i det sakiske har afveget fra den persiske, saaledes at man her har havt en haard Lyd i Stedet for den blöde, eller omvendt. Da der saaledes ingen stor Sandsynlighed er for, at Forskjellen i Brugen af hine Tegn grunder sig paa en blot orthographisk Bestemmelse, ledes vi tilbage til

den för udtalte Formodning, at denne dobbelte Række afviger ved en forskjellig Vocallyd, ligesom dette ogsaa er Tilfældet med 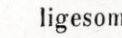 og ; hvorvel det langtfra er klart, hvorfor man ene ved disse tre trelyds Stavelser, *pr, tr, kr,* har villet udtrykke hvad man undlod ved alle andre. Jeg formoder da, at den ene Række var bestemt til at anvendes, hvor Vocallyden var et tydeligt og rent *a*, den anden, hvor den var den Lyd, som jeg har betegnet ved *ä*, og at de derhos kunde bruges til at udtrykke de lignende Stavelser, indeholdende en Vocal hörende til samme Klasse som enten *a* eller *ä*, altsaa nærmest *u* eller *ü;* thi *i*-Lyden synes at være fælles for begge disse Vocal-Rækker, eftersom begge Tegnene og for trelyds Stavelsen *tr* ere anvendte til at udtrykke Stavelsen *tir* i Entallet af Navnet *'Apërti* (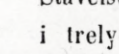). Da jeg nu har udtrykt Vocalen i trelyds Stavelsetegn, som nærmest og egenlig vistnok har været *a*, for Tydeligheds Skyld ved *e*, har jeg ved denne Række af Tegn for Stavelserne *pr, tr, kr* ved *e* og *ë* villet antyde denne formodede Lydforskjel, og jeg har anvendt Tegnet *ë* ved Omskrivningen af de Stavelsetegn, hvis Lyd synes at have været den korteste eller dunkleste, eftersom de ere brugte til at gjengive de persiske Consonanter foran et följende *r*, som *kër* i Pukhra, *tër* i Arakadriš, *për* i Fravartiš, uden at jeg dog paa nogen Maade vil paastaae, at jeg har truffet det ene rigtige i Afgjörelsen af de specielle Tilfælde, eller overhovedet i Bestemmelsen af den Forskjel, som foranledigede eller udfordrede en tilsyneladende Overflödighed af saa godt som ensbetydende Tegn, medens Skriften ellers i alt övrigt er indrettet med den strængeste Ökonomi.

75. Foruden de ovenfor gjennemgaaede Tegn, der gjengive Stavelser, som i det sakiske begynde med *r*, findes endnu , der kun forekommer i et eneste Navn, Naditabira, hvor det gjengiver det persiske *ra*. Da den förste Del af dette Navn stemmer mere med det babylonske end med det persiske (57), er det naturligt ogsaa at formode det samme om den sidste. Denne er i det babylonske udtrykt ved 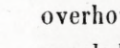 et Tegn sammensat af), som er et Monogram for Gud Bel, hvis chaldæiske Form er בֵּל (Rawlinson i Journ. roy. As. Soc. XIV. Analysis of the text. S. 88). Da den sidste Del af den sakiske Form, som svarer til persisk *bira* og babylonsk *bel*, er udtrykt ved 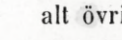 , kunde derfor det sidste Tegn antages at indeholde et *l*. Imidlertid er i Gjengivelsen af den assyriske By Arbirá, hvis tilsvarende Form i Babylonsk og Græsk ogsaa indeholder et *l*, vel Stavelsen *bi*, ligesom i Naditabira, gjengivet ved *bä*, men den följende Stavelse *rá* (med langt *á*) er udtrykt ved *ra,* hvad, som för bemærket, synes at vise, at de samme Tegn, som udtrykke *r*, ogsaa kunne betegne *l*, og at disse to Bogstaver i Skriften betragtedes i samme Forhold, som ellers de haarde og blöde Bogstaver. Dette forhindrer os fra at tillægge Tegnet Betydningen ikke blot af *ra,* som er udtrykt ved , men ogsaa af *rä*, for hvilken Stavelse vi endnu ikke have fundet noget Tegn. Thi hvis det omtalte Forhold i at udtrykke *r* og *l* saaledes, som det er sandsynligt, virkelig har fundet Sted,

og vi med höj Grad af Sandsynlighed kunne paavise et andet Tegn, som maa antages at have betegnet *l* med följende *a*-Lyd, maa dette i Stavelsesystemet nærmest have udfyldt Pladsen for Forbindelsen af *r* eller *l* med Vocalen *ä*. Hertil kommer, at Tegnet efter dets Forekomst i sakiske Ord maa have endt med en Consonant, hvad enten denne nu er *r* eller *l*. I Bα,18 forekommer et Adverbium 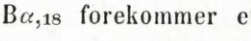 , og det samme Ord findes ogsaa aabenbart i den aldeles analoge Sætning Bγ,65, hvor det imidlertid skrives 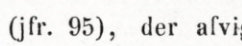 (jfr. 95), der afviger fra den förste Form ved Indskydelsen efter af (*rü* eller *lü*), og det er derfor rimeligt, at har endt paa samme Consonant, hvormed begynder; thi hvis havde endt paa en Vocal, vilde den ene Form have havt en hel Stavelse, som manglede i den anden; medens derimod i förste Tilfælde de to Former kun adskille sig i Udtalen ved Tilföjelsen af en enkelt Vocal, som kan have været indskudt, fordi i Virkeligheden Forbindelsen af og ikke vel kunde taales. Da fremdeles *ar* og *r* udtrykkes ved og (73), staaer kun tilbage den Antagelse, at man i det mindste i dette Tilfælde har i Skriften adskilt Lydene *ar* og *al* eller *r* og *l* ved særegne Tegn, ligesom man har særegne Tegn for Consonanterne *m* og *v*, medens ellers de Stavelser, hvori de danne Begyndelsen, udtrykkes med samme Tegn, og ligesom man omvendt har udtrykt trelyds Stavelser, indeholdende Sibilanterne *s* og ʒ, ved samme Tegn. Dette findes i det sakiske efter *a* i det Ord, som D6,28 begynder med , men hvoraf Resten er utydelig; endvidere efter *ä* i D6,33, i *pä**kä*, *tä**ni*, efter *ü* (eller *u*), i *lü**wâk* og *lü*, og endelig efter *i* baade i det för anförte Ord *vi* , og sandsynligvis i det mangelfulde 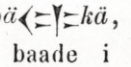 D6,14 (jfr. 15). Da det saaledes findes efter alle Vocaler ligesom *k*, *s*, *r* og de andre analoge Tegn, er det sandsynligst, at maa jævnföres med disse, og at det følgelig har udtrykt Consonanten *l*. Ligesom hine Tegn forekommer ogsaa i Begyndelsen, nemlig af , som oversætter det persiske *viþ*, og som jeg troer er beslægtet med det tyrkiske og mongolske *ulus*. Dets Forekomst her viser, at det ogsaa har betegnet en Stavelse, begyndende med en Vocal, altsaa, efter min sædvanlige Omskrivningsmaade, *ïl* (ɔ: il, yal, yul). Dersom der i det ovenfor anförte Ord, som findes i Gravindskriften Lin. 27 og 28, og som i min originale Afskrift begynder med et tydeligt , hvorefter der följer et noget utydeligt , disse utydelige Træk virkelig skulde have indeholdt *ru*, saa vilde denne Forbindelse af *l* med följende *ru* tjene til at bestyrke den för udtalte Formodning, at Skriften i flere Tilfælde ikke adskilte *r*- og *l*-Lyden, eftersom man snarest maa antage i dette Ord, hvis de utydelige Spor tilhöre et , at dette Tegn har været udtalt som *lu*. — Til Slutning skal jeg blot bemærke, at Stavelsen *lül* (eller *rül*) er i *lülmâk* udtrykt ved to Tegn ( ), ligesom Stavelsen *rur* ( ) i *ïʒrur*, og *rir* () i *'arir*, saaledes som sædvanligst er Tilfældet med trelyds Stavelser indeholdende disse Vocaler.

76. Foruden disse her gjennemgaaede ti Tegn og de tidligere omhandlede syv for trelyds Stavelser *kr, pr, tr, sr*, gives endnu et, 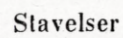 *wr* (80), saa at Egennavnene og de optagne fremmede Ord frembyde 18 sakiske Tegn, der benyttes til Gjengivelse af persisk *r*. Heraf synes to nærmest at have udtrykt en *l*-Lyd, medens det dog ikke endnu kan ansees for afgjort, hvorvidt overhovedet Skriften har adskilt ved særegne Tegn de ved Bogstaverne *r* og *l* dannede Stavelser. Af disse 18 Tegn udtrykke to nærmest de blotte Consonanter *r* og *l;* fire betegne tvelyds Stavelser, hvoraf *r* (*l*) udgjör Begyndelsen, og et Stavelsen *ar;* tre ere Tegn for trelyds Stavelser begyndende med *r* (*l*), og de övrige otte for trelyds Stavelser begyndende med *k, t, p, s, w*, nemlig:

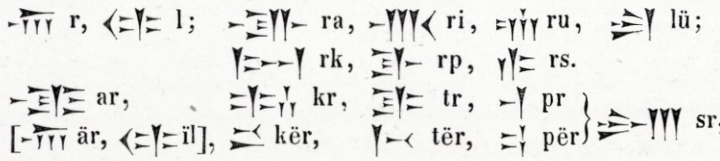

Til denne Række eller til disse Rækker bliver endnu at henföre med större eller mindre Sandsynlighed *lä* 102, *rt* 111, *rn* 116, 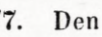 *al* 103, (*nr* 121), som ene findes anvendte i sakiske Ord.

77. Den persiske Kileskrift har til at udtrykke *m* tre Tegn efter dets Forekomst foran de tre Vocaler *a, i, u*, og til at udtrykke *v* to Tegn, hvoraf det ene anvendes foran *i*, det andet derimod foran *a* og *u*. De ved disse Lyde, *v* og *m*, dannede Stavelser har den sakiske Skrift udtrykt ved samme Tegn, idet den nemlig har stillet disse to Bogstaver i det samme Forhold til hinanden, hvori de andre haarde Lyde staae til de tilsvarende blöde, og navnlig betragtet *v* som det haarde og *m* som det tilsvarende blöde Bogstav. Dette fremgaaer tydeligt af den Omstændighed, som jeg för (72) har antydet, at *ar*, som kun findes foran blöde Bogstaver, anvendes i Gjengivelsen af Armina, hvori *m*-Lyden er sikkret ved den tilsvarende græske Form, medens derimod 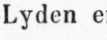 bruges i det sakiske Ord Bγ,31, hvorfor , Tegnet for *va* og *ma*, maa antages her at have begyndt med en haard Lyd, som maa være *v*, da *m* forekommer efter det andet Tegn i Armina. Dog har Skriften i et Tilfælde adskilt disse to Lyde, nemlig ved Betegnelsen af de blotte vocallöse Consonanter *m* og *v* (84). Grunden til, at man saaledes i Skriften har betegnet disse to Bogstaver, eller rettere de Stavelser, hvis Indlyde de ere, med samme Tegn, maa nærmest söges i den assyrisk-babylonske Kileskrift, hvorfra den sakiske har sit Udspring. Her have baade Rawlinson og Hincks gjort opmærksom paa en Vaklen i Brugen af *b*-, *m*- og *v*-Tegnene, og denne Vaklen synes at være benyttet i Overensstemmelse med den strænge Ökonomi, hvormed den sakiske Kileskrift er indrettet. — De Tegn, som i Navne og optagne Ord findes anvendte til Gjengivelse af persisk *v* eller *m*, ere: 78, 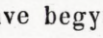 79, 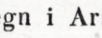 80, 81, 82, 83, 84, 85,

samt 𐏑 18 og 𐏒 60. Ved den latinske Omskrivning af disse Tegn har jeg i de Tilfælde, hvor man ikke kan afgjöre, hvilken Consonant-Lyd de udtrykke, valgt at gjengive den ved *w*, hvis Udtale altsaa er ubestemt enten *m* eller *v*.

78. Det förste af de anförte Tegn 𐎶 gjengiver det persiske *ma* i Maguś, Aršáma, Garmapada, Upadara*n*ma, Ciþratakhma, Hagmatána, og derhos det persiske *má* i Máda; med eller uden tilföjet 𐎵 *t* gjengiver det *má* i framátáram, og med tilföjet Stavelsetegn begyndende med *a* gjengiver det (𐎶𐏁 *mâk*) *ma* i Maka, Anámaka, og (𐎶𐎵 *mât*) *má* i Gaumáta. Heraf fremgaaer tilstrækkelig for Tegnet 𐎶 dets ene Betydning *ma* uden Hensyn til Vocalens Lydlængde. Paa den anden Side gjengiver 𐎶 det persiske *va* i Parþava, Haraiva, Harauvatiś, Khśaþrapávan, og *vá* i Vivána, Þuraváhara, Táravá; hvilket udviser Tegnets anden Betydning *va*, ligeledes uden Hensyn til Lydlængden. Det persiske *uv* bruges til at udtrykke Lyden *hv* (67), som i Zend ogsaa har sit eget Tegn 𐎺. At denne persiske Lyd findes i Begyndelsen af Uvakhśatara og Uvárazmiya, der derfor have været udtalte nærmest Hvakhśatara, Hvárazmiya, fremgaaer af de tilsvarende græske Former *Κυαξάρης* og *Χωράσμιοι* og Zendformen *Qáirizäm* (Mihir Yasht 14); men denne Lyd er i begge Ord tilligemed det följende *a* gjengivet i det sakiske ene ved 𐎶 *wa*, saaledes at den foregaaende Aandelyd er bortkastet eller ladet ubetegnet her, ligesom i Gjengivelsen af Hagmatána (16), Haraiva, Harauvatiś (67), sandsynligvis fordi Skriften ikke vel kunde betegne Aandelyden i disse Tilfælde. Naar derimod 𐎶 ogsaa gjengiver persisk *uva* i Gaubaruva (*Γωβρύης*), hidrörer det vel snarest fra at *u* i det persiske er indskudt af euphoniske Grunde. Endelig gjengiver dette Tegn i Forbindelse med et följende 𐎺, altsaa 𐎶𐎺, det persiske *vahu* i Vahuka og *vau* i Vaumisa, og derhos persisk *vu* i Dárayavuś, uden at man dog af det sidste enestaaende Tilfælde maa, saaledes som jeg för har gjort, uddrage den Slutning, at 𐎶 ogsaa har udtrykt den blotte Consonantlyd *v* eller *w* (jfr. 83). I det sakiske er 𐎶 en hyppig forekommende Locativ-Partikel, der synes at have været udtalt *va* (108), uden at dette dog med Sikkerhed lader sig afgjöre. Dernæst findes det i förste Person af Verber efter en *u*-Lyd, ligesom 𐎹 *ya* efter en *i*-Lyd, hvor det derfor maa antages at have havt Udtalen *va*, f. Ex. 𐎱𐎱𐎱𐎺𐏑𐎶 *rilüva*, ligesom *tiriya*. Desuden forekommer 𐎶 i flere sakiske Ord, baade i Begyndelsen (𐎶 *ra*, 𐎶 *'uri*), og i det indre, saavel efter en foregaaende Vocal og foran följende Stavelsetegn begyndende med en Consonant (*sata*𐎶*tâk*, *wettä*𐎶*ssa*, *i*𐎶*ka*, *alpü*𐎶), som efter en Consonant (*ter*𐎶, *är*𐎶 𐎺𐎶𐎺), og foran et Stavelsetegn begyndende med *a* i *lül*𐎶*ak*, *'a*𐎶*ak*, *sa*𐎶*ak*, *nä*𐎶*an*; men i intet af disse Tilfælde kan Consonantlydens Beskaffenhed med Sikkerhed afgjöres.

79. Den persiske Stavelse *mi* er i Arminiya, Uvarazmiya, Vaumisa gjengivet ved 𐎺𐏁, som ligeledes udtrykker det persiske *vi* i Vidarna, Vivána, Viyakhana, Vindafraná, Vištáspa, vispa, visa; hvoraf 𐎺𐏁 Tegnets dobbelte Betydning af *mi* og *vi* tilstrækkelig

fremgaaer. Dette Tegn findes fremdeles i Gjengivelsen af Navnet Varkána, hvor 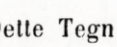 svarer til persisk *var*, hvad der i hvert Tilfælde röber en forskjellig Begyndelse af dette Navn, da Stavelsen *var* har sit ejendommelige Tegn 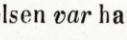 (8º). Endelig findes det i Gjengivelsen af de to Navne Vayaspara og Vahyazdáta, hvor det med et följende 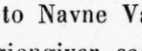 , altsaa 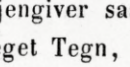 , gjengiver saavel persisk *vayas* som *vahyaz*. Da *z*-Lyden i det sakiske ikke havde noget eget Tegn, men kunde gjengives ogsaa ved de Tegn, som udtrykke det tilsvarende haarde *s* (som i Uvarázmiya), og da fremdeles den sakiske Skrift ikke synes at kunne betegne *h*-Lyden, navnlig foran en Consonant, saa forklarer dette, at Stavelserne *vayas* og *vahyaz* i Skriften kunne udtrykkes ved samme Tegn, ligesom de maaskee ogsaa i Udtalen have antaget samme Lyd. De to sakiske Tegn 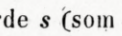 udtrykke ligefrem Lyden *vis* (som i Vištáspa, vispa), hvilken vel er noget forskjellig fra det tilsvarende persiske *vayas*, men adskiller sig dog kun deri fra dette, at *i* er traadt i Stedet for *aya*. Denne Forskjellighed leder imidlertid hen til den oftere udtalte Formodning, som den i höj Grad tjener til at bestyrke, at Tegn for Stavelser paa *i* og *u* tillige udtrykke de tilsvarende Stavelser, hvor *i* og *u* ere gaaede over til Consonanterne *y* og *v*, saa at altsaa Tegnet udtrykker saavel Stavelsen *vi*, som den tilsvarende trelyds Stavelse *vay*. Denne Betydning i Forbindelse med den Lyd *äs* (ɔ: *äs* eller *yas*, jfr. 74), som 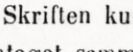 ogsaa betegner, giver for de to Tegn 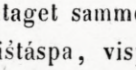 en Udtale *vay-äs* eller *vay-yas*, som ikke afviger synderligt fra det persiske *vayas*, og denne Gjengivelse viser sig tilmed aldeles overensstemmende med den Maade, hvorpaa det persiske *ra* og *ga* foran *y* er udtrykt i Dárayavuš og Bágayádiš ved 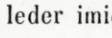 *ri* (66) og 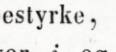 *gi* (15). — I det sakiske er et pronominalt Affix for förste Person i Entallet, sandsynligvis med Udtalen *vi*, da det tilsvarende Pronomen skrives 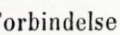 *u*; og samme Udtale har vistnok ogsaa fundet Sted i det possessive *nika* , vor, af *niku*, vi, og i Adverbiet *'a* , der synes beslægtet med Pronominalstammen *ü* i *üpä*, samt muligvis ogsaa i 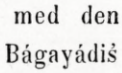 , altsaa *ʒä'uvin*, da her en *u*-Lyd gaaer foran, hvorvel dette Ord, der oversætter det persiske vaśna, synes, som Norris bemærker, at være et Laan i en noget forkvaklet Form af det babylonske , der baade kan læses *yaṣmi*, *iṣmi* og *yaṣvi*, *iṣvi* (jfr. Rawlinson. Journ. roy. As. Soc. XIV. Analysis. S. 12; han tolker Sibilanten som ⊐, Hincks [Nr. 37] ogsaa som ⊺ og ⊻). Derimod er Lyden aldeles ubestemmelig i de övrige Ord, hvori dette Tegn forekommer, nemlig i Begyndelsen af *ta* eller *tä*, 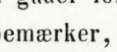 og det utydelige Ord i D6,23, som begynder med , samt i det indre af *res* *näna* og *ä* *tu*.

80. Den persiske Stavelse *mar* gjengives i Marguš, Martiya, Marduniya ved , der ogsaa udtrykker det persiske *var* i Fravartiš, Humavarga, i hvilket sidste Navn, som jeg senere skal nærmere omtale, dette Tegn er aldeles utvivlsomt. Tegnet har derfor været bestemt til at udtrykke trelyds Stavelsen *mr* eller *vr, mer, ver (wr, wer)*. Dette Tegn bruges hyppigt som Ablativ-Affix og forekommer desuden i Verbet 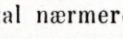 , at

tage, holde, der ogsaa skrives 𐎱𐎢𐎠𐎲𐎠𐎲𐎠 *wa'uri*, hvilket synes at antyde, at Vocallyden i 𐎢𐎠𐎲 i dette Tilfælde var nærmere *u* end *a*, og at dette Ord saaledes var udtalt omtrent *wurri*. ligesom 𐎲𐎱𐎢 gjengiver Stavelsen *rus* i Kuruš, og, hvorvel vi i den dobbelte Skrivemaade af 𐎠𐎲𐎠𐎢𐎠𐎲𐎠𐎢𐎠𐎲𐎠 og 𐎠𐎲𐎠𐎢𐎠𐎲𐎠 have et Exempel paa en ligefrem Bortkastelse af et *u*, er det ikke usandsynligt, at Verbet 𐎢𐎠𐎲 𐎠𐎲𐎠𐎲𐎠 har adskilt sig ved Vocallyden fra Pronominet *al, enhver*, der skrives med de samme Tegn. Desuden forekommer dette Tegn i 𐎢𐎠𐎲 𐎢𐎠𐎲𐎢𐎠𐎲 𐎱𐎢, *al*𐎢𐎠𐎲*-ris, përra*𐎢𐎠𐎲*-pinü* (D6,27). Endelig findes det efter det ofte forekommende Pronomen 𐎢𐎢𐎱 𐎱𐎢 i D6,17, hvorom jeg henviser til § 108.

81. Den persiske Stavelse *maz* bliver i Auramazda gjengivet ved 𐎱𐎠, ligesom *mas* i Takhmaspáda; hvilket udviser, at Tegnet 𐎱𐎠 har udtrykt en trelyds Stavelse *ms* eller *mes*, og at Skriften har udtrykt saavel det persiske haarde *s* som det blöde *z* ved samme Tegn. Dette Tegn 𐎱𐎠 findes i Slutningen af den ene Form af Parther-Navnet, hvor det svarer til persisk *va*, der i den anden er gjengivet ved det almindelige Tegn for denne Stavelse, 𐎱𐎢𐎱. Jeg har alt gjort opmærksom paa flere Tilfælde, hvor det sakiske ved Landenavne har tilföjet et *s*, som ikke findes udtrykt i det persiske, eller vel snarere bibeholdt den i det persiske ikke betegnede Nominativ-Endelse, og det samme maa antages her, da de dobbelte Flertalsformer *Pertü*𐎱𐎢𐎱 𐎱𐎢𐎲𐎲𐎲 (Bβ,3) og *Përtu*𐎱𐎠 𐎠𐎲 (Bβ,68) vise, at 𐎱𐎠 har endt paa en Consonant, hvilken formedelst Tegnets Forekomst i Auramazda, Takhmaspáda maa være en Sibilant. Ligesom de tre foregaaende Tegn udtrykker dette 𐎱𐎠 saaledes begge trelyds Stavelserne *ms*, *mes* og *vs, ves (ws, wes).* I det sakiske bruges 𐎱𐎠 som et prænominalt Affix for förste Person, afvexlende med 𐎲𐎢𐎢, men muligvis hörende til Flertallet og svarende til det tyrkiske biz vor. Dernæst forekommer 𐎱𐎠 som Afledsendelse, i 𐎲𐎲𐎲𐎢 𐎱𐎠 Kongedömme, af 𐎲𐎲𐎲𐎢 Konge, *Sâksapavana*𐎱𐎠 Satrapdömme, i hvilket Tilfælde dets Udtale har været *mas*, eftersom der undertiden foran denne Endelse er indskudt 𐎢𐎠𐎲𐎢 (84), saaledes *titkä*𐎱𐎠 og *titkä*𐎢𐎠𐎲𐎢𐎱𐎠 Lögn, *reskä*𐎱𐎠 og *reskä*𐎢𐎠𐎲𐎢𐎱𐎠 Grund, saa og *saperrek*𐎢𐎠𐎲𐎢𐎱𐎠 Kamp, *'isä*𐎢𐎠𐎲𐎢𐎱𐎠 Næse, *tit*𐎱𐎠 Tunge. Derhos bruges 𐎢𐎠𐎲𐎢𐎱𐎠 til at danne Ordinalier af Talord, der ere udtrykte ved Taltegn, som: 𐎠𐎠 𐎢𐎠𐎲𐎢𐎱𐎠 anden (Bβ,28,41, γ,36), 𐎲𐎲𐎲 𐎢𐎠𐎲𐎢𐎱𐎠 tredie (Bβ,32), og sandsynligvis ogsaa efter Tallet 9 i Bα,7 til at udtrykke den niende, hvor imidlertid kun Tallet selv og det förste Tegn 𐎹𐎹 𐎢𐎠𐎲𐎢 ere nogenlunde synlige, men det övrige forsvundet. Tegnet 𐎱𐎠 udgjör fremdeles en egen Ordstamme, hvoraf der findes flere Afledninger, uden at man dog kan afgjöre, om dens Begyndelses-Consonant har været *m* eller *v*, nemlig 𐎱𐎠*-nä*, 𐎱𐎠*-sa-*𐎱𐎠*-raga*, 𐎱𐎠*-ïssin*, *'a*𐎱𐎠*-är*, og maaskee 𐎱𐎠*-ri* Bγ,33 (hvor imidlertid 𐎱𐎠 er höjst utydeligt, saa at det endog forekom Norris först at være 𐎱𐎢), og ligeledes i det utydelige 𐎠𐎲𐎲𐎢 𐎢𐎠𐎲𐎱𐎠 𐎠𐎲𐎲𐎲 i D6,35,37. — Endelig forekommer 𐎱𐎠 i det höjst utydelige *palük*𐎱𐎠 𐎹𐎹 (Bα,52,53), hvoraf dog de to sidste Tegn ere temmelig tydelige paa det andet Sted; og da 𐎱𐎠 her synes at forekomme foran *ä*, leder det hen til den Formodning, at, ligesom i 𐎢𐎢𐎠𐎲𐎲𐎲 (54) Begyn-

delses-Consonanten baade var *s* og ʒ, saaledes kunde ogsaa Slutnings-Consonanten i dette Tegn være saavel *s* som ʒ, og i Overensstemmelse hermed ogsaa i de övrige Tegn for analoge trelyds Stavelser, saa at vi följelig ikke kunne vente at finde disse adskilte i Skriften ved særegne Tegn efter Sibilantens Beskaffenhed i deres Begyndelse eller Slutning. Forresten ere de til *ws*-Rækken hörende Stavelser *mis, vis* i Vaumisa, vispa, Vištáspa, visa gjengivne ved to Tegn, som sædvanligt er Tilfædet, hvor Midtlyden ikke er *a;* ligesom selve Stavelsen *was* i Verbalformen *wettä* 𐎱𐎢𐎱 𐏁𐎢𐎼𐎼 *sa;* (om *vus* i Dárayavuš jfr. 83).

82. Det persiske *ma* gjengives i Hakhámaniš og det deraf afledte Hakhámanišiya, samt i Imaniš ved 𐎢, og da det her forekommer foran *n*, slutter Norris, at dette Tegn 𐎢 har udtrykt Stavelsen *man* eller *van*, hvilken Antagelse stemmer med den Maade, hvorpaa Stavelsen *kha* foran *n* i Viyakhana er udtrykt ved 𐎫𐎢𐎼𐎼 *kn.* Men paa Grund af dette Tegns 𐎢 övrige Forekomst kan denne Antagelse neppe være rigtig. Det findes nemlig i Gjengivelsen af det optagne persiske Ord patiyávahaiy, hvor 𐎢 𐎡𐎢𐎼𐎼 𐎼𐎼 gjengiver *vahaiy,* og 𐎢 följelig svarer til *va*, medens der ikke findes noget *n* i dette Ord, ligesaa lidt som i Dáduhya eller rettere Dáduhaya, hvis Gjengivelse endes efter *du* paa 𐎢 𐎡𐎢𐎼𐎼, hvoraf altsaa 𐎢 nærmest svarer til persisk *h* eller *ha.* Da Tegnets *v*- og *m*-Lyd fremgaaer af dets Anvendelse i de först anförte Navne og Ord, og da fremdeles Stavelsen *va, ma* har sit bestemte Tegn 𐎱𐎢𐎱, ligesaavel som *vi, mi* 𐎲𐎡𐎡 og Stavelsen *mu* 𐏁𐎢, ledes vi hen til Stavelsen *vä, mä* som den, der har været udtrykt ved 𐎢. Denne Lyd passer ikke blot ind i de tre Navne Hakhámaniš, Hakhámanišiya, Imaniš og Ordet patiyávahaiy, hvor Forandringen af Vocallyden *a* til *ä* er analog med Gjengivelsen af *pa* (ligeledes med kort *a*) i Patigrabaná, Garmapada og i selve det sidst anförte Ord ved 𐎫𐎼 *pä*, men giver os ogsaa i *Dâdduväya*, med omtrentlig Udtale *Dâdduviaya*, en Form der ikke er meget langt fra Dáduhaya, og hvori det persiske *ha* er gjengivet ved *ä* (*ia*) ligesom i Þuraváhara (*Türvaär* 73) og aham (*'aïm* 84), idet Gabet er udfyldt ved den med det foregaaende *u* beslægtede Consonant *v*. I det sakiske findes 𐎢 i Ordet 𐎢 𐏁𐎱, der bruges efter Slutningen af en Tale, naar Darius anförer sine egne Ord, medens derimod 𐎱𐎢𐎱 𐎫𐎢𐎼𐎼- *wara* anvendes overalt, hvor Darius indförer en anden talende; begge Ord eller begge Former have intet tilsvarende i det persiske, men ere enten en förste og tredie Person (jfr. Bβ,62 med Bγ,22) eller participiale Dannelser hörende til disse Personer, og aabenbart beslægtede, hvorvel de tillige indeholde en forskjellig Vocallyd. Tegnet 𐎢 forekommer fremdeles i de participiale Former *tiri*𐎢 kaldende sig, *ätti*𐎢*ra* villende gjöre; dets Udtale i dette Tilfælde har været *mä*, forsaavidt som vi synes at have samme Dannelse i *ternam* Bα,39, hvor *m*-Lyden bestemt er betegnet, og som derfor kun vilde adskille sig fra de foregaaende ved Fraværelsen af Slutningsvocalen *ä*. En lignende Form synes 𐎡𐎢𐎼𐎼- 𐎱𐎢𐎱 𐎢 -𐎱𐎢𐎼𐎼- D3,24 at være, ligesom ogsaa *'aterri* 𐎢 (Følgesvende), og *yaʒuta* 𐎢 D6,44, der over-

sætter den persiske Præsensform jadiyámiy, og paa lignende Maade forekommer det muligvis endvidere i *ta* 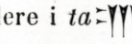 *lüp* Bγ,$_{93}$, der betyder Hjælper, hjælpende, (skjönt det synes beslægtet med det sammesteds Lin. 92 forekommende *taüp*), og i det dunkle *äwitusatu* 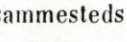 Bα,$_{37}$, der svarer til de persiske Ord: ayastá uváipśiyam akuntá. Ligesom disse her anförte Tilfælde tildels bestyrke den Betydning af *wä*, jeg har formodet for Tegnet , snarere end den af Norris foreslaaede, *van, man,* og i hvert Fald ikke modbevise den, saaledes synes dette ogsaa at være Tilfældet med Ordet 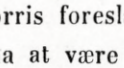 der Bα,$_{14}$ oversætter det persiske fraharvam, da dets aldeles tydelige Begyndelse 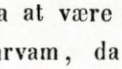 *wä-är* eller *wär*, ifölge min Læsning, synes at være en Form af det Ord, som oversætter det persiske haruva, vispa, og som skrives fuldstændigt 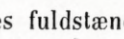 og ikke indeholder nogen *n*-Lyd. Derimod synes andre sakiske Ord at tale for, at har betegnet en Stavelse, som endte paa *n*. Det ene af disse er 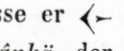 Familie, Æt, for saavidt som det synes beslægtet med *näwân* eller *näwânkä*, der indeholder et *n*, som, hvis det hörte til den fælles Ordstamme, maatte söges i ; men det er imidlertid uvist, hvad der i *näwân* og *näwânkä* udgjör Endelsen, og altsaa ogsaa hvad Stammen egentlig er. Dernæst forekommer i den originale Indskrift D3,$_{13}$ et Ord *reswinäna* og i sammes Linie 18 *res**na*, og, hvis betegnede *wan*, vilde det ogsaa efter den almindelige Analogi kunne bruges til at udtrykke *win*, saa at det sidste Ord kunde være at læse *reswinna*, hvorved Forskjellen imellem disse to Former blev ubetydelig. Men hvorvel de sandsynligvis tilhöre samme Ordstamme, synes de dog, efter deres Forbindelse med Auramazda paa det förste Sted og med Pronominet *jeg* paa det andet, at være forskjellige Former. Det tredie Ord er et Verbum, hvoraf en Form er det ovenfor anförte 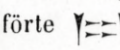 som ender Indskriften D3,$_{24}$, og som synes at fremvise en Ordstamme eller Rod 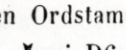 , (*nüwa* 108). Til denne Rod synes at höre 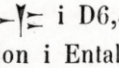 i D6,$_{47}$, der for en Del svarer til det persiske þadaya, og følgelig er en anden Person i Entallet. Da her den almindelige Endelse er *nti,* sædvanlig skrevet 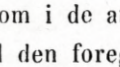 (saaledes som i de andre Verber i samme Indskrifts Slutning), men hvoraf *n* ogsaa kan forbindes med den foregaaende Stavelse i et trelyds Stavelsetegn, som i 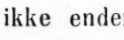 Bγ,$_{74}$, maatte dette *n* i det omhandlede Ord söges i . Men da dog overvejende Grunde tale for, at ikke ender sig paa *n*, staaer her neppe anden Udvej aaben til Forklaring af dette Ord, end Antagelsen enten af en forskjellig grammatikalsk Form, eller ogsaa at Indhuggeren har glemt et 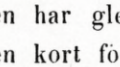 , og denne Antagelse er muligvis den retteste, da dog Indhuggeren kort föran i samme Linie efter 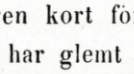 der svarer til det persiske hauv, aabenbart har glemt Oversættelsen af det følgende taiy gastá. Denne Form 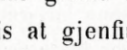 troer Norris at gjenfinde i Bγ,$_{67\text{-}68}$, hvor det ligeledes svarer til en anden Person Ent. i det persiske; men her er ikkun 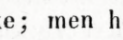 sikkert, som begynder Lin. 68, og i Slutningen af den foregaaende Linie , hvorefter det övrige af Linien er forsvundet. De to andre Former af samme Rod bidrage intet til Oplysning om Betydningen af , nemlig det noget

mangelfulde 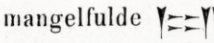 Bγ,71, der er en tredie Person, og i D6,31-32, der efter Sammenhængen i dette höjst mutilerede Sted synes snarere at være en förste Person, end en anden, hvortil man har villet udfylde i den tilsvarende persiske Text det mangelfulde mani....; og disse kunne derfor ikke afgive noget Bevis for, at har endt paa *n*, ligesaalidt som de tre sidste Steder, hvori det forekommer, nemlig *unüni* hjemme (jfr. 108), *na*... Skat (D6,14) og Slutningen (*na*) af det Ord, der D6,23 oversætter páradaraya, hvorvel *n* i alle tre följer lige efter . Hertil kommer, at den Plads i Stavelserækken, som var bestemt for trelyds Stavelsen *wn*, maa antages at være udfyldt ved Tegnet (60) *un*, *wan*, og sagtens ogsaa *man* i Analogi med de andre Tegn, som ere fælles for Lydene *m* og *v*; og om man end vilde antage, at kun kunde udtrykke den ene af disse to Stavelser eller *van*, men at man gjerne kunde have havt et særeget Tegn for *man*, saa kan dog ikke være et saadant, da dets Forekomst i Gjengivelsen af Dáduhaya, patiyávahaiy og i det sakiske Ord *ta**lüp* tydelig viser, at det er anvendt, hvor Lyden bestemt var *v*. I övrigt er, hvad her ogsaa kan bemærkes, af de til *wn*-Rækken hörende Stavelser *wan* i *näwân*, *näwânkä* og *vin* i *Vindaperna* udtrykte ved to Tegn.

83. Den persiske Stavelse *mu* er i Mudráya gjengivet ved Tegnet . Hvorvel det naturligste vilde have været, at, da den sidste Del af det sakiske Navn mere stemmer med den babylonske end med den persiske Form, ogsaa den förste Del gjorde det samme, saa kan dog ikke have udtrykt Stavelsen *mi*, hvormed det babylonske Navn begynder, eftersom denne har sit bestemte sakiske Tegn (79). Derimod stemmer Betydningen *mu* for Tegnet med den tilsvarende Stavelse i det persiske Navn, og bestyrkes ved Tegnets Forekomst i Humavarga*), da det her gjengiver persisk *ma* foran *v*, hvortil udfordres Tegnet for *mu*, saaledes som persisk *ra* foran *v* i Fravartiš gjengives ved *ru* (67), og *ga*, *ra* foran *y* i Bágayádiš, Dárayavuš ved *gi*, *ri* (15, 66). Dette Tegn forekommer kun i hine to Navne og desuden i det sakiske Ord *rûn* Jord, samt sandsynligvis i det ovenfor (60) omhandlede Ord ʒ*ûn* eller ʒ*ûnku* og D3,8, hvori det sagtens ogsaa har udtrykt Stavelsen *mu*. Hvorvidt dette Tegn, ligesom de andre af samme Art, tillige har kunnet udtrykke Stavelsen *vu*, lader sig, formedelst dets indskrænkede Forekomst, ikke paavise; tværtimod synes Gjengivelsen af det persiske *vu* i Dárayavuš ved *va'u* forsaavidt at tale derimod, som Modificationen i Vocallyden kan antages at vise, at Forbindelsen *vu* var usædvanlig eller fremmed for Sproget.

---

*) Af dette Navn, der ene findes i Gravindskriften, har den persiske Text ikkun bevaret Begyndelsen *Humavā...*, og i den sakiske var kun fuldkommen tydelig *var*; men det tilsvarende babylonske Navn, der er fuldstændig bevaret, viser, at Tegnet efter , der i min Afskrift er et tydeligt *t*, maa være *ga*, *ka*, og bringer til Vished den forlængst af Lassen foreslaaede Udfyldning af *Humava...* til *Humavargá*, Herodots Ἀμύργιοι.

84. Den persiske Consonant *m* gjengives ved 𐎶 i Slutningen af de optagne Ord: tacaram, framátáram, ariyánám, zanánám, dahyunám, šiyátim, fremdeles i det indre af Ariyáramna foran et følgende *n*, ligesom dette Tegn 𐎶 er indskudt foran *ma* i den ene Form af Aršáma, medens det er udeladt i den anden. Derhos findes dette Tegn i Gjengivelsen af Kanpada, hvis første Stavelse udtrykkes ved 𐎠 𐎶, medens Nasalen ikke er betegnet i det persiske, ligesaalidt som i Kanbujiya, hvor imidlertid Stavelsen *kan*, der vistnok har været udtalt *kam*, i det sakiske er gjengivet ved Tegnet for Stavelsen *kn* 𐎲 (19). Dette Tegn 𐎶 er i disse Navne anvendt aldeles paa samme Maade, som de övrige Consonanttegn, og dets Betydning er derfor utvivlsomt, hvad ogsaa af alle er antaget, Consonantlyden *m*. Det forekommer ogsaa i Begyndelsen af Navnet Imaniš, hvor det nærmest svarer til det persiske *i*, men foran et *m*, og altsaa tydeligt har udtrykt Stavelsen *im*. Gjengivelsen af dette Navn bestyrker derfor den ved de övrige analoge Tegn udtalte Formodning om deres dobbelte Betegnelse. Betydningen *im* leder igjennem *yam* til *iam* eller *äm*, og med denne Betydning findes 𐎶 i 𐎹 𐎶 Bγ,79, der, som Norris fuldkommen rigtigt bemærker, kun er en Omskrivning af det tilsvarende persiske *aham*, hvori Aandelyden altsaa er udtrykt ved en *i*-Lyd paa samme Maade, som i Gjengivelsen af Þuraváhara (73) og Dáduhaya (82) ved Anvendelsen af Tegnene 𐎲 *är* og 𐎺 *wä*. I alle hine Navne og Ord gjengiver 𐎶 det persiske *m*, som i de to Ord Imaniš og Aršáma ved 𐎶 er fordoblet i det sakiske. Derimod findes det ikke i noget Navn svarende til persisk *v*. Men da vi nu fremdeles i Tárava have *rava* gjengivet ved *ra* 𐎶 *va*, hvori 𐎶 er indskudt foran *va*, ligesom der i Aršáma er indskudt 𐎶 foran *ma*, medens begge Stavelser *va* og *ma* ere udtrykte ved samme Tegn 𐎹, og der intet tilsvarende til 𐎶 eller 𐎶 findes i det persiske, saa synes det heraf at fremgaae, at disse to Tegn havde en analog Betydning, idet det ene 𐎶 udtrykte Consonanten *m*, det andet 𐎶 *v*, og at de derfor begge brugtes foran Tegn, som paa en Gang udtrykte Stavelser begyndende med *m* eller *v*, naar man med Bestemthed vilde angive det følgende Tegns virkelige Consonantlyd; og heraf følger endvidere, at 𐎶 ikke kan betegne Consonanten *m*, ligesaalidt som 𐎶 kan udtrykke Lyden *v*. Da nu fremdeles det persiske *ma*, *ra* i Humavarga, Fravartiš foran *v* er gjengivet ved det sakiske 𐎲, 𐎶, *mu*, *ru*, aabenbart formedelst disses Bibetegnelse af Stavelserne *mav*, *rav*, hvorved samme Fordobling af *v* fremkommer, som i Tárava frembragtes ved Indskydelsen af 𐎶, medens paa den anden Side det persiske *ra* i framátáram foran et *m* er gjengivet ligefrem ved det tilsvarende sakiske Stavelsetegn 𐎲 *ra*, saa viser dette, at man ogsaa har benyttet Tegnene for Stavelser paa *u* til at angive det følgende Tegns Consonantlyd *v*. Nödvendigheden af denne Adskillelse og af Dannelsen af et eget Tegn for Consonanten *m* maatte føles stærkt ifölge den Ökonomi, hvormed den sakiske Skrift var indrettet, da man ikke havde en egen Række af Tegn for trelyds Stavelser med Udlyd *v*, men maatte udtrykke disse ved

de Tegn, som vel nærmest og almindeligst vare bestemte for de tilsvarende Stavelser, der endte paa Vocalen *u*, og da man dog aabenbart ikke, uden at udsætte sig for altfor store Misforstaaelser, kunde anvende denne Række af Tegn til at udtrykke trelyds Stavelser med Udlyd *m*. Man kom derved til at mangle egne Tegn for disse Stavelser, og afhjalp paa den allersimpleste Maade denne Mangel ved Dannelsen af et eget Tegn med den bestemte Betydning af *m*, som derfor ikke blot kunde bruges til at angive det følgende fælles *w*-Tegns virkelige Lyd af *m*, men ogsaa til at danne de trelyds Stavelser, hvis Udlyd denne Consonant var, som *ram*, *kam* i Ariyáramna, Kampada. Det andet ovenfor anförte Tegn , der tillige udtrykker Vocalen *u*, skal jeg siden afhandle (89). Tegnet forekommer i det sakiske foran Afledsaffixet og viser, at dette har været udtalt *mas*, saameget mere som ogsaa kan udelades her; saaledes skrives *titkämes* eller *titkä* *mes*, *reskämes* og *reskä* *mes*, men ene *'isi* *mes*; Ordinalaffixet har vel snarest været udtalt som *ämmes* eller *ïmmes*, og samme Udtale har vel ogsaa været knyttet til , altsaa *saperrek-ïmmes*, formedelst det ellers opstaaende Sammenstöd af tre Consonanter. Endelig findes i Slutningen af *täni* (D6,6,46) og sandsynligvis af (D6,16), hvorvel jeg har nedskrevet det sidste Tegn som et utydeligt og mangelfuldt , og der foran dette, hvis det virkeligt er , er glemt et , som vilde höre til en regelret Omskrivning af det tilsvarende persiske dátam, som dette Ord dog synes at være. Da ikke kan antages at have betegnet *v*, saa kan jeg ikke tiltræde Norris's Rettelse af det i Gravindskriftens Linie 27 forekommende til , hvorved der fremkommer et Ord, som med Udeladelse af vilde have lydt *përra(m)vätim* og vel kunde være en Omskrivning af det persiske parávadim. Men foruden det, at ikke kan betyde *v*, taler derimod desuden den Omstændighed, at dette Ord ikke indtager den Plads, som svarer til det persiske parávadim, men synes snarere at være en Oversættelse af det mangelfulde *Yu*....; hvorhos de anförte Tegn i min Afskrift ere, uden nogensomhelst Bemærkning, gjengivne som aldeles tydelige og bestemt adskilte, saa at jeg for min Del ikke kan andet end antage, at de virkelig ere indhugne saaledes som jeg har afskrevet dem.

85. Der forekommer endnu et Navn, som begynder med *m*, nemlig Máciya (jfr. 22), det næstsidste i Gravindskriftens Landefortegnelse. Det tilsvarende sakiske Navn er desværre noget utydeligt (D6,25); det bestaaer, foruden Flertalsendelsen *ap*, af tre Tegn, hvoraf kun det sidste *ya* var tydeligt, og den sidste Del af det andet , men da dette svarer til persisk *ci*, kan der ingen Tvivl være om, at det har været *si*.

Det förste Tegn afskrev jeg som et utydeligt ; men et saadant forekommer ikke paa noget andet Sted; det har vistnok været , hvormed dette Navn begynder i en lille Indskrift over Nakhshi Rustam, som Tasker först har afskrevet, og som efter Norris's

velvillige Meddelelse er: 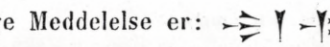 , hvilket Tegn ogsaa findes i den större Indskrift der, Linie 48. Da den sidste Del af Folkenavnet *-ʒiya* stemmer nöje med det persiske *-ciya*, er det at vente, at det förste Tegn gjengiver Stavelsen *má*. Men da denne Stavelse har sit bestemte Tegn , maa antages at have udtrykt en trelyds Stavelse, og saaledes at udvise, i Overensstemmelse med den sakiske Form af Tárava (40), at en persisk Stavelse, endende paa et langt á, kunde gjengives ved et sakisk trelyds Stavelsetegn, hvorved den efter á fölgende Consonant tillige blev fordoblet, hvorvel denne Gjengivelsesmaade er indskrænket til disse to Navne og for en Del til Navnet Pársa. Norris tyder derfor Tegnet som *vach, mach* (ɔ: *vac, mac* eller *vaʒ*, *maʒ*) i fuldkommen Overensstemmelse med den almindelige Brug, da den fölgende Stavelse i dette Navn begynder med *c* eller ʒ, og det aabenbart hermed identiske Tegn i anden Spalte ved Behistán ligeledes paa de to Steder forekommer foran ʒ, nemlig i en Verbalstamme, hvis Former *ʒiya* (Bβ,55) eller *ʒi* (Bβ,65) oversætte det persiske frájanam. Men dette Tegn findes ogsaa foran *t* (101) i Verbalformen *täwassa* (Bβ,69), der sandsynligvis, som Norris mener, er en Form af den samme Stamme, hvoraf der D6,48 er dannet *tänti*. Hertil kommer, hvad jeg för (81) har antydet, at Skriften overhovedet i trelyds Stavelser ikke har adskilt de to Consonantlyd *s* og ʒ ved særegne Tegn, og derfor vilde have udtrykt Stavelsen *maʒ* i Máciya ved samme Tegn () som *mas* i Takhmaspáda. Da Tegnet maa have udtrykt en trelyds Stavelse begyndende med *m*, veed jeg intet sandsynligere end den Antagelse, at det har været bestemt til at betegne Stavelsen *wt* (*mat, vat* eller *met, vet*), saavel fordi det forekommer foran *tä*, som fordi den blandede Natur af Bogstavet ʒ (48) vel vilde kunne tillade, at dens Fordobling udtryktes ved et foregaaende *t*. — Af andre Stavelser henhörende til *wt*-Rækken findes *mát* i Ordene Gaumáta, framátáram og *wit* i det sakiske *witkänä* ifölge den almindelige Brug udtrykte ved to Tegn.

86. Til *w*-Rækken maae endnu henföres de to Tegn (18) og (60), som jeg har gjennemgaaet ved Bogstaverne *k* og *n*. Hvorvel det neppe kan betvivles, at de, efter hele Skriftens System, egenlig vare bestemte til at udfylde de Pladser, som tilkom trelyds Stavelserne *wk* og *wn*, saa synes det dog fornemmelig eller udelukkende at være den i *v* liggende og dermed beslægtede Vocallyd *u*, som i begge Tegn var den fremtrædende, hvorfor man udtrykte Stavelserne *vak* og *mak* ved de to Tegn   i Gjengivelsen af Uvakhšatara og Maka. Med disse to frembyde derfor Egennavnene 11 Tegn henhörende til *w*-Rækken, hvoraf de to betegne Consonanterne *m* og *v*, og et maaskee ene Stavelsen *mu;* sex Tegn ere fælles for *v* og *m*, idet de udtrykke Stavelser begyndende med disse Bogstaver, og i de to sidste Tegn, skjönt ligeledes bestemte for trelyds Stavelser, er Vocallyden *u* som Indlyd den mest fremtrædende. Disse 11 Tegn ere nemlig (78-85, 18, 60):

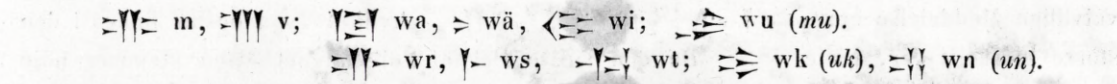 m, v; wa, wä, wi; wu (*mu*).
 wr, ws, wt; wk (*uk*), wn (*un*).

Hertil maa fremdeles henföres den hele Række af Tegn, der udtrykke Stavelser, som endes paa *u* (og vel ogsaa paa *ü*), da disse tillige kunne bruges til at betegne trelyds Stavelser med Consonanten *v* til Udlyd. Og til denne *w*-Række troer jeg fremdeles kan henföres Tegnet (*wp* 114), som ene bruges i et hyppigt forekommende sakisk Ord, og maaskee ogsaa (*wü* 118).

87. De tilbagestaaende Bogstaver af det persiske Alfabet ere *y* og *h*, samt de tre Vocaler *a*, *i* og *u*, hver udtrykt ved et særeget Tegn; hvorved dog maa bemærkes, at Tegnet for Vocalen *a*, , vel i Begyndelsen af Ord bruges paa samme Maade som de to andre Vocaltegn *i* og *u*, men at det i Slutningen nærmest er den semitiske Consonant ℵ, og derfor ogsaa maa sammenstilles med de persiske Consonanter *y* og *v*. Det er nemlig en gjennemgaaende Ejendommelighed ved den persiske Skrift, hvorfra der kun findes faa og enkeltstaaende Undtagelser, at der föjes til *i* og *u*, naar de ere Udlyde, de tilsvarende Halvvocaler *y* og *v*. Saaledes skrives *bavátiy* (baváti), *patiy* (pati), *hauv* (hau) o. s. v.; og paa samme Maade tilföjes , naar Udlyden er *a*, som er indeholdt i det foregaaende Stavelsetegn, som *hada*, *haca* o. s. v., der vistnok ere blevne udtalte *hada*, *haca*, ligesom i Zend. Denne dobbelte Charakter hos Tegnet har ledet til, at det i Midten altid og undertiden i Slutningen af Ord er benyttet til Betegnelsen af det lange *á*, medens man derimod har ladet langt *i* og *ú* ubetegnet, og kun en enkelt Gang ved Tilföjelsen af Consonanttegnet *v* udtrykt det lange *ú* i *parúnám*, idet man skrev dette *paruvnám* (D6,6). I den sakiske Stavelseskrift kunne Vocalerne, udtrykte ved særegne Tegn, kun forekomme, naar de udgjöre selvstændige Stavelser, eller naar de danne Begyndelsen af Ord, ledsagede af en följende Consonant. Men ogsaa her er dog de særegne Vocaltegns Forekomst meget indskrænket derved, at Skriften besidder en Række af Tegn for Stavelser, som begynde med *a* og endes paa en Consonant, og at den kunde bruge den hele Række af Consonanttegn til at udtrykke de lignende Stavelser, der begynde med *ä* eller *i*, og de trelyds Stavelser, der begynde med *y*. Jeg har derhos paa flere Steder gjort opmærksom paa Brugen af Tegnene for Stavelser paa Vocalen *i* til at udtrykke trelyds Stavelser, hvis Slutningsbogstav er Consonanten *y*, ligesom ogsaa, at trelyds Stavelser, begyndende med *h*, udtrykkes ved samme Tegn som Stavelser, der begynde med *a*. De sakiske Tegn, som foruden hine bruges til at udtrykke Vocalerne eller trelyds Stavelser, indeholdende *y* og *h*, ere, forsaavidt de forekomme i Egennavne og persiske Ord, följende: 88, , 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95 (og 96), som jeg her skal afhandle i den anförte Orden.

88. Til Gjengivelse af det persiske *u* anvendes i Upadaranma Tegnet *vk*, og om dette enestaaende Tilfælde henviser jeg til hvad jeg ovenfor (18) har bemærket. Derimod gjengives det persiske *u* i Ufrátu og i det mangelfulde U..áma ved , men i Utána ved , og i det indre af flere Navne samt i Forbindelse med en Aandelyd ved , tre Tegn, som derfor, hvad ogsaa almindelig er antaget, maae have staaet hverandre meget nær i Lydbetydning. Det sidst anförte gjengiver persisk *hu* i Humavargá og med Tilföjelse af (18) i Vahuka, derhos persisk *u* efter et kort *a* udtrykt i det foregaaende Stavelsetegn i Yauna, Vaumisa, khauda, Autiyára, og paa samme Maade efter et persisk langt *á* i Vispáuz.... Fremdeles svarer i den ene Form af Harauvatiš til persisk *u*, eller rettere, da dette her kun er en ejendommelig Betegnelse af Aandelyden *h*, til persisk *h* foran et följgende *v;* hvorhos dette gjengiver det persiske *au* i Auramazdá. Dette Tegns Lydbetydning antog jeg, og andre med mig, tidligere at være den blotte Vocal *u;* dog har Hincks (On the inscriptions at Van, særskilt Aftryk S. 62) tillige opstillet en Betydning *au*, som jeg nu troer mest nærmer sig det rette. Da nemlig dette Tegn i de nysanförte Navne, med Undtagelse af de to förste, gjengiver enten ligefrem persisk *au* eller persisk *u* efter en foregaaende *a*-Lyd, og da Skriften ikke ved egen Betegnelse adskiller Vocalen *u* fra Consonanten *v*, ledes man naturlig hen til at sammenstille dette paa den ene Side med *ak*, *ar* og de övrige analoge Tegn for Stavelser bestaaende af en Consonant med et foregaaende *a*, og paa den anden Side med *ku*, *pu* og de lignende Tegn for Stavelser bestaaende af en Consonant med följgende *u*, og derfor at betragte dette Tegn som Udtryk for den analoge Stavelse, dannet af *a* med följgende *v* eller *u*, saa at dets Betydning vilde være *av* eller *au*. Hertil kommer, at af de to persiske Navne, hvori svarer til *hu*, kan det ene ogsaa læses Haumavargá, saa at her egenlig svarede til *hau*, og da det persiske *h* i Begyndelsen af Navne ikke er udtrykt ved noget Tegn, er Gjengivelsen af *hau* i Haumavargá ved Tegnet for *au* aldeles analog med den Maade, hvorpaa man har gjengivet det persiske *hag* i Hagmatána ved *ak*, *ag* (18). I det indre af Navne er det persiske *h* i Þuraváhara, aham gjengivet ved en *i*-Lyd i det tilsvarende Stavelsetegn, i Dáduhaya ligesaa med Tilföjelse af et *v* efter det foregaaende *u* (82), og i Omskrivningen af patiyávahaiy er *h* ligefrem udtrykt ved *y* (93). Analogt hermed er i Gjengivelsen af Vahuka, hvilket Navns fire sakiske Tegn   vilde være at tyde *Va-au-uk-ka* eller *Va-av-ukka* med den sandsynlige Udtale af *Vávuka*, *h* erstattet ved *v* foran *u*, ligesom *h* i det persiske er udtrykt ved *u* foran *v* i Harauvatiš for Harahvatiš; og dette sidste Navns dobbelte Gjengivelse *Ar-rav-vatis* og *Ar-ra-av-vatis* adskiller sig saaledes kun derved, at man i den ene Form har anvendt Tegnet for trelyds Stavelsen *rv* (eller *ru*), og i den anden Form udtrykt denne Stavelse ved to Tegn, hvilket ingenlunde er noget usædvanligt. Denne Betydning af *au* og *av* for Tegnet passer endelig, som jeg senere skal vise, med Betydningen af

det analogt anvendte Tegn 𐎡 (93). Tegnets 𐎢 Brug i Gjengivelsen af Dárayavuś viser derfor enten, at Navnet paa Sakisk virkelig har lydt *Dariyavaus* eller *Daraiyavaus*, eller at man har været nödt til at benytte denne Omskrivning, fordi Tegnet 𐎺 ved Siden af sin Betydning *mu* ikke kunde udtrykke *v*-Lyden, saaledes som de andre Stavelsetegn i den for *v* og *m* fælles Række. Hvorvel dette Tegn 𐎢 saaledes efter min Formening har udtrykt Stavelsen *au* eller *av*, foretrækker jeg dog for Tydeligheds Skyld, naar det forbindes med andre Tegn, at omskrive det med *'u*, hvor Aspirationstegnet udtrykker *a*-Lyden, der enten har været udtalt som i Auramazdá, eller er sammensmeltet med Udlyden *a* i det foregaaende Stavelsetegn. Dette Tegn 𐎢 bliver aldrig forvexlet med de to andre Tegn 𐎭 og 𐎫 i Gjengivelsen af Navne; tværtimod har man benyttet de to Tegn 𐎢 og 𐎭 i et fra det persiske laant og hyppigt forekommende Ord, dahyu; thi idet man, som sædvanligt, har optaget dette Ord i den Form, det havde i Nominativ Singularis, hvor det lyder dahyáuś, har man udtrykt Slutningen *yáuś* ved 𐎡 𐎭 𐎢 *yaus*, naar det svarer til den persiske Nominativ, men ved 𐎡 𐎢 𐎢 *ya'us*, hvor det gjengiver dahyáum, dahyáva, dahyušuvá; og kun et Sted (Bα,50) er dahyáva udtrykt ved den Form, som ellers svarer til dahyáuś, og det rimeligvis ved en simpel Fejltagelse af Indhuggeren. I det sakiske forekommer 𐎢 ikke ofte, nemlig kun i Begyndelsen af et Verbum 𐎢 𐎫 *'uri*, og efter et foregaaende *a* i 𐎼𐎢 *win* (jfr. 79), samt i et Verbum 𐎶 𐎢 𐎫 *wa'uri*, der hyppigere skrives 𐎭 𐎫 *werri* (maaskee med Udtalen *wurri*, jfr. 80), hvilke intet bidrage til Oplysning om Tegnets Betydning. Endelig findes der Bα,16 en Form 𐎻 𐎢 𐎶 𐎹 𐎶 𐎻, der oversætter det persiske khšapavá raucapativá, enten Nat eller Dag; men det er ikke tydeligt, om Kiletegnene efter 𐎻 udgjöre det ene Tegn 𐎢 *si* (44) eller de to 𐎢 𐎶 *'uwes*.

89. Det andet af de i det foregaaende Stykke nævnte Tegn, 𐎭, gjengiver det persiske *u* i Begyndelsen af de to Navne Ufrátu og U..áma, og da det derhos forekommer i Gjengivelsen af Tárava tilföjet foran det följende *v* paa samme Maade, som 𐎭𐎹 *m* foran et *m* (84), troer jeg, at vi maae betragte dette Tegn 𐎭 som Udtryk for Vocalen *u* og Consonanten *v*, tvende beslægtede Lyde, som Skriften ikke adskilte ved særegne Tegn, saa at derfor dette Tegn 𐎭 med Betydning *u*, *v* i Stavelse-Systemet vil have indtaget samme Plads i *v*-Rækken, som de andre Consonanttegn i deres tilsvarende Stavelse-Rækker. Det tredie af de för nævnte Tegn, 𐎫, som ogsaa gjengiver persisk *u* i Utána, og saaledes omtrent maa have udtrykt denne Lyd, afvexler flere Gange ligefrem med 𐎭; saaledes bliver det hyppig forekommende 𐎫𐎢 *ttesta* skrevet 𐎭𐎭 *ttesta* X16,7; Flertallets Ejeform, der oversætter dahyunám, endes hyppigst paa 𐎭𐎭 *späna*, men ogsaa paa 𐎫𐎢 *späna*, og begge Former forekomme afvexlende i de forskjellige Indskrifter af X17. Fremdeles skrives det gerundiale Flertalsaffix efter *'üttiniven* uden Forskjel 𐎭 𐎹 (Bβ,25,29,33) og 𐎫 𐎹 (Bβ,41,45), ikke at tale om, at den förste Persons Pronomen 𐎭 hos Artaxerxes

er 𐎠𐎹𐏁. Endelig forekommer der en Gang (Bβ,53) Formen *ütti*𐎹𐎹𐎹*t* (vi gjorde), medens den ellers (Bα,70,74,75, β,51) skrives *ütta*𐎠𐎹𐏁*t*, hvor der, foruden Afvexlingen af de to Tegn, tillige findes en Forandring i den foregaaende Vocal; og denne dobbelte Skrivemaade turde give os en Vejledning til at bestemme Betydningen af Tegnet 𐎠𐎹𐏁. Thi da i den förste Form Tegnet 𐎠𐎺 *ti* ogsaa kan udtrykke Stavelsen *tay*, er det naturligt at formode denne Lydbetydning her, da den anden Form indeholder et bestemt *a;* saa at Udtalen af den förste Form omtrent havde været *üttay-ut.* Da nu 𐎠𐎹𐏁 maa have udtrykt omtrent samme Lyd som 𐎹𐎹𐎹 *u*, eftersom de forvexles indbyrdes, ligger den Antagelse nær, at det har betegnet Vocallyden *ü* med omtrentlig Udtale *iu,* saa at de to omhandlede Former, der da omtrent vilde have lydt *üttay-ut* og *ütta-iut,* ikke afvige meget i Udtalen, men derimod tjene saavel til at bestyrke Formodningen om Lyden af *ü,* som til at vise, at det netop er 𐎠𐎹𐏁, der har udtrykt *ü*, da det findes efter *a*, medens 𐎹𐎹𐎹 ogsaa forekommer i *läki-utta,* der er analogt med *ütti-ut* (eller *üttay-ut*). Da Vocallyden *ü* eller *iu* i Udtalen nærmer sig meget til Stavelsen *yu*, saa er ogsaa 𐎠𐎹𐏁 anvendt til at gjengive den i Omskrivningen af dahyunám X15,7; desværre er Gjengivelsen af Yutiyá mangelfuld netop i Begyndelsen (jfr. 91). — Tegnet 𐎠𐎹𐏁 danner Begyndelsen af flere ofte brugte Ord, nemlig Stedordene 𐎠𐎹𐏁*pä* og 𐎠𐎹𐏁*përri,* Verbalstammen 𐎠𐎹𐏁*t,* endvidere 𐎠𐎹𐏁*wanis*, 𐎠𐎹𐏁*tlä*, 𐎠𐎹𐏁 𐎹𐎺 𐎹𐎹𐎹, 𐎠𐎹𐏁 𐎺𐎺, 𐎠𐎹𐏁 𐎹𐎺*kit* og det tvivlsomme 𐎠𐎹𐏁 𐎺𐎹𐎺 (D6,35,36). I det indre findes 𐎠𐎹𐏁 ikkun i *'a*𐎠𐎹𐏁*ttap* og *ta*𐎠𐎹𐏁*p* samt i det sammensatte 𐎹𐎹𐎹 𐎠𐎺𐎺𐎹 𐎠𐎹𐏁*såkri.* Derimod findes 𐎹𐎹𐎹 i Begyndelsen af Ord (foruden de ovenfor nævnte Tilfælde, hvor det afvexler med 𐎠𐎹𐏁 *ü*), ikkun i Stedordet 𐎹𐎹𐎹 *U*, jeg, og Verbalformen 𐎹𐎹𐎹 𐎹𐎺 *ut,* vi ere. I det indre findes det i *ta*𐎹𐎹𐎹𐎻*lüp*, anvendt vistnok, ligesom i Gjengivelsen af Tárava, som Consonanten *v,* forat betegne *v*-Lyden af det följende 𐎻 (*vä, mä* 82); endvidere i den ene Form af Verbet *pä*𐎹𐎹𐎹*ra*, medens det er udeladt i den anden. Endelig findes det i tre Ord i D6, nemlig i de to sakiske 𐎹*äl*𐎺𐎺 𐎹𐎹𐎹*ś* (L. 33) og 𐎹 𐎹𐎹𐎺 𐎹𐎹𐎹 *nan* (L. 28), og da jeg formoder, at 𐎺𐎺 og 𐎹𐎹𐎺 have endt med en *u*-Lyd (107, 110), synes 𐎹𐎹𐎹 at være brugt for nöjere at betegne denne. Det tredie Ord er Gjengivelsen af et Navn, hvoraf den persiske Text kun har bevaret Pu....á; men da den sakiske Slutning er tydelig *tiyâp*, er det utvivlsomt blevet rigtig restitueret til *Putiyá* (jfr. 22, Note). Til det tydelige persiske *Pu* svarer i min Afskrift et utydeligt 𐎠𐎠 𐎹𐎹𐎹. Tegnet 𐎠𐎠 kan imidlertid ikke have staaet her, og Norris formoder, at det har været 𐎠𐎹*pä*, især da de to Tegn 𐎠𐎠 og 𐎠𐎹 ligne hinanden saa meget, at de lettelig kunne forvexles paa beskadigede Steder, hvilket ogsaa er Tilfældet i Norris Lithographi Bα,40, der har 𐎠𐎠 𐎠𐎺𐎺 istedetfor Aftrykkets utydelige 𐎠𐎹 𐎠𐎺𐎺 (jfr. 103). Men da jeg ved Afskrivningen troede at bemærke Spor af en Tværkile over 𐎠𐎠, saa at Tegnet forekom mig ogsaa at have en Form 𐎻𐎠, er det ikke usandsynligt, at Sporene have tilhört 𐎻𐎠 *pu,* og at 𐎹𐎹𐎹 (der vel er noget utydeligt, men dog neppe kan have været et andet Tegn), i dette Navn,

ligesom i de to andre Tilfælde, har været tilföjet for nöjere at fremhæve *u*-Lyden i det foregaaende Tegn.

90. Jeg har alt paavist, at persisk *a* og *ha*, naar de forekomme i Begyndelsen af Ord som Del af en Stavelse, udtrykkes ved Tegnene for *a* med en följende Consonant eller Vocal, som *ar* ved 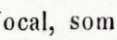 og i Ardastána, Arbáya, Arbirá, Arminiya, Artavardiya, Aršádá, Aršáma, *hag* ved 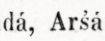 *ak* i Hagmatána (jfr. ogsaa 103), *au* ved i Auramazdá. Naar *a* og *ha* i Persisk udgjöre en egen Stavelse, blive de enten gjengivne paa samme Maade, hvorved den följende Consonant i Sakisk bliver fordoblet, som *a* og *ha* ved *ar* i Ariya, Harauvatiš (*Arriya, Arra'uvatis*), *a* ved *as* i Asagartiya (*Assagertiya*), eller ogsaa ved et eget Tegn 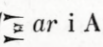 , der svarer til *a* i Adukaniš, Anámaka, aham (84), til *ha* i Hakhámaniš, Hakhámanišiya, og til *a* eller *ha* foran *r* og *s* i araika, Arakadriš, Háraiviya (Bα,13, jfr. 66), Aþrina, Aþriyatiya (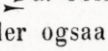 *sina* eller 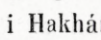 *ssina*, 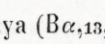 *ssiyatiyas*, jfr. 44). Da Retskrivningen af de forekommende Navne er fast og bestemt, er Grunden til denne dobbelte Betegnelsesmaade ikke klar; den kan imidlertid ikke have ligget i en forskjellig Lydlængde, som man kunde troe af Gjengivelsen af *Ha*raiva ved 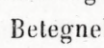 og af *Há*raiviya ved 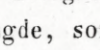 ; thi , der i den sidste Form svarer til persisk langt *á*, udtrykker det persiske korte *a* i Hakhámaniš, araika, Anámaka. Da persisk *a* og *ha* i tvelyds og trelyds Stavelser udtrykkes ved samme Tegn, maa Betydningen af antages at være *a*, saavel kort som langt. Det bruges i Gjengivelsen af persiske Navne overensstemmende med Tegnene for Stavelser bestaaende af en Consonant med följende *a;* saaledes er i Autiyára, i Hakhámaniš analogt med 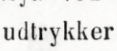 *ka'u* i Tigrakhauda, 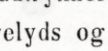 *sâk* i Saka o. s. v. Skriften synes saaledes at have sammenstillet 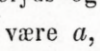 med 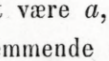 *ka*, *ta* o. s. v., og at have betragtet det som Udtryk for en Stavelse bestaaende af en Consonant ꞃ med följende *a*, vistnok mere paa Grund af dens semitiske Oprindelse, end fordi en saadan svag Aandelyd fandtes i Sproget. For ved Omskrivningen at antyde denne Tegnets Plads i Stavelsesystemet, og tillige for at adskille de ved dette dannede Stavelser (som *as* i 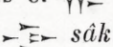 *sina*) fra de lignende udtrykte ved et enkelt Tegn (som *as* i 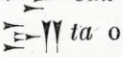 *sura*), gjengiver jeg ved *'a*, ligesom ved *'u*. I Navnene forekommer dette Tegn 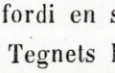 kun i Begyndelsen, og det samme er Tilfældet i de egenlig sakiske Ord, hvori det findes, dels foran et Consonanttegn i 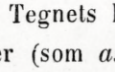 *ä*, 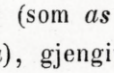 *äkka* (ogsaa skrevet *'aäka* og *aäkka* 105), og i det ellers tvivlsomme 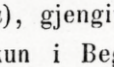 *lru*.. (D6,27), dels udgjörende en egen Stavelse i 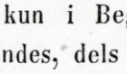 *tiwa*, 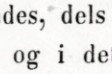 *tä*, 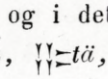 *tërriwa*, 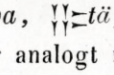 *nära*, 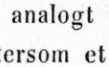 *rika*, o. s. v., og foran 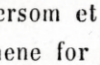 *ü* i 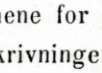 *üttap*, der er analogt med *taüp* (jfr. ogsaa 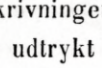 103). I det indre af Ord findes ikke, eftersom et *a* efter et foregaaende *i* eller *u*, ligesom i Persisk, udtrykkes i Skriften ved Tegnene for *ya* og *va* (som i *tiriya, rilüva* o. s. v.), og det turde overhovedet fremgaae af Omskrivningen af Þuraváhara (73), Dáduhaya (82) og aham (84), hvori *ha* tilnærmelsesvis er udtrykt ved *ä*, samt af patiyávahaiy, hvori *ha* bestemt er udtrykt ved

ya (91), at 𐎹𐎺 ikke kunde bruges til i det indre at gjengive persisk *ha*, eller maaskee snarere, at Aandelyden ganske manglede i Sakisk.

91. Tegnet 𐎹𐏁 gjengiver persisk *ya* i Dárayavuš, Viyakhana, yanaiy (X16,22), og hyppigt i Slutningen, som af Arbáya, Dáduhaya, Nisáya, Mudráya, navnlig efter *i* i Aþriyátiya, Asagartiya, Martiya, Putiya, Yutiya, Bardiya, Marduniya, Uvárazmiya, Ariya, Kušiya, Hakhámanišiya, Máciya, Kaⁿbujiya, samt i de i det sakiske forekommende lignende Afledninger 'Araiviya, Viärkaniya. Derhos gjengiver Tegnet 𐎹𐏁 persisk *yá* i Autiyára, Aþriyátiya, Ariyáramna, šiyátiš, Bágayádiš, dahyáuš, saa at dets Betydning utvivlsomt er Stavelsen *ya* uden Hensyn til Vocalens Lydlængde. I det sakiske forekommer det i Verbernes Böjning i den förste Person Singularis efter *i*, som *tiri*𐎹𐏁, *werri*𐎹𐏁, *alpi*𐎹𐏁, o. s. v., hvad der bekræfter Tegnets Betydning, da 𐎶 *va* findes paa lignende Maade efter en *u*-Lyd. Derhos forekommer det i Begyndelsen af Verbet 𐎹𐏁𐎳*utawä*, og i det indre af *anʒi*𐎹𐏁*an* (Bα,17) forbundet med Stavelsetegnet 𐎼 *an*. Endelig forekommer 𐎹𐏁 i patiyávahaiy brugt for tilnærmelsesvis at gjengive persisk *ha* (jfr. 91, 93).

92. Det persiske Navn Yauna gjengives i Gravindskriften ved 𐎹𐏁𐎻𐎼 *Ya'una*, men i Behistán ved 𐎹𐎹𐏁𐎻𐎼 med Tilföjelse foran *Ya'u* af Tegnet 𐎹; vel er dette noget utydeligt her, men de tilbageblevne Spor ere dog saa bestemte, at der efter dem ikke kan have staaet noget andet Tegn. En lignende Forbindelse forekommer i det sakiske Navn 𐎲𐎶 𐎹𐎹𐏁 𐎶 (Bβ,33); det tilsvarende babylonske er aldeles forsvundet, og af det persiske er ikkun Begyndelsen og Slutningen *U..áma* bevaret. Dette Tegns 𐎹 Forekomst i Behistán-Formen af Yauna, medens det mangler i Gravindskriftens, viser, at det maa have betegnet en med den följende Stavelses Consonant eller *y* beslægtet Lyd, og det naturligste er derfor den Antagelse, at Tegnet 𐎹 har udtrykt *i* og *y*, ligesom 𐎲𐎶 *u* og *v*, saa at man skrev *Iya'una*, ligesom man gjengav Táravá ved *Terravva*, hvorved dog maa mærkes, at i dette Navn brugtes 𐎲𐎶 aabenbart for at antyde Consonantens Beskaffenhed af *v* i det följende Tegn 𐎶 (*va* og *ma*), medens vi neppe have Grund til at antage en dobbelt Art af *y*-Lyde eller overhovedet to Lyde, som Skriften havde sat til hinanden i samme Forhold, som de haarde og blöde Consonanter, og som *v* og *m*. Betydningen af *i*, *y* for 𐎹 bestyrkes ved dets Forekomst i det andet ovenfor anförte Navn 𐎲𐎶 𐎹𐎹𐏁 𐎶; thi det fremgaaer af det sakiske 𐎹𐏁 *ya*, at det sidste af de Tegn, der ere forsvundne i det persiske foran det tilbageblevne *áma*, har været 𐎸 *y*, og da det sakiske 𐎹 maa have betegnet en med *y* beslægtet Lyd, og den persiske Skrift ikke udtrykker Consonantfordobling, kan der neppe imellem Slutningen *yáma* og Begyndelsen 𐎳 *u* have staaet andet end et 𐎴 *h*, som ogsaa vil udfylde hele den tiloversblevne Plads, saa at den persiske Form af dette armeniske Navn har været *Uhyáma* (hvad ogsaa Norris antager Side 140). I dette gjengives da *hya* ved 𐎹𐎹𐏁 *iya* eller *yya*, og Fordoblingen af *y* ved 𐎹 (*i*, *y*) er brugt til at udtrykke den per-

siske Aandelyd foran *y*, som man har ladet ubetegnet i Vahyazdáta (79), men som man ikke kunde gjengive paa anden Maade efter *u*; en Gjengivelsesmaade af Aandelyden, som er overensstemmende med hvad der finder Sted ved Anvendelsen af Tegnet 𐎹 (93), og tildels ogsaa i Omskrivningen af de för nævnte Ord, Dáduhaya, Þuraváhara, aham, hvor Aandelyden er gjengivet ved den *i*-Lyd, der ligger i de i disse Ord anvendte Tegn (91). Som Vocalen *i* forekommer dette Tegn i de sakiske Ord 𐏁𐎹𐎠𐎫 *taka*, 𐏁𐎹𐎢𐎫 *waka*, samt vel ogsaa i det mangelfulde Ord Bα,29, hvoraf kun det förste 𐏁𐎹 er nogenlunde tydeligt. Gjengivelsen af det persiske Yutiyá er desværre mangelfuld, og der er kun tilbage 𐏁𐎹... 𐎹𐏁 *yas*, saa at det er uvist, om 𐏁𐎹 her er et selvstændigt Tegn eller kun Begyndelsen af 𐏁𐎹𐎹 *ya*; det sidste er dog vel det sandsynligste, og efter den aabne Plads at slutte, kan dette Navn neppe have begyndt med andet end 𐏁𐎹𐎹 𐎺, hvad der svarer til persisk Yautiyá, saaledes som de tilsvarende Tegn der ogsaa kunne læses. Til Slutning skal jeg endnu bemærke, at Forekomsten af 𐏁𐎹 i Gravindskriftens Linie 35, medens det samme Ord i Linie 35 og 36 skrives rigtigt med 𐏁𐎹𐎠, vistnok ene skyldes en Unöjagtighed hos mig ved Afskrivningen.

93. Tegnet 𐎹 gjengiver det persiske *i* i Þáigarciš efter *þá*, der er udtrykt ved 𐎹𐎠 *ça*. Det forekommer dernæst to Gange i Gjengivelsen af det i den persiske Text mangelfulde Navn Aina..; men Sammenligningen med den bevarede babylonske og sakiske Form gjör det höjst sandsynligt, at det persiske har været *Ainaira*, og da den sakiske Form ender med 𐏁𐎹𐎼𐎠, svarer her 𐎹 til *i* efter et kort *a* udtrykt i 𐏁𐎹𐎠 *na*. Det förste Tegn i dette Navn foran 𐎹 er höjst utydeligt, men det synes dog, som Norris antager, at have været 𐎢𐏁, saa at persisk *ai* er gjengivet ved 𐎢𐏁 𐎹, hvori Tegnet 𐎹 svarer til *i* efter et *a*, ligesom den analoge Stavelse *au* i Autiyára gjengives ved 𐎢𐏁 𐎺. Fremdeles svarer 𐎹 til *i* efter et kort *a* i Omskrivningen af de to persiske Ord patiyávahaiy (Bα,40,41) og yanaiy (X16,22), da her Slutnings-*y* kun er en orthographisk Tilsætning. I alle disse Ord svarer saaledes 𐎹 til persisk *i* efter langt eller kort *a*, og det forekommer derfor brugt aldeles analogt med 𐎺 (88). Derfor jævnförer jeg 𐎹 med 𐎺 og 𐎢𐏁 og omskriver det, i Lighed med disse, ved *'i*, idet jeg antager, at Tegnet 𐎹 har udtrykt Lydforbindelsen א *ai* eller *ay*. Norris tillægger dette Tegn Betydningen af *hi*, og en saadan passer virkelig ogsaa ind i enkelte af de Former, hvorved det persiske dahyu omskrives, idet 𐎹 i *da*𐎹*yaus* (dahyáuš) og *da*𐎹*ya'us* (der svarer til dahyáum, dahyáva, dahyušuvá) gjengiver persisk *h*, og i *da*𐎹*ünam* (ɔ: dahyunám), i *da*𐎹*uspäna*, *da*𐎹*üspäna* og *-da*𐎹*üš* (der svare til dahyunám, -dahyum) tildels eller ganske persisk *hy*. Men ligesom en Betydning *hi* ikke passer ind i de för nævnte Ord, saaledes bliver denne Stavelse, der forekommer i Hinduš, ikke gjengivet der ved 𐎹, men ved 𐏁𐎼 (94). Hertil kommer, hvad jeg för har bemærket om Aandelyden, at den neppe har været tilstede i det sakiske, og at derfor *h* (udtrykt i det persiske ved *u*) foran *v* er bortfaldet i Uvárazmiš, Uvakhšatara, og

h foran *y* i Vahyazdáta, medens Stavelsen *ha* er gjengivet ved *ä* eller *ya* (92). Da man i Harauvatiš har sögt at erstatte den persiske Aandelyd ved ⟨ *au* eller *'u* foran *v*, var det ganske naturligt, at man foran *y* og *ü* (iu) anvendte Tegnet 𐎡 med Betydning *ai* eller *'i* til at gjengive det persiske *ah;* thi 𐎡 forekommer kun efter *a*. Som Tegn for en Stavelse begyndende med *a* er det desuden brugt i den senere Artaxerxes-Indskrift, der omskriver det persiske ahyáyá ved 𐎡 𐎠𐎡 𐎡 𐎠𐎡, hvori 𐎡 paa förste Sted svarer til *ah*, og derfor maa have lydt som *ai* eller *ay* foran det följende *y* (jfr. 95). Tegnet 𐎡 forekommer fremdeles i det sakiske Ord *ta*𐎡*ä*, *ta*𐎡*ppä* (jfr. 95) efter *a*, og i Begyndelsen af 𐎡*ni* og 𐎡*sü* foran en Consonant; det forbindes ogsaa med en följende Vocal i 𐎡*ak*, i Gjengivelsen af dahyu (*da*𐎡*uspäna* og *da*𐎡*üspäna*) og maaskee B$\alpha_{67\text{-}68}$, hvor imidlertid Tegnet 𐎠𐎡 *ap* og de följende ere höjst utydelige. Derimod har det neppe staaet Bα_{23}, hvor Lithographien har et utydeligt 𐎡 fulgt af et tydeligt 𐎠; thi, som Norris senere har meddelt mig, er Papirsaftrykket paa dette Sted meget beskadiget, og Rawlinson har efter sine haandskrevne Optegnelser læst her 𐎠𐏁 𐏁𐏁𐏁 𐎠𐏁.

94. Det persiske Hinduš gjenfindes i det sakiske ikkun i Gravindskriften Lin. 19. Det förste Tegn foran 𐎤 *n* forekom mig som et noget utydeligt 𐎢, hvorhos jeg dog mærkede mig som muligvis forekommende 𐎣 eller 𐎤. Da jeg i enkelte af mine Afskrifter har forvexlet 𐎢 og 𐎣, som jeg ansaae for identiske (med Betydningen af *sa*, jfr. 52), antager Norris, at 𐎣 har været det förste Tegn i dette Navn, og billiger derhos min og de Saulcys tidligere Formening, at dette Navn paa Sakisk har bevaret det oprindelige *s*, der i Zend og Persisk er gaaet over til *h*. Men da dette sakiske Folk hos Babylonierne hentede sin Benævnelse for det nordligere Gandára, er det ikke sandsynligt, at det ved umiddelbar Forbindelse skulde have kjendt det sydligere Indusland. Af de Former, som jeg nedskrev for Begyndelsestegnet, ligner 𐎣 nærmest 𐎥 *ks*, hvilket ikke kan have staaet her, og 𐎤 adskiller sig fra 𐎢 ikkun derved, at den överste Tværkile har foran sig en mindre, hvilket meget vel kan hidröre fra Klippens Beskadigelse eller Öjets Blendelse af Julimaanedens stærke Sollys, saa meget mere som et Tegn 𐎤 ellers ikke forekommer. Ligesom jeg ved Afskrivningen ansaae 𐎢 for den sandsynligste Form, saaledes antager jeg det samme endnu; men, hvorvel det gjengiver persisk *hi*, kan dette dog ikke være Tegnets nöjagtige Lydbetydning, da *h* i hvert Fald manglede en egen Betegnelse. Da *h* ofte gjengives ved *y* eller en *i*-Lyd (jfr. 90, 93), troer jeg i Lighed hermed, at 𐎢 har betegnet Stavelsen *yi*, og at Navnet Hinduš er udtrykt ved *Yindus* (jfr. 115). Dette Tegn 𐎢, der ved Behistán altid skrives 𐎣 (jfr. 7), udgjör Stedordet *denne;* derhos findes det i Begyndelsen af tre Ord 𐎣*sä*, 𐎣*simmes* og 𐎣*sü*, og i det indre af *ül*-𐎣*sü*, i alle fire foran et följende *s*.

95. Tegnet 𐎠𐎡 forekommer ikke i noget Navn i Darius' eller Xerxes' Indskrifter; den eneste Vejledning til Bestemmelsen af dets Betydning afgiver den senere Artaxerxes-

Indskrift, der omskriver det persiske Pronomen ahyáyá ved 𐎠𐎫𐎠𐎠 𐎠𐎫𐎠𐎠. Da de tre første Tegn *ai-ya-ai* gjengive Begyndelsen *ahyá*, bliver 𐎠𐎫 tilbage til at udtrykke Slutningen *yá*, dog saaledes, at *y* tildels er betegnet eller antydet ved det foregaaende 𐎠, og 𐎠𐎫 maa derfor antages omtrent at have havt en Lyd af *ya*. Men denne Stavelse (*ya* eller *yá*) har sit bestemte Tegn 𐎠𐎫𐎠 (91), der ogsaa er brugt som det andet Tegn i denne Omskrivning svarende til persisk *yá*. Da det persiske *yu* gjengives ved 𐎢𐎺 *ü* (*iu*) efter 𐎠 i den ene Form af dahyu (93), ledes vi ligefrem hen til den anden diphthongagtige Vocal *ä* (*ia*) som Betydning for Tegnet 𐎠𐎫, eftersom ogsaa her 𐎠 gaaer foran, og *ai-ya-ai-ä* (*ayyâyia*) er en temmelig nöjagtig Omskrivning af ahyáyá, i Mangel af egne Tegn til at gjengive det persiske *h*. Tegnet 𐎠𐎫 synes at afvexle med 𐎺𐎼 *kä*, *gä* (100) i de to Skrivemaader af samme Ord, *ta'i*𐎠𐎫*tä* X12,12 og *ta'i*𐎺𐎼*ta* Bγ,69. Men da Ordstammen er *ta'i*𐎠𐎫, er vistnok *g* i Behistán-Formen *ta'igäta* indskudt blot for at forebygge et Vocalsammenstöd, medens Vocallyden *ä* i Flertalsformen *ta'i*𐎢𐎹*pä* af samme Stamme sagtens er, med Udeladelse af Tegnet 𐎠𐎫, udtrykt i det tilföjede 𐎢𐎹 (97), saa at Udtalen heraf har været omtrent *ta'iä-ppä*, eftersom dette *ä* er bibeholdt i det adverbiale *ta'i*𐎠𐎫*kkä* (Bl,3). Betydningen *ä* (*ia*) for Tegnet 𐎠𐎫 passer ogsaa i dets övrige Forekomst, nemlig i Verbet 𐎠𐎫*witu*, Locativ-Affixet 𐎠𐎫*wa*, Substantiverne 𐎠𐎫 𐎠𐎼 X15.11 (jfr. 108) og 𐎠𐎫*ppi* Bl,6. Derhos forekommer det i Slutningen af Adverbiet *wil*𐎠𐎫 Bα,18 eller *willü*𐎠𐎫 Bγ,65 (thi de tilbageblevne Spor paa sidste Sted 𐎠 lade sig ikke henföre til noget andet Tegn), medens det tilsvarende Adjectiv skrives blot *willü* Bγ,87 eller *willük* Bγ,75. Endelig findes dette 𐎠𐎫 to Gange i 𐎠𐎫*witusatuwä*𐎠𐎫 Bα,35, som det synes, i Begyndelsen af et Ord og i Slutningen af et andet.

96. Efter at have gjennemgaaet alle i persiske Navne og Ord forekommende Lydtegn, skal jeg endnu her omhandle et Tegn, der alene forekommer i sakiske Ord, fordi jeg troer, at det bör henföres til *i*- eller *y*-Klassen, hvis Tegn-Række det fuldstændiggjör. Dette Tegn er 𐎢𐎼, der forekommer i 𐎢𐎼𐎹 𐎢𐎼, et Verbum i den förste Person (jeg sendte), og da denne Person altid endes paa en Vocal, er det naturligt at antage det samme om det Tegn, som slutter denne Verbalform, der enten alene eller i Forbindelse med 𐎢𐎹 *tippä* oversætter det persiske fráišayam. Saaledes *U tessuwepwesmi ta*𐎢𐎼 ɔ: adam káram fráišayam (Bβ,55) og *U tessuwep Babilüppä ta*𐎢𐎼 ɔ: adam káram fráišayam Bábirum (Bγ,39); men *U tessuwep.... tippä ta*𐎢𐎼 ɔ: adam káram fráišayam (Bβ,13,61, γ,6) og *üpërri U tippä Armiiyap-ïkkä ta*𐎢𐎼 ɔ: avam adam fráišayam Arminam (Bβ,38). Disse to Ord *tippä* og *ta*𐎢𐎼 antager jeg for beslægtede ifölge denne deres Forekomst; og da i 𐎢𐎹 𐎺 Tegnet 𐎺 *pä* indeholder Casus-Betegnelsen, og det foregaaende 𐎢𐎹 synes at være et Aflednings-Affix, er 𐎢𐎹 *ti* eller, som det ogsaa kan læses, *tay* Ordstammen. Dennes *i*- eller *y*-Lyd vilde da være at söge i Verbalformens 𐎢𐎼, som derfor maa have udtrykt en Stavelse, der endes paa

en Vocal og begynder med *i* eller *y*. Af saadanne Stavelser have vi Tegn for *ya* og *yi* , og derhos have vi Tegn for de diphthongagtige *ä* og *ü* , der begge anvendes ogsaa i Forbindelse med en foregaaende *i*-Lyd til Gjengivelse af det persiske *ya* og *yu;* saa at der kun staaer tilbage at finde et Tegn, som kunde forholde sig til *ü* paa samme Maade som *ya* til *ä*, og altsaa udtrykke *yu*, hvilket Tegn derfor maatte være. Hin Verbalform vilde da være at læse *tayu*, og paa Grund af Affixernes selvstændige Character er der intet til Hinder for at læse *tay-äppä*, hvorved Slægtskabet traadte endnu tydeligere frem. Betydningen *yu* passer til de to andre Ord, hvori forekommer. Det persiske I martiya, en Mand, oversættes *ru* *kär;* hvoraf *kär* er Talordet *en*. Vel er det saa, at naar dette Talord forbindes med et Folkenavn, indskydes der foran det en *r*-Lyd, som enten ender det foregaaende Stavelsetegn (*Per-ser-kär*, en Perser) eller betegnes ved (som *Arminiya-rkär*, en Armenier, *Babilü-rkär*, en Babylonier); og af denne Brug slutter Norris, at Tegnet (som han först har tillagt Betydningen *kpar*, fordi det i sin ydre Form er sammensat af *ak* og *pr*, eller *ven*, *men*,fordi hint Ord med en Udtale *rumen* vilde ligne det Mordvinske *lomen*, en Mand), i Virkeligheden har betegnet en Stavelse, som endte sig paa *r*, hvilket i dette Tilfælde ene kunde være enten *nr* eller *rr* (*lr*), hvis tilsvarende Tegn vi ikke kjende. Men en saadan Betydning vilde give en aldeles usædvanlig Endelse for den för nævnte Verbalform, hvori heller ingen af Begyndelses-Consonanterne vilde passe efter det öjensynlige Slægtskab med *tippä;* og ligesom Forekomsten af *käpsü-kär* (Bγ,21) ved Siden af *kepsü-ärra* (Bα,17) udviser, at Brugen af *kär* ikke altid udkræver Tilföjelsen af et foregaaende *r*, saaledes forekommer Ordet *ru* uden följende Talord *kär* i et Tilfælde, hvor Tilföjelsen af *r* i Analogi med Folkenavnene ikke udkræves, nemlig *ru* *üpërri akka.... ärsa-ärra* (den Mand, som var den överste, Bγ,32). Da dette Ord derfor intet udviser i denne dets dobbelte Forekomst med Hensyn til Slutningstegnets Lyd, modbeviser det altsaa heller ikke en Betydning *yu*, der vilde bringe Ordet til at være *ruyu*, og som derhos tildels bestyrkes ved hvad der synes at være en anden Form af dette Ord, nemlig *ru* *sâkri*, en Sönnesön; thi *sâkri* alene betyder en Sön og forbindes i en Art Sammensætning med et foregaaende Egennavn, uden Tilföjelse af Genitiv-Endelsen *na* (som *Kures-säkri*), medens den förste Del *ruyuü* (efter min Udtydning) synes at være en ved *ü* udvidet Form af *ruyu*, fremkaldt ved Sammensætningen. En lignende Udvidelse finder Sted ved Stedordet *üpa*, der gjengiver det persiske *ava*, hin, idet nemlig det deraf afledte avaþa oversættes ved , en Form, som adskiller sig ved Indskydelsen af fra , og som endog synes ligefrem at oversætte ava (Bγ,87); hvorhos det persiske avahyarádiy (af denne Grund) gjengives afvexlende ved *n-reskämes* og *n-reskämmes*. Netop denne Afvexling udviser, at de to Former, og , ikke

kunne have afveget synderligt fra hinanden i Udtalen, hvilket ej heller bliver Tilfældet ved Antagelsen af *yu* som det omhandlede Tegns Betydning, da de saa have lydt omtrent *üyupä* og *üpä*, hvoraf det förste ikkun adskiller sig fra det sidste ved en Udvidelse eller Gjentagelse af *ü*-Lyden.

97. Af de ti Tegn, som jeg har behandlet i dette Afsnit (89-96), begynde de tre med *a*, som Skriften har betragtet som en Consonant, ligesom det semitiske ℵ, saa at de tre Stavelsetegn *'a* (90), *'i, ai, ay* (93) og *'u, au, av* (89), ere i Rækkeföl-gen at sammenstille paa den ene Side med Tegnene for Stavelser dannede af en Conso-nant med följende Vocal, og paa den anden med Tegnene for Stavelser bestaaende af *a* med följende Consonant, f. Ex. med *ka*, *ki*, *ku*, og med *ak*, *ap*. Fire Tegn tilhöre *i*-Rækken, nemlig *i* eller *y* (92), og de tre med *a*-Rækken analoge Stavelsetegn *ya* (91), *yi* (94) og *yu* (96). Dernæst findes to Tegn, som udtrykke de for det sakiske ejendommelige Vocallyde, nemlig *ä* (95) og *ü* (96), med en tvelydagtig Udtale omtrent som *ia* og *iu*, og disse, formoder jeg, have i Stavelse-systemet indtaget samme Plads i *i*-Rækken, som i de övrige Bogstavrækker var anvist Forbindelsen af Consonanterne med disse Vocallyde, saa at altsaa *ä* betragtedes som en Lydforbindelse analog med *pä*, *sä*, og *ü* med *kü*. Det tiende Tegn endelig, , udtrykker *u* eller *v*, og hertil slutte sig Tegnene for Stavelserne, der be-gynde med *v* (*va, vä, vi*), hvorvel disse Tegn ogsaa udtrykke de tilsvarende Stavelser, der begynde med *m*. Ordnes nu alle herhen hörende Tegn efter deres indbyrdes Lyd-forhold, have vi följende tre Rækker:

 'a, 'i (ai), 'u (au),

 i, ya, yi, yu, ä (yä), ü (yü),

 u, va, vi, (mu), vä.

Dersom alle Rækker havde havt samme Udstrækning og Omfang, vilde der endnu fattes fire Tegn, nemlig (efter den sædvanlige Omskrivning) for *a, 'ä, 'ü* i förste og for *vü* eller *mü* i sidste Række. Men hvorvel Skriften betragtede *a* som en Consonant ℵ, har det dog i Udtalen neppe lydt anderledes end Vocalen *a*, saa at den Stavelse, der i Systemet svarer til *ya* og *va*, nærmest maatte have været *aa* eller langt *á;* men da Skriften ellers ikke udtrykker Lydlængden ved særskilte Tegn, er det ikke sandsynligt, at der skulde have været et eget Tegn, der svarede til *i* og *u*, da dettes Lyd maatte blive et *a*, som kun ved Lydlængden adskilte sig fra hvad der udtryktes ved Tegnet , ligesom dette ogsaa bruges uden Forskjel til Gjengivelse af persisk langt og kort *a*. Heller ikke er det sandsynligt, at der skulde have været Tegn for Forbindelsen af *a* med Vocalerne *ä* og *ü;* thi en saadan Forbindelse vilde have medfört en omtrentlig Udtale af *aia*, *aiu*, hvad der nærmest udgjör tvende Stavelser, der ogsaa, hvor de forekomme, ere udtrykte ved to Tegn, saavel i Begyndelsen af *'aüttap*, *'iak* (ɔ: *aiak*), som

i det indre af 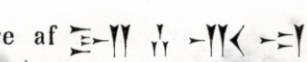 *da'iünam*, 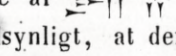 *ta'iü*. Derimod er det ikke usandsynligt, at der har været et Tegn, om end ikke for Stavelsen *vü*, saa dog for *mü*, der vilde udfylde den tredie Række. Om trelyds Stavelser, som ende sig paa Halvvocalerne *y* eller *v*, har jeg oftere udtalt den Formodning, at de ere blevne udtrykte ved de Tegn, der udtrykke Forbindelsen af den tilsvarende Consonant med följende *i* eller *u*. Fremdeles have vi for Stavelser, der ende paa en Consonant og begynde med en Vocal eller Halvvocal, följende 20 Tegn, som, ligeledes ordnede efter deres indbyrdes Forhold i tre Rækker, ere:

 ak, ap, at, as, an, ar,
 ïk, ïp, t, ïs, ïʒ, ïn, ïr, ïl, ïm,
 vk, vt, vs, vn, vr.

Den anden Rækkes Tegn udtrykke tillige de blotte Consonanter *k, p, s, ʒ, n, r, l,* og skjönt Tegnet , saavidt man kan paavise, ene bruges for Consonanten *t*, er det dog sandsynligt, at det i Overensstemmelse med de övrige ogsaa har kunnet betegne Stavelsen *ït*. Den Del af disse Stavelser, som jeg har betegnet med *ï*, maa, som jeg har bemærket ved de tilsvarende Tegn, antages at være ikke blot Vocalen *i*, men ogsaa Consonanten *y* forbundet med en följende Vocal, hvorved der fremkomme trelyds Stavelser, hvis Midtvocal sædvanligst var *a*, der ganske naturligt ledede til, at disse Tegn tillige kunde bruges som Udtryk for Stavelser, der begynde med Vocalen *ä*. Saaledes formoder jeg, at 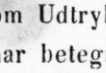 har betegnet *k, ik, yk* (sædvanligst *yak*) og *äk*, og overensstemmende hermed de övrige Tegn af samme Række. I Lighed hermed maatte Tegnene i den tredie Række egenlig udtrykke i den förste Del af Stavelsen saavel Vocalen *u*, som Consonanten *v* forbundet med en följende Vocal, og derhos paa Grund af den Forbindelse, hvori Skriften har sat *v* og *m*, trelyds Stavelser begyndende med Consonanten *m;* saa at f. Ex. vilde være Udtryk for Stavelserne *uk*, *vk* og *mk* (*vak* og *mak*). Dog synes det, som om man i det mindste i ældre Tid har indskrænket Brugen af ene til Stavelsen *uk* og maaskee af til *un* alene eller til *un* og *van*, medens man ved de tre andre Tegn , og fastholdt Consonantlyden *v* og *m* med följende Vocal. Men at disse desuagtet betragtedes som indeholdende en Begyndelseslyd *u*, antydes ved Brugen af *vr* i den senere Artaxerxes-Indskrift, hvor det i Auramazda, der her skrives 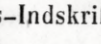 , gjengiver det persiske *aura*, som i de ældre udtryktes 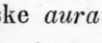 *'ura* eller *aura*. Dersom hine tre Rækker havde havt samme Udstrækning eller Omfang, vil der fattes syv Tegn for Stavelserne *aʒ*, *al*, *am* og *vp*, *vʒ*, *vl*, *vm*. Men jeg har alt gjort opmærksom paa, at Tegnet maatte antages at have udtrykt Stavelsen *wʒ* ved Siden af *ws* (81), ligesom at Tegnet *vt* (85) netop er anvendt i et Tilfælde, hvor hele Skriftens Analogi nærmest udkrævede Brugen af et Tegn for *vʒ* eller *mʒ*, hvis et saadant havdes, hvilket derfor er mindre sandsynligt. Det er desuden ikke rimeligt, at Skriften har besiddet egne Tegn for

Stavelserne *am* og *vm*, ligesaa lidt som for andre trelyds Stavelser med Udlyd *m*, da tvært-imod synes at have været et enestaaende Nödtegn, fremkaldt ved den Forbindelse, hvori de to Bogstaver *v* og *m* vare satte til hinanden (jfr. 84). Herved blive höjst fire Stavelser, *al*, *aʒ*, *vl*, *vp*, tilbage (hvorfra maaskee endog *vl* maa fradrages), hvis Tegn vi ikke kjende fra Egennavnene, men som kunde have været udtrykte ved særegne Tegn, ligesom den för nævnte Stavelse *mü* eller *vü*.

98. I de persiske Egennavne eller Ord findes anvendte, efter hvad der er omhandlet i det foregaaende, 78 sakiske Lydtegn, hvoraf de 33 ere ordnede i den foregaaende Paragraf tilligemed det ene (79de) rent sakiske Tegn *yu*. I disse Tegn har jeg troet at finde, foruden *m* og Halvvocalerne *y* og *v*, otte Consonanter *r*, *l*, *n*, *s*, *ʒ*, *k*, *t*, *p*, og det er heller ikke sandsynligt, at Skriften har besiddet flere. Disse blive som vocallöse Consonanter udtrykte ved de samme Tegn som de tilsvarende Stavelser, der begynde med *i* eller *y*. Jeg har derhos sögt at paavise fem Vocallyde *a*, *i*, *u*, *ä*, *ü*. Af Stavelser, som begynde med disse otte Consonanter og som ende enten paa en af de fem Vocallyde eller paa en Consonant, findes i Navnene udtrykte ved egne Tegn följende 45, ordnede efter deres indbyrdes Forhold:

ka,	ki,	ku,	—	kü,	—	—	—	ks,	—	kn,	kr,	kër, —
pa,	pi,	pu,	pä,	—	—	—	pt,	—	—	—	pr,	për, —
ta,	ti,	tu,	—	tü,	tk,	tp,	—	ts,	—	—	tr,	tër, —
sa,	si,	su,	sä,	—	—	sp,	—	—	—	—	sr,	— —
ʒa,	ʒi,	ʒu,	ʒä,	—	—	(sp),	—	—	—	—	(sr),	— —
na,	ni,	—	nä,	—	—	np,	—	—	—	—	—	— —
ra,	ri,	ru,	—	—	rk,	rp,	—	rs,	—	—	—	— —
—	—	—	—	lü,	—	—	—	—	—	—	—	— —

Dersom alle disse Rækker havde været fuldstændig udfyldte med særegne Tegn, vilde Skriften have desiddet af den förste Art, der indeholder Stavelser, som dannes af en Consonant med följende Vocal, $8 \times 5 = 40$ Tegn, hvoraf 27 ere kjendte; men da det er sandsynligt, at Skriften ikke her har adskilt de to Bogstaver *r* og *l*, vil Antallet af Tegn blive indskrænket til $7 \times 5 = 35$, og der vilde saaledes være 8 Tegn, som vi endnu ikke kjende. Dersom Skriften fremdeles havde udtrykt ved særegne Tegn alle trelyds Stavelser, saa at enhver Forbindelse af denne Art, hvori de 8 Consonanter kunne forekomme, enten i Begyndelsen eller Slutningen, havde havt sit eget Tegn, og hver Række besiddet to Tegn for Forbindelsen med et Slutnings-*r*, vilde Antallet af Tegn for trelyds Stavelser have udgjort $8 \times 9 = 72$, hvoraf vi ikkun kjende 18. Men ligesom jeg alt har paavist (54, 81) Sandsynligheden af, at trelyds Stavelser indeholdende *ʒ* og *s* ere udtrykte ved fælles Tegn, saaledes tör man ogsaa antage, at *r* og *l* i denne Art af Stavelser ikke ere

blevne adskilte, og at den dobbelte Betegnelse for Stavelser paa *r* ikke har strakt sig videre end til de tre Forbindelser med *k*, *p* og *t*. Herved indskrænkes Antallet af Tegn for trelyds Stavelser betydeligt, da Skriften i disse kun vilde have udtrykt 6 Consonanter, *k, p, t, s, n, r,* og saaledes ikkun besiddet 36 Tegn, foruden de tre dobbelte *r*-Tegn, i alt 39. Hele Antallet af Tegn, som den sakiske Skrift saaledes kan antages at have besiddet, vilde være:

a) for Vocaler og Stavelser begyndende med disse eller med en Halvvocal (97)	38 (39),	deraf	kjendte	34,	ubekjendte	4 (5).
b) Stavelser endende paa en Vocal . . .	35	—	—	27	—	8
c) trelyds Stavelser	39	—	—	18	—	21
	112 (113)	—	—	79	—	33 (34).

De 33 (eller 34) Stavelser, der sandsynligvis have havt en egen Betegnelse, men hvis Tegn vi endnu ikke kjende, ere:

a3, al; wü, wp, (vl);
kä, tä, rä; nu; pü, sü, 3ü, nü;
kk, kp, kt; pk, pp, ps, pn; tt, tn; sk, st, ss, sn;
nk, nt, ns, nn, nr; rt, rn, rr.

99. Foruden de 79 Lydtegn, som ere undersögte i de foregaaende Afsnit, findes endnu följende 29 eller 30 Tegn, som her meddeles ordnede efter deres ydre Form, med Tilföjelse af de §§, hvori de ville blive omhandlede. Disse 29 eller 30 Tegn ere:

Ved enkelte af disse Tegn er det imidlertid tvivlsomt, hvorvidt de udgjöre selvstændige Tegn, eller hvorvidt den her anförte Form er den nöjagtige og virkelige. Disse Tegn skal jeg gjennemgaae i de följende Paragrapher, idet jeg naturligen begynder med saadanne, hvis Lydbetydning med större Bestemthed fremgaaer eller antydes af deres Forekomst.

100. Tegnet forekommer i to Ord, som skrives enten *'ari* 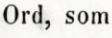 og *ärsä* eller *'ari* og *ärsä* , altsaa uden eller med *k;* men ligesom Tilföjelsen af *k* i den ene Form udviser, at disse Ord have indeholdt en saadan Lyd,

saaledes antyder Udeladelsen af *k*-Tegnet 𐎠𐎢𐎣 i den anden, at denne maa söges i 𐎨𐎢𐎣, som derfor maa have betegnet en Stavelse, der begyndte med *k*, eller en af de fire, *kä, kk, kt, kp*, hvis Betegnelse ikke kjendes. Da nu fremdeles Flertalsformen af det sidstnævnte Ord skrives *ärsä*𐎨𐎢𐎣 𐎹𐎠𐎢𐎢 og er dannet ved Endelsen 𐎹𐎠𐎢𐎢 *p*, der i alle velkjendte Ord kun bruges, hvor Ordstammen ender paa en Vocal, maa 𐎨𐎢𐎣 ogsaa antages at have betegnet en saadan Stavelse, hvorom ogsaa alle Fortolkere have været enige; men denne kan följelig ikke have været nogen anden end Stavelsen *kä*, og denne Betydning bestyrkes derved, at dette Tegn 𐎨𐎢𐎣 undertiden ligefrem afvexler med 𐎺𐎹 *ka*, hvad der alene vilde vise, at disse to Tegn udtrykke omtrent samme Lyd. Dette finder Sted i den ofte forekommende Endelse, der i Behistán næsten altid er 𐎠𐎢𐎣 𐎨𐎢𐎣 *kkä* eller *ïkkä*, men som undertiden der er skrevet 𐎠𐎢𐎣 𐎺𐎹 *kka* eller *ïkka*, (som Bα,1 *Persep-ïkka*, *Arminiyap-ïkka* Bβ,22, *üpërri-ïkka* Bα,58,65), hvad altid er Tilfældet i Persepolis-Indskrifter. Foruden i de anförte Tilfælde forekommer 𐎨𐎢𐎣 *kä* i Begyndelsen af et Casus-Affix 𐎨𐎢𐎣 𐎠𐎢𐎣 *käk* (Bγ,7), samt af Talordet 𐎨𐎢𐎣 𐎠𐎢𐎣 *kär*, og af 𐎠𐎠𐎹 𐎨𐎢𐎣 𐎠𐎢𐎣 *ñkäk* eller 𐎠𐎠𐎹 𐎨𐎢𐎣 𐎠𐎢𐎣 𐎺𐎹 *ñkäkka* (Himmel), der öjensynlig, som de Saulcy alt har bemærket (Journ. Asiat. XIV. S. 159), er beslægtet med det tyrkiske كوك, der har samme Betydning og derved tillige stadfæster Gutturallyden i Tegnet 𐎨𐎢𐎣. Desuden forekommer dette Tegn i det indre af *pun*𐎨𐎢𐎣*tä*, *an*𐎨𐎢𐎣*rinä* (Bγ,68), *päl*𐎨𐎢𐎣*wa*, *wit*𐎨𐎢𐎣*nä*, *tit*𐎨𐎢𐎣*mes* ell. *tit*𐎨𐎢𐎣*mmes*, *res*𐎨𐎢𐎣*mes* ell. *res*𐎨𐎢𐎣*mmes* (𐎺𐎺𐎺𐎺 𐎨𐎢𐎣 𐎺𐎢𐎢), *kutkalärrek*𐎨𐎢𐎣, der intet bidrage til Oplysning om Tegnets Betydning, uden for saavidt som det sidste tildels bekræfter dets Begynden med en *k*-Lyd, da den foregaaende Stavelse er udtrykt ved 𐎹𐎠𐎠𐎹 *rk* og ikke ved 𐎠𐎢𐎣𐎠 *ra*. Endelig findes det i 𐎢𐎠𐎢𐎢 𐎡 𐎨𐎢𐎣 𐎢𐎠𐎢𐎢 afvexlende med 𐎺𐎡 *ä*, og derfor snarest som Udtryk for den blöde Lyd *gä* (*ta'igäta*, jfr. 95), samt i 𐎹𐎺𐎢𐎠 𐎺𐎹𐎺 𐎨𐎢𐎣 *tuwa*, hvor det maaskee begynder et Ord, og i 𐎨𐎢𐎣 *tinti* Bγ,76,89.

101. Tegnet 𐎺𐎹𐎺 er heller ikke vanskeligt at tyde, eftersom det ligefrem afvexler med 𐎢𐎠𐎢𐎢 *ta*. Saaledes oversættes det persiske Imperativ paraidiy ved *wi*𐎢𐎠𐎢𐎢 (Bβ,23) og ved *wi*𐎺𐎹𐎺 (Bβ,39), medens dettes Flertal paraitá gjengives ved *wi*𐎺𐎹𐎺*s*, og Dentalen i dette Ord udvises derhos af en anden Form *witkänä*, der ligeledes svarer til persisk paraidiy. Samme Afvexling udviser det pronominale Affix, der bruges til at oversætte det persiske ciy, (eftersom avaściy gjengives ved *üpä*𐎢𐎠𐎢𐎢 X15,20 og *üpä*𐎺𐎹𐎺 X17,24, samt aniyaściy ved *ta'igä*𐎢𐎠𐎢𐎢 Bγ,69 og *ta'iä*𐎺𐎹𐎺 X15,12), ligesom ogsaa det Ord, der betyder Fader, hvoraf vi have to Former *at*𐎢𐎠𐎢𐎢*ta* min Fader, og *at*𐎺𐎹𐎺*ri* hans Fader. Denne Afvexling af 𐎢𐎠𐎢𐎢 med 𐎺𐎹𐎺 viser tilstrækkeligt, at det sidste Tegn 𐎺𐎹𐎺 paa ingen Maade kan have havt den Betydning af *phi*, hvortil jeg tidligere kom gjennem en Række af temmelig dristige Slutninger, eller af *pu, pi*, som Hincks og de Saulcy foresloge, men at det maa have indeholdt en Dental, hvilket endvidere fremgaaer af de beslægtede Former *titresra* (Bγ,83) og *ti*𐎺𐎹𐎺*nra* (Bγ,64), der begge oversætte det persiske daraujana, Lögner,

og Ordstammens *t* viser sig desuden i *titkämes*, Lögn. Ligesom fremdeles Tegnets 𐎕𐎓 Forekomst i *wi*𐎕𐎓 efter en Vocal og i *at*𐎕𐎓*ri* efter en Consonant udviser, at Dentalen maa have været Begyndelsesbogstavet i den Stavelse, hvis Udtryk det er (thi for Consonanten *t* have vi alt et sikkert Tegn), saaledes fremgaaer det af dets Brug i 𐎕𐎓*lni* foran to Consonanter, at det maa have endt paa en Vocal. Til omtrent samme Resultat er Norris kommen, idet han tyder Tegnet 𐎕𐎓 *ṭa*, henförende dets Consonant til den Cerebral-Lyd, som han formoder, Sproget har besiddet. Men Egennavnene afgive, som jeg för har paavist, ingen Grund til at antage, at Skriften har besiddet en egen Række af Tegn for Stavelser, indeholdende en saadan Cerebral *t*-Lyd, og det er derfor ikke rimeligt, at 𐎕𐎓 skulde være et saadant Tegn, især da vi endnu have Stavelsen *tä* ledig. Ligesom denne Betydning *tä* for 𐎕𐎓 tilvejebringer netop i hine Ord den indbyrdes Overensstemmelse, som Tegnets Afvexling med 𐎔𐎍 antyder, nemlig *wita* og *witä*, *üpäta* og *üpätä*, *ta'igäta* og *ta'iätä*, *attata* og *attäri*, *titänra* jævnfört med *titresra*, *titkämes*, saaledes vilde den bestyrkes ved Tegnets Forekomst i 𐎕 𐎕𐎓 𐎓𐎔 (Bα,52), dersom dette Ord kan antages at være en Omskrivning af det tilsvarende persiske gáþavá (jfr. 39, 50); thi Afvexlingen af Vocallydene *a* og *ä* findes ogsaa i andre Tilfælde, som i Casusendelsen *ïkka* og *ikkä*, og i Gjengivelsen af den persiske Stavelse *pa* ved 𐎔 *pa* og 𐎐 *pä*. Hertil kommer, at det tydelige 𐎔 𐎕𐎓 𐎔𐎍𐎍 𐎔𐎐𐎍 i Bγ,19 imellem to Lacuner synes ved Tilföjelsen af en lodret Kile foran det förste at maatte udfyldes til 𐎓𐎔 𐎕𐎓 𐎔𐎍𐎍 𐎔𐎐𐎍 *vadäʒis*, og at være en Gjengivelse af det ifölge dets Plads tilsvarende persiske Navn Uvádaidaya, hvori 𐎓𐎔 gjengav *uvá* som i Uvárazmiš, 𐎕𐎓 svarede til *dai*, ligesom jeg ovenfor formodede om 𐎐 i Arbirá, Naditabira (Arbaira, Naditabaira 26), hvorvel det vistnok er aldeles usædvanligt, men dog ikke uforklarligt, at 𐎔𐎍𐎍 *ʒi* anvendtes til Gjengivelsen af *daya*. De övrige Ord, hvori 𐎕𐎓 forekommer: 𐎕𐎓 𐎗 𐎕𐎍𐎔 *tänim*, 𐎘𐎔 𐎕𐎓 *'atä*, 𐎃𐎃 𐎃𐎃 𐎗𐎍𐎔 𐎕𐎓 *punkätä*, 𐎗𐎐𐎓 𐎕𐎓 *wettä*, og *nütäkätuva* (100), bidrage intet til Oplysning om Tegnets Betydning.

102. Jeg har alt ovenfor (34) vist, med hvor liden Grund jeg tidligere tillagde Tegnet 𐎗𐎔 en Betydning *thu*, som de Saulcy, Hincks og Norris have billiget, idet de dog rettede den til *tu*, og den sidste har stolet saa meget paa min Restituering af dette Tegn i Gravindskriftens Navne Katpaduka og Hinduš, at han ikke blot anförer disse til Bevis for Betydningen *tu*, men endog ved en lille Uagtsomhed giver Side 27 𐎕𐎍𐎍 𐎓𐎍𐎍 𐎗𐎔𐎘𐎗𐎔 som svarende til det persiske Ufrátu, idet han har overseet, at paa det eneste Sted, hvor dette Navn forekommer (Bα,72), ere kun de to förste Tegn 𐎕𐎍𐎍 𐎓𐎍𐎍 nogenlunde synlige, medens Resten er aldeles forsvunden. Da dette Tegn derfor ikke findes i noget Navn, der ligefrem er overfört fra det persiske, er man med Hensyn til Bestemmelsen af dets Betydning ene henvist til dets Brug i sakiske Ord. Da Tegnet 𐎗𐎔 her forekommer baade efter en Vocal i *ʒi*𐎗𐎔, og efter en Consonant i *appet*𐎗𐎔, og

imellem to Consonanter i *tër* *ka*, samt derhos findes i Slutningen af de to Verbalformer *pä* og *üt* , der som förste Personer i Singularis maae antages at have endt paa en Vocal, ligesom de övrige Former, vi kjende af denne Art, saa fremgaaer det heraf med tilstrækkelig Bestemthed, at Tegnet har udtrykt en Stavelse bestaaende af en Consonant med följende Vocal. Da fremdeles dette Tegn i *tër* *ak* (D3,17) og *'a* *at* (Bl. 4; ved en Unöjagtighed skrevet S. 166 hos Norris) forbindes med Tegn for Stavelser begyndende med *a*, kan Slutningsvocalen i ikke have været nogen anden end *a* eller *ä;* men af saadanne Stavelser haves nu tilbage ikkun *rä* eller *lä* ifölge det Forhold, hvori Skriften tör antages at have sat de to Bogstaver *r* og *l*. Dette Tegn forekommer i , en af de tre Former, der oversætte det persiske Uvaja, som jeg skal omhandle i næste Paragraph. Det persiske adá (han skabte) oversættes sædvanligst ved *pästa*, men i Gravindskriften paa de to förste Steder ved *dâsta* (46) og paa de to sidste ved *päprästa* eller *päplästa*, hvilken Form saaledes adskiller sig fra den förste ved Indskydelsen af *prä*, *plä* imellem de to Stavelser *pä-sta*, hvoraf hin bestaaer. En Sammenligning med *üttesta* (ɔ: *üttasta*) af *ütta* og *werrista* af *werri* giver os for hin Form en Ordstamme *päplä*. Da vi derhos have Formen *pätip*, Oprörere, af en Stamme *päti*, og ved Siden heraf Verbalformerne *päptis*, *päptip*, *päptippa* nærmest af en Stamme *päpti*, der synes dannet af den förste *päti* ved Indskydelse af *p* eller ved en Forstavelse *pä* (altsaa af *pä-päti*), hvorved Roden *päti* er sammentrukken til *pti*, saa kan det samme have været Tilfældet med *päplä*, hvis Rod da vilde have været *prä*, *plä* eller *pälä*. Herved ledes vi rigtignok til det semitiske פעל; men da dog det sakiske har optaget flere persiske Ord i de akhæmenidiske Indskrifter, er det ingenlunde usandsynligt, at det i en endnu tidligere Tid ogsaa har gjort lignende Laan hos det babylonske; og ligesom man der vistnok har hentet Udtrykket ñ*Nâb* Gud, og fra det persiske Ordet *dâsta* skabte, kan man meget vel ved Siden heraf have laant et babylonsk Udtryk for dette Begreb, hvorvel man behandlede det i Overensstemmelse med det sakiske Sprogs Ejendommelighed, og dannede deraf först *päplä-s-ta* i Analogi med *üttes-ta*, *päptis*, og dernæst ved en eller anden Fordrejelse ogsaa *pä-sta*. Hvis denne Identification er rigtig, vilde den tillige afgive et Bevis for, at Tegnet indeholdt et *l*, uden dog derved at afgjöre, at det ene og alene indeholdt dette Bogstav, da, hvis Skriften overhovedet ingen Forskjel gjorde i Betegnelsen af *l* og *r*, ethvert Tegn, hvis Consonantlyd kunde bevises at være *l*, tillige vilde udtrykke den tilsvarende Stavelse, der indeholdt *r*, og omvendt, og saaledes maatte, i dette Tilfælde, da Skriften har Tegn for Consonanten *l*, i Gjengivelsen af Arbirá antages at have udtrykt Stavelsen *la*, hvis *l* findes i den tilsvarende græske og babylonske Form. De övrige Ord, hvori dette Tegn forekommer: *ri*, *ki-utta*, *kutka* *rrekkä* og ʒ*a* *nta* (D6,38), give ingen videre Oplysning; derimod bekræftes tildels Tegnets

Betydning *lä* eller *rä* deraf, at det i den ydre Form meget ligner det babylonske 𒁀 eller 𒁉, som tydes *la* baade af Rawlinson (Nr. 118) og Hincks (54).

103. Tegnet 𒀀 forekommer i to af de tre Ordformer, der oversætte det persiske Uvaja og Uvajiya, Landet Susiana og dets Beboere. Den hyppigst forekommende Ordstamme af dette Navn, 𒀀𒅈𒁍 *'Apërti*, viser, at det ikke kan være nogen blot Omskrivning af det persiske, ligesaa lidt som det stemmer med det tilsvarende babylonske, som Rawlinson læser Nuva eller Nuvaki og Eluta (snarere Elumat), eller det hebraiske עילם, men at vi her have et aldeles forskjelligt og ejendommeligt Navn. I Stedet for 𒀀𒅈𒁍 *'Apërti* findes to Gange i Bβ,7 𒀀 𒉿 𒁍, der adskiller sig fra den förste Form derved, at 𒀀 indtager Pladsen for Tegnet 𒀀𒅈. Efter Skriftens almindelige Brug maatte man nærmest antage, at 𒀀 udtrykte en Stavelse begyndende med *a* og endende med den Consonant, hvormed den följende begyndte, altsaa *ap*, hvorved de to Former *'apërti* og *'appërti* kun i orthographisk Henseende vilde afvige fra hinanden. Dette har ledet Norris, der tydede 𒉿 *far*, til at tillægge dette Tegn Betydningen *af*, som han tillige troede at finde i Omskrivningen af det persiske patiyávahaiy (Bα,10), der i hans Lithographi begynder med et utydeligt 𒀀 foran 𒁍 *ti*; men da de tilbageblevne Spor i Virkeligheden snarere antyde 𒁀 *pä* (26), saaledes som han velvillig har underrettet mig om, bortfalder denne Bestyrkelse for den af ham opstillede Betydning *af*. Mod *af* eller *ap*, som Betydning for Tegnet 𒀀, taler fremdeles den Omstændighed, at Skriften ikke kan antages at have havt nogen særskilt Betegnelse af Lyden *f*, og at der for Stavelsen *ap* haves et andet sikkert Tegn 𒉿𒉿 (28). Hertil kommer den tredie Form, der svarer til det persiske Uvaja, i Gravindskriften Lin. 17, 𒀀 𒁉 𒉿 𒁍. Hvorvel det förste Tegn var utydeligt, saa at kun den sidste Kile var aldeles sikker, forekom det mig dog ved Afskrivningen at være 𒀀, der nu ogsaa bestyrkes af den ene Behistán-Form. Den tredie Form har Slutningen *-përti* tilfælles med de to andre, hvorfra det adskiller sig ved i Stedet for 𒀀𒅈 *'a* eller 𒀀 at have to Tegn, nemlig det samme 𒀀, som indtager Tegnets 𒀀𒅈 Plads i den ene Form, fulgt af 𒁉, som, efter hvad jeg ovenfor har udviklet, maa antages at have havt en Betydning *lä, rä*. Da Slutningen (*-përti*) er fælles for alle tre Former, kan Begyndelsen ikke antages at have været saa forskjellig som en Betydning *ap*, *af* for Tegnet 𒀀 vilde gjöre den, idet den vilde give os Formerne *'Apërti, Appërti, Apläpërti*. Da Navnet tilhörer et semitisk Land, leder *l* i den sidste Form Tanken hen til den arabiske Artikel *al*, og dersom nu 𒀀 udtrykte Stavelsen *al*, hvorfor vi endnu ikke have fundet noget Tegn, vilde de tre Former have været *'Apërti, Alpërti, Allä-përti*, af hvilke den sidste adskilte sig fra den förste ved Tilföjelsen af Artiklen *al*, hvorefter Ordets Begyndelses-*a*, efter Skriftens Indretning, ikke kunde udtrykkes anderledes end ved Tegnet for den Stavelse, som begyndte med samme Consonant, hvormed den foregaaende endte, medens i den anden Form Artiklen *al* vel nærmest maatte antages

at have fortrængt den følgende *a*-Lyd. Da Landet Susiana, ligemeget af hvilken Grund, dog benævnes forskjelligt af de nærmeste Naboer, Perser og Babylonier, kan det ikke forundre i det sakiske at træffe et nyt Navn, og det endog optaget i en semitisk Form, saa meget mere som det fremgaaer af de Indskrifter fra en för-akhæmenidisk Tid, som ere fundne her, at dette sakiske Folk har spillet en Rolle i Landets tidlige Historie; og det vilde ikke være unaturligt, om man havde overfört en eller anden Localbenævnelse som Navn paa det hele Land. Et andet Spor af en saadan semitisk Artikel *al* kunde muligvis findes i det Navn, hvis persiske Form er Upadra*n*ma eller, som det ogsaa kan læses, Upadara*n*ma, som ligeledes tilhörer det semitiske Susiana, og paa Sakisk gjengives 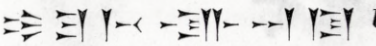 *Ukpatërrânma* eller *Ugbadërrânma*. Jeg har ovenfor (18) bemærket, at den förste Del af dette Navn sandsynligvis var det semitiske עבד, og dersom den ved 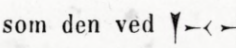 udtrykte Fordobling af *r*, som den oldpersiske Skrifts Natur ikke tillod at betegne, tör antages at antyde Tilstedeværelsen af en semitisk Artikel, vilde *Ugbad-ër-rânma* i sin ydre Form være dannet overensstemmende f. Ex. med det arabiske عبد المالك, hvorvel jeg ikke forstaaer at forklare det sidste Led *rânma*. Skrivemaaden 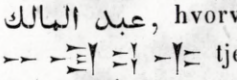 tjener saaledes til gjensides at bestyrke Betydningen af de to Begyndelsestegn og . Det förste forekommer fremdeles i Gjengivelsen af Hañdita, hvori det svarer til persisk hañ 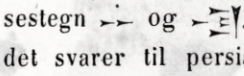 ; men Tegnet er yderst tvivlsomt, da det kun forekommer i dette ene, armeniske eller babylonske, Navn i B III,78, og i samme Linie i Navnet paa den babylonske By *Dubá* , og da Klippen paa begge Steder er beskadiget, hvorhos de tilsvarende babylonske Navne uheldigvis begge ere forsvundne. Rawlinson undersögte Klippen med störste Nöjagtighed, og fandt, at Trækkene, saa vidt han kunde spore dem, ikke vilde lade sig henföre til noget andet Tegn end , en Identification han vilde have anseet for umulig, da et saadant Tegn ikke tilhörer det persiske Alfabet, hvis han ikke tilsyneladende havde fundet samme Tegn paa begge Steder, hvorhos han dog udtrykkelig bemærker, at fuldstændig Vished ikke var at opnaae formedelst den stedfindende Beskadigelse. Af det persiske Tegn var kun fuldkommen synlig den lodrette Kile og foran den Spor af tre Tværkiler, hvilket i hans Lithographi giver det omhandlede Tegn et Udseende af snarere end af eller det sakiske Tegn for Stavelsen *na*. Det er imidlertid höjst usandsynligt, at her virkelig har staaet et aldeles nyt Tegn, som ikke forekommer noget andet Sted, og da det persiske Alfabet af Tegn, der bestaaer af en lodret Kile med foranliggende Tværkiler ikkun har tvende , *b*, *ba* med to og *r*, *ra* med tre saadanne, og da det sidste hyppigt forekommende Tegn ikkun adskiller sig fra det tilsyneladende derved, at den midterste Tværkile her synes at have været noget længere end sædvanligt, saa maa jeg fuldkommen tiltræde Opperts Mening (Journal As. XVIII, S. 75), at det i Virkeligheden er Tegnet , som her har staaet; hvorhos det vel er muligt, at det ved en oprindelig Ujævnhed i Klippen har faaet en noget afvigende

Form, omendskjönt denne meget vel ogsaa kan hidröre fra en senere Beskadigelse, der paa begge Steder har gjort Tegnet utydeligt. Dette giver de persiske Navne en Udtale af Hardita og Dubára. I det förste gjengives da *har* ved Tegnet 𒀀, som, i Overensstemmelse med Gjengivelsen af *hag* i Hagmatána ved 𒄩𒀀𒆳 *ak*, nærmest maatte antages at have udtrykt Stavelsen *ar;* men denne har sit bestemte Tegn 𒄩𒀀𒂗𒆳, hvorimod den Antagelse ligger nær, at det hjemlige Navn har indeholdt et *l*, som den persiske Skrift har maattet udtrykke ved *r*, medens det sakiske har kunnet bibeholde det, saaledes som det er Tilfældet i Gjengivelsen af det persiske Naditabira (75). Dette leder os igjen til Stavelsen *al* som Betydning for Tegnet 𒀀, og til *Aldita* som den sakiske Form af det omhandlede Navn. I Gjengivelsen af det andet nysnævnte Navn Dubára er kun det förste Tegn fuldkommen sikkert 𒁹𒁺 *tu*, *du*, det andet er et noget utydeligt 𒉺 *pa*, *ba*, hvorpaa följer et ligeledes utydeligt 𒀀𒁺 og umiddelbart derefter et stort Hul. Da Tegnet 𒀀𒁺 har en sikker Betydning *an*, medens Navnet ikke kan antages at have indeholdt en *n*-*Lyd*, kan det utydelige 𒀀𒁺 formodes at være det omhandlede 𒀀 fulgt af et Tegn, som begyndte med en lodret Kile 𒁺, hvilket, forsaavidt som det ellers var et af de forekommende Tegn, der kunde have indeholdt en *r*- eller *l*-Lyd, maatte være 𒁺𒆳, 𒁺𒀀, 𒁺𒆳𒆳𒀀 eller 𒁺𒄩, hvis Betydning ikke kjendes med Sikkerhed. Men det er ligesaa muligt og endogsaa sandsynligere, at Hullet efter den nogenlunde synlige lodrette Kile har strakt sig foran denne, og borttaget hvad der vilde gjöre det utydelige 𒀀𒁺 til 𒄩𒂗𒁺 eller 𒄩𒂗𒆳𒀀 *ra*. Betydningen *al* for Tegnet 𒀀 stöttes endelig af det babylonske, hvori det samme Tegn 𒀀 forekommer, udtydet *khal* baade af Rawlinson (Nr. 164 tvivlende) og af Hincks (Nr. 153). Thi da det sakiske ikke kjendte Strubelyden *kh*, har det benyttet nogle af de Tegn, der begyndte med denne Lyd, til ellers analoge Stavelser; saaledes er det babylonske 𒀀𒅗𒁺 *khu* blevet til det i ydre Form lignende sakiske 𒀀𒆳𒅗 *ü*, 𒌅𒅗 *kha* til 𒌅𒆳 *'a*, og i Overensstemmelse hermed vilde ganske naturlig det babylonske 𒀀 *khal*, hvis Form man bevarede, blive til sakisk *al*. Da dette Tegn 𒀀 höjst sandsynlig ikke har været i Gjengivelsen af Dubára, forekommer det kun i Begyndelsen af Ord, ligesom det i Betydning analoge 𒄩𒂗𒆳 *ar*, nemlig i de to ovenfor anförte Navne, og i fire andre sakiske Ord 𒀀 𒆳𒀀 *alpi*, at dræbe, 𒀀 𒌋𒌋𒆳 𒂗𒆳 *alpüwa*, en Fornærmer, 𒀀 𒂗𒆳 *alsü*, en By, og 𒀀 𒆳𒆳𒀀 𒀀𒌋𒌋𒅗 𒁹𒌋𒌋 *alwerris*, en Fæstning, hvori Betydningen *al* for 𒀀 passer, hvorvel de i övrigt intet bidrage til dens Bestyrkelse.

104. Tegnet 𒀀𒍑𒁺 forekommer kun et eneste Sted, nemlig B$\gamma_{,71}$, hvor den persiske Imperativ apagaudaya er oversat ved 𒁺𒀀𒅗 𒀀𒍑𒁺 𒀀𒁺𒆳 *tër-ti*, medens den persiske Conjunctiv apagaudayáhy er oversat ved 𒁺𒀀𒅗 𒀀𒁺𒆳 𒌑𒌑𒌑 𒀀𒁺𒆳 *tërtinti* i samme Linie og 𒁺𒀀𒅗 𒀀𒁺𒆳 𒌑𒌑𒌑 𒄩𒀀𒌋𒌋 *tërtinta* i den följende. Da vi have samme Ord for os, maa Tegnet 𒀀𒍑𒁺 have udtrykt den Stavelse, som i de andre Former blev skrevet med to Tegn 𒀀𒁺𒆳 𒌑𒌑𒌑 *tin*, og denne Betydning har ogsaa Norris med Rette, skjönt tvivlende, tillagt dette

Tegn. Da imidlertid Skriften i Betegnelsen af trelyds Stavelser intet Hensyn tager til Midtvocalens Beskaffenhed, men udtrykker alle ellers analoge Stavelser med samme Tegn, saaledes som *rs* betyder *ras* i Uvárazmiš, *ris* i *afwerris*, og *rus* i *Kurus*, maa Tegnet ligesaa overhovedet have udtrykt trelyds Stavelsen *tn*, hvorfor det ogsaa kunde benyttes til Stavelsen *tin*, som ellers efter den almindeligere Brug udtryktes ved to Tegn, og denne Betydning bestyrkes ved det lignende babylonske Tegn , som Hincks (Nr. 146) udtyder *dan*. Denne enestaaende Forekomst af Tegnet giver os tillige et Vink om, at vi ogsaa i andre endnu ubekjendte Tegn kunne vente at finde Udtryk for andre trelyds Stavelser, om de endog ellers ere skrevne med tvende Tegn.

105. Et andet saadant Tegn, troer jeg, er , som kun forekommer i Ordet 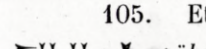 -ʒ*äka*, der X11,17, 13,7, 15,8 oversætter det persiske vazarkáyá, hvortil derimod i D5,17 svarer 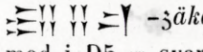 *'a*ʒʒ*äkka* og i X16,13 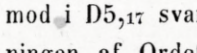 *'a*ʒ*äka*. Da Slutningen af Ordet -ʒ*äka* er fælles for de to Former og kun i orthographisk Henseende adskiller sig fra den tredies -ʒ*äkka*, og da fremdeles det samme er Tilfældet med Begyndelsen af de to sidstnævnte Former, er der al Grund til ligeledes at formode det om Begyndelsen af den første Form, og til saaledes at antage, at Tegnet har udtrykt den Lyd, som i de to andre Former betegnedes ved blot *'a* eller ved *'a*ʒ. Herved ledes vi hen til en Betydning *a*ʒ, for hvilken Stavelse vi intet andet Tegn have fundet; ifölge hvilket de tre Skrivemaader af dette Ord ere at læse: *a*ʒʒ*äka*, *'a*ʒʒ*äkka*, *'a*ʒ*äka*. I mit tidligere Forsög tillagde jeg Tegnet Betydningen *vu*, da jeg troede, at Ordet var beslægtet med det tilsvarende persiske vazarka. De Saulcy (Journ. As. XIV, S. 154) var mest tilböjelig til at ansee det for bestaaende af to selvstændige Tegn, *waza*, efter hans Udtydning, og hertil slutter sig ogsaa Norris (S. 193), hvorved han dog er blevet nödt til at læse de to Tegn *vuš* (ɔ: vuʒ), omendskjönt ikke kan have Betydning af en vocallös Consonant (ʒ), men maa være et Stavelsetegn (ʒ*ä*), og en Lydform af *vu*ʒ*ä*ʒ*äka* er altfor forskjellig fra de to andre *'a*ʒʒ*äka* eller *'a*ʒ*äka*. I mine Afskrifter af X13 og X15 har jeg bestemt mærket det som et eneste Tegn, og det samme er Tilfældet i Richs Afskrift af X13, ligesom vi begge stemme overens i Tegnets Form . Derimod synes det som om Tegnets Form i Indskriften X11 (ved Alvend) er , idet mindste findes det saaledes afskrevet i Coste og Flandins store Værk, hvis det ikke skulde være en Unöjagtighed hos disse. (Jfr. Journ. Asiat. 1848. XI, S. 253).

106. Tegnet tillægger Norris en Betydning *cho* (ɔ: ʒ*o*), paa Grund af dets ydre Lighed med , hos ham *chi* (ɔ: ʒ*i*). Dette Tegn forekommer i fire Ord, hvoraf det ene synes at give os en Antydning af dets Betydning. Det persiske ašiyavam oversættes nemlig Bβ,19 ved *lü**kitta*, medens den tilsvarende tredie Person ašiyava gjengives ved *lüppa* Bα,78. Da begge Former begynde med samme Stavelse *lü*, er det rimeligt, at de ere afledte af samme Verbalstamme, som, da baade *kitta* og *pa* udtrykke Verbal-

endelser, maatte være *lü* og *lüp*, og det *p*, som den sidste Form indeholder, maa da söges i Tegnet . Da Endelsen *kitta* eller *kit* synes at udfordre en foregaaende Vocallyd, der bliver tilföjet, hvor den mangler i Roden (saaledes 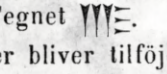 *sen-ri*, men 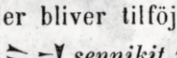 *sennikit* ɔ: *senn-i-kit*), saa maa Vocallyden söges i , der derfor maa have udtrykt en Stavelse bestaaende af *p* med en följende Vocal, altsaa *pü*, den eneste Stavelse af denne Art, hvis Tegn ikke kjendes. Herved tilvejebringes en Overensstemmelse imellem de to anförte Former, der vilde lyde omtrent *lüppa* og *lüpükitta*. I Bα,79 oversættes fremdeles det persiske Bábirum ašiyavam ved 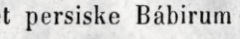 . De to förste bevarede Tegn ere höjst utydelige, og et derimellem mangler; men der kan ikke være nogen Tvivl om, at Norris rigtig har udfyldt Ordet til *Babilü*. De fire sidste Tegn ere noget utydelige; Hullet foran dem har Norris udfyldt med Casusendelsen 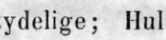 *ikkä;* men dette tillader Pladsen aabenbart ikke, heller ikke findes denne Endelse i den foregaaende Linie (Bα,78), hvor *Babilü lüppa* oversætter det persiske Bábirum ašiyava. I den persiske Text forekommer en Sætning (B1,91-92): aþiy Bábirum yaþá ....áyam; det mangelfulde Verbum supplerer Rawlinson til nizáyam, Oppert til paráyam, men Meningen er klar: da jeg drog henimod Babylon. Den sakiske Oversættelse er endnu mere mangelfuld (Bα,72) 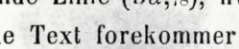 . Heraf er fuldkommen tydelig ikkun *n* og de fire sidste Tegn 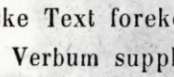 *pukitta*. Af de övrige Tegn har Norris sikkerlig læst rigtig de tre förste foran *n* og vel ogsaa de to derpaa följende (*Babilü-n-palü*), og Hullet efter det utydelige *palü* udfylder han i Forbindelse med den synlige lodrette Kile til Locativendelsen *wa;* hvorved han kommer til at betragte *pukitta* som et eget Ord. Dersom man derimod turde (hvad jeg anseer som det sandsynligste) udfylde den synlige Kile til *lü*, og restituere i Lin. 79 det samme Tegn, som med et passende og sædvanligt Mellemrum mellem Kiletegnene vilde udfylde Hullet der, og man da forbinder dette restituerede *lü* med det tydelige *pukitta*, saa vilde vi derved have et Ord 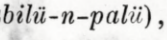 *lüpukitta*, som ikkun adskilte sig fra det ovenfor nævnte 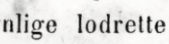 *lüpükitta* derved, at var anvendt i Stedet for ; og da Betydningen af Tegnet er sikker *pu* (25), vilde det bestyrke det andet Tegns formodede Betydning *pü*. De andre tre Ord, hvori forekommer, give ingen videre Oplysning, nemlig *sapü* og *pütes*, der oversætte persisk amátá og abicariš, samt *alpüwa*, der efter dets Forekomst (Bγ,82) maa være et Navneord, med omtrentlig Betydning af Fjende, Fornærmer.

107. Tegnet tillagde jeg i mit tidligere Forsög Betydningen *po*, formedelst dets Forekomst i det relative Pronomen . Heri fulgtes jeg af Hincks, der har tolket Tegnet *pu*, ligesom ogsaa Norris finder min Formening sandsynlig og omskriver det ved *po*. Men dersom (106) er *pü*, have vi Tegn for alle Stavelser, bestaaende af *p* med en följende Vocal, og Tegnet kan följelig ikke henföres hertil. Det fore-

kommer i Flertalsformen 𐎱𐎼𐎠 𐎹𐏁 𐎹𐎼𐎼𐎼, hvori Endelsen 𐎹𐏁𐎼𐎼𐎼 *p*, der bruges ved Ordstammer endende paa en Vocal, antyder, at det foregaaende 𐎹𐏁 har en saadan Slutningslyd, hvilket ligeledes fremgaaer af Verbalformen 𐎱𐎼𐎠 𐎹𐏁 𐎱𐎼𐎱𐏂𐏁 efter hvad ovenfor (106) er bemærket. Af saadanne Stavelser haves endnu ledige de fem *wü*, *sü*, *ʒü*, *nu* og *nü*, og da der gives en rigtignok meget svag Antydning til, at 𐎹𐏁𐎼𐎼𐎼𐎱 har betegnet omtrent samme Lyd som 𐎹𐏁, saa gjetter jeg, at dette Tegn har udtrykt Stavelsen *nu*. Derefter vilde det anförte relative Pronomen have lydt *apnu*, og de to andre Ord: *ünüp* og *ünükit*. Dette Tegn 𐎹𐏁 *nu* er fremdeles anvendt i det oftere forekommende Verbum 𐎹𐏁 𐎱𐎼𐎼𐎠 *nuri*, samt i 𐎱𐎼𐎼𐏂𐎱𐎠 𐎹𐏁 𐏁𐎹-*nuka* Bβ,58, 3,23, og derhos i 𐎹𐎹 𐎠𐏁𐎹𐏁 𐎼𐎼𐎼 𐏁𐎼𐎼 (D6,33) ʒälnuus, hvori det följende 𐎼𐎼𐎼 *u* kan bestyrke Formodningen om, at *u* er Slutningsvocalen i Tegnet 𐎹𐏁. Endelig forekommer dette Tegn i Ordet 𐎹𐏁 𐏁𐏂𐎱 (Bα,67,68), som imidlertid er tvivlsomt baade med Hensyn til dets Form og dets Betydning.

108. 𐎹𐏁𐎼𐎼𐎼𐎱. De to persiske Ord tyám rástám efter paþim i Gravindskriften oversættes ved 𐏁𐎼𐎹 𐎹𐏁𐎼𐎼𐎼𐎱 i Slutningen af Linie 47 og 𐏂𐎹𐏁 𐎹𐏁𐎱𐎹 𐏁𐎹 i Begyndelsen af Linie 48. Da det persiske relative Pronomen *tya* stadig er gjengivet ved 𐏁𐎼𐎹 𐎹𐏁, troede jeg ved min tidligere Undersögelse, at det samme var Tilfældet her, hvorfor jeg i min Lithographi delte 𐎹𐏁𐎼𐎼𐎼𐎱 i to Tegn 𐎹𐏁 𐏁𐎼𐎼𐎼𐎱, skjönt ogsaa der skrevne tæt sammen, ved et lille Punkt, som jeg, efter Niebuhrs Exempel, i alle mine Afskrifter har anvendt imellem de enkelte Tegn; jeg henförte da 𐎹𐏁 til det foregaaende 𐏁𐎼𐎹, og forbandt 𐏁𐎼𐎼𐎱 med de tre Tegn i næste Linie til et Ord 𐏁𐎼𐎼𐎱 𐏂𐎹𐏁 𐎹𐏁𐎱𐎹 𐏁𐎹 *werterrekka* (efter min nuværende Udtydning) svarende til det persiske rástám. I min originale Afskrift udgjör imidlertid 𐎹𐏁𐎼𐎼𐎼𐎱 bestemt ikkun et Tegn, og da jeg tilmed der har numereret det som det sextende i Linien, ligesom det foregaaende 𐏁𐎼𐎹 det femtende, (thi for en Sikkerheds Skyld eftertalte jeg altid Tegnene i hver Linie), kan jeg for min Del nu ikke nære nogen Tvivl om, at det da virkelig har vist sig for mit Öje som et eneste Tegn. De tre næste Tegn (i Linie 48) 𐏂𐎹𐏁 𐎹𐏁𐎱𐎹 𐏁𐎹 *terrekka* udgjöre da et Ord, der, som för bemærket (70), ikkun i orthographisk Henseende er forskjelligt fra 𐏂𐎹𐏁 𐎱𐎼𐎼𐎠 𐏁𐎹 *terrika* i Linie 15 af samme Indskrift og fra Behistán-Indskriftens 𐎱𐎹𐏁 𐎱𐎼𐎼𐎠 𐎱𐎼𐎼𐏂 𐏁𐎹 *tirikka*, et Participium af Verbet *tiri* med Betydning af sagt, budt, befalet, hvorfra det gjerne kan have faaet en overfört Betydning, der omtrent svarede til det persiske *rásta*, rigtig, ret, sand. Det relative Pronomen, der overalt ellers er skrevet 𐏁𐎼𐎹 𐎹𐏁, er her da blevet til 𐏁𐎼𐎹 𐎹𐏁𐎼𐎼𐎼𐎱, og Grunden til denne enkeltstaaende Skrivemaade kunde vel forklares. Thi da Indhuggeren af Gravindskriften i Linie 47 imellem 𐎱𐎼𐎠 𐎱𐎠 *üpä* (persisk *hauv*) og 𐎹𐎹 𐎠𐎱 *'ini* (persisk *mâ*) har udeladt Oversættelsen af det persiske *taiy gastá*, og da han fremdeles synes at have glemt et 𐏁𐏁𐏁 *n* i det næstfölgende Ord (jfr. 82), saa er det ikke utænkeligt, at han ved at komme henimod Slutningen af Linien og bemærke, at han nu ikke havde Stof nok til at udfylde denne og den följende Linie, benyttede sig af den

Udvej, i Stedet for det korte 𐎭, at anvende et andet Tegn af större Udstrækning, men med omtrent samme Lyd. Dersom dette forholder sig saaledes, maatte de to Tegn 𐎭 og 𐎭𐎺𐎭 antages at adskille sig paa samme Maade, som 𐎱 *pu* og 𐎭𐎭 *pü* (jfr. 106), og da der kun med Begyndelses-Consonanten *n* haves to Stavelser med beslægtet Udlyd *nu* og *nü* ledige, maatte disse to henföres til de tvende Tegn 𐎭 og 𐎭𐎺𐎭; og altsaa, hvis 𐎭 udtrykte *nu*, maatte 𐎭𐎺𐎭 have betegnet *nü*. Denne Betydning synes at vinde Bestyrkelse ved en Form 𐎭 𐎺𐎭 𐎭𐎺𐎭 𐎭𐎴𐎭, der fulgt af to utydelige og mangelfulde Tegn 𐎺 𐎭 findes Bγ,5 midt i et stort Hul. Thi da 𐎭 𐎺𐎭 er det förste personlige Pronomen og 𐎭𐎴𐎭 et Locativ-Affix, synes 𐎭 𐎺𐎭 𐎭𐎺𐎭 𐎭𐎴𐎭 at svare til det persiske upá mám, hos mig, og at være en Locativform af dette förste Pronomen. Efter den formodede Betydning *nü* for 𐎭𐎺𐎭 maa Ordet læses *U-nü-va*, og det er da dannet aldeles overensstemmende med Genitiven *U-nä-na*, kun med den naturlige Forskjel, at Vocalen *ü* er anvendt foran *v*, ligesom man gjengav det persiske *fra* i framátáram foran *m* ved *përra*, men foran *v* i Fravartiš ved *përru*. Paa denne Maade vilde denne Ordform *Unüva* saavel i höj Grad bestyrke den formodede Betydning af Tegnet 𐎭𐎺𐎭, som ogsaa tjene til at vise, at Locativ-Affixet, der er udtrykt ved 𐎭𐎴𐎭 *va, ma*, har været udtalt *va*. Fremdeles passer en Lyd *nü* overalt, hvor dette Tegn anvendes, nemlig i det Verbum, hvis Former, 𐎭𐎺𐎭 𐎭𐎴𐎭 𐎲 𐎫𐎴𐎭 *nüvawära*, 𐎭𐎺𐎭 𐎲 𐎫𐎭𐎺 *nüväri*, 𐎭𐎺𐎭 𐎲 𐎴𐎫𐎭 *nüväta*, 𐎭𐎺𐎭 𐎲 𐎫𐎭 *nüväti*, jeg har omtalt § 82; dernæst i 𐎭𐎺𐎭 𐎭𐎭𐎴 𐎺𐎭𐎴 𐎭𐎺 *nütäkätuwa*, der muligvis er to Ord, men Meningen er temmelig sikker: jeg hudflettede (Bβ,55,65), og i 𐎭𐎭 𐎫𐎴𐎭 𐎭𐎭𐎺 𐎭𐎭 𐎭𐎺𐎭 *përrawerpinü*, som svarer til det mangelfulde persiske *yu*.... (jfr. 84). Endvidere oversættes det persiske viþapatiy ved 𐎫 𐎭𐎭𐎭 𐎭𐎺𐎭 𐎲 𐎺 Bβ,11 og sandsynligvis ligesaa Bγ,3, skjönt der det begyndende 𐎫 𐎭𐎭𐎭 er forsvundet og det övrige noget utydeligt. Endelig findes det sandsynligvis X15,11, i hvad der under Afskrivningen forekom mig at være enten 𐎭𐎴𐎭 eller 𐎭𐎫𐎴𐎭, Former, som ellers intetsteds findes, men hvoraf navnlig den sidste kun ubetydelig afviger fra 𐎭𐎺𐎭 hos Darius, saa at det vel kan være en blot calligraphisk Afændring deraf, ligesom man finder ved Siden af det almindelige 𐎭𐎫𐎫𐎭 Formen 𐎭𐎴𐎫𐎭 Bβ,34. Det eneste skulde være, at derved bliver det persiske duvarþi, Portal, oversat ved et Ord 𐎭𐎭 𐎭𐎺𐎭 *änü*, som efter den Udtale, jeg troer, at de sakiske Vocaler *ä* og *ü* have havt, omtrentlig vilde have lydt *ianiu*, hvis Lighed med det aldeles fremmede latinske *janua* kunde synes for stor til at min Gisning om Betydningen af Tegnet 𐎭𐎺𐎭 eller om dets Forekomst her kan være sandsynlig.

109. Tegnet 𐎭𐎴 forekommer oftere. Jeg udtydede det tidligere som *thi*, fordi jeg troede at gjenfinde i 𐎴𐎺𐎭 𐎭𐎴 det persiske Martiya, som det gjengiver, og i det mangelfulde 𐎭𐎭 𐎭𐎴 i D6,47 en Omskrivning af det tilsvarende persiske paþi. Norris tolker det *ṣ*, da den sidste Halvdel af Navnet Artaxerxes bliver skrevet 𐎭𐎭 𐎭𐎴 𐎭𐎭 *sâssa* i den mindre og 𐎭𐎭 𐎭𐎴𐎴 𐎭𐎭 i den större af de to senere Indskrifter fra Susa (A20,21), og saaledes

, der meget ligner det hos Darius og Xerxes forekommende , ligefrem synes at afvexle med *as*, uden dog ganske at være identisk dermed, da dette Tegn i Navnet Vištáspa er skrevet A21,3. En lignende Afvexling vilde vi fremdeles have i Ordet 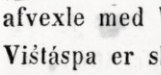 *α*,11, hvilket jeg i Gravindskriftens Lin. 23 har afskrevet , hvis min Afskrift er fuldkommen paalidelig her, hvad jeg ikke kan troe, da de to Tegn ellers ikke afvexle med hinanden. Det er overhovedet misligt at bygge paa Artaxerxes' Indskrifter, og det er ikke usandsynligt, at saavel som ikkun ere simple Varianter af Tegnet *as* (jfr. 115), ligesom det ellers sædvanlige *k* her skrives . I de ældre Indskrifter maa være et fra forskjelligt selvstændigt Tegn, hvorfor det ikke kan have Betydningen *as* (), ligesaa lidt som *s*, *ʒ*, *aʒ*, der udtrykkes ved egne Tegn, 47, 50, 105. Tegnet synes kun at forekomme i Slutningen af Ordstammer, af hvilke danner Flertallet ved *pä* (B*α*,48), men ved *p* (B*α*,11). Da den sidstnævnte Flertalsendelse kun synes at forbindes med en foregaaende Vocal, saa maatte denne söges i , som derfor vilde have betegnet en Stavelse, der endte med en Vocal, altsaa en af de tre: *ψü*, *sü*, *ʒü*, de eneste nu ledige Stavelser, for hvilke Skriften med Sandsynlighed maa antages at have havt særegne Tegn. Af disse tre Stavelser gjetter jeg paa *sü*, fordi jeg formoder, at det anförte *ilyisü* er beslægtet med det tyrkiske *ulus*, og fordi denne Stavelse ogsaa til Nöd kan passe ind i Susa-Formen af Artaxerxes' Navn (*Ärteksasüsa* i A21), hvis Tegnet her allige-vel skulde være og ikke som i *Ärtekksâssa* A20. Tegnet forekommer fremdeles efter en Vocal: *kërrasü* (B*α*,68 af uvis Betydning), *niwäsü*, Slægt, Familie, *'isü* (ɔ: *aisü*) Flod, og *yisü* (Bl,5 af uvis Betydning); og efter en Consonant: *alsü*, By, samt efter ubekjendte Tegn: Menneske, Maaned, (af uvis Betydning), og i det mangelfulde Vej (D6,47). Endelig forekommer det B*α*,67 i , hvor det sidste *na* muligvis er et Casusaffix.

110. Tegnet forekommer ikke i nogen anden Forbindelse end som et eget Ord med Betydning Konge og i det deraf afledte Kongedömme, Regjering. Man kunde derfor vel antage, at dette Tegn ikke udtrykte en blot Stavelse, men i og for sig selv var et Tegn for et fuldstændigt Ord, maaskee bestaaende af flere Stavelser, og en saadan Formodning synes at bestyrkes derved, at i den lille Artaxerxes-Indskrift fra Susa, der blot indeholder: Jeg Artaxerxes, den store Konge, Kongernes Konge, Sön af Kong Darius, hvori Ordet Konge saaledes forekommer fire Gange, ere de to Nominativer skrevne , men Genitiven i Singularis , som om, da er den rette Endelse, Ordstammen var , endende sig paa *as*, og følgelig for sig udtrykte en Stavelse eller et Ord endende paa *a*. Men da paa fjerde Sted i denne lille Indskrift Flertallets Genitiv er skrevet med en fejlagtig Indskydelse af Fremhævelses-

tegnet 𐎺 foran Flertalsmærket, og da fremdeles, foruden mindre Afvigelser i Formen af 𐏁 og 𐏂, det almindelige og hyppig forekommende 𐎠 *ak* i Ordet Sön skrives 𐎠𐎢, vilde det ikke være usandsynligt, om Indhuggeren ved 𐎢 efter 𐎹 aldeles ikke havde ment den Betydning *as*, som Tegnet har hos Darius og Xerxes, men en ganske anden. En endnu besynderligere Form har dette Ord i den större Artaxerxes-Indskrift, hvor det skrives 𐎹𐎢𐎢, 𐎹𐎹𐎢𐎢, 𐎹𐎹 𐎢𐎢 eller 𐎹𐎹𐎢 𐎢; men hvorvel der saaledes undertiden er et bestemt Mellemrum imellem Kilerne, er det dog vel muligt, at den hele Samling af Kiler var ment at skulle være et enkelt Tegn, der ligesom den anden Indskrifts 𐎹𐎹 𐎺 kun var en forskjellig Form af det ældre 𐎹𐎹. See vi bort fra disse i hvert Tilfælde besynderlige Former, og holde vi os til de ældre Indskrifters Brug, forekommer det mig, at der ikke foreligger nogen bestemt Grund til at antage, at det skulde være et eget Ordtegn, som tilmed vilde blive det eneste, vi kjendte, uden forsaavidt som det Ord, der udtrykkes ved 𐎹𐎹, var et enstavelses Ord, bestaaende af en i Sproget ikke hyppigt forekommende Stavelse. Da jeg i mit tidligere Forsög læste Xerxes' Navn som *Khsaraša* og formodede, at dette udgjorde den sidste Halvdel af Herodots Cyaxares, og at hele dette Navn betöd Kong Xares, hentede jeg derfra Betydningen *ku* for dette Tegn; en Gisning, som de Saulcy fandt saa forförende, at han antog den uden Betænkning og sögte yderligere at begrunde den ved Jævnförelse med Zendsprogets *kavi*, en Konge. Urigtigheden heraf er nu let at vise; thi Navnet Xerxes maa læses ïKsäärsa, og den hjemlige Form for Cyaxares er Behistáns Uvakhŝatara (ɔ: Hvakhŝatara), hvortil kommer, at vi fra Medien og Baktrien ikke tör hente nogen Bestyrkelse for de sakiske Tegns Betydning, og at vi i Tegnene 𐎺𐎢 og 𐎠𐎢𐎡 have Stavelserne *ku* og *kü* udtrykte. Norris har tænkt (S. 67) paa *sar* formedelst det hebraiske שׂר, eller *sak*, fordi det kunde antages at have udgjort en Del af Navnene Arsakes og Valarsakes, hvis hjemlige Betydning kunde have været *ars-sak*, den store Konge, og *Vil-ars-sak*, den meget store Konge (af Ordene 𐏁𐎹 𐎼 *ärsa*, stor, og 𐎲𐎢 𐎲𐎺𐎢 *wil*, meget, jfr. 95), eller ogsaa *khan* (S. 181), men har dog foretrukket at bibeholde den foreslaaede Betydning *ku* og at omskrive det ved *ko*, hvori o nærmest betegner hans Tvivl om Betydningens Rigtighed. Af de tre andre foreslaaede Stavelser har *sar* sit ejendommelige Tegn 𐎢𐎠𐎹 (54), og Stavelsen *khan* maatte, da Skriften ikke adskilte de beaandede Bogstaver fra de ubeaandede, blive udtrykt ved Lydtegnet 𐏁𐎹 *kn* (19). Hvad endelig den tredie Stavelse *sak* angaaer, taler herimod den Form, som Ordet 𐎹𐎹 har i Flertallet, nemlig 𐎹𐎹 𐎢𐎹𐎹, da 𐎢𐎹𐎹 antyder, at Tegnet har endt paa en Vocal, og følgelig betegnet enten *wü* eller *ʒü*. Da nu det med det persiske khŝáyaþiya, Konge, beslægtede Ord khŝaþra, Rige, oversættes ved 𐎢𐎹 𐎢𐎼 𐎠𐎢 eller 𐎢𐎹 𐎢𐎼 𐎹𐎢 𐎠𐎢 *ʒûnmu* eller *ʒûnkumu*, og det ikke er usandsynligt, at de to sakiske Ord ligeledes have været indbyrdes beslægtede, ledes man hen til Stavelsen *ʒü* som Lydbetydning for Tegnet 𐎹𐎹 og som det Ord, der i og for sig selv paa Sakisk betöd Konge, hvis almindelige Former

ere i Entallet 𐎣𐎢 *ʒü* og i Flertallet 𐎣𐎢𐎽 *ʒüp*, Konger, og i Genitiv 𐎣𐎢𐎽𐎢𐎢𐎢𐎢 *ʒüp-inna* (eller sjeldnere 𐎣𐎢𐎽𐎢𐎢𐎢𐎢 *ʒüp-ärra*). Desuden findes en anden Form for Entallet i Gravindskriftens Linie 28, hvor det persiske Mám khšáyaþiyam akunauš er oversat ved *U* 𐎣𐎢𐎢𐎢 *üttas*, og saaledes den persiske Accusativ ved 𐎣𐎢𐎢𐎢 *ʒü-u-na-n*, der er dannet paa en usædvanlig Maade, men som dog ikke er blottet for al Analogi, og jeg skal blot her bemærke, at denne Forms 𐎢𐎢𐎢 *u* synes at vise (jfr. 89), at det foregaaende 𐎣𐎢𐎽 har endt paa en saadan Lyd, hvilket ogsaa er Tilfældet, hvis 𐎣𐎢𐎽 har udtrykt Stavelsen *ʒü*. Ifölge denne Antagelse er det meget muligt, at i Lighed med hin Form *ʒûnan*, de besynderlige Former i Artaxerxes-Indskrifterne ogsaa indeholde et Tegn for en *u*-Lyd, enten en Variant til 𐎢𐎢𐎢 *u* eller maaskee til 𐎢𐎢 *un*, fremkaldt ved Genitivendelsens *na*.

111. Tegnet 𐎢𐎢𐎽, som Norris tillægger Betydning af *ro* formedelst dets ydre Lighed med 𐎢𐎢𐎢 *ru*, findes kun i Slutningen af det to Gange forekommende Ord *üt*𐎢𐎢𐎽 i Oversættelsen af de persiske Sætninger: fráišayam Uvajam, jeg sendte til Uvaja, og blot fráišayam, jeg sendte (til ham): *Üt*𐎢𐎢𐎽 *'Apërtep-ükkä* 𐎢𐎢 *kiya* (Bα,63) og *ut*𐎢𐎢𐎽 *üpërri-kkü* 𐎢𐎢 *kiya* (Bβ,81). Da det sidste Verbum forekommer alene, anvendt til at oversætte det persiske fráišayam med Object, nemlig (Bβ,73) *tessuwep* 𐎢𐎢 *kiya* ɔ: káram fráišayam, og oftere med Betydning: bringe tilbage, hidbringe (Bα,46,51,61, Bβ,55,65), saa er den i de to förste Exempler brugte Oversættelse aldeles analog med Udtrykkene *U tessuwep tippä tayu* ɔ: adam káram fráišayam, og *üpërri U tippä tayu* ɔ: avam adam fráišayam (jfr. 96), og ligesom her *tippä* baade i Betydning og Lyd forholder sig til *tayu*, paa samme Maade maa vistnok det hist brugte *ut*𐎢𐎢𐎽 forholde sig til det följgende Verbum 𐎢𐎢 *kiya*, hvad Betydningen angaaer, hvorimod der ikke kan være nogen Overensstemmelse i Lyden imellem disse to Ord, da 𐎢𐎢, skjönt et ubekjendt Tegn, ikke kan have udtrykt nogensomhelst *üt* lignende Stavelse. Derimod ledes vi hen til et tredie Verbum, da det persiske avam adam fráišayam Arminam, jeg sendte ham til Armenien, oversættes Bβ,22 ved: *üpërri U Arminiyap-ükka är ütlä*, hvor saaledes *ütlä* er brugt som ensbetydende med de to andre Verber 𐎢𐎢 *kiya* og *tayu*. Da dette *ütlä* (𐎢𐎢𐎢 𐎢𐎢 𐎢𐎢) har Stavelsen *üt* tilfælles med 𐎢𐎢𐎢 𐎢𐎢 𐎢𐎢𐎽, og da Begyndelsesbogstavet af 𐎢𐎢 sikkerlig hörer med til Verbets Rodstamme, er det sandsynligt, at dette ligeledes har begyndt den Stavelse, som Tegnet 𐎢𐎢𐎽 udtrykker, altsaa en af de tre trelyds Stavelser *rt*, *rn* og *rr*. Af disse vilde jeg foretrække den förste *rt* eller *lt*, og följelig læse Ordet 𐎢𐎢𐎢 𐎢𐎢 𐎢𐎢𐎽 *ütret* eller *ütlet*, baade fordi *t* synes at forekomme som Afledsendelse i 𐎣𐎢𐎢 𐎢𐎢𐎢𐎢 𐎢𐎢 *senrit* (112), og fordi Tegnet 𐎢𐎢𐎽 har nogen Lighed med det babylonske 𐎢𐎢𐎢, som Hincks ogsaa tilægger den overförte Betydning *rat* (Nr. 65 a), ved Siden af *miš* og *lak*, der ogsaa ere opstillede af Rawlinson (Nr. 132), samt af *shid* og *mu*.

112. Tegnet 𒀸 forekommer som Bestanddel af et Verbum med Betydning at være, hvoraf vi have flere Former, nemlig *'arikkä* 𒀸*ri*, de vare tro (Bβ,13), *Vistâspa Pertüves* 𒀸*rir*, Vistâspa var i Parthien (Bβ,69), og *ketsü-ärra inna* 𒀸*rik* (men her er det sidste Tegn 𒀸 utydeligt og tvivlsomt) der var ingen Mand (Bα,36). Disse Former synes at være analoge med det hyppigt forekommende *nânri*, han sagde, hvis tilsvarende förste Person er *nânki*, jeg sagde (Bβ,81), af en Verbalrod *nân*, hvortil i hint Tilfælde et Affix *ri* er föjet. Det samme Affix indeholdes vistnok ogsaa i de först anförte Exempler, hvad der vil give 𒀸 som Rod. Heraf forekommer fremdeles en Conjunctiv-Form 𒀸*nikit* (Bβ,1,7); og da her Affixet er *kit*, der, som det synes, altid fordrer en foregaaende Vocal, turde det derfor fremgaae af Indskydelsen af *ni*, medens de andre Former af Verbet 𒀸 ikke betegne nogen *n*-Lyd, at dette Bogstav udgjorde Slutningen af Roden og af det omhandlede Tegns Lyd. Af Stavelser, som endes paa *n*, haves endnu kun ledige: *rn (ln), nn, pn* og *sn*. Norris har alt gjettet paa *sn*, fordi det Verbum (at være) muligvis kunde have været beslægtet med det oftere forekommende *sinni* (at komme). Jeg gjetter ligeledes paa trelyds Stavelsen *sn*, fordi dette Tegn 𒀸 kan være det samme som det babylonske 𒋛 *san* (Rawlinson Nr. 152, Hincks 123, 248), hvorfra det adskiller sig derved, at de tre Vinkler 𒋗 ere blevne drejede om og oplöste til to Kiler 𒁹 af forskjellig Störrelse. Denne Betydning *sn* vil give de ovenfor nævnte Former en omtrentlig Udtale af *senri, senrir, senrik, sennikit;* den er naturligvis höjst problematisk, og dersom det sidst anförte *sennikit* ikke havde været, vilde en anden Flertalsform af samme Verbum, 𒀸 𒁹 𒁹𒁹𒁹 (*-päp*) Bγ,72, have kunnet lede til den Antagelse, at dette Tegn havde udtrykt en trelyds Stavelse paa *p*, hvoraf vi ikke kjende Tegnene for *wp, kp, pp*. Men da dog Formen *sennikit* taler for, at 𒀸 har udtrykt en Stavelse paa *-n*, maa Flertalsformen *senpäp* jævnföres med Formerne *werripäp-ta* og *werpäp-ta*, der ere dannede af *werri-ta* med, som det synes, samme dobbelte Affix som *senpäp*. Det omhandlede Tegn danner endvidere Begyndelsen af Ordet 𒀸 𒁹𒁹𒋗 𒁺 *senrit*, som er noget utydeligt selv og forekommer i en utydelig Sætning (Bα,66), *Tigra senrit werris* (Bα,66), hvori *senrit werris* synes nærmest at svare til det persiske *aištatá*, han stod, holdt Stand, og da Verbet *werri* ellers betyder at holde, tage, saa maa *senrit* (hvis dette er den virkelige Form) betragtes som afledt af den omtalte Rod, med en omtrentlig Betydning af Væren, Forbliven eller lignende.

113. Det persiske Ord *dipi*, en Indskrift, er ved Behistán overalt omskrevet ved 𒁹 𒁺𒀸𒁺 𒁺𒀸 *Deppi* (ɔ: *Dippi* 38). Det forekommer to Gange i Xerxes' Indskrift ved Van (X 16), men paa begge Steder er den sakiske Text höjst mangelfuld i den af Schultz tagne Afskrift; paa det förste er kun bevaret i Linie 22 𒁹 𒁹 𒁺𒀸 og paa det andet i Linie 24 ....𒀸. Det er höjst rimeligt, at vi her ligeledes have en blot Omskrivning af det persiske dipi, hvis förste Tegn har været netop 𒁺𒀸𒁺, hvoraf den ene lodrette Kile er be-

varet samt de to Tværkiler, som ende Tegnet, hvorvel disse synes efter Afskriften at være forbundne med det følgende Tegn; men dette Ordets andet Tegn, hvad enten det er eller , kan ikke være en Afændring af *pi*, som slutter Ordet hos Darius, eller betragtes som et med dette synonymt Tegn. Da imidlertid flere Navne, som oftere bemærket, ere optagne i det sakiske med Bibeholdelse af den persiske Nominativendelse, eller med Tilföjelse af et *s*, og da fremdeles den persiske Accusativ šiyátim, der i D6 og X 11, 16, 17 ligefrem er omskrevet *siyatim*, derimod i D5 og X 13, 15 fremtræder i en Nominativ-Form *siyatis*, er der intet i Vejen for at antage, at Accusativen *dipim* af Xerxes ligeledes er optaget i Nominativ-Formen *dipiš*, og at följelig Tegnet, hvis ydre Form forbliver noget tvivlsom eller , har udtrykt trelyds Stavelsen *ps*, for hvilken vi ikke kjende noget andet Tegn. Og ligesom i samme Ord Tegnet *tp* er anvendt til at betegne Stavelsen *tip*, *dip* overensstemmende med Skriftens Natur, saaledes vilde Tegnet eller med Betydning *ps* være brugt til den analoge Stavelse *pis*. Tegnet selv forekommer ellers ikke, hvorimod Stavelsen *pis* i Navnene Ciśpiš, Kápišakaniš og i de sakiske Verbalformer, *alpis*, *rippis* o. s. v., er udtrykt ved to Tegn , som er den sædvanligste Maade at udtrykke saadanne Stavelser paa, medens det dog ikke er uden Exempler, at de afvexlende med denne Brug tillige ere udtrykte ved Tegnene for de tilsvarende trelyds Stavelser (jfr. *ts* 36, *rs* 68, *tn* 104).

114. Tegnet findes kun i et eneste, men hyppig forekommende Ord, der altid skrives 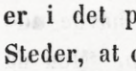 *tessu-*, og som oversætter det persiske *kára* Hær, Folk. Dette er i det persiske altid brugt i Singularis, hvorimod det utvivlsomt fremgaaer af flere Steder, at det sakiske Udtryk er anvendt som et Flertalsord, saaledes: *Tessu* *werpäp-ta* ɔ: haruva kára (B$\beta_{56,66}$), *Tessu* *üpipä* ɔ: hauv kára (Bγ_{23}), *Tessu* *üpipä itaka* ɔ: ayastá avam káram (Bγ_{74}), *Tessu* *Madapä... üpipä päptip* ɔ: kára Máda... hamiþriya abava (Bβ_{11}), *Tessu* *apnu päptip... üpipä alpis* ɔ: kára hya hamiþriya... avam jadiy (B$\beta_{23,39,62,81}$, γ_{41}). Efter denne dets Brug har Ordet vistnok ogsaa været en Flertalsform, hvis Endelse derfor maa söges i Slutningstegnet . Men af de to Flertalsendelser, vi kjende, kan *pä* ikke have været anvendt her, eftersom denne vilde give os som Udtryk for Tegnet enten to Stavelser, eller en Stavelse begyndende med to Consonanter; men for intet af disse Tilfælde findes der ellers særegne Tegn. Det maa derfor have været Flertalsendelsen *p*, og följelig maa, hvis det anförte Ord virkelig er en Flertalsform, betragtes som betegnende en trelyds Stavelse, der ender sig paa dette Bogstav; af hvilke endnu ere ledige de tre *wp*, *kp* og *pp*. Af disse gjetter jeg paa *wp*, fordi et *u* gaaer foran, og saaledes kan sammenstilles med *vk* og *vn*, og muligvis, ligesom disse to Tegn, nærmest have været brugt til at udtrykke Stavelsen *up*. Dette vilde give det anförte Ord en omtrentlig Udtale af *Tessuwep* eller *Tessûp*. Norris har tillagt det en vilkaarlig Betydning *nos*, nærmest fordi dets ydre Form er sammensat

af de to Tegn 𒅆𒀀 (hos ham *no*, 118) og 𒀭𒈾 (45); men, uagtet denne Sammensætning, maa det dog efter hele den Maade, hvorpaa det er indhugget, antages for et selvstændigt Tegn, ligesom vi have flere andre utvivlsomt enkelte Tegn, som 𒅆𒌋𒅆, 𒀀𒀭𒌋𒀀 o. s. v.

115. Tegnet 𒅆𒀀𒁹 forekommer som et Ord i Bγ,73, hvor desværre det tilsvarende persiske er tabt, og i Begyndelsen af 𒅆𒀀𒁹 𒈾𒀀 𒀀 Bα,33, Bl,8, der heller ingen Oplysning giver om Tegnets Betydning. Norris troer imidlertid (S. 161) at gjenfinde dette Tegn i den större Artaxerxes-Indskrift i de to Gange i Linie 4 og 5 forekommende Ord, der svare til de persiske Anahata utá Miþra, som han læser 𒀀𒀀 𒀀𒅆 𒅆𒀀𒁹 𒅆𒀀 𒀭𒌋𒀀 𒅆𒀀 𒀀𒀀 𒀭𒌋𒀀 𒀀𒀀 𒀀𒅆𒀭 𒀭𒌋𒀀 *Anamttanata Missa,* idet han formoder, at 𒅆𒀀𒁹 formedelst dets ydre Lighed med det babylonske Tegn, som Rawlinson tyder *am* (Nr. 68), kunde have udtrykt denne Stavelse og været en Partikel, der var beslægtet med det mongolske *eme*, Kvinde, og anvendtes til at danne Hunkjönsord, saa at 𒀀𒅆 𒅆𒀀𒁹 kunde være et Bestemmelsesord for Gudinder, ligesom 𒀀𒅆 for Guder (jfr. 59). Derved blev Gudindens Navn Tanata, en Form, der efter hans Mening bestyrkes ved det ogsaa i græske Haandskrifter forekommende *Ταναΐς* ved Siden af *Ἀναΐτις* og det phöniciske תנת. Men dette kan ikke forholde sig saaledes. De to Grupper foran *Missa,* som Norris læser 𒀀𒅆 𒀭𒌋𒀀 *nata,* maa udgjöre et eget Ord, der svarer til det persiske *utá,* og följelig maa den förste lille Tværkile være det i denne Indskrift almindelig anvendte Skillemærke imellem Ordene, saa at vi i 𒅆𒀀 𒀭𒌋𒀀 *itta* have enten en Omskrivning af det persiske *utá* eller en Variant til det af Darius og Xerxes brugte 𒀀𒀀𒀭 𒅆𒀀 𒀭𒌋𒀀 *kutta.* Da fremdeles Gudindens Navn er ledsaget af Fremhævelsestegnet 𒀀𒀀, kan det förste Tegn 𒀀𒅆 ikke være noget Fremhævelsestegn (jfr. 59), men maa være Lydtegnet for den Stavelse *an,* hvormed det persiske Navn begynder. Den derpaa följende Samling af Kiletegn er i Linie 4 tydeligt 𒅆𒀀𒁹𒁹; men den följende Linie fremviser en Beskadigelse, som vistnok har strakt sig höjere op i fjerde Linie foran denne Kile-Samling, end Lithographien angiver, og borttaget der den lille Tværkile, som findes ved Ordets Forekomst i sidste Linie, hvor den omhandlede Gruppe ligesaa tydeligt skrives 𒀀𒅆𒀀𒁹𒁹. Men heri have vi, da denne Artaxerxes-Indskrift oftere anvender fire Tværkiler i Tegn, der i ældre Indskrifter skrives med tre (f. Ex. ved 𒀀𒀀𒀭 for 𒀀𒀀𒅆 *k,* 𒀀𒀭 for 𒀀𒅆 *as,* jfr. 126), ikke et enkelt Tegn, men tvende, 𒀀𒅆 𒀀𒁹 *na-yi,* der i Forbindelse med de övrige give os i 𒀀𒀀 𒀀𒅆 𒀀𒁹 𒅆𒀀 𒀭𒌋𒀀 *Annayitta,* en regelret Omskrivning af det persiske, hvori 𒀀𒁹 *yi* ligesom i Hinduś (jfr. 94) gjengiver persisk *hi;* thi den persiske Form maa, skjönt skrevet her Anahata, have lydt Anahita, ifölge den tilsvarende Zend-Form, det græske *Ἀναΐτις* og den babylonske Gjengivelse *Anakhitu.*

116. Tegnet 𒈾𒀀 forekommer ikkun i det i forrige Paragraph anförte Ord 𒅆𒀀𒁹 𒈾𒀀 𒀀 og i 𒁹𒅆 𒀀𒅆𒀀 𒈾𒀀, der (Bγ,74,75) oversætter det persiske hadugám. Da dette Ord vistnok, som Rawlinson formoder, har havt Betydning af Optegnelse, Dokument

eller Indskriftens Indhold, er det ikke usandsynligt, at det tilsvarende sakiske Ord, hvis to förste kjendte Tegn ere *lül-*, er, som Norris mener, beslægtet med Verbet 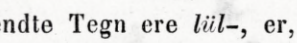 *rilü* eller *lilü*, ifölge den fælles Betegnelse, som de to Bogstaver *r* og *l* maa antages at have havt. Da Tegnet följer efter *l*, kan det antages at have udtrykt en Stavelse begyndende med *l* eller *r*, som da efter min Opfattelse maatte have været enten *rr* (*lr*, *rl*, *ll*) eller *rn* (*ln*). Men denne Antagelse beroer naturligvis kun paa en ren Gisning, ligesom ogsaa Valget af Stavelsen *rn*, *ln*, som Betydning for , fordi dette i det förstnævnte Ord, der da vil have endt paa *renni*, gaaer foran en Stavelse, der begynder med *n*, hvorvel Stavelsen *ran* i Upadaranma og Zaranka er udtrykt ved to Tegn, ligesom de analoge Stavelser *rin*, *run* i de sakiske Ord *'urinra*, *murûn* (jfr. 71). Det andet Ord vilde da være *lüllen* eller *rüllen*. Norris tillægger Betydning *ne;* dets ydre Form er det omvendte af *na*.

117. Tegnet forekommer kun paa to Steder, men som begge ere aldeles sikkre og tydelige, saa at der ikke kan være Tvivl om dets ydre Form. Den persiske Sætning (B2,77): avaiy Hagmatánaiy a*n*tar didám fráhajam, dem i Hagmatána indenfor Fæstningen jeg hængte, er oversat (Bβ,58) ved: *üpipä* *Agmatana* *Alwerris-wa wer**sü appinä sara* *nuka appin* *ra*. Den tilsvarende babylonske Sætning er forsvunden, men den sakiske er aabenbar udförligere end den persiske; thi *-wa* gjengiver her den persiske Præposition a*n*tar, som paa de to andre Steder, hvor den forekommer (B1,21, 4,32) er oversat ved *'atiwa* (Bα,17, γ,60), og de to sidste Ord *appin* *ra* betyde sikkerlig: dem jeg hængte (ɔ: fráhajam), saa at vi have Ordene *wer**sü appinä sara* *nuka*, uden noget tilsvarende i den persiske Text. Af disse Ord kan *appinä*, som Norris oversætter ved „constituted, appointed“, ikke være andet end en Form af den demonstrative Pronominal-Stamme *ap*, med Betydning: deres, ligesom paa de övrige Steder, hvor det forekommer, og derfor maa det foregaaende Ord være et Substantiv; men det findes kun paa dette Sted, som ogsaa det följende *sara*. Det derpaa följende Ord, der begynder med , antyder ved sin Slutning *ka* at være et Gerundium eller Participium. Det andet Sted, hvor findes, er i den originale Indskrift D3, Linie 23. Efter de sikkre Ord: „Og Kong Darius siger: Auramazda beskytte mig med alle Guder som ogsaa denne Borg“, följer: *kutta sarak ïʒkât yi-kka* *nuka*, sikkerlig ligeledes som Object for det foregaaende Verbum: beskytte; og her have vi det omhandlede Tegn ligesom hist fulgt af *nuka*. Af de foregaaende Ord er *kutta* Conjunctionen: og, og *ïʒkât* Sted, Plads, (jfr. 50) her fulgt af en Dativform af Pronominet *yi*, denne, dette; og endelig er *sarek* efter min Mening en Art Biord med Betydning: fremdeles, derhos, tilligemed; saa at Meningen af dette Sted vel kunde være, som Norris har foreslaaet: „beskyt mig som ogsaa denne Borg, og derhos det paa dette Sted indesluttede“; det sidste Ord som Betydning for , som ogsaa vilde passe

paa det förste Sted, idet Meningen der vel kunde være: „deres Familie (Börn, Koner) derhos indesluttet eller fængslet“. Da 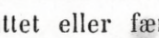 *sara*, som kun forekommer paa dette Sted, synes at være det samme som *sarek* (ɔ: *sarak*) paa det andet, saa ligger den Antagelse nær, at Grunden til Udeladelsen af Slutnings-*k* her maa söges deri, at det följende Tegn begyndte med dette Bogstav, og at följelig 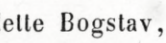 har betegnet en Stavelse begyndende med *k*. Af saadanne kjende vi ikke Tegn for de tre *kk, kp, kt;* og den förste af disse kunde ved sit dobbelte *k* forklare Udeladelsen af Slutnings-*k* i det umiddelbart foran staaende Ord *sara* (i Stedet for *sarak*).

118. Tegnet er et af de faa sakiske Tegn, hvis ydre Form gjenfindes i det persiske, nemlig *n, na*. Det forekommer i 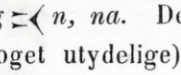 Bα,14 (hvor dog de to sidste Tegn ere noget utydelige), der oversætter det persiske fraharvam. Det persiske harva eller, som det skrives, haruva oversættes overalt ved forskjellige Former af Pronominal-Stammen *werri*, der ligeledes, som Norris har antydet, kan være at gjenfinde i de to förste Tegn *wär*. Derhos findes et sakisk Ord, 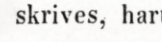 *tërwa*, som oversætter Bγ,64 det persiske durusa, og hvis Betydning saaledes er: hel, fuldstændig, hvad der ogsaa passer ind i de to andre Steder, hvor dette Ord forekommer, D3,16; 6,41. Forsaavidt nu Slutningen af det ovenfor anförte Ord er sikker , vil det være naturligt at sætte det i Forbindelse med 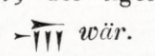 *tërwa*, der begynder med samme Tegn , og derhos at antage, at det andet Tegn har udtrykt en Stavelse begyndende med *w* (*m* eller *v*), som da maatte være *wü* (*mü* eller *vü*), den eneste af denne Række, hvis Betegnelse vi ikke kjende; saa at Ordet vilde have været omtrentlig *wär-tërwü*. Imod denne Betydning taler ikke det andet Ord, hvori er anvendt, skjönt det heller ikke bekræfter den, nemlig det hyppigt forekommende Verbum 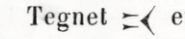 , altsaa *wüki* (at bringe, sende), hvoraf findes Formerne: *wükiya*, *wükis*, *wükik*.

119. Ved de nærmest foregaaende Tegn frembyder Skriften eller synes dog at frembyde enkelte veiledende, skjönt ofte utydelige Spor, som jeg har sögt at forfölge til det Maal, de forekom mig at pege henimod, hvorvel det er langt fra mig at ville nægte Muligheden eller endog Sandsynligheden af, at jeg kan have misforstaaet de utydelige Spor og den Retning, de antydede, og derfor ogsaa deres Maal. Men selv saadanne, om end utydelige Spor mangle ganske ved de tilbagestaaende 10 eller 11 Tegn, ligesom ved det ovenfor (115) anförte , hvis Betydning er ukjendt, men som maa söges blandt de 15 Stavelser, der efter min Opfattelse af Skriftens System sandsynligvis havde deres ejendommelige Betegnelse, nemlig *kp*, *kt*, *tt*, *pk*, *pp*, *pn*, *sk*, *st*, *ss*, *nk*, *nt*, *nn*, *ns*, *nr*, *rr*. Tegnene ere: 1) , 2) , 3) , 4) , 5) , 6) , 7) , 8) , 9) , 10) , og maaskee 11) . Ved nogle af disse kan man dog i det mindste vove en Gisning. — De fire först anförte Tegn forekomme alle foran *sü*, uden at man dog derfra kan drage den Slutning, at deres Ende-

Consonant har været *s;* thi dels haves kun to saadanne ledige Stavelser, *ns* og *ss*, dels forekommer i *alsü* efter et *l* og forbindes saaledes ogsaa med andre Consonanter. Det förstnævnte Tegn forekommer ene i Ordet Maaned, der skrives 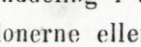 , af hvilke tre Tegn utvivlsomt er Fremhævelsestegnet, der ligeledes anvendes foran alle Maaneders Navne, saa at Lydtegnene i Ordet Maaned ere de to 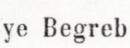 . Det sidste er *sü;* det förste er öjensynlig det samme som det babylonske Ordtegn for Maaned, , der, ligesom det sakiske Tegn, indeholder Tallet 30 og i de assyriske Indskrifter sædvanlig skrives ; men hvorvel der i den hele store Række af assyriske og babylonske Indskrifter næsten ikke er noget Document, som savner en Maaneds Angivelse, har dog Rawlinson (Journ. Roy. As. Soc. XIV. Analysis of the Babylonian text. S. 59) aldrig fundet Ordet Maaned skrevet med Lydtegn, og det er derfor kun en ren Gisning fra hans Side, naar han sammenligner det babylonske Ord med det hebraiske חדש en Maaned. Da det tilsvarende sakiske Ord bestaaer af to Tegn, kan det lignende ikke være et Ordtegn, men maa ligesom de övrige betragtes som et Stavelsetegn, og, mærkelig nok, ender det sakiske Ord paa *sü,* ligesom det hebraiske paa ש. Dette kan være blot tilfældigt, saaledes som det vistnok er, naar det sakiske 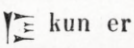 *-sü* derved stemmer med det hebraiske אנש, איש; men det er ogsaa muligt, at det ikke er det. Medens den babylonske Oversættelse har bibeholdt den nationale Betegnelse af Maanederne, har det sakiske derimod optaget de persiske Benævnelser, hvad der antyder, at dette Folk ikke tidligere har kjendt Aarets Inddeling i tolv Maaneder, men först lært at kjende den ved dets Sammenstöd med Babylonerne eller Perserne; hvorfor det vel kunde have optaget et babylonsk Ord for det nye Begreb, som den senere sakisk-akhæmenidiske Oversættelse beholdt som det for Folket forstaaeligste, medens den tillige foretrak ligefrem der at overföre de persiske Maanedsnavne. Dette er meget vel tænkeligt; det er derhos muligt, at Babylonerne havde for dette Begreb samme Ord, som det hebraiske חדש, og det er muligt, at det sakiske 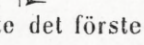 kun er en Omskrivning heraf. Da ifölge disse Muligheder *sü* svarer til ש, maatte det förste Tegn svare til חד, og saaledes antages at udtrykke den Stavelse i Skriftsystemet, som laa denne nærmest, hvilket da ene kunde være trelyds Stavelsen *kt*, for hvilken vi ikke have fundet noget Tegn, og altsaa give omtrentlig *ketsü* (*kadsü, kudsü*) som Omskrivning af det sakiske Ord. I övrigt er Stavelsen *kat* i Katpatuka gjengivet ved to Tegn, ligesom de analoge Stavelser *kit*, *kut* i sakiske Ord (jfr. 21).

120. Tegnet er ikkun anvendt i det ene Ord , som oftere forekommer og oversætter det persiske Flertal martiyá, Mænd B$\alpha_{,42-43}$, $\beta_{,57}$, samt med Tilföjelse af *ärra* Entallet martiya $\alpha_{,17,36}$ o. s. v., afvexlende med *ruyu-kär.* Tegnets Betydning er aldeles uvis. Urigtig er min tidligere Formodning om, at dette sakiske Ord var beslægtet med det tilsvarende persiske, og at Tegnet derfor udtrykte en Stavelse *wo*, eller *vu*, *ma*, som foresloges af de Saulcy og Grotefend. Norris gjetter paa *yo*, fordi et Folk paa Zyriansk

hedder *yöz*, og til mulig Bestyrkelse henleder han Opmærksomheden paa det skythiske Ord *οἰόϱ*, en Mand, hos Herodot (IV. 110), som imidlertid vel snarere var sarmatisk, da Navnet *Οἰόϱπαια*, Manddrabere, tilhörte de Amazoner, der efter det hos Herodot (IV. 110) meddelte Sagn vare Sauromaternes Stammödre. Efter min Opfattelse af Skriftens System kjende vi Tegnene for alle de Stavelser, der begynde med *y*, hvorfor jeg ikke kan tiltræde Norris's Forslag; og da Ordet paa Grund af sin Betydning, Mand, Menneske, maa antages at have tilhört det nationale Sprogstof, tör vi ikke, formedelst den fælles *s*-Lyd i Slutningen jævnföre det med אִישׁ, אֱנוֹשׁ; tilmed da, som jeg troer, alle Tegn for Stavelser, der begynde med *a*, ere kjendte. Man kunde ogsaa tænke paa det tyrkiske *kishi* en Mand, der efter Klaproths Asia polyglotta (XXXII) findes i alle til samme Stamme hörende Sprog, og derved ledes hen til den Gisning, at 𐎫𐎮𐎲 betegnede en Stavelse begyndende med *k*, som da maatte være enten *kk*, *kt*, hvis disse ikke udtryktes ved 𐎲𐎫𐎲 (117) og 𐎫𐎮𐎮𐎮 (119), eller *kp*, hvormed jeg forelöbig skal omskrive Tegnet; thi denne Betydning kan være rigtig, ligesom ogsaa Jævnförelsen med det tyrkiske *kishi*, da dette Ord i Aarhundreders Löb meget vel kan have tabt den *p*-Lyd, som efter den gjorte Gisning vilde være i det sakiske 𐎫𐎮𐎲 𐎱𐎫 *kepsü* (*kapsü, kipsü, kupsü*).

121. Tegnet 𐎲𐎱𐎲𐎱 forekommer aldeles tydeligt i *wer*𐎲𐎱𐎲𐎱*sü* Bβ,58, hvortil intet tilsvarende findes i den persiske Text (jfr. 117), og, som det synes, i Slutningen af den ene af de tre smaa Indskrifter over Nakhshi Rustam, som Tasker har afskrevet. Jeg har ingen Formodning om dette Tegns Betydning. — Tegnet 𐎲𐎱𐎱𐎲 findes Bα,67. Meningen af den persiske Sætning: utá abiš náviyá aha, er ikke sikker, og den sakiske Oversættelse er for en Del forsvunden eller utydelig; men fuldkommen tydelig er Tegnet 𐎲𐎱𐎱𐎲 og dettes Naboer 𐎲𐎱 𐎲𐎱𐎱𐎲 𐎱𐎫 *ïʒ-sü*, som ikke give nogen Oplysning. Da 𐎲𐎱𐎱𐎲 forekommer imellem ʒ og *s*, kan man gjætte paa den ledige Stavelse *ʒs* eller *ss* som Tegnets Betydning. Det er imidlertid kun en ren Gisning.

122. Tegnet 𐎲𐎱𐎲 forekommer fire Gange paa fuldkommen tydelige Steder i to (eller tre) Ord, nemlig 𐎲𐎱𐎲 𐎲𐎫𐎲 *-ra* Bβ,58, der oversætter det persiske fráhajam, jeg hængte, og 𐎲𐎱𐎲 𐎲𐎱𐎱𐎮 *-ri*, der Bβ,55,65 gjengiver det persiske gaušá, Ören, samt Bγ,68 svarer til det persiske hašiyam af uvis Betydning. Da Tegnet 𐎲𐎱𐎲 i disse to eller tre Ord findes foran et följende *r*, saa kan det have udtrykt en trelyds Stavelse endende paa denne Consonant, og da enten *rr* eller *nr*. Det forekommer maaskee desuden i Gravindskriften L. 36, hvor jeg ved Afskrivningen ikke med Sikkerhed kunde afgjöre om 𐎲𐎱 𐎱𐎲 udgjorde et eller to Tegn. Er det samme Tegn som Behistans 𐎲𐎱𐎲, forekommer det ogsaa her foran *r*, da 𐎲𐎱𐎱𐎱 *ru* följer derefter. — Fulkommen sikkre ere ogsaa de to Tegn 𐎲𐎱𐎫𐎮𐎲 og 𐎲𐎱𐎲𐎮, der begge ere anvendte i et kun en eneste Gang forekommende Ord 𐎲𐎱𐎫𐎮𐎲 𐎲𐎱𐎱 𐎲𐎱𐎲𐎮 i den originale Indskrift D3,23; dette Ord er sandsynligvis en Verbalform, men dets Betydning er uvis, og da kun det midterste Tegn 𐎲𐎱𐎱

nä er kjendt, kan man ingen Slutning deraf drage med Hensyn til de to andre Tegns Betydning, uden det skulde være den, at det förste Tegn 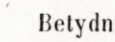 kan have udtrykt en trelyds Stavelse paa *n* (altsaa *nn* eller *pn*), da det följende Tegn *nä* begynder med denne Consonant. — Tegnet 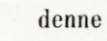 findes ogsaa kun i et eneste Ord *-nïka*, der forekommer to Gange i Gravindskriften. Paa det förste Sted i Slutningen af Lin. 42 svarer det i Forbindelse med det följende Affix *ïkkawer* til det mangelfulde persiske 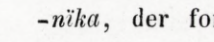 , saaledes som min Afskrift har, hvori de to sidste Tegn ere mærkede som utydelige. Det sakiske Ablativ-Affix *ïkkawer* viser Rigtigheden af Rawlinsons Formodning, at *hadá* er en Fejl for *hacá* (i Stedet for); og da det hörer til en Sætning, hvis övrige Bestanddele ere: mám Auramazdá pátuv hacá .... utámaiy viþam uta imám dahyáum, mig beskytte Auramazda imod .... og min Slægt og dette Folk, saa maa det utydelige og mangelfulde 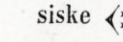 have betydet noget Ondt, og Rawlinson og Oppert formode derfor, at det förste Tegn har været , og at dette mangelfulde Ord har svaret til sanskrit çaraṇa, Skade, Fordærvelse. Da Darius i en anden Indskrift paa Persepolis (D3,16-17) beder: utá imám dahyáum Auramazdá pátuv ..... hacá daraugá, og Auramazda monne beskytte dette Land .... imod Lögn; og da det i min Afskrift aldeles utydelige vel kan have været *da*, saa er jeg tilböjelig til at troe, at det mangelfulde Ord har været her, ligesom paa det andet Sted, *daraugá*, Lögn, og at följelig det tilsvarende 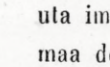 har havt samme Betydning i D6,42. Det andet Sted, hvor dette Ord forekommer, er i samme Indskrifts Linie 47. Her oversættes det persiske þadaya, forlad, ved 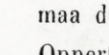 *nüväti*, ved to Ord, som vise, at det sakiske her i hvert Fald ikke giver nogen ordret Oversættelse; og da det sidste Verbum ifölge dets övrige Forekomst har Betydning af at mene, troe, vilde det ikke være meget upassende her at finde det persiske Udtryk: „forlad ikke den sande Vej“ gjengivet ved „ansee ej for falsk den paabudne Vej“ (jfr. 108), en Udtryksmaade, der vistnok er analog med Sætningen: *apnu kepsü-ärra 'arikka nüvawära* i Slutningen af den originale Indskrift D3. Dersom Ordet 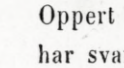 *nika* virkelig har havt Betydning af Lögn, falsk, vil det være sandsynligt, at det har været beslægtet med de i Behistan-Indskriften forekommende Ord: *titkämes* eller *titkämmes*, Lögn, *titresra* og *titänra*, Lögner, og dette leder igjen til den Antagelse, at Tegnet 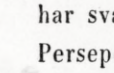 her har udtrykt Stavelsen *tit*, og at dets Betydning följelig har været den trelyds Stavelse *tt*, hvortil intet andet Tegn kjendes. Dette vilde give os i Gravindskriftens 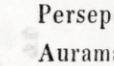 *tetnika* ɔ: *titnika*, et Ord, som nærmest var beslægtet med det anförte *titänra*. Tegnets Form er sammensat af og , der hvert for sig er et selvstændigt Tegn, og derfor have de Saulcy og Norris ikke villet erkjende dettes Selvstændighed. Men da jeg i min originale Afskrift udtrykkelig har mærket det som et enkelt Tegn, kan jeg ikke tvivle om, at det virkelig er det, saa meget mere som dets Form er aldeles analog med *pu*, *lü*, 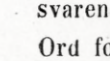 *sr*, *tü*, og med Gravindskriftens

kü, der alle ere enkelte Tegn, hvorvel de to sidste ligeledes kunne oplöses i selvstændige Bestanddele *sä* og *su* eller *pä*.

123. Tegnet 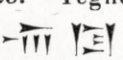 forekommer tydelig og bestemt paa et eneste Sted B$\gamma_{,31}$ i et Ord , som er fremhævet ved Tegnet , og derfor maa være et Navneord, men hvortil uheldigvis det persiske ikke har noget tilsvarende. Tegnets Betydning er mig aldeles ukjendt. — Ligesaa er Tegnet 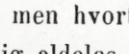 ukjendt med Hensyn til Betydning, og noget tvivlsomt med Hensyn til dets Form; det findes kun i Ordet 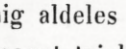 , der forekommer to Gange i B$\alpha_{,67,68}$ og oversætter det persiske aniyam — aniyam, den ene — den anden. Paa förste Sted er imidlertid hele Ordet temmelig utydeligt, men paa det andet er störste Delen af det omhandlede Tegn i Lithographien angivet som fuldkommen tydelig, nemlig 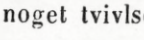 , medens dog de övrige Træk af dette Tegn og hele det foregaaende er tydeligere end paa förste Sted. Dette Tegn har i sin Form nogen Lighed med 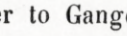 *kü*. — Endnu usikkrere er 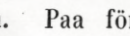 , der ene forekommer i et Ord, som Norris har restitueret 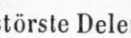 , og som svarer til det persiske avástáyam. Men af de tre Steder, B$\alpha_{,46,49,52}$, hvor dette Ord er eller sandsynligvis har været anvendt, er paa förste Sted kun nogle aldeles usikkre Spor tilbage af hele Ordet; paa det andet er ikkun bevaret 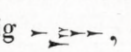 næsten fuldkommen tydelig, og paa det tredie endelig findes 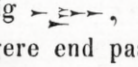 temmelig tydelig bevaret. Tegnets ydre Form viser en Sammensætning af *pt* og *sp*; og det er meget muligt, at det virkelig forholder sig saaledes. Det kan ogsaa være, at dette Verbum er beslægtet med *punkätä* (B$\beta_{,47}$), Ende, Slutning, Ophör (med en Grund-Betydning: bringe til at staae fast, stille, og dernæst saavel: at fæste, styrke, som: at standse), og at Tegnet 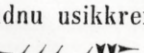 , eller med en lignende Form, har udtrykt trelyds Stavelsen *pn*.

124. Efter hvad ovenfor (99) er udtalt, vilde det hele Antal af Lydtegn i den sakiske Skrift belöbe sig til 112, eller til 113, hvis Stavelsen *wl* skulde have havt en egen Betegnelse, hvilket dog turde være mindre sandsynligt. De akhæmenidiske Indskrifter give os, afseet fra blotte kalligraphiske Afændringer, 107 sikkre Tegn og sandsynligvis endnu et eller to Tegn, hvis Form imidlertid er usikker. Den följende Tavle giver en Oversigt over disse Tegn ordnede efter deres Betydningers Slægtskab, eller over det System, der efter min Mening har ligget til Grund for Skriftens Indrettelse. Den indeholder 101 Tegn, hvoraf otte forekomme to Gange paa Grund af deres Bibetydning (jfr. 97), som derfor er trykt med en mindre Skrift. Den ved den foregaaende Undersögelse for hvert Tegn vundne Betydning er tilföjet i *fed Skrift*, naar den kan antages for aldeles sikker, forsaavidt som den giver os et omtrentligt Begreb om hele Tegnets Lyd, hvorimod der ved den *almindelige Skrift* betegnes den Betydning, som Tegnet med större eller mindre Sandsynlighed kan antages at have havt, og ved *Cursiv* den Betydning, som ene beroer paa Gisning.

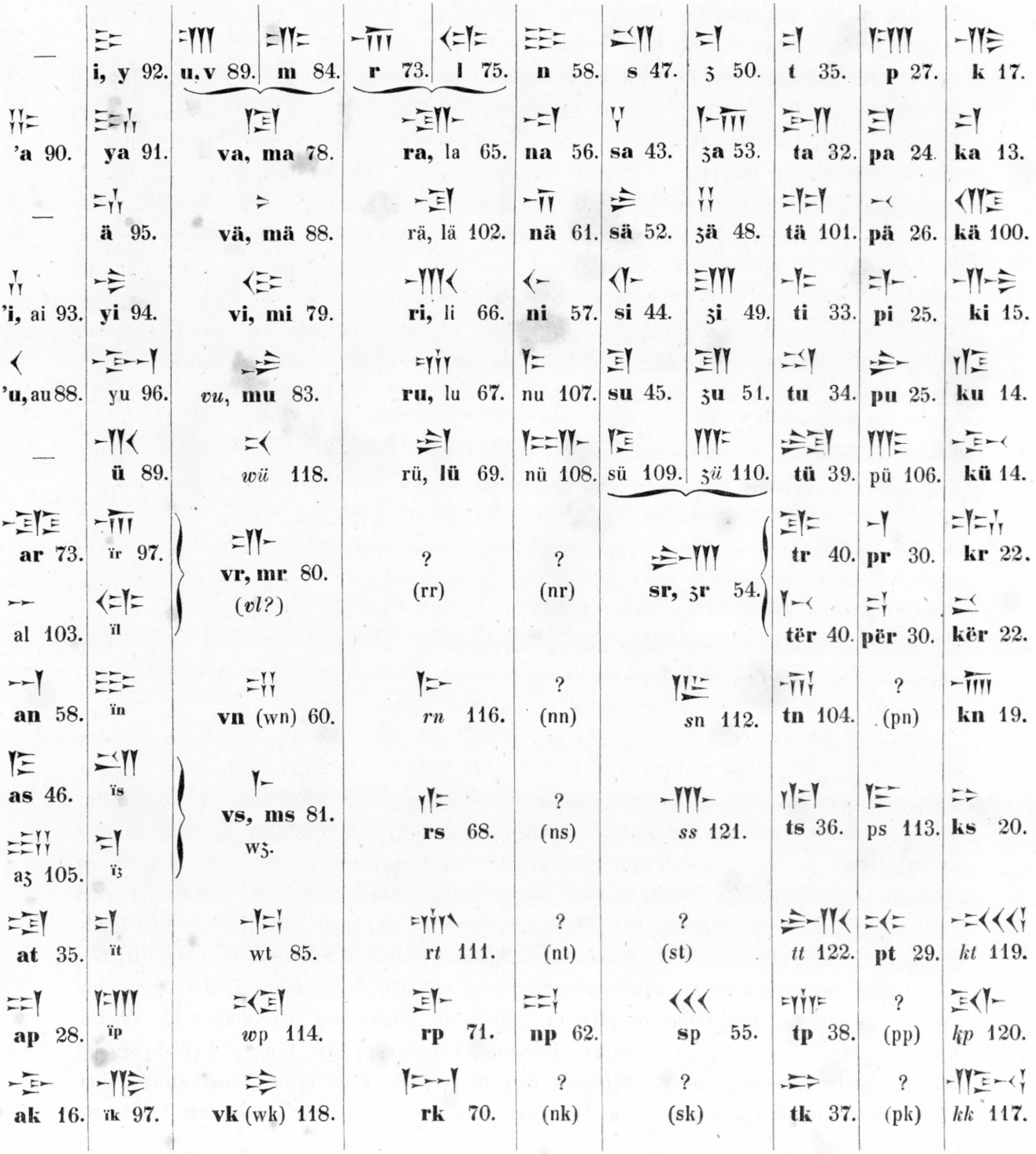
—
i, y 92.
u, v 89.
m 84.
r 73.
l 75.
n 58.
s 47.
ʒ 50.
t 35.
p 27.
k 17.
'a 90.
ya 91.
va, ma 78.
ra, la 65.
na 56.
sa 43.
ʒa 53.
ta 32.
pa 24.
ka 13.
—
ä 95.
vä, mä 88.
rä, lä 102.
nä 61.
sä 52.
ʒä 48.
tä 101.
pä 26.
kä 100.
'i, ai 93.
yi 94.
vi, mi 79.
ri, li 66.
ni 57.
si 44.
ʒi 49.
ti 33.
pi 25.
ki 15.
'u, au 88.
yu 96.
vu, mu 83.
ru, lu 67.
nu 107.
su 45.
ʒu 51.
tu 34.
pu 25.
ku 14.
—
ü 89.
wü 118.
rü, lü 69.
nü 108.
sü 109.
ʒü 110.
tü 39.
pü 106.
kü 14.
ar 73.
ïr 97.
vr, mr 80.
(vl?)
?
(rr)
?
(nr)
sr, ʒr 54.
tr 40.
pr 30.
kr 22.
al 103.
ïl
tër 40.
për 30.
kër 22.
an 58.
ïn
vn (wn) 60.
rn 116.
(nn)
sn 112.
tn 104.
(pn)
kn 19.
as 46.
ïs
vs, ms 81.
wʒ.
rs 68.
?
(ns)
ss 121.
ts 36.
ps 113.
ks 20.
aʒ 105.
ïʒ
at 35.
ït
wt 85.
rt 111.
(nt)
(st)
tt 122.
pt 29.
kt 119.
ap 28.
ïp
wp 114.
rp 71.
np 62.
sp 55.
tp 38.
(pp)
ƙp 120.
ak 16.
ïk 97.
vk (wk) 118.
rk 70.
(nk)
(sk)
tk 37.
(pk)
kk 117.

Foruden disse her anförte 101 Tegn findes endnu, med ukjendt Betydning, 6 med sikker og 2 med usikker Form, nemlig: (nr) 121, 122, (nn) 122, 121, 115, 123, samt muligvis 123 og (pn) 123. Paa den anden Side er der efter min Formodning 10 (eller 11) trelyds Stavelser, hvis Tegn ikke kjendes, nemlig: rr, nr, nn, ns, nt, nk, st, sk, pn, pk, (og maaskee wl).

126. De to Artaxerxes-Indskrifter fra Susa (A. 20-21), navnlig den större (A. 21), afvige i flere Henseender fra de ældre. Disse adskille ikke de enkelte Ord fra hinanden, skjönt de fremhæve Egennavne og andre vigtigere Hovedord ved særegne ikke-phonetiske Tegn; derimod anvende Artaxerxes-Indskrifterne en lille Tværkile 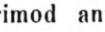 som Skilletegn imellem de enkelte Ord, ligesom den persiske Skrift altid har benyttet en skraaliggende Kile i dette Öjemed. Dette synes saaledes at være et Fremskridt, som den sakiske Skrift har gjort i Aarhundredet fra Darius og Xerxes til Artaxerxes den anden. Derimod har Skriftens Ydre i den större Indskrift tabt sin gamle Fasthed og Bestemthed, og fremviser en stor Vaklen i Skrivemaaden endog af samme Tegn; saaledes skrives snart 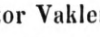 *na*, snart ; og 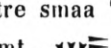 *sa*. Ikke faa Tegn fremtræde i en noget forskjellig Form, dels derved at tre smaa Tværkiler ere blevne til fire, som 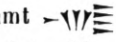 , 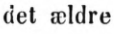 , for 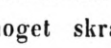 *as*, *k*, 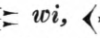 *yi*, samt for *ki*; og i Lighed hermed har den mindre Indskrift 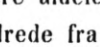 i Stedet for det ældre , som den större skriver ; dels derved, at det lille Vinkel-Tegn er blevet aflöst af en Tværkile (, , for 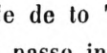 *kër*, *s*), og det större ved en noget skraaliggende Kile (som , , 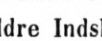 , , 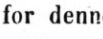 for *'u*, 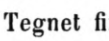 *ri*, *ü*, *wi*, *ni*); afseet fra enkelte aabenbare Skjödeslösheder, hvorved er blevet til to Gange (Linie 3 og 5), til i Linie 2. Vi træffe derhos Tegn, der enten ere aldeles nye og ejendommelige for denne Indskrift, eller ogsaa i meget höj Grad forandrede fra den ældre Brug. Dette er Tilfældet med (i Slutn. af Linie 4), hvis det ikke er en Skjödeslöshed for *ta*, skjönt dette oftere forekommer med Formen . Ordet *'Akamänisiya* skrives *'Akamä* (Linie 3), hvori vi i Stedet for *nisiya* finde de to Tegn, som efter den ældre Brug have Betydning *apšä*, der paa ingen Maade kan passe ind i Navnet. I Slutningen af Lin. 3 forekommer efter et tydeligt *Appaniyâkka* (Persisk apanayáka, Tipoldefader) et Ord, , der aabenbart skal gjengive det persiske enklitiske Pronomen *ma* (for maiy), og derfor kunde antages at skulle være de ældre Indskrifters *Unäna*, idet det förste Tegn , der er ejendommeligt for denne Indskrift, og hvori den ene Tværkile maa være Skilletegnet, kunde være en Modification af , der indeholder samme Antal af Kiler, hvorvel i forskjellig Stilling. Men Tegnet findes strax efter i Linie 4 i Ordet *niyâk* (Persisk nayáka, Bedstefader), hvor det maa gjengive det persiske *ka*, som to Gange i Linie 3 er udtrykt ved det sædvanlige Tegn ; og dette Ord fremviser derhos den Unöjagtighed, at Skilletegnet

er sluppet ind imellem de to første Stavelser *ni-ya*. — At Skriften kunde have forandret sig i Löbet af et Aarhundrede, vilde aldeles ikke have været noget usædvanligt; men da Indskriftens Sprogform aabenbart viser, at Indhuggeren har været fremmed for og ukyndig i det persiske saavel som i det sakiske Sprog, er det mere rimeligt, at den samme Grund har fremkaldt Uoverensstemmelserne i Skriften.

127. Foruden det ovenfor (59) anförte Tegn ⟝𐎠, der ved Siden af sin Lydbetydning *an* tillige brugtes til at udhæve eller fremhæve Ordene: Auramazda, Gud, Himmel, Dag, Maaned og Maanedernes Navne, gives der tvende andre, der anvendes i lignende Öjemed, nemlig 𐏁 og ⟝, hvoraf det første öjensynlig har været bestemt til at fremhæve Ord af större Betydning eller Vigtighed end det sidste, medens de dog undertiden ligefrem ere brugte i Fleng. Tegnet 𐏁 findes uden Undtagelse foran alle Egennavne paa Mænd. Det anvendes dernæst i Reglen foran Navnene paa Lande og deres Beboere, medens ⟝ bruges foran Navne paa Landskaber og Byer, men dog med nogen Afvexling. Saaledes findes 𐏁 foran alle Navnene i Folke- eller Lande-Fortegnelserne i B$\alpha_{,10-14}$, $\beta_{,2-3}$, D6,17-23, og paa de mange Steder, hvor ellers saadanne Navne forekomme; ligesaa ved Folkenavne i Entallet, som 𐏁 *Mada* $\alpha_{,37}$ en Meder, 𐏁 *Perserra* $\gamma_{,57}$ en Perser, 𐏁 *Arminiya-ra* $\gamma_{,58}$ en Armenier, 𐏁 *Mërgus-ärra* $\beta_{,79}$ en Marger, 𐏁 *Babilürkär* $\gamma_{,51}$ en Babylonier, 𐏁 *Assagertiya-ra* $\gamma_{,55}$ en Sagarter, men undtagelsesvis ⟝ *assagertiya-ra* $\beta_{,59}$. Derimod ved Landskaber: ⟝ *nissaya* B$\alpha_{,44}$, ⟝ *kampeddes* $\beta_{,19}$, ⟝*'a'utiyarus* $\beta_{,45}$, ⟝ *genduva* $\gamma_{,28}$; ved Byer, Fæstninger, som: ⟝ *pätigrebbana* $\beta_{,75}$, ⟝ *kâppissakanis* $\gamma_{,24}$, ⟝ *tigra* $\beta_{,29}$, ⟝ *marus* $\beta_{,15}$, ⟝ *gûndërrus* $\beta_{,50}$, ⟝ *uiyama* $\beta_{,33}$. Undtagelser fra den almindelige Regel danner det mangelfulde Landskabsnavn 𐏁 *I....tiyas* $\gamma_{,1}$ samt de to Bynavne 𐏁 *Terravva* $\gamma_{,1}$ og 𐏁 *Ärsada* $\gamma_{,31}$, og undertiden Byen Babylon, *Babilü*, der afvexlende fremhæves ved begge Tegn, skjönt hyppigst ved ⟝. Paa den anden Side blive enkelte Landenavne undertiden fremhævede ved Tegnet ⟞, saaledes 𐏁 *Perses-ïkka-wer* fra Persien D6,14, men ⟝ *perses-ïkka-wer* D6,37; 𐏁 *Madapä-ïkkä* til Medien $\beta_{,16,21,48}$, men ⟝ *madapä-ïkkä* $\gamma_{,7}$, og med Udeladelse af begge Tegn *madapä-ïkkä* $\beta_{,37}$; ⟝*'apërtep-ïkkä* til Susiana B$\alpha_{,63}$; 𐏁 *Perses-ïkkä* i Persien $\alpha_{,25}$, $\beta_{,5}$, men ⟝ *perses-ïkka* $\alpha_{,1}$; 𐏁 *Madapä-ïkkä* i Medien $\alpha_{,25,44}$, $\beta_{,12,20,50,67}$, men ⟝ *madapä-ïkkä* $\alpha_{,9}$, $\beta_{,16}$; 𐏁 *Arminiyap-ïkkä* i Armenien $\beta_{,33,48}$, men ⟝ *arminiyap-ïkkä* $\beta_{,29}$; ⟝ *parsa yi wa* i dette Persien X15,13. Hvor Locativ-Endelsen er udeladt, synes Tegnet ⟝ fornemmelig at være brugt ikke blot ved Bynavne (⟝ *agmatana* $\beta_{,56,57}$), men ogsaa ved Landenavnene, saaledes ⟝ *assurân* $\beta_{,41}$, ⟝ *pertüves* $\beta_{,69,71,75}$, ⟝ *bâksis* $\beta_{,81,85}$, ⟝ *arra'uvatis* $\gamma_{,34}$ i Assyrien, Parthien, Baktrien, Arachosien; men der findes ogsaa i analoge Sætninger 𐏁 *Pertüves* $\beta_{,78}$, 𐏁 *Arra'uvatis* $\gamma_{,31}$, og ligeledes 𐏁 *Babilü* $\gamma_{,39}$, men ⟞ *babilü* $\gamma_{,47}$. Ligesom Egennavne paa Lande og Byer, saaledes fremhæves ved samme Tegn de tilsvarende Begrebsord, nemlig *Da'iyaus* Folk, Land altid ved 𐏁, med Undtagelse af $\alpha_{,44}$, hvor det betegner et Landskab, og afvexlende i Xerxes' Indskrifter;

derimod 𐎠 *patin* et Landskab (β,45, γ,28), og de hyppigt forekommende, 𐎠 *üwanis*, 𐎠 *alsü*, 𐎠 *alwerris*, By, Fort, Fæstning, hvoraf dog det sidste en enkelt Gang (D5,11, i hvilken Indskrift det forekommer 5 Gange), fremhæves ved 𐎥. Ved 𐎠 fremhæves fremdeles Ordet Bjerg, 𐎠 *kër-as*, og Bjerges Navne, 𐎠 arakkadërris α,27, 𐎠 perraga γ,14; desuden Floden Tigris, 𐎠 tigra α,66, (men derimod Euphrat ved 𐎥, 𐎥 *Up*.. α,72), og Ordet Flod, 𐎠 'isü α,67, men det savner Fremhævelsestegnet α,77. Af andre Navneord fremhæves ved Tegnet 𐎥: 𐎥*ü* Konge (ikkun β,1 ved 𐎠), 𐎥*ümes* Kongedömme, *Sâksapavanames* Satrapskab, 𐎥*älmus* D6,33, *Lubaruri* en Undersaat, *Ärva* γ,33, *Tessuwep* Hær, *Kepsü*, *Ruyu*, Mand, *Tälnip* Ryttere, *Pätip* Oprörere, *Niwäsü* Slægt, *Kertes* Hæder; men ved 𐎠: *ïlyisü* Familie, *pät* Slag βγ,18 (men uden noget Tegn γ,60), *murûn* Jord, *ta𐎥𐎥äram* Borg, *pälkä* Tid, *deppi* Indskrift, *senrit*, *𐎥ûnkumu* og *𐎥ûnmu* Rige, *änü* Portal, *𐎥ip* Dör. Afvexlende findes Tegnet 𐎥 eller udelades det ved: 𐎥 *Sâkri* Sön α,39, men *sâkri* α,2, 𐎥 *Ütret* Sendebud α,63, men *ütret* β,81. Fremdeles skrives 𐎥 *Ärsa-ärra* Höving, naar Darius taler om sine egne Hövdinger (Bβ,14.61), men uden Fremhævelsestegn *ärsa-ärra*, naar Talen er om en fjendlig eller oprörsk Höving (som β,8,17 (γ,21) γ,30,33). Uden noget Fremhævelsestegn skrives Navneord som: *karpi* Haand, *titmes* Tunge, *yisimmes* Næse, 𐎠𐎥𐎠*ri* Ören, *ünup* Hövdinger, *përramataram* Höving, *tänim* Lov, *saperrek-ïmmes* Slag, *pütes* Tjeneste, *as* Plads, *titkimmes* Lögn, *titresra* Lögner, o. s. v. Ligesaa savner Ordet *ter* Sön ethvert Fremhævelsestegn, som ogsaa udelades foran det följende Egennavn paa Faderen: *ter kures-na*, Sön af Cyrus, Bγ,50,58,93, b,2, h,3, *ter nebbunäta-na* Nabunits Sön, Bd,1, i,3 (α,61, γ,38,52). — Af Stedord udhæves ved 𐎥 altid *U* jeg, *Ni* du, i deres forskjellige Former, samt *Niku* vi, *Nikavi* vor, og undtagelsesvis enkelte af de övrige Stedord, som: 𐎥 *Akkapä* α,38 (men *akkapä* β,15), *Akkari* α,39, 𐎥 *Ap-är* α,28. Af Gjerningsord bliver kun et eneste fremhævet ved 𐎠, nemlig *ïsnisnä*, han give, D6,45, hvad der muligvis ikkun er en Unöjagtighed af Indhuggeren. Ved Omskrivningen kan man, efter Norris's Exempel, udtrykke Tilstedeværelsen af det större Fremhævelsestegn 𐎥 ved at anvende et stort Begyndelsesbogstav i det fremhævede Ord, og det mindre Tegn ved en lille Stjerne. — Endnu maa bemærkes, at den senere Artaxerxes-Indskrift (A21), der anvendte Fremhævelsestegnet 𐎠 som Skilletegn imellem alle Ord, har udtrykt det större 𐎥 ved to Tværkiler 𐎠𐎠, saa at man der finder tre Tværkiler i noget afvexlende Stilling (𐎠𐎠𐎠, 𐎠𐎠 𐎠, 𐎠𐎠𐎠) foran Egennavne og Ordet Konge, samt de to Gudenavne Annayita og Missa, hvorimod Ormazds Navn er fremhævet der, som i de ældre Indskrifter, ved 𐎠𐎠𐎥, der i Forbindelse med Skilletegnet har Skikkelse af 𐎠𐎠𐎠𐎥 eller 𐎠 𐎠𐎠 𐎥.

128. Af Taltegn forekomme i Behistán-Indskriften följende: 𐎥 1 (β,77), 𐎥𐎥 2 (β,28,44) og 𐎥 (α,75), 𐎥𐎥𐎥 3 (β,32), 𐎥𐎥𐎥 7 (γ,28), 𐎥𐎥𐎥 8 (α,7, β,27), 𐎥 9 (α,7, β,35, γ,49); 𐎤 10 (α,11), 𐎤𐎥𐎥𐎥 13 (γ,26), 𐎤𐎥𐎥𐎥 15 (β,43), 𐎤𐎥𐎥𐎥 18 (β,31), 𐎤𐎥 19 (γ,48), 𐎤𐎤𐎥𐎥 22 (β,72, γ,13), 𐎤𐎤𐎥𐎥𐎥 23 (β,83), 𐎤𐎤𐎥𐎥𐎥 25 (β,53), 𐎤𐎤𐎥𐎥𐎥 26 (α,70), 𐎤𐎤𐎥𐎥𐎥 27 (β,18). Bestanddelene af disse

Taltegn, Kilen 𒁹 i forskjellig Störrelse for Enere og Vinklen 𒌋 for Tiere, ere de samme som i den babylonske og persiske Kileskrift; men i Anvendelsen og Sammenstillingen af disse to Bestanddele stemmer den sakiske Skrift mest eller næsten ganske med den babylonske. Den persiske Skrift udtrykker nemlig En ved 𒁹 og danner Taltegnene for de övrige Enere ved Anvendelsen af det tilsvarende Antal af mindre Kiler i to Rækker, saaledes at ved de ulige Tal det overskydende betegnes ved den större Kile efter den dobbelte Række; saaledes: 𒁹𒁹 2, 𒁹𒁹𒁹𒁹 4, 𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹 6, 𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹 8, og 𒁹 1, 𒁹𒁹𒁹 3, 𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹 5, 𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹 7, 𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹 9. Den sakiske Skrift derimod, ligesom den babylonske, taaler ikkun tre Kiler i en Række og stiller derfor Kiletegnene efter Tallets Störrelse i indtil tre Rækker, og saaledes have vi overensstemmende i begge Skriftarter Taltegnene 𒁹 1, 𒁹𒁹 2, 𒁹𒁹𒁹 3, 𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹 5, 𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹 6, 𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹 7, 𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹 8; dog udtrykkes 9 i det sakiske ved en Sammentrækning 𒁹𒁹, i det babylonske derimod fuldstændig ved 𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹𒁹. Af Enere fattes i det sakiske kun Tegnet for 4, da Tallet 14 er forsvundet fra α,27, hvor det har forekommet, men det har sandsynligvis, i Lighed med 7, været udtrykt ved det babylonske Tegn 𒁹𒁹𒁹. Uoverensstemmende med det babylonske er Taltegnet 𒁹𒁹 2 (α,75), der ogsaa paa de to andre Steder er udtrykt ved 𒁹𒁹, og dette skyldes sandsynligvis en Unöjagtighed af Indhuggeren, der her har anvendt det persiske Taltegn i Stedet for det sakiske. Ligeledes synes det at hidröre fra en Unöjagtighed, naar 19 er udtrykt ved 𒌋𒁹𒁹 γ,49, og saaledes 9, i Stedet for ved tre over hinanden staaende Kiler (som α,7, β,35, γ,49), kun er udtrykt ved to saadanne. Af Tiere forekomme ene 𒌋 10 og 𒌋𒌋 20, der er dannet ved Sammenstilling ligesom i det babylonske, medens det persiske, som ved Enerne, udtrykker 20 ved 𒐊. Höjere Tal findes ikke hverken i den persiske eller i den sakiske Skrift.

Til denne Undersögelse af den sakiske Kileskrift slutter sig naturlig en Undersögelse af selve Sproget, og en saadan agter jeg at gjöre til Gjenstand for en följende Afhandling.

Attiske Studier

af

J. L. Ussing.

1. *Om Sokrates' Hermes Propylæos og Chariterne.*
2. *Om Planen og Indretningen af Parthenon.*

1.

Sokrates' „Hermes Propylæos og Chariterne".

Det gaaer med Philosophiens Fader som med saa mange andre Mænd, der have spillet en Hovedrolle i Menneskehedens Historie, at deres private Livsforhold kun ere ufuldstændig bekjendte. Sokrates' philosophiske Betydning ligger klar for al Verden. Igjennem Platos og Xenophons Skrifter træder denne mægtige Skikkelse lyslevende frem for vor Tanke, og vi maatte være meget utaknemmelige, hvis vi ikke vilde indrömme, at disse Forfattere give os alt det Væsentlige. Men jo mere vi gribes af hans imponerende Personlighed, desto mere önske vi ogsaa at kjende ham i hele hans Leven og Virken, og at kunne forfölge hans Bane lige fra Vuggen til Giftbægeret. Ogsaa Oldtidens Grækere nærede det samme Önske, og Philosophernes Historieskriver, Diogenes fra Laerte, har virkelig opbevaret en heel Deel spredte Notitser om ham. De fleste af disse ere imidlertid kun uddragne af Platos og Xenophons Skrifter, og yde os saaledes intet nyt Udbytte. Hvor han synes at give os noget Nyt, beroer dette for det Meste kun paa en misforstaaet Fortolkning af disse Forfattere, og er altsaa at forkaste som grundlöst.

Men der er dog en af disse Efterretninger, vi maae erkjende for virkelig paalidelig, den, at Sokrates var en Sön af en Billedhugger ved Navn Sophroniskos og selv i sin Ungdom havde udövet Billedhuggerkunsten. Dette er ikke abstraheret af noget Sted hos Plato eller Xenophon; det beroer paa en selvstændig Overlevering, og fortjener derfor fuld Tiltro. De Antydninger af hans Billedhuggervirksomhed, der findes hos hine Forfattere, ere saare faa; de have ofte været misforstaaede eller upaaagtede, medens Enhver saae, hvad der ogsaa var Hovedsagen, at den Sokrates, der skildres hos dem, ikke mere er Billedhuggeren; det er den store Driver, om det maa være tilladt at bruge et saa uædelt Udtryk, der hele Dagen igjennem gaaer omkring paa Torvet, i Gymnasierne og Palæstrerne, og hvor han ellers finder Folk, han har Lyst til at snakke med. Han udöver

ingen anden Konst end den, hans Moder havde udövet, Gjordemoderkonsten.[1]) At han tidligere har været Billedhugger, er en ligegyldig Sag. Og dog forekommer det mig, som om mangen en Yttring af denne Mand derved viser sig i et nyt Lys, ikke for Philosophen, der kun tænker paa Sandheden eller Usandheden af det Fremsatte, men vel for Psychologen, der vil gjöre sig Rede for, hvorledes det er kommet frem. Hvor godt stemmer ikke hermed Sokrates' begeistrede Kjærlighed til det Skjönne! Det er ikke blot Sjælens Skjönhed, der tiltaler ham, men ogsaa Legemets. Helst opsöger han de skjönne Ynglinge, og vækker de guddommelige Gaver, der slumre i deres Sjæle; men han forstaaer ogsaa at vurdere en smuk Dands[2]); han gaaer ligesom andre Billedhuggere og Malere ind for at see den smukke Hetære og Model, Theodote[3]), og hans Samtale fremkalder selv hos store Konstnere en klarere Bevidsthed om deres Konst, end de för have havt. Men han vogter sig vel for i denne Henseende at paaberaabe sig sin egen Konstner-Erfaring, eller hvad han selv har gjort. Sligt vilde have forekommet ham og hans Samtid stödende og raat. Han lader her, som sædvanligt, Sandheden gaae op for den, han taler med, igjennem hans egne Svar, saa at han i Formen ligesaa meget er modtagende som givende.

Xenophon lader ham saaledes i sine Erindringers 3die Bog 10de Kap. tale med Maleren Parrhasios. Parrhasios veed vel, at Malerkonsten er en Efterligning af det Synlige, at den med störste Nöiagtighed kan vise, hvor et Legeme er fordybet eller ophöiet, mörkt eller lyst, haardt eller blödt, ru eller glat, ungt eller gammelt. Han veed, at Maleren ikke kan nöies med en enkelt Model, men naar han vil fremstille en fuldendt Skjönhed, ofte maa hente Forbilledet for de enkelte Dele paa mange forskjellige Steder. Men da Sokrates spörger ham, om det ikke var meget bedre at male Sjælen, der dog er det Allerelskværdigste hos Mennesket, svarer han: „Hvor er det muligt? Sjælen har jo hverken Maal, Farve eller Form; ja den er jo slet ikke synlig.“ Derpaa spörger Sokrates ham, om ikke Velvillie og Fjendskab, om ikke Deeltagelse i Andres Glæder og Sorger viser sig i Öinene; om ikke den Stolte og den Ydmyge, den fribaarne Mand og Trællen, den Sædelige og den Frække, den Dannede og den Udannede ere aldeles forskjellige baade i Ansigtets Udtryk og i Legemets Bevægelser. Parrhasios svarer ja til det altsammen; han vidste ikke blot, at det kunde gjöres, men han havde ogsaa selv gjort det mange Gange; thi han var en af Oldtidens allerstörste Malere; men han havde ikke gjort sig selv Rede for, at det var sjælelige Livsyttringer, han saaledes udtrykkede, og Sjælen, der saaledes blev malet. Sligt synes vor Tids Mennesker hartad utroligt; vi ere fra Barndommen af fortrolige med saadanne Forestillinger, og kunne neppe tænke os, at en Phi-

---

[1]) Platos Theætet p. 149 a.
[2]) Xenophons Sympos. 2, 15.
[3]) Xenophons Erindringer III, 11.

losoph og en Konstner kunde före en saa triviel Samtale med hinanden. Og dog var der en Tid, da dette endnu ikke var tilfulde erkjendt; der var en Tid, da det blev sagt förste Gang, og det var maaskee netop i Sokrates' Samtale med Parrhasios. Da Konstneren nu har indrömmet, at Sjælen ogsaa kan males, spörger Sokrates ham til Slutning, om han troer, at Folk helst ville see skjönne, gode og elskværdige Sjæle eller hæslige, slette og afskyelige; og Parrhasios svarer ubetinget det Förste. Her ender Xenophons korte Beretning; men det turde hænde, at netop dette Slutningsspörgsmaal er Hovedpunktet i den hele Samtale. Vi vide andenstedsfra, at Parrhasios ofte med Forkjærlighed beskjeftigede sig med den blot legemlige Skjönhed, ja stundom med de mest uanstændige og utuglige Emner[1]); hvad var da rimeligere, end at Sokrates önskede at hæve ham til et höiere Trin og faae ham til at fordybe sig i Sjælens Skjönhed?

Af lignende Art er den följende Samtale hos Xenophon. Sokrates kommer ind til en Billedhugger ved Navn Kliton. Hans Værksted er fuldt af skjönne Athletstatuer, Löbere, Brydere, Nævekæmpere o. s. v. Alle Figurerne ere fulde af Liv; alle Musklerne ere i Overeensstemmelse med de fremstillede Bevægelser trukne nedad eller opad, sammenpressede eller udvidede, spændte eller slappe; men intet sjæleligt Udtryk, ingen Sindsbevægelse er synlig. Sokrates gjör ham opmærksom paa, at ogsaa dette kan gjengives, og opfordrer ham til at gjöre det. Indholdet af denne Samtale er saaledes omtrent det samme som af den foregaaende; men den tredie og sidste Samtale i Kapitlet giver os noget Nyt. Sokrates taler med en Pantserfabrikant ved Navn Pistias, som holder sine Pantsere dyrere end Andre. Han spörger ham om Grunden dertil, og Pistias svarer, at han giver sine Pantsere en bedre Form end Andre. Samtalen gaaer nu ud paa, at Formen ikke er noget Absolut; Pantseret skal fremfor Alt passe; et vanskabt Legeme er ikke tjent med et velskabt Pantser; men den gode Form beroer netop paa Overeensstemmelsen. Her er ikke blot en Formaning til Skræddere. Naar Naturens Ret hævdes imod Modens Tyrannie eller mod conventionelle Former, da lader dette sig overföre paa al Konst, og hver en ægte Konstner har ofte maattet sige sig selv, at den sande Formskjönhed ikke er noget Absolut, men det, som i ethvert enkelt Tilfælde passer til hvad der skal udtrykkes eller afbildes.

Paa samme Maade lader Plato Sokrates i 4de Bog af Staten[2]) tale om Farven: „Naar vi f. Ex. malede Marmor-Statuer, og Nogen kom til og bebreidede os, at vi ikke gave de skjönneste Dele af Figuren de skjönneste Farver; thi Öinene, som unegtelig ere det Skjönneste, bleve jo ikke bemalede med Purpurrödt, men med Sort, saa kunde vi med Grund give ham följende Svar: Forlang dog ikke, Du Forunderlige, at vi skulle male

---

[1]) Plin. Hist. Nat. XXXV, 72. Suetons Tiber. 42.
[2]) Platos Stat IV, p. 420 C. Heises Overs. S. 206.

Öinene saa skjönne, at de slet ikke kom til at see ud som Öine, eller at vi skulle gjöre ligesaa ved de andre Lemmer; men see efter, om vi give enhver Deel hvad der tilkommer den, og saaledes gjöre det Hele skjönt."

Det maa overhovedet bemærkes, at et stort Antal Lignelser og Betragtninger i de platoniske Dialoger ere hentede fra Billedkonsten. Man kunde sætte dette i Forbindelse med det Sagn, at Plato i sin Ungdom havde lagt sig efter Malerkonsten[1]); men det er meget oftere fra Billedhuggerens end fra Malerens Virksomhed, at disse Betragtninger hentes, saa at jeg snarere vilde troe, at Philosophen, der lægger Sokrates saadanne Yttringer i Munden, virkelig har tænkt paa dennes Ungdomsbeskjeftigelse. Hvo kjender ikke den interessante Inddeling af Billedkonsten (εἰδωλοποιική) i den tro afbildende (εἰκαστική) og den skuffende Konst (φανταστική)? af hvilke hiin viser sig i at gjengive en Gjenstands Forholde og Farver ganske som de ere, denne derimod stræber efter, at de gjöre det rette Indtryk paa Beskuerens Öie, saa at den altsaa ved kolossale Figurer forrykker Forholdene noget, for at de nærmere Gjenstande ikke skulle synes större, de fjernere mindre end tilbörligt: med andre Ord, den tager Hensyn til Perspectivet.[2]) — Hvor klart viser Sokrates ikke Rhapsoden Ion hans Indskrænkethed, naar han meente, at han var en udmærket Kritiker over Homer, uagtet han ikke kunde sige Noget om andre Digtere?[3]) „Er der i Malerkonsten", spörger han, „Nogen, der er særdeles dygtig til at kritisere Polygnot, og sige, hvad han har gjort rigtigt eller urigtigt, men tier stille, naar han kommer til andre Malere? Er der i Billedhuggerkonsten Nogen, der er dygtig til at bedömme Dædalos' eller Epios' eller Samieren Theodoros' Arbeider, men ikke veed, hvad han skal sige om andre Billedhuggeres Arbeider?" — Naar Sophisten Hippias holder Lovtaler over de 7 Vise, bemærker Sokrates[4]), at de vist vilde blive til Spot, hvis de nu kom med deres Viisdom, „ligesom Billedhuggerne sige, at man vilde lee ad Dædalos, hvis han nu kom og gjorde saadanne Ting, som de, der i sin Tid havde skaffet ham Navn." Men Hippias vælger helst sine Exempler iblandt Oldtidens Vise for ikke at fremkalde Nidkjærhed ved at nævne samtidige Sophister. Og Sokrates har havt den samme Takt. Han nævner aldrig nogen samtidig Billedhugger, skjöndt han ellers ofte anförer levende Personer, og dette f. Ex. selv er Tilfældet med Malere. I de sokratiske Samtaler nævnes ikke blot Polygnot og Aristophon, der vel ere ældre end Sokrates, men ogsaa Zeuxis, der sikkert er lidt yngre end han.[5]) — De Gamle fortalte, at Dædalos var den förste Konstner, der havde skilt Benene ad paa sine Statuer og givet dem livlige

---

[1]) Diogen. Laert. III, 5.
[2]) Platos Sophist. p. 235 f.
[3]) Platos Ion p. 533.
[4]) Platos Hippias Major p. 282.
[5]) Platos Ion l. l. Gorgias p. 448 B. og 453 C.

Bevægelser. I disse raae Træbilleder fra Konstens Barndom var Bevægelsen naturligviis overdreven, og man pleiede at sige om dem, at de vilde löbe bort, hvis man ikke bandt dem, hvad enten nu dette kun er et lystigt Indfald, eller det er foranlediget ved den i Oldtiden ikke ualmindelige Skik at lænke Billedet af Stadens Skytsgud for at sikkre sig, at han ikke forlod den.[1]) Naar Forestillingerne ere ubestemte og svævende og de fremsatte Paastande smutte bort under Dröftelsen, pleier Sokrates at sammenligne dem med disse dædaliske Statuer.[2])

I det ene af de herhen hörende Steder siger Sokrates: „Det synes, Euthyphron, at gaae med Dine Ord som med vor Stammefader Dædalos' Arbeider." Ordet *vor* gaaer ikke paa Sokrates og Eutyphron i Forening; det gaaer paa Sokrates og de Andre, der hörte til samme Slægt, det vil sige, de andre Billedhuggere. Dette er klart af et andet Sted hos Plato. I hiin herlige Samtale, hvor den unge Alkibiades' Overmod og Foragt for den sære, grimme Sokrates pludselig forandres til den störste Ydmyghed og Hengivenhed for ham[3]), roser Ynglingen sig af sin Herkomst. „Vor Slægt", siger han, „nedstammer fra Eurysakes, og Eurysakes fra Zeus". Men Sokrates giver ham Intet efter. „Ja", svarer han, „ædle Alkibiades! vor Slægt nedstammer fra Dædalos, og Dædalos fra Hephæstos, Zeus' Sön." Dette er ikke at forstaae om den Commune eller Demos i den Kekropiske Phyle, der bar Navnet Dædalidæ. Sokrates var ikke derfra; han var fra Alopeke i den Antiochiske Phyle. Dædalide hedder han altsaa kun som Udöver af den dædaliske Konst. Vi see saaledes, Sokrates var ikke bange for at regne sig selv imellem Billedhuggerne for Spög, og naar dette kunde hjælpe ham til at udskyde Ironiens Pile. Men for Alvor gjorde han det ikke. I den sidste Halvdeel af sit Liv udövede han ikke Konsten, og i den herlige Forsvarstale, Plato lader ham holde, see vi ham lige saa fremmed for Konstnerne som for Digterne, Statsmændene og Sophisterne. Medens han fortæller, hvorledes han gik omkring for at pröve Gudens Ord, der havde sagt, at Ingen var visere end han, og i denne Anledning indlod sig i Samtale med alle dem, der syntes at besidde nogen Slags Viisdom, melder han, at han tilsidst ogsaa gik til Konstnerne. „Thi", siger han[4]), „jeg vidste med mig selv, at jeg saa godt som Intet forstod, men hos dem vidste jeg, at jeg vilde finde mange skjönne Kundskaber. Og det tog jeg heller ikke feil i. De forstode hvad jeg ikke forstod, og vare for saa vidt visere end jeg. Men de gode Konstnere syntes mig at have samme Feil som Digterne. Enhver troede, fordi han var Mester i sin Konst, ogsaa at have den bedste Forstand paa alt andet Stort, og denne deres Vildfarelse

---

[1]) S. Lobeck, Aglaopham. p. 275. K. F. Hermann, Gottesdienst. Alterthümer 18, 18.
[2]) Platos Menon p. 97 D. Euthyphron p. 11 C.
[3]) Platos Alkibiades I, p. 121.
[4]) Platos Apologie p. 22 D.

fordunklede al deres Viisdom. Jeg spurgte derfor mig selv, om jeg helst vilde være som jeg er, uden deres Viisdom og uden deres Uvidenhed, eller om jeg vilde have begge Dele saaledes som de, og jeg svarede mig selv, at det var bedst for mig at have det som jeg har det."

Skulde Nogen falde paa at spörge om, hvorfor Sokrates havde opgivet sin Konst, da ligger Svaret i det nys anförte Sted. En anden Yttring, der kunde være et passende Svar paa et saadant Spörgsmaal, har Diogenes fra Laerte[1]) opbevaret: „Sokrates undrede sig over, at de, der gjorde Billedstötter af Marmor, anvendte den störste Flid paa at faae Stenen til at ligne et Menneske saa meget som muligt, men ikke bröde sig om, at de selv kom til at ligne Stenen".

Lukian har paa en Maade sammenlignet sig selv med Sokrates. I sin „Dröm" lader han to Kvinder træde op og strides om ham paa samme Maade, som Prodikos lod Dyden og Lasten strides om Herakles. Den ene er Videnskaben eller den literære Dannelse (*Παιδεία*), den anden Steenhuggerprofessionen (*Ἑρμογλυφική*). Iblandt de Overtalelsesgrunde, den Förste anförer, er ogsaa den, at Sokrates havde faaet sin förste Opdragelse af Steenhuggeriet, men saasnart han kom til bedre Erkjendelse, löb han af Skolen, og hengav sig til hende (Videnskaben)[2]). Hvilken Sammenligning! Her en Dreng, der faaer Prygl, fordi han slaaer en Marmorplade i Stykker, og derfor löber hjem til sine Forældre, inden han endnu har lært det Mindste, og saa siden lægger sig efter Veltalenheden, og bliver en Mester i Vittighed; hist en Konstner, der indtager en anseet Plads i sit Fag, men hvis store Aand ikke kan finde Hvile uden i Sandhedens Erkjendelse, og som derfor vier sit Liv til at söge denne, og til at lære Andre det Samme.

Man maa nemlig ikke troe, at Sokrates var en simpel Steenhugger og kun udförte Haandværksarbeide. Det er en Fordreielse af Sandheden, naar Duris, en af Alexander den Stores Historieskrivere, fortalte, at han havde udfört Trællearbeide og hugget Steen.[3]) Allerede Faderen, Sophroniskos, omtales snarere som en Billedhugger i Marmor end som en Steenhugger[4]). Men Sokrates var en saa anseet Konstner, at man overdrog ham at udföre et ikke ubetydeligt Arbeide for Propylæerne, og Eftertidens Lovtaler vise, at han ikke har skuffet de Forventninger, man nærede om ham. Det var et stort Relief, der forestillede, efter Pausanias[5]), *Hermes med Tilnavnet Propylæos og de 3 Chariter.* De

---

[1]) Diogen. Laert. II, 33.

[2]) Lukians Dröm 12.

[3]) Diogen. Laert. II, 19.

[4]) S. Diog. Laert. II, 18 kalder ham *λιθουργός*. Valer. Maxim. III, 4, 1: „marmorarius". Schol. Aristophan. Skyer 773: *λιθοξόος, λιθογλύφος, λαξευτής*.

[5]) Pausan. I, 22, 8: *Κατὰ δὲ τὴν ἔσοδον αὐτὴν ἤδη τὴν ἐς ἀκρόπολιν Ἑρμῆν, ὃν προπύλαιον ὀνομάζουσι, καὶ Χάριτας Σωκράτην ποιῆσαι τὸν Σωφρονίσκου λέγουσιν, ᾧ σοφῷ γενέσθαι μάλιστα ἀνθρώπων ἐστὶν ἡ Πυθία μάρτυς.*

andre Forfattere, der omtalte dette Værk, Plinius, Diogenes og Scholiasterne, nævne kun *Chariterne,* saa det er klart, at man har betragtet dem som Hovedfigurerne. Det er sandt, der yttres nogen Tvivl, om dette Arbeide virkelig var af Philosophen Sokrates. Hos Diogenes hedder det: „Nogle *sige,* at de beklædte Chariter paa Borgen ere af ham.“[1]) Hos Pausanias finde vi det samme ominöse *„man siger“*. Men at denne Forfatter ikke har havt nogen Mistro til Sagnet, viser et andet Sted hos ham, hvor han uden Videre tilskriver Sokrates det omtalte Konstværk.[2]) Han har kun brugt dette Udtryk for at lade Læserne vide, at han ikke stötter sin Angivelse af Konstneren paa nogen Indskrift eller noget andet authentisk Document, men kun paa hvad man fortalte ham paa Stedet. Hos Plinius derimod fremtræder det ikke engang som en Tvivl, men som en ligefrem Benægtelse. Han paastaaer, det er en anden Sokrates, skjöndt Nogle sige, at det er den Samme.[3]) Men inden vi tiltræde disse Betænkeligheder, maae vi gjöre os Rede for, hvorpaa de grunde sig. Og hvem seer ikke strax, at de grunde sig paa, at Platos og Xenophons Sokrates synes en heelt anden Person? Man fandt det utroligt, at den store Philosoph virkelig skulde have været en betydelig Konstner, og efter de senere Tiders Forhold maatte Sligt ogsaa næsten kaldes en Umulighed; men Sokrates levede i en Tid, da Philosophien endnu ikke var bleven et Ungdomsstudium. Man kunde fristes til at spörge disse Tvivlere, hvad Sokrates da har taget sig for i sin Ungdom; Noget maa han dog have beskjeftiget sig med, og en Mand med hans Charakteer har ikke gjort Noget uden at gjöre det tilgavns. Tvivlen betyder altsaa Intet ligeoverfor den almindelige Overlevering, der, netop fordi den stemmer saa lidet med de gængse Forestillinger, maa have en historisk Grund. Det maa ogsaa bemærkes, at Tvivlen först fremkommer hos senere Forfattere, og jeg skulde feile meget, hvis vi ikke havde Vidnesbyrd fra ældre Tider, ja maaskee fra Sokrates' egen Tid, at stille op imod dem. Jeg sigter herved til det hos Diogenes anförte Sted af

---

[1]) Diogen. Laert. II, 19: *Εἶναι δὲ αὐτοῦ καὶ τὰς ἐν ἀκροπόλει Χάριτας ἔνιοί φασιν.*

[2]) Pausan. IX, 35, 2 (7): *Σωκράτης τε ὁ Σωφρονίσκου πρὸ τῆς ἐς τὴν ἀκρόπολιν ἐσόδου Χαρίτων εἰργάσατο ἀγάλματα Ἀθηναίοις.*

[3]) Plinius (Hist. Nat. XXXVI, 5, 4, 32) har aabenbart villet eller skullet sige saaledes, skjöndt det staaer der ikke. I Haandskrifterne lyder Stedet: *Non postferuntur et Charites in propylo Atheniensium, quas Socrates fecit, alius ille quam pictor, idem ut aliqui putant.* Men en Maler af Navnet Sokrates omtales ellers ikke; hos Plinius XXXV, 137, er Talen ikke om en Saadan, men om et Portrait af Philosophen Sokrates, som Nikophanes havde malet, et berömt Billede, hvori denne Konstners ellers ubehagelige, gule Farvetone ikke havde noget Stödende for Öiet. Havde Diogenes fra Laerte kjendt nogen Maler af dette Navn, havde han anfört ham i Slutningen af Sokrates' Biographie, hvor han, som sædvanligt, opregner de andre bekjendte Mænd, der have baaret samme Navn, og nævner en Historieskriver, en Peripatetiker og en Epigramdigter Sokrates. Allerede Petitus indsaae, at der i Stedet hos Plinius ikke skulde staae *pictor,* men *philosophus.* Det er vel ikke sandsynligt, at en saadan Feil skulde skrive sig fra en Afskriver; men Plinius selv er en saa flygtig Samler, at han let kan have misforstaaet sine egne Optegnelser, og forseet sig under den endelige Redaction af dem.

Sillographen Timon fra Begyndelsen af det 3die Aarh. f. Chr., hvilket efter Sammenhængen vel er at forstaae saaledes, at det var fra Chariterne, at Billedhuggeren Sokrates gik over til at tale Lovens Ord, og til at fortrylle Hellenerne ved at lære dem Skarphed i Begreberne og revse Talekonstnerne med sin fine attiske Vittighed[1]). Jeg sigter til Aristophanes, der i „Skyerne" lader Sokrates sværge ved Chariterne[2]), hvortil Scholiasterne bemærke, at denne Ed er valgt med Hensigt, nemlig fordi Sokrates havde gjort Chariterne paa Borgen. Det er klart, at en saadan Hentydning til et Arbeide, der kun var en halv Snees Aar ældre, end Stykkets Opförelse, vilde blive forstaaet af Alle; men man kan indvende, at denne Ed ikke synes mere paafaldende, end saa mange andre, og at selv Plato lader Sokrates sværge ved Chariterne, for ikke at tale om, at den samme Ed forekommer temmelig ofte i en senere Tid, nemlig hos Efterligneren Lukian[3]). Man kunde tænke sig, at Aristophanes netop havde valgt denne Ed, fordi Sokrates pleiede at bruge den. Men hvorfor har han da ikke hellere ladet ham sværge ved Hera, eller ved Hunden? Disse ere Udtryk, der forekomme hyppigt i Mandens Tale, hvorimod hiint kun staaer en eneste Gang, og det i særegen Forbindelse. Eller har Aristophanes overhovedet bestræbt sig for at give et tro Billede af Philosophen? Intet mindre. Han har givet en morsom og skarp tegnet Carricatur; de Træk, han kan have laant af Virkeligheden, har han forstörret i det Uendelige. Han fremstiller Sokrates som en Gudsfornægter og Luftspeculant, og naar han ellers lader Sokrates sværge, er det ved Aandedrættet, ved Luften, ved Chaos; hans Discipel sværger ligeledes ved Luften, ved Taagen, og irettesætter sin Camerad, fordi han sværger ved den Olympiske Zeus, som jo slet ikke er til.[4]) Imellem saadanne Eder staaer Paakaldelsen af Chariterne, hvor passende den end ellers kunde være, unægtelig noget paafaldende, og det seer virkelig ud som om Digteren ikke vilde lade Sokrates respectere andre Guder end dem, han selv havde gjort.

---

[1]) Diogen. Laert. II, 19: *Εἶναι δὲ αὐτοῦ καὶ τὰς ἐν ἀκροπόλει Χάριτας ἔνιοί φασιν, ἐνδεδυμένας οὔσας. ὅθεν καὶ Τίμωνα ἐν τοῖς Σίλλοις εἰπεῖν·*

Ἐκ δ' ἄρα τῶν ἀπέκλινε λιθοξόος, ἐννομυλέσχης,
Ἑλλήνων ἐπαοιδός, ἀκριβολόγους ἀποφήνας,
μυκτὴρ ῥητορόμυκτος, ὑπαττικὸς εἰρωνευτής.

[2]) Aristophan. Skyer, 773: *σοφῶς γε νὴ τὰς Χάριτας.*

[3]) S. Platos Theætet p. 152 C, og Heindorfs og Stallbaums Anmærkninger dertil.

[4]) S. Aristophan. Skyer. 627: *Μὰ τὴν Ἀναπνοήν, μὰ τὸ Χάος, μὰ τὸν Ἀέρα.* 667: *νὴ τὸν Ἀέρα.* 814: *μὰ τὴν Ὁμίχλην.* 816 ff.

Φειδιππίδης.
Οὐκ εὖ φρονεῖς μὰ τὸν Δία τὸν Ὀλύμπιον.
Στρεψιάδης.
Ἰδού γ', ἰδού Δι' Ὀλύμπιον· τῆς μωρίας·
τὸ Δία νομίζειν, ὄντα τηλικουτονί.

Man pleier at omtale dette Konstværk som en Statuegruppe. Dette er urigtigt. Ingen antik Forfatter siger, at det var Statuer; derimod have vi et bestemt Vidnesbyrd for, at det var et Relief, nemlig i Scholierne til det nys omtalte Sted af Aristophanes.[1]) Den deri indeholdte Efterretning, der aabenbart skriver sig fra en gammel Kilde, siger, at de vare udhuggede *paa Væggen bagved Athena.* Dette er saa ubestemt, at Ingen kan vide, hvad der menes. Det maa enten være ufuldstændigt eller forskrevet. Bursian[2]) mener, at de vare anbragte i Parthenon paa Væggen bagved Gudindens Statue. Men dette strider ligefrem imod de ovenfor anförte Steder af Pausanias og Plinius. Af disse Forfattere vide vi, at de stode i eller ved Propylæerne, ved selve Indgangen til Akropolis, og der staae endnu Levningerne af Relieffet, ganske overeensstemmende med Pausanias' Ord. Det kan være, at der i den Kilde, Scholiasterne have benyttet, har staaet, ikke „bagved Athene", men „bagved Propylæerne"; men jeg vil snarere troe, at der blot er udfaldet et Ord, og at der skulde staae *„bagved Athena Hygiea".* Fodstykket til denne ved sin Oprindelse saa interessante Statue, staaer endnu paa sin Plads foran den sydligste Söile i Propylæernes östre Forhalle[3]). Et Blik paa den vedheftede Plan og Tegning vil vise, at det er en ganske rigtig Bestemmelse af Stedet, hvor Sokrates' Relief stod, naar der siges, det stod bagved Athena Hygiea.

Ved Udgravningerne paa Stedet er det tilstrækkelig godtgjort, at de pragtfulde Propylæer, som Mnesikles opförte i Aarene 437—433 f. Chr., ikke vare de ældste Bygninger paa dette Sted. Allerede för den persiske Erobring synes Borgen at have havt sine Propylæer, og det er vel paa deres Grund, at de senere Propylæer ere opförte, og Levninger af dem, der endnu sees S. for Hovedbygningen. Bygmesteren har nemlig ikke fundet det nödvendigt at tilintetgjöre disse Levninger, men hjalp sig med at tilkaste dem, eller skjule dem med foransatte Bygninger. Naar man er gaaet igjennem Propylæerne og

---

[1]) Schol. Aristophan. Skyer. 773: *Οὐχ' ἁπλῶς ὄμνυσι κατὰ τῶν Χαρίτων· ὀπίσω γὰρ τῆς Ἀθηνᾶς ἦσαν γλυφεῖσαι αἱ Χάριτες ἐν τῷ τοίχῳ, ἃς ἐλέγετο Σωκράτης γλύψαι· τὸ γὰρ πρῶτον λιθογλύφος ἦν τὴν τέχνην.* Og i en anden Redaction: *Ἐσχηματισμένως δὲ τοῦ Σωκράτους καθάπτεται ὁ ποιητής, κωμῳδῶν τοῦτον ὡς λιθοξόον· Σωφρονίσκου γὰρ λιθοξόου ἦν υἱὸς Σωκράτης, καὶ τῆς λαξευτικῆς μέτεσχε τέχνης, καὶ ἀνδριάντας λιθίνους ἐλάξευσε, καὶ ἀγάλματα δὲ τῶν τριῶν Χαρίτων εἰργάσατο, Πειθοῦς, Ἀγλαΐας καὶ Θαλείας· καὶ ἦσαν ὄπισθε τῆς Ἀθηνᾶς ἐγγεγλυμμέναι ἐν τῷ τοίχῳ.* Der skal sikkert læses: *ὄπισθε τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ὑγιείας*, s. Texten. At det var et Relief, havde allerede K. O. Müller bemærket, Handbuch d. Archäologie 336, 7; men ikke desto mindre omtaler endnu Brunn det som en Gruppe, s. Geschichte d. griech. Künstler I. S. 271.

[2]) S. Rheinisches Museum, Neue Folge X (1856), S. 515.

[3]) Om Athena Hygiea s. Pausanias I, 23, 4 (5); Plutarch, Perikles 13; Plinius, Histor. Natur. XXII, 43. Om Fodstykket s. Rangabé, Antiquités Helleniques I, S. 36; Beulé, Acropole d'Athènes I, S. 285. Paa den 2den Tavle til nærværende Afhandling er Planen og Opstalten af det sydöstlige Hjörne af Propylæerne afsat efter Architekt Winstrups Tegning, saa vidt som det syntes nödvendigt for det foreliggende Spörgsmaal. Fodstykket til Athena Hygieas Statue er betegnet med d.

kommet ind paa Akropolis selv, træffer man ikke nogen jevn Flade; der er en bestandig Stigen i Terrainet indtil Östsiden af Parthenon. Den midterste Deel, ligefor Indgangen, danner en jevnt stigende Skraaning; til Höire derimod, S. f. Propylæerne, hæver Terrainet sig til en lidt större Höide og danner der det Plateau, hvor den brauroniske Artemis' Temenos var. Klippen er brat afskaaret og danner en lodret Væg, ligelöbende med Propylæernes sydlige Muur, og adskilt fra denne ved et Mellemrum af omtrent 10 Fod. Denne lodrette Klippevæg (Pl. II, a) strækker sig imod Öst, indtil Terrainet udjevner sig; imod Vest fortsættes den bagved Propylæerne indtil Levningerne af den ældre Bygning (Pl. II, b). Der fremkommer derved en Cul de sac, som ikke kunde bruges til Noget, men maatte tilkastes eller dækkes. Et Stykke deraf dækkes af det Muurfremspring bagved Propylæernes sydöstlige Ante, der tjener til at afstive Muren (Pl. II, c); men det störste Stykke er endnu tilbage; thi Afstanden fra Muurfremspringet til Klippevæggen er over 8 Fod, nemlig 2,65 Metres. Foran Muurstiven c staaer der imidlertid et Fodstykke af lidt under 3 Fods Höide, og derpaa et Relief, der strax fængsler Öiet ved sin Störrelse og sin fortrinlige Udförelse (Pl. II, e). Det er desværre kun et Brudstykke: Benene af en fremadskridende Hermes; men det staaer paa sin oprindelige Plads lige indenfor Propylæerne og bagved Athena Hygiea. Hermesfiguren har ikke staaet alene. Foran den er der ikke Plads til andre Figurer, men vel bagved. Fodstykkets Beskaffenhed viser, at Relieffet har været fortsat i denne Retning, og Afstanden imellem den Reliefplade, der staaer endnu, og Klippevæggen a, er netop stor nok til at rumme de 3 Chariter. Der kan saaledes ikke være nogen Tvivl om, at vi her have en Levning af Sokrates' Relief: Hermes Propylæos og de 3 Chariter. Propylæernes Bygmester har benyttet det til at skjule den för omtalte Cul de sac.

Der kan ikke være nogen Tvivl om, at Relieffet staaer paa sin oprindelige Plads, skjöndt de voldsomme Rystelser, Propylæerne have undergaaet, have bragt Fodstykket i en lidt skjæv Stilling. Man kunde ogsaa vanskelig tænke sig en anden Anvendelse for dette Konstværk. Til en Metope paa Propylæerne er det for stort; thi Figuren er udfört i lidt over naturlig Störrelse. Til en saadan Brug maatte det ogsaa være Hautrelief, hvorimod Basrelieffet passer fortrinlig for den Plads, det virkelig indtager. Der kan heller ikke være nogen Tvivl om, at det er Hermes, der har været fremstillet her. Man kaste blot et Blik paa Afbildningen Pl. I.[1]) Enhver kjender ham strax paa det kraftige Legeme, den raske Gang og den lette, flagrende Chlamys. Man vilde kalde ham Hermes, selv om man ikke uvilkaarlig kom til at tænke paa en heel Kreds af Monumenter, hvor vi pleie at see Guden i den selvsamme Bevægelse og Stilling. Han har rigtignok hverken vingede Sandaler

[1]) I Konstacademiets Antiksamling findes en Afstöbning af Relieffet. En derefter tagen Photographie er lagt til Grund for Lithographien.

eller Vinger paa Födderne; men dette Attribut mangler jo paa ikke faa Monumenter fra Konstens bedste Tid.[1]) Der ere ingen Vinger paa den bekjendte belvederiske Statue, der i lang Tid gik under Navnet Antinoos[2]), et Arbeide, der rigtignok henhörer til en temmelig seen Tid, men hvis Original vistnok gaaer op til Alexander den Stores Tid, som man kan slutte af den fortræffelige Behandling af det samme Motiv, der er fundet paa Öen Andros og nu opbevares i Theseet i Athen.[3]) Vingerne mangle ligeledes paa de Relieffer, jeg nylig sigtede til, hvor Hermes bringer den nyfödte Dionysos hen til Nympherne, der skulle opfostre ham, nemlig paa det smukke Basrelief i Villa Albani[4]); paa den berömte Marmorkrater fra Gaëta, hvis Mester kalder sig Salpion fra Athen[5]), og paa Grev Nugents Sarkophag.[6]) Den store Lighed imellem disse Monumenter vidner om en fælles Original. Man har troet[7]) at kunne henföre denne til Praxiteles, af hvem der fandtes en Marmorfigur i Olympia, forestillende Hermes, der bar den spæde Dionysos[8]). Dette Slags Slutninger ere altid usikkre, og dobbelt usikkre, hvor der er en saadan Forskjel som her, imellem en fritstaaende Figur og et Relief. Det Monument, der er Gjenstand for nærværende Afhandling, viser, at Originalen er ældre end Praxiteles; thi ogsaa her have vi det samme Motiv. Hermes gaaer frem med raske, elastiske Skridt; han har baaret det lille Barn let og gyngende i sine Arme; derfor böier han sig lidt forover og synker lidt ned i det venstre Knæ. I vort Relief seer han ikke fremad, som paa Salpions Krater og paa Basrelieffet i Villa Albani; thi her er, som vi ovenfor have viist, ikke nogen Figur foran ham; hans höire Been er vendt og sees forfra, saa at det er tydeligt, at han standser i sin Gang, og seer sig tilbage. Han har sagtens med et Smiil i Ansigtet seet tilbage til Chariterne, og spurgt dem, om det ikke var en deilig Byrde, han bar. Paa Grev Nugents Sarkophag vender Hermes sig tilbage paa samme Maade; men der ere ingen Chariter, der följge ham; der seer han sig tilbage efter Zeus, der nylig har overstaaet Födselen. Hermes' Kappe hænger, som sædvanligt, over hans venstre Skulder; men han bruger den til at lægge Barnet i; den flagrer derfor ikke löst bagved hans Ryg, men trækkes frem foran ham, og det er ganske naturligt, naar vor Konstner lader en Flig deraf falde ned over hans venstre Laar.

---

[1]) Selv paa enkelte Vasebilleder fra den bedste Tid mangle Vingerne, f. Ex. paa den smukke Amphora med röde Figurer, der forestille Hermes og Athena, s. Gerhard, Auserlesene Vasenbilder I, Pl. XVIII, og paa den lille Kande med Hermes og Mæa, smstds. Pl. XIX.

[2]) K. O. Müller, Denkmäler d. a. K. II, Nr. 306. Afstöbninger findes i Antiksalen og i Thorv. Mus. Nr. 38.

[3]) S. Stephani Parerga archæologica Nr. XI. En Afstöbning findes i Antiksalen.

[4]) Zoëga, Bassirilievi di Roma I, Tav. 3. Denkmäler d. a. K. II, Nr. 395.

[5]) S. Museo Borbonico I, Tav. 49. Denkm. d. a. K. II, Nr. 396.

[6]) S. Monumento dell' Instituto di Corrisp. I, Pl. 45. Denkm. d. a. K. II, Nr. 392.

[7]) K. O. Müller, Handb. d. Archäologie 127, 2.

[8]) Pausanias V, 17, 1 (3). *Χρόνῳ δὲ ὕστερον καὶ ἄλλα ἀνέθεσαν ἐς τὸ Ἡραῖον, Ἑρμῆν λίθου, Διόνυσον δὲ φέρει νήπιον, τέχνη δέ ἐστι Πραξιτέλους.*

Men naar saaledes Betragtningen af Monumentet leder os til den Slutning, at Sokrates' Relief har forestillet Hermes med Dionysosbarnet og de 3 Chariter, stemmer saa dette med de gamle Forfatteres Vidnesbyrd? Jeg troer at kunne sige, at det ikke strider derimod. De fleste Steder, hvor dette Konstværk omtales, nævnes, som vi ovenfor have seet, ikkun Chariterne. Den forreste Figur omtales alene af Pausanias (ovf. S. 186): „Man siger, at Sokrates har gjort Hermes, som de kalde Propylæos, og Chariterne.“ Han taler ikke om noget Dionysosbarn; men vi ere saa vante til denne Forfatters ufuldstændige Beskrivelser og ubehjælpsomme Udtryksmaade, at det neppe kan undre os, at han har nævnt Hermes alene, uden at tale om Barnet, han bar, saa meget mere som Athenæerne ved at give Hermes et særligt Tilnavn netop havde fremhævet ham. Hvorfor skulde det ikke kunne gaae i Oldtiden, ligesom det gaaer nutildags, da Alverden taler om den borghesiske Faun, uden at tilföie, at denne gamle Satyr eller Silen holder Dionysosbarnet i Armen?[1])

Det turde hænde, at denne Anskuelse vilde vinde i Sandsynlighed ved en nærmere Betragtning af Monumentets Bestemmelse. Mnesikles har naturligviis ikke ladet det udföre, fordi han behövede et Skjærmbrædt til at dække dette Rum; Sligt kunde han opnaae langt lettere ved sin egen Konst uden at behöve at tage sin Tilflugt til Billedhuggerkonsten; han har benyttet hvad der var ham givet, og kun anviist disse Figurer en passende Plads. Disse mægtige Gudebilleder tjente ikke blot til Decoration; de æredes og dyrkedes som andre Gudebilleder, skjöndt de kun vare udförte i Relief. Pausanias beretter, at man feirede Mysterier her, der holdtes hemmelige for Mængden[2]); og, kunde man tillægge en saadan Forfatter, som Scholiasten til Aristophanes, nogen Vægt, have disse Chariters Navne heller ikke været ganske de samme, som de, der i Almindelighed angives; han kalder dem nemlig ikke Thalia, Aglaia og Euphrosyne, men Pitho, Aglaia og Thalia.[3]) Ogsaa Hermes har modtaget særegne Hædersbeviisninger, saafremt det ellers er sandt, at man paa Borgen har fundet et Fodstykke med Indskriften: *ΕΡΜΗΙ ΠΡΟΠΥΛΑΙΩΙ Η ΠΟΛΙΣ.*[4]) Men dette være som det vil, Mysterierne selv ere en utvivlsom Kjendsgjerning. Det er en mislig Sag at vove sig ind i Mysteriernes Mörke og at tale om, hvilke Forbindelser *der* have været mulige eller sandsynlige; men vi ere dog mere tilböielige til at antage, hvad der har Analogien for sig, end hvad der viser sig ganske nyt og fremmed. Disse Mysterier kunne naturligviis ikke have angaaet Chariterne alene; ogsaa den forreste Figur maa have havt sin Deel deri. Giver nu hans Tilnavn,

---

[1]) Afstöbning i Antiksalen og i Thorvaldsens Museum Nr. 40. Denkmäler d. a. K. II, Nr. 406.

[2]) Pausan. IX, 35, 1 (3): *Καὶ Ἀθήνῃσι πρὸ τῆς ἐς τὴν ἀκρόπολιν ἐσόδου Χάριτές εἰσι καὶ αὗται τρεῖς· παρὰ δὲ αὐταῖς τελέτην ἄγουσιν ἐς τοὺς πολλοὺς ἀπόῤῥητον.*

[3]) Schol. Arist. Skyer. 773; s. ovfr. S. 189.

[4]) S. Quarterly Review, Juli 1837, p. 229.

Hermes Propylæos, nogen Oplysning i denne Henseende? Det gjör det neppe. Det er et aldeles localt Tilnavn, der kun betegner hans Plads, at han stod ved Propylæerne. Naar man har sammenlignet ham med den Hermes, som de 9 Archonter indviede ved Porten i Piræeus, da Havnestaden förste Gang blev befæstet (d. e., Aar 481),[1]) har man overseet en meget væsentlig Forskjel. Hist stod han som de Veifarendes Gud, der beskytter Handelsmanden paa hans Reiser og lönner ham med rigelig Fordeel; men Propylæerne vare ingen alfare Landevei, ikke Indgangen til en Handelsplads, men til en Helligdom. Jeg har tidligere[2]) meent, at Hermes stod her som Processionsförer[3]), og at han med sit yndige Følge var fremstillet som et Forbillede for alle de festlige Optog, der skulde bevæge sig igjennem Propylæerne. Men saa burde han rigtignok staae paa Væggen i den store Halle, saa at Enhver, der vandrede ind paa Borgen, maatte see ham og gaae forbi ham, og ikke, som her, bagved Propylæerne, hvor man kun saae ham, naar man vendte sig om og gik ud af Borgen. Jeg havde troet at finde et Sammenligningspunct i det korinthiske Puteal, hvor en gammel Konstner har fremstillet Herakles' Formæling med Hebe. Den forgudede Helt föres af Athena, bagefter ham kommer hans tilslörede Brud, efter hvem han seer sig tilbage. Disse tre modtages af 7 andre Guder: den citharspillende Apollo, hans Söster og Moder, Hermes og de tre Chariter.[4]) Der have vi altsaa Hermes som Förer for Chariterne; men der viser ogsaa Sammenhængen med de andre Figurer, hvorfor han förer dem, nemlig for at bringe festlig Glæde til Brylluppet. Her stode de alene, og man kunde ikke vide, hvad Maal man skulde söge for deres Tog. Det er vanskeligt at tænke sig, hvorfor Mysterierne dvælede ved disse Figurer paa Vandring, medens det, der skulde give Vandringen Charakteer og Betydning, ikke i fjerneste Maade var

---

[1]) S. Harpokration: *Πρὸς τῇ πυλίδι Ἑρμῆς.*

[2]) Dansk Maanedskrift, udg. af Steenstrup, 3die Bind, S. 104 f.

[3]) *Πομπαῖος*, s. Æschyl. Eumenid. 91.

[4]) Dette interessante Monument, som Dodwell opdagede, er afbildet i K. O. Müllers Denkmäler d. a. K., I, Nr. 42, Gerhards Antike Bildwerke I, Pl. 14-16, Welckers alte Denkmäler II, Taf. 1, Nr. 2. s. S. 27 ff. Welcker og Gerhard mene, at det forestiller Aphrodites Indförelse i Olympen. Men hvilken Konstner kunde troe, at han kunde betegne Olympen, ikke ved Zeus og de andre evige Guder, men ved Herakles med hans Brud og hans Beskytterinde? Hertil kommer, at Hovedpersonen, Aphrodite, ikke særlig er fremhævet som saadan. Welcker, der kalder den midterste af Chariterne Aphrodite, mener, at den foregaaende Figur trækker hende fremad og den efterfölgende skyder bagpaa. Det var dog besynderligt, om Gudinden skulde föres ind i sit rette Hjem paa en saa tvungen Maade. Men han har sikkert misforstaaet Bevægelserne. Jeg seer kun 3 fremskridende Kvinder, der fölges ad; den Förste holder den Anden i Haanden; den Tredie lægger sin Haand paa den Andens Arm for ikke at skilles fra hende; saaledes passer det sig for Chariterne. — Der synes at være Mindre at indvende imod Ottfried Müllers Forklaring, at det skulde være Athene, der forsonede Herakles og Apollo efter Kampen om Trefoden. Men det maa dog bemærkes, at Sagnet ikke kjender nogen saadan Forsoning, og at den i ethvert Tilfælde maatte sættes i umiddelbar Forbindelse med Kampen og ikke gjöres til en særegen, bagefter fölgende, höitidelig Forsoningsact.

antydet. Men hvad der i nærværende Tilfælde er det Væsentligste, Stillingen i det bevarede Konstværk passer ikke med en saadan Opfattelse. Der existerer et andet Relief, der forestiller et lignende Optog, en Satyr med 3 Kvinder efter sig[1]), et smukt Arbeide i den pyntelige, archaiserende Stiil, hvis Indskrift (*ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ ΕΠΟΙΕΙ*) fristede Archæologerne til at antage, at det var et Værk af den bekjendte Billedhugger Kallimachos fra Slutningen af 5te Aarh. f. Chr.: en Mening, der rigtignok maatte forkastes næsten lige saa snart som den blev yttret. I dette Relief kan Ingen tvivle om, at det er en Procession, der er forestillet; det viser Figurernes afmaalte Skridt og valgte Stillinger. Men Hermes ved Propylæerne gaaer ikke paa en saadan Maade. Han bevæger sig rask og frit — det have vi ovenfor seet — som den, der bærer det lille Dionysosbarn. Naar Dionysosbarnet kommer til, klarer det Hele sig for os. Saa undre vi os ikke mere over, at der feires Mysterier paa dette Sted; saa spörge vi ikke mere tvivlraadige om, hvorfor Chariterne ere forbundne med Hermes. De ere der ikke for hans Skyld; men de have samme Hverv som han, nemlig at tjene den nyfödte Gud. Ham tilhöre de bestandig. Pindar kalder dem Dionysos' Chariter[2]); naar Kvinderne i Elis paakaldte Dionysos, bade de ham at komme med Chariterne i sit Følge[3]), og det er sikkert en lignende Forestilling, der ligger til Grund for det nylig omtalte Relief af Kallimachos, hvor Satyren gaaer i Spidsen og de 3 Chariter følge efter; thi hvem ellers kunde vel disse tre saa sömmeligt beklædte Kvinder være?

Vi have været i Stand til at danne os en Forestilling om Sokrates' Hermesfigur igjennem den Levning deraf, som endnu er bevaret, og igjennem lignende antike Relieffer. Med Hensyn til Chariterne ere vi ikke saa heldige. Vi vide ikke Andet om dem, end at de vare beklædte.[4]) Saaledes pleiede man nemlig at fremstille dem i den ældre Tid, og saaledes see vi dem paa det ovenfor omtalte korinthiske Puteal. Endnu i Sokrates' Tid var den Skik, at fremstille Gratierne nögne, ikke kommet op. Vi tör ei engang paastaae, at Aphrodite paa den Tid nogensinde var fremstillet nögen. Man pleier rigtignok at antage, at hun sad saaledes paa Skjödet af Thalassa i Parthenons vestlige Gavl. Men, for ikke at tale om det Usikkre i Benævnelsen af Figurerne, selve denne nögne Kvindeskikkelse er os kun bekjendt igjennem Carreys Tegning, og det er altsaa ikke umuligt, at den kan have seet anderledes ud i Virkeligheden. Den nögne Aphrodite synes först at

---

[1]) S. Museum Capitolin. IV, 42, Winckelmann, Monum. ined. I, P. IX Vignet, og hans Werke 5te Bd. Taf. V. Smlgn. Brunn, Geschichte der griechischen Künstler I, S. 255.

[2]) Pindar, Olymp. XIII, 18 f. *Ταὶ Διωνύσου πόθεν ἐξέφανεν σὺν βοηλάτᾳ Χάριτες διθυράμβῳ;*

[3]) Plutarch, Quæstion. Græc. 36: *Ἐλθεῖν, ἥρω Διόννσε, Ἅλιον ἐς ναὸν ἁγνὸν, σὺν Χαρίτεσσιν ἐς ναὸν τῷ βοέῳ ποδὶ θύων.*

[4]) Pausan. IX, 35, 3 og 7. Diogen. Laert. II, 19.

træde frem senere. Kunne vi troe de Gamles Fortælling[1]), var det selv midt i det næste Aarhundrede, da Praxiteles udförte sin berömte knidiske Statue, ikke ganske almindeligt; Indbyggerne i Staden Kos fandt, at Sligt ikke passede for et Tempelbillede. Först efter at det var blevet almindelig Skik at fremstille Aphrodite nögen, maatte ogsaa hendes Ledsagerinder lægge Klæderne.

Dette Relief hænger saa nöie sammen med Propylæerne, at det maa være udfört tilligemed denne Bygning og efter Bygmesterens egen Anordning eller Bestilling. Antage vi, at det er udfört i det Aar, Propylæerne bleve færdige, 433 f. Chr., var Sokrates 36 Aar gammel, da han gjorde det. Det var maaskee hans sidste Arbeide; i alt Fald har det ikke varet længe derefter, inden han opgav sin Konst. Ti Aar senere opförtes Aristophanes' Skyer; da maa Sokrates allerede i flere Aar kun have været Philosoph. Enhver, der seer det bevarede Brudstykke, beundrer det Liv og den Natursandhed, der gaaer igjennem det, ikke mindre end Skjönheden i hele Behandlingsmaaden. Ogsaa uden saadanne ydre Kriterier, som her ere tilstede, vilde man antage, at Arbeidet tilhörte den attiske Konsts meest blomstrende Dage. Det 5te Aarhundredes Konst er os vel bekjendt fra Athens herlige Monumenter, og först og fremmest fra Parthenon. Sammenligne vi vort Brudstykke med den lange Række af Relieffer, vi have tilbage fra dette Tempel, ville vi maaskee vanskelig finde noget ganske Tilsvarende. Der er et vist Sving i Folderne i Hermes' Kappe, som ikke findes i Parthenonsfigurerne; men vi finde det i Frisen paa Niketemplet, og endnu stærkere i Balustraden foran dette[2]), og vi finde det i Theseus-Templets Frise[3]). Dette Træk beviser altsaa ikke, at vor Konstner tilhörte en anden Tid, men i det Höieste, at han ikke havde gaaet i Phidias' Skole. Phidias var sin Tids störste Konstner, men ikke den eneste. Ikke blot udenfor hans Fædreland, men selv i Athen levede der paa hans Tid mangfoldige Billedhuggere, der arbeidede hver i sin Retning. Kritios' Skole, som var ældre end Phidias, bestod endnu ind i det följende Aarhundrede; Myron dannede sin Skole; Kallimachos og Demetrios arbeidede ganske selvstændig, og det Samme er maaskee ogsaa Tilfældet med mange af de andre Konstnere, hvis Navne ere os opbevarede.

---

[1]) Plin. Hist. Nat. XXXVI, 20.

[2]) Man pleier rigtignok at antage, at denne Balustrade er udfört et Aarhundrede senere; men jeg troer ikke, at der er nogen saadan Forskjel imellem denne og Templets Frise, at man berettiges til at henföre dem til saa forskjellige Tider. Men deraf bör man ikke, som Bursian i Rheinisches Museum N. F. X, S. 510, slutte, at selve Niketemplet tilhörer den sidste Halvdeel af det 4de Aarh.; man bör slutte det Modsatte, at Balustraden tilhörer det 5te. Niketemplet kan ikke være yngre end Propylæerne; thi Propylæernes söndre Flöi med sin ufuldstændige Afslutning finder alene sin Forklaring i Forbindelsen med det foran staaende Tempel.

[3]) See navnlig den næstsidste Figur til Venstre paa den östlige Frise; s. Stuart and Revett, Antiquities of Athens, Vol. III, Chap. 1, Pl. XV. Afstöbning paa Charlottenborg.

Men — er det ikke altfor dristigt at antage, at vi virkelig skulle have et Billedhuggerarbeide af Sokrates tilbage? Jeg er forberedt paa, at man betragter min Paastand med Mistillid. Jeg selv har flere Gange tvivlende rystet paa Hovedet deraf, fordi et saadant Træf forekom mig altfor besynderligt. Men altid er den samme Tanke kommet frem igjen med större Styrke, og, efter at den nu har ligget 9 fulde Aar i min Pult, vover jeg ikke at holde den længere tilbage. Den fremtræder ikke som en sindrig Hypothese, men som en simpel historisk Kjendsgjerning, der synes at tilbyde sig af sig selv, naar man seer Monumentet paa sit Sted. Mangen en lærd Reisende var vist ogsaa kommen paa den samme Tanke, hvis det ikke var blevet Skik og Brug i de konsthistoriske Værker at omtale Sokrates' Hermes og Chariterne som en Gruppe i Stedet for som et Relief. Jeg seer intet Usandsynligt i denne nye Opdagelse, hvis det er værdt at kalde den saa, men vel noget Forbavsende, noget Uventet. Men er ikke hvert et nyt Fund, som Oldtidsforskeren gjör, et lærerigt Vidnesbyrd om, at den Verden, han i Studerekammeret fordyber sig i, lige saa vel som den, der rörer sig udenfor dette, indeholder en uendelig Mangfoldighed, som vore Gisninger eller Hypotheser ikke maae indbilde sig at de kunne kalde frem paany? Konsthistorikeren klager bestandig over, at de to Veie, der skulle bringe ham til hans Forsknings Maal, de gamle Forfatteres Skrifter og de endnu bevarede Monumenter, saa sjelden synes at forene sig; hine give en Række store Konstnernavne og nogle spredte Bidrag til deres Charakteristik; disse frembyde ikke faa værdifulde Konstværker, men faa, hvis Tid og Oprindelse vi kunne angive med Sikkerhed, og saa godt som ingen, vi kunne tilskrive de fra Literaturen bekjendte Konstnere; thi selv om Billedhuggerarbeiderne fra Parthenon kunne vi jo dog kun sige, at de hidröre fra Phidias' Skole, at de ere udförte under hans Opsyn; men hvor tör vi vove at sige, at vi have hans egen Haand? Nu kommer der et Arbeide frem, hvis Mester er os vel bekjendt fra den gamle Literatur; men det er hverken Phidias eller Alkamenes; det er — Sokrates, om hvem de Fleste med Ottfried Müller[1]) meente, at han dog neppe havde bragt det saa vidt i Konsten. Og paa den anden Side: Philosopherne klage over, at de to Kilder, hvoraf de öse deres Kundskab om Philosophiens Fader, Plato og Xenophon, ikke synes at stemme overeens; de vide ikke, hvem de skulle skjænke meest Tiltro, og vilde give Meget for et eneste authentisk Ord af Sokrates' egen Mund. Og nu kommer der et Stykke frem, som skriver sig fra ham selv, hvor ingen fremmed Opfattelse staaer imellem os og ham, men vi have hans egen Haand for os. Men — det er ingen philosophisk Tanke; det er et Billedhuggerarbeide!

[1]) Archäologie der Kunst § 336, Anm. 7.

2.

Om Planen og Indretningen af Parthenon.

Alle Archæologer ere enige om, at der ere faa eller ingen Oldtidsminder, der give Forskeren et större Udbytte end Parthenon. Denne Bygnings uudtömmelige Rigdom og Fuldendthed som Konstværk, dens historiske Vigtighed, de mangfoldige Efterretninger, vi have om den baade i Oldtiden, i Middelalderen og i den nyere Tid, og endelig de efter Omstændighederne velbevarede Levninger, der staae endnu, synes ikke alene at maatte lokke og tiltrække Forskeren, men ogsaa at maatte lönne hans Flid med et sikkert og anskueligt Billede. Men saa ofte denne Bygning end har været behandlet, er der dog i denne Henseende endnu Adskilligt tilbage at gjöre. Man træffer endnu bestandig grove Vildfarelser i Forstaaelsen af Billedhuggerarbeiderne og af Templets Indretning og Plan. Vi ville her kun dvæle ved det sidste af disse to Punkter. Man betragter Parthenon som et Mönster paa et græsk Tempel, og dog maa Gudebilledet ikke staae paa den Plads, hvor det stod i alle Oldtidens Templer, men skal rykkes frem til en Plet, der öiensynlig har havt en anden Bestemmelse; man overseer ligeledes, at Skatkammeret bagved Opisthodomen er ganske eiendommeligt for Parthenon, og man opstiller et saadant Rum uden Videre som en væsentlig Bestanddeel af alle græske Templer. Det er over 6 Aar siden, at jeg gjorde opmærksom paa disse Vildfarelser i et lille Universitetsprogram[1]). Ingen beklagede oprigtigere end jeg, at jeg ikke var i Besiddelse af nogen nöiagtig optaget Plan af Bygningen. Alterets Plads havde jeg selv udmaalt; for Resten maatte jeg stötte mig til de tidligere udgivne, höist mangelfulde Planer, og til mine egne Gisninger. Intet Under derfor, at mit Restaurationsforsög i flere Stykker blev feilagtigt. Siden den Tid ere nöiagtige Planer udgivne, navnlig af den utrættelige og magelös samvittighedsfulde Penrose i hans „Principles of

[1]) J. L. Ussing. De Parthenone ejusque partibus disputatio. 1849.

Athenian Architekture, London 1851". Herved ere de Hovedsætninger, jeg opstillede i hiin lille Afhandling, saavidt jeg skjönner, kun blevne bestyrkede. Det er imidlertid langt fra, at de ere almindelig antagne. Penrose og Beulé have ikke kjendt mit Program, og de tydske Lærde have ikke ladet sig synderlig paavirke deraf.[1]) Hovedaarsagen dertil ligger vistnok hos mig selv. Min Afhandling indeholdt mere löse Antydninger, end gjennemförte Beviser, og det Sande var blandet med adskilligt Uklart eller endog Urigtigt. Det være mig derfor tilladt at gjöre et nyt Forsög paa at klare Sagen, og med det Samme at rette de Feil, jeg dengang gjorde mig skyldig i paa Grund af Materialets Utilstrækkelighed.[2])

Der gives i sig selv Intet simplere og klarere, end det græske Tempels Indretning. Templet er et Gudehuus, en Bolig for det Gudebillede, man viser Dyrkelse. Det behöver derfor ikke at være stort. Flere af de bevarede Templer ere meget smaa, og

---

[1]) Jeg sigter herved navnlig til *Böckh,* som i 2den Udgave af sin Staatsh. d. Ath., I, S. 577, forsvarer sin tidligere fremsatte Mening imod mig, skjöndt uden at nævne mig. Den följende Undersögelse vil vise, hvem af os, der har Ret. Her skal jeg kun bemærke, at selv han, der dog har fundet, at der var Noget i det af mig Fremförte, har læst min Afhandling temmelig flygtigt. Han lader mig saaledes sige, „at Parthenon, hvor Skatkammeret var, dog ikke desto mindre skulde blive ved at være Templets Adyton." Jeg har netop sagt det Modsatte (P. 9 ff.), og gjort gjældende, at dette Rum *ikke* maatte stilles i Klasse med det Allerhelligste i adskillige ældgamle Templer. *L. Ross* (Archäologische Aufsätze, 1ste Samml. S. 276-77) lader mig ligeledes angaaende Hypæthraltemplet sige det Modsatte af hvad jeg har sagt (P. 16 ff.). Han gjör mig den Ære at nævne mit Navn, men rigtignok paa en saadan Maade, at jeg maatte være bange for at anföre ham, hvis jeg ikke troede, han var mine Landsmænd saa vel bekjendt, at de ikke ville tillægge hans djærve Udtryk nogen Vægt. Det er maaskee at gjöre for megen Ære af ham, naar jeg beder om Tilladelse til at lægge en modsat Dom i den anden Vægtskaal, og vover at gjöre opmærksom paa den hæderlige Omtale, som den store engelske Historieskriver *Grote* har skjænket mig i sin History of Greece, Vol. XI, p. 355. *C. Böttticher* har ogsaa kjendt mit Program. Hvad han meddeler i 2det Bind af sin „Tektonik der Hellenen" S. 409, er ligefrem optaget af min Afhandling P. 15. Jeg vover ikke at paastaae, at jeg har nogen Deel i at han har sat Gudebilledet paa sin rigtige Plads; men dette er omtrent den eneste Overeensstemmelse, der er imellem os. Böttticher har ved det nysnævnte Værk erhvervet sig en saadan Anseelse i Tydskland, at man nödes til at bekæmpe hans Meninger. Selv *Kugler,* som dog ikke deler disse, kalder hans Undersögelser „folgenreiche" (Geschichte der Baukunst I, S. 203). Dog maa dette Udtryk vel snarest skrives paa Venskabets Regning, ligesom og, naar han siger, at Kritiken over B's Bog selv maatte blive en heel Bog. Vistnok maatte den det, hvis det var nödvendigt at följe ham Skridt for Skridt og eftervise alle de factiske Urigtigheder, der fremsættes, at eftervise hans paafaldende Mangel paa konstnerisk Følelse, hans ubegribelige Forvexling a det Ældste og det Yngste i Konsten, der leder ham til at opstille en Prototyp af den doriske Bygningskonst, som neppe kunde komme frem i Konstens dybeste Forfaldsdage; men hans Værk behöver ingen anden Kritik, end den, Kugler har givet det paa det anförte Sted, idet han med rene Ord udtaler Conseqventsen af hans System, nemlig „at den helleniske Architektur paa Perikles' Tid allerede var begyndt at udarte og havde tabt Forstaaelsen af Konstformen."

[2]) Den medfölgende Plan er en Copie efter Penroses' formindsket til en Fjerdedeel. Den er oprindelig udfört til Dansk Maanedsskrift 3die Bind. De smaa Unöiagtigheder, der have indsneget sig ved Formindskelsen, forekom mig ikke saa betydelige, at jeg derfor skulde lade det eengang gjorte Arbeide gjöre om igjen.

fra först af vare de det maaskee alle. Men alt som Culturen og Pragtlysten steg, bleve de forskjönnede og forstörrede. Man skulde have Plads til de mange rige Gaver, der strömmede sammen til Templerne, og Gudernes Boliger maatte ikke være mindre anseelige end Menneskenes. Var der nogen bedre Maade at vise Guderne sin Ærefrygt paa, end ved at gjöre deres Huse til kolossale og uforgængelige Mindesmærker? Bötticher[1]) har rigtignok meent, at de græske Templer maatte sondres i to aldeles forskjellige Klasser, „dem, der vare bestemte for den egentlige Gudstjeneste, og dem, der blot vare bestemte til Skue- eller Festtempler"; og senere Forfattere[2]) antage uden Videre denne Adskillelse imellem „Cultustempler" og „Agonaltempler". Men den sidste Klasse Templer har aldrig existeret. Bötticher synes först at have kaldt dem „Skuetempler". Han havde den forunderlige Mening, at Parthenon kun blev aabnet een Gang hvert 4de Aar som Theama (Skue)[3]); men dette kan rigtignok ikke sluttes af de Steder af Plautus, han anförer, hvor der tales om en Bonde, som kun kommer til Byen hvert 4de Aar ved den store Panathenæerfest, eller om, at Folk besöge Templet, naar det er aabent. Han synes ogsaa selv at have följt Trang til at tillægge Templet en lidt betydeligere Rolle; thi senere udtrykker han sig saaledes, „at Parthenon var et blot Skuetempel, der ved Siden af sin Bestemmelse som Theama kun tjente til Thesauros, og i det Höieste til Agonisternes solenne Indvielse".[4]) Han indrömmer selv, at denne Mening er paradox. Jeg maa tilföie, den er aldeles grundlös. Jeg har aldrig hört tale om nogen „Indvielse" af Agonisterne, för Væddekampen begyndte, og jeg har lige saa lidt kunnet fatte, hvad Parthenon havde med de panathenæiske Kamplege at

---

[1]) Tektonik der Hellenen II, S. 247 ff. Hans Afhandling i Berliner Zeitschrift für das Bauwesen 1852 har jeg ikke kunnet opdrive.

[2]) f. Ex. Lübcke, Geschichte der Architektur.

[3]) C. Bötticher, Der Hypäthraltempel S. 14: „zumal die grösseren Tempel die Hekatompeden, ... nur alle Jahre öfter sogar nur alle vier Jahre, und zwar an den Tagen der grossen kyklischen Feste, *ein* Mal als Theama geöffnet und in ihrer völligen Festrüstung schaubar sind. So verhält es sich, um nur ein Beispiel anzugeben, das durch Urkunden belegt werden kann, mit dem Parthenon." Derefter anföres som Beviissted Plaut. Bacchid. 900 (4, 8, 59): *Illa autem in arcem abiit ædem visere Minervæ; nunc aperta est;* desuden Plaut. Mercator 1, 66: *Nec nisi quinto anno quoque solitum visere Urbem atque extemplo inde, ut spectavisset peplum, Rus rursum confestim exigi solitum a patre,* og et Fragment af Plautus hos Servius ad Æneid. 1, 583, hvoraf der heller ikke följer Andet, end hvad Enhver veed, at den panathenæiske Peplos kun blev bragt Gudinden hvert 4de Aar.

[4]) Bötticher, Tektonik II, S. 247: „So paradox es scheinen mochte, wenn hier zum ersten Male behauptet wurde: es sei der mächtige Parthenon zu Athen ein blosser Schautempel, welcher neben dem Zwekke als Thesauros, nur zum Theama und höchstens zur solennen Weihe der Agonisten an den Panathenäen diente; der kleine Tempel der Athena Polias dagegen sei das heilige und vielbedeutende Haus, in welchem die Verehrung der Athena vor sich gehe, so ist dies gleichwohl dieselbe Wahrheit, als wenn dabei geltend gemacht wurde, das chryselephantine Bild der Athena Parthenos habe nie Verehrung empfangen, und sei nichts weniger als ein heiliges Kultbild gewesen." Ganske vist: begge Dele ere lige sande, eller snarere lige langt fra Sandheden.

gjöre. Vogntoget paa Frisen kan kun ved en slem Misforstaaelse henföres til Væddelöb. Legene holdtes i Stadiet, paa Hippodromen, paa Theatret, lutter Steder, der laae saa langt fra Parthenon, at det vilde være aldeles urimeligt, om Uddelingen af Kampbelönningerne havde fundet Sted der. Man uddeelte aabenbart Seirsprisen paa det samme Sted, hvor Seiren var vundet. I Olympia vide vi, at man i den ældste Tid brugte en Broncetrefod, senere et pragtfuldt Bord af Guld og Elfenbeen til at lægge de Krandse paa, som skulde skjænkes Seirherrerne. Hiin opbevaredes i Zeus', dette i Heras' Tempel; men paa Kampdagen bleve de naturligviis bragte hen til Stadiet og Hippodromen. Man vil altsaa Intet kunne slutte deraf, at der i Parthenon fandtes et Bord med Elfenbeensindlægning (τράπεζα ἐλεφαντωμένη), selv om dette, som Böttticher mener, havde staaet forrest i Cellen, og ikke, som Indskrifterne vidne, været henlagt i Magazinet imellem utallige andre lignende Sager. Man vil uden Betænkning kunne forkaste den samme Forfatters Mening, at den Sandsteens-Substruction, hvorpaa Alteret stod (Pl. III, c) „vel turde have tilhört et Bema eller Tribunal, hvor Archonterne sad paa Stole og præsiderede ved Indvielsen af Agonisterne og Bekrandsningen af Seirherrerne". Det Sted, han beraaber sig paa for at bevise Brugen af saadanne Bemata[1]), hörer ikke blot til en meget senere Tid, men dreier sig ogsaa om noget ganske Andet, nemlig om et Træstillads, der bliver opslaaet ved en enkelt Leilighed, hvor Noget skulde vises frem. — Ingen falder paa at negte, at det lille Tempel for Athena Polias (Erechtheet) var Gudindens ældste og helligste Tempel, og det, hvortil de störste Fester knyttede sig; men dette kunde ikke være til Hinder for, at man ved Siden af det opförte et nyt og större Tempel, hvor man offrede til den samme Gudinde med et andet Tilnavn. Skulde det være Umagen værdt at samle Exempler paa lignende Tilfælde, da vilde de findes i hundredviis. Stod der ikke paa Borgen i Athen, foruden Erechtheet og Parthenon, endnu to Athenatempler, Athena Erganes og Athena Nikes (Nike Apteros)? Stod der ikke paa den samme Borg to Altere for Zeus, et for Zeus Polieus og et andet for Zeus Hypatos? Var der ikke mere end eet Jupiterstempel paa Capitolium i Rom? Eller hvem kan tælle de Kirker for Jomfru Maria, der nutildags findes i denne By?

Vi kjende altsaa i Grækenland ikkun eet Slags Templer; thi de til Mysteriernes Afholdelse bestemte Bygninger, som Telesteriet i Eleusis, ere ikke Templer i almindelig Forstand. Fra först af vare Templerne uden Tvivl smaa og uanseelige, men med den stigende Cultur og Velstand voxede de i Pragt og Storhed, i det Mindste saa længe man bröd sig om de gamle Guder. Man pleier i Behandlingen af den græske Bygningskonsts Historie at give en genetisk Fremstilling af Tempelbygningens Udvikling i Overensstem-

[1]) Tektonik II, S. 409. Apulei. Metam. XI, 24: Namque in ipso ædis sacræ meditullio ante deæ simulacrum constitutum tribunal ligneum iussus superstiti, byssina quidem, sed floride depicta veste conspicuus.

melse med den af Vitruv opstillede Classification. Men det gaaer her som saa ofte; de historisk fremtrædende Konstformer falde ikke sammen med Æsthetikerens systematiske Inddeling, og jo mere man giver sig Systemet i Vold, desto mere fjerner man sig fra den virkelige Sandhed. Man staaer da Fare for, som en meget læst Forfatter[1]) nylig har gjort, at opstille 10 til 15 forskjellige Former af Templer, af hvilke neppe een eller to have existeret i Virkeligheden. Konstnersnillet bevæger sig ikke frem efter Mathematikens Love. Det gjör stundom store Spring og indhenter först bagefter de oversprungne Mellemled. Skulle vi derfor pröve paa at forfölge Templets Udvikling, maa Historien være vor fornemste Förer.

De ældste Templer vare formodentlig, som de ældste Huse, kun et eneste fiirkantet Rum, ved hvis Bagvæg, lige overfor Indgangsdören, Gudebilledet stod; eller med andre Ord: de ældste Templer bestode kun af Cellen (ναός). Vi have imidlertid intet saadant tilbage, med mindre den ældgamle Bygning paa Bjerget Ocha paa Euboea[2]) virkelig skulde være et Tempel. Cellen har i Regelen en större Udstrækning i Dybden end i Bredden; thi Gudebilledet bör beherske hele Rummet, og de, der indfinde sig for at tilbede det, bör staae foran, og ikke ved Siden af det. I nogle af de ældste og anseligste Templer er Cellen deelt i to Dele, eller, om man vil, Cellen, hvori Gudebilledet staaer, er holdt temmelig lille, men foran den er der anordnet et stort aflangt Rum, der kan modtage en talrig Mængde Dyrkere. Vi kunne saaledes skjelne imellem det Hellige og det Allerhelligste. Maaskee er det en Indflydelse fra Östen, der har gjort sig gjældende her; i det Mindste er dette i Grækenland det Sjeldnere. Vi kunne kun eftervise det i de 5 ældste Templer i Selinus og maaskee i den Didymæiske Apollos Tempel ved Milet[3]); ellers er Cellen altid udeelt, hvor stor den endog er.

Der er, som ovenfor bemærket, al Sandsynlighed for, at de ældste Templer have bestaaet af Cellen alene; men med Undtagelse af det ene tvivlsomme Exempel, vi nævnede, kunne vi ikke eftervise det. I de andre Templer, vi kjende[4]), er der foran Cellen en Forhalle, *Pronaos,* hvor Gudens Dyrkere kunde standse, for at bestænke sig med det rene Vand og paa anden Maade forberede sig, inden de traadte frem for Gudens Aasyn. I nogle af de ældste Exempler synes ogsaa denne Forhalle ligesom Cellen at have været lukket med Mure og kun tilgjængelig igjennem en Dör; men i Regelen er den aaben. Den forreste Væg mangler; den erstattes af et Par Söiler imellem de fremspringende Side-

---

[1]) *Overbeck*, Pompeji S. 63 ff.

[2]) *S. Ulrichs* i Annali dell' Instituto di Corrispondenza archeologica 1842, og Monumenti inediti III. pl. 37.

[3]) Hvis Texiers Plan er at stole paa, s. L'Asie Mineure Pl. 138.

[4]) Det periptere Tempel ved Kurno i Lakonien (s. Le Bas, Voyage archéologique II, pl. 6) er saa seent og saa anomalt i alle Henseender, at vi ikke kunne tage noget Hensyn dertil.

mure. Dette er den simpleste Form af Templer, Vitruv omtaler, *ædes in antis,* eller rettere *ædes distylos in antis;* Templet bestaaer af Cellen og en lille Pronaos med 2 Söiler imellem Anterne. Men det er ikke den ældste Form af det græske Tempel. Det tidligste Exempel, hvori vi finde den, er det lille Tempel i Rhamnus[1]), en Bygning, som man i Almindelighed paa Grund af dens polygone Muurværk har tillagt en altfor stor Ælde; de andre Exempler ere fra en senere Tid. Der var en Tid, da den græske Architektur ikke kjendte Anten. Dette smagfulde Overgangsled imellem Söilen og Muren savnes i de tre ældste selinuntiske Templer[2]). I de to (C. og F) har Forhallen ingen Söiler, i det tredie (D), hvor Söilerne komme frem, ende Sidemurene ogsaa i Söiler, aabenbart fordi Anten endnu ikke var opfundet. Alle de ældste græske Templer, vi kjende, have foruden Cellen og Forhallen (Naos og Pronaos) ogsaa en Söilegang rundt om Templet (Pteron eller Peristylon) eller ere, for at bruge Vitruvs Udtryk, periptere. Denne Söilestilling er det egentlig Betegnende for det græske Tempel, og det, der berettiger det til at indtage Höisædet paa Architekturens Parnas. Men den har naturligviis ikke blot Betydning som Prydelse; den gjör samme Nytte som andre Söilegange eller Svalegange; den yder Ventende og Spadseregængere Skygge for Solen og Ly for Uveiret. Jeg veed vel, at Böttticher og hans Efterfölgere paastaae, at det slet ikke har været nogen Gang, men en Række Kapeller til Opstilling af Statuer og andre hellige Gaver, idet Söilerne paa Længdesiden ved Tværmure havde været forbundne med den bagved liggende Cellemuur. Men denne Paastand er grebet reent ud af Luften. Vitruv kjender Intet til saadanne Tværmure, men omtaler ofte „Omgange" (circuitus) omkring Templerne. De bevarede Monumenter vise ingen saadanne Tværmure, der vilde spærre og afbryde den ydre Söilegang; thi man kan naturligviis ikke beraabe sig paa det Indre af Apollotemplet ved Phigalia, hvor Söilerne staae saa nær ved Væggen, at der dog alligevel ikke vilde være Plads til nogen Gang bagved dem.[3]) Intet er rimeligere, end at man i den senere Tid, da Antallet af de indviede Gaver voxede saa overordentligt, ogsaa opstillede dem i den ydre Söilegang; men hvor kan man troe, at Grækerne fra först af skulde have bygget disse Söilegange for at sörge for en overculti-

---

[1]) S. Unedited Antiquities of Attica, publ. by the Soc. of Dilettanti, Ch. VII.

[2]) Serra di Falco, Antichita della Sicilia Vol. II.

[3]) Endnu forunderligere er det, at man har beraabt sig paa Pater Babins Beskrivelse over Parthenon. Hans Ord ere (Laborde, Athènes aux XV, XVI, XVII siècles I, p. 198): „Le long du Temple il y a une allée ou gallerie de chaque côté, ou l'on passe entre les murailles du Temple, et dix sept fort hautes et fort grosses colomnes canelées. — Entre ces beaux piliers, il y a le long de cette gallerie une petite muraille, qui laisse entre chaque colomne un lieu, qui seroit assés long et asses large pour y faire un Autel et une Chapelle, comme l'on en void aux côtés, et proche des murailles des grandes Eglises." Det er aldeles klart, at han taler om Mure paa langs og ikke paa tværs; han mener sikkert Brystningsmurene foran Forhallen og Baghallen, som blive omtalte strax nedenfor, s. S. 204.

veret Tids Fornödenheder, der kunde komme Aarhundreder senere? og hvor kan man oversee den Kjendsgjerning, at saa mange af de ældste Templer netop have saa brede Omgange, at der slet ikke kan være nogen Tvivl om deres Bestemmelse? Jeg mener de af Vitruv saakaldte pseudodipteri.

Men ved mindre Templer troede man at kunne spare en Deel af denne pragtfulde og kostbare Söileomgang; man nöiedes med en Söilestilling foran Hovedindgangen, og en lignende, dertil svarende, paa den modsatte Side under den anden Gavl. Saadanne Templer kalder Vitruv *amphiprostyle*. Han nævner ogsaa prostyle Templer, eller Templer, der kun havde Söiler foran Indgangen; men disse findes kun hos Romerne og ikke hos Grækerne. De romerske Templer pleie nemlig ikke at være heelt omgivne med Söiler, men foran Cellen springer en aaben Halle frem med Söiler paa tre Sider. Det græske Tempels Pronaos begrændses derimod, som vi ovenfor have seet, paa begge Sider af Mure, og den lille Söilestilling, der i smaa Templer sættes foran, er kun at betragte som en decorativ Udvidelse. Da det var et Skjönhedshensyn, her blev gjort gjældende, maatte man böie sig for Symmetriens Fordringer, og lade Vestfronten svare til Östfronten, hvorved Templet blev amphiprostylt. De meest bekjendte Exempler af denne Art ere Nike-Templet paa Athens Akropolis[1]) og det nu forsvundne Triptolemostempel ved Ilissos[2]). De have ingen Peristyl, men kun en Pronaos eller Forhalle, og en dertil svarende Baghalle. Denne Baghalle kaldte Grækerne *Opisthodomos*, et Ord, hvis Betydning er aldeles sikker og som dog i Almindelighed misforstaaes. Man gaaer ud fra Parthenon og kalder det Rum, som paa medfölgende Plan er betegnet med E, Opisthodomos. Nu findes rigtignok et saadant Rum ikke i et eneste andet Tempel, hvorimod Forfatterne omtale Opisthodomer i mangfoldige, selv i dem, hvor de bevarede Rester sætte os i Stand til med Bestemthed at kunne sige, at der intet saadant Rum var, f. Ex. i Zeus' Tempel i Olympia. I Stedet for nu at slutte, at dette Rum altsaa ikke er en egentlig Opisthodom, er man gaaet den modsatte Vei, og har til Trods for Monumenterne antaget et saadant som en væsentlig Bestanddeel af ethvert Tempel. For den virkelige Opisthodom kunde man da ikke finde noget græsk Navn, men maatte hjælpe sig med det latinske *Posticum!* Er det ikke forunderligt, at en saa aabenbar Vildfarelse kan vedblive at holde sig igjennem en lang Række af Aar, naar den eengang er bleven paaviist? og dette er skeet allerede 1831 af Abel Blouet[3]).

---

[1]) Ross, Hansen u. Schaubert: Der Nike-Tempel zu Athen.

[2]) Stuart and Revett: Antiquities of Athens, Vol. I, Ch. II.

[3]) Expedition scientifique de Morée Vol. I, p. 66. Sagen er paany beviist i mit Program de Parthenone p. 7 f. Og dog har ei engang en Philolog som Böckh villet anerkjende denne aabenbare Sandhed. I hans Statshaushaltung d. Athener 2te Ausg. I, S. 577, Not. c, et Sted, der nedenfor skal behandles udförligere, hedder det saaledes: „Freilich soll (!) hinter dem als Parthenon angenommenen Opisthodomos noch ein kleinerer Raum liegen, der im engeren Sinne Opisthodomos gewesen".

Den samme Symmetriens Lov, som foranledigede Anlæggelsen af Opisthodomen i de smaa amphiprostyle Templer, gjorde sig ogsaa gjældende i de periptere. De tre ældste Templer i Selinunt og Didymæet ved Milet have ingen Opisthodom; men fra det Öieblik af, da Forhallen er fuldstændig udviklet med Anter, tilföies der altid en lignende Baghalle. Baade Pronaos og Opisthodomos lukkes ved höie Brystninger og Gittere imellem Söilerne, hvorved de adskilles fra den ydre Söileomgang, og danne passende Opbevaringssteder for Templets Eiendele. Disse Brystninger ere omtalte hos Vitruv[1]), og i Parthenon have de efterladt sig tydelige Spor; det var Marmorvægge af 0,58 Metres Bredde og en Höide af 4,29 Metres; hvad der var ovenfor, blev lukket med et Broncegitter. Opisthodomen staaer ikke i nogen Forbindelse med Cellen. Hvor en saadan synes at finde Sted, beroer den paa et senere Gjennembrud, som i Parthenon, i Templet paa Ægina og i det store Tempel i Pæstum, eller det er en sjelden Undtagelse; thi jeg tör ikke nægte Muligheden af en saadan, naar jeg læser Vitruvs Beskrivelse af de store hypæthrale Templer med 10 Söiler i Fronten[2]): „Medium sub divo est, aditusque valvarum ex utraque parte, in pronao et postico.“ Desværre er dette Sted ingenlunde kommet uforfalsket til os, og det Exempel, han anförer, Olympieet i Athen, er i den Grad ruineret, at det ikke giver os nogen Oplysning i denne Henseende.

Tage vi altsaa det græske Tempel fra den Tid, da det maa siges at have naaet sin fulde Udvikling, d. e. fra 6te og 5te Aarh. f. Chr., finde vi næsten allevegne eet og samme Schema. Det möder os i Athen, Rhamnus, Ægina, Olympia, Akragas, Segeste o. s. v.: en aflang Celle, foran den Pronaos, bagved den Opisthodomen, og uden om det Hele Peristylen. Hvor man er afveget fra dette, maa der have været særegne Grunde dertil. Vi skulle snart overbevise os om, at der var en saadan Grund tilstede ved det perikleiske Parthenon; hvad derimod det ældre Tempel angaaer, som stod paa samme Plads, skjönner jeg ikke, at der er nogen Anledning til at antage, at Planen har været forskjellig fra den almindelige.

Det er nemlig ved de nyeste Opdagelser sat udenfor al Tvivl, at der virkelig har existeret et saadant ældre Athenatempel paa den samme Plads, et Tempel, som formodentlig Pisistratiderne havde opfört, og som maaskee endnu ikke var fuldstændig færdigt, da Perserne indtoge og brændte Borgen. Leake havde allerede formodet Tilværelsen af det paa Grund af et Sted hos Hesychios; ja han fremsatte endog den Mening, at de Stykker af doriske

---

[1]) Vitruv. IV, 4, 1: Et, si ædes erit latitudine maior quam pedes XX, duæ columnæ inter duas antas interponantur, quæ disiungant pteromatos et pronai spatium; item intercolumnia tria, quæ erunt inter antas et columnas, *pluteis* marmoreis sive ex intestino opere factis, intercludantur ita, uti fores habeant, per quas itinera pronao fiant.

[2]) Vitruv. III, 2, 8. Smlgn. mit Program de Parthenone p. 18.

Söiler og Bjælkeværk, som sees indmurede i den nordlige Borgmuur, havde hört til dette. Thukydids Fortælling om, hvorledes Athenæerne i al Hast opförte deres Mure, medens Themistokles var som Gesandt i Sparta, og hvorledes de dertil benyttede de Materialier, der vare nærmest forhaanden, selv Gravminder og andre ældre Monumenter, syntes ogsaa at kunne overföres paa den nordre Borgmuur; thi ogsaa her havde man jo tydelig benyttet Levningerne af et ældre Tempel. Dette havde formodentlig staaet paa Borgen; thi saadanne Materialier flytter man ikke længere end nödvendigt. Levningerne vise hist og her Spor af Ild; det var altsaa at antage, at Templet var afbrændt af Perserne, saameget mere som Stilen i Architekturen syntes ham at henvise til en Tid, der var lidt ældre end de nu staaende herlige attiske Monumenter. Störrelsen bragte ham til at tænke paa Parthenon; thi Maalene ere omtrent de samme. Tretten af de i Borgmuren indsatte Söiler have en Diameter af 6,233 engl. Fod, fem en Diameter af 5,601; i Parthenon ere Peristylens Söiler 6,650, Opisthodomens 5,632 engl. Fod i Diameter.[1]) Leakes geniale Hypothese er tildeels bleven bestyrket ved de Udgravninger, der senere ere foretagne omkring Parthenon. Det forekommer mig endnu tvivlsomt, om de i den nordre Borgmuur indmurede Architekturstykker have hört til dette Tempel. Denne Muurs malerisk interessante Udseende leder Tanken snarere hen paa langt senere Tider. Det maa indrömmes, at, hvad der fortælles om Themistokles' Befæstning, kun angaaer den ydre Ringmuur[2]), og jeg for min Deel skulde være mere tilböielig til at henföre disse Architekturstykker til en noget senere Tid paa Grund af de architektoniske Forhold, navnlig Forholdet imellem Architravens og Triglyphernes Höide. Derimod har Undersögelsen af Grunden omkring Parthenon bestemt godtgjort, at der stod et ældre Tempel der. Det nuværende Tempels Nordside og Störstedelen af Östsiden hviler nemlig paa den faste Klippe; men imod Vest og Syd behövedes der et opmuret Fundament. Dette tilhörer for en stor Deel en ældre Bygning. De pyntelig tilhugne Sandsteens-Kvadere i det ældre Fundament ere aldeles forskjellige fra de penteliske Marmorblokke i det senere. Man seer tydelig, hvor hiint har ophört og dette begynder. Det nye Tempel blev nemlig större end det gamle, Fundamentet forstör-

---

[1]) Maalene ere angivne efter *Penrose*. Han har i sit ovenfor anförte Værk Cap. 13, P. 73 f. behandlet Levningerne af dette ældre Tempel. Den smukke Vignet over Capitlet giver et malerisk Billede af Muren med de indsatte Architekturstykker. Pl. 40 giver de nöiagtige architektoniske Maal; Pl. 9 viser Fundamentet under Parthenon, og Pl. 34 en Restauration af det gamle Tempels Plan sammen med det nu staaende Tempel. Jeg har allerede ovenfor antydet, at jeg ikke troer det er med Rette, at Penrose har antaget et Skatkammer-Rum her ligesom i det senere Tempel.

Ogsaa *L. Ross* har i sine Archäologische Aufsätze I, S. 128 ff. behandlet Spörgsmaalet om dette ældre Tempel. Taf. 5, S. 88, giver en omhyggelig, af Schaubert udfört Afbildning af Fundamenterne under Parthenon.

[2]) Smlg. Bursian i Rheinisches Museum N. F. X. S. 510.

redes imod N. 13,725 engl. Fod, imod Ö. 20,810. Ved at gjennemgrave det opfyldte Rum imellem Parthenon og den sydlige Borgmuur fandt man ikke blot en stor Mængde Marmorbrokker, forkastede Bygningsstykker og andet Affald fra den nuværende Bygning, men under dette Lag fandt man lignende Levninger fra det ældre Tempel; Gruset var stærkt blandet med Kul, et Minde om Branden; enkelte Broncer og Terracotter, som interesserede ved deres Ælde, kom for Dagen; ja man paastaaer endog at have fundet Söilestykker Mage til dem i den nordlige Muur. Nu kunde man altsaa i Tanken gjenopbygge det forsvundne Tempel. Der syntes neppe at være Plads til 8 Söiler i Fronten; man antog derfor, at det var hexastylt, som næsten alle de ældre Templer. Men 6 Söiler vilde igjen ikke udfylde den hele Bredde; man antog da, at Fundamentet havde dannet en större Terrasse udenfor Templets 3 Trin ved det gamle Tempel, end den, der findes ved det nye. Alle disse Slutninger ere sindrige og tiltalende; derimod er det efter en aldeles vilkaarlig Hypothese, at man har sögt at bestemme Antallet af Söilerne i Længden. Man gik nemlig ud fra, at Hesychios havde sagt, at det nye Tempel var 50 Fod længere end det gamle. Lexikographens Ord lyder saaledes: *Ἑκατόμπεδος νεὼς ἐν τῇ ἀκροπόλει παρθένοις* (skal være *Παρθένῳ*) *κατασκευασθεὶς ὑπὸ Ἀθηναίων, μείζων τοῦ ἐμπρησθέντος ὑπὸ τῶν Περσῶν ποσὶ πεντήκοντα.* Den förste Deel heraf er ganske klar; Hekatompedos er et bekjendt Navn paa Parthenon, hvis Betydning vi nedenfor nærmere skulle undersöge. Men den anden Deel er desto mere uklar. Det er aabenbart Forfatterens Mening at forklare Navnet „det hundrede Fods Tempel“ deraf, at det var 50 Fod större end det ældre, som altsaa var 50 F. Hermed falder den af Ross[1]) fremsatte Fortolkning, at allerede det ældre Tempel skulde have heddet Hekatompedos paa Grund af sin Störrelse, og dette Navn ved Sprogbrugen skulde være overfört paa det senere, medens den aldeles örkeslöse Tilsætning, at det nye Tempel var 50 F. længere, skulde gaae paa Tilföielsen af Skatkammeret. Jeg vil ikke tale om Uovereensstemmelsen i Maalet — Skatkammeret maaler efter Penrose ikkun 43 engl. Fod fra V. til Ö. — men Enhver vil indsee, at Glossen er meningslös, hvis denne Maalsbestemmelse ikke tjener til at forklare Navnet, og man vil forgjæves söge et Maal, der nogenlunde kan passe. Hvad enten man forklarer Navnet Hekatompedos af Templets Bredde eller af Cellens Længde, vil 50 Fod blive altfor lidt for det tilsvarende Stykke i det ældre Tempel. Og vilde man tænke sig, at Hesychios havde meent Erechtheet med „det af Perserne brændte Tempel“, saa er Forskjellen i Störrelsen imellem dette og Parthenon i begge Dimensioner meget over 50 Fod. Lexikographens Efterretning maa altsaa forkastes som falsk og ubrugelig. Den alene vilde saaledes ei engang være tilstrækkelig til at bevise, at der havde staaet et ældre Tempel paa samme

---

[1]) Archäol. Aufsätze S. 132. Mere herom ndf. S. 211.

Plads som Parthenon, hvilket vi nu virkelig vide af de forefundne Levninger. Mén skulde der ikke noget andet Sted i den græske Literatur være Tale om denne forsvundne Bygning, der dog ikke kan have været ubetydelig? Skulde Herodot, der giver os saa udförlige Efterretninger om Athens Historie under og för Perserkrigen, aldrig have berört den? Skulde Borgens störste Tempel ikke have spillet nogen Rolle i den Kamp, der förtes der? Det er neppe muligt andet, og derfor troer jeg gjerne, at Ross har Ret i, at det var til dette store Tempel, Athenæerne flygtede, da deres Forsög paa at forsvare Borgen imod Perserne var mislykket.[1])

Det nye Tempel blev, som allerede ovenfor berettet, forstörret. Denne Forstörrelse havde sikkert ikke sin Grund, eller i alt Fald ikke sin fornemste Grund i, at man vilde overbyde det gamle Tempels Pragt, men i at der behövedes större Plads, fordi Templet fik en ny og udvidet Bestemmelse. Der skulde nemlig skaffes Plads til det athenæiske Forbunds Skatkammer, som tidligere havde været i Apollos Tempel paa Delos, men under Spændingen mellem Sparta og Athen ikke syntes sikkert nok paa denne afsides liggende Ö. Hvad Aar Skatkammeret er blevet flyttet, lader sig ikke afgjöre med Sikkerhed. Efter en hypothetisk Beregning pleier man at sætte det til Ol. 79, 4 = 461 f. Chr.[2]) De attiske Tributlister, hvoraf man i den senere Tid har fundet en saa stor Mængde værdifulde Brudstykker, synes imidlertid ikke at gaae længere tilbage end til Ol. 83, 2 = 447. Efter Boeckhs sandsynlige Beregning[3]) er det fra dette Aar, at Tællingen af Aarene gaaer ud, og dette er det förste Aar, hvori de 30 Logister, der aarlig aflægge Regnskab for det indkomne Forbundsbidrag, have fungeret. Naar Parthenon er bleven bygget, kunne vi heller ikke angive med Bestemthed. Phidias' chryselephantine Statue synes opstillet Ol. 85, 3 = 438 f. Chr.[4]) Man har med Rette betragtet dette som Templets Fuldendelse; men Bygningen selv kan gjerne have været færdig flere Aar tidligere og taget i Brug som Skatkammer, og det er kun efter et löst Skjön, at man har antaget, at Templet var 10 Aar under Bygning. At der finder en Forbindelse Sted imellem Skatkammerets Flytning og Parthenons Opförelse, kan ikke betvivles, naar man kaster et Blik paa Bygningens Plan, og seer, hvorledes den netop er indrettet til at modtage dette Skatkammer, og derfor indeslutter et Rum, hvortil intet andet Tempel har noget Tilsvarende. Ogsaa i en anden Henseende er det ikke uvigtigt at lægge Mærke hertil. Det giver os Svaret paa det Spörgsmaal, hvorledes det var muligt, at Athen kunde driste sig til, og at de For-

---

[1]) Herodot VIII, 51 *τὸ ἱρόν*. 53 *τὸ μέγαρον*, hvilket ogsaa omtales V, 77. Derimod er det aabenbart Athena Polias' Tempel, Herodot V, 72 mener med Gudindens *ἄδυτον*, som den spartanske Konge Kleomenes betraadte trods Præstindens Forbud.

[2]) S. Boeckh, Staatshaushaltung der Athener I, S. 430 (523 i 2den Udg.).

[3]) Staatshaushaltung d. Ath. 2te Ausg. II, S. 587 ff.

[4]) Schol. Aristoph. Fred, 605. Müller de Phidia § 17. Brunn, Geschichte der Griechischen Künstler I, S. 158.

bundne kunde finde sig i, at Forbundets Penge bleve anvendte til Athens Forskjönnelse. Parthenon tilhörte ikke Athen alene, men det hele Forbund. Der var derfor intet Paafaldende i, at Forbundets Kasse ogsaa gav sit Bidrag til Opförelsen deraf. Men dette förste Skridt trak andre efter sig, og det varede, som bekjendt, ikke længe, inden Athenæerne betragtede Forbundskassen ganske som deres egen, benyttede den til Arbeider, der ikke havde det Mindste med Forbundet at gjöre, og paastod, at naar de blot forsvarede de Forbundne imod Barbarerne, skyldte de dem intet Regnskab for de Bidrag, de ydede til dette Öiemed.

Tænke vi os det ældre Tempel indrettet ligesom andre Templer, og at der nu deri skulde skaffes Plads til et Skatkammer, viser det sig strax, at man maatte lægge dette indenfor Opisthodomen, imellem denne og Cellen, men naturligviis uden Forbindelse med den sidste. Ved dette Tillæg blev Templet betydelig forlænget. Skulde det rette Forhold imellem Bredden og Længden ikke forstyrres, maatte det ogsaa gjöres bredere; det blev oktastylt i Stedet for det för var hexastylt (efter den ovenfor omtalte Antagelse); det nye Parthenon fik 8 Söiler i Fronten og 17 paa Siderne. Det Överste af Bygningens Trin har, efter Penrose, en Længde af 228,14 engl. Fod og en Bredde af 101,34. Skatkammeret har indvendig en Bredde af 63,01 og en Dybde af 43,003 engl. Fod. Murene staae der endnu med Undtagelse af Bagvæggen, der adskilte det fra Cellen. Ogsaa Gulvet er for en stor Deel bevaret, og det er klart, at Loftet har været baaret af 4 store ioniske Söiler. Söilerne selv ere forsvundne; men Gulvet viser deres Plads, og Penrose har maalt deres Basers Diametre.[1]) Ved disse Söiler og ved de i Sidemurene existerende Spor er Loftets Construction bestemt.[2]) Der ere ingen Vinduer i Murene, og Værelset har altsaa ikke modtaget Dagslys, uden igjennem den store Dör. Döraabningen havde, efter Penrose, en Bredde af 16,92 engl. Fod, og dens Höide har været omtrent det Dobbelte. Det er muligt, at den överste Deel deraf var forsynet med et Gitter; men det er ogsaa muligt, at Værelset har været aldeles mörkt, og at man har behövet Lampeskin for at see derinde. At Ild og Lys ikke har været udelukket derfra, synes at fremgaae af det hos Demosthenes[3]) omtalte Factum, at der engang kom Ild deri, hvad enten dette nu var en Følge af Uforsigtighed, eller Ilden var paasat for at skjule et begaaet Bedragerie. Kasserernes Comptoir, hvor Indbetalingerne og Udbetalingerne foregik, og Bögerne förtes, har naturligviis ikke været i det indre Rum, hvor Pengekisterne gjemtes, men i den foran liggende tilgittrede Söilehalle, som vi ovenfor S. 204 have omtalt, den egentlige Opisthodom.

---

[1]) De to sydlige ere 5,86; af de nordlige er den ene 5, 3, den anden 5, 875 engl. Fod.
[2]) S. Penrose, Pl. 5.
[3]) Demosthenes mod Timokrates § 136.

Enhver vil sikkert indrömme, at en saadan Indretning af Skatkammeret var ligesaa naturlig som hensigtsmæssig: Bureauet foran i den lyse Söilehalle, Kasserne bagved i det indre Rum uden Vinduer. Hvor naturligt, at Skatkammeret uden Videre benævnedes efter den förste Deel og kaldtes Opisthodomen! Det er jo i Virkeligheden kun denne, der har modtaget en nödvendig Udvidelse. Denne Sprogbrug blev derfor ganske almindelig.[1]) Vi finde den hos Aristophanes, naar han siger, at de skulle opreise Plutos (Rigdommen) paa det Sted, hvor han pleiede at være, „tagende vare paa Gudindens Opisthodom.“[2]) Vi finde den hos Demosthenes, naar han taler om, at der kom Ildlös i Opisthodomen, eller at der blev gjort Indbrud deri.[3]) Det er til disse Steder, at Scholiasternes og Lexikographernes Forklaringer referere sig. Dette Rum, Opisthodomen tilligemed det indre Værelse, var det, som Athenæerne vanærede saa dybt i deres uværdige Kryberie for Demetrios Poliorketes, der i Aaret 303 havde fordrevet Kassandros og skjænket Athen de erobrede Stæder tilbage tilligemed deres Frihed, et Navn, hvoraf de vare stolte, medens de havde glemt dets Betydning. De anviste den vellystige Tyran Opisthodomen i Parthenon til Gjæsteværelse[4]); denne Mand skulde modtages som en Gud, og han kunde ikke nöies med nogen mindre fornem Vært end Gudinden selv. Hans Udsvævelser og Voldsgjerninger vare en fortjent Straf for et saadant Smigrerie; Komoedieskrivere og Historikere glemte ikke at skildre Athens Nedværdigelse[5]); og efter en saadan Begyndelse kan man ikke undre sig over, at Tyrannen Lachares 3 Aar senere plyndrede Templets Kostbarheder lige indtil Gudindens egen Statue og löb bort dermed.

Men har nu den indre Afdeling, hvor Pengene opbevaredes, slet ikke havt noget eget Navn? Er den altid kun bleven kaldet Opisthodom efter den foranliggende Söilehalle? Man kunde tænke sig, at den simpelthen var kaldt „Skatkammeret“, *Θησαυρός*. Man har troet[6]) at finde dette Navn i Harpokrations og andre Lexikographers Beretning om Polygnot, at han havde udfört Malerierne *ἐν τῷ θησαυρῷ*. Er dette rigtigt, er det klart, at den överste Deel af Dörren maa have gjort Tjeneste som Vindue; men Rummet bliver vel

---

[1]) S. Böckh, Staatshaushaltung der Athener I, S. 472 ff. (575 ff. i 2den Udg.). Smlgn. mit Program de Parthenone p. 11.

[2]) Aristoph. Plut. 1191-93:

Ἱδρυσόμεθ' οὖν αὐτίκα μάλ', ἀλλὰ περίμενε,
τὸν Πλοῦτον, οὗπερ πρότερον ἦν ἱδρυμένος,
τὸν ὀπισθόδομον ἀεί φυλάττων τῆς θεοῦ.

[3]) Demosth. Timokrat. 136; s. ovfr. S. 26. – Demosth. *περὶ συντάξεως* 14: *ἀνέῳξαν δήπου πρῴην τινὲς τὸν ὀπισθόδομον.* Smlg. Lukians Timon 53: *Ἀλλὰ καὶ πλουτεῖς τὸν ὀπισθόδομον διορύξας.*

[4]) Plutarch, Demetrios 23, 2.

[5]) Plutarch, Demetrios 26, 2. Athenæus VI, 62 f.

[6]) Saaledes navnlig Bötticher, Tektonik der Hellenen III, S. 73. Derimod Böckh, Staatsh. 2te Ausg. I, S. 576, og Brunn, Geschichte der Griech. Künstler II, S. 14 og 23.

endda temmelig mörkt til at modtage Malerier; og hvorfor skulde det males? Det var dog vist kun tilgængeligt for Kassererne alene. De fleste Lærde antage det ogsaa for en Feilskrift, og rette ἐν τῷ Θησέως ἱερῷ. Denne Rettelse er ikke usandsynlig; men — i Forbigaaende sagt — det bliver alligevel kun en Gjetning, og ingen historisk Kjendsgjerning, at Polygnot har malet i Theseus-Templet; tvertimod melder Pausanias om det ene af Malerierne der, at det var af Mikon[1]); han havde neppe undladt at omtale det, hvis de andre vare af den berömtere Konstner, Polygnot. Medens det saaledes ikke kan godtgjöres, at Skatkammeret i Parthenon nogensinde er blevet kaldet „Thesauros", maa jeg endnu holde fast paa, hvad jeg fremsatte i mit Universitetsprogram 1849, at det i den ældste Tid, för Athens Erobring af Lakedæmonierne, kaldtes „Parthenon". Dette stötter sig paa de samtidige Indskrifter, som vi derfor skulle tillade os at dröfte noget nöiere.

Vi besidde, som bekjendt, en stor Mængde Brudstykker af de Lister over de rörlige Kostbarheder i dette Tempel, som „Forvalterne over de hellige Penge" hvert Aar maatte bekjendtgjöre. Det störste Antal Brudstykker hidrörer fra Tiden för Athens Erobring af Spartanerne, eller, som man i Epigraphikken pleier at sige, för Euklides' Archontat, og navnlig fra Aarene 434-406. Et ringere Antal er fra Begyndelsen af det följende Aarhundrede. Disse to Klasser ere aldeles forskjellige, ikke blot i Indhold, men og i Anordning. För Euklid finde vi særskilte Lister for hver af Templets 3 Dele, Pronaos, Hekatompedos og Parthenon; efter Euklid föres der kun een Liste for hele Templet. Nogle af disse Indskrifter vare allerede tidligere bekjendte, og ere udgivne i Böckhs Corpus Inscriptionum Nr. 137—42 og 150—54. De fleste ere fundne paa Borgen efter Grækenlands Befrielse, og udgivne i Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική, og siden i Rangabés Antiquités Helleniques Nr. 90—111. Alle ere omhyggelig sammenstillede af Böckh i 2den Udgave af hans Staatshaushaltung der Athener, 2det Bd., Beilage X—XIV, S. 145—318. Disse Indskrifter ere i flere Henseender höist interessante. Vi see Rigdommen stadig voxe indtil det ulykkelige Tog til Sicilien; men fra Aar 413 af kommer der intet nyt Stykke til, og de gamle begynde at forsvinde, i Förstningen sparsomt og hemmeligt, men fra 408 af begynder der en aaben Udplyndring, det vil sige, Staten laaner Guld- og Sölv-Karrene for at erstatte dem igjen i bedre Tider. Med Hensyn til de i Pronaos opbevarede Sager kunne vi forfölge denne Aftagen Skridt for Skridt; men det Samme er aabenbart skeet ogsaa med Hekatompedos' og Parthenons Skatte; thi hvor Listerne paany begynde, efter Euklid, finde vi kun saare faa af de gamle Sager igjen.[2]) Ogsaa Indskrifterne efter Euklid ere særdeles interessante, men for Bestemmelsen af Templets Dele give de intet

---

[1]) Pausan. I, 17, 2.

[2]) S. mit Program p. 5 f. Böckhs Staatshaush. 2te Ausg. II, S. 253 og 262.

Udbytte. De gjælde, som allerede sagt, for hele Templet, der kaldes ὁ νεὼς ὁ ἑκατόμπεδος. Af de enkelte Afdelinger nævnes Opisthodomen[1]), men hverken Pronaos eller Parthenon[2]), og det er aldeles vilkaarligt, naar Böckh ogsaa har fordeelt disse Lister imellem Hekatompedos og Parthenon. I nærværende Undersögelse indskrænke vi os altsaa til de foreuklidiske Indskrifter.

Disse bestaae, som sagt, af 3 Rækker sideordnede Lister. Een Række Indskrifter indeholder Gjenstandene i Pronaos, ἐν τῷ προνηίῳ, en anden dem i Hekatompedos, ἐν τῷ νεῷ τῷ ἑκατομπέδῳ, og en tredie dem i Parthenon, ἐν τῷ Παρθενῶνι. Om de to förste af disse Benævnelser er der ingen Tvivl; men der spörges om hvad der forstaaes ved den tredie. *Pronaos* er Forhallen. Der fandtes i Begyndelsen af Aaret 414, da Rigdommen var störst, en Guldskaal med Vand, hvormed de Indtrædende pleiede at bestænke sig (φιάλη χρυσῆ, ἐξ ἧς ἀπορραίνονται), en Guldkrands, der veiede 33 Drachmer og 2 Oboler, en Sölvskaal (κύλιξ), som ikke var veiet; desuden följende Ting af Sölv: 164 flade Skaale (φιάλαι), der tilsammen veiede 2 Talenter, 4796 Drachmer og 2 Oboler; 11 Bægere (ποτήρια) vog 429 Dr.; 3 Drikkehorn, vog 528 Dr.; 2 Lamper, vog 60 Dr., og 14 Sölvkar (ἀργυρίδες) vog 2217 Dr.; tilsammen en Værdi af 3 Talenter, 2030 Drachmer og 2 Oboler.

Hekatompedos er Cellen. Det kan ikke nægtes, at dette Navn ogsaa bruges om hele Templet, ikke blot senere Forfattere, som Plutarch[3]), men allerede i Indskrifter fra 4de Aarh. Ross har antaget, at dette var det Oprindelige, og at Navnet allerede havde tilhört det Tempel, som Perserne brændte.[4]) Men det Oprindelige maa dog være det, vi finde i de ældste Documenter, i Indskrifterne fra det 5te Aarh., der ere næsten lige saa gamle som Templet. I disse betyder ὁ νεὼς ὁ ἑκατόμπεδος aabenbart ikke det Hele, men kun en Deel deraf, nemlig Cellen eller det egentlige Gudehuus. Ved en naturlig Udvidelse af Sprogbrugen er dette Navn, der först kun betegnede Templets Hoveddeel, blevet brugt om hele Templet. At Navnet Hekatompedos (det 100 Fods Tempel) hidrörer fra et bestemt Maal, följer af sig selv[5]), skjöndt vi paa den anden Side ikke ville nægte, at Grækerne have fundet et vist Behag i dette runde Tal, og fortrinsviis valgt dette, naar de vilde opföre anselige

---

[1]) S. ndf. S. 216 ff.

[2]) Böckh har rigtignok i den 7de Indskrift, Lin. 3, læst ΕΚΤΟΠΑ som ἐκ τοῦ Παρθενῶνος; men selv om dette Supplement var meget sikkrere end det er, vilde det jo kun vise, at Talen var om Gjenstande, der för havde været i Parthenon, men nu vare tagne bort derfra. Meentes der Gjenstande i Parthenon, skulde der staae: ἐν τῷ Παρθενῶνι.

[3]) Plutarch, Cato Mai. 5, 5: ὁ τῶν Ἀθηναίων δῆμος οἰκοδομῶν τὸν Ἑκατόμπεδον. Perikl. 13, 5: Τὸν ἑκατόμπεδον Παρθενῶνα Καλλικράτης εἰργάζετο καὶ Ἰκτῖνος; cf. De Gloria Athen. 7: παρθενῶνες ἑκατόμπεδοι.

[4]) Ross, Archäologische Aufsätze S. 131 f., ovf. S. 206.

[5]) Saadanne Misforstaaelser, som de Harpokration anförer under Ordet Ἑκατόμπεδος, bör ei engang gjentages for at gjendrives.

Bygninger. Homer fortæller saaledes, at Baalet, hvorpaa Patroklos blev brændt, var 100 Fod paa hver Side.[1]). Det delphiske Tempel, som Alkmæoniderne opförte i den sidste Halvdeel af det 6te Aarh., betegnes som et 100 Fods Tempel[2]), og Heratemplet, som Thebæerne i den peloponnesiske Krigs Tid opförte paa Platææs Ruiner, betegnes ligesaa.[3]) Men hvor skulle vi söge dette Maal? Hvorfor blev navnlig det Athenatempel, hvormed vi her beskjæftige os, og hvis Ruiner vi kunne udmaale, kaldt Hekatompedos? Angik Navnet hele Bygningen, maatte det aabenbart söges i Templets Bredde, der belöber sig til 101,336 engl. Fod. Man har forsögt dette, og ved at sætte det anförte Maal ligt med 100 græske Fod meent at kunne bestemme det græske Fodmaals Störrelse.[4]) Men man maatte indrömme, at det var saare sjeldent, at denne Fod, eller Sextendedelen deraf, Daktylen, forekom uden Brök i Maalsbestemmelserne i Parthenon[5]). Ganske naturligt; thi Navnet angaaer jo kun en Deel af Bygningen, og der skulde altsaa Maalet söges. Cellen har ogsaa virkelig en lignende Længde, nemlig 98,04 engl. Fod, eller, naar Skillemuren mellem Cellen og Pronaos medregnes, 104,91. Vi vide andetstedsfra, at man ved saadanne Maalsangivelser pleiede at regne denne Muur med[6]). Det var derfor nok værdt at undersöge, om ikke dette Tal, 104,91 engl. Fod, vilde give det rette Udgangspunkt for Bestemmelsen af den græske Fod.

Hekatompedos eller den 100 Fod lange Celle indeholdt endnu större Kostbarheder, end Pronaos. Inventariet fra Aar 414 lader sig nogenlunde restaurere, om end ikke saa fuldstændigt, som det var Tilfældet med det fra Pronaos. Vi finde her en Guld-Statuette af en ung Pige, som stod paa en Söile, et Sölv-Vievandskar[7]); desuden af Guld: 3 flade Skaale (*φιάλαι*) vog 2544 Dr., 4 smaa Guldkar (*χρυσίδες*) vog 650 Dr. 5 Obol., et Hovedsmykke (*στεφάνη*) vog 63 Dr., 17 Krandse vog 1666 + x Dr. 5 Obol., sikkert over 1800 Drachmer. Disse Guldkar have saaledes tilsammen veiet ikke lidet over 5000 Drachmer. Af Sölv fandtes der: 8 flade Skaale vog 800 Dr., 2 Bægere (*καρχήσια*), af hvilke det ene tilhörte Zeus Polieus, hvis Statue og Altar stod tæt udenfor Parthenon, vog 400 Dr., et

---

[1]) Iliad. 23, 164: *ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον ἔνθα καὶ ἔνθα.*

[2]) Philostrat, Vita Apollon. Tyan. VII, 11, p. 247: *ὁ δ' οἶμαι, μικρὰ ταυτα ἡγούμενος καὶ τῆς ἑαυτοῦ σοφίας ἥττω, καὶ ἄλλον ἐδεήθη νεὼ καὶ ἄλλου καὶ μεγάλων ἤδη καὶ ἑκατομπέδων.*

[3]) Thuk. III, 68: *νεὼν ἑκατόμποδον λίθινον ἐποίησαν τῇ Ἥρᾳ.*

[4]) Det var först Stuart, som gjorde dette, s. Antiquities of Athens, 2nd Edition II, p. 35 og III, p. 81. Hans Resultater ere optagne af Böckh i hans Metrologische Untersuchungen S. 198. Penrose har foretaget nogle smaa Rettelser deri, Principles of Ath. Arch. p. 7 f.

[5]) Penrose p. 10: It is remarkable, how seldom the foot or its sixteenth part, the dactyl, occurs in integers throughout the Parthenon.

[6]) S. Vitruv. IV, 4, 1: Cella parte quarta longior sit, quam est latitudo, cum pariete, qui paries valvarum habuerit collocationem.

[7]) For Kortheds Skyld oversætter jeg *ἀπορραντήριον* saaledes.

candelaberformet Rögofferaltar (*θυμιατήριον*) vog 1000 Dr., og formodentlig 2 smaa Sölvkar (*ἀργυρίδες*) vog 405 Dr.[1]), tilsammen en Værdie af 2605 Drachmer. Man seer, det er pragtfulde Stykker, der vel egnede sig til at smykke Gudindens Celle. Krandsene, Skaalene o. s. v. have været ophængte langs med Væggene; kun om een Krands, der synes at være kommet til Aar 428, og som veier 70 Dr., hedder det, „at Nike har den“[2]). Den har vel altsaa været sat paa Hovedet af den Seirsgudinde, Athena holdt i sin Haand.

Fra Templets tredie Afdeling, *Parthenon*, have vi færre Lister tilbage. Vi kunne ikke følge den stadige Forögelse længere end til Aaret 419. Ogsaa her finde vi en Mængde virkelig værdifulde Sager af ædle Metaller, nemlig af Guld: en Krands vog 60 Dr., 5 flade Skaale vog 782 Dr., en Guldklump, der veier over 200 Dr., et Bæger (*καρχήσιον*), der var indviet til Herakles i Elaeus, Skaalen af Guld, Foden af Sölv forgyldt; den veiede 138 Dr., 2 sölvforgyldte Söm, vog 2.4 Dr., en sölvforgyldt Maske, vog 116 Dr., 138 Sölvskaale (*φιάλαι*) og et Sölv-Drikkehorn, der tilsammen veiede 2 Talenter 3307 Drachmer. Men derefter opföres en broget Mængde Gjenstande, af hvilke kun Tallet angives, fordi de færreste have nogen Metalværdie. Naar vi, saavidt muligt, udsondre de Gjenstande, der have nogen saadan Værdie, finde vi af Guld: 5 smaa Krandse, af hvilke de to tilhöre Athena Nike (ɔ: Nike Apteros), og en Guld-Tetradrachme, tilsammen vog 149 Dr. $5\frac{1}{2}$ Obol; dette lagt sammen med de tidligere anförte Guldsager, giver en Vægt af over 1200 Dr. Dernæst af Sölv: 4 *φιάλαι*, 13 *κύλικες*, 1 Hest, tilsammen vog 900 Dr., 8 *φιάλαι* vog 807 Dr., 4 kalchidiske Bægere vog 124 Dr., 2 *φιάλαι* og 2 *καρχήσια* vog 580 Dr., 3 lesbiske Kopper (*κότυλοι*) vog 370 Dr. Dette lagt sammen med de tidligere anförte Sölvsager giver 3 Talenter 88 Dr. De sölvforgyldte Sager veiede over 468 Dr. De andre Gjenstande, som opregnes, have havt liden eller ingen Metalværdie; men de kunne have havt Værd som Konstsager eller som nyttige Redskaber. De ere følgende: 6 forgyldte Sabler, en falsk Guldklump[3]), 12 Ax, 2 forgyldte Trækurve, et forgyldt Træ-Thymiaterion, en forgyldt Statuette af en ung Pige paa en Söile, en forgyldt Træ-Sofa, et Medusahoved, nogle forgyldte Kroge (*κάμπη*), en Hest, en Grif, Fordelen af en Grif, nok en Grif, et Lövehoved, en Blomsterkjæde, en Slange, Altsammen forgyldt; en forgyldt Hjelm, 15 forgyldte Træskjolde, 8 Bænke af chiisk, 10 af milesisk Arbeide, 9 Huggerter

---

[1]) Der nævnes i det Bevarede kun 1 *ἀργυρίς*, vog 192 Dr.; det er min Gisning, at de i Slutningen af Listen opförte 213 Dr. ogsaa tilhöre en *ἀργυρίς*.

[2]) I Indskrifterne efter Euklid staaer der endnu tydeligere: *ὃν ἡ Νίκη ἔχει ἡ ἐπὶ τῆς χειρὸς τοῦ ἀγάλματος*; s. Böckhs Staatsh. 2te Ausg. II, S. 297, Indsk. 9, Lin. 6-8.

[3]) *Δεῖομ περίχρυσον* er vel et glat Stykke Metal, der er overtrukket med Guld, for at skulle udgives for en Guldklump, som ovfr. *χρυσίον ἄσημον*. Uagtet dette Stykke var falsk, blev det dog for en Ordens Skyld opbevaret, ligesom i Indskrifterne efter Euklid: *στατῆρες κίβδηλοι*.

(ξιφομάχαιραι), 5 Sværd, 16 Brystharnisker, 51 Skjolde med Skjoldemærker paa, 41 Skjolde med glat Kobberbeklædning, 8 Lænestole, 4 almindelige Stole, 9 Klapstole, 1 forgyldt Lyre, 4 Elfenbeens Lyrer, 8 Lyrer, et Bord med Elfenbeens-Indlægning[1]), 3 Kobberhjelme, 12 Sofabeen med Sölvbelægning, et rundt Skjold (πέλτη), 2 forgyldte Træskjolde, en forgyldt Sabel, et Elfenbeens Foderal med Guldbeslag, indsendt af Methymnæerne, et gyldent Skjold med Skjoldmærke fra Lesbos[2]), et Illyrisk Kobberkar (? χαλκοῦν) fra Lesbos, en Onyx indfattet i en Guldring.

Hvor ligger nu dette Parthenon, hvor saa mange forskjelligartede Gjenstande vare samlede? Naar man seer paa Templets Plan, synes kun eet Svar muligt. Det er hverken Pronaos eller Hekatompedos; Opisthodomen er det naturligviis heller ikke; der bliver altsaa kun den fjerde Deel tilbage, Skatkammeret, hvis Navn vi netop söge. Dette blev fremsat i mit ovenfor anförte Program, og Böckh finder sig nödsaget til at indrömme, at der er Adskilligt, der taler derfor[3]), men fastholder ikke desmindre sin tidligere Mening. Efter denne er Parthenon kun en Deel af Hekatompedos; det skal være den Deel, hvor Phidias' Statue stod, og den skal ved Skranker eller ved et Gitter have været adskilt fra det Övrige. Böttticher har paa sin Plan[4]) angivet et saadant Indelukke, naturligviis efter egen Gisning, og ikke efter antike Spor; thi de Spor, man har fundet af et Broncegitter, ligge ikke hvor han sætter det, men lige foran eller snarere rundt omkring Altaret.[5]) Jeg vil ikke tale om det Uskjönne i en saadan Afdeling, ikke om, at dette ved et saadant Gitter afsondrede Rum dog ligefuldt vedblev at være en Deel af Hekatompedos, og at det var besynderligt at holde særegne Lister derover, ja mere end besynderligt i et Inventarium over Hekatompedos ikke udtrykkelig at anföre, at denne Deel var regnet fra; men jeg vil spörge, om det er muligt at tænke sig alt dette Skramlerie af Vaaben, Meubler og Stykker af Meubler opstillet omkring Gudindens Statue. Dette Spörgsmaal vil dog sikkert hverken Böckh eller Ross eller Böttticher besvare bekræftende. „Men", siger Böckh, „*Παρθενών* betyder jo „Jomfruburet", „Jomfruens Bolig". Jomfruen maa altsaa have staaet der; man kunde dog ikke falde paa at kalde den Deel af Templet „Parthenon", hvori Statuen netop ikke stod." Men, naar vi nu ved antike Vidnesbyrd kunne godtgjöre, at det virkelig var saaledes, og at Statuen virkelig ikke stod i Parthenon, men i Hekatompedos — hvad saa? Fölger saa ikke deraf, at den Slutning, man uddrager af Navnets

---

[1]) Dette er omtalt ovfr. S. 200.
[2]) Det er ikke af massivt Guld, thi Vægten er ikke angivet.
[3]) Böckhs Staatshaushaltung der Athener, 2te Ausg., S. 577, Not. c: „es lassen sich allerdings dafür einige Gründe anführen."
[4]) Böttichers Tektonik Pl. 22, Nr. 2.
[5]) S Penrose Pl. 3.

Etymologie er overilet? Og dette lader sig godtgjöre. Det följer ikke alene af Inventarierne over Parthenon, der saa bestemt vise, at dette Rum var et Magazin, for ikke at sige et Pulterkammer, men ogsaa af Inventarierne over Hekatompedos. Der fandtes jo (s. ovenfor S. 213, Anm. 2) den Krands, som Seirsgudinden paa Jomfruens Haand havde paa; altsaa stod Jomfruen der. Men hvorledes skulle vi da forklare Navnet *Παρθενών*, og hvorfor blev Skatkammeret kaldt saaledes? Ingen vilde kunne fortænke mig i, om jeg sagde, at det forholdt sig med dette som med saa mangfoldige andre græske Ord: Betydningen er sikker; men hvorledes denne er opstaaet, er ikke klart. Dog lad os dvæle et Öieblik ved dette Spörgsmaal. Det kan ikke nægtes, at Parthenon hos de græske Forfattere er det almindelige Navn for hele Templet, medens Indskrifterne indskrænke det til en Deel deraf. Det forholder sig altsaa med dette Navn ligesom med Hekatompedos, og der spörges, hvilken Betydning der er den oprindelige. Er det fra först af Navnet for hele Templet? Saa maatte vi antage, at allerede det af Perserne brændte Tempel havde heddet saaledes; men Herodot kjender, som ovenfor (S. 207) bemærket, intet saadant Egennavn. Vi maatte fremdeles antage, at det Rum, hvori de optegnede Gjenstande laae, ikke havde havt noget eget Navn, og at man derfor kun i Almindelighed havde sagt om dem, at de vare „i Templet"; men saa havde det dog aabenbart været rimeligere at sige, at de vare „i Opisthodomen", saaledes som man ogsaa senere pleiede (ovfr. S. 209). Det eneste Sandsynlige er, at Parthenon fra först af var Navnet paa Skatkammeret, men meget snart i den almindelige Tale brugtes om hele Templet, ganske ligesom Hekatompedos oprindelig var Cellen, men siden brugtes om hele Templet. Ja selve Benævnelsen *Παρθενών* stemmer daarlig med Böckhs Forklaring; thi efter Analogien af de andre Ord, der endes paa *ών*, skulde det betyde „et Huus for Jomfruer", i Fleertallet[1]), og ikke for den ene guddommelige Jomfru. Det synes ikke synderlig smagfuldt at kalde hendes Tempel saaledes. Et Jomfrubuur er et aflukket Rum, hvortil ingen Fremmed stædes Adgang. Naar Pallas Athene træder frem for sit Folk i al sin Storhed, staaer hun ikke i et saadant Buur. Men jeg kan tænke mig, at man forestillede sig hende trædende frem *foran* sit Huus; jeg kan tænke mig, at Forbundets Penge, der sattes under Gudindens umiddelbare Beskyttelse, sagdes at skulle gjemmes „i hendes Jomfrubuur"; og jeg kan let tænke mig, at dette Navn, Jomfruburet, derfra blev overfört paa hele Templet. Eller have vi maaskee ikke positive Beviser for, at Skatkammeret er blevet kaldet *Παρθενών*? Böckh anförer selv et saadant[2]); i en af de ældste Indskrifter udbetales der Penge

---

[1]) S. Buttmanns Ausführliche griechische Sprachlehre II, S. 327.

[2]) Böckh: Staatshaush. 2te Ausg. I, S. 577. — Den anförte Indskrift staaer i Corp. Inscript. Nr. 145; Lin. 13: *ἐκ τοῦ Παρθενῶνος*. Staatshaush. 2te Ausg. II, S. 68, cf. S. 70, Lin. 25.

„fra Parthenon"; men han henförer ogsaa dette til Rummet umiddelbart omkring Gudebilledet. Altsaa skulde vi ogsaa tænke os Pengekister staaende der! Jeg troer ikke, at nogen af mine Læsere vil følge ham i denne Henseende. Hvad der bevæger ham til at antage dette, er den Betragtning, „at man dog ikke kan forudsætte, at der i samtidige officielle Documenter, hvori man maa antage en fast Terminologie, dog alligevel skulde være brugt to forskjellige Navne, Parthenon og Opisthodomos, om det samme Rum". Men dette skulle vi heller ikke forudsætte. Tværtimod i de samtidige Indskrifter bruges Opisthodomos kun om den bageste Söilehalle, hvor Kasserernes Comptoirer vare, og Parthenon om det indenfor liggende Rum, hvor Pengekisterne og forskjellige af Templets mere eller mindre kostbare Eiendele gjemtes. Först efter den peloponnesiske Krig blev *Παρθενών* i daglig Tale brugt om hele Templet, og *Ὀπισθόδομος* ikke blot om Söilehallen, men og om det indre dertil hörende Rum. At Parthenon i de samtidige Indskrifter er et Magazin, have vi seet; hvad Opisthodomen er, see vi i den bekjendte attiske Folkebeslutning fra Aar 420 om Tilbagebetalingen af de Penge, Staten havde laant fra forskjellige Templer. Der staaer[1]), „at der skulde udvælges Kasserere for disse Penge, til at forvalte dem i Opisthodomen paa Borgen, efter Evne og Samvittighed", og i Indskriften paa Bagsiden af den samme Marmorblok[2]) „at Athenas Penge skulle forvaltes til Höire i Opisthodomen, men de andre Guders til Venstre." Det er aabenbart Comptoirerne, der tales om. Og naar det i den först anförte Indskrift strax efter hedder[3]), „at disse Kasserere skulle aabne og lukke Opisthodomens Dörre, og forsegle dem sammen med Athenas Kasserere", da menes derved rigtignok efter al Sandsynlighed den store Dör, som förer fra Opisthodomen til Skatkammeret, og denne kunde vistnok med Rette kaldes Dörren til Parthenon, men den kan ogsaa meget godt kaldes Opisthodomens Dör. Dette er det eneste sikkre Vidnesbyrd, vi have fra Tiden för Athens Erobring.[4]). Kort efter denne, i Inventariet over Templets Kostbarheder fra Aar 398[5]), finde vi Opisthodomen nævnt som

---

[1]) Böckh, Corp. Inscript. n. 76. Rangabé, Antiquités Helleniques n. 118, Lin. 15 ff. Böckh, Staatshaush. II, S. 203 (54 i 2den Udg.). *Οὗτοι δὲ ταμιευόντων ἐμ πόλει ἐν τῷ Ὀπισθ[οδό]μῳ τὰ τῶν θεῶν χρήματα ὅσα δυνατὸν καὶ ὅσιον.*

[2]) Rangabé, Côté opposée Lin. 22 ff. Böckh, Staatshaush. 2te Ausg. S. 56 ff. *τα[μιευέσθω τὰ μὲν τῆς Ἀθη]ναίας χρήματα [ἐν τῷ] ἐπὶ δεξιὰ τοῦ Ὀπισ[θοδόμου, τὰ δὲ τῶν ἄλλων θ]εῶν ἐν τῷ ἐπ' ἀρ[ιστερ]ά.*

[3]) Lin. 16 f. *καὶ συνανοιγόντων καὶ συγκλειόντων τὰς θύρας τοῦ Ὀπισθοδόμου, καὶ συσσημαινέσθων τοῖς τῶν τῆς Ἀθηναίας ταμίαις.*

[4]) Böckh har rigtignok meent at finde endnu et Sted, nemlig i Udgiftsregnskabet fra Ol. 88,3 — 89,3 = 426 — 22; s. Rangabé Ant. Hell. n. 116-17; Böckh i Abhandlungen d. Kgl. Akademie d. Wissensch. zu Berlin 1846, S. 378 ff., Lin. 19-20. Men hans Supplement *ἐξ Ὀπισθ]οδόμο[υ* er meget tvivlsomt. Det er neppe muligt, at denne Kasse, der jo dog var Hovedkassen, saaledes skulde nævnes et enkelt Sted, som var det noget ganske Særegent, at man tog Pengene af den.

[5]) Böckh, Corp. Inscript. n. 150, Lin. 22 ff.; Staatshaush. II, S. 307 ff. (262 ff. i 2den Udg.).

et Sted, hvor der opbevaredes Klæder, Smykker og allehaande Smaating i Kister. I det bevarede Stykke tælle vi 5 saadanne Kister, men der kan naturligviis have været mange flere. Eet af de optegnede Stykker fandt vi 20 Aar tidligere opbevaret i Parthenon; det er det Elfenbeens-Foderal med Guldbeslag, som Methymnæerne havde indsendt. Der er Intet i Veien for, at dette Stykke kan være blevet flyttet fra Skatkammeret ud i den foranliggende Söilehalle; men jeg vover heller ikke at nægte Muligheden af, at man allerede den Gang har indbefattet Skatkammeret med under Navnet Ὀπισθόδομος. I intet af begge Tilfælde beviser dette Noget imod den sikkre Terminologie i de 20 Aar ældre Indskrifter.

Betragte vi dette storartede Tempel nærmere, er Indretningen af alle de ydre Dele, Peristylen, Pronaos, Opisthodomen, ja selv af Skatkammeret, ganske klar; men desto mere tvivlsom synes Indretningen af den vigtigste Deel, Cellen. Hine Dele ere nogenlunde bevarede; denne er aldeles ödelagt, og kun nogle sparsomme Spor, som med Flid maae opsöges, minde om det Oprindelige. De Beskrivelser, vi have af Templets Udseende för Bombardementet 1687, hidröre ikke fra Oldtiden, men fra Middelalderen eller den nyere Tid, da Templet var forandret til en christelig Kirke, og dermed var blevet til noget heelt Forskjelligt. Det er en Vildfarelse, naar man har troet at kunne benytte dem til at give et Billede af det gamle Hekatompedos. Dette er imidlertid langt fra almindelig erkjendt. Vi nödes derfor til at kaste et Blik paa Templets Historie, et Emne, der ogsaa i og for sig frembyder ikke ringe Interesse.

Da Hedenskabet aflöstes af Christendommen, blev Parthenon, ligesom alle andre nogenlunde anselige Templer, forvandlet til en christelig Kirke. Dette kan være skeet i det 5te Aarh., men det kan ogsaa være skeet senere. Den græske Archæolog Pittakis[1]) beretter, at der för Frihedskrigen stod följende Indskrift paa den sydlige Muur:

ΧΛ′ ΜΕΤΑΤΟCΩΤΗΡΙΟΝΕΤΟCΕΓΚΑΙ
ΝΙΑCΘΗΟΝΑΟCΟΥΤΟCΤΗCΑΓΙΑC
CΟΦΙΑC,

d. e. „Aar 630 efter Frelsens Aar blev dette Tempel fornyet for den hellige Viisdom“. Indskriften existerer ikke mere, og man har opkastet Tvivl om dens Ægthed[2]); den er imidlertid ikke det eneste Vidnesbyrd om, at Kirkens oprindelige Navn var Agia Sophia; det Samme beretter Pater Babin i det 17de Aarhundrede[3]). Men

[1]) Pittakis, Anciennes Athènes p. 387, citeret af Beulé, Acropole d'Athènes I, p. 58, o. A.

[2]) Navnlig Bursian i Rheinisches Museum, Neue Folge X, S. 478.

[3]) S. Laborde Athènes aux XVe, XVIe, XVIIe siècles I, p. 196: Je ne suis entré que dans une des Mosquées d'Athènes, laquelle à été premierement un Temple bâty par les Gentils à l'honneur de la Deesse *Pallas,* avant la venue du fils de Dieu, et en suite dedié par les Chrêtiens à la *Sagesse éternelle.*

„den hellige Viisdom“ er i Tidens Löb bleven fortrængt af „Vor Frue“, der udöver et lige saa uindskrænket Herredömme over den græske, som over den latinske Kirke, og alle de andre Forfattere, der omtale denne Bygning, som bestandig vedblev at være Athens stolteste Monument, kalde den „Gudmoders“ eller „den allerhelligste Jomfrues“ Tempel (ὁ ναὸς τῆς Θεομήτορος eller τῆς Παναγίας). Efter Tyrkernes Erobring blev Kirken gjort til en Moskee. Mohammedanerne bare sig ad her paa samme Maade som ved Sophia-Kirken i Konstantinopel; de toge det herlige Tempel som det var, og indlode sig ikke paa nogen Ombygning. De bortfjernede hvad der nödvendig maatte fjernes; de overkalkede de christelige Malerier og Mosaikker; de tilmurede Reliquienischerne; de borttoge Skillevæggen imellem Kirken og Choret (Ikonostasis); de borttoge Altaret, men de rörte ikke Marmortrinene, hvorpaa det stod, eller Tabernaklet, der var opfört derover; Spon og Wheler saae endnu dettes 4 Porpyrsöiler med korinthiske Kapitæler, og Himmelen med Vor Frues Billede i Mosaik. Saa tolerante vare de i Bibeholdelsen af det Gamle. De tilföiede de enkelte nye Indretninger, som den mohammedanske Gudstjeneste krævede, den lille Nische, hvori Koranen lægges (Mihrab), der skal vende imod Mekka, d. e. i nærværende Tilfælde imod S. O.; foruden Prædikestolen, som blev bevaret, tilföiede de en ny Læsepult paa den modsatte Side; endelig tilföiede de en Minaré. Denne staaer endnu i det sydvestlige Hjörne af Opisthodomen, og ad dens Vindeltrappe stiger man endnu i al Magelighed op til Templets vestlige Gavl; men for Resten blev Alt, hvad der tilhörte Kirken eller Moskeen, ödelagt ved Venetianernes Bombardement d. 28 Sept. 1687. Tyrkerne havde ikke blot, som sædvanligt, gjemt deres Kostbarheder i Moskeen, men de havde ogsaa samlet et Forraad af Krudt der. En Bombe faldt ned i det, og Templet var en Ruin, hvoraf kun Endestykkerne endnu stode som Minder om hvad det havde været. Det kunde ikke falde Tyrkerne ind at gjenopföre det i sin gamle Skikkelse. Jeg vil ikke tale om, at de ikke havde Kræfter til at udföre et saa mægtigt Arbeide; men de kunde ei engang have Lyst dertil, eller finde det stemmende med deres egen Religions Fordringer. Da den pragtfulde Kirke stod der i al sin Glands, havde de ladet den staae som den var; men, skulde der opföres en ny Bygning, maatte denne orienteres paa mahommedansk Viis; man kunde ikke som för hjælpe sig med at skjære et Hjörne skjævt af; hele Bygningen maatte vende mod S. O. Saaledes opförte Tyrkerne en lille mohammedansk Moskee midt inde imellem Ruinerne af den gamle Tempelcelle. Den er afsat paa Planen hos Stuart og afbildet med paa hans Prospect af Parthenon[1]); den er omtalt hos flere Forfattere; thi den stod paa sin Plads lige indtil 1843. Da först blev den nedbrudt, og Iktinos' Tempel skjultes ikke mere af fremmede Bygninger, men kun af sine egne kolossale Ruiner.

---

[1]) Stuart, Antiquities of Athens, Vol. II, P. V og Vol. II, Chapt. I, Pl. 1.

Iblandt de Forfattere, der have omtalt og beskrevet Kirken eller Moskeen, maae vi först anföre en ubekjendt Græker fra det 15de Aarh., som har forfattet en kort Beskrivelse af Athen, der bevares i det keiserlige Bibliothek i Wien under Titelen: *τὰ θέατρα καὶ διδασκαλεῖα τῶν Ἀθηνῶν*[1]). I den sidste Paragraph omtaler han „Guds Moders Tempel, som Apollos og Eulogios opförte for den ukjendte Guddom". Man seer, den historiske Overleverings Traad er afskaaret; de forvirrede Sagn, der fortaltes iblandt det uvidende Folk, hentede al deres Næring fra det Nye Testamente. Saa nær det derfor ligger at tænke sig, at de to nævnte Bygmestere kunde være dem, der havde indrettet Templet til en christelig Kirke, tör vi dog ikke vove at opbygge nogensomhelst Gisning paa et saa falsk Grundlag. Vi ville skjænke Forfatteren al hans historiske Lærdom, og kun lytte til hans Beskrivelse af hvad han saae med sine egne Öine. Han taler om Templets Störrelse, om dets herlige Marmor, om Stenenes udmærkede Sammenföining, om de store Söiler. Alt dette see vi endnu idag og kjende det nok saa godt som han. Dernæst beskriver han det Indre, og giver os en Forestilling om noget saare Pragtfuldt; men her er han desværre næsten uforstaaelig, hvorfor Skylden deels falder paa ham selv, deels paa Afskriveren. Zygomalas[2]) og de Andre, der i den nærmest följende Tid omtale Templet, dvæle kun ved dets Ydre. Det Samme gjælder ogsaa tildeels om den franske Jesuit, Pater Babin[3]), som i Aaret 1672 forfattede en Beskrivelse af Athen til Abbé Pecoil, der var Skriftefader hos Ludvig den Fjortendes Gesandt i Konstantinopel, Marquien af Nointel. Man har beklaget, at denne fortræffelige Forfatter, der i mange Aar havde opholdt sig i Athen, og hvis Kundskab til Sagen var forbundet med et saa klart Öie og saa sundt Omdömme, ikke har dvælet længere ved Kirkens Indre; men havde man læst hans Skrift med större Nöiagtighed, vilde man have seet, at han havde gode Grunde dertil, og at han i Virkeligheden giver os Alt, hvad vi behöve. Man har sögt at finde Erstatning hos Italieneren Cornelio Magni, der var Attaché ved det samme franske Gesandtskab; men han forfattede sin Beskrivelse af Athen först tyve Aar efter sit Ophold der[4]), og er derfor, som man maatte vente, baade fattig og upaalidelig. De Förste, der give os en tydeligere Beskrivelse af Kirkens Indre, ere Spon og Wheler[5]), som besögte Athen i Forening Aar 1675.

---

[1]) *Annonymus Viennensis,* först udgivet af Ross 1840 i Wiener Jahrbücher der Literatur, 90 Bd., og paa ny i hans Archäologische Aufsätze S. 253; senere af Laborde, Athènes aux XVe, XVIe et XVIIe siècles, Vol. I, p. 17 ff., med et fuldstændigt Facsimile af Haandskriftet.

[2]) *Theodoros Zygomalas,* Protonotarius ved Metropolitankirken i Konstantinopel, er Forfatter til et Brev, som Martinus Crusius udgav 1584 i sin Turcogræcia, Lib. VII, Cap. 10. S. Laborde Athènes I, p. 55 f.

[3]) *Babins* Brev blev udgivet af Spon i hans Relation d'Athènes 1674. Det er paa uy udgivet af Ross i Hellenica S. 75 ff. og af Laborde, Athènes I, p. 185 ff. Parthenon omtales p. 196 ff.

[4]) S. Laborde, Athènes II, p. 108 f.

[5]) Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, fait es années 1675 et 1676 par *Jacob Spon,* docteur medecin aggregé à Lyon, et *George Wheler,* Gentilhomme Anglois. Lyon 1678, 3 Bind, 8vo.

Deres Beskrivelse er rigtignok noget vildledende, fordi de gik ud fra den falske Forudsætning, at de saae Bygningen i dens oprindelige Skikkelse og ikke i en heelt omvendt og ombygget Form; men naar man læser dem med Kritik og seer bort fra de forkeerte Benævnelser og vrange Slutninger, der følge af hiin Grundvildfarelse, er man dog i Stand til at danne sig et taaleligt Billede af Kirken. Spon var en lærd Mand for sin Tid, men han havde ikke lagt Mærke til den Hovedforskjel imellem det hedenske Tempel og den christelige Kirke, at hiint skulde have sin Indgang fra Öst af, hvorimod denne skulde have sin fra Vest, saa at man, naar man indrettede et Tempel til Kirke, altid var nödt til at vende det Hele om, og gjöre Bagsiden til Forside. Derfor meente han, og Wheler med ham, at see Athenas Födsel afbildet over den vestlige Gavl i Stedet for over den östlige; derfor kaldte de det gamle Skatkammer for Pronaos, og de havde ingen Ahnelse om, at den store Dör, hvorigjennem de traadte ind i Kirkens Hoveddeel, ikke var antik, eller om, at hele denne Deel af Templet overhovedet var aldeles ombygget. De indsaae nok, at Chornischen var opfört af de Christne, og at den gjennemsigtige Marmorplade over samme, der gjorde Tjeneste som Vindue, og kastede hiint vidunderlige röde Skjær ind i Kirken, skrev sig fra samme Tid; men for Resten antoge de, at baade Söilerne og Loftet var, som Iktinos havde villet. De fleste af disse Vildfarelser ere nutildags almindelig erkjendte; kun den sidste har endnu sine Tilhængere. Og dog er den ikke mindre öiensynlig end hine. Jo mere vore Forestillinger om de græske Templer klare sig, desto mere ville vi see, at der behövedes andre Forandringer, naar man vilde gjöre Kirker af dem, end den blotte Omskiften af For og Bag. Det er værdt at lægge Mærke til, at de nyere Lærde, om de endog dele Spons Vildfarelse i denne Henseende, dog ikke have samme Mod som han til at uddrage de nödvendige Consequentser deraf. Kirken var, som han saae den, temmelig mörk, ligesom de fleste græske Kirker; det eneste Lys, den modtog, kom igjennem det ovenfor omtalte Vindue over Choret. Dette var imidlertid först anlagt af de Christne; det hedenske Tempel havde altsaa, sluttede han, været ganske mörkt. Men dette undrede ham slet ikke; det vilde tvertimod have undret ham, om han havde seet Vinduer her; thi han var saa overbeviist om, at de Gamles Templer i Regelen havde været mörke, at han selv antog Aabningen i Kuppelen paa Agrippas Pantheon for at hidröre fra den Tid, da den blev indrettet til Kirke. Han meente, at Mörket havde noget Höitideligt og Ærefrygtindgydende ved sig, og at Lampeskinnet havde egnet sig særdeles for Grækernes Fester. Dette var conseqvent; men jeg tvivler paa, at disse Meninger nutildags deles af Nogen. Phidias' chryselephantine Statuer kunne ikke have været udförte for at staae i Mörke, eller rettere, de kunde slet ikke blive til, hvis Templet ikke var tilbörlig

---

Parthenon er omtalt Tom. II, p. 142 ff. — A Journal into Greece, by *George Wheler*, Esq., in company of Dr. *Spon* of Lyons. London 1682. Fol. Parthenon er omtalt p. 360 ff.

oplyst, thi de ere naturligviis udförte paa Stedet selv. Dette er ogsaa erkjendt af Ross, der dog kommer Spon nærmere end nogen Anden. Han antager rigtignok, at Cellen ikke har modtaget andet Lys, end det, der faldt ind igjennem Dörren fra Pronaos, men han har den faste Tro, at dette 100 Fod dybe Rum virkelig kunde oplyses tilstrækkeligt paa en saadan Maade, Noget, han neppe vil faae nogen forstandig Læser til at indrömme, trods alle de Beregninger, han anstiller. Skulde Nogen behöve en udförligere Gjendrivelse deraf, ville vi henvise ham til Böttichers Modskrift[1]). Det kan ikke nægtes, at hvis det samme Tag, der dækkede Kirken, ogsaa havde dækket den gamle Hekatompedos, havde denne været saare mörk, og, vil man ikke antage det Sidste, maa man ogsaa benægte det Förste. Men en nærmere Betragtning af Kirkens Indre vil give os positive Beviser for, at der er foregaaet en fuldstændig Ombygning.

„Inde i Templet", fortæller Spon, „seer man heelt omkring Rummet to Rækker Marmorsöiler, der danne et Slags Gallerie. Der ere 23 foroven og 22 forneden, thi man har ingen sat foran Dörren, for ikke at spærre Adgangen".[2]) Udtrykket „heelt omkring" er unöiagtigt; thi Söilegangen gik kun langs med de tre Sider af Moskeen. Imellem de to östligste Söiler havde den brogede Ikonostasis med sine pragtfulde Jaspissöiler strakt sig; Tyrkerne, der borttoge denne, satte naturligviis intet Söilegallerie i Stedet, men lod Rummet aabne sig frit lige til den östlige Ende. Stuart var desværre ikke i Stand til at optage nogen nöiagtig Plan af Cellen, thi en stor Deel af den var dækket af den Moskee, man havde opfört inden i den. Han udmaalte og afsatte de Söilebaser, der laae udenfor Moskeen, og udförte det Övrige efter de af ham antagne Symmetriens Love. Han antog, at Fordybningen i Cellens Midte var lige langt fjernet fra alle 4 Vægge, og förte i Overeensstemmelse dermed Söilegangen omkring ogsaa paa den 4de (östlige) Side. Derved fik han imidlertid ikke, som Spon tæller, 22, men 26 Söiler. Feilen ligger hos Stuart; de 4 östlige Söiler, som han afsætter paa sin Plan[3]), have aldrig været der. Ligesom man ikke kan bebreide den fortjente engelske Architekt denne Feil, der kun havde sin Grund i det mangelfulde Materiale, lige saa lidt kan man undre sig over, at han ansaae de ioniske eller korinthiske Baser, han forefandt, for de oprindelige. Ingen nærede nogen Tvivl i denne Henseende, för Moskeen blev nedbrudt, og det viste sig, at det var ikke saa. Ved Siden af de ioniske Baser opdagede man nemlig hist og her paa Marmorgulvet Spor af

---

[1]) C. Böttticher: Die Hypäthraltempel auf Grund des Vitruvischen Zeugnisses, gegen Prof. Dr. L. Ross. 1847. 4to, navnlig S. 52 ff.

[2]) Spon II, p. 155: Au dedans de ce Temple on void tout autour deux rangs de colonnes de marbre, qui font une manière de gallerie. Il y en a 23 en haut et 22 en bas, parce qu'on n'en a pas mis devant la porte, pour ne pas embarasser le passage." Laborde, som anförer dette Sted II, p. 11, tilföier, at den sidste Bemærkning indeholder en Feil, som er en Følge af Forf.s Grundvildfarelse om Parthenons Orientering. Tvertimod den er saa rigtig og nöiagtig som muligt.

[3]) Stuart: Vol. II, Chapt. 1, Pl. 2.

ældre, doriske Söiler [1]). Det var kun hist og her, at Riflernes Contourer viste sig, men det var mere end tilstrækkeligt til at vise, at Cellen oprindelig havde havt doriske Söiler, og det Indre af Hekatompedos baaret den samme Charakteer, som det Ydre; det var nok til at bestemme, at der vare 9 Söiler i hver Række, at deres Gjennemsnit belöb sig til 3,656 engl. Fod, og Afstanden imellem deres Midtpunkter til 8,56, samt at de kun havde havt 16 Rifler hver. I Overeensstemmelse med det ringe Antal Rifler tör vi neppe tillægge dem en större Höide end $5\frac{1}{2}$ Gange det nederste Gjennemsnit. Söilernes Höide vilde da blive 20,108 engl. Fod, d. e. ikke engang den halve Höide af Cellen. Der har altsaa været endnu en Række Söiler ovenpaa, saaledes som vi see i det store Tempel i Pæstum, som vi af Pausanias vide, at det var Tilfældet i Zeus-Templet i Olympia [2]), og som vi læse hos Vitruv, at det var i alle hypæthrale Templer. [3])

Skjöndt det saaledes först er Opdagelsen af de oprindelige Söilers Spor, der har givet et sikkert Udgangspunkt for Templets Restauration, er det dog langtfra, at denne Opdagelse er benyttet tilbörligt. Der er vel Ingen mere, der tvivler om, at de oprindelige Söiler vare doriske; men Mange kunne dog ikke rive sig lös fra den Tanke, at Spon og Wheler have seet Templet med dets oprindelige Söiler. Saaledes Beulé [4]), der mener, at de ioniske Baser, som nu sees, ere opsatte efter Explosionen 1687, da man vilde gjenopreise den ödelagte Moskee. Men vi have jo ovenfor seet, at Tyrkerne foretrak at opbygge en mindre Moskee paa en Deel af det ödelagte Tempels Grund. At Parthenon ikke blev restaureret efter 1687, maa gjælde som en historisk Kjendsgjerning, saalænge indtil Nogen kan eftervise et nyt Bombardement, der har ödelagt denne nye Moskee og gjort Opförelsen af en tredie nödvendig. Og hvorpaa stötter man denne forunderlige Mening? Paa Cornelio Magni, der fortæller, at han saae doriske Söiler inde i Templet. [5]) Men vi have allerede gjort opmærksom paa, at denne Forfatter er saare upaalidelig. Her har han aabenbart husket feil; thi vi have ældre og sikkrere Vidnesbyrd om, at Kirkens Söiler ikke vare doriske. Anonymus Viennensis [6]) fortæller, „at Söilernes Hoveder vare udskaarne i Form af Palmer“, og tilföier, „at de vare omgjorte“, saa at ei engang han har troet, at de stode

---

[1]) S. Kunstblatt 1843, Nr. 12. Söilerne ere rigtigt afsatte paa Paccards Plan i Beulés Acropole II og hos Penrose.

[2]) Pausan. V, 10, 3 (10): *Ἑστήκασι δὲ καὶ ἐντὸς τοῦ ναοῦ κίονες, καὶ στοαί τε ἔνδον ὑπερῳοι, καὶ πρόσοδος δι' αὐτῶν ἐπὶ τὸ ἄγαλμά ἐστι.*

[3]) Vitruv III, 2, 8: Hypæthros — habet — interiore parte columnas in altitudine duplices, remotas a parietibus ad circuitionem, ut porticus peristyliorum.

[4]) Beulé, Acropole II, p. 38 ff.

[5]) Cornelio Magni p. 63: Dividesi il tempio interiore in tre navi: le due collaterali assai anguste, quella di mezzo ampiissima, spartite da colonne. Gli architravi e capitelli risaltano in ordine dorico.

[6]) Anonym. Viennensis 11. *Κεφαλαὶ δὲ τῶν κιόνων κεκολαμμέναι διὰ γλυφῆς σιδήρου εἰς σχῆμα φοίνικος· εἰσὶ δὲ μεταπεποιημέναι.*

der i deres oprindelige Skikkelse. Hertil kommer, at et af disse Kapitæler skal være fundet mellem Templets Ruiner.[1])

Men, har man taget de gamle Söiler bort og sat nye i Stedet, har man naturligviis ogsaa lagt et nyt Loft. Ross mener rigtignok det Modsatte[2]). „De Bygmestere", siger han, „som fik det Hverv at omskabe de hedenske Templer i Athen til christelige Kirker, have ikke manglet Mod og Dristighed til at tage de gamle Söiler bort under Loftet, og midlertidig erstatte dem ved Stötter af anden Art". Uden at benægte Muligheden af en saadan Fremgangsmaade, skjöndt denne langt fra er beviist ved hans Henviisning til Ares- (d. e. Theseus-)Templet, hvor man slet ikke har gjort noget Lignende, tör jeg dog tröstig sige, at det er höist usandsynligt. Der findes heller ikke nogen Grund til en saadan Antagelse. Den anonyme Grækers Beskrivelse har endnu Ingen forklaret tilfredsstillende.[3]) Spon og Wheler dvæle ved det herlige, antike, casetterede Marmorloft over Peristylen; men Loftet over Kirken selv omtalte de ikke.[4]) Det synes rigtignok, at de troede, det var antikt; men skulde dette være en Grund for os til at troe det Samme, maatte vi jo ogsaa gjöre Templets Bagside til dets Forside, og Kekrops i den vestlige Gavl til Keiser Hadrian. Pater Babin roser Bygningens prægtige Marmorlofter, og fremhæver især eet „paa Grund af, at det var heelt smykket med ligesaa mange smukke Figurer, som der var Plads til, indgravede i Marmor."[5]) Efter hele Sammenhængen i hans Beskrivelse maa dette enten angaae den ydre Peristyl, eller en af de indre Söilehaller, Pronaos og Opisthodom. Han gaaer derefter over til at omtale det gamle Skatkammer, der for ham er Kirkens Vestibule[6]), og omtaler „dets flade Loft, der ligner et rigt Gulv eller et pragtfuldt tavlet Bræddeloft; thi man seer lange Stykker Marmor, der synes lange og tykke Bjælker,

---

[1]) Allgemeine Bauzeitung 1854, S. 115.

[2]) Ross, Archäologische Aufsätze I, S. 279.

[3]) Anon. Vienn. 11. Fortsættelsen af det nylig anförte Sted: *Καὶ τούτων ὕπερθεν δοκοὶ ἐκ μαρμάρου πεποιημένοι* (γρ. αι) *λευκοῦ τοῖς τείχεσι καὶ τῷ τείχει* (?) *προσκολλώμενοι* (γρ. αι), *πλάκας κεκολαμμένας ὑπεράνωθεν ἔχοντες* (γρ. ἔχουσαι), *καὶ εἰς ὀροφῆς ὁμοίωμα ἡ τούτων ἐπιφαίνεται κόρτωσις.*

[4]) Spon. II, p. 157: „Le couvert du Temple étoit de grandes pierres quarées à compartiment, et l'on en void encore quelques-unes en bas, qui sont tombées". Tydeligere er Wheler p. 364: „This Temple was covered outwardly with great Planks of Stone, of which some are fallen down and are to be seen in the Mosque". Ross (Archäol. Aufsätze S. 278) tilföier rigtignok til Ordet: „outwardly" den Anmærkning: „er meint aber im Innern"; men denne Conjectur forekommer mig mildest talt noget dristig.

[5]) S. Laborde, Athènes I, p. 196 f.: „Entre toutes les voûtes, qui sont de marbre, il y en a une, qui est la plus remarquable, à cause qu'elle est toute ornée d'autant de belles figures gravées sur la marbre qu'elle en peut contenir."

[6]) Smstds. p. 197: „Le vestibule est long de la largeur du Temple et large environ de quatorze pieds, au dessous du quel il y a une longue voûte plate, qui semble estre un riche plancher ou un magnifique lambris; car on y void de longues pièces de marbre, qui soutiennent d'autres grandes pièces de même matière, ornées de diverses figures et personnages de marbre avec un artifice merveilleux."

som bære andre store Stykker af samme Stof, prydede med forskjellige Figurer og Personer i Marmor, udförte med beundringsværdig Konst.“ De sidst omtalte Figurer ere formodentlig Frisen over Opisthodomen; i det Foregaaende gjenkjende vi tydelig Beskrivelsen af det antike Loft; det er saaledes som vi kjende det fra Propylæerne. Ogsaa Spon og Wheler omtale det gamle Loft i dette Rum, og tale om hvorledes en af de lange Loftsbjælker var knækket, og Tyrkerne havde stöttet den ved en plump muret Pille. Hvor Pater Babin kommer til at beskrive den egentlige Kirke[1]), omtaler han ikke Loftet med eet Ord, aabenbart fordi det ikke var antikt; her var ingen lange Marmorbjælker, ingen herlige Relieffer; det var et almindeligt byzantinsk Loft. Strax i Begyndelsen af sin Beskrivelse af Kirken underretter han os om, at det var en treskibet Basilika: „man seer tre Rækker Hvælvinger, som bæres af meget höie Marmorsöiler, nemlig Hovedskibet og de to Sideskibe. Men“, tilföier Babin, „jeg har bemærket, at de indre Mure ikke ere heelt af Marmor, men kun bedækkede med en Skal af store Marmorstykker. Paa nogle Steder i de övre Gallerier ere disse faldne ned, saa at man seer Muurstenene, der vare bedækkede dermed.“[2]) Der staaer det jo med rene Ord, at Kirkens Indre var en byzantinsk Muursteensbygning med Marmorbeklædning.

Dette Vidnesbyrd stemmer saa fortrinligt som muligt med Opdagelsen af de doriske Söilespor under de ioniske Baser. Det er klart, at baade Söilerne og Loftet i den christne Kirke ere blevne heelt nye, og at de Beskrivelser, der gives os af Kirkens indre Indretning, Intet bevise med Hensyn til det helleniske Tempel. Fordi der i Kirken var en stor Dör imellem Forhallen og Hovedkirken, deraf följer ikke, at den samme Dör i Oldtiden forbandt Hekatompedos med Skatkammeret; tvertimod: nu ere alle de Lærde enige om, at denne Dör, hvis plumpe Spor have ridset Marmorgulvet, först skriver sig fra de Christne; den var en nödvendig Betingelse for, at Templet skulde kunne bruges som Kirke. Paa samme Maade sige vi: fordi Kirken havde en Söileomgang langs med de tre Sider, deraf följer ikke, at Hekatompedos havde det; tvertimod: det vil strax vise sig, at den kun har havt to Söilerader langs med de to lange Sider; de 4 vestlige Söiler tilhöre alene den christelige Kirke. Jeg vil i denne Henseende ikke lægge Vægt paa, at her

---

[1]) Smstds. p. 199: „Toutes les beautés de ce Temple que je viens de décrire, sont des ouvrages des anciens Grecs Payens. Les Atheniens ayant embrassé le Christianisme changerent ce Temple de Minerve en une église du vray Dieu etc.

[2]) Laborde, Athènes I, p. 196: „On y void trois rangs de voutes soutenues de fort hautes colomnes de marbre, savoir la nef et les deux aïles. — Mais j'ay pris garde, que ses murailles par dedans sont seulement encroûtées et couvertes de grandes pieces de marbre, qui sont tombées en quelques endroits dans les galeries d'en haut, où l'on void des briques et des pierres, qui étoient couvertes de marbre.“

ingen Spor af de oprindelige Söiler ere fundne[1]); de kunde være afslidte i Tidens Löb; men Sagen er, der k a n ingen have været; Hjörnesöilens Centrum vilde komme i en Afstand fra den nærmeste Söiles af 9,518 engl. Fod, medens Afstanden imellem de andre Söilers Centra kun er 8,56. Et saadant Misforhold er aldeles utænkeligt, og ei engang de Architekter, der indrettede Templet til Kirke og tilföiede de omtalte Hjörnesöiler, have fundet sig deri. Alle Söilerne bleve rykkede en Fod længere mod V., og de nye Söilers Centra kom ikke til at falde sammen med de gamles, men til at ligge i deres Peripherie.[2]) Den franske Architekt Paccard og efter ham Penrose have ogsaa fölt Umuligheden af at anbringe Söiler i Hjörnerne, og i deres Restauration af Templet sat Muurpiller i Stedet. Dette bekræftes ved Betragtningen af Gulvet, der, takket være Stenenes store Tykkelse, endnu for Störstedelen er bevaret. De penteliske Marmorkvadere, hvoraf det bestaaer, ere skaarne med den störste Regelmæssighed, og deres forskjellige Störrelse nöiagtig beregnet efter den forskjellige architektoniske Omgivelse. Et Blik paa Planen viser, hvorledes Söilernes Midtpunkter falde nöiagtig i Beröringslinien imellem to Gulvfliser; men de to yderste Fliser i hver Række ere længere end de andre, og de derefter fölgende ere igjen meget mindre. Grunden til denne Forskjel viser sig, naar man betragter det sydöstlige Hjörne af Bygningen, hvor Muren endnu er bevaret. Man seer der, at en svagt fremspringende Muurpille eller Pilaster har dannet Forbindelsesleddet imellem Söilerækken og Væggen, og at det er i Overeensstemmelse dermed, at Gulvets Mönster er indrettet. Da nu den samme Tegning gjentager sig ved den modsatte Ende af Söilerækken[3]), maae vi selvfölgelig forudsætte en lignende Afslutning paa denne Side, eller antage, at en fremspringende Ante ogsaa her har dannet Overgangen fra Söilerne til Muren. Paccard og Penrose, der gik ud fra den urigtige Forestilling, at den vestlige Söilerække var oprindelig, afsatte paa denne Plads en Muurpille med dobbelt Front, eller en Dobbelt-Ante. Der fremkom derved en Söilegang med firkantede Piller paa Hjörnerne. Noget som savner al Analogie i den ægte græske Bygningskonst og kun synes at höre hjemme i Ægypten.[4]) Hvorfor gaaer man ikke hellere til det analoge helleniske Exempel, vi have, det store Tempel i Selinus?[5]) Denne Bygning er formodentlig samtidig med

---

[1]) Cockerel angav rigtignok at have fundet Spor af den sydvestlige Hjörnesöile, men da han ikke havde nogen Ahnelse om de oprindelige Söiler, maa det naturligviis have været en ionisk Basis ligesom de andre, og have tilhört den christne Ombygning, hvis det ikke er en reen Feiltagelse, som der er Grund til at antage, da netop dette Stykke af Gulvet er forstyrret, s. Penrose Pl. 3.

[2]) S. Penrose Pl. 3.

[3]) I det nordvestlige Hjörne er Gulvet aldeles fuldstændig bevaret.

[4]) S. det vestlige Tempel paa Philæ: Expédition de l'Egypte I, Pl. 20 Guhl u. Caspar, Denkmäler der Kunst I, A, Taf. 4, Nr. 17.

[5]) Serra di Falco, Antichità della Sicilia II, Tab. 21 ff.

eller lidt yngre end Parthenon. Ogsaa i denne finde vi to Rader Söiler, der löbe paa langs igjennem Cellen, indtil de möde de fremspringende Mure, der danne det Kapel (Ædicula, ἔδος), hvori Gudebilledet har staaet. Dette Kapel er dybere og smallere, det er mere lukket end den tilsvarende Plads i Hekatompedos imellem de to fremspringende Mure eller Anter, der danne Söileradernes Afslutning imod Vest; men i Hovedsagen er det det samme Motiv: Kapellet med Gudebilledet er anbragt ligefor Hovedindgangen i Flugt med det brede Midtskib, til Höire og Venstre de smallere Sideskibe. Dette har ogsaa Böttticher indseet, hvis Restauration af Parthenon i denne Henseende virkelig har truffet det Rette.[1]) Det maa indrömmes, at Gulvet ingen Spor viser hverken af Fodstykket til Statuen eller af de to Mure, der sprang frem paa begge Sider af den; og medens den sydlige Muurs Plads er forstyrret, ligge de Stene, hvorpaa den nordlige Muur og hvorpaa Statuen selv stod, endnu paa deres Plads. Men man finder jo heller ingen Spor af de 4 Söiler, man har antaget her, og Noget maa der dog have været. Man betænke, hvor mange Millioner Födder der i Aarhundredernes Löb ere gaaede over disse Stene, og man vil neppe undre sig over, at saadanne Spor kunne være slidte af.

Det vil vistnok heller ikke være muligt i noget antikt Tempel at eftervise en Söileomgang som den her antagne. Söilegangen omkring Hypæthren i Didymæet ved Milet[2]) ligger ikke i Cellen selv, men foran denne, og hvad Templet ved Phigalia angaaer, er det jo nu almindelig anerkjendt, at den antagne korinthiske Söile inderst i Cellen aldrig har existeret. Derimod vil en Anordning som den, vi have antaget af Hekatompedos, ikke blot kunne forsvares ved det selinuntiske Tempel, men ogsaa ved mange andre Analogier, eller rettere ved alle de Templer, hvor Cellens Indre ikke er aldeles forstyrret. Det eneste Sted, hvor Cellen er nogenlunde bevaret, er i nysnævnte Tempel ved Phigalia, et Værk af den samme Iktinos, som opförte Parthenon. Ogsaa her strække de to Söilerader sig kun langs med de to Længdesider; imod V., hvor Gudebilledet stod, var der ingen Söiler. Da Templet var saa lille, fandt man det ikke hensigtsmæssigt at danne Sideskibe eller Gange bagved Söilerne. Disse staae meget nær ved Murene, og ere forbundne med dem ved smaa Mellemvægge. Den skraae Retning, som de to sidste af disse Mellemvægge have faaet, har aabenbart til Hensigt at gjöre den bageste Deel af Cellen til et Kapel for Guden, i Flugt med Midtskibet. Et andet samtidigt eller lidt ældre Tempel, Zeus-Templet i Olympia, er större, og har formodentlig havt den selvsamme Indretning som Parthenon. Der, vide vi[3]), at Söilerækkerne i Cellen dannede to Sideskibe

---

[1]) Böttticher, Tektonik der Hellenen Pl. 22, Nr. 2.
[2]) S. Texier, L'Asie Mineure Pl. 138.
[3]) Pausan. V, 10, 3 (10). S. ovfr. S. 222.

med Gallerier ovenpaa. Vi vide, at Gulvet foran Gudebilledet var af sort Marmor[1]), og ved Udgravningerne paa Stedet ere Levninger af dette sorte Marmorgulv forefundne langt tilbage i Midtskibet.[2]) Disse ere, saavidt mig bekjendt, de eneste ægte helleniske Exempler, der ere saa godt bevarede, at de kunne afgive noget Vidnesbyrd i denne Henseende; thi det saakaldte Hercules-Tempel i Agrigent[3]) viser rigtignok en lignende Anordning af Gudebilledets Plads; men det er en romersk Restauration. Det Samme kunde man sige om Jupiters-Templet paa Forum i Pompeii.[4]) Men hvorfor skulde vi ikke kunne benytte ogsaa disse Exempler? Romernes Cultus og Tempel-Indretning afveg vistnok i flere Stykker fra Grækernes; men i det Hele viser den sig dog som saare beslægtet og eensartet dermed, saa at Ingen falder paa at antage nogen Forskjel, hvor vi ikke have Efterretninger om en saadan. Vilde vi derfor beraabe os paa romerske Exempler, kunde vi anføre alle de pompeianske Templer; vi kunde anføre Templet i Ostia, det saakaldte Jupiter-Tempel i Baalbek[5]) o. m. fl. Og hvad er ogsaa naturligere, end at Guden har sin Plads inderst i Cellen? Han skal beherske hele dette Rum, der kun er blevet til for hans Skyld. Hans Tilbedere, der nærme sig til ham, skulle see hans Ansigt; bagved hans Ryg har Ingen af dem Noget at gjöre.

Denne Sag var vist heller ikke nogensinde blevet draget i Tvivl, hvis der ikke havde dannet sig det Sagn, at man i Parthenon havde fundet Pladsen, hvor Phidias' chryselephantine Billede havde staaet, ikke inderst i Cellen, men nærmere ved Midten. Dette Sagn skriver sig, som det synes, fra Cockerel, der paa sin Plan[6]) afsatte en saadan Plads i Templets Midtrum. Han aftegnede den som en ligesidet Firkant; men dette er urigtigt; den er næsten $2\frac{1}{2}$ Gang saa lang som den er bred. Cockerels Feil finder en Undskyldning i, at Störstedelen af denne Plads dengang var skjult af Moskeen; men efter at denne er ryddet bort og den omtalte Plads er bleven aftegnet nöiagtig[7]), burde hiin Vildfarelse med det Samme være forsvundet. Den midterste Deel af Cellen ligger, som bekjendt, en god Tomme lavere end de 15 F. brede Sideskibe mod N. og S. og det lige saa brede Rum imod V. Det er i den bageste Halvdeel af det saaledes fordybede Midtrum, at Marmorgulvet afbry-

---

[1]) Pausan. V, 11, 5 (10): *Ὅσον δὲ τοῦ ἐδάφους ἐστὶν ἔμπροσθεν τοῦ ἀγάλματος, τοῦτο οὐ λευκῷ, μέλανι δὲ κατεσκεύασται τῷ λίθῳ.*

[2]) S. Expedition de Morée I. Pl. 62, A.

[3]) Serra di Falco, Antichità d. Sicilia III, Pl. 16.

[4]) Overbeck, Pompeii S. 75.

[5]) S. Casas, Voyage pittoresque de la Syrie II, Nr. 27.

[6]) Bröndsted, Voyages et Recherches dans la Grèce II, p. 133, Pl. XXXVIII.

[7]) S. mit Program de Parthenone ejusque partibus, og Planerne hos Paccard og Penrose. Et mærkværdigt Exempel paa hvor fast de gamle Feil hænge, giver Beulé, der har den rigtige Tegning paa den specielle Plan af Parthenon, men endnu har bibeholdt den urigtige paa Planen af hele Akropolis.

des ved en paatværs for Indgangen liggende rectangulær Plads, som har en Længde af 6,52 Metres og en Bredde af 2,63. Denne Plads er kun brolagt med simple Sandsteen, saa at det er klart, at den har været dækket ved en Forhöining af en eller anden Art. Man har antaget, at det var Fodstykket for Gudindens Statue; men en Bredde af 8 Fod er neppe tilstrækkelig til et Fodstykke for en 39 F. höi Statue, og en Længde af 21 F. er aldeles uforholdsmæssig. Man mener, at Athenabilledet med Slangen paa den ene Side og Skjoldet paa den anden har havt en större Udstrækning i Bredden end i Dybden. Det er muligt, skjöndt jeg seer ingen bestemt Grund hertil; men Forholdet kan ikke have været $2\frac{1}{2} : 1$. Phidias kan ikke have gjort en saa reliefagtig Composition til en fritstaaende Statue, især naar den ei engang skulde staae med Ryggen imod en Muur, men, som man med det Samme antager, midt i Cellen, omgivet af en Söilegang. Böttichers Formodning, at det skulde være et saakaldet Bema, er ovenfor gjendrevet.[1]) Det har aabenbart været et **Alter.** Vistnok fandtes Altrene i Almindelighed foran Templerne, og mange af dem havde en saadan Störrelse, at der slet ikke kunde være Tale om at indeslutte dem i Huse; men dette hindrer ikke, at der ogsaa kunde staae Altere inde i Templerne. Alteret er et nödvendigt Complement til Gudebilledet; man opreiser Gudernes Statuer for at vise dem Ære og Dyrkelse, og Bordet, hvorpaa man fremlægger de hellige Gaver, kan altsaa ikke undværes. Dets rette Plads er umiddelbart foran Gudebilledet, og mangfoldige Afbildninger paa antike Reliefer og Vaser anskueliggjöre os dette Forhold. Derfor hedder det ogsaa hos Vitruv, at Alteret altid skal være lavere end Gudebilledet, der staaer bag ved det.[2]) Og dette er ingenlunde alene at forstaae om Altere udenfor Templerne. Det var ikke blot i Salomons Tempel, at Rögofferalteret havde sin Plads i det Hellige selv; det Samme fandt Sted i mangfoldige græske Templer. Jeg kunde i denne Henseende anföre et Par Afbildninger paa Mönter fra Caracallas Tid, hvor det brændende Alter ganske aabenbart staaer inde i Templet[3]); men man kunde maaskee indvende, at ogsaa disse tilhöre Orienten, thi de ere slaaede i den syriske Stad Tripolis. Derimod vil Ingen kunne bortraisonnere den Kjendsgjerning, at der fandtes et Alter inde i Zeus-Templet i Olympia; Pausanias siger det med rene Ord[4]), og han anförer det ikke som en Særegenhed; han kommer kun leilighedsviis til at nævne det som noget ganske Almindeligt. Et saadant Alter har upaatvivlelig dækket den Plads i Hekatompedos, hvor Marmorgulvet afbrydes af Sandste-

---

[1]) S. Side 200.

[2]) Vitruv IV, 8: Aræ spectent ad orientem et semper inferiores sint collocatæ, quam simulacra, quæ fuerint in æde.

[3]) Annales de l'Institut archéologique T. XIX (1847) Pl. C, n. 4 og 5.

[4]) Pausan. V, 14, 5 (4): *Θύουσι δὲ Ἑστίᾳ μὲν πρώτῃ, δευτέρῳ δὲ τῷ Ὀλυμπίῳ Διὶ ἰόντες ἐπὶ τὸν βωμὸν τὸν ἐντὸς τοῦ ναοῦ.*

nen. Formen passer ganske dertil. Vi have mange smaa Altere tilbage fra Oldtiden, og finde endnu flere afbildede paa Monumenterne. Vi finde dem baade runde og firkantede, men den almindeligste Form er den rectangulære. Denne Form have næsten alle Altrene foran de pompeianske Templer, saasom foran Fortuna-Templet, Æskulap-Templet, det saakaldte Quirinus-Tempel og Venus-Templet.[1]) Denne Form forudsættes ligefrem i de gamle Forfatteres Beskrivelser af Altere. Saaledes siger Diodor, hvor han omtaler det store Alter, Hiero den Anden opförte i Syrakus i Nærheden af Theatret, at det var en Stadie i Længden og havde en tilsvarende Höide og Bredde[2]), og Pausanias taler i sin Beskrivelse af det store Alter i Olympia om den ene og den anden Side derpaa.[3])

Det vilde ikke være underligt, om de Christnes Iver havde ödelagt alle de opmurede Altere, der fandtes i disse Lande, og om Parthenon paa Grund af Gulvets særegne Beskaffenhed var det eneste Tempel, der havde opbevaret Spor af Alteret. Og dog vilde maaskee endnu eet og andet lignende Exempel kunne findes. Paa Öen Korkyra, i Nærheden af den nuværende Landsby Cadacchio, findes Ruiner af et interessant gammelt Tempel. Ogsaa der finder man paatværs for Indgangen og i en Afstand af over 15 engl. Fod fra Bagvæggen en opmuret Forhöining, 15′ 4″ 5‴ lang, 8′ 1″ 2‴ bred[4]). Railton antog det ligesom de förste Opdagere for et Alter, og Lunzi, der havde nogen Tvivl i denne Henseende, mener kun, at det ikke blot har været et Alter.[5]) Om en dobbelt Bestemmelse kan der sikkert aldrig være Tale; har det været et Alter, har det ikke været Andet. Den ene af de Grunde, han anförer, Tværmuren midt i Bygningen, har en reent constructiv Bestemmelse; det er en Bindemuur imellem de to lange Sider; den anden, at der förer en underjordisk Kanal dertil, maa jeg lade staae ved sit Værd, da jeg ikke selv har været paa Stedet, og Railtons Afbildninger ikke angive nogen saadan Kanal. Jeg vil altsaa indtil Videre antage, at det har været et Alter foran Gudebilledet, og at vi her have et Exempel, der ganske svarer til det Alter i Hekatompedos, som man saa nödig vil troe paa.

Marmorgulvet i Parthenon viser Spor af et Broncegitter baade foran og bagved Alterets Plads[6]). I Nemesis-Templet i Rhamnus, hvor Gulvet er forstyrret paa en eneste

---

[1]) S. Overbeck, Pompeii S. 78, 80, 83, 85.

[2]) Diodor XVI, 83: *τὸ μὲν μῆκος ὢν σταδίου, τὸ δὲ ὕψος καὶ πλάτος ἔχων τούτῳ κατὰ λόγον.*

[3]) Pausan. V, 13, 5 (10): *Ἀναβαθμοὶ δὲ ἐς μὲν τὴν πρόθυσιν ἀνάγουσιν ἐξ ἑκατέρας τῆς πλευρᾶς λίθου πεποιημένοι.* Han angiver kort i Forveien Alterets Omkreds til 125 Fod; man kan tænke sig, at det har været 42 F. langt og 21 F. bredt; dette vil udgjöre 126 F.

[4]) S. Antiquities of Athens etc. by Cockerell, Kinnard, Donaldson, Jenkins and Railton, Chapter IX, Pl. 4 og 8.

[5]) S. den tydske Oversættelse af K. Wagner S. 286: Die Beschaffenheit des Gebäudes in der Mitte der Cella, die Abtheilung desselben, der dazu führende unterirdische Kanal, und die grosse Genauigkeit, womit beide ausgeführt sind — Alles lässt vermuthen, dass jenes Gebäude in der Mitte, nicht blos zu einem Opferaltar bestimmt gewesen sei.

[6]) S Penrose, Principles of Athenian Architecture Pl. 4.

Marmorflise nær, viser denne Spor af et Broncegitter, der paa samme Maade synes at have omgivet en firkantet Gjenstand midt i Cellen[1]). Efter hvad der ovenfor er anfört, er det klart, at dette ikke kan have været Nemesis' Statue, men vel hendes Alter.

Men, har der været et Alter inde i Templet, er dermed ogsaa Spörgsmaalet om Tagbedækningen afgjort. Jeg vil gjerne troe, at det ikke var blodige Offere, men kun Rögelse, der bragtes Gudinden paa dette Alter; men Rögen maatte dog have en Udgang, hvis ikke alle de omgivende Gjenstande skulde blive svärtede af den. Et Alter kan kun staae under aaben Himmel, og Templet har altsaa været hypæthralt. Det Samme följer ogsaa af hele Templets Construction; det var umuligt at oplyse Cellen paa nogen anden Maade.[2]) Hverken Parthenon eller noget andet græsk Tempel har havt Vinduer paa Siderne. De mindre Templer have modtaget deres Lys forfra, igjennem Dörren og igjennem Gittere eller Vinduer ved Siden af denne, saaledes som vi see i Nike-Apteros' Tempel og i Pinakotheket i Propylæerne; men de större Templer, hvor Cellen har havt en betydelig Dybde, maae have været oplyste ovenfra. Dette har sikkert været Tilfældet i alle de Templer, der have Söiler inde i Cellen[3]); hvor disse staae saa nær ved Muren, som i Templet ved Phigalia og i Jupitertemplet i Pompeii, kan det ikke have været deres Bestemmelse at stötte Loftsbjælkerne. Det har endnu sikkrere været Tilfældet, hvor der var et övre Söile-Gallerie eller andet Stokværk, saaledes som vi ovenfor have seet, at der var i Parthenon[4]); man har med Rette bemærket, at det övre Gallerie vilde blive ganske mörkt, hvis det ikke fik Lys fra oven. De nyere Forfattere pleie at kalde alle disse Templer, som fik Lys fra oven, hypæthrale. Benævnelsen er laant fra Vitruv, der rigtignok bruger dette Ord i en mere indskrænket Betydning[5]), nemlig om de allerstörste græske Templer, saasom Olympieet i Athen, Didymæet ved Milet, Solens Tempel ved Baalbek. Men de nyere Forfatteres Udvidelse af Ordets Betydning synes aldeles berettiget, thi i Sagen selv er der kun saare liden Forskjel. Naar en saadan Bygning skal oplyses ovenfra, er der nemlig kun to Tilfælde mulige; enten maa der være en Aabning midt i Taget, eller der maa föres en Væg op over de överste Söiler med Vinduer, hvorigjennem Lyset kan falde ned. Dette sidste Motiv var ikke ukjendt i Oldtiden. Det er paa en saadan Maade, at de store Söilehaller i Ægypten oplyses.[6]) Grækerne optoge

---

[1]) S. Unedited Antiquities of Attica, publ. by the Soc. of Dilettanti, Ch. VI, Pl. 1.

[2]) Smlg. ovfr. S. 220.

[3]) Naturligviis med Undtagelse af de enkelte, der efter gammel religiös Vedtægt kun oplystes ved konstigt Lys, som Athena Polias' Tempel; s. Dansk Maanedskrift 3die Bind, S. 218.

[4]) S. ovfr. S. 222.

[5]) S. mit Program de Parthenone p. 18 ff.

[6]) S. den store Halle i Karnak, Description de l'Egypte III, Pl. 21, og i Osymandyas' Pallads, smstds. II, Pl. 27—29.

det i de saakaldte ægyptiske Sale (Oeci Ægyptii) og i deres Basiliker[1]), men ikke i deres Templer. Enhver, der læser Vitruv igjennem, vil indrömme, at der ikke er Spor af Sligt i hans Fremstilling af Tempelbygningen, men at det fremtræder som noget heelt Nyt ved disse store og pragtfulde Bygninger for den offentlige Samfærsel og den private Selskabelighed; og hvem kan overhovedet tvivle om, at der var en himmelvid Forskjel imellem et Tempel og en Basilika? Og dog er det i den nyeste Tid blevet gjort gjældende i England, at det skulde være paa en saadan Maade, at de Gamles Templer bleve oplyste. Denne Paastand blev fremsat af den geniale Englænder Fergusson[2]), og selv den sindige og grundige Penrose anbefaler hans Lösning af Opgaven som den meest antagelige[3]). Fergussons Fremstilling er, som sædvanligt, original og interessant. Han opförer en Væg eller en Slags Attike over de överste Söiler, og gjennembryder denne med store Vinduer; men han sætter alligevel ikke et forskjelligt Tag over Midtskibet og over Sideskibene; han bibeholder den eensformige Tagflade, der sikkert nok angives ved de tvende Gavle, og förer de omtalte Vinduer i en skraa Retning op igjennem Taget. Med andre Ord, det er en maskeret Basilika: indvendig Basilika, udvendig Tempel. Noget Saadant have Hellenerne aldrig gjort; det stemmer lige saa lidet med Historiens Vidnesbyrd, som med Konstens og Smagens Fordringer. Jeg vil tilföie, at hvis Parthenon havde været indrettet paa en saadan Maade, kunde det ikke falde de Christne ind at underkaste den en fuldstændig Ombygning, inden de benyttede den som Kirke; de kunde bruge den, som den var. Thi man maa ikke troe, at de græske Christne i hine Tider vare bange for at faae Lys ind i deres Kirker. De store Basiliker i Thessaloniki ere lige saa lyse som de italienske, og iblandt de förste Ting, man beundrede ved den nyopförte Sophia-Kirke, var det Hav af Lys, der strömmede ind i den.

Vi maae altsaa vende tilbage til den anden Udvei: Lyset er faldet ind fra en Aabning midt i Taget. Ved Apollotemplet i Delphi finde vi en saadan Aabning omtalt. Da Gallerne vilde angribe den hellige Stad, fortalte Præsterne, at Guden selv var kommen for at forsvare sin Stad; de havde seet ham fare ned i Templet igjennem det aabne Tag.[4]) Det er en naturlig og barnlig Maade at bygge Huse paa, og man finder endnu paa mangt et afsides Sted her i Norden Rögstuer med Lys-Aabning eller Lyre (ljora) i Loftet. Paa en saadan Maade blev den raae, gammeldags Bygning paa Ocha-Bjerget[5]) oplyst, og den romerske Architekturs herligste Mindesmærke, Agrippas Pantheon, oplyses endnu paa samme Viis.

---

[1]) S. Vitruv. VI, 3, 9; smlg. V, 1.
[2]) Fergusson, The true principles of beauty I, p. 387.
[3]) Penrose, Principles of Athenian Architecture p. 11.
[4]) Justin. XXIV, 8: Advenissé Deum, clamant, eumque se vidisse desilientem per culminis aperta fastigia.
[5]) S. Monumenti inediti dell' Instituto III, Pl. 37; s. ovfr. S. 201.

I begge Tilfælde finde vi midt i Loftet en lille Aabning, hvis Form er ligedannet med det hele Rums. Bötticher har meent, at Parthenon var oplyst ved en lignende mindre Aabning, Ὄπαῖον, som han kalder den[1]); men denne lægger han ikke midt i Cellen, men allerforrest. Hans Restauration bliver derved hverken mere sandsynlig eller mere smagfuld end Fergussons, ja snarere mindre, da den mangler al Symmetrie. Her er ikke Spor af den Harmonie imellem det Hele og de enkelte Dele, som vi ere vante til at beundre i den helleniske Konsts Værker. Vi have ovenfor seet, hvorledes selv Gulvflisernes Störrelse var nöiagtig bestemt efter Forskjellen imellem Söiler og Anter: hvor skulde det da være muligt, at en saa vigtig Ting, som Lysaabningen i Taget, ikke skulde have udövet mindste Indflydelse paa Cellens övrige Architektur? hvor skulde det være muligt, at den forreste Trediedeel af et aldeles eensartet architektonisk Rum skulde være ubedækket, medens de bageste to Trediedele vare under Tag? Sandelig, en saadan Forskjel maatte have afspeilet sig ikke blot paa Gulvet, men ogsaa i Murene og Söilerne, der bare Taget. Vi behöve ei engang at beraabe os paa, hvad der tidligere er beviist om Alterets Plads; et eneste Blik paa Bygningen er tilstrækkeligt til at vise, at hele det midterste, fordybede Rum har været eet foroven, ligesom det er forneden, eller, med andre Ord, at det har været heelt under aaben Himmel. Tempelcellen er altsaa ikke at sammenligne med Agrippas Pantheon, eller med de ældgamle Huse med Lyrer i Loftet, men med de pragtfulde Atrier eller Cavædier, som vi kjende saa godt fra Pompeii og fra de etruriske Grave, og som sikkert ligesaa fuldt fandtes i Hellas, og det formodentlig allerede fra Homers Dage; thi hans αἴθουσαι ere vel ikke Andet. I vort Klima vilde man kalde sligt et Rum en Gaard; Sydeuropas Beboere i Oldtiden kaldte det en Sal. Der pleiede man at modtage de Fremmede, der kom for at gjöre deres Opvartning eller aflægge Besög. Romernes Atrium har brede Sidegange og et lille aabent Rum i Midten; Grækerens bliver til en stor Peristyl, hvor man spadserer op og ned ad Gangene, der omgive den aabne Plads, saaledes som Kallias og hans Gjæster gjöre i Platos Protagoras. I Gudernes Templer beholdt man den aflange Form, man engang havde fundet hensigtsmæssig[2]); men Söilegangene gaae ikke heelt rundt; de strække sig kun langs med de to lange Sider, henimod Gudens Statue, der forbeholder sig selv den inderste Plads lige over for Indgangen.

Man har indvendt, at en saadan Aabning ogsaa maatte være synlig i Tagets ydre Form, men at der i alle de Afbildninger, vi have af antike Templer, paa Mönter, Relieffer, Vægmalerier, ikke findes Spor af noget saadant Indsnit. Men kan man da i den Grad

---

[1]) S. Tektonik Pl. 22

[2]) S. ovfr. S. 201.

miskjende disse Afbildningers Natur, at man kan lægge den mindste Vægt herpaa? Er man i Stand til at eftervise en eneste blot nogenlunde fuldstændig Afbildning af nogen antik Bygning paa disse Monumenter? Eller tilsigtede de Konstnere, der have udfört dem, overhovedet Andet, end en flygtig Antydning af Stedet eller Gjenstanden? Intet er mere falsk, end at betragte disse löse Skidser som udförte Architekturmalerier. Der gjöres ogsaa en anden Indvending, nemlig, hvorledes det gik an at have dette Rum aabent, hvordan Veirliget end var, og hvorledes man kunde forhindre Tyve fra at snige sig ned i Templet om Natten. Den sidste Frygt har rigtignok Intet at betyde, thi der behöves store Forberedelser for at krybe op paa Taget af en saa stor Bygning som Parthenon. Större Fare synes Veirligets Indflydelse at medföre; men ogsaa denne har i et saa gunstigt Klima saare Lidet at betyde. Vi maae i denne Henseende spörge: Hvorledes bar man sig ad i private Huse, hvor der fandtes lignende aabne Söilegange? Romerske Jurister omtale, at man undertiden brugte at sætte Blytage over dem; men det har kun været hist og her, at saadanne fandtes, thi de betragtedes som Lösöre, og regnedes ikke med til de nagelfaste Sager[1]) (ligesom dobbelte Vinduer hos os). De kunde aabenbart ogsaa kun findes i de saakaldte Atria displuviata[2]); hvor Vandet havde Fald indadtil, var intet saadant Lukke muligt. Der kunde man kun hjælpe sig ved at hænge Tæpper imellem Söilerne. Saadanne Tæpper omtales ogsaa i Templerne. Antiochos Epiphanes havde skjænket et pragtfuldt Purpurtæppe med indvævede Figurer af assyrisk Arbeide til Zeus-Templet i Olympia, for at bevare det chryselephantine Billede for Stöv og Smuds, og Pausanias omtaler i Anledning af dette et lignende Forhæng i Artemisiet i Ephesos.[3]) Det har aabenbart ikke været noget Almindeligt, siden han söger tilsvarende Exempler, og det har vist heller ikke ligget i Bygmesterens oprindelige Plan, men skyldes först de senere Tiders Erfaring og Omhu for at bevare Konstværkerne. Vi vide ikke, om der har været noget saadant Forhæng foran Statuen i Parthenon; men det er ganske sikkert en Vildfarelse, naar man har tænkt sig den panathenæiske Peplos som et saadant Forhæng (παραπέτασμα).[4]) Denne Peplos var uden Tvivl en Kaabe til at beklæde det himmelfaldne Billede af Athena-

---

[1]) Javolenus i Dig. L, 16, 242, § 2: plumbum, quod tegulis poneretur, ædificii esse, ait Labeo; sed id, quod hypæthri tegendi causa poneretur, contra esse.

[2]) Man har meent at finde Spor af en lignende Fremgangsmaade i Grækenland, nemlig i de paa Rhenæa fundne Gravmonumenter, der ere dannede som et Huus med Tag paa; s. Kinnard i Antichities of Athens, ch. II, Pl. IV, n. 16—18; men den Afbrydelse af Tagskraaningen, der findes, er ikke et bevægeligt Tag; saa maatte det falde skraat af til begge Sider; det er en firkantet Blok med Huller til at sætte Statuer eller Buster i; s. Ross, Archäolog. Aufsätze I, S. 66.

[3]) Pausan. V, 12, 2 (4).

[4]) Leake, Topography of Athens p 569. Bötticher.

Polias med, og den hidrörer vist fra meget ældre Tider, end Phidias' Statue og det Tempel, hvormed vi her beskjeftige os.

Var saaledes det gamle Hekatompedos for en stor Deel under aaben Himmel, er det klart, at det maatte undergaae en fuldstændig Ombygning, naar det skulde bruges til en christelig Kirke. Det var ikke nok at bryde en Dör i den vestlige Væg, og at opföre en Chornische eller Apsis imod Öst istedetfor den gamle Hovedindgang, ved hvilken Leilighed en stor Deel af Muren imellem Pronaos og Hekatompedos blev nedrevet; men der stod en större Opgave tilbage, nemlig at lægge et Loft over det aabne Midtskib. Vi have allerede gjort opmærksom paa, at Kirken derved blev ganske mörk, og man maatte böde derpaa ved at bryde en Vinduesaabning imod Öst over Kirkens Apsis, en Forholdsregel, hvorved hele Midten af den östlige Gavl blev ödelagt. Det var en Selvfölge, at det hedenske Alter maatte borttages, ligesom Gudebilledet og dets Fodstykke, og der var heller ingen Grund til at bibeholde de to Sidevægge, som vi have antaget sprang frem paa begge Sider af det og afsluttede de to Söilerader. Den græske Kirketjeneste stillede endnu een Fordring. Mænd og Kvinder vare under Gudstjenesten aldeles adskilte; Mændenes Plads var paa Gulvet, Kvindernes i det övre Gallerie. Dette danner i alle de græske Kirker een sammenhængende Omgang, der omgiver hele Kirken paa Chornischen nær. Saaledes maatte ogsaa her de to adskilte Gallerier paa Nord- og Sydsiden sættes i Forbindelse med hinanden. Derfor tilföiede man den vestlige Söilerække, 4 Söiler forneden og 5 foroven, som vi ovenfor have omtalt. Dersom en Bygmester i vore Dage havde faaet den Opgave at omdanne Hekatompedos paa en saadan Maade, havde han bestræbt sig for at bibeholde saa Meget som muligt af det Oprindelige, og udföre alt det Nye i samme Stil som det Gamle; han havde ladet hugge doriske Söiler af pentelisk Marmor efter de gamles Mönster. Men det 7de Aarhundredes Bygmestere have ikke baaret sig saaledes ad. At de ikke have havt saa stor Ærefrygt for Iktinos' Mesterværk, som vi vilde forlange, viser allerede den barbariske Ödelæggelse af den östlige Gavl. Her see vi, at de istedetfor at lade gjöre 9 nye doriske Söiler have foretrukket at tage alle de gamle bort, og erstatte dem ved lutter byzantisk-korinthiske. Hvad kan have bevæget dem dertil? I det förste Aarhundrede efter Christus havde Modens Fordringer været tilstrækkelige til at foraarsage en saadan Forandring; men i en fattig Tid, hvor man pleiede at laane Söiler o. s. v. fra ældre Bygninger til Opförelsen af de nye, har dette Hensyn i ethvert Tilfælde været underordnet. Det egentlig Bestemmende maa have været ikke Smagen, men praktiske Vanskeligheder under Udförelsen. Vi have ovenfor seet, at alle Söilerne maatte rykkes omtrent en Fod imod Vest for at svare til den ny tilföiede vestlige Söilerække. Derved var det givet, at hele Bygningen maatte rives ned, og saa var det vistnok meget lettere at hente alle de 45 Söiler, man behövede, fra en eller anden forfalden Stoa, end at faae udfört 9 nye,

der kunde svare til de gamle, og desuden flytte de gamle, der ei engang bestode af een Steen, men af flere Cylindre, som vare sammenföiede med den störste Nöiagtighed, slebne paa hinanden og bagefter riflede. Man behöver blot at see paa de Söiler af Parthenon, som man i den allernyeste Tid har prövet paa at gjenopreise, for at overbevise sig om, hvor vanskelig denne Opgave var. Det er en stor Forandring, det gamle Tempel har undergaaet, men selve Störrelsen af denne Forandring kan tjene som et nyt Beviis paa, hvor stor en Forskjel der har været imellem det hedenske Tempels og den christelige Kirkes hele Indretning, en Forskjel, der efter det ovenfor Udviklede omtrent kan sammenlignes med Forskjellen imellem et pompeiansk Atrium og en moderne Concertsal.

J. W. Tegner & Kittendorff's lith. Inst.

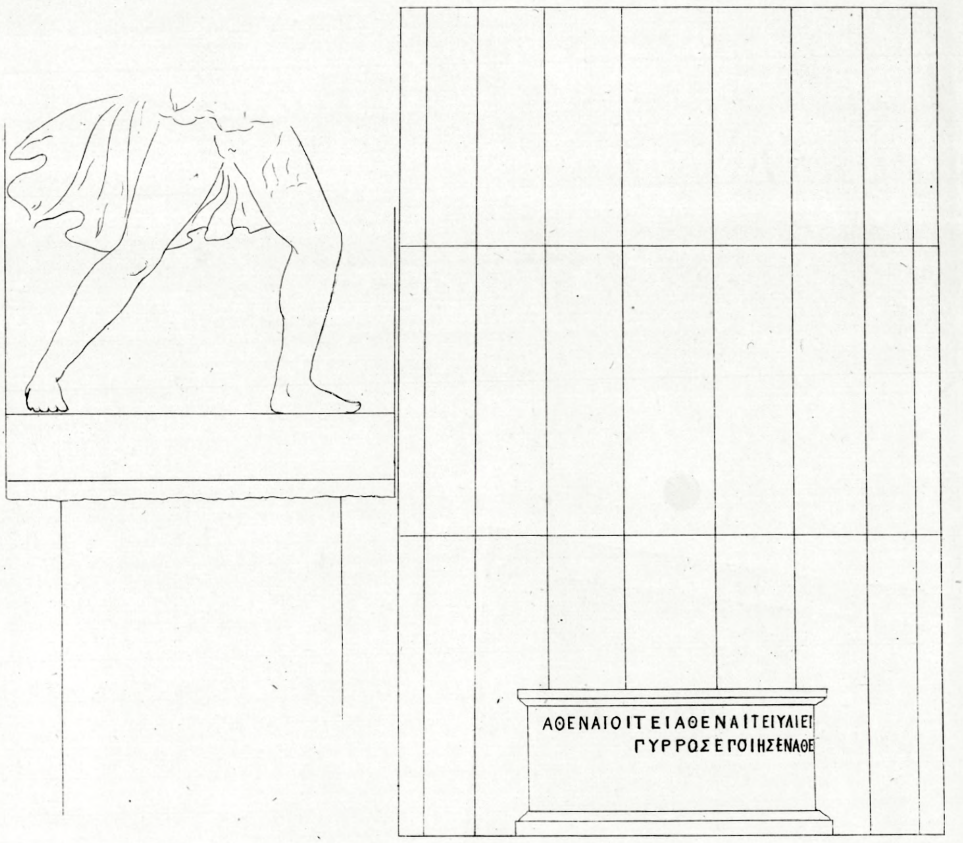

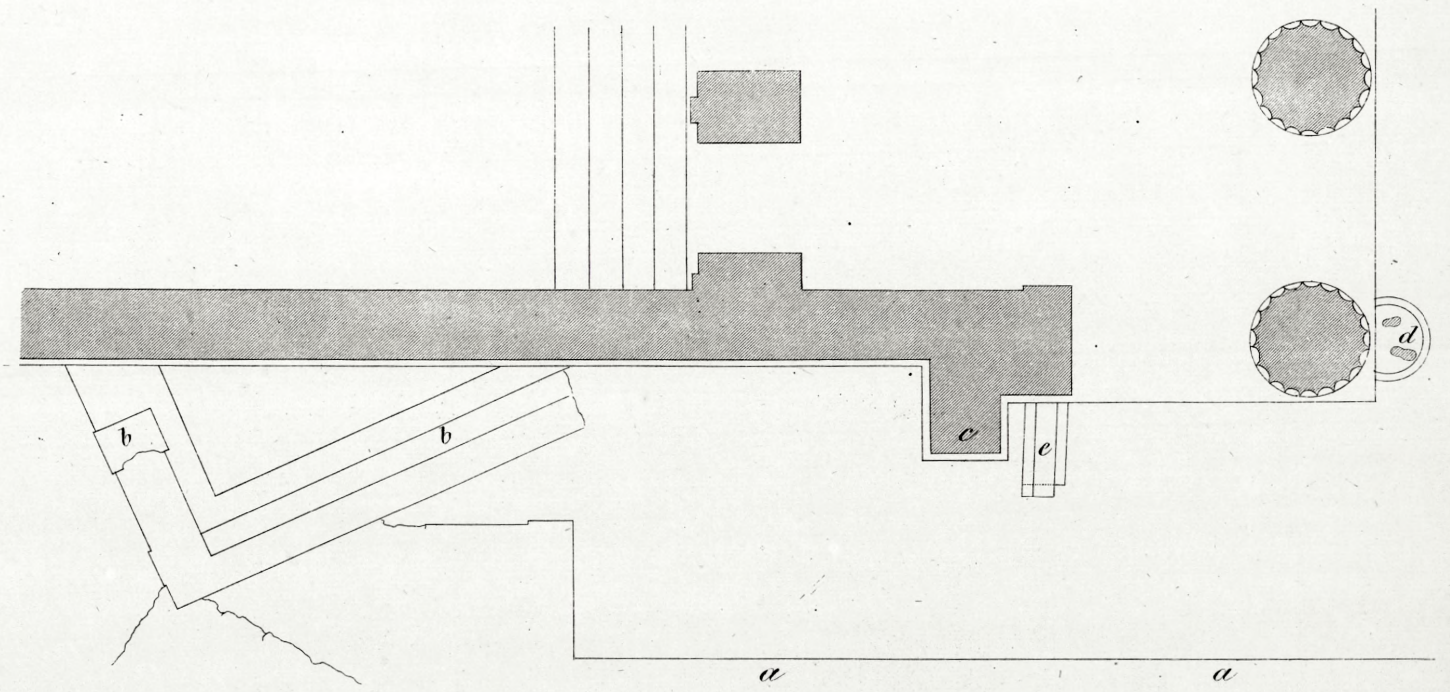

Wirstrup del.

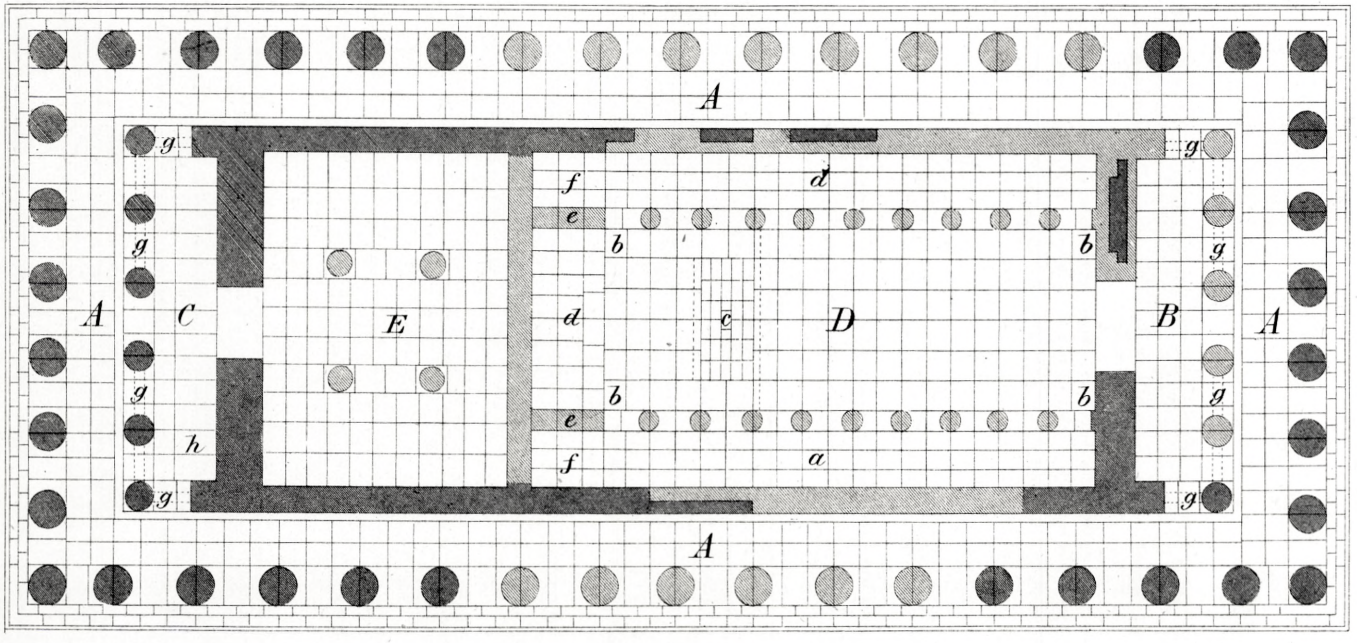

Parthenon.

5 10 20 Metres

Herredagene i Odense 1526 og 1527.

Et Bidrag til en kritisk Behandling af den danske Reformationshistorie.

Af

Dr. C. Paludan-Müller.

Förste Afdeling.

Den danske Reformationshistorie har i de tre Aarhundreder efter den evangeliske Læres Indförelse her i Landet udviklet sig paa Grundlaget af det da seirende Parties Fortællinger og Domme. Uden gjennemgribende Kritik har den yngre Historiker i det Hele optaget den ældres Fremstilling, maaskee föroget den med enkelte Stykker af et nyt Stof, modificeret et eller andet Punkt, men dog væsentlig gjengivet den i de samme Omrids og den samme Belysning som Forgængeren. Det var *Münter,* der i sine to kirkehistoriske Hovedværker fuldstændigst samlede denne ældre Opfatning i de förste Tiaar af dette Aarhundrede, og ved Reformationsfesten i 1836 gjaldt den som fast og afgjort, saa at den baade i officielle og private Skrifter fremstilledes for det danske Folk som den tilstrækkelig prövede Sandhed til Oplysning om en af de mindeværdigste Forvandlinger, dets Liv har gjennemgaaet.

Men netop denne Fest foranledigede strax eller senere Studier og Arbeider, der gik betydeligt ud over det hidtil Antagne og i al Stilhed forberedte dettes Oplösning. Vel har den hele Reformationshistorie, dens indre Sammenhæng i det Hele, eller dens Forhold til den store Kamp i Udlandet, ikke været Gjenstand for nogen ny kritisk Behandling; men flere af vore Historikere have leveret Bidrag og Monographier, hvor en heel Deel nyt Stof er draget frem for Lyset og en friere historisk Aand har gjort sig gjældende i Dom over og Skildring af enkelte betydelige Personligheder, vigtige Begivenheder, Magthavernes Holdning og Foretagender. Det er især Biskop *Engelstofts* og afdöde Registrator *Knudsens* Arbeider og Meddelelser, hvorom dette gjælder; og til disse slutte sig enkelte Undersögelser af Andre, saa at allerede saa meget er vundet, at om Nogen vilde forsöge en Fremstilling af dette Parti af vort Fædrelands Historie, maatte den allerede nu komme til at see heelt anderledes ud end de, der fremkom ved den sidste Reformationsfest. *Joachim Rönnow* og *Peder Palladius, Hans Tausen* og *Povel Eliesen,* Literaturen, navnlig Polemiken imellem det Gamles og det Nyes Forkæmpere, Herredagene i Kjöbenhavn 1530

og 1533, staae nu i et andet Lys end paa *Münters* Tid, og til adskillige andre Punkters rigtige Bedömmelse ere saa mange Bidrag fremkomne, at Ingen længer kan berolige sig ved den ældre Fremstilling.

Den Vei, vore Historikere saaledes ere komne ind paa, er vistnok den rigtige, ikke alene fordi en enkelt Mand vanskeligt vilde have kunnet fremdrage og overvælde det hele nye Stof, hvoraf allerede den mindre Deel, som indtil nu er offentliggjort og bearbeidet, har paa nogle vigtige Punkter sprængt de gamle Forestillinger; men fornemmelig fordi den Tankens Frihed for det Overleveredes hæmmende Baand, der ogsaa paa den historiske Videnskabs Omraade er Frugten af de senere Aars Gjæringer, maa have Tid til at gjennemtrænge de ældre Skildringers baade Stof og Form paa alle Punkter, hvis det skal blive muligt at rydde Pladsen fuldstændigt og opföre en Nybygning af gamle og nye Materialier. Heri ligger da Opfordringen til at gaae videre frem ad samme Vei hellere end at give en ny samlet Fremstilling, der endnu ikke er tilstrækkelig forberedt og derfor neppe kunde blive Andet eller Mere end et i videnskabelig Henseende umodent Forsög.

Der er neppe noget andet Hovedpunkt i den danske Reformationshistorie, som stærkere opfordrer til en monographisk Behandling end Odense Herredag af 1527. Den hidtil gjældende Fremstilling af Reformationens Gang betinges af det, vore Historieskrivere fra *Hvitfeld* til *Münter* have sagt os om denne Herredag. Efter deres Fremstilling var det egentlig da og der at Reformationens Seier afgjordes; men for Enhver, der alvorligt söger Grund og Sammenhæng i Begivenhedernes Udvikling, bliver der da ogsaa noget Gaadefuldt i de följende Aars Historie. Hvorledes kunde Kampen vare i ni Aar efter Odense Herredag, naar de Evangeliske allerede dengang vare blevne lige berettigede med den bestaaende Kirkes Tilhængere, naar dennes Prælater da havde maattet underkaste sig en evangelisksindet verdslig Regering, og naar Klosterlöfternes saavelsom Coelibatets forpligtende Kraft strax ved Indgangen til Bevægelsen blev brudt og dermed Kirkens Disciplin over den hele lavere Geistlighed tilintetgjort? Og naar man ikke hefter Blikket paa Kirkens Stilling i Öieblikket alene, men söger at omfatte hele Situationen i og udenfor Landet, bliver det ubegribeligt, hvorledes Kong *Frederik* var bleven istand til allerede i det förste Aar efter at Reformbevægelsen egentlig var begyndt i Viborg, at afpræsse Kirkens Overhoveder saadanne Indrömmelser, eller hvad der kan have bevæget disse, der faa Aar tidligere havde jaget en anden Konge i Landflygtighed og endnu i adskillige Aar havde Fleertallet i Rigsraadet paa deres Side, til i Tavshed og uden Modstand at lade *det* skee, der var eensbetydende med en Dödsdom over den Kirke, de tjente, og over deres egen Stilling som Rigets förste Stormænd.

Hertil kommer, at Dommen over Prælaternes Adfærd i Reformationskampen væsentlig bestemmes af en rigtig Forestilling om Odense Herredag. Det saa ofte opstillede

Billede af hoved- og hjertelöse Formænd for en allerede retlig, med deres eget Sam ykke, dödsdömt Sag, hvilke desuagtet endnu i mange Aar ved allehaande Drillerier imod den i det mindste som lige berettiget anerkjendte nye Sandheds Talsmænd kun vise deres vanmægtige Ondskab, vil findes betydeligt carrikeret, naar man gjennem en Prövelse af det, der allerede tidligt foran i den danske Reformation skal være vedtaget som Lands Lov, kommer til den Erkjendelse, at Odense Herredag ikke forandrede det i den danske Nationalkirke indtil da gjældende Retsforhold saaledes, som vore Historieskrivere antage. — Til en rigtig Forstaaelse af Danmarks Reformationshistorie er en rigtig Forestilling om Odense Herredag, eller, som det Fölgende skal vise, Odense Herredage, vigtigere end noget andet enkelt Punkt.

Herredagen af 1527 er sidst og fuldstændigst skildret af *Münter*. Ved hans Fremstilling staaer denne Sag endnu baade hos Læg og Lærd[1]). For at faae Pladsen til en ny Fremstilling ryddet, er det nödvendigt först at pröve denne Forfatters Fremstilling.

Münter stiller hele Sagen saaledes, som om *Religionsspörgsmaalet* havde været Hovedgjenstanden for Herredagens Forhandlinger. Han lader Kong *Frederik den Förste* foranledige denne Forsamling og aabne den i Odense den 1ste August 1527, hvor Kongen selv skal være optraadt som den nye Læres Talsmand i en velsat latinsk Tale, hvis væsentlige Indhold *Münter* gjengiver i Udtog[2]). Derpaa lader han Prælaterne i deres Forlegenhed ligeoverfor Kongen som den, der var gaaet offentlig over til Luthers Parti, söge at vinde Fleerheden i Rigsraadet ved at gjendrive og afvise de Fordringer, nogle af Adelen havde stillet til dem, — en Fremgangsmaade, der ikke uden Grund dömmes som forkeert, og som den, der maatte blive uden al Indflydelse paa de Evangelisksindede og paa Folket. „Med dette Forsvar for deres Rettigheder", vedbliver Forfatteren, „forbandt „Prælaterne ogsaa Klager over Indgreb i samme. Allerede tilforn havde de besværet sig „over, at efter den nye Læres Indförelse i Landet var den jydske Almue dem ulydigere, „end den havde været i hundrede Aar, i Henseende til Tiendens og andre Afgifters „Ydelse. De havde fremdeles fört Anke saavel over Mishandlinger, som Munkene maatte „udstaae, naar de gik omkring for at bette, som ogsaa overalt over Kjætteriets Fremgang. „Men Kongen havde behandlet denne Sag paa en meget lidet tilfredsstillende Maade; thi da „ogsaa den jydske Almues Klager vare indkomne, havde han tilkjendegivet Rigsraadet, at „derpaa endnu intet Svar kunde gives. Ei heller vilde han tvinge Nogens Samvittighed,

---

[1]) Biskop Engelstoft har i 3die Bind af Real-Encyclopädie für Protestantische Theologie und Kirche, S. 580-612, givet en Artikel om Danmarks Kirkehistorie. De faa Linier, her findes S. 603 om Herredagen 1527, ere uden Sammenligning det Rigtigste og Bedste, der hidtil er sagt om den; men de kunne selvfölgelig ikke udtömme Sagen.

[2]) Münter, den danske Reformationshistorie, 1ste D. Kbhvn. 1802, S. 494, 497 ff. — F. Münter, Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen, 3ter Th. S. 198-216.

„og havde med Hensyn dertil erklæret, at han ikke kunde formene Nogen at troe, hvad „ham selv tyktes, men derimod lovet at lade dem straffe, som overfaldt Tiggermunkene. „I Anledning af denne Resolution forestillede Rigsraadet, at Urolighederne i Nörrejylland „let kunde bryde ud til aabenbar Krig, og raadede derfor at gjöre en endelig Beslutning „derom paa samme Herredag, og strax lade affatte en offentlig Bekjendtgjörelse: „„at „„Bönder og menige Almue skulde give deres Bisper og Sognepræster deres Rente og „„Rettighed, som de dem af Arilds Tid givet have; eller at de tiende hvert tredie (sic) Stykke „„Korn og Qvæg efter Guds Lov og Kongernes Anordninger, og dermed være frie for „„Biskopsgave, Brudevielse, Kirkegang, Redsel og andre deslige Byrder; dog at hver „„offrer og giver slig Sjælegave og anden Almisse, som Gud skyder ham i Sinde.““ „Med dette billige Forslag forbandt Rigets Raad en Advarsel til Kongen selv, at vaage „over sine Embedsmænds Opförsel. Ikke Geistligheden alene trykkede Folket: Embeds- „mændene vare ligesaa haarde imod det; og naar Rigsraadet havde bevilget nogen „Pengehjælp af Klostre og Kirker, toge disse mere, end Kongen fik, og aflagde intet „ordentligt Regnskab. Hvad den af Geistligheden saa ivrigt önskede Samvittighedstvang „angik, saa var det vel ikke de verdslige Rigsraaders Mening, at den skulde udöves; men „Biskoppernes Indflydelse var for stor til, at de jo i Noget maatte give efter for dem. „Rigsraadet forlangte altsaa, at Kongen vilde igjenkalde de Beskærmelsesbreve, som de „nye Prædikanter givne vare.“ Fremdeles: „„at de omkringreisende Præster og forlöbne „„Munke enten skulde vende tilbage til deres Klostre eller inden beleilig Dag og Tid „„römme Riget; og at, for at forekomme videre Stridigheder, hver Biskop i sit Stift selv „„tilbörligen maatte straffe dem, som overskrede den dem bevilgede Tid, og de Præster „„og forlöbne Munke, som imod Guds Lov og den hellige Kirkes Skik og Ordinants, samt „„imod det gamle og nye Testament, traadte i Ægteskab; indtil et almindeligt christeligt „„Concilium blev samlet, efter hvis Beslutning Prælaterne gjerne vilde rette sig. Enhver „„af dem vilde ogsaa i sit Stift, hvor der var Mangel, skikke gudfrygtige lærde Præster, „„som skulde lære og prædike det hellige Evangelium Jesu Christi Ord for Almuen.““

„Af denne Rigsraadernes Forestilling sees, at deres Stemning i det Hele ikke var „gunstig for det evangeliske Parti, omendskjöndt man vel ogsaa indsaae, at Bisperne vare „gaaede for vidt med deres Fordringer, og sögte at indskrænke dem. Alligevel trængte „Kongen dog tilsidst igjennem ved Hjælp af nogle Rigsraader, som yndede Reformationen, „og i Spidsen for hvilke stod den ædle Mogens Gjöe. Han udrettede saa meget, at en „Constitution blev affattet og bekjendtgjort, hvilken ligefrem bör ansees som et Tolerants- „Edikt for de Evangeliske og som den Grundvold, hvorpaa Reformationens Bygning siden „blev opfört. Bestemmelserne i denne Constitution vare följende:

„1. Fra denne Dag af skulde hver Mand have Samvittighedsfrihed, saa at Ingen

„skulde være beföiet at kræve Nogen til Regnskab for hvad enten han var „luthersk eller catholsk. Enhver skulde sörge for sin egen Sjæl."

„2. Kongen tog de Lutherske, som hidtil ei havde havt fuldkommen Sikkerhed og „Leide, i samme Beskyttelse som de Catholske."

„3. Den siden nogle Aarhundreder Kirkebetjentene, Domherrerne, Munkene og alle- „haande Geistlige forbudne Ægtestand blev tilladt, og det blev overladt Enhvers „frie Villie, om han vilde træde i Ægteskab eller forblive i *Reenlivenhed*."

„4. For Fremtiden skulde Bisperne ikke mere söge Pallium i Rom, men indhente „Confirmation hos Kongen, naar de först retmæssigen vare valgte af Kapitlerne, „som heri beholdt deres Rettigheder."

„Læserne skjönne letteligen, at ikkun den öiensynlige Fare for at miste langt Mere har „bevæget Biskopperne til at lade saadan Constitution udstede, som dog neppe havde „kunnet sættes igjennem uden deres i det Ringeste stiltiende Samtykke. Saa meget havde „altsaa Tiderne forandret sig, at de ikke engang vovede at tale om kirkelige Censurer, „med hvilke de i forrige Tider altid havde været tilrede. Ægteskabets Frigivelse maatte „bebude Oplösningen af Hierarchiets faste Baand og derfor være dem i höi Grad ubeha- „gelig; og Lösrivelsen fra Forbindelsen med Rom (thi hvad der kaldes Pallium er formo- „dentlig ved en Misforstaaelse sat istedetfor pavelig Confirmation, da Pallium alene tilkom „Erkebiskoppen) var allerede saa godt forberedt, og udentvivl aftalt mellem Kongen og „de ham hengivne verdslige Rigsraader, at de ogsaa her ikke vare istand til at afböde „Slaget. Overalt maa Kongen, eftersom Sagerne tilforn havde staaet, og Pluralitetens „Stemning havde været i Rigsraadet, have overrasket dem og deres Tilhængere og vundet „saa stor en Pluralitet, at videre Modstand fra deres Side var forgjæves. Derimod erholdt „Geistligheden en anden saare vigtig Fordeel, nemlig Sikkerhed for Tienderne, som man „havde gjort dem stridige, og som nu bleve paany stadfæstede under Kongens og Ade- „lens Garanti; hvorimod efter Rigsraadets Forslag Almuen blev fri for Bispegave, Brude- „vielse og andre slige af Geistligheden paalagte og for Folket utaalelige Byrder. Enhver „skulde i Fremtiden være berettiget til at give Sjælegave efter Behag. Derimod skulde „Biskopperne, Prælaterne, Klostre og Geistlighed blive i uforkrænket Besiddelse af deres „Eiendomme efter Landslov, saalænge til det vindes dem fra med Loven. Præster, Munke „og Kleresi skulde ikke kunne stævnes til Thinge, men alene for deres tilbörlige Dommere „og Prælater, undtagen i Sager, som angik Jordeiendomme, hvor Herredsthing og Lands- „thing skulde dömme. Og hvad endelig Striden angik imellem Biskopper og Adel, da „hines Tjenere vare friere for kongelige Embedsmænds Tiltale i kongelige Sager, end „disses, og Adelen fordrede samme Rettighed som Bisperne, saa blev vedtaget, at Bisper „og Prælater skulde beholde og bruge deres hidtil havte Jurisdiction, sætte i aabenbare „Skrifte og Pönitents hvem som fortjente det, dog saa, at Kronen, Adelen og lærde Mænd

„toge Böder og Faldsmaal af deres egne Bönder og Tjenere efter Loven, undtagen Mand-
„slet, Kirkefred og hvo som slaaer Præster eller Klerker i Kirken eller paa Kirkegaard,
„eller tager og röver fra Kirke eller Kirkens Personer uden Dom eller Rettergang. Alle
„lovlige og i Livssager nödvendige Sandemænds Tog og andre Tog, samt Nævninge, som
„sværge skulde, skulde stævnes for Bisper og Prælater, og Bydemænd (sic) efter Loven;
„og alle andre Sager, som pleie at forhandles for Bisper og Prælater; og fældes de, da
„gange om deres Fald som forskrevet staaer, saa hver tager Faldsmaal af sine Tjenere;
„dog saa, at hvilke Sager som fældes eller kommer for Os (Kongen), det Fald bliver hos
„Os paa Kongens Vegne, som gammel Sædvane haver været."

Saavidt *Münter*. Vi ville her ikke indlade os paa en kritisk Prövelse af denne Fremstillings *Indhold*, der bedst bedömmes ved at sammenstilles med Herredagens Forhandlinger i deres Fuldstændighed. Men her holde vi os alene til Spörgsmaalet om Fremstillingens *Kilder*. Og disse ere ikke vanskelige at finde; de ere ikke andre end hvad *Pontoppidan* har i Annalerne, i Forbindelse med tre Aktstykker: Odense *Reces* af 20de August 1527, som findes i *Hvitfelds* Frederik den Förstes Historie og i *Kolderup-Rosenvinges* Samling af gamle danske Love; dernæst Prælaternes Svar paa Adelens Artikler, samt et Stykke af Rigsraadets Gjensvar paa Kongens förste Svar til Raadet[1]), hvilke to sidste Aktstykker vistnok vare sande Berigelser, dengang da *Münters* Værk udkom, men ikke ere ret forstaaede af ham, der endnu ikke havde alle Herredagsakterne, og desuden nu ere offentliggjorte efter de fuldstændigere og bedre Afskrifter eller Udkast, Geheimearchivet eier. Saaledes som disse Aktsykker staae hos *Münter*, oplyse de aldeles ikke, hvorledes Herredagen kunde faae det Udfald, Forfatteren mener, den fik, hvorfor han egentlig kun ved det Magtsprog: „Alligevel trængte Kongen igjennem", kan forklare det, eller rettere sagt overhugge Knuden uden at löse den.

Den Skibyske Krönike er vel anfört af *Münter*[2]), men kun som et Vidnesbyrd om Catholikernes Dom over Herredagen, ikke som et Hjælpemiddel til dennes Historie, der hos *Münter* overalt kun er stilistisk, ikke kritisk sammenarbeidet efter *Pontoppidan* og de tre nævnte Aktstykker. Kongens Tale og den formeente Constitution ere ligefrem optagne fra *Pontoppidans* Annaler; og hvad der meddeles af Recessen förer ikke ud over disse. Men til *sin* Beretning om Odense Herredag 1527 har *Pontoppidan*[3]) ingen andre Hjemmelsmænd end *Cort Aslak* og *Hvitfeld*. Fra den Förstnævnte har han optaget Kongens latinske Tale, dog med den Misforstaaelse, at vi her have Kongens egne Ord, medens

---

[1]) Münters Reformationshistorie, I, 544 ff., 556 ff. — Münter har disse Aktstykker af de ucorrecte Bartholinske Afskrifter paa Universitetsbibliotheket.

[2]) Anf. Sted S. 511, Anm.

[3]) Annales Eccl. Dan. 2, 804-807.

Aslak siger, at Kongen talte omtrent saaledes[1]), hvormed han tilstrækkeligt har tilkjendegivet, at det er ham, Forfatteren, der har sat Indholdet af den formeente kongelige Tale i Stiil. Det er ogsaa fra *Aslak* at *Pontoppidans* Angivelse af de fire Artikler om almindelig Samvittighedsfrihed, Leide for de Lutherske, Præsteægteskab og de valgte Biskoppers fremtidige Stadfæstelse af Kongen hidröre, dog saaledes, at *Aslaks* förste og anden Artikel har *Pontoppidan* trukket sammen til sin förste Artikel; og medens *Aslak* giver Kongens Forbud til Biskopperne imod at kjöbe Pallium i Rom som en særskilt Bestemmelse, udenfor Constitutionen, har *Pontoppidan* föiet det som den fjerde Artikel til denne. Dette er en reen Vilkaarlighed, hvortil ikke engang hans anden Hjemmelsmand, *Hvitfeld,* har givet nogen Anledning; derimod hidrörer det Uddrag, *Pontoppidan* meddeler af en *anden* Constitution, alene fra *Hvitfeld* og er ikke Andet end et kort og tildeels misforstaaet Udtog af Odense Reces af 20de August 1527.

Der kan altsaa ikke tillægges *Münters* Kilde, *Pontoppidan,* anden Betydning end den, *Cort Aslaks* og *Hvitfelds* Beretninger om Herredagen have, eller egentlig ingen anden end den, der tilkommer den Sidstnævntes Beretning; thi *Aslaks*[2]) er atter slet intet Andet end en noget höitravende stilistisk Udförelse af *Hvitfelds* Fortælling. Man seer det ikke alene deraf, at *Hvitfeld* er den eneste Kilde, han citerer, men fornemlig af den gjennemgaaende Overeensstemmelse saavel i de enkelte Momenters Indhold og indbyrdes Orden, som næsten i selve Ordene. Kongens Tale, der hos *Aslak* er bleven til en umiddelbar Henvendelse til Biskopperne, följer Punkt for Punkt hvad *Hvitfeld* har givet som denne formeente Tales Indhold. Men hvad *Aslak* har som en af fire Artikler bestaaende Constitution, er sammenstykket af hvad *Hvitfeld* giver spredt i enkeltstaaende Punkter.

Hvitfeld bliver saaledes den *eneste* Kilde til *Münters, Pontoppidans* og *Cort Aslaks* Beretninger om Kong *Frederik den Förstes* Tale, de fire Artikler og Recessen af 20de August 1527; *Hvitfelds* jævne danske Fortælling er sat i pyntelig latinsk Stiil af *Aslak,* der gjengives paa Tydsk af *Pontoppidan* med en Tilsætning af egne Bemærkninger, og med yderligere Tilsætning af samme Art atter kommer frem hos *Münter* paa Dansk, *der* dog föroget med rigtignok ufuldstændigt forstaaede Uddrag af to ucorrecte Documentafskrifter, hvilke imidlertid ikke have sat denne Forfatter istand til at gjennemskue Manglerne og Feilene hos hans Forgængere.

Staaer dette fast, da maa det ogsaa indrömmes, at det savner al Hjemmel, naar *Aslak, Pontoppidan* og *Münter* lade de fire store Indrömmelser, der efter deres Mening

---

[1]) Rex ipse in hanc sententiam episcopos affatur.

[2]) Conradus Aslacus, Bergensis, Oratio theologico-historica de religionis per D. Mart. Lutherum reformatæ origine et progressu in Germania et ejusdem in hisce regnis Daniæ et Norvegiæ - - - plantatione cet. Hafniæ 1621; Ark C, Blad 4, S. 1 ff.

bleve gjorte Reformpartiet: Samvittighedsfrihed, den verdslige Magts Beskyttelse, Præsteægteskabet og Ophævelse af Prælaternes Forbindelse med Rom, fremtræde som de enkelte Artikler i et *samlet Aktstykke;* thi *Hvitfeld,* Kilden, giver dem netop som enkeltstaaende, særskilte Bestemmelser.

Paafaldende er det, at ikke allerede Spörgsmaalet om det formeente Aktstykkes retlige Beskaffenhed, paa hvilken dog de fire Artiklers Lovskraft maatte beroe, har paatrængt sig de nævnte Forfattere. *Aslak* bruger Udtrykket: „a rege et reliquo senatu pronunciatum est", og: „iisdem comitiis cautum est"; han har da vel tænkt sig Constitutionen fremkommen som en Herredagsbeslutning, om og kun vedtagen af Kongen og de verdslige Rigsraader, altsaa dog som en *Reces;* desuagtet taler han ogsaa om et kongeligt Edikt. *Pontoppidan* lader Kongen ved nogle Rigsraaders Bistand trænge igjennem Prælaternes heftige Modstand og bevirke, at Constitutionen fastsattes „publica autoritate"; men man faaer ikke at vide, om han dermed har meent et kongeligt Mandat eller en Reces. Hvis han overhovedet har tænkt noget Bestemt ved hiint Udtryk, har det vel snarest været det Sidste; thi den virkelige Reces af 20de August kalder han ogsaa en *Constitution. Münter* synes det slet ikke at være faldet ind, at spörge om Constitutionens *Form*, eller om den Autoritet, fra hvem den maa tænkes udgaaet; han siger blot, at den blev affattet og bekjendtgjort. Og medens *Hvitfeld* holder Artiklerne om Samvittighedsfrihed, Præsteægteskab og den kongelige Confirmation baade ud fra hverandre og afsondrede fra Recessen, forbigaaer *Aslak* ganske Recessen, *Pontoppidan* sammenfatter de förste Artikler som et fra Recessen forskjelligt, men betydeligere og vigtigere Aktstykke, hvorimod *Münter* lader Alt fremtræde som een Akt; i det mindste kan man af den stilistiske Forbindelse, hvori han bringer Recessens Bestemmelser med Constitutionens, ikke skjönne, at han har tænkt paa to forskjellige Aktstykker, hvilket ogsaa er saa meget mindre sandsynligt, som han paa et andet Sted urigtigen henförer Hovedbestemmelsen i Recessen til en Herredag, han antager blev holdt i Odense 1525.[1])

Disse Bemærkninger före altsaa til det Resultat, at *Aslaks, Pontoppidans* og *Münters* Beretninger om den formeente Constitution ikke ere tre, men en og den samme, som den Yngre ligefrem har optaget af den Ældres Bog, men dog uden at de derfor stemme nöiagtigt overeens indbyrdes, og at de vilkaarligt have lagt til og forandret deres

---

[1]) Reform. Hist. 1, 450; jfr. Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen, 3, 163. Feilen hidrörer fra en Miskjendelse af det Aktstykkes sande Beskaffenhed, der findes i Danske Mag. 4, 250. Dette er vel dateret Kjöbenhavn Fredag efter Vor Fruedag assumtionis 1525, men bestaaer af to ganske forskjellige Brudstykker af to forskjellige Herredagsbeslutninger og er rimeligviis saaledes sammendraget til Brug i et eller andet Cancelli. Jfr. Rosenvinges Gl. Danske Love 4, XXXV og min Jens Andersen Beldenak, 2den Udg., Anm. XI, S. 121.

eneste Kilde, samt endelig, at de lade den af dem antagne Constitutions retlige Beskaffenhed være ganske ubestemt.

Vi vende os til *Hvitfeld.* Först ville vi höre hans Beretning, saavidt den vedkommer os her.[1])

„Til Odense paa den Herredag, som holdtes Anno 1527 Vor Frue Dag Assum-„tionis, foreholdt Kong Frederik alle Bisper, at de tilbörligen skulde forestaae deres Kald „og Embede, eller i det mindste skulde forskaffe, at Guds Ord reent og klart maatte alle-„vegne udi deres Stifter blive lært og forkyndt. De have vel hört, hvilken Forandring er „skeet udenlands; her i Riget have og Mange beklaget dem, at de istedetfor Guds Ord „og Evangelium höre en Hob Fabler, Mirakler og Jertegn, en erdigt Handel og menne-„skeligt Paafund; de ville forskaffe, at Guds Ord puurt og klart maa læres. Og endog „han vel haver svoret at skulle holde dem ved den romerske Kirkes Lærdom og Religion, „saa forseer han sig dog til, at de ikke ville hentyde hans Eed at skulle henstrække sig „til al den Lærdom og Vildfarelse, som udi den romerske Kirke findes. Og er ingen „Tvivl, at udi saadan Langsommelighed af Aar og Tid jo skal allehaande Misbrug og „Falsk være indfalden og opkommen. Han haver svoret Bisperne at blive ved deres „Stand; derudi vil han ingen Forhindring gjöre dem, eller for hans egen Nyttes Skyld „tragte efter deres Stand at forandre, imedens de deres Embeder tilbörligen ville fore-„staae. Dermed ville de saa bestille det, som de ville ansvare for Gud; thi han saavel-„som de ere Gud mere pligtige end Alt, hvad udi Romerkirke læres og prædikes, at efter-„följe videre, end hvad af Guds Ord kan have Bistand. Herom ville de være fortænkte. „Og fordi at den lutherske Lærdom nu saa vide var indplantet her udi Riget, at den stod „ikke til med Magt at fortrænges uden Rigets store Skade og Fordærv, man tilmed saae „og forfoer udenlands, at hele Landskaber og Stæder faldt fra den romerske Kirke, saa „det ikke kunde hedde noget Kjætteri: derfore vilde H. Majestæt tilstede begge Religioner „her udi Riget, indtil saa længe et almindeligt generale Concilium haver været holdt „udenlands, som hver Mand forhaabede. Hvad da om Religionen bliver besluttet, vil han „og al Christendommen rette dem efter. Udi lige Maade, endog Bisperne vare der hardt „imod, blev constitueret, at hver maatte leve fri urandsaget i deres Conscients enten ved „den papistiske eller lutherske Lærdom, og de Lutherske at blive i hans Beskyttelse. Udi „lige Maade gjordes der et Mandat, hvorudi blev tilladt, at Munke, Nonner og hvem af „de Geistlige, som vilde gifte dem, det skulde være dem uformeent; derover forlode „Mange Klosterlevnet, uddroge af Klostrene, og hellere vilde være udi Ægteskab end „uden, saa at Klostrene paa det Sidste bleve öde. Guds Ord begyndte ogsaa allevegne

[1]) Hvitfeld, Frederik den Förstes Historie. Qvartudg. S. 149 ff.

„at læres (dog dem endda ingen Kirker var indgivne), saa at Almuen fandtes uvillig at „give Tiggebrödre og andre Betlerordner nogen Almisse, hvilket og voldte, at Klostrene „bleve öde.“ — — — „Paa samme Herredag blev samtykt, at ingen Bisp herefter skulde „kjöbe Pallium til Rom, men Kapitlerne at blive ved deres Election, og Confirmation at „tages hos Danmarks Konger, hvilket blev af alle Bisperne samtykt og forseglet. Og fordi „at Adelen og Bisperne paa de Tider var nogen Uenighed imellem udi saa Maade, at „Bisperne vilde beskatte og besvære Adelens Bönder med Sagefald efter den geistlige „Ret, uanseet, at i Kong Frederiks Haandfæstning dem var efterladt Hals, Haand og alle „40 Marks Sager med deres egne Tjenere, da forligte Kong Frederik Ridderskabet og den „geistlige Stand formedelst et Hans Majestæts aabne Brev saaledes.“

Derefter följer Odense Reces af Tirsdag efter Assumtionis Mariæ 1527, om hvilken siden vil blive nærmere handlet.

Pröver man nu *Hvitfelds* Troværdighed i denne Sag, maa det först bemærkes, at han ikke er nogen samtidig Forfatter, hvis Beretning kunde gjælde som en oprindelig Kilde. Han skrev sin Frederik den Förstes Krönike 69 Aar efter Odense Herredag; og han hverken anförer eller paaberaaber sig Aktstykker, saa at man efter hans almindelige Fremstillingsmaade maa antage, at han her overhovedet ikke har havt saadanne for sig. Han maa altsaa have grundet sin Fremstilling paa Ældres, En eller Fleres, Beretning. Hvo denne eller disse have været, siger han ikke; man maa gjætte sig dertil, og da ledes man nærmest til at tænke paa den ældre *Hans Svaning*, som blev Historiograph 1553 for at skrive Danmarks Historie indtil den nyeste Tid.[1]) *Svaning* har ogsaa tildeels udfört dette Hverv saaledes, at han paa Latin forfattede en Historie fra *Dan* til *Christian den Anden* i 3 Tomer, eller, som det ogsaa hedder, i 7 Böger, og desuden enkelte Arbeider til de följende Tiders Historie, saasom en Afhandling om Aarsagen til Kong *Frederik den Andens* Krig med de svenske Konger *Erik den Fjortende* og *Johan den Tredie*, for ikke at tale om Rosæfontani Refutatio calumniarum Johannis Magni, der nu almindelig tillægges *Svaning*. Det er derhos vist, at denne paatænkte en Christian den Tredies Historie, og at han i det mindste har gjort Samlinger til den, navnlig til Reformationshistorien.[2]) At han da ogsaa har enten bearbeidet, eller dog samlet til, Frederik den Förstes Historie, der var Bindeleddet imellem Christian den Andens og Christian den Tredies, kan med Rimelighed forudsættes. Men *Hvitfeld* har været i Besiddelse af *Hans Svanings* historiske

---

[1]) Nyerups Fortegnelse paa kongelige danske Historieskrivere, i Tillæget til hans Udgave af And. Sör. Vedels Skrift om den danske Krönike at beskrive, S. 65 ff.

[2]) Joh.Svaningii (jun.) Chronologia Danica, Hafniæ 1650, p. 29-30. Wegener, Historiske Efterretninger om Anders Sörensen Vedel, 2den Udg. S. 111, Anm. 3, S. 127, Anm. 11. Svaningii (sen.) Christiani II, D. S. et Norv. regis vita. an. 1670 S. 178. N. D. Mag. 3, 23 ff.

Arbeider[1]) og har benyttet dem til sine Værker.[2]) En Forbindelse imellem *Hvitfelds* Fremstilling af Odense Herredag og et kun formodet Arbeide af *Svaning* kan naturligviis ikke nærmere paavises; men saameget synes dog ubestrideligt, at *Hvitfelds* Kilde her har været latinsk; Kong Frederiks Tale, hvis Indhold *Hvitfeld* gjengiver i oratio obliqua, bærer Præget af at være et Uddrag af et latinsk Stykke, behandlet paa samme Maade, som vi andensteds see at *Hvitfeld* har gjengivet *Svanings* Latin.[3]) Talen er hos *Hvitfeld* urigtigen, som det længere hen vil vise sig, opfattet som et Angreb paa Prælaterne af Kongen, der her aabenlyst fremstiller sig som en Lutheraner, medens kun Et og Andet af dens Indhold fremkom i Herredagsakterne som et Slags Forsvarsindlæg fra Kongen imod Prælaternes og de övrige Rigsraaders Angreb paa hans tvetydige Holding i Religionssagen. Nu ligner det ganske *Svanings* historiske Maneer, fra hans Tids Standpunkt beundrende Alt hvad Kong *Frederik* havde sagt og foretaget sig imod de catholske Prælater, at give paa de classiske Historieskriveres Viis som en fri, udarbeidet Tale det, hvis Indhold tildeels og saa omtrent forekom i Akterne. Derimod ligner det ikke *Hvitfeld* af stilistiske Hensyn saaledes at forandre Skriftstykker, der virkelig have foreligget ham selv.

Har denne Formodning, — thi videre udgiver det sig ikke for — at *Hvitfelds* Fremstilling her gjengiver et Arbeide af den ældre *Hans Svaning*, nogen rimelig Grund, maa Tilliden til denne Fremstilling betydeligt svækkes; thi Enhver veed, at *Svaning* hverken var Kritiker eller endog blot en Samler af almindelig Paalidelighed. Hans trykte Christian den Andens Historie giver Data nok til at begrunde denne Dom. Overalt var hverken hans, eller *Vedels*, eller *Hvitfelds*, eller *Krags* Standpunkt den historiske Kritikers, og kunde ikke være det: deres Tid var Samlingens Tid, hvor Arbeideren har fuldt op at gjöre med at finde Stoffet og overvælde det saa vidt, at det overhovedet kan bringes i Form; först meget senere kom Kritikerne, prövede, veiede, forkastede eller stadfæstede det, der var tilbage af de Værker, hvormed hine havde udfyldt det store tomme Rum i Danmarks Historie imellem Saxo og den nyere Tid. Derfor tör det ogsaa siges, at selv om *Hvitfeld* ikke har havt en udarbeidet Fremstilling af *Svaning* for sig, selv om han har sammenstillet sin af *Svanings* eller andre Ældres Notitser og Smaaopsatser, kan ingen Kritiker berolige sig ved den alene, især naar det dog ikke kan antages, at *Hvitfeld* har havt andre af Herredagens Akter for sig end netop Recessen af 20de August 1527.

Saa meget i Almindelighed. Det blev „constitueret“, siger *Hvitfeld*, at Enhver maatte nyde Samvittighedsfrihed og at de Lutherske skulde nyde Kongens Beskærmelse.

---

[1]) See A. S. Vedels Brev til Valdem. Parsberg i Wegeners anförte Værk S. 200, Anm. 4.

[2]) Dette trænger ikke til Beviis.

[3]) Man sammenligne f. Ex. Hvitfelds Christian den Anden, Quartudgav. S. 13, nederst, med Svanings Christianus II, p. 55 „ut et Sigbritta“ cet.

Hvad han mener med, at det blev *constitueret*, er svært at sige. I Recessen af 20de August, som *Hvitfeld* selv meddeler, staaer det ikke; nogen anden *Reces* fra denne Herredag kjendes ikke, og kan med Sikkerhed siges aldrig har været til, da den et eller andet Sted, i denne eller senere Herredages Forhandlinger, eller i den heftige Polemik, maatte have efterladt sig Spor. Et kongeligt Mandat, et aabent Brev kan han vel heller ikke have tænkt paa; thi det Mandat, han strax efter siger blev gjort om Præsteægteskabet, omtales paa en saadan Maade, at Læseren nödvendigviis maa opfatte det som en anden og forskjellig Form for en offentlig Befaling. Det er af större Vigtighed, end det ved förste Öiekast synes, at fastholde det Svævende og Usikkre i Talen om denne Constitution: man skulde troe, at den maatte være en offentlig Lovgivningsakt; men seer man den skarpt under Öine og forsöger at fastholde den, svinder den bort mellem Hænderne som et Taagebillede. Og lader man endog Spörgsmaalet om Formen fare, er der altfor betydelige Tvivlsgrunde tilbage til at man paa *Hvitfelds* usikkre Ord — thi paa dem alene staaer denne „Constitution“ — kan bygge en Overbeviisning om, at der paa Odense Herredag 1527 virkelig er fra Kongen og det verdslige Rigsraad trods Biskoppernes Modstand udgaaet en Lovgivningsakt, hvorved Lutheranerne have erholdt Religionsfrihed, og som altsaa har henstillet Lutherdom og Catholicisme som fra nu af ligeberettigede her i Landet. Det kan ikke forenes dermed, at den udvalgte Erkebiskop af Lund Aaret efter træder op imod de lutherske Prædikanter i Malmö med Fordömmelse af deres kjætterske Lære, idet han byder ikke Catholikerne i Malmö, men Malmöboerne overhovedet at vogte sig for den, og forbyder dem at tage noget Sakrament, „enten Daab, Vielse, Guds Legeme, den hellige Olielse eller Jordefærd“ af disse Præster.[1]) Han byder, han forbyder: hvor kunde *Aage Sparre* vove saaledes at trodse — ikke Kongens personlige Villie, men Landets Lov? og hvorledes kan det tænkes, at de Angrebne og deres Tilhængere ikke skulde have mödt ham med en Henviisning til denne? Derom höre vi dog Intet; og heller ikke ved andre Leiligheder, selv hvor det laa allernærmest, have de Evangeliske endog midt i Stridens Hede beraabt sig paa, at Samvittighedsfrihed var dem lovligen tilstaaet af Regeringen. Hvorfor taler *Hans Tausen* slet Intet derom i det heftige Svar til Biskop *Jens Andersen* af Odense?[2]) og hvorfor er der ikke mindste Vink derom i hans yderst heftige, ja truende Tilskrift[3]) til Kongen foran „Et tilbörligt strengt Svar af Dr. Morten Luther paa det Mandat, „som under keiserlig Majestæts Navn udgik nu i dette (15)31 Aar“ o. s. v.? *Tausen* stikker dog her Intet under Stolen; han opfordrer Kong *Frederik* til at bruge sin verdslige Kongemagt imod Papismen, uden at drömme om, at der af Konge og Rigsraad skulde

[1]) D. Mag. 3, 236.
[2]) Münter, Reform. Hist. 2, 51 ff.
[3]) Stemmer fra den danske Kirkes Reformations Tid. Odense 1836, S. XXXII, ff.

være tilsikkret begge Parter Religionsfrihed. Det er til Christus og hans Evangelium, til Sandheden, til Kongens egen bedre Indsigt han sætter sit Haab; han forsmaaer ingenlunde at benytte verdslige Betragtninger fra den faktiske Tilstand her i Landet, han minder Kongen om, at han har de Evangeliskes Prædiken at takke for den Magt over Kirken, der nu var lagt i hans Haand; men om en Lovbestemmelse, der satte dem og deres Modstandere paa lige Ret, veed han Intet.

Hvitfeld beretter videre, at der i Odense gjordes „*et Mandat*“, hvori det tillodes Munke, Nonner og Geistlige overhovedet at indgaae Ægteskab. Et *Mandat*, hedder det, et offentligt Aktstykke altsaa. Dette lyder saa afgjörende: her have vi altsaa ikke en saakaldt Constitution, svævende i ubestemt Taageskikkelse, men en Lov i Kjöd og Blod, hvad enten det nu er Kongen, eller Kongen og Rigsraadet, eller Kongen og de verdslige Rigsraader, der har givet den. Men *Hvitfeld* selv har aabenbart ikke seet et saadant Mandat; han skulde da ikke have forsömt at meddele det eller i det mindste meddele noget Nærmere om det. Nu veed han kun at fylde 3 Linier med dets *Indhold*, der flyder over i den urigtige historiske Bemærkning, at det lokkede Munke og Nonner ud af Klostrene, saa at disse stode tomme. Og heller ikke dette tilsyneladende saa afgjörende Mandat har efterladt sig mindste Spor i det, der er os levnet af de fölgende Aars Literatur og Historie. Man leder forgjæves efter et Citat, en Paaberaabelse, et Vink om et saadant Mandat saavel i de Evangeliskes egne som i deres Modstanderes Skrifter, selv i dem, hvor de allerheftigst kæmpe om Præsteægteskabet; og de Evangeliske maatte alle været slagne med Blindhed, om de havde forsömt at skjærme sig med det Skjold, der var fuldkommen stærkt nok til at fange alle Fjendens Pile: en retskraftig Lov, der tillod Præsteægteskabet i Danmark.

To Aar efter Odense Herredag 1527 udkom *Christen Schrocks* Bog om Præsteægteskab[1]). Det er et velskrevet og grundigt Arbeide, der satte denne Sag paa det Standpunkt, hvorpaa den blev i den danske Reformationsliteratur. *Peder Laurentsen*, Karmelitermunken, der blev Lector i Malmö, og *Frants Vormordsen* have ikke fört den videre. Og egentlig har Skriftet endnu den Dag idag sin fulde Betydning; thi alle Hoved-

---

[1]) „Een foye forclaring oc beuiiſning aff ſkrifften oc hellige Forfædernes ordt oc exempel, att then hellige ſtadt Egteſtaff tilſtedis oc icke forbydis Preſter eller klerckeriid, ſom Pawen oc hans tilhengere haffuer lang tid gjort.

* * *

Christiernus Scroch.“

Det er en lille Quart paa 18 Blade med meget uordentlig Signatur. Nederst paa sidste Side staaer: „Impreſſum Malmogie Per Olauum Ulrici Decima octaua die Menſis Septembris Anni Domini Milleſimi Quingenteſimi Uiceſimi Noni.“

Fortalen af Peder Laurentsen (saaledes kalder han sig selv, ikke Lauritsen) gaaer fra Blad Aj, S. 2 til A ij S. 2.

grundene imod Coelibatet ere her fremstillede. Men saa heftigt *Christen Schrock* polemiserer imod Paven og Coelibatets Forsvarere, saa varmt han opfordrer Præster, Munke og Nonner til hellere at gifte sig end at leve i Skjörlevnet og indre Brynde, er der ingen Antydning af, at han kjender nogen Lovbestemmelse, der stiller det til deres eget Valg, om de ville holde Coelibatet eller ikke. Hvorledes skal man forklare det, at han sanker Alt sammen, hvad der kan gjöre Indtryk, fra Skriften, fra Kirkens Historie og ældre Ret[1]) saavelsom fra fornuftig Betragtning af Menneskenaturen, og understötter det med historiske Træk, men glemmer at tilföie de simple afgjörende Ord: „Og hvad betænke I Geistlige Eder længer paa? Odense Herredag har jo givet Eder Lov til at gifte Eder, naar I selv ville!“ Ligesaa lidt kjender *Peder Laurentsens* Fortale et saadant Mandat som det, *Hvitfeld* vil er udgaaet i Odense: „Skjötter ikke“, tilraaber han Præster og Munke, „at Overvælde eller Prælater blive vrede eller forfölge Eder; værer ikke rædde for Gods „eller Penges Fortabelse; det gjælder om Eders Sjæls Salighed; lyder mere Gud end „Mennesker; gjörer Eders Conscients fri; annammer, læser og vel agter denne efterföl„gende Sermon og Tale, som Christen Schrock — — har ladet udgaae — — Eder til „Paamindelse og Husvale, som christeligen i Gudsfrygtelse ville overgive Fordömmelsens „Stat, som er Horeri og Skjörlevnet, og give Eder i den hellige Ægteskabs Stat.“

Have de da sammensvoret sig om at fortie den kraftigste Overtalelsesgrund, — den, at Præsteægteskabet allerede i to Aar havde været lovligt her i Landet?

Imod *Christen Schrocks* Bog satte *Povel Eliesen* et Kapitel i Skriftet imod Malmö-Bogen[2]); men heller ikke denne Forfatter har nogen Tanke om, at han kæmpede imod en her i Danmark allerede afgjort Sag. Havde han vidst det, maatte han have skrevet i en anden Tone og brugt andre Grunde; navnlig er det indlysende, at han da, efterat have udviklet, paa hvilken Maade og under hvilke Betingelser Præsteægteskab efter hans Mening nu kunde tilstedes af Kirken, ikke kunde have sagt: „Men at Munke og Præster „udaf Hovmod og Dulhed, Christendoms Fædre uberaadte og uadspurgte, löbe til og gifte „sig som Sviin i Söle, haver aldeles ingen Aarsage (ɔ: Undskyldning) hos Gud; ikke bör „det heller enten at have Forsvar eller Bistand af nogen christen Mand“.[3])

---

[1]) De Evangeliskes Forkæmpere i Danmark beraabe sig hyppigt og med Forkjærlighed paa *Decretum Gratiani*, der jo unegteligt indeholder meget for dem Brugbart; derimod behage de andre Dele af den canoniske Ret dem ikke; i det mindste mindes jeg ikke at have fundet Citater af *Decretalerne*, og Peder Laurentsen taler i „En ret christen Underv.“ Ark K ij 2 om „deres trolöse og lögnagtige „Clementiner og Sextiner, Extravaganter og antichristelige Statuter“.

[2]) Povel Eliesens danske Skrifter, udgivne af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie ved C. E. Secher, 1ste Bind, Kjöbenhavn 1855, 10de Capitel „Om æchteschaff och æchteschaffs handell“, S. 412–437.

[3]) Anf. Sted S. 431.

Indvender man, at *Povel Eliesen* maaskee med velberaad Hu har anstillet sig uvidende om en forhadt og efter hans Mening ugyldig Lov, saa er det dog utænkeligt, at *Frants Vormordsen,* som fra det lutherske Malmö paa det Heftigste kæmpede *for* Præsteægteskabet, skulde have forglemt den, eller forsömt at benytte den imod sine Modstandere, om han havde vidst, at saa kraftigt et Vaaben stod til hans Raadighed. *Vormordsen* udgav i Aaret 1531 to Skrifter i denne Sag, det ene imod et anonymt Skrift, hvis Forfatter han antog var *Povel Eliesen,* det andet imod Hr. *Adser,* Cantor i Lund[1]); han strider her ret egentlig for sin egen Arne; det gjaldt ham, den forhenværende, men nu gifte Karmelitermunk, om at forsvare sit eget Huus og sin egen Hustru, idet han beviste, at Ægteskab overhovedet var Præster og Munke tilladt, ja paabudt af Gud, om de ikke havde Afhol-

---

[1]) „Een kort (dog chriſtelig og tilbørlig) Suar aff Lectore Franciſco Vormordo predickere y Malmøe paa den vnderuiſning ſom prentett er aff paawell ræff y aarſs nu ſnimen Om preſteleffnet medt giffttemaal oc kyſthedt" er trykt bagefter „Een forth oc lydhen forklaring oc forſkell paa then Euangeliſke oc Papiſtiſke prediken oc lærdom" o. s. v., hvis Forfatter Frants Vormordsen vel ikke nævner sig paa Titelbladet, men i Begyndelsen af Fortalen. Bogen er trykt i Malmö femte Pintsedag 1531. Dengang vidste Frants Vormordsen endnu ikke, hvo der var Forfatter til den hos Povel Ræff i Aarhuus udkomne Bog, som han bekæmper; i det mindste nævner han ham ikke. Men endnu i samme Aar udkom: „Een ſaare nyttelig oc alle thennom ſom giffte ere eller Giffthes ville, hugſualelig Diſputatz imellom Her Atzer Prelatt oc Cantor vdi Lundt oc Franciſcum Vormordum Predickere vdhi Malmøe", trykt hos Oluf Ulriksen i Malmö Onsdag för Catharinæ virginis Dag ($^{22}/_{11}$) 1531. Endskjöndt det nærmest er Hr. Adser, mod hvem Fr. Vormordsen her kæmper, har han dog bestandigt Öiet paa Povel Eliesen og sender mange hvasse Pile imod ham, især i danske og (efter dennes eget Exempel) latinske Randgloser, f. Ex. Ark B 1: „Alt ublueligt lyver fordi Lector Povel om den hellige christne Kirkes Skik om „Præsternes Giftermaal." Denne Anmærkning hörer til et Sted i Texten, hvor der tales om, at Patriarcher, Apostler, christne Biskopper og Præster i den ældste Kirke have været gifte og havt Börn: „Monne disse deres Börn være alle Horebörn? som der siges om den fortrædne Guds Fjende og Dan„marks vitterlige Forleder og Bedrager, Lector Povel, at han skal have ladet („att handt skwulle „ladet") prente udaf hin store Ræv" (Povel Reff naturligviis) „i Aarhuus om Præsters Hustruer, skri„vende at de ere ikke Danneqvinder, men Skjöger og Horer." — Ark B. 3, S. 3 staaer i Randen: „scl: „hoc nesciuit sceleratus et sacrilegus ille celibatus papistici propugnator Lect: Paul: dum excudi „unacum ejus aliquot furfuris homunculis Arusiæ faceret hujus apologiam lingva danica." Det synes at have været et nu sporlöst forsvundet anonymt Skrift imod Præsteægteskab, trykt 1530 hos Povel Reff i Aarhuus, imod hvilket Fr. Vormordsen her polemiserer, — rimeligviis det samme, som i Registret til Peder Laurentsens *„En sand oc ret cristen vnderuisning"* kaldes: *„det wectelöshedz breff mod „Presters Gifftermaal som var prentet i Aars Aar MDxxx"*, og hvortil der sigtes i det nævnte Skrift af P. Laurentsen Ark K. ij 2 med de Ord — *„samme Pawens sende breffuis Doctor oc den tredske Reff"*, og Ark K iij 2: *„Hui monne da icke disse hære Doctores och Reffue scriffue och tale derom i deriss breff, „Ath alle Prester som leffue i hord oc bolerii, de ere i bande"*. I saa Fald viser baade Peder Laurentsens Taushed om Modstanderens Navn og den Usikkerhed, hvormed Fr. Vormordsen navngiver Povel Eliesen som Forfatter, at det kun har været Rygtet, Povel Eliesens noksom bekjendte fjendske Holdning imod de Evangliske, samt hans Ophold i Aarhuus i Forbindelse med Bogtrykkerens Navn, der har bragt Malmögianerne til at paadutte *ham* Forfatterskabet. Men hvis det dog skulde være det 10de Kapitel i Povel Eliesens Skrift imod Malmöbogen, her sigtes til, maa dette Skrift, eller i alt Fald dette Kapitel af Povel Eliesens Skrift, virkelig have været *trykt,* skjöndt det nu kun er til i et ufuldstændigt Haandskrift i Stokholm. Jfr. Fortalen til Sechers Udgave af Povel Eliesens danske Skrifter, 1ste Bind.

denhedens Naadegave. Men dog har han ikke andre Grunde end de, *Christen Schrock* allerede havde fremstillet, hvilke da ogsaa vare gode og kraftige nok, men tillige vise, at *Vormordsen* ligesaa lidt som *Schrock* kjendte noget Mandat, der hjemlede alle Geistlige i Danmarks Rige den fulde Frihed til at gifte sig. Og naar han slutter det större Skrift med disse Ord: „Men Gud give, at alle Danmarks værdige Bisper og Prælater, ærlige, „velbyrdige og velvise Raad eendrægtelige med vor kjæreste Naadige Herre Kongelig „Majestæt vilde værdes til at agte og overveie alle vore Modstanderes kraftige Beviisning, „som udi Sandhed intet Andet er end listigt optænkt (dog helligt skinnende) Lögn; og „dernæst den Frugt, som kommer udaf denne Jomfrudoms Bepligtelse; da skulde de vel „see, hvilken Uret, Vold og Overlast os skeer, som prædike nu udi Riget herimod, udaf „vore Modstandere“: da kan han ikke have havt Kundskab om, at Prælaterne skulde, trods al Modstand, dog have maattet finde sig i, at Kongen og Rigsraadet allerede for 4 Aar siden havde betænkt alt dette og opfyldt de evangeliske Prædikanters dristigste Önsker, — hvad enten man nu vil forstaae *Vormordsens* Ord saaledes: gid Prælater, verdslige Rigsraader *og* Kongen vilde betænke dette; eller: gid Prælater og Rigsraader *ligesaavelsom* Kongen vilde tænke derpaa; thi selv under den sidste Forudsætning sige Ordene ikke Andet, end at Kong Frederiks *personlige* Mening i denne Sag var almindeligt bekjendt.

Efter Kong *Frederik den Förstes* Död, da Prælaterne i deres korte Overmagtstid fik paa den kjöbenhavnske Herredag 1533 Odense *Reces* af 20de August 1527 atter sat i Kraft og udvidet paa en for de Evangeliske saa fordærvelig Maade ved Recessen af 3die Juli 1533, begyndtes i Lunde Stift en Forfölgelse imod evangeliske Prædikanter i Helsingborg, Landskrone og Trælleborg, blandt Andet ogsaa fordi de havde giftet sig. Da traadte *Frants Vormordsen* atter i Skranken, dennegang med et Sendebrev til Rigsraadet.[1]) Her gjaldt det ikke alene Præsteægteskabet i Almindelighed, men gifte danske Prædikanter, som for deres Ægteskabs Skyld angrebes af det samme Parti, hvis Förere skulde 1527 i det mindste stiltiende have fundet sig i, at den verdslige Magt ophævede Coelibatsforpligtelsen: — og dog erindrer Forfatteren med intet Ord, intet Vink Rigsraadet om dets egen Lov! Hvormed kunde han da bedre have forsvaret baade sig selv og de angrebne Troesbrödre, end netop med en Henviisning til Odense Constitution eller Mandat, om han havde kjendt saadanne? og hvorledes kan det tænkes, at enten han eller de andre Evangeliske kunde

---

[1]) Ad generosissimum juxta atque sapientissimum illustrissimi Daniæ regni senatum, proceres et magistratus et pia et erudita Francisci Vormordi Amstelredami apologia adversus Lundenses canonicos. Ad libellum apologeticum in publicum exiturum carmen phaleucium Olavo Chrysostomo hæryngiano authore. Brevet er underskrevet: Ex urbe vestra Malmogia, pridie Kalendas Novembres an. sal. 1533. Vester in domino vobisque omnibus addictissimus Franciscus Vormordus, Amstelredamus. De forfulgte Prædikanter forsvares her med Hensyn til 3 Stykker: Nadveren sub utraque, Præsteægteskabet, Sakramenternes Natur og Antal.

være ubekjendte med dem, om de havde været til? Men heller ikke hans Kampfælle, *Peder Laurentsen*, der i samme Aar udgav to Skrifter, det ene netop om Geistlighedens Ægteskab, det andet i samme Anledning som *Frants Vormordsens*[1]), vidste af, at den danske Geistlighed ikke længer var bunden ved Coelibatsloven. Begge strede de kun med de almindelige Grunde for Præsteægteskabet. Ja, Prælaterne selv maae have været ubekjendte med Ægteskabstilladelsen; thi naar de vilde de gifte Præster tillivs, som det jo viste sig strax efter den kjöbenhavnske Herredag af 1533, havde Intet ligget nærmere end i Recessen af 3die Juli 1533 blandt saa meget Andet, der sattes igjennem trods *Mogens Gjöes* og de andre evangelisksindede Rigsraaders Modsigelse, ja trods et derved foranlediget Brud mellem Rigsraadets Medlemmer, at faae Coelibatsloven atter sat i Kraft. Men denne Reces omtaler slet ikke Præsteægteskabet.

Som det forholder sig med *Hvitfelds* Beretning om det formeente Odense Mandat, der skal have tilladt Præsterne at gifte sig, saaledes ogsaa med den Oplösning af Klosterlöfterne overhovedet, han enten har troet blev udtrykkelig udtalt i Mandatet, eller har meent maatte være Følgen af den ogsaa Munke givne Ægteskabstilladelse, — maaskee snarest det Sidste, og da paa en Maade med Rette; thi ved en saadan almindelig Tilladelse, der naturligviis ikke kunde forstaaes om Tilladelse til at gifte sig i Klostrene, vilde disse engang for alle have været oplukkede, saa at enhver Munk og Nonne altsaa efter 1527 skulde have havt lovlig Ret til at blive eller gaae, til at holde eller aflægge sit Klosterlöfte. En saadan Tilladelse, given ikke ved at Kongen negtede at ville tvinge Nogen til at blive i Kloster, men i en Lovbestemmelse, kan allerede af den Grund ikke have været til, fordi heller ikke *den* nogensinde paaberaabes i Striden mellem Catholiker og Protestanter. I sit Gjensvar til de lundske Kanniker, der i det Brev, de satte imod hans Expostulatio, lode ham höre, at han var en frater carmelitanus, men en apostata —

---

[1]) 1. „En ſand oc ret criſten vnderuiſning om preſteembede och om deriſs leffnit Gifftermaal, oc ret fyſſheb. Deſligeſt om kloſter folckis loſte och friheb, oc ath de mwe giffte dem effter Gudz ord, oc gammel kircke low. Sat i Malmo."

Paa det sidste Blad i Bogen staaer: „Denne Bog er Prentet i Malmö aff Johan Hogstrate Aar effter Gudz byrd MDxxxiij. Den fredag nest hellig Tre Kongers Dag." Forfatteren er ikke navngiven paa Titelbladet, men i Overskriften paa Tiltalen til Læseren. Det store kongelige Bibliotheks Exemplar, formodentlig det eneste nu tilværende, er meget defect, da Arkene E, F, G, H, I og L mangle (N er det sidste Ark af Bogen). Nöiagtigt kan det altsaa kun siges, at i *den Rest af* dette Peder Laurentsens Skrift, vi nu have, findes Intet, der tyder paa Coelibatets eller Munkelöfternes Ophævelse ved en Bestemmelse af Landets verdslige Regering.

2. „Expostulatio *Petri Laurentii* Malmogiensis ad canonicos Lundenses adversus temerarie datam exilii sententiam et condemnationem in quosdam verbi Dei precones, contra manifestum Dei verbum, veterum conciliorum canones et sanctorum patrum et veræ ecclesiæ doctrinam. — Addita est epistola eorundem canonicorum qua suo more ad Expostulationem respondent, unacum ejusdem epistolæ responsione. Malmogiæ an. 1533". At de forfulgte Præsters Ægteskab var Hovedgrunden til Forfölgelsen, antager P. Laurentsen.

paa Dansk i Datidens Partisprog: en forlöben Munk, beraaber *Peder Laurentsen* sig ikke paa, at han ved at afkaste Munkevæsenets Tvang kun havde gjort hvad der var hans gode Ret efter Landets Lov; han forsvarer sig med, at Modstanderne misbruge Ordet Apostasi, der efter den hellige Skrift ikke betegner Opgivelse af selvgjorte Helligdomsregler (ceremoniolæ), men Frafald frn Troen og Guds Bud, at han med Rette kun kan kaldes Apostat, fordi han er falden fra de sande Apostater, at de modsige sig selv ved i samme Aandedræt at kalde ham Apostat og dog tillige en Karmeliterbroder; men om Odense Constitution eller Mandat har han Intet.[1])

Det var i disse Stridigheder enkelte Mænd, der stode imod hinanden; men selv paa Herredagen i Kjöbenhavn i Sommeren 1530, hvor Catholikers og Evangeliskes Stridsmænd mödtes i samlede Skarer, og i de Skrifter, dette Möde foranledigede, hvor dog alle Tvistepunkter kom for fra begge Sider, vare de bittre Modstandere kun enige om Eet: paa det omhyggeligste at undgaae ikke alene ethvert Ord om, enhver Antydning af de fire store Indrömmelser til de Evangeliske fra Odense Herredag, men endog enhver stilistisk Vending, der middelbart kunde tyde paa en Erindring, en Tanke om dem. — De Evangeliske sige i deres Troesbekjendelse, de 43 Artikler[2]), at alle Mennesker, Geistlige saavelsom Verdslige, bör være de verdslige Fyrster, den verdslige Övrighed underdanige i Lov, Skik og hvad som ikke er imod Gud, og som kan være Menigheden til Gavn; og at geistlige Dekreter og Privilegier, som ere derimod, ere uchristelige (37te Art.); de paavise, at Ægteskab ikke alene er indstiftet af Gud, men befalet alle dem, der ikke have Naade til Afhold og jomfruelig Kydskhed, at et ærligt Ægteskab er ret Kydskheds Levnet for Gud, og at det er Djævlens Lærdom, naar dette Levnet forbydes nogen Mand eller Qvinde under Helligheds Skin (Art. 20—21); de bestride, at Klosterlevnet og Munkelöfter have nogen Grund i den hellige Skrift, de paastaae, at det er en selvgjort Gudstjeneste, imod den christelige Frihed, kun tjenlig til Örkeslöshed og Andres Skade (Art. 23, 24, 41); men det falder dem ikke ind, at lade indflyde en her saa nær liggende Antydning af Kongens Pligt og Kongens Ret til at hævde den christelige Frihed i disse Stykker, som

---

[1]) Responsio anf. St. 43—45de Side.

[2]) „The artickle Scrifft oc handell Som wore mellom verdige fædre Danmarckss Prelater Oc Ewangeliſke predickere heer aff riiget nu ſiſte Herredag i kopnehaffn Aar effter Chriſti fødſel, M. D. 1530." — Nederst paa den sidste Side i Bogen staaer: „Tryckt y Malmoe wedt Oluff Vlrickſøn Loffuerdagen neſt effter S. Symonis et Jude dag Gwdtz aar Tuſinde fem hundrede oc tretiwe." — Denne uvurdeerlige lille Bog, af hvilken kun et eneste Exemplar vides endnu at være til (i det store kgl. Bibliothek), er vel næsten kun af Format som en Duodez, men egentlig dog en Quart; thi den har 13 Ark (Sign. A—N), hvert med 4 Blade, altsaa 52 Blade eller 104 upaginerede Sider. Biskop Engelstoft, der först har henledet Nutidens Opmærksomhed paa Skriftets Betydning og Vigtighed, kalder det passende „den malmöske Beretning". De 43 Artikler findes her fra Ark D, Bl. 1, S. 2 til Ark F, Bl. 2, S. 1. — Jfr. ogsaa Hvitfeld, Frederik den Förstes Krönike S. 199 ff.

han dog skulde have indrömmet allerede for 3 Aar siden. Ja, men de Evangeliske fremstille her deres Læres Hovedpunkter kun i Almindelighed, vil man maaskee indvende; de havde ingen Opfordring til at dvæle ved den særlige Tilstand her i Landet! Nu vel, men hvorledes kunde da Prælaterne, som selv havde været med paa Odense Herredag 1527 og altsaa vel maatte være bekjendte med de Friheder, Kongen selv og de verdslige Rigsraader der skulle have indrömmet Modstanderne, — hvor kunde de da faae det Indfald, i den Klage over de Evangeliske, de overrakte *Kongen*, at lægge dem deres Lære om Præsteægteskab og Klosterlöfter til Last?[1]) Og endnu ubegribeligere er det, naar man gaaer ud fra de almindelige Forudsætninger, at de Evangeliske i deres Svar paa Prælaternes Beskyldinger[2]) ikke beraabte sig paa, at i det mindste i disse Lærdomme havde de Konge og Rigsraad paa deres Side. I dette Svar holdt de sig dog ikke udelukkende paa det almindelige theoretiske Standpunkt, men gave de verdslige Fyrster en meget praktisk, kjendelig nok netop paa Kong *Frederik* beregnet og ham udentvivl meget velkommen, Anviisning til at bemægtige sig Klosterne og deres Gods, fordi det hele Munkevæsen hviler paa en falsk Grund. Og i det med Svaret fölgende *Klagemaal*[3]), hvori de evangeliske Prædikanter forelægge Kongen deres Anker over Prælaterne, gaae de ganske ind paa de særligt danske Tilstande, de danske Prælaters Adfærd, Pligtforsömmelse, uretfærdige Forfölgelse af dem, der prædike Guds Evangelium i Danmark; men det falder dem ikke ind at bevise Modstandernes Uret ved at lægge dem Odense Constitution under Öine, endskjöndt det dog maatte være dem indlysende, at Intet maatte kunne gjöre stærkere Indtryk paa Kongen eller kraftigere drive Prælaterne ind i et ængstende Dilemma: enten Lydighed imod Lands Lov og Övrighed, og da Anerkjendelse af vor lige Berettigelse, eller Trods og Modstand ikke imod os, men imod Kongen og Rigsraadet!

Prælaterne fik ikke svaret paa dette Klagemaal ved denne Herredag i Kjöbenhavn, hvor Forhandlingerne tabte sig i Tvist om deres Form og Sprog[4]); men 3 Aar derefter udkom deres Gjensvar til de evangeliske Prædikanter.[5]) I Bispernes Navn gjennemgaaer *Povel*

---

[1]) Menige Bispers, Prælaters og Klerkeriets Klage til Kongen (de 27 Artikler). Art. 17, 18, 24 og 25; hos Hvitfeld, Frederik den Förste, S. 208—212.

[2]) Hvitfeld anf. St. S. 212—222. Den Malmöske Beretning Ark K.

[3]) Den Malmöske Beretning, Ark K, Bl. 3, S. 1 — Ark L, Bl. 1, S. 1. Hvitfeld anf. St., S. 222—225.

[4]) Den Malmöske Beretning, Ark L og M. Jfr. Engelstofts Fremstilling af denne Herredag i Theol. Tidsskrift I, 2, S. 62 ff.

[5]) „Menige Danmarkis Rigis Biſcoppers och Prelaters chriſtelige oc retſindige geenſwar till the Lwtherianſche artichle." Paa det sidste Blad staaer nederst: Per D. P. R. M. D. xxxiij (ɔ: per dominum Paulum Reff 1533), derhos Povel Reffs Vaaben, en fra Venstre til Höire opspringende Ræv i Skjoldet. At dette danske Skrifts Forfatter er Povel Eliesen, kan ikke være tvivlsomt. Jfr. Engelstoft i Nyt Historisk Tidsskrift, 2, 476 ff., hvor tillige dets Forhold til den, formodentlig af Dr. Stagefyhr forfattede, latinske Confutation af Prædikanternes Klagepunkter er fremstillet i Overeensstemmelse med Engelstofts Universitetsprogram for 1847, navnlig § 11.

Eliesen her Prædikanternes ovennævnte 27 Artikler. Vel ere netop den 17de og den 24de Artikel om Præsteægteskab og Klosterlevnet her behandlede meget kort, fordi Forfatteren henviser til en *Troesbekjendelse,* der skal indeholde det udförlige Beviis for den catholske Lære om disse Punkter, men som aldrig er udkommen. Dog var der i Gjensvaret Anledning nok til at beröre Odense Herredag; men derom, og om de store Indrömmelser til de Evangeliske hersker dyb Tavshed i denne Bog som i de andre.

Den eneste samtidige Forfatter, der omtaler Ægteskabstilladelsen og de geistlige Löfters Oplösning paa Odense Herredag, er den samme *Povel Eliesen,* der i sine andre Skrifter Intet veed om en saadan Lov. Det hedder i den Skibyske Krönike[1]): Ex hoc conventu emanarunt etiam mira impudentia ac temeritate literæ quædam decretales, episcopis et invitis et irrequisitis, quibus omnes et singuli sacerdotes et monachi recipiebantur sub publica regis tutela, qui evangelicæ libertatis prætextu volebant vel clericatum abdicare, vel etiam uxorem ducere, unde seqvuta est magna vitæ licentia, turpisque multorum scelerum servitus, cepitque ab illo die publice et palam conculcari pietas, negligi religio, rideri pudicitia, prophanari vitæ sanctimonia. Talis erat fides sacrilegorum principum illius sæculi, contra jusjurandum, contra publicam fidem ac contra signatos inaugurationum libellos et diplomata.

Vt have her rimeligviis den förste Kilde til den almindelige Fremstilling, navnlig til Hvitfelds eller hans Hjemmelsmands; det bör da ikke oversees, at ikke engang her tales om en Constitution, der skulde have givet almindelig Samvittighedsfrihed i Troessager, ligesaa lidt som om nogen Herredagsbeslutning eller noget kongeligt Mandat, men kun om Breve fra Kongens Cancelli (literæ decretales), der stillede hver og en forlöben og gift Præst eller Munk under kongelig Beskærmelse. Men det synes, at *Povel Eliesen* har forvexlet Herredagen 1527 med den, der holdtes i Odense sidst i det foregaaende Aar, hvilken han ikke omtaler. Thi allerede paa denne sidstnævnte Herredag fremkom Prælaterne med Klage over Kongens Beskærmelsesbreve, hvorved dengang upaatvivleligt ikke kan være sigtet til andre end det Protectorium, Kongen havde den 23de October 1526 i Aalborg givet *Hans Tausen;* ligesom det ogsaa var midt under denne Herredag, at Kongen, trods disse Prælaternes Klager, den 2den December 1526 tog *Jörgen Jensen Sadolin* under sin Beskærmelse.[2]) Men disse Protectorier indeholde ingen Tilladelse til at gifte sig, saa at det da i denne Henseende i det Höieste kunde bebreides Kongen, at han havde taget *Tausen* og *Sadolin* i Beskærmelse, *uagtet* de vare forlöbne og gifte Munke.

---

[1]) Script. Rer. Dan. 2, p. 582. At Povel Eliesen virkelig er Forfatteren til den Skibyske Krönike, har Biskop Engelstoft beviist saa godt og fast, som vel overhovedet et Factum kan bevises af Indicier. N. Hist. Tidsskr. 2, 527 ff.; 537.

[2]) Werlauff, Bidrag til det Kjöbenhavnske Universitets Hist, (Program til Reformationsfesten 1836), p. 7.

Om der nu ogsaa 1527, inden den anden Herredag i Odense, skulde være udstedt nogle andre Protectorier, hvorom dog Intet foreligger eller berettes af nogen Forfatter, vise jo disse Beskærmelsesbreve for Enkelte, over hvilke Prælaterne atter klagede paa Herredagen 1527, medens Kongen svarede saaledes, at det er indlysende, at Talen kun er om nogle, til Enkelte, udstedte Beskærmelsesbreve, netop det Ugrundede i Paastanden om en *almindelig* Tilladelse for Præster og Munke til at gifte sig. Dersom da endog den Skibyske Krönikes Ord ikke saa bestemt, som det virkelig er Tilfældet, modsagdes af Herredagsakterne selv, maatte de dog kun opfattes som en i Stridens Hede henkastet Overdrivelse, hvorved det, at Kongen tog enkelte Præster og Munke i Beskærmelse, uagtet han rimeligviis ikke kunde være uvidende om deres Ægteskab, faaer Udseende af, at Kongen gav enhver Geistlig, som begjærede det, Tilladelse til at gifte sig. Det er et af disse galdebittre Udbrud af Partihadet, man hvert Öieblik stöder paa i den Egn af den Skibyske Krönike, der omfatter Aarene 1526—1532 og efter alle Kjendemærker ikke kan være skrevet af *Povel Eliesen* paa anden Tid end 1531 og 1532, dengang da han laa i den allerheftigste Feide med de Evangeliske, og da han ikke kunde finde bittre Ord nok om Kong *Frederik*. Thi den Skibyske Krönike er ikke skreven paa engang. Det förste Parti, det der gaaer fra Begyndelsen indtil *Christian den Andens* Flugt, er udarbeidet i Aaret 1524; og som umiddelbar Fortsættelse af dette har *Povel Eliesen* skrevet hvad Kröniken har om Aarene 1524—1526 samtidigt med de fortalte Begivenheder. Derefter har Arbeidet hvilet i den brændende Strids Aar, indtil 1531—1532; da har Forfatteren atter taget det frem, overarbeidet hvad han havde skrevet i 1524, og da tilsat baade Indledningsordene og de mange Yttringer i dette Parti, der vise ud over 1524; hvorefter han har fortsat Arbeidet med Alt, hvad Kröniken har om de 7 eller 8 Aar fra 1526 til 1532. Hele dette tredie Parti er skrevet under Paavirkning af et glödende Partihad til de Evangeliske og deres Beskyttere, navnlig til Kong *Frederik* og *Mogens Gjöe*. Om Forfatteren derefter har optegnet de följende Begivenheder efterhaanden og nogenlunde i Flugt med hvad der forefaldt, kan være tvivlsomt; men han kan ikke have skrevet det fjerde Parti, der fortæller om Aarene 1532 til 1534, senere end i Slutningen af det sidstnævnte Aar. Hvad der följer derefter, er Andres Tilsætning.[1]) Overveier man denne Krönikens Genesis, vil det indrömmes, at dens „literæ decretales“ ikke kunne have Vægt og Betyd-

[1]) At bevise Rigtigheden af det her om den Skibyske Krönikes Affattelsestider Sagte, der noget afviger fra Biskop Engelstofts Fremstilling i Nyt Hist. Tidsskr. anf. St., vilde före altfor vidt. Men jeg holder mig overbeviist om, at den, der nöiagtigen vil gjennemgaae dette mærkelige Skrift med min Fremstilling for Öie, vil kunne forklare sig alt det Gaadefulde og Modsigende i dets forskjellige Partier. Krönikens förste Parti gaaer i Scr. Rer. Dan. 2, fra S. 556 omtrent til S. 576: „Christierni regis vicario fidelissimo“; det andet Parti derfra til S. 580; det tredie til S. 590, Lin. 14; det fjerde til S. 599, Lin. 32.

ning som et Alt overvældende Beviis for, at trods alle Samtidiges, ja *Povel Eliesens* egen Uvidenhed om de store Indrömmelser i Odense, maa den almindelige Fremstilling dog have sin Rigtighed.

Den kan det endog ikke da, om man vilde opfatte *Hvitfelds* Ord som om det var Kongen alene, ikke Kongen og Rigsraadet, der i et Mandat, et aabent Brev, af egen kongelige Magtfuldkommenhed skulde have givet Alle Samvittighedsfrihed, alle Præster og Munke Tilladelse til at gifte sig og bryde Klosterlöfterne; thi de stærkeste Sandsynlighedsgrunde stille sig imod Antagelsen af et saadant kongeligt Magtbud, hvorom man jo desuden hos de Samtidige, med Undtagelse af den Skibyske Krönike, hörer ligesaa lidt som om en Herredagsbeslutning af et saadant Indhold. Paa Herredagen selv lovede Kongen i et af sine Svar til Rigsraadet udtrykkeligt, at han herefter ikke vilde give Nogen Beskærmelsesbrev i Religionssagen, men paa den anden Side heller ikke vilde tilstede, at de, der prædikede hvad gudeligt og christeligt er, bleve overfaldne med Vold og Magt. At han nu lige imod dette Löfte, endnu paa samme Herredag, til Forhaanelse af sin Medregent, Rigsraadet, — thi det var dette virkelig i *Frederik den Förstes* Tid, — paa Trods kan man sige, skulde af egen selvtagne Myndighed have givet ikke alene Protectorier til Enkelte, men et almindeligt Mandat, hvori den Ægteskabstilladelse og det Brud af Klosterlöfterne, han endda kun stiltiende og middelbart havde forundt *Hans Tausen* og *Jörgen Sadolin*, udvidedes til alle Præster og Munke overhovedet, det maa dog allerede i og for sig have Formodning imod sig saalænge, indtil et nogenlunde antageligt Beviis föres for det Modsatte; især da et saadant Mandat vilde staae i aabenbar Modsigelse med de Bestemmelser i *Recessen* af 20de August 1527, at Præster, Munke og menige Klerkeri skulle ikke drages til Lægmænds Thing, men for deres tilbörlige Dommere og Prælater. Hvorledes man end iövrigt vil forstaae denne Bestemmelse, indeholder den jo dog ogsaa en Stadfæstelse af Prælaternes Dommermyndighed over de underordnede Geistlige i det mindste i förste Instants, medens Mandatet i samme Öieblik skulde have givet dem kongelig Tilladelse til at trodse deres geistlige Foresatte i Hovedpunkter af Kirkens Disciplin; thi under den Forudsætning, at Mandatet var udstedt af Kongen alene, ikke af ham og Rigsraadet, vilde det kun have været et Tilsagn om Kongens Beskærmelse, men ikke en for Prælaterne og alle Andre bindende Landslov. *Recessen*, udstedt af Konge og Rigsraad, var en saadan Lov; den var Resultatet af lange Forhandlinger, som nödte Kongen til nogen Eftergivenhed imod Prælaterne, altsaa fremgaaet af en Overeenskomst imellem de stridende Parter; men hvad vil det sige, at enes med sin Modstander, naar man i samme Öieblik foretager en Handling, der gaaer stik imod Forliget og altsaa omstöder dette? Havde Kongen villet og kunnet handle saaledes, maatte han ogsaa have havt baade Magten og Villien til at afvise den Overeenskomst, der fandt sit Udtryk i *Recessen*. Og dersom Nogen desuagtet vil fastholde Troen paa *Mandatet*, maa han selv see til at forklare, at

Prælaterne paa den kjöbenhavnske Herredag 1530, hvor de kom frem med alle deres Klager imod Regeringen, navnlig ogsaa den, at Odense *Reces* ikke var bleven opretholdt i Henseende til et andet Hovedpunkt[1]), aldeles ikke ankede over det formeente, — under den antagne Forudsætning aldeles vilkaarlige, — kongelige Mandat; ligesom ogsaa det, at de paa Herredagen i Kjöbenhavn 1533, efter Kongens Död, hvor de dog vare mægtige nok til at faae Odense Reces sat i Kraft paany og udvidet med saadanne Bestemmelser, som de selv vilde, ikke forlangte Mandatet ophævet, ikke forvarede sig imod dets Sammenblanding med Recessen, ikke med et Ord eller et Vink antydede dets Tilværelse.

Dertil kommer, at i de Forpligtelser af 1529 og 1531, hvormed Kongen bandt Hænderne paa *Joachim Rönnow* og *Oluf Munk*, da han forskaffede den Förste Roskilde Bispestol og gav den Anden Tilsagn om at succedere i Ribe Stift[2]), lod han dem *særligt* love at ville beskytte Enhver, der i deres Stifter vilde prædike Guds Ord, og enhver Præst eller Munk, der vilde gifte sig. Netop det, at Kongen i disse enkelte Tilfælde, hvor han havde Magten over de nye Biskopper, lod dem særligt forpligte sig til det, han allerede 1527 skulde have givet almindelig Gyldighed i hele Riget ved Mandatet, og det uden at nævne eller med nogen Antydning at minde om dette, viser jo, at det overhovedet slet ikke kan have været til.

Den fjerde og sidste Artikel i vore Historikeres saakaldte Odense Constitution giver *Hvitfeld* ligeledes som en enkeltstaaende Bestemmelse: det blev paa samme Odense Herredag 1527 samtykt, at ingen Biskop herefter skulde kjöbe Pallium i Rom, men Kapitlerne beholde Valget og Confirmationen tages hos Danmarks Konger, „hvilket blev af alle Bisperne samtykt og forseglet". Hvorledes det i Virkeligheden forholdt sig med den Bestemmelse, *Hvitfeld* her sigter til, vil i det Följende blive udviklet; her maa det være nok at paapege de Feil, hvoraf disse faa Linier hos *Hvitfeld* vrimle. Först har han, eller hans Kilde, Uret i at indskrænke Bestemmelsen til Biskopperne, da den, som virkelig blev tagen paa en almindelig Herredag i Odense, angik alle *de* kirkelige Digniteter, som dengang maatte söges i Rom. Kongen gjorde den allerede i samme Aar, eller nöiagtigere: endnu inden han var ankommen til Odense Herredag 1527, gjældende med Hensyn til Decanatet i Roskilde Domkapitel, hvilket *Anders Gyldenstjerne* havde erholdt, men hvis Indtægter Domherrerne ikke vilde lade ham nyde, forinden han havde pavelig Confirmation paa Besiddelsen af dette Prælatur.[3])

---

[1]) N. D. Mag. 5, 321.

[2]) Rönnows Revers, dat. Kbhavn. St. Barnabæ Dag 1529, i Münters Reformationshistorie 2, 701. Oluf Munks utrykte Reversalbrev, dat. Flensborg, Söndag Reminiscere 1531, findes i den Bartholinske Afskriftsamling (Universitetsbibl.) 3die Tome; jfr. sammest. T. 23, S. 237.

[3]) Pontoppidans Anualer, 2, S. 817. Jfr. ogsaa Udtrykkene i Beskærmelsesbrevet for J. Rönnow hos Fr. d. Förste S. 190.

Allerede heraf er det indlysende, at Bestemmelsen ikke kan have talt om at kjöbe Pallium. Men det er tillige utænkeligt, at Biskopperne i Rigsraadet skulde, som *Hvitfeld* vil, have samtykt en saaledes lydende Bestemmelse, fordi de i ethvert Fald maatte have gjort de Verdslige opmærksomme paa, at ikke engang Biskopperne havde Pallium, om ellers noget Medlem af Rigsraadet dengang kan have været uvidende derom. Pallium var efter Kirkens Lov og Forfatning Metropolitanernes, i Danmark altsaa Erkebiskoppens, særlige Embedskjendemærke, der slet ikke tilkom hans Lydbisper, hvem det saaledes ikke kunde falde ind at samtykke en Bestemmelse, der forböd *dem* at hente det i Rom. *Münter*, der kjendte Kirkeforfatningen altfor vel til ikke at bemærke denne Feil[1]), har antaget, at Ordet Pallium her er kommet ind ved en Misforstaaelse istedetfor pavelig Confirmation; men da denne omtales umiddelbart derefter, burde det aabenbart Urigtige i *Hvitfelds* Ord have vakt hans Mistanke imod deres Paalidelighed i det Hele.

Om og af en anden Grund, kunde Biskopperne ligesaalidt have samtykt og beseglet en Lov, der böd dem herefter at tage Confirmationen hos Kongerne; thi dette vilde ikke have været mindre end et Oprör imod og Brud med ikke Paven alene, men den canoniske Ret og Kirkens Grundforfatning, idet Kongen derved vilde være bleven deres *geistlige* Foresatte; thi den overordnede Prælats Ret og Pligt var det efter Kirkens Forfatning at pröve den af Domkapitlet valgte Biskops canoniske Egenskaber, saavelsom Valgets canoniske Gyldighed. Den Valgtes ydre Egenskaber, hans Lærdom, hans Tro, hans Levnet skulde undersöges, ikke mindre end Vælgernes Berettigelse og Valgets Overeensstemmelse med de kirkelige Loves Forskrifter. Naar Alt fandtes i Orden, skulde den, hvem det tilkom at indvie den nye Biskop, confirmere Valget og da först foretage Ordinationen. Den catholske Kirke maatte aldeles have forandret sin Natur som en selvstændig Stiftelse, der hvilede paa en ganske anden Grundvold end de verdslige Samfund, om den canoniske Confirmation var bleven lagt i en *verdslig* Fyrstes Hænder, hvoraf den nærmeste Følge maatte være, at Ordinationen, den Hellig Aands Meddelelse, blev afhængig af en Verdsligs Beslutning, der, ikke bunden ved Kirkens Lov, kunde ved at negte Confirmationen af den allerede canonisk Valgte umuliggjöre Indvielsen, ja i videre Udvikling af et saadant Oprör imod Kirkens inderste Væsen, endog kunde faktisk faae Magten til at paabyde den. En Verdslig, her endog en Fyrste, der var paa de bedste Veie til at bryde med den catholske Kirke overhovedet, forbyde eller paabyde Meddelelsen af et Sakrament! Dette var noget heelt Andet end hvad danske Konger have paastaaet og Curien tildeels anerkjendt, i det mindste faktisk i flere Tilfælde: Ret til at faae dem behagelige Personer valgte til Biskopper. Men hvor megen Uvillie de danske Biskopper end af andre Grunde,

[1]) Münters Reformationshistorie 1, 509.

som vi strax skulle see, dengang naturligen maatte nære imod Rom og dets pengegridske „Curtisaner“, hvor villige de derfor end kunde være til at understötte Kongens Modstand imod Curiens ucanoniske Anmasselser, er det dog aldrig faldet dem ind at gjöre Oprör imod Kirken selv eller at samtykke og stadfæste hvad der var eensbetydende med dette. Paa Herredagen i Kjöbenhavn 1530 viste de i de bestemteste Ord enhver Tanke derom fra sig: „Og sige Rigens Prælater, at denne Sag om dette nye Regimente og nye Skik-„kelse, som disse nye Prædikanter have dem foretaget, er ikke alene den hellige Kirke „eller Rigens Prælater og den geistlige Stat her i Riget anrörende, men anrörer den hel-„lige christelige Tro, som alle Menneskers Salighed hænger paa, den hellige Kirke og „den menige Christendom; og at Rigens Prælater skulde nu eller nogentid give dem fra „den menige Christendoms Samfund og Skikkelse, og fra den hellige Kirke, som de have „af förste Christendoms Begyndelse været altid udi de Maader undergivne, stander dem „ingeledes til at gjöre eller samtykke; og ei de det gjöre ville eller maae, förend Romer-„kirke, med Christendommens Raad, derom gjör en anden Skikkelse og Beslutning; og „haabe de at ingen christen Mand kan med Skjel Andet begjære af dem. Og derom ville „Rigens Prælater have protesteret for Kongelig Majestæt, alle christne Fyrster og for „Danmarks Riges Raad og menige Rigens Indbyggere“.[1]) Enhver, der har noget Begreb om den catholske Kirkes Væsen, vil föle Vægten af det afgjörende Nei i disse Ord, ikke alene til det, der da forlangtes af dem, men til hvilkensomhelst Anmodning om at bryde med Kirkens Grundforfatning. Det er ogsaa vist nok, at Prælaterne ikke efter Odense Herredag have anseet den canoniske eller pavelige Confirmation for bortfalden. Da Biskop *Jens Andersen* 1529 oplod Odense Bispedömme til Provst *Knud Gyldenstjerne,* tilföiedes i Resignations- og Overdragelsesakten en Protest af Biskop *Jens,* Prior og Capitel, samt Provst *Knud,* at ihvorvel det, de nu havde foretaget sig, ikke burde være skeet uden Pavens Samtykke, havde dog Nödvendigheden, som bryder alle Love, tvunget dem til at gjöre det, dog med den Beslutning (tali tamen animo), at saasnart skee kan, agte de og love, som de og ere pligtige til, at forelægge Sagen for det apostoliske Sæde til den romerske Paves Samtykke og Ratification.[2]) Samme Aar sögte *Lage Urnes* Eftermand paa Roskilde Bispestol, *Joachim Rönnow,* der som Kong *Frederiks* Creatur var ganske afhængig af denne, at erhverve den canoniske Confirmation paa sit Valg hos *Jörgen Skodborg,* som da selv havde erholdt Pavens Confirmation paa og Indvielse til Erkebispedömmet i Lund, hvilket han dog aldrig kom i Besiddelse af; og senere gjentog *Rönnow* Forsöget; dog begge Gange uden Virkning, fordi *Skodborg* ikke vovede som blot Erkebiskop at

[1]) N. D. Mag. 5, S. 316.

[2]) See Resignationsbrevet, dat. Odense Bispegaard Söndag för Palmesöndag 1529, blandt Bilagene til min Jens Andersen Beldenak, anden Udg. S. 139.

meddele en Biskop Confirmationen, da denne allerede længe havde været i Curiens Haand.[1]) Ja efter Kong *Frederiks* Död henvendte de övrige Biskopper sig umiddelbart til Rom for at erhverve Confirmationen for deres roskildske Medbroder[2]). Det er nemt nok at betegne disse Skridt som hemmelige Rænker bag Kong *Frederiks* Ryg, eller som Brud paa den Bestemmelse' Biskopperne selv skulle have været med at vedtage og besegle i Odense; men der foreligger i Virkeligheden aldeles Intet, som berettiger til en saadan Opfattelse. Dersom *Jörgen Skodborg* havde været anerkjendt retmæssig Erkebiskop i Lund, vilde *Joachim Rönnows* Henvendelse til ham have været aldeles overeensstemmende med Odense Beslutning, og kunde meget vel være skeet endog med Kong *Frederiks* Minde. Den fyenske Protest staaer vel i större Strid med den virkelige Beslutning, men havde saa Meget i Forholdene til sin Undskylding, at den ikke med Billighed kan betegnes som falsk Spil, men vel som et Retsmiddel, hvorved de, der nödes til at foretage hvad de selv ansee for ulovligt, söge at sikkre sig mod Ansvar i Fremtiden.

Endelig feiler *Hvitfeld* ogsaa i at henlægge Beslutningen til Odense Herredag 1527, da dog det, der virkelig blev besluttet angaaende Biskoppers Confirmation, er vedtaget paa den almindelige Herredag i Odense, der holdtes i Slutningen af 1526. Det, der har foranlediget denne Feil, er uden Tvivl Udtrykkene i Kong *Frederiks* og Rigsraadets Stadfæstelsesbreve for *Joachim Rönnow* af 24de Juni 1529 og 1530, hvori Bestemmelsen om Annaternes Erlæggelse til Kongen og Riget istedetfor til Paven og Rom siges at være tagen paa den almindelige Herredag i Odense. Imellem Foraaret 1523 og Slutningen af 1527 kjender *Hvitfeld* ingen anden Herredag i Odense end den, der blev holdt i August Maaned i det sidstnævnte Aar; derfor har han urigtigen forstaaet de anförte Ord om *denne* Herredag, da Brevene selv ikke udtrykkeligt henvise til nogen anden. Og höist sandsynligt er det tillige, at det netop er disse samme Aktstykker, hvis Beretning om Odense Herredags Forbud imod at sende Penge til Rom for Confirmationen har foranlediget den Misforstaaelse, at Biskopperne skulde da have samtykt i at tage Confirmationen, — den canoniske Confirmation, Betingelsen for Ordinationen, — hos Danmarks Konger. Men at disse to Ting ingenlunde falde sammen, vil det Fölgende vise.

Dersom det er lykket, ved det samlede Indtryk af det ovenfor Udviklede at rokke den almindelige Tro paa *Hvitfelds, Aslaks, Pontoppidans* og *Münters,* overhovedet paa Historieskrivernes hidtil gjældende Fremstilling af Odense Herredag 1527, vil Læserens Sind være modtageligt for en anden Fremstilling af hvad der 1526 og 1527 virkelig er

---

[1]) Hvitfeld, Frederik den Förste, S. 180, 197.
[2]) H. Knudsen, Joach. Rönnow, S. 157.

skeet i Odense i Religionssagen, og hvad dermed staaer i Forbindelse som nödvendig Betingelse for at opfatte det Skete i dets rette Betydning.

Anden Afdeling.

Epokeaaret i den danske Reformationshistorie er 1526. Indtil da havde Kong *Frederik den Förste* holdt sig efter sin Haandfæstning i god Forstaaelse med Danmarks Riges Prælater og intet Angreb tilladt sig paa den catholske Kirke i Danmark; men 1526 begyndte han aabenlyst at böie af fra den hidtil fulgte Vei henimod den nye Lære og dens Talsmænd i Danmark. I dette Aar var det ogsaa, at *Hans Tausen* forlod St. Hanskloster i Viborg for i aabent Brud med den gamle Kirke at optræde som Prædikant af „Guds rene Ord og Evangelium.“

Fordi Reformationens Gjennemförelse senere er bleven det Fölgerigeste af hvad der skete i *Frederik den Förstes* og hans Söns Regeringstid, ere vi nu tilböielige til at betragte dens Fremme som Kong *Frederiks* Hovedopgave og som det,der fortrinsviis har bestemt hans Adfærd. Men i Virkeligheden var hans Blik mere rettet paa de verdslige Forhold end paa de kirkelige, og maatte være det, fordi ikke alene hans Stilling som Danmarks og Norges Konge, men hans hele politiske Existents afhang af Forholdet til den fortrængte Kong *Christian den Anden* og dennes Tilhængere i og udenfor Landet. Paa de habsburgske Brödre, Keiser *Carl den Femte* og Erkehertug *Ferdinand,* samt paa det burgundiske Hof og de keiserlige Nederlande var hans Opmærksomhed uafbrudt henvendt; thi derfra truede ham den störste Fare. Det var först i Kong *Frederiks* Tid, at den store europæiske Politik ret udviklede sig og fik afgjörende Indflydelse paa Nordens Anliggender. Igjennem hele denne Konges Tid sporer man i Danmarks Historie og Forhold de stærkere eller svagere Virkninger af enhver af dens Vendinger. Reformationen i Tydskland har maaskee bevirket et Omslag i Kong *Frederiks* egen religiöse Overbeviisning; den har afgjort grebet hans Sön og betydelige Mænd i hans Omgivelser; men dens Betydning for Kongen ligger ikke udelukkende, neppe engang fortrinsviis, i Troens og Gudstjenestens Rensning og Oplivelse, men deri, at den delte de tydske Magthavere i to Grupper, mellem hvem Svælget hver Dag blev dybere, og derved fik en bestemmende Indflydelse paa Keiserens og hans Modstanderes Forhold, paa Christenhedens store Anliggender i det Hele.

Holder man fast ved det *politiske* Synspunkt som det, hvorfra Kong *Frederiks* hele Adfærd og Holdning, ogsaa i Religionssagen, alene kan forstaaes og hvorfra den bör bedömmes, vil man let indsee, at, hvorledes det end saae ud med Kongens personlige Religion, — Gud kjender den, Historien giver ikke Data nok til at bedömme den, — saa kunde han ikke tænke paa at vove en Dyst med Danmarks Biskopper og Prælater i sine tre förste Regeringsaar, der vare fulde af Farer for ham og dem, der havde styrtet *Christian den Anden* fra Danmarks Throne og sat *Frederik* paa den. I disse Aar tvang den haarde Nöd dem til at holde fast sammen. I 1523 udhröd Oproret og förtes Krigen i det egentlige Danmark og Holsten indtil Kjöbenhavns og Malmös Overgivelse först i 1524. Derefter gjaldt det om at vinde Norges Krone, om at afværge de förste paatrængende Forsög af Kong *Christians* mange og mægtige Venner paa at faae ham ved Underhandlinger heelt eller halvt gjenindsat i de tabte Lande, og om i det mindste midlertidigt at sætte sig paa en taalelig Fod med de burgundiske Nederlande; endelig om at forhindre en Krig med Sverrig uden at opgive Gulland, Bleking, Vigen, den sidste Tanke om de tre Rigers Forening i en fjernere Fremtid. I det följgende Aar, 1525, saae det endog ud til, at alt det Vundne vilde gaae tabt igjen. Keiser *Carls* uhörte Held i Krigen imod Frankerig, Seiren ved Pavia og Kong *Frantses* Fangenskab lod befrygte det Værste; *Sören Norbys* Angreb paa Skaane, den skaanske Almues Opstand, Gjæring blandt den övrige Almue rystede Kong *Frederiks* Throne saaledes, at han ved Trusel om at forlade den nödte Prælater og Höiadel til den yderste Anstrengelse; og efter at disse Farer vare nogenlunde afvendte, var det endnu dog kun *Claus Knyphoffs* Nederlag i October 1525, der befriede Kongens Lande fra et umiddelbart Anfald. I dette Aar var det ogsaa, at den gjærende Splid imellem de herskende Stænder selv, der nogle Aar senere bragte Danmark til Afgrundens Rand, traadte frem for Dagens Lys. Vel nærmest i Anledning af de store Byrder til en almindelig treaarig Rustning, som den provindsielle jydsk-fyenske Herredag i Kolding i Mai, og den almindelige Herredag i Kjöbenhavn i Juli 1525 havde paalagt alle Grundeiere, fremkom den udenraads verdslige Adel paa denne Herredag med Fordringer paa Kirkens Gods, der i höieste Grad maatte forurolige dens Styrere. Adelen forlangte intet Mindre af Konge og Rigsraad, end

at alle Prælaturer og Kanonikater skulde „blive under“ Danmarks Adel, med Udelukkelse af Uadelige;

at alle Herreklostere ligeledes skulde forlehnes til Adelige, imod at Guds og Kongens Tjeneste ikke led derunder;

at alt det Jordegods, som *adelige* Biskopper havde tilkjöbt eller tilpantet sig i de sidste tyve Aar, ikke skulde komme til Kirken, men til deres Arvinger;

at hvad Jordegods *uadelige* Biskopper og Prælater havde kjöbt eller paa anden Maade erhvervet fra Adelsmænd, og som de nu begyndte at sælge til Bönder og Borgere, skulde komme under Adelen igjen for en skjellig Betaling;

endelig, at Prælaterne skulde opgive Retten til at oppebære Böder af Adelens Tjenere, saaledes som Kongen allerede havde tilstaaet Adelen det for Kronens Vedkommende.

Kun da, mente de, kunde det Had og den Tvedragt, der for disse Sagers Skyld var imellem den geistlige og den verdslige Stand, nedlægges og Enigheden atter oprettes.[1]) Disse Fordringer afvistes vel dengang af Konge og Raad; men denne bestemte Formulering af Adelens Önsker blev dog ikke uden Virkning i Fremtiden.

Endnu indtil over Midten af Aaret 1526 vare Kong *Frederik* og det danske Rigsraad omgivne af Farer. Madriderfreden af 14de Januar 1526 maatte vække Frygt for, at *Carl den Femte* nu kunde og for Alvor vilde tage sig af sin landflygtige Svoger; og denne selv beredte sig til et nyt Tog fra Tydskland af imod Danmark.[2]) Hans troe Mænd Skipper *Clement* og *Sören Norby* vare atter i Söen. I Danmark gjærede det stærkt blandt Almuen, som, opægget ved den gamle Herres Proklamationer, satte sit Haab til hans snarlige Gjenkomst.[3])

---

[1]) N. D. Mag. 5, 214. Efter disse Artiklers Plads i N. D. Magazin skulde man snarest troe, at de först fremkom paa Odense Herredag 1526; men de Aktstykker til Frederik den Förstes Historie, der ere meddelte i 5te og 6te Bind af N. D. Magazin under den almindelige Benævnelse *Forhandlinger paa Herredagene og i Rigens Raad fra 1523 til 1530*, staae saa uordentligt imellem hverandre, at hvor ikke en tilföiet sikker Tidsangivelse afgjör deres Plads, maa denne bestemmes efter indre Kriterier og andre Vidnesbyrd, dersom slige findes. Nu er der hverken i de nævnte Artikler eller i Herredagsforhandlingerne selv Noget, der henviser dem enten til 1525 eller til 1526 — tidligere eller senere kunne de ikke være fremkomne; derimod have vi et Brev af 20de October 1525 fra Biskop Hans Reff i Oslo til Erkebiskop Oluf i Trondhjem (Ekdahl, Christiern den Andens Arkiv 3die Afdel. S. 967 ff.), hvis Datum bestyrkes ved andre Omstændigheder (man sammenligne f. Ex. Brevets Beretning om de kongelige Sekretærer, der sendtes til Norge, anf. St. S. 970, med hvad der i N. D. Mag. 5, 98 forekommer i den Kjöbenhavnske Herredags Forhandlinger 1525). Her siges det S. 976, at paa den sidst afholdte Herredag i Kjöbenhavn, altsaa den i Sommeren 1525, *var af det unge Ridderskab i Danmark besluttet et ganske ondt Opsæt og Agt imod Kirker og Klostre, Biskopper og Prælater og deres Gods og Eiendele, men at det blev stillet og kuldkastet af Biskoppen i Sjælland og Biskop Ove Bilde af Aarhuus med nogle andre Prælater i Raadet.* Der kan her ikke være meent andre end netop de ovennævnte Artikler, hvilke ogsaa i N. D. Mag. anf. Sted have den Efterskrift: „Disse Artikler bleve alle afviste „og negtede af Kl. Majestæt og alt Danmarks Raad og ingen af dem samtykte", — Ord, der ikke passe paa Herredagen i Odense 1526; thi da tilstode Prælaterne netop to af disse Artikler (N. D. Mag. 5, 211-212). — Man begriber ogsaa, at just 1525, da Adelen maatte paatage sig den store Rustning, havde den Anledning til at söge sin Fordeel paa Kirkens Bekostning.

[2]) Jfr. Allen, Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Förstes Historie, 1ste B., Kjöbenhavn 1854, S. 411, 413, 417 ff., 420, 428, 429, 435, 437, 440, 444. — Ekdahl, Christiern II's Arkiv, 3die Afdel. S. 1063, 1067.

[3]) Jfr. Annaler for Nord. Oldkyndighed og Historie, 1853, S. 22.

Men Sommeren 1526 var ogsaa den Tid, da Forholdene baade i og udenfor Norden stillede sig fordelagtigere for Kong *Frederik* og tillode ham at vende sin Opmærksomhed mere end hidtil imod Landets indre Anliggender. Kong *Christians* nye Krigstog blev atter til Intet; Skipper *Clement* kom ikke til at forene sig med *Sören Norby;* denne overvældedes endelig den 24de August 1526 af Kong *Frederik* og Lybekkerne, og afvæbnedes nu for bestandigt; saaledes kom heller ikke Almuens Gjæring til Udbrud. Ogsaa den store Politik antog gunstigere Forhold. Det viste sig snart, at Madriderfreden, langtfra at skaffe Keiseren Haanden fri til virksom Indgriben i Nordens Anliggender, meget mere indviklede ham i en ny Krig med Frankerig, Paven, Florents og Venedig, der forbandt sig mod ham ved Ligaen i Cognac den 22de Mai 1526, hvilken Forening snart ogsaa England tiltraadte. Pave og Keiser i Vaaben imod hinanden: hvad kunde være önskeligere for Kong *Frederik* og de Evangeliske i Tydskland og Norden! Og Kong *Christian den Andens* nu aabenbare Tilböielighed for den evangeliske Lære svækkede endnu mere baade *Joachim* af Brandenborgs og det burgundiske Hofs allerede kun ringe Villighed til at staae ham bi ved et Angreb paa Holsten og Danmark. Dertil kom, at som Följe af den store Politiks Vending og Begivenhederne i Tydskland, hævede det evangeliske Parti i dette Land sig til en friere og sikkrere Stilling, der maatte give Kong *Frederik* Mod til at lade sin Tilböielighed for den evangeliske Sag træde aabenlyst frem ogsaa i Danmark. Det var egentlig först i Aaret 1525 at Religionsstriden delte og samlede de tydske Rigsstænder i to bestemt afsondrede Grupper, idet de ivrigst catholske Fyrsters Forbund i Regensburg af 6te Juli 1524 og Sammenkomsten i Dessau 1525 foranledigede de Evangeliskes Forsvarsforbund af 4de Mai 1526 i Torgau. Det var i 1525, at *Frederik den Vises* Död gjorde hans vel mindre ansete, men mere afgjort lutherske Broder *Johan den Bestandige* til Churfyrste af Sachsen, og at den nye Lære fik den kraftigste og virksomste Forsvarer i Landgreve *Philip* af Hessen. Fastere sammensluttede, og begunstigede af Pavens Strid med Keiseren, dreve de Evangeliske det til Rigsafskeden i Speier af 27de August 1526, der ved forelöbig at henstille det til enhver Rigsstand, at forholde sig i Religionssagen som han vilde forsvare det for Gud og Keiseren, lagde Retten til at reformere i de enkelte Landsfyrsters og Rigsstæders egen Haand, — en Ret, der med Liv og Kraft benyttedes saaledes, at Sagen aldrig mere kunde trænges tilbage til Vormserediktets Standpunkt. Saaledes var det i Sommeren 1526, at de Evangeliske i Tydskland traadte op som en Magt, der skaffede sig Ret; her var altsaa en Gruppe af Fyrster, som Kong *Frederik* med Fordeel kunde slutte sig til i sin Modstand mod Keiseren, *Christian den Andens* Hjælper, saavelsom i det Angreb paa den catholske Kirke i Danmark, han paatænkte, og som i ethvert Fald dannede en stærk ydre Forsvarslinie imod Rom. Kong *Frederik* kunde som tydsk Rigsfyrste efter Rigsdagen i Speier træde frit op som reformerende Herre i *Holsten,* og med mindre Fare vove en Kamp med sine *danske* Prælater, der stode ene,

afskaarne fra Rom, ilde lidte af Almuen, og ikke engang længer vare sikkre paa kraftig Bistand af deres Medskyldige i Oproret imod *Christian den Anden*, den verdslige Adel i Danmark. Det skulde snart vise sig, at kun om de knyttede de verdslige Medlemmer af Rigsraadet til sig ved Eftergivenhed mod Adelens Fordringer, formaaede de endnu i nogle Aar at holde sig oppe imod den nye Tids frembrusende Ström.

Paa flere Maader viste Kongen i Sommeren 1526, at han nu ogsaa i Danmark agtede at antage en anden Holding i Religionssagen end hidtil. Da han i Juni Maaned var kommen til Kjöbenhavn, tilsidesatte han aabenlyst de catholske Fasteforskrifter; og at hans Catholicisme kun stod paa svage Födder, röbede han ved som en upartisk Mand at lade *Povel Eliesen* paa Slottet fremstille for sig Stridspunkterne imellem den gamle Kirkes og den nye Læres Tilhængere. Som et halvt Brud med den catholske Kirke maatte dennes Tilhængere ogsaa ansee det, at han giftede sin ældste Datter med Hertug *Albrecht* af Preussen, der i det foregaaende Aar havde aabenbart lösrevet sig fra Kirken ved at fortrænge den tydske Ridderorden fra dette Land og lade sig det tildele af den polske Konge som et personligt og arveligt Lehn.[1]) Og som et Tegn paa, at han agtede at drage Suprematet i den danske Kirke fra Rom til sig og Landets verdslige Regering, maatte det opfattes, at han med endeel af Rigsraadets verdslige Medlemmer i Forbindelse med to ikke-biskoppelige Prælater tilsagde *Aage Sparre*, der stred om Erkesædet i Lund med den af Paven confirmerede og indviede *Jörgen Skodborg*, Beskyttelse til at forblive i Besiddelse af Stiftet saalænge, indtil Kongen med det menige Rigsraad fik dömt imellem Medbeilerne, ligesom ogsaa, at han i intet Tilfælde, hvorledes end denne Dom faldt ud, vilde tilstede Band eller Interdikt for denne Sag her i Landet over *Aage Sparre* eller Nogen i Lunde Stift, forinden *Aage Sparre* fik af den, hvem dette muligen tildömtes, tilbagebetalt 3000 Gylden, som han til Rigets Nytte nu havde givet Kongen for dette Tilsagn om hans Beskærmelse.[2])

Saameget til almindelig Oversigt over Situationens Grundtræk. Men for tilfulde at forstaae det, der skete paa Herredagene i Odense 1526 og 1527, vil det være nödvendigt at tage den danske Nationalkirkes Forhold til Rom noget nærmere i Betragtning; thi allerede strax ved sin Thronbestigelse forefandt Kongen dette Forhold i en for ham meget fordelagtig Stilling, da de danske Prælater maatte söge hans Bistand ikke imod Lutheranerne alene, men ogsaa imod Rom selv.

Correct efter den canoniske Ret skulde Erkebiskopper og Biskopper findes ved Valg eller Postulation. Naar Vælgerne havde udnævnt en Mand, der ikke allerede var Biskop, paalaa det dem snarest muligt at indhente hans Samtykke, der skulde være givet

[1]) Scr. R. Danic. 2, 581.

[2]) Beskærmelsesbrevet af 19de August 1526, i Hvitfelds Frederik den Förste S 137.

inden en Maaned, efterat det var forlangt, eller efterat Valget var blevet den Valgte bekjendt; hvis ikke, tabte han sin Ret, med mindre lovligt Forfald bevistes. Senest tre Maaneder efter Samtykket skulde den Valgte begjære Confirmation af den foresatte Prælat: en Erkebiskop af Paven[1]), der alene kunde give ham Pallium, en Biskop af den vedkommende Metropolitan. Naar saavel den Valgtes Egenskaber som Vælgernes og Valgets Beskaffenhed var prövet og fundet i Orden, skulde den overordnede Prælat indvie den Valgte; först da kunde denne foretage alle Embedets baade geistlige og verdslige Forretninger; thi Valget alene berettigede ham endnu ikke til at overtage Embedets Bestyrelse, og som confirmeret kunde han inden Ordinationen dog kun udföre hvad der hörte til den biskoppelige Administration og Jurisdiction. Det var den Valgtes Metropolitan, den umiddelbart foresatte Prælat, der skulde pröve Valget og indvie den Bekræftede.[2])

Men denne canoniske Orden, Hierarchiets kraftigste Stötte, have Paverne tidligt og i bestandigt stigende Grad selv undergravet deels ved Provisioner i Tilfælde af tvistige eller uregelmæssige Valg, eller ved reen Anmasselse, deels ved at reservere sig af apostolisk Magtfuldkommenhed den umiddelbare Besættelse af dette eller hiint Prælatur, hvilket blev et Middel til at lönne Cardinalerne og deres Clienter saavelsom det stadigt voxende Antal af Curiens Embedsmænd. Især dreve de avignonske Paver disse Indgreb i Nationalkirkernes Ret til den yderste Grændse, ikke alene ved vilkaarlig Bortgivelse af kirkelige Beneficier i alle Lande, men ogsaa ved at bringe Reservationerne i et Slags System og derved paatrykke disse faktiske Undtagelser fra de canoniske Regler Varighedens og Lovlighedens Præg. Saaledes *Johan den Tooglyvende* ved Constitutionen Execrabilis, som nærmere bestemtes ved *Benedict den Tolvtes* Constitution Ad regimen[3]), hvor der opstilles ni Tilfælde, i hvilke kirkelige Beneficier af alle Grader i alle Lande reserveredes Paven, og under saadanne Betingelser, at tidligere eller senere maatte alle kirkelige Beneficier kunne inddrages under disse Bestemmelser. Paa mange Maader bleve disse pavelige Anmasselser fordærvelige for Kirken selv, og tillige for de forskjellige Folk i den latinske Christenhed, navnlig derved, at store Summer gik ud af Landene til Pavens og Cardinalernes Clienter, samt til Curiens Embedsmænd, de saakaldte Curtisaner, at alle större Beneficier nödven-

---

[1]) Dog modificeredes Tidsbestemmelsen ved Pave Nicolaus den Tredies Constitution Cupientes i Sext. decretalium libr. 1, tit. VI, cap. 16.

[2]) See Pauli Lancelotti Institutiones juris canonici, l. 1, tit. IX og X med de der anförte Beviissteder; navnlig Decretales Gregorii libr. 1, tit. VII, cap. 2 inter corporalia et spiritualia. Da Curien selv har foranlediget Lancelots Arbeide og optaget det som Tillæg til Corp. juris canonici, er man berettiget til at betragte det som Roms egen Opfattelse af Forholdet.

[3]) Extravagantes communes lib. III, tit. II, cap. IV. XIII. Constitutionen Ad regimen har været af Vigtighed ogsaa for Nordens kirkelige Forhold; men da den i den Skikkelse, den fik 1448, er optagen i Bilag I, lade vi den ikke optrykke her.

digviis maatte söges hos Curien, og at denne saaledes fik endnu bedre Leilighed til at udsuge Folkene, som jo dog tilsidst vare de, der maatte tilveiebringe Pengene.

Ogsaa derved forstyrrede Paverne Kirkens canoniske Forfatning, at de droge Confirmationen af Valgene til sig, med Forbigaaelse af de vedkommende overordnede Prælater. De benyttede dette til at paalægge Prælaterne Annater og Udgifter af alle Arter for Erhvervelse og Udfærdigelse af Dispensationer og allehaande Aktstykker. Ogsaa disse Udgifter blev det tilsidst Folkenes Sag at udrede.

Hertil kom Misbrug af de forskjelligste Slags. Curtisanerne manglede aldrig Paaskud, enten i en eller anden Lovfortolkning, eller i Curiens Cancelliregler, eller i Benaadninger udvirkede umiddelbart hos Paven selv, til at udpresse Penge af dem, der maatte henvende sig til Curien, eller Grunde og Anledninger til at erhverve kirkelige Beneficier i alle de christne Lande, der holdt sig til St. Peders Stol; de dermed forbundne Embedsforretninger bleve da enten ganske forsömte eller for den mindste mulige Betaling overdragne til ofte aldeles uduelige og uværdige Personer — for ikke at tale om de skamlöse Bedragerier, de ikke sjeldent tillode sig.[1])

Det var derfor intet Under, at Klagerne over Curien og Curtisanerne bleve med hver Dag lydeligere, — endog afseet fra alle de andre Bröstfældigheder i Kirken og alle de retfærdige Grunde til at opröres over Pavehoffets frække Töileslöshed. Raabet paa en reformatio in capite et membris blev i det 15de Aarhundrede tilsidst uimodstaaeligt; og *Baselerconciliet* har ogsaa med Kraft arbeidet paa at löse denne Opgave, saavidt den gik ud paa at opretholde Kirkens lovlige Forfatning imod de pavelige Anmasselser og at frelse Geistlige og Verdslige ud af Curtisanernes gridske Klöer.

Navnlig gjenoprettede denne Synode Kirkens Forfatning, först ved Bestemmelser om *Kirkeforsamlinger*, ved at hævde de *almindeliges* höieste Myndighed i Kirken og paany bringe *Provindsial-* og *Dioecesanforsamlinger* i Gang, ved Gjenoprettelse af den ved pavelige Misbrug forstyrrede kirkelige *Rettergangsorden*, samt ved atter at indföre, og ved nöiagtige Bestemmelser sikkre, den canoniske Fremgangsmaade ved Prælaternes *Valg og Confirmation.*[2]) Dernæst gjorde Conciliet en Ende paa Curiens og Curtisanernes

---

[1]) Saaledes klager den tydske Nation over, at naar en Mand, der besad et eller andet godt Beneficium, kom til Rom, fik Cardinalernes commensales ham inviteret tilbords hos en Cardinal, og havde da en Notarius i Baghaanden, der udfærdigede Vidnesbyrd om, at den nye Gjæst var Værtens commensalis; saa tilfaldt hans Beneficium dem ved förste Vacance; thi Cardinalernes commensales hörte til de Personer, hvis Beneficier engang for alle vare Paven reserverede! See Sacri Romanii imperii principum et procerum gravamina centum, cap. X, Nr. 15, i Melchior Goldasts collectio constitutionum imperialium, Francof. a. M., T. I, p. 460.

[2]) See Constitutionerne Ad laudem dei, i sessio 2da; Placuit divinæ pietati, Begyndelsen, i sessio 31; Pridem hæc sancta, sessio 15; Ecclesiasticæ sollicitudinis studium, sessio 31; Sicut in construenda,

Udpræsninger ved at afskaffe *al Betaling for Confirmationen* af Valg og kun tilstede et efter Arbeidet, ikke efter det vedkommende Prælaturs Indtægter, afpasset Cancelligebyr[1]), ved at ophæve alle *Reservationer*, hvad enten de vare indförte ved de ovenomtalte pavelige Constitutioner Execrabilis og Ad regimen, eller ved andre pavelige Constitutioner, eller ved Curiens Cancelliregler[2]), — endelig ved at afskaffe *Exspectativer*[3]) og *Annater*[4]). Til Erstatning for Tabet af saa betydelige Indtægter erholdt Paven kun et almindeligt Löfte om, at Conciliet vilde være betænkt paa at forskaffe ham den nödvendige Underholdning (provisio) af Kirken, forinden det adskiltes.[5])

Baselerforsamlingens Dekreter antoges 1438 som gyldige og forpligtende Kirkelove af *Frankerigs* Konge og Stænder paa Forsamlingen i Bourges, og opretholdtes siden i lang Tid af Parlamentet som en af Hovedstötterne i den franske Retsforfatning. Ogsaa *Tydskland* fik sin „Pragmatiske Sanction", idet Conciliets Legat paa Rigsdagen i Maints overrakte Keiser og Rige en „liber plumbatus", hvori de hidtil vedtagne Dekreter vare indförte. Disse bleve i et offentligt Aktstykke af den 26de Marts 1439 anerkjendte som Love for Kirken, med Undtagelse af Conciliets Dekreter imod Pave *Eugenius den Fjerde*, og med Tilföielse af et Par mindre betydelige Ændringer eller Forklaringer, der senere erholdt Conciliets Samtykke. Men den ulykkelige Strid imellem Basel og Rom, der anden Gang udbröd 1437 og snart förte til et ulægeligt Brud, har dog tilsidst berövet Tydskland de Goder, Forsamlingens Dekreter skulde have forskaffet det. Den tydske Nation havde den 17de Marts 1438 erklæret sig *neutral* i Striden, saa at dens kirkelige Anliggender skulde uden Conciliets eller Pavens Indblanding styres af de tydske Biskopper selv, — en Erklæring, der dog ikke havde tilbagevirkende Kraft med Hensyn til hvad der tidligere var vedtaget af Conciliet. Denne Neutralitet var först bestemt til at vare i 6 Maaneder, men blev staaende i 9 Aar, i hvilke altsaa de i 1439 antagne Baselerdekreter med de samtykte Ændringer havde fuld Lovskraft for den tydske Kirke. Men ved Baselerconciliets Feilgreb, Curiens Klogskab og den keiserlige Sekretær *Æneas Sylvius Piccolominis* Snildhed lykkedes det 1447 at tilveiebringe et Forlig imellem Tydskland og Rom, idet *Eugenius den Fjerde* endnu paa Dödsleiet den 8de Februar 1447 anerkjendtes som retmæssig Pave af Keiser *Frederik den Tredies* og nogle verdslige Fyrsters Sendebud, saa at den tydske Nation nu opgav sin Neutralitet og lod Baselerforsamlingen i Stikken, om ellers

---

sessio 12; i Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, ed. Joh. Domin. Mansi. Tom. XXIX, Venetiis 1788, coll. 21, 161, 74, 159.

1) Sicut in construenda, sessio 12, Mansi XXIX, anf. St.

2) Mansi anf. St. og Et quia multiplices, sessio 23, sammest. col. 120.

3) Placuit divinæ pietati, sessio 31, Mansi XXIX col. 162.

4) Sicut in construenda anf. St. og In nomine spiritus sancti, sessio 21, Mansi anf. St. col. 104.

5) Sicut in constr. anf. St.

Rigets Stænder vedtoge hvad Enkelte her havde gjort; hvorimod Paven i fire Buller, af den 5te og den 7de Februar 1447, opfyldte nogle af Tydskernes Fordringer, navnlig anerkjendte Baselerdekreterne med de Maintser Ændringer som gjældende Lov for den germaniske Nation, indtil der enten sluttedes et Concordat med den Legat, *Eugenius* agtede at sende til Tydskland for at underhandle om Erstatning for det ved hine Dekreter Paven Fratagne, eller indtil den Kirkeforsamling, Paven nu lovede at sammenkalde, ordnede Kirkens Anliggender anderledes.

Eugenius döde den 23de Februar 1447. Hans Eftermand *Nicolaus den Femte* bekræftede i et Breve af 28de Marts 1447 Overeenskomsten imellem de tydske Sendebud og *Eugenius*. Ved hines Tilbagekomst holdtes i Juli 1447 en Rigsdag i Aschaffenburg, hvor det i Rom Vedtagne stadfæstedes, og det derhos bestemtes, at paa den forestaaende Rigsdag i Nürnberg skulde underhandles nærmere med den pavelige Legat om den Erstatning, der var tilsagt Paven, hvis man ikke enedes med ham derom forinden. Og nu lod Keiseren udgaae almindelig Befaling om at anerkjende *Nicolaus* som retmæssig Pave.

Johannes af Carvajal, Cardinal af St. Angelo, var da allerede ankommen til Tydskland som legatus a latere. Med ham knyttede nu Keiser *Frederik* ved *Æneas Sylvius* Underhandlinger om den Provision, Paven skulde have af den tydske Nation istedetfor de Indtægter af Annater, reserverede Beneficier o. dsl., som Baselerdekreterne fratoge ham. Og snart enedes Keiseren og Legaten om Concordatet af den 17de Februar 1448, som vel ikke angiver Udfærdigelsesstedet, men som dog utvivlsomt er sluttet i Wien, skjöndt det ofte kaldes det Aschaffenburger Concordat. Det ratihaberedes ved Pave *Nicolaus den Femtes* Bulle Ad sacram Petri sedem af 19de Marts 1448.[1])

Ved dette Concordat indrömmedes der Paven fire betydelige Fordele, der egentlig omstödte de af Baselerforsamlingen opreiste Skranker imod Roms Udpræsninger.

De almindelige Reservationer indförtes paany, saa at Paven nu ikke alene maatte bruge de *Reservationer*, der havde Hjemmel i den canoniske Ret, de, som det hed, der vare clausæ in jure, hvilke selv Baselerconciliets Constitution Sicut in construenda havde indrömmet ham, men ogsaa de, der indeholdtes i de pavelige Constitutioner Execrabilis og Ad regimen, dog med den ringe Ændring, at der angaves et bestemt Antal af Curiens Embedsmænd, hvis Beneficier i Vacancetilfælde reserveredes Paven. Derfor blev en ny Redaction af Constitutionen Ad regimen optagen i Concordatet.

Paa de canoniske Valg selv til de Erkebispedömmer og Bispedömmer, som ikke stode umiddelbart under det apostoliske Sæde, og til de Klostre, der stode umiddelbart under det — de eximerede Klostre altsaa, hvor de saa laae in natione Germanica — skulde

---

[1]) Endskjöndt denne Bulle er trykt andensteds, have vi dog optaget den her som Bilag I, fordi dens Betydning for Danmarks, overhovedet for Nordens, Kirkehistorie hidtil ikke har været erkjendt.

Confirmationen söges hos det apostoliske Sæde. Paven skulde vel være bunden til de i *Nicolaus den Tredies* Constitution Cupientes fastsatte Tidsfrister; men forelagdes Valgene ham ikke inden Udlöbet af disse, eller befandtes de ucanoniske, eller af fornuftige og indlysende Grunde[1]) utilraadelige, da skulde han providere — af apostolisk Magtfuldkommenhed besætte Embederne med Mænd, han selv valgte. Desuden bestemtes Fremgangsmaaden ved Confirmation og Provision med Hensyn til andre Klostre og Beneficier.

Hvad de övrige kirkelige Digniteter og Beneficier angik, som ikke faldt under de ovenanförte Tilfælde, da skulde alle *specielle* Reservationer af dem være ugyldige, saa at herefter de, der bleve ledige i Maanederne Februar, April, Juni, August, October og December, kunde frit bortgives af de vedkommende Ordinarier; men de, der bleve ledige i Aarets andre Maaneder, skulde Paven bortgive, og Ordinarierne först kunne gjöre det, dersom det inden Udlöbet af 3 Maaneder, efterat Beneficiet var bleven ledigt, ikke anmeldtes paa Vacancestedet, at Paven havde bortgivet det.

Som Forsörgelse for det apostoliske Sæde skulde af alle ledigblivende *Bispestole* og *Mandsklostre* betales til Curien for det *„förste Aars Indtægter“* de Summer, for hvilke de vare taxerede i det apostoliske Kammers Böger. Pengene maatte erlægges halvt i det förste, halvt i det andet Aar, efterat den nye Mand var kommen i Besiddelse af Embedet. Blev det ledigt flere Gange i samme Aar, erlagdes Afgiften dog kun een Gang, og den endnu ubetalte Rest forpligtede ikke Eftermanden. Af alle andre Beneficier, som enten bortgaves af Paven, eller hvor han providerede, skulde *Annater* betales, d. e. det Halve af det förste Aars Indtægter, efter den *sædvanlige* Taxt, inden et Aar efterat Vedkommende var indtraadt i Besiddelsen, dog under de ovenanförte Betingelser. For Beneficier, der gave i Indtægt ikke over 24 Gylden, blev Intet at betale. Iövrigt bekræftedes hvad der enten af *Eugenius* eller af *Nicolaus* var indrömmet den tydske Nation indtil et tilkommende Concilium, forsaavidt det ikke stred imod det nærværende Concordat. Og da der i dette var brugt Udtrykket Alamania, saa bestemtes ved en snild stilistisk Vending, at ved denne Benævnelse var at forstaae natio Germanica.

Concordatet var sluttet imellem Paven og Keiseren paa den tydske Nations Vegne; men det blev ingensinde ved en Rigsdagsbeslutning hævet til almindelig Lov for Nationen. Enkeltviis have Erkebiskopper og Biskopper antaget det: — hvormange, og naar, see vi os ikke istand til med Bestemthed at angive. I ethvert Fald er det först efterhaanden anerkjendt som forpligtende af Nogle; men factisk har det gjort sig gjældende som Retsgrunden for Roms Forhold til Tydsklands Kirker. Ogsaa derom er stridt og kan endnu strides, hvorvidt de i Maints 1439 antagne og af *Eugenius den Fjerde* i Bullen Ad tran-

[1]) Ex causa rationabili et evidente.

quillitatem et commoda omnium Christi fidelium af 5te Februar 1447 betingelsesviis anerkjendte Baselerdekreter bleve ved Wienerconcordatet ophævede, eller blot modificerede saaledes, at de i alle de Punkter retlig stode ved Magt, hvori Concordatet ikke *udtrykkeligt* ophævede eller forandrede dem. Men selv om man slutter sig til den sidste Mening, vil det ikke kunne bestrides, at faktisk ere Baselerdekreterne fortrængte af Concordatet og komne ud af Brug. Dog ikke det alene: selve Wienerconcordatet er i Aarenes Löb skudt tilside af Curien, der har benyttet navnlig dets Indrömmelse af Valgconfirmationen til efterhaanden at paalægge de tydske Prælater alle de Forpligtelser, den fandt tjenlige for sin Interesse. Især dette maa mærkes, at Curien har givet Confirmationen en Form, der gjorde den fra Stadfæstelse af et Valg, som efter Kirkens Lov og Forfatning skulde være den egentlige Retsgrund for Besiddelsen af Embedet eller Beneficiet, til en Provision af apostolisk Magtfuldkommenhed, betinget af en strengt forpligtende Eed til Paven, ja endog med det Paalæg, at den nye Biskop hvert andet eller tredie Aar havde at indstille sig personlig for det apostoliske Sæde, med mindre han udtrykkeligt dispenseredes derfra.[1]) Denne Anmasselse kunde danne Overgangen til overhovedet at besætte alle Bispestole, uden Valg, ved reen Provision af Paven og i Forbindelse med Concordatets Bestemmelser, eller ved Overgreb, der toge deres Udgangspunkt fra det, til at reservere Rom alle Bispedömmer, d. e. til at gjöre Paven til uindskrænket Eneherre i den germaniske Nation, hvis Ret og hvis Rettigheder da vilde komme til at afhænge af Curiens Naade og Politik alene. Da nu dertil Pave *Paul den Anden* i Constitutionen Cum nonnulli Romani Pontifices[2]) udtrykkeligt erklærede, at de Beneficier, Paven engang havde lagt sin Haand paa, bleve som semper affecta for bestandigt reserverede, var Rom rustet med alt Fornödent til efter Leilighed, tidligere eller senere, at drage alle kirkelige Beneficier i den germaniske Nation til sig, med Tilsidesættelse af Valgfriheden og Ordinariernes eller Patronernes Rettigheder.

Rom nedsank Dag for Dag dybere i Syndesövn, efterat Faren for de store Kirkeforsamlinger syntes lykkeligen afvendt siden Midten af det 15de Aarhundrede. Snart kjendte dets Curtisaners skamlöse Pengegridskhed ingen Skranke mere. De svælgede i alle Nydelser, aandelige og sandselige, og udpressede Midlerne dertil af Folkene, især gjennem en villielös Geistlighed: hvad Under da, at navnlig i Tydskland og Norden, der saae sig bittert skuffede i deres Haab til Kirkeforsamlingerne, Uvillien over den romerske

---

[1]) See Julius den Andens Stadfæstelse af Philip af Rosenbergs Valg til Biskop i Speier i: C. Guil. Koch, Sanctio pragmatica Germanorum illustrata. Argentorati 1789, p. 294. Dette fortræffelige Værk er, tilligemed Mansis Conciliesamling og J. J. Müller's Reichstags Theatrum unter Keyser Friedrichs V(III) Regierung, Tom. I, Jena 1713, navnlig S. 340-375, Hovedkilden til ovenstaaende Fremstilling af Curiens Forhold til Baselerforsamlingen og den tydske Nation.

[2]) Sept. decretal. libr. 1, tit XI, cap. 1.

Töileslöshed og Undertrykkelse steg med hver Dag — selv hos dem, der ikke oprörtes ved Fordærvelsen af Kirkens Love og Disciplin. Og da nu Luthers Röst endelig bragte Harmen til at slaae ud i lys Lue, syntes det virkeligt, som om den tydske Nation, hvad enten den sluttede sig til hans Lære eller ikke, vilde reise sig som een Mand imod Rom og dets forhadte Curtisaner. Det var især paa Rigsdagen i Nürnberg, sidst i 1522 og i Begyndelsen af det följende Aar, at denne Stemning kom til Udbrud, dengang da Pave *Hadrian den Sjettes* Nuncius *Frants Chieregati* i sin Herres Navn overbragte Rigets Stænder hans Anerkjendelse af det Grundede i Klagerne og Löfte om deres Afhjælpning, naar de blot nu vilde række ham Haand til det nye Kjætteries Undertrykkelse. Da var det, at de verdslige Rigsstænder i de saakaldte centum gravamina med Bitterhed sagde Rom Sandheden og fordrede deres retfærdige Klager saavel over det som over Geistligheden afhjulpne.

At Baselerforsamlingens Dekreter i og for sig maatte have Lovskraft ogsaa for de *nordiske* Kirker, trænger ikke til Beviis: den latinske Christenheds almindelige Kirkeforsamling kunde enkelte Landskirker ikke være berettigede til at negte Lydighed. Dog maatte Konge og Rigsraad, i fornödent Fald stöttende sig til Rigets Stænder, have samme Ret som Tydskerne til at forlange saadanne Ændringer ved Dekreternes Indförelse i Landene, at de ikke bleve uforenelige med disses Forfatning og særegne Retsforhold. Der er heller ingen Grund til at betvivle, at Kirkeforsamlingen jo vilde have indrömmet Norden lignende Lempelser, som dem, de tilstode Tydskerne, hvis der var bleven Leilighed til at forlange dem. Men der tilhöd sig ingen saadan Leilighed. Vel er den saare vigtige Constitution Sicut in construenda sendt til Danmark strax efter at være vedtagen i Forsamlingens 12te Session, den 13de Juli 1432[1]); men Conciliet har ikke forelagt den danske Regjering en saadan Samling af sine Dekreter, en „liber plumbatus“, som den, der overraktes Frankrigs og Tydsklands Konger og Stænder, — vel nærmest fordi Norden var fra Kirkeforsamlingens Standpunkt indbefattet i den germaniske Nation, blandt hvis Repræsentanter jo ogsaa dets Afsendte mödte i Basel som i Costnits.

---

[1]) Constitutionen findes hos Pontoppidan i Annales ecclesiastici 2, S. 556 ff., og bedre i Thorkelins Samling af Danske Kirkelove, Kbhvn. 1781, p. 124 ff. Denne danske Udgave er ogsaa af kritisk Vigtighed; thi den meddeler et *Originalexemplar* af Constitutionen, og uden Tvivl det ældste offentliggjorte, der viser, at Conciliet maa enten have sendt sine Dekreter enkeltviis til de forskjellige Landskirker, eller dog tilstaaet disse Originalexemplarer, ikke Notarialtranssumpter. Og det stadfæster Rigtigheden af Textaftrykket hos Koch (Sanctio pragmatica p. 113), navnlig det mærkelige Sted i Slutningen, hvor de catholske Conciliesamlinger have en ganske anden Læsemaade til Gunst for Curien. — Endskjöndt Pontoppidan spotter over den smaalige Beskrivelse af Dekretets Segl, maa man dog takke Notaren for hans Nöiagtighed, fordi just denne Beskrivelse, sammenholdt med Constitutionen Licet dudum, i sessio 23, hos Mansi XXIX, col. 120, sætter det danske Exemplars Oprindelighed udenfor al Tvivl. At denne Constitution virkelig er kommen til Anvendelse i Norden, sees af den bergenske Biskop Olafs Confirmation i Vordingborg, i Sommeren 1434. Diplomatarium Norvegicum 1, 2, S. 438, Nr. 745 ff.

For at forstaae Nordens Kirkehistorie er det nödvendigt at fastholde Forskjellen i Curiens og i Kongernes Betragtningsmaade. For hiin var Udgangspunktet den til hver Tid enten efter den canoniske Ret eller særlige Overeenskomster gjældende Kirkelov; for Kongerne mindre dette, end de Rettigheder, de enten ifölge udtrykkelige pavelige Tilsagn eller gammel Skik og Brug vare i Besiddelse af, eller som de mente deres Kongestilling gav dem gyldigt Krav paa. Det har ikke været til Fremme af en rigtig Opfatning, at vore Historikere altfor udelukkende have stillet sig paa Landets og Kongens Standpunkt, men lukket Öiet for Pavens. Dennes Paastand, dersom den var hjemlet i den almindelige Kirkes Lov og Forfatning, saaledes som denne nu engang havde udviklet sig, kan ikke behandles som Anmasselse eller frakjendes Berettigelse. For at anföre nogle Exempler, vilde det have været i sin Orden, at Pave *Martin den Femte* 1430 alene forbeholdt sig Ret til at give Trondhjems Erkebispedömme til Bergens Biskop *Aslak Bolt*[1]), dersom han ikke i samme Bulle tillige havde fremstillet det som en reen Reservation af pavelig Magtfuldkommenhed; thi Overförelse af en Biskop til et andet Stift var reserveret Paven i den canoniske Ret[2]), og blev altsaa endog af Baselerconciliet stadfæstet i samme Constitution, hvori det gjorde Ende paa de övrige Reservationer. Heller ikke det, at *Nicolaus den Femte* efter *Aslaks* Död 1448 benyttede sin Provisionsret til at besætte samme Embede, savner al Hjemmel i retlige Bestemmelser, da Kong *Christian den Förste* havde faaet *Oluf Trondsens* canoniske Valg tilsidesat og i hans Sted *Marcellus*, Biskop af Skalholt, postuleret; her blev altsaa atter Tale om Translation af en Biskop; og naar Postulationen forkastedes af Paven, var Embedets Besættelse denne reserveret ved Wienerconcordatet af 17de Februar 1448, der, som viist, stadfæstede Constitutionen Ad regimen, hvori postulatio repulsa netop er et af de Tilfælde, der lader Beneficiet falde under pavelig Reservation. Imidlertid har Kong *Christian den Förste*, endskjöndt han 1452 anerkjendte *Henrik Kalteisen* som retmæssig Erkebiskop[3]), ikke havt Uret i at forlange hans Resignation antagen af Paven, da *Kalteisen* selv veg for det norske Folks bestemte Modstand, eller i at paastaae Paven uberettiget til at bortgive kirkelige Beneficier i hans Lande uden hans Præsentation eller foregaaende Samtykke til et canonisk Valg af Domkapitlet. Thi det er neppe faldet Kongen ind, at Wienerconcordatet her var kommen til Anvendelse; og imod en Reservation af apostolisk Magtfuldkommenhed, uden Hjemmel i den canoniske Ret eller Baselerdekreterne, hævdede han med Föie det canoniske Valg i Forbindelse med Paastan-

[1]) F. Johannæi Hist. eccl. Islandiæ 2, 344.

[2]) Decretales Gregorii lib. I, tit. VII, cap. 2.

[3]) N. D. Mag. 6, 49. Jfr. om denne mærkelige Kirketvist Werlauffs tre Afhandlinger til Kong Christian den Förstes Historie i Skand. Literaturselskabs Skrifter, 16de B., p. 1 ff.

den paa Kongernes vistnok ikke altid udövede, men heller aldrig opgivne Ret til Indflydelse paa Valgene.[1])

Det er af de hidtil bekjendte Breve fra Kong *Christian den Förstes* Cancelli indtil 1457 klart, at han indtil da ikke havde tænkt paa Wienerconcordatet; og man maa vel ogsaa spörge, med hvilken Adkomst Curien kunde lægge det til Grund for sit Forhold til de nordiske Riger. Forklaringen maa udentvivl söges deels i den middelbare Virkning af Nordens Forening med den germaniske Nation paa de store Kirkeforsamlinger, deels i Concordatets listige Slutningsord, der ved Fortolkningen af Ordet Alemania udvider det af Tydsklands Keiser Vedtagne til at gjælde for Alt, hvad der i kirkelig Henseende medregnedes til den germaniske Nation. Retligt kunde dette vistnok ikke begrunde Fordringer til de nordiske Riger, der ikke havde givet Keiser *Frederik* og de med ham enige tydske Fyrster og Prælater Fuldmagt til at contrahere med Curien ogsaa paa deres Vegne; men det Samme gjælder jo tildeels ogsaa for Tydsklands eget Vedkommende, og dog har Rom vidst at gjöre Concordatet gjældende i dette Land som en Retsgrund, paa hvilken der byggedes Fordringer og Paastande, som grebe langt ud over de i Maints 1439 vedtagne og i Rom selv 1447 anerkjendte Baselerdekreter. At *Curien* virkelig har betragtet Wienerconcordatet som gjældende ogsaa for Norden, viser dens hele Adfærd navnlig i den förste Deel af Kong *Christians* Tid; og denne Konge er ogsaa tilsidst selv gaaet ind paa denne Anskuelse, ihvorvel han dog derhos aldrig opgav sin Paastand paa Præsentations- og Stadfæstelsesretten. Men indtil 1457, — man tör vel sige: indtil Wienerconcordatets Ophavsmand *Æneas Sylvius* 1456 blev Cardinal og fik overveiende Indflydelse paa Curiens Holdning, — har han behandlet de pavelige Provisioner som reen Anmasselse, idet han stöttede sig til *Eugenius den Fjerdes* og *Nicolaus den Femtes* Anerkjendelse af de i 1439 antagne Baselerdekreters Gyldighed for den germaniske Nation[2]), sagtens uden at tænke paa, at han derved tillige gav sig ind under den Conseqvents, at Wienerconcordatet da ogsaa maatte være ligesaa gyldigt for hans Riger som for Tydskland; han mente jo endog i denne förste Periode af sit Forhold til Rom at kunne skyde sig ind under den franske pragmatiske Sanction, som han troede var anerkjendt og stadfæstet af Paven[3]), — en Tanke, han dog uden Tvivl snart har opgivet, hvorimod han fastholdt den, at hans og hans Rigers Forhold til Curien hvilede paa det man har kaldt den germaniske pragmatiske Sanction samt paa de særegne Bevillinger og Sædvanerettig-

---

[1]) Scr. Rer. Dan. 8, 396, 377, 394.

[2]) Scr. Rer. Dan. 8, 366.

[3]) Scr. Rer. Dan. anf. St. sammenholdt med Kongens Brev til Kong Carl den Syvende af Frankrig, dat. Kjöbenhavns Slot Palmesöndag 1457, i d'Achery, Spicilegium, edit. noua, Tom. 3, p. 803.

heder, de nordiske Riger besad. Det strider ikke herimod, at han 1456, i Anledning af den Revalske Bispestols Besættelse[1]), vel hævdede Valgretten og det kongelige Samtykke imod Pavens Provisioner, men dog anerkjendte hans Ret til at forkaste selv et canonisk Valg, naar der var hvad han kaldte causa legitima; eller at han selv anmodede Pave *Calixtus den Tredie* om at besætte et Canonikat i Roskilde[2]); thi denne Anmodning knyttedes til en Begjæring om at afsætte dets daværende Besidder, og Beneficier, der bleve ledige ved at Paven afsatte Vedkommende, hörte til Reservationes in jure clausæ, som jo selve Baselerconciliet indrömmede Paven saavelsom Retten til at forkaste endog et canonisk Valg, naar det skete af vigtige, fornuftige og indlysende Grunde, der udtrykkeligt indförtes i det apostoliske Breve. Det var heller ingen Afvigelse fra det angivne Standpunkt, at Kongen i en Skrivelse til Cardinal *Colonna* af 21de September 1457[3]) kjendeligen viste Tilböielighed til at lade det gjælde, at Paven ved Provision havde givet Bergens Bispestol til Genueseren *Paul Justiniani;* thi da den af Kapitlet valgte danske Adelsmand *Joachim Grubbe* ikke havde den canoniske Alder, blev ikke alene Pavens Aldersdispensation nödvendig[4]), men tillige maatte hans Ret til at forkaste Valget og til derefter at behandle Embedet som reserveret, altsaa til at besætte det ved Provision, anerkjendes ogsaa efter den germaniske Sanction som grundet in jure scripto.

Rimeligviis have desuden andre Betragtninger gjort sig gjældende hos Kongen i Anledning af *Paul Justinianis* Provision; thi det er umiskjendeligt, at netop ved denne Mands Ankomst til Norden under *Christian den Förstes* Ophold i Sverrig i Efteraaret 1457 og Begyndelsen af 1458 er der overhovedet foregaaet en betydelig Forandring i Kongens Stilling til Curien, hvilken fra nu af blev mindre spændt end tidligere.

I Aaret 1456 havde Kongen sendt Italieneren *Geminiano Trevisani* til Rom for at trænge paa Antagelsen af *Kalteisens* Resignation og erhverve Stadfæstelse paa adskillige ældre Privilegier, samt for at forsvare Biskop *Marcellus* af Skalholt imod de Beskyldninger, der vare reiste imod ham[5]) Hovedsagen var uden Tvivl dog at hævde Kongens Opfattelse af hele Situationen i Nordens kirkelige Anliggender. Det lader til, at det har været i Följe med *Trevisani* at *Paul* og *Edvard Justiniani* 1457 kom til Norden, af hvilke den Förstnævnte fremstillede sig med apostolisk Provision til Bergens Bispestol, saa at Kongens Anbefaling for *Joachim Grubbe* altsaa var forkastet og atter en Udlænding indtrængt i et nordisk Prælatur[6]). Saaledes saae Kongen sin Uenighed med Rom dreven

---

1) S. R. D. 8, 377, 394.
2) S. R. D. 8, 374. Pontopp. Annales 2, 614.
3) S. R. D. 8, 382.
4) Jfr. sammesteds S. 373.
5) S. R. D. 8, 372, 376.
6) S. R. D. 8, 382, 285.

til Grændsen af et fuldstændigt Brud: enten maatte han nu forkaste Provisionen, eller han maatte i det mindste tildeels opgive den hidtil hævdede Stilling og række Paven Haanden. At *Trevisani* og *Justiniani* medbragte Pavens Anerkjendelse af Kongens Presentations- og Stadfæstelsesret[1]) lettede ham nok Valget. Han antog Provisionen, erkjendte *Justiniani* for retmæssig Biskop og indrömmede ham Plads i sit Raad[2]). Men naar man seer, hvor stor Gunst og Ære han da tillige beviste *Trevisani* og *Edvard Justiniani* ved at hædre dem med sit Selskabs Kjæde[3]), samt at han strax efter sendte den bergenske Biskop *Justiniani* tilbage til Rom som sin Gesandt[4]), saa ligger heri umiskjendelige Vink om, at det var den Anskuelse, *de* havde bragt fra Rom, der nu seirede hos Kongen. Udentvivl hænger dette sammen med, at *Æneas Sylvius* just 1456 var bleven Cardinal og havde erholdt det Hverv, særligt at tage sig af Kong *Christians* Anliggender[5]), og saaledes var traadt i nærmere Forhold til Norden. Man kan da forudsætte, at dette snilde Hoved har sögt her at gjennemföre den samme Politik, der ledede ham i Keiser *Frederiks* Tjeneste til at bringe Wienerconcordatet istand, og der senere ledede ham som Pave *Pius den Anden:* at række Fyrsterne Haanden og indrömme dem nogle Fordele for at skille dem fra deres Landskirkers Prælater og saaledes bryde disses Selvstændighed, der beroede paa det virkeligt frie Valg, og som i de store Kirkeforsamlinger var bleven Rom saa farlig. Han har da ladet sige til Kong *Christian,* at man ikke alene vilde lade *Kalteisen* falde[6]), men ogsaa anerkjende Kongens Ret til at samtykke i Domkapitlernes Valg, naar han til Gjengjæld vilde indrömme Wienerconcordatets Gyldighed for sine Riger, — og derved satte Curien istand til at böie Prælaternes Nakker.

---

[1]) S. Rer. Dan. 8, 378. Pontoppidan, Annales 2, 617.

[2]) S. R. D. 8, 387.

[3]) S. R. D. 8, 387, 389, 392. Suhms Samlinger til den d. Hist. 1, 3, 100 ff.

[4]) S. R. D. 8, 378-379, 382.

[5]) S. R. D. 8, 383.

[6]) Ved denne Tid maa Curien have opgivet sin hidtil saa haardnakket fastholdte Vægring ved at antage Kalteisens Resignation; thi medens der ikke mere er Tale om denne, optræder Oluf Trondsen i Januar 1458 paa et Möde i Skara som — det kan ikke være andet end af Kongen anerkjendt — Electus til Trondhjem. See Skand. Lit. Selsk. Skrifter, 16, 86. At han, ikke Marcellus, blev Erkebiskop, modsiger ikke vor Formodning om nogen Eftergivenhed af Curien; thi Kong Christian har udentvivl opgivet Bestræbelserne for at faae Marcellus til Trondhjem siden dennes ulykkelige Romerreise 1454-1456 (til denne Romerreise, altsaa til 1454, ikke til 1450, henhörer Marcellus's Forpligtelsesbrev i Diplom. Norvegicum 2, Nr. 789, p. 593). Efter denne Reise gaae i det mindste Kongens Bestræbelser, saavidt vi vide, ikke mere ud paa at faae Marcellus's Postulation confirmeret, men paa at faae Kalteisens Resignation antagen og Marcellus renset for de Beskyldninger, man i Rom gjorde ham (om M's tidligere bedragerske Adfærd og den Forfölgelse, han, som det synes, med Rette maatte lide af Curien, see ogsaa Grautoff, lüb. Chronicken in niederd. Sprache 2, 48). Kongens Yttring, at Curiens nye ved Justiniani overbragte Forslag ikke synderligt vilde behage det norske Rigsraad (S. R. D. 8, 382, 383), strider ikke imod vor Opfatning; thi til Curien kunde han ikke vel andet end lade som om Oluf Trondsen, hvem han saa længe havde hindret i at nyde Domkapitlets Valg, var ilde lidt i Norge.

Har *Æneas* gjennem *Justiniani* og hans Medfölgere sendt saadanne Tanker til Norden, har han dertil gjort den Betragtning gjældende hos *Christian den Förste*, hvormed han drog Keiser *Frederik* fra Baselerconciliet over til Paven, at Forbindelsen med denne var den fordelagtigste for Kongens andre Planer og Foretagender, saa var vistnok dette netop i Aaret 1457, da Kong *Christian* sögte Curiens Bistand til at hævde sin nylig vundne, af saa store Farer omgivne *svenske Krone*[1]), vel skikket til at finde et aabent Öre og Vei til hans lönlige Tanker.

At det er gaaet omtrent saaledes til, seer man, foruden af den Lethed, hvormed *Justinianis* Provision anerkjendtes, af Kongens Skridt i den linkjöpingske Sag, hvor han selv ligefrem forlangte en fremtidig pavelig Reservation, for nu at kunne faae den ham behageligste Mand til den gamle Biskops Coadjutor og designerede Efterfölger[2]). Dette Forlangende stred lige meget imod Baselerdekreterne og imod Kongens *tidligere* Paastande, men stemte vel med Wienerconcordatet; og at *Æneas Sylvius's* Holdning imod Kongen virkelig var mildere end *Nicolaus den Femtes* og *Calixtus den Tredies*, hvilket bestyrker vor Formodning, skjönnes tydeligt af Kongens Yttringer i den linkjöpingske Sag i et Brev af Juni 1459 til ham som *Pius den Anden*[3]), saavelsom ogsaa deraf, at han efterkom Kongens Önske om Stadfæstelse af *Ketils* Valg til Linkjöpings Bispestol. Men allermeest bestyrkes vor Opfatning naturligviis derved, at ved denne Tid har Kong *Christian* i Ord og Gjerning anerkjendt Wienerconcordatet som Norm for sin Stilling til det apostoliske Sæde. Han beraabte sig udtrykkeligt paa Concordatet i November 1458, da der blev Spörgsmaal om Besættelsen af Bispestolen paa Ösel[4]), og fremhævede, at hans Riger og Lande vare indbefattede i den germaniske Nation, med hvilken Concordatet er sluttet[5]). Og det var i Henhold til Concordatet, saaledes som dette lyder i Stadfæstelsesbullen, at Kongen anmodede Paven om at give hans Capellan *Johan Brostrop* Dekanatet i Roskilde[6]); thi de Ord, han ved denne Leilighed benyttede, at Bortgivelsen af denne Dignitet *som en af de större næst Bispeværdigheden er*, som han erfarer, *reserveret det apostoliske Sæde*, grunde sig netop paa Concordatets Ord i Stadfæstelsesbullen om Bortgivelsen af de kirkelige Beneficier.

Upaatvivleligt havde Kong *Christian den Förste* ingen Ret til af egen Magt, uden

---

1) Scr. Rer. Dan. 8, 380.
2) S. R. D. 8, 398.
3) S. R. D. 8, 413.
4) S. R. D. 8, 410, 412; thi Bullen Ad sacram Petri sedem er Nicolaus den Fjerdes Stadfæstelsesbulle af 19de Marts 1448. Til Curien maatte Kongen selvfölgeligt citere *Bullen*.
5) — Et quia, Patres reverend., non solum violatis jure tum et concordatis præmissis, quæ sub verbo Papali nobis et nationi Germanicæ, in qua regna et dominia nostra et ipsa Oxiliensis ecclesia consistunt, sperabamus inconvulsa servari cet.
6) S. R. D. 8, 422, 423.

at indhente sine Rigers og Landskirkers Samtykke gjennem Rigsraad, Stænder og Prælater, at indrömme Curien Frihed til at handle i Norden, som om Wienerconcordatet gjaldt ogsaa i disse Lande. I Tydskland er i det mindste de betydeligste Prælaters Samtykke erhvervet; i Norden har man ikke engang gjort sig den Uleilighed. Her var det ligefrem Paven og Kongen, der rakte hinanden Haanden til Undertrykkelse af Kirkens canoniske Forfatning og Ret. Paven har derved erholdt ikke alene de samme Fordele, som Concordatet forskaffede ham i Tydskland, men ogsaa den samme Leilighed som der til at gribe vidt ud over Concordatets Bestemmelser. De almindelige Reservationer efter den modificerede Constitution Ad regimen, de större Beneficier, næst Biskopsværdigheden, i Dom- og Collegiatkirker, maaskee ogsaa de alternerende Pavemaaneder, — endvidere Annater og förste Aars Indtægter, i Forbindelse med Confirmationen af Valgene, dog her i nogen Maade betinget af Kronens Præsentations- og Stadfæstelsesret samt af Patronatsretten, hvor Kronen havde den, — ikke alene disse Rettigheder have Paverne fra nu af udövet i de nordiske Riger; men de have, for ikke at omtale Andet, faaet den samme Leilighed som i Tydskland til at give Confirmationen af Capitlernes Valg Form af pavelig *Provision* og til at foreskrive Biskopperne den samme strengt forpligtende Lydighedseed til Paven, i Forbindelse med Tilsidesættelse af Erkebiskoppens Ret til at indvie de nye Biskopper, og med det utaalelige Paalæg af at indstille sig personligt i Rom hvert andet eller tredie Aar, med mindre der erhvervedes særskilt pavelig Dispensation[1]), — en Fremgangsmaade, der, idet den indskrænkede Erkebiskoppens Myndighed over Lydbisperne og saaledes svækkede den strenge nexus mellem Over- og Underordnede, som var Senen i Hierarchiets höire Arm, gjorde höie og lave Prælater til villielöse Tjenere af Rom.

Brugt samvittighedsfuldt og med Maadehold kunde Pavernes Provisionsret være tjenlig til at afværge de skadelige Følger for Kirke og Stat, selv et frit canonisk Valg af Kapitlerne kunde medföre, og til at opretholde den canoniske Orden imod Partilidenskab, Forsömmelighed, Bestikkelighed o. dsl. Men saaledes som Curien benyttede den efter Wienerconcordatet, faldt den i Grunden sammen med en Reservation af alle höiere kirkelige Beneficier; og naar Paverne i mange Tilfælde nöiedes med at give Confirmationen *Formen* af en Provision uden enten forud at reservere eller bagefter providere, altsaa uden faktisk at tilsidesætte Kapitlernes Valg, er dog dette i Rom udentvivl betragtet som en Naadessag, og den Smule Maadehold, der vistes, har snarest sin Grund i politisk Klogskab, for at undgaae altfor hyppig og haard Strid med Kongerne.

---

[1]) See Sixtus den Fjerdes Confirmation af Helrich. v. d. Wesch's Valg til Biskop i Slesvig 1474, i I. Ad. Cypræus, Annales episcoporum Slesvicensium, Colon. Agripp. 1634, p. 385, og i Pontoppidans Annaler 2, 665; samt Leo den Tiendes Confirmation af 1520 af Ove Bildes Valg til Aarhuus i N. D. Mag. 1, 204 ff.

Kronens og Curiens paa Wienercorcordatet grundede Forbund om at trænge de nordiske Nationalkirkers Valgfrihed og dermed deres canoniske Selvstændighed tilbage træder ret tydeligt frem i *Sixtus den Fjerdes* Bulle Ad cognitam deuotionis constantiam af 22de April 1474[1]). Thi kun i Concordatet, saaledes som dette lyder i Stadfæstelsesbullen, havde Paven Hjemmel til at behandle de större Digniteter næst Biskopsværdigheden i elleve af Nordens Domkirker, som om de vare Curien bestandigt reserverede; og fra det samme Aktstykke maa han være gaaet ud, naar han betragter Ordinariernes Ret til at besætte nogle andre kirkelige Digniteter som begrundet ikke i Kirkens Forfatning, men i pavelig Reservation til deres Gunst. I Bullen af 22de April 1474 indrömmer han nu Kongen Ret til at præsentere til 16 af de betydeligste ikke-biskoppelige Prælaturer i Danmark og Sverrig, hvad enten de ere Paven eller Ordinarierne reserverede, og paalægger de Sidstnævnte at indföre i disse Prælaturer de Personer, Kongen paa Grund af denne pavelige Gunstbeviisning præsenterede, men saaledes, at disse skulde hente Confirmation hos Paven, ikke hos nogen Anden. Saaledes havde han paa engang draget Kongen over til sin Side, bragt Concordatet, og Curiens Opfattelse af det, til Anvendelse i Norden, omstödt de vedkommende Kapitlers Valgret til de betydeligste ikke-biskoppelige Prælaturer og frataget Biskopperne Retten til at pröve og stadfæste Valgene. Hvad Paven her gjorde stemmer ganske med den Brug, Curien ogsaa andensteds har gjort af Concordatets Forvanskning i Stadfæstelsesbullen. Thi ved dets Ord *i denne* undtages de större Digniteter næst Biskopsværdigheden i Domkirkerne og de höieste Digniteter i Collegiatkirkerne fra Ordinariernes, d. e. fra *deres* Besættelsesret, hvem ellers Valget og Stadfæstelsen til disse Digniteter tilkom efter Kirkens almindelige Forfatning eller særskilte Statuter. Följen har i de Lande, hvor Concordatet gjaldt, været Uvished om Retten til at bortgive de större Beneficier i Cathedral- og Collegiatkirkerne, hvorfor Kapitlerne paa flere Steder have sögt at undgaae Strid med Rom ved at erhverve Valget som Naadessag af Paven. Men beroede det paa Paven at give Valg- eller Præsentationsretten, stod det ogsaa til ham at negte den, eller at give den til Andre end Kapitlerne. Det er dette, her er skeet, idet Kong *Christian* under sit Ophold i Rom udvirkede af Pavens Naade Bullen af 22de April 1474 til Fordeel for sig og sine Efterfölgere paa Thronen, men til Skade for Domkapitlerne og Biskopperne. Nogen Tröst kunde disse maaskee dog finde deri, at saaledes fik indfödte Mænd bedre Udsigt til at naae disse Prælaturer, end om Paven alene bortgav dem; thi efter Concordatet, men förend Bullen af 22de April 1474, tilsidesatte Curien ogsaa Ordinariernes Ret; saaledes nödtes Ribe Domkapitel 1456 til ydmygt at underkaste sig et apostolisk

[1]) Diplomatarium Christierni Primi. Kjöbenhavn 1856, S. 300, Nr. 201.

Magtbud om at lade Valget af Kanniken *Niels Tommesen* til Domkirkens förste Prælatur, Archidiaconatet, falde og derimod at antage Curtisanen *Albert Krummedige*, pavelig Palads-Notarius, hvem Paven havde givet dette Beneficium[1]); og 1462 forlehnede Paven Cardinal *Frants* af Gonzaga med Provstiet i Lunde Domkirke, hvad Kongen og Erkebiskoppen maaskee dog fik omgjort, men i alt Fald kun ved Forestillingen om, at dette Prælatur ikke vilde give en Fraværende nogen Indtægt.[2])

Vistnok har dette hele Forhold imellem Curien og Kronen ikke paa engang vundet Fasthed, ligesaalidt som det strax er blevet bekjendt for alle Vedkommende. Det var et Stykke af höiere Politik, som ikke nedlagdes i en Bulle eller et Aabent Brev til Alles Efterretning, og heller ikke er Wienerconcordatet eller Stadfæstelsesbullen formeligt antagne eller offentliggjorte i disse Riger. Men leilighedsviis, eftersom Tilfældene indtraf, ere Concordatets Ord, eller den Betydning, man lagde i dem, eller de Anmasselser, der toge deres Udgang fra dem, komne til faktisk Anvendelse. Dette har vel ogsaa været en Grund til, at Intet höres om en almindelig Gjæring blandt den höiere Geistlighed, eller om forenet og kraftig Indsigelse af Biskopper og Domkapitler. Dog stöder man paa enkelte spredte og svage Forsög til Modstand. Da Lunde Domkapitel 1472 valgte *Johan Brostrop* til Erkebiskop, betingede det sig et fuldkomment frit Valg til Prælaturerne i Kapitlet[3]); men dette forhindrede jo ikke, at Kongen to Aar derefter i Rom selv erhvervede hos Paven Præsentationsret til Præposituret og Archidiaconatet i samme Kapitel. Det har nok ogsaa været Hensynet til Kronen og til Rom, der lod Domkapitlet i Oslo i sine Statuter optage den Bestemmelse, at ingen af dets Medlemmer maatte med Raad eller Daad virke til, at noget Canonicat eller Præbende bortgaves uden Kapitularernes Vidende og Samtykke[4]). Af större Betydning kunde det synes at være, at Kong *Hans* i sin Haandfæstning maatte forpligte sig til, hverken selv eller ved Andre „at hindre eller bevare Os „med nogen Biskops eller andre Prælaters Valg, indelands eller udenlands, med Skrivelse „eller Bud til Rom, eller Nogen indtrænge til Kirkens Indgjæld imod Kirkens Ret og Fri„hed, men hver Kirke og Kloster blive udi sit frie Valg. Var det og saa, at nogen Breve „eller Privilegier derpaa ere impetrerede eller impetrerede vorde, skulle de ingen Magt „have og ei bruges efter denne Dag, dog undtagen de Gjæld, som Vi og Kronen have jus „patronatus til. Og ei skal Nogen have Kirkens Lehn eller Gjæld, uden de ere Rigets „indfödte Mænd i hvert Rige, og dertil beqvemme ere.“[5]) Men to Aar senere forskaffede

---

[1]) Terpager, Ripæ Cimbricæ p. 150.
[2]) S. Rer. Dan. 8, 424; Pontopp. Annaler 2, 629, 633.
[3]) Pontoppidans Annaler 2, 655.
[4]) Pontopp. Ann. 2, 719.
[5]) Hvitfeld, Kong Hans, Qvartudg. S. 14.

samme Konge sig Pave *Innocents den Ottendes* Stadfæstelse paa de Friheder, hans Fader havde erhvervet i Rom[1]), der jo netop gik ud paa at betage Domkapitlerne det frie Valg til nogle af de vigtigste Prælaturer. Og ligesaa betydningslöst blev det, at Kong *Christian den Anden* maatte i sin Haandfæstning, ligesom Faderen i sin, fraskrive sig Ret til Indblanding i Kapitlernes Valg.[2]) Han fik dog paveligt Löfte om, at Lunde Erkestift ikke skulde blive bortgivet, uden at Kongens Mening var indhentet[3]), som han da overhovedet agtede denne Bestemmelse i Haandfæstningen ligesaa lidt som de övrige. Overalt maatte Geistlighedens Modstand imod Kongernes Indgriben i Valgretten allerede af den Grund blive svag og uden væsentlig Nytte, fordi det dog tilsidst var Kongerne alene, som kunde sætte en Grændse for Curiens endnu farligere Anmasselser. Thi endog Bispedömmer tillod Rom sig at bortgive til sine Curtisaner med Tilsidesættelse af Kapitlernes Valg. *Eggert Durkop* var ikke Andet, da *Innocents den Ottende* og *Alexander den Sjette* paanödte Slesvigs Domkapitel ham istedetfor Domprovsten *Enevold Sovenbroder.*[4]) Linkjöpings Bispestol reserverede den sidstnævnte Pave ligefrem, uvist under hvad Paaskud, eller overhovedet om under noget andet, end at det saa behagede ham, og gav den til en Cardinal, der ogsaa erhvervede *Julius den Andens* Stadfæstelse, med Tilsidesættelse af den canonisk valgte *Hemming Gad.* Men det meest oprörende Tilfælde umiddelbart för Reformationens Begyndelse i Norden er Behandlingen af Erkebispedömmet i Lund efter Erkebiskop *Birgers* Död den 10de December 1519. Uden mindste Hjemmel enten i Kirkeloven eller i Concordatet, uden at oppebie Domkapitlets Valg, uden at tage Hensyn til Kong *Christians* af ham selv bekræftede Ret, gav Pave *Leo den Tiende* den 6te Februar 1520, altsaa paa förste Efterretning om *Birgers* Död, Danmarks Erkebispedömme til Romeren Cardinal *Paul Æmilius de Cecis,* ret som om det forstod sig af sig selv, at Nordens Prælaturer vare Lehn af det apostoliske Sæde, hvormed Paven kunde handle efter Behag.[5]) Med fuld Föie siger en af Cardinalens Rivaler til dette Erkesæde, *Johannes Vesalius,* at slige Reservationer af Bispe- og Erkebispedömmer i Norden strede imod hvad der ved Concordat og Privilegier var indrömmet saavel den germaniske Nation som Danmarks Rige og Konger[6]), — men ikke just saa rigtigt, at de hidtil vare uhörte, saaledes som de ovenanförte Tilfælde vise. Det er imidlertid vist, at havde Paven kunnet hævde sit vilkaarlige Magtbud, vilde ikke alene Lunde Stift, som engang kommet i en Cardinals

---

[1]) Hvitfeld anf. St. S. 66.
[2]) Behrmann, Christian den Anden, 2, 40.
[3]) Pontopp. Annaler 2, 744.
[4]) Cypræus, Annales episcoporum Slesvicensium p. 394. N. D. Mag. 1, 301 ff.
[5]) Allen, Breve og Aktstykker til Christiern den Andens og Frederik den Förstes Historie, I, Kbhn. 1854, S. 2, 79, 188, 231, 395.
[6]) Allen, anf. St. S. 190.

Besiddelse, for alle Tider have været et Bytte for Curtisanerne[1]); men snart maatte alle Danmarks Bispedömmer have deelt samme Skjæbne. Uden at vide, hvad der var skeet i Rom, valgte Domkapitlet i Lund imidlertid sin Erkedegn *Aage Sparre* til *Birgers* Eftermand; men er det sandt, at det ved denne Leilighed besluttede herefter kun at vælge en Adelsmand, — selv om det er overdrevent, at det var Rigsraadet, eller dets geistlige Medlemmer, der fastsatte dette som Regel for alle danske Bispedömmer[2]), — saa kan man kun billige saavel Kongens Modstand imod *Aage Sparres* Valg, som at han ikke vilde vige for Roms endnu farligere og fornærmeligere Anmasselse.

At Danmarks Prælater under saadanne Forhold hadede Roms Curtisaner og afskyede de pavelige Reservationer, er ligesaa begribeligt som at de, efterat have styrtet Kong *Christian den Anden,* hvis Overgreb paa Kirkens Omraade tilsidst vare blevne endnu mere truende for deres og den catholske Kirkes hele Stilling, sögte en Stötte imod Rom og den fordrevne Konge hos hans Eftermand paa Thronen og den verdslige Adel i Landet selv. Den tydske Nations Holdning paa Rigsdagen i Nürnberg og dens centum gravamina, der ere næsten samtidige med de jydske Biskoppers Oprör, kunde give Danmarks Prælater Mod til et Forsög paa at indtage en noget friere Stilling imod Rom; og at de i den friske Seiersfölelse mente at kunne holde den nye Konge, der jo fortrinsviis havde dem at takke for Kronen, tilligemed Adelen tæt sammensluttet om sig og den danske Nationalkirke, saavel imod Lutherdommen som imod Roms Tyranni, kan man ikke undre sig over. Beviset for, at dette virkelig var deres Tanke, ligger i Kong *Frederik den Förstes* Haandfæstning af 3die August 1523[3]); thi deri lode de först og fremmest Kongen forskrive sig til dem og Kirken saaledes:

„Item skulle Vi först elske over Alt den himmelske Gud, og den hellige Kirke og „hendes Tjenere ret styrke og fordagtinge og beskærme; og alle deres Privilegier, Fri„heder, Statuter og gode gamle Sædvaner, som dennem friest undte og givne ere af den „hellige Romerske Kirke og hellige fremfarne Fædre, christne Konger, Fyrster, Fyrstinder „og Forstandere udi alle sine Artikler stadfæste Vi dennem saa ubrödelig at skulle dennem „nyde, bruge og beholde.[4])

„Item ville eller skulle Vi aldrig tilstede nogen Kjætter, Luthers Discipler eller

---

[1]) Af denne Mening var ogsaa Joh. Vesalius (Allen, anf. St. S. 79). Han som forhenværende apostolisk Protonotarius var altfor vel bekjendt med hvad der gjaldt i Rom, til at han skulde været uvidende om, hvad Constitutionerne Ad regimen og Cum nonnulli Romani pontifices havde at betyde.

[2]) S. Rer. Dan. 2, 568; jfr. Joh. Svanningii Christiani II, Daniæ, Sueciæ et Norvegiæ regis vita, ed. 1670 s. l. cap. VI. art. IV, p. 178 ff.

[3]) G. L. Baden, Afhandlinger i Fædrelandets Cultur-, Stats-, Kirke- og Litterær-Historie, 3die B. Kbhvn. 1822, S. 72-101.

[4]) Denne Artikel er optagen efter Kong Hanses og Kong Christian den Andens Haandfæstninger.

„andre, at prædike eller lære lönlig eller aabenbare imod den himmelske Gud, den hellige „Kirkes Tro, helligste Fader Paven eller Romerkirke; men hvor de findes udi vort Rige, „ville Vi og skulle lade straffe dennem ved deres Liv og Gods“ — — —

„Item ville Vi eller skulle aldrig efter denne Dag tilstede, at Nogen skal eligeres „eller udvælges til noget Biskopsdom her udi Riget uden den, som indfödt er i Danmark „af Riddere og Svende, eller til noget Prælatedom, uden Rigets indfödte Mænd af Riddere „og Svende, eller og Doctores udi den hellige Skrift eller Kirkeloven, eller værdige lærde „Mænd, som dertil duelige og nyttige ere, som dog danskfödte ere, uden Vi kunne det „have med Danmarks Riges Raads Raad, Villie og Samtykke, Riget til Nytte og Gavn.“

„Item skal Vi ikke nominere, præsentere eller tilstede nogen Udlændske til noget „Prælatedom, Kirke eller Kirkens Lehn udi Danmark, ei heller tilstede, efter Vor Formue, „nogen Curtisaner eller Andre der udover danske Mænd at molestere, som hertil ofte „skeet er.“

„Item skulle Vi aldrig hindre eller hindre lade nogen Kapitels Election og Kaar, „dersom de eligere efter disse forskrevne Artiklers Lydelse; og skal Vi aldrig trænge „nogen Prælat eller Formand ind imod Kapitels Samtykke, dog at Vi beholde vocationem „til to eller tre af det Kapitel, som Bispen er udaf död, eller og Vi nominere den, som „Kirken er nyttig, med Danmarks Riges Raads Raad; dog at Vi beholde jus patronatus til „de Lehn, som Vore Forfædre, fremfarne Konger i Danmark, hertil haver havt.“

„Item skal og maa hver Biskop og Prælat nyde og bruge den hellige Kirkes „Ret og Jurisdiction frit, som de den af Arildstid brugt have, dog at de Sager, som bör „at handles til Landsthing og Herredsthing, skulle haandteres til fornævnte Thing.“

„Item skal Vi ei tilstede, med Rigens Raads Raad, Hjælp og Tröst, at nogen „Sager, aandelige eller verdslige, skal kaldes eller drages ind til Rom, förend de ere „först haandterede for Rigets Prælater efter Rigets Privilegiers Lydelse.“

Saameget man nu maa misbillige Bestemmelsen imod Lutheranerne, og den, at alle Bispedömmer skulle besættes med Adelsmænd, saa maa man fra Datidens og de danske Prælaters Standpunkt finde de anförte Artikler hensigtsmæssige til at hævde den danske Kirkes Selvstændighed imod Rom, hvad ganske vist ingen Dansk vil lægge dem til Last. Men Prælaterne have i Fölelsen af deres öieblikkelige Overmagt ikke betænkt, at med det ubetingede Veto imod Rom og det betingede imod Kapitlerne gave de Kongen en lovmæssig Indflydelse paa Besættelsen af alle Prælaturer, der under forandrede Forhold kunde gjöre ham til det, han mauskee da allerede har tænkt paa i sit Hjerte og senere aabenlyst stræbte efter at blive: den danske Kirkes Overhoved.

Ingen anden enkelt Omstændighed har begunstiget denne Kong *Frederiks* Stræben mere, end Erkebispedömmets faktiske Vacance og den fuldstændige Forvirring i dette Embedes Forhold, der var Fölgen af *Christian den Andens* Adfærd imod Lunde Stift. Fire

Mænd stredes da om dette: Cardinalen, *Jörgen Skodborg, Aage Sparre,* der var i Besiddelse af Stiftsgodset som valgt, men hverken confirmeret eller indviet Erkebiskop, og *Johannes Vesalius. Jörgen Skodborgs* Ret var utvivlsomt den bedste; os er Intet bekjendt om, at hans Valg ikke skulde have været canonisk uforkasteligt; thi at *Aage Sparres* Valg af Domkapitlet umiddelbart efter Erkebiskop *Birgers* Död er det ældste, var ikke nogen tilstrækkelig Hindring for Kongen til at faae det taget tilbage, naar det hverken var Staten eller Kirken tjenligt, eller for at *Skodborg* derefter jo kunde blive canonisk valgt; og Kong *Christian den Anden* har ingen retlig Grund havt enten til senere at fortrænge *Skodborg* eller til at betragte hans Reise til Rom som en Flugt og som en Opgivelse af sin Ret. Det var derfor ganske rigtigt af Kong *Frederik den Förste,* at han i Begyndelsen af sin Regering stod paa *Jörgen Skodborgs* Parti og anbefalede ham i Rom til pavelig Confirmation; heller ikke kunde dette siges at stride imod Haandfæstningen, da *Skodborgs* Valg, ældre end denne, ved Kongens Thronbestigelse forelaa som en nu engang afgjort Kjendsgjerning De adelige Herrer i Rigsraadet vare vistnok mere stemte for Adelsmanden *Aage Sparre,* hvem de tillode at optræde som udvalgt Erkebiskop[1]), saa at Meningen med deres Mindelse til Kongen om en endelig Afgjörelse med Lunde Stift[2]) vel nok har været den, at drage ham over paa *Sparres* Side. Men Raadet har dog i de förste Aar ikke afgjort og aabenlyst trængt paa dette, saa at Kongen lige indtil 1526 kunde undgaae at udtale sig bestemt om *Aage Sparres* Stilling. Heel anderledes blev imidlertid Situationen 1526, da *Jörgen Skodborg* endelig i Rom opnaaede at confirmeres og ordineres af Paven[3]); thi dette skete kun, fordi han havde forligt sig med Cardinalen *de Cecis* om at svare denne en aarlig Afgift af Lunde Stift.[4]) Selv om Kongen ikke i 1526 havde staaet paa et Standpunkt, der overhovedet maatte gjöre ham uvillig til nu at modtage en Erkebiskop af Paven, saa maatte en saadan Overeenskomst lige meget stöde Kong *Frederik* og den danske Kirke bort fra *Skodborg;* thi den indeholdt en Anerkjendelse af den pavelige Reservation og Provision, som efter den Ret, der gjaldt i Rom, maatte bringe Lunde Stift for bestandigt i Curiens Vold: engang reserveret og bortgivet ved apostolisk Provision, forblev det bestandigt reserveret, saa at Paven ved hver Vacance kunde bortgive det uden at tage Hensyn til Kapitlets Valg og Kongens Samtykke. Man kan da kun finde det naturligt, at de Skrivelser, hvorved Cardinalen og Andre, saavelsom *Skodborg* selv[5]), anmodede Kongen om nu at lade denne komme i Besiddelse af Stiftet, maatte gjöre

---

[1]) Haandfæstningen hos Baden, anf. St. S. 72. N. D. Mag. 1, 212; 5, 21, 95. Kalkar, Aktstykker til Danmarks Historie i Reformationstiden S. 27.

[2]) N. D. Mag. 5, 44.

[3]) S. R. D. 6, 649. Magn. Matthiæ, Series episcoporum Lundensium p. 228.

[4]) Allen, Breve og Aktstykker, anf. St. p. 395.

[5]) Hvitfeld, Freder. d. Förste, S. 122 ff.

netop den modsatte Virkning; og sikkert har det nu været med de danske Prælaters Bifald, at Kongen i Sommeren 1526 med de verdslige Rigsraader lovede *Aage Sparre* at haandhæve ham i Besiddelse af Lunde Stift indtil videre. Men have Prælaterne i al Stilhed glædet sig over, at see den verdslige Regering træde fast op imod de forhadte Curtisaner, saa burde paa den anden Side *det* have givet dem et betydningsfuldt Vink om Farerne ved deres Stilling, at Kongen i Beskærmelsesbrevet tillagde sig selv og Rigsraadet Dommen over den canoniske Gyldighed af en Erkebiskops Valg, hvilken efter Kirkeloven utvivlsomt tilkom Paven alene. Dog taug de ogsaa hertil.

Fra nu af gik Kongen med raske Skridt frem imod det Maal, at rive Herredömmet i den danske Kirke fra Rom til sig. Paven og Curien bröd han sig ikke mere om; kun til sit eget Riges endnu mægtige Prælater maatte han tage noget Hensyn. De nödte ham ogsaa nu og da til at sagtne sin Gang og til enkelte Svingninger fra den lige Vei mod Maalet. Men uden Understöttelse fra Rom, som de vare, ja halvt fjernede fra det, og hver Dag haardere betrængte af den nye Læres Prædikanter, blev Kampen imellem dem og Kongen til et politisk Spil, hvor det for begge Parter fornemlig kom an paa at drage den verdslige Adel over paa sin Side.

Saaledes i de förste Aar, indtil den nye Lære havde slaaet tilstrækkelig faste Rödder i Folket, — det er fra Midten af Aaret 1526 indtil den kjöbenhavnske Herredag 1530.

Tredie Afdeling.

Fra Begyndelsen af Juni 1526 indtil Slutningen af samme Aar var Kong *Frederik* i Danmark. Det var under dette hans Ophold i Kongeriget, at hans Stilling blev fastere og gunstigere, saaledes som vi ovenfor (p. 268–269) have viist. Fra Kjöbenhavn gik Kongen i October over Kallundborg til Nörrejylland, hvor han optraadte afgjort fjendtligt imod den ham forhadte Biskop *Jörgen Friis* af Viborg[1]), idet han den 23de October 1526 i Aalborg udfærdigede et Beskærmelsesbrev for *Hans Tausen,* der da netop havde forladt St. Hans Kloster og som Prædikant af egen Myndighed, til Trods for Biskoppen, kastet

[1]) Kongens Uvillie imod denne Biskop sees af Herredagsforhandlingerne 1527.

sig i Borgerskabets Arme.[1]) I dette aabne Brev til Borgermestere, Raad og Menighed i Viborg siger Kongen, at han har taget og annammet denne Brevviser, Mester *Hans Tausen*, under sin kongelige Hegn, Fred, Værn og Beskærmelse, besynderligen at forsvare til alle Rette. Ogsaa har han annammet ham i sin Tjeneste til Capellan, men dog givet ham Tilladelse og Befaling til at være i Viborg hos Borgerne i nogen Tid for at prædike det hellige Evangelium for dem. Derfor byder han dem at beskytte og beskærme fornævnte Mester *Hans Tausen* imod Alle, som ville overfalde ham med Magt og Vold, hvad enten de ere Geistlige eller Verdslige.[2])

Om og Kongen i dette Brev kun tager *Hans Tausen* i Forsvar mod Vold, ikke imod Ret og Rettergang, og om han end ikke udtrykkeligt forsvarer ham som en luthersk Prædikant, idet han dækker sig bag det tvetydige Udtryk, at prædike det hellige Evangelium, — et Udtryk, der har spillet en vigtig Rolle i Datidens Bevægelser, — saa var det dog et bestemt Indgreb i det biskoppelige Embedes Omraade og derved tillige et Brud paa Kongens Haandfæstning. At det maatte gjöre det dybeste og meest foruroligende Indtryk paa alle Biskopperne, behöver ikke at forklares.

Fra Jylland gik Kongen til Fyen, hvor han i November og December 1526 samledes i Odense med det menige Rigsraad til en almindelig Herredag[3]), hvis Aabnings- og Slutningsdag vi dog ikke kjende med Bestemthed, idet kun saameget vides, at Kongen i det mindste var i Odense og paa Næsbyhoved fra den 23de November til den 7de December, men den 6te Januar 1527 atter paa Gottorp. Forhandlingerne imellem Kongen og Raadet

---

[1]) Jfr. Knudsen i Annaler for Nord. Oldk. og Hist. 1847, S. 117 ff.

[2]) Dänische Bibliothek 1, S. 7.

[3]) Thi dette var Forsamlingen i Odense, ikke en Rigsdag (jfr. Nyt Hist. Tidsskrift I, 404 o: 425). Om ogsaa en Deel af den udenraads Adel har været tilstede i Byen, tilligemed Afsendte fra nogle Kjöbstæder, ere dog de almindelige Forhandlinger alene förte imellem Kongen og Rigsraadet; vi vide ikke engang, om hine vare tilkaldte, eller om de maaskee blot havde indfundet sig for at benytte Leiligheden til at faae dette eller hiint afgjort med Regjeringen. Adskillige have sikkert ogsaa havt Retssager at forhandle ved Rigets överste Domstol. — Kilderne til denne Herredags Historie ere:

1. Rigsraadets Svar paa Kongens nu manglende Fremsætning, i Ny Danske Magazin 5, S. 99 ff. Et Bilag til den, paa hvilket Raadet svarer anf. St. S. 101, Lin. 4–10, men saaledes, at Kongen sammesteds S. 115, Lin. 15–21, forlanger et nöiagtigere Svar, uden dog at erholde mere end et halvt undvigende (sammest. S. 207, förste Artikel), findes i Danske Mag. 3die Række 1, 136; thi der kan ikke være Tvivl om, at i det mindste det förste af de der i Nr. XIII anförte Stykker hörer til denne Odense Herredag 1526.
2. Rigsraadets Ankeposter. N. D. Mag. 5, 113 ff.
3. Kongens Replik paa Rigsraadets Svar, sammest. S. 115 ff.
4. Rigsraadets Duplik til Kongen, sammest. S. 207 ff.
5. Prælaternes Forsikkringsbrev af 6te December 1526 til de verdslige Rigsraader paa den menige Adels Vegne, sammest. S. 212.
6. De verdslige Rigsraaders Forsikkringsbrev af 6te December 1526 til Prælaterne, sammest. S. 211 ff.

begyndte med en kongelig Fremsætning, som nu ikke mere findes, men hvis Indhold kan skjönnes deels af et endnu bevaret Bilag, deels af Rigsraadets Svar. Det har, som naturligt, gaaet ud paa Foranstaltninger til Landets Forsvar, paa Skatte- og Afgiftsvæsenet, Indtægterne af Kronens Gods og Rettigheder, Kongens og det kongelige Hofs Underholdning, Bevilling af nye Paalæg, og en Deel Regeringsforanstaltninger, som vistnok vare af megen Vigtighed for Land og Folk, ligesom de ogsaa give et godt Indblik i Kongens og Rigsraadets indbyrdes Forhold og Landets Stilling i det Hele; men for de kirkelige Anliggender er det især et af Punkterne, der er af gjennemgribende Vigtighed. Kongen foreslog nemlig, at herefter skulde Confirmation og Provision med Hensyn til Prælaturerne — uvist om alle, eller alene Bispedömmerne, dog snarest det Förste, — söges hos *Rigets Erkebiskop*, altsaa ikke længer i Rom[1]). Dette Forslag, der aldeles stemte overeens med den canoniske Ret og som tilsyneladende vilde före den danske Kirkes Forhold tilbage over Wienerconcordatet til det retlige Standpunkt, Baselerconciliet havde stræbt at hævde, maatte i og for sig være alle Raadets Medlemmer behageligt, — ikke mindst Prælaterne, der saaledes i Overeensstemmelse med den Anskuelse, de havde udtalt i Haandfæstningen, fik Udsigt til at faae en virksom Skranke sat imod Curtisanernes Udpresninger og Roms trykkende Anmasselser. Det er imidlertid indlysende, at Hensynet til Paven dog maatte paalægge de geistlige Herrer noget Baand; derfor skjöde de gjerne Kongen frem for sig, idet de med de övrige Medlemmer af Rigsraadet svarede paa Forslaget, at det var godt og nyttigt, og at de gjerne bade derom, dersom Kongen kunde lade det saaledes forhandle hos Romerkirke, at det kunde skee med nogen god Lempe.[2])

Men Kong *Frederik* viste dem snart, at hellere end at lade sig bruge af sine Prælater, agtede han at bruge dem i sin Interesse; thi strax efterat have modtaget Raadets Svar, fremkom han med det Forslag, at Penge og Guld, som pleie at forsendes til Rom efter Confirmation, burde indlægges til Rigets liggende Skat, til Rigets Forsvar.[3]) Heller ikke dette Forslag kunde i og for sig være Prælaterne ubehageligt, naar Kongen paatog sig Kampen med Rom; thi hellere maatte dog Fædrelandet end Curtisanerne faae Pengene, og maaskee kunde derved de overordentlige Byrder, navnlig Prælaterne havde maattet bære i 4 Aar, noget lettes. Ganske fremmed og uventet var Tanken dem neppe heller; thi den er den samme, som Tydsklands Stænder 4 Aar tidligere paa Rigsdagen i Nürnberg 1522-23 udtalte til Paven selv, uden at de dermed mente at bryde med ham, ja som var bleven understöttet af Keiser *Carl den Femte*, dengang rigtignok til det Brug, at forsvare Riget imod Tyrkerne, Christenhedens almindelige Fjende, men dog ogsaa for at give det

[1]) N. D. Mag. 5, 104.
[2]) N. D. Mag. 5, 104.
[3]) N. D. Mag. 5, 117.

Midler til de indre Statsfornödenheder. Det danske Rigsraad, Prælater som Adel, tænkte vel at bruge Curiens og Curtisanernes Indtægter fra Danmark til Forsvar imod en anden Fjende end Tyrken; men deres Svar paa Kongens Forslag, „at dersom Kongl. Majestæt kunde det saa beskikke med Lempe, saae Danmarks Riges Raad det gjerne“ [1]), gik dog ganske i samme Retning, som den tydske Rigsdags og Keisers Anmodning til Paven. Da vi nu ikkun af de anförte faa Ord i Herredagsakterne, saaledes som disse ere komne til os, kjende Formuleringen af Forslag og Svar, er der især derfor Grund til at henlede Opmærksomheden paa den tydske Nations beslægtede Fordring til Curien, fordi det ikke kan betvivles, at det kongelige Cancelli har kjendt den og senere benyttet dens Motivering i Aktstykker, hvor Odense Herredags Beslutning i denne Sag anföres. Det kan jo heller ikke være andet, end at Kong *Frederiks*, den holstenske Hertugs, Cancelli har været tilstrækkeligt inde i de tydske Rigsdages Beslutninger, hvori det paa Holstens Vegne maa have deltaget. Og da Kongens tydske Cantsler *Wolfgang Uttenhof* med andre betydelige Holstenere, saasom *Johan* og *Melchior Rantzau*, vitterlig have udövet stor Indflydelse ogsaa paa det danske Riges baade indre og ydre Anliggender, — for ikke at tale om, at Kongens danske Cantsler og Cancelli i Kong *Frederiks* Tid fulgte Kongen til Hertugdömmerne og saaledes var mere der end i Riget: saa er det endog svært at forestille sig, at saa vigtige, netop for Kongens Stilling i Religionssagen betydningsfulde Akter, som Nürnberger-Rigsdagens centum gravamina og officielle Skrivelser, ikke skulde have været benyttede fra Kongens Side i de beslægtede Forhandlinger med det danske Rigsraad og have gjort et betydeligt Indtryk paa dettes geistlige og verdslige Medlemmer.

I det Svar, Tydsklands Stænder i Nürnberg 1522 gave den pavelige Legat, fremsatte de den Paastand, at kun derfor have Tydsklands Fyrster i sin Tid indrömmet det apostoliske Sæde Annaterne paa nogle Aar, for at Pengene skulde anvendes til Christenhedens Forsvar imod Tyrkerne, men at Paverne ikke havde benyttet dem efter Bestemmelsen, hvorover Folket nu klager og viser sig uvilligt til at paatage sig andre Byrder til Krigen; og de grunde paa denne, iövrigt historisk urigtige, Paastand den Anmodning, at Paven herefter ikke vil forlange Annater af tydske Prælater, men tillade, at de henlægges til Rigets Skat. Og Keiser *Carl* skrev den 31te October 1523 til Paven om samme Sag, idet han först foredrog Rigsstændernes Forlangende, dernæst bragte i Erindring, at det tydske Folk ved de store Rigdomme, det og dets Beherskere havde afgivet til Rom og den catholske Geistlighed, var altfor udmarvet til nu at kunne bære nye Paalæg, hvorfor han bad Paven betænke Tydsklands Nöd saavelsom det tydske Folks Fortjenester af

[1]) N. D. Mag. 5, 208.

det apostoliske Sæde, og at hjælpe det til at modstaae Tyrkerne, opretholde Landefreden og undertrykke Lutheriet.[1])

I Kong *Frederiks* og Rigsraadets, de geistlige som de verdslige Medlemmers, Stadfæstelsesbrev for *Joachim Rönnow* paa Roskilde Bispedömme af 24de Juni 1529, fremstilles og motiveres nu Odense Herredags Beslutning saaledes:

— „Da efterdi Vore elskelige Danmarks Riges Raad, Aandelige og Verdslige, i „den forledne Almindelige Herredag, som var holdt i Vor Stad Odense, forsamlede, have „paa den Tid alvorligen overveiet, hvorledes udi lang Tid haver været udsendt og ud„skikket her af Riget meget og stort Guld og Penge til Rom for Annater og Stadfæstelse „paa Biskopsdömme og andre Prælaturer og Kirkens Lehn, og samme Guld og Penge „haver været bevilliget af christne Herrer og Fyrster at skulle sendes til Rom til at „beskærme den hellige christne Tro med imod Tyrken, og nu i Sandhed vitterligt og „aabenbart for Öine er, at saadanne mærkelige Summer Guld og Penge forsendes og for„tæres i Rom Danmarks Rige hverken til Nytte, Gavn eller Bistand, og at det i ingen „Maade dertil bruges, som det til bevilliget og samtykt er; derfor have fornævnte Vore „elskelige Danmarks Riges Raad, Aandelige og Verdslige, i fornævnte almindelige Herre„dag i Odense endrægtelig bevilget, handlet, fuldbyrdet, samtykt og besluttet, at ingen af „Vore Undersaatter, Danmarks Riges Indbyggere, skulle efter denne Dag udsende enten „Guld eller Penge af Riget til Rom, eller andensteds, efter deres Confirmation enten paa „Biskopsdömme, Prælatedömme eller andre geistlige Lehn; men hvad som dertil pleier at „udsendes her af Riget til Rom, eller andensteds, udi samme Ærinde og for saadanne „Confirmatser paa geistlige Lehn, skal herefter blive her udi Riget og gives til Os og „Vore Efterkommere, Konger i Danmark, til Hjælp at beskytte og beskærme Danmark „og dets Indbyggere med, naar Behov gjöres."

Denne Motivering af Odense Herredags Beslutning, der aabenbart minder om Nürnberger-Rigsdagens Forlangende, endskjöndt det kongelige Cancelli naturligen förte et endnu skarpere Sprog imod Romerhoffet, er vel fra en Tid, da Kong *Frederik* og Reformationens Venner i Danmark vare gaaede adskillige Skridt videre frem ad den Vei, der förte bort fra Rom; men den indeholder Intet, som skulde bringe os til at troe, at man nu i 1529 har underlagt Herredagsbeslutningen af 1526 andre Bevæggrunde end dem, der virkelig da foredroges for, og bestemte, Rigsraadets Medlemmer. Netop i dette Aar, da Keiser og Pave stode i Vaaben mod hinanden, maatte de tydske Rigsstænders og Keiserens Exempel udöve betydelig Virkning paa de danske Prælater til at gjöre dem mindre betænkelige ved at give deres Hjertelag mod Curtisanerne Luft.

---

[1]) Melch. Goldast, Collectio constitutionum imperialium, T. 1, p. 447 ff, 452 ff.

De to anförte Beslutninger af Odense Herredag röre ikke ved den canoniske Confirmation af Domkapitlernes Valg; i Formen er dettes Betydning ikke bleven formindsket, Confirmationen er ikke lagt i nogen Verdsligs Haand, Kongen har tilsyneladende intet Andet vundet end forögede Pengemidler til Rigets Tjeneste. Men i Virkeligheden har han ad den Vei, Haandfæstningen betegnede, gjort et mægtigt Skridt fremad imod sit Maal: Suprematet i den danske Kirke. Der var jo i Öieblikket ingen Erkebiskop, som kunde confirmere og indve; Lunde Stifts Besidder var selv hverken confirmeret eller indviet, ja ikke engang anerkjendt, men kun midlertidigen opretholdt af Konge og Rigsraad; til Rom kunde en nyvalgt Prælat, selv om han havde vovet det for Kongen, ikke vende sig, naar han ikke maatte tage Penge med sig; intet Valg kunde foregaae uden Kongens Samtykke; men som Sagen da stod, forvandledes det Veto, Haandfæstningen gav Kongen imod Domkapitlernes Valg, til et meget betinget Veto af Kapitlerne imod den, Kongen vilde unde Bispestolen eller Prælaturet, — eller rettere kun dertil, at Kapitlerne kunde benytte det efter Haandfæstningen endnu formelt nödvendige Valg til at betinge en Valgcapitulation af den Candidat, der fremstillede sig med Kongens Anbefalingsskrivelse, hvilken han naturligviis maatte erhverve ved saadanne Indrömmelser, som det behagede Kongen at forlange. Og da den Valgte ingen Udvei havde til at erholde Confirmation og Indvielse, saa at han egentlig slet ikke blev Biskop i canonisk Forstand, — thi ikke Valget, men Confirmationen knyttede Baandet mellem ham og Embedet, — saa var det ikke mere Kirken, men Haandfæstningen og dens Haandhæver Rigsraadet, der nu i Forbindelse med Kongen alene kunde sikkre ham en Biskops verdslige Stilling. Blev Odense Herredagsbeslutning af 1526 staaende ved Magt, da var Suprematets Overgang i Kongens Haand kun et Tidsspörgsmaal. Det kan ikke tænkes, at Prælaterne skulde have overseet dette; at deres velgrundede Had til Curtisanerne, deres fuldkommen berettigede Önske om at stilles mere canonisk correct til Rom, dog bragte dem til at samtykke Beslutningen, viser, at de i Virkeligheden mindre fölte sig som Romerkirkens Embedsmænd end som det danske Riges Stormænd, mindre forlode sig paa deres Stilling som dens Prælater end paa Forholdet til deres „Blod og Kjön", Danmarks Adel.

Men Kongen har rask og afgjort benyttet den vundne Fordeel. Den gamle fyenske Biskop, Skomagersönnen *Jens Andersen Beldenak*, var allerede saa haardt trykket af sin Stilling som eneste uadelige Biskop og adskillige af de mægtigste baade danske og holstenske Adelsmænds Fjende, at han maatte tænke paa et Tilbagetog fra en Plads, der med hver Dag blev mere uholdbar. Han enedes med den viborgske Domprovst *Knud Gyldenstjerne* om at antage ham til sin fremtidige Eftermand med Kongens Tilladelse, — om det apostoliske Sædes kunde der ikke mere være Tale. Og Kongen gav naturligviis gjerne sit Samtykke til en Overeenskomst, der aabnede Udsigt til snart at bringe nok en af den danske Kirkes Overhoveder i den samme usikkre og afhængige Stilling som Besid-

deren af Lunde Stift. Men i det Forsikkringsbrev af den 6te Januar 1527, hvormed *Knud Gyldenstjerne* kjöbte det kongelige Samtykke, maatte han forpligte sig til at give *Kongen* for hans yderligere Stadfæstelse — om Rigets liggende Skat tales ikke — saa mange Penge, som der tilforn pleiede at gives til Rom for Confirmationen paa Odense Stift, naar han kommer i Besiddelse af dette enten ved Biskop *Jenses* Död eller Afkald; „efterdi", hedder det, „menige Danmarks Riges Raad udi næst forledne Herredag i Odense have „beklaget sig over de store Penge, som hertildags have været udskikkede af Riget til Rom „for Stadfæstelse paa Bispedömme og andre geistlige Lehn, og kl. Majestæt derfor her-„efter ikke tillade vil, at Penge skulle udskikkes her af Riget for Stadfæstelse paa noget „geistligt Lehn."[1])

Et andet Tilfælde af lignende Beskaffenhed indtraf ikke længe derefter. Decanatet i Roskilde Domkirke var et af de Prælaturer, Pave *Sixtus den Fjerdes* Bulle af 22de April 1474 havde givet Danmarks Konge Præsentationsret til. Kongen maa have givet det til *Anders Gyldenstjerne,* og denne begyndt at lade Indtægterne oppebære; men Domkapitlet vilde ikke stede ham til Besiddelsen, fordi han ikke var confirmeret af Paven, hvilket den samme Bulle havde gjort til Betingelse for den Kronen indrömmede Ret. Derfor tilskrev Kongen Domherrerne paa Veien til den næste Herredag i Odense, at han med Rigsraadet havde gjort den Skikkelse, at Ingen skulde fare til Rom eller andensteds udenlands for at söge Confirmation paa geistlige Lehn, hvorfor han anmodede dem om ikke at lægge *Anders Gyldenstjerne* videre Hindringer i Veien.[2])

Om at hente Confirmation hos Erkebispen i Lund, ikke hos Paven i Rom, om at erlægge Annaterne til Rigets Ærarium, ikke til det apostoliske Sæde, vare altsaa Konge, Prælater og Rigsraad enige nok paa Odense Herredag 1526; men det kunde ikke være andet, end at ogsaa det, hvorom de ikke vare enige, maatte komme under Omtale paa denne Forsamling. Prælaterne vidste jo, at Kongen baade havde aabenbart viist sin Tilböielighed for det lutherske Kjætteri, og ganske nyligt endog havde tiltaget sig en Biskops Myndighed ved at give *Hans Tausen* Tilladelse til at prædike det hellige Evangelium for Borgerne i Viborg. De kunde ikke være i Tvivl om, at de i Kong *Frederik* havde en hemmelig Modstander, der stod i Begreb med at afkaste den Maske, som hidtil dækkede hans fjendske Aasyn. Da fölte de Nödvendigheden af at holde Adelen desto fastere paa deres Side, skulde det ogsaa være ved nu at give noget efter for enkelte af de Fordrin-

[1]) Kongens Tilladelse til, at Biskop Jens Andersen tog Knud Gyldenstjerne til Medhjælper, og dennes Reversalbrev til Kongen, det förste dat. Gottorp den 6te Januar 1527, det andet sammesteds den 10de Januar s. A., begge trykte som Bilag til Münters Reformationshistorie 1, S. 538 ff.

[2]) Kong Frederik til Roskilde Domkapitel, Rugaard den 10de August 1527, i Pontoppidans Annaler 2, S. 817.

ger, de i det foregaaende Aar paa den kjöbenhavnske Herredag endnu havde været mægtige nok til at drive tilbage. Först viste de i Odense en stor Föielighed i flere af de Punkter i Kongens Fremsætning, hvorom de vel kunde vide, at deres verdslige Medbrödre i Rigsraadet vare enige med Kongen: de bevilligede nye Skattepaalæg paa deres Godsers Bönder som paa deres Stifters Kirker og Geistlighed, hvilket Sidste de dog knyttede til en Begjæring om et aabent Kongebrev, at Ingen maa tage fra Kirken, Præsterne eller geistlige Personer, eller forbyde deres Indtægter til Thinge eller andensteds, — et Forlangende, der viser, hvor betrængt de underordnede catholske Geistliges Stilling allerede var. Prælaterne samtykte endvidere i Kongens Forlangende om at faae de ikke nödvendige Kirkeklokker til at stöbe Kanoner af, og lode Anmodningen om selv at beholde nogle af dem til samme Brug falde, da Kongen modsatte sig og forlangte dem alle til Rigets Brug. Men tillige vendte de sig til Adelens Repræsentanter, de verdslige Rigsraader, og formaaede Rigsraad og Adel til et Forbund om at opretholde Kleresiets Friheder og Privilegier, navnlig imod „den lutherske uchristelige Lærdom, som nu bruges imod den hellige Kirke og den christelige Skikkelse, som har været her i Riget fra gammel Tid.“ Til Gjengjeld forpligtede Biskopper og Prælater sig til, at hverken de eller andre Kirkens Personer skulde herefter enten ved Kjöb eller Pant erhverve Jordegods paa Landet fra Adelen eller Ridderskabet til Kirker eller Klostre; men hvad de kjöbte, skulde falde til deres Arvinger eller Venner af Adelen, ikke til Kirke eller Kloster. Kjöbte eller pantede en uadelig Prælat, der ikke havde adelige Arvinger, noget Jordegods af Adelen, da skulde Sælgerens adelige Arvinger have Ret til at tage det tilbage igjen.[1]) Man seer, at det var det 3die og 4de Punkt af det i forrige Aar aldeles tilbageviste kjöbenhavnske Program over Adelens Fordringer[2]), hvilke Prælaterne nu indrömmede for at holde Ridderskabet paa deres Side i Kampen mod Kongen og Kjætterne. Og det lykkedes; nu stod hele Rigsraadet sammen og bragte i Forening följende Klager og Önsker for Kongen:

Danmarks Riges Raad beder og raader ham ved hans svorne Eed at holde den hellige Kirke, Danmarks Prælater og Rigsraad, overhovedet alle Rigets Indbyggere, Geistlige og Verdslige, ved Lov, Friheder, Privilegier, Kongens Haandfæstning og edelige Löfte;

at hans Naade vil holde „den christelige Skikkelse her i Riget med Aandelig og Verdslig“, indtil Christenheden i Almindelighed gjör en ny Skikkelse;

---

[1]) Adelens og Prælaternes gjensidige Forsikkringsbreve, dat. Odense St. Nicolaidag (6/12) 1526, i N. D. Mag. 5, 211 ff. At disse to daterede Aktstykker i N. D. M. staae sidst blandt de udaterede Herredagsakter, siger slet ikke, at de ere de yngste. Disse Aktstykker maae, som alt bemærket, ordnes alene efter Indicier.

[2]) See ovenfor S. 266-267.

at Hans Naade ikke vil give Nogen sit Beskærmelses- eller Befalingsbrev til at prædike i nogen Domkirke, Sognekirke eller andensteds offentligt, fordi det maa befrygtes, at deraf kan komme Oplöb af Menigmand saaledes som i Tydskland, men at hvo der vil prædike, skal give vedkommende *Biskop* det tilkjende og have *hans* Tilladelse, dog at han prædiker da Guds Ord[1]);

at Kongen vil give Bisperne Befalingsbrev paa at reformere alle Klostre, baade Herre- og Jomfrueklostre — en ganske snild Fordring, der paa engang satte Biskopperne istand til at afhjælpe Klagerne over Klosterlivets Udartelse, nedslog de Biskoppernes Myndighed i mange Maader indskrænkende Ordensprivilegier, afskar ved et kongeligt Magtbud Veien fra Klostrene til Rom og betog Kongen selv et let forudseeligt Paaskud til en farlig Indblanding i Klostrenes Anliggender.

Til disse Prælaternes Klager og Önsker knyttede Rigsraadet endnu et Par, der angik verdslige Anliggender.[2]) Men Hovedsagen var, at idet det samlede Rigsraad, Verdslige som Geistlige, her enigt optraadte med et Angreb paa Kongen, tvang de ham ind i en defensiv Stilling, som Prælaterne vel have ventet vilde lægge et Baand paa yderligere Fremskriden ad den Vei, han nu desværre var kommen ind paa.

Kongen svarede, at han med Hensyn til Prælaternes Rettigheder og Friheder ikke vidste at have skikket sig anderledes, end som det sömmede sig en christen Herre og Fyrste, og heller ikke agtede at handle anderledes i Fremtiden. Var Nogen skeet Uskjel, da var det ikke skeet efter hans Befaling, og naar Klageren vendte sig til Konge og Rigsraad, skulde der hændes ham hvad Ret er. Heller ikke vidste han at have holdt den christelige Skikkelse anderledes, end andre Konger för ham. Her i Riget havde han Ingen givet sit Beskærmelsesbrev lydende anderledes end til Rette og at forsvare dem mod Uret, saaledes som hans Kongepligt byder det, ligesaalidt som han havde befalet Nogen at prædike Andet end Guds Ord og Evangelium, og Andet vilde han heller ikke befale efter denne Dag. At reformere Klostre, Herreklostre og Jomfruklostre, kommer ikke Kongen ved, hvorfor han henstiller dette til Bisperne og Prælaterne selv.[3])

Dette afvisende Svar nödte Prælaterne til at præcisere deres Klager nærmere. I den Duplik til Kongen, hvori Rigsraadet frembar Prælaternes særlige Önsker i Forbindelse med sine almindelige, fastholde og gjentage de derfor deres Klage over Krænkelse af deres Rettigheder, især over, at de Sager, som efter Loven bör forhandles for Herredsthing, Landsthing, *Biskop og Bygdemænd,* drages fra dem ved kongelige Breve, — med andre Ord: de klage over, at Kongen vilkaarligen forstyrrer den Overdom i de mangfol-

[1]) Ikke Luthers, mene de.
[2]) Rigsraadets Ankeposter, N. D. M. 5, 113.
[3]) Kongens Gjensvar, N. D. M. 5, 118 ff.

dige, i alle Forhold saa dybt indgribende, Eedssager, der hidtil havde ligget i Biskoppernes Haand. Hvad der mentes med den christelige Skikkelse, Raadet havde bebreidet Kongen at han ikke holdt, udtalte de ikke nærmere — de have sagtens tænkt paa Kongens personlige Adfærd f. Ex. i Henseende til Fasten, og derfor skyet at tale reent ud; — men hele Raadet gjentog Önsket om, at han vilde holde den. Og om at prædike, siger Raadet, bör *hver Biskop* beskikke det i sit Stift, som det tilhörer deres Embede, og som gammel Sædvane har været her i Riget; de ville skikke sig deri, som de ville ansvare for Gud[1]), saa at ikke skal gjöres fornödent, at Kongen skikker Nogen dertil med H. Naades Beskærmelsesbrev ydermere, end som andre Herrer og Konger her i Riget för ham have gjort[2]). Prælaterne forlangte atter et Kongebrev til alle Stifter imod Indgreb i Geistlighedens Indkomster, med det advarende Tillæg, at de ellers ikke saae sig istand til at tilveiebringe den Skat af Kirker og Sognepræster, de nyligen havde bevilliget Kongen; fandtes der nogen uskjellig Tynge eller nye Paalæg, hvormed Almuen besværedes, vilde Prælaterne selv raade Bod derpaa. Hvad endelig Kongens undvigende Svar om Klostrenes Reformation angaaer, da toge Prælaterne det for en Indrömmelse og erklærede sig i Dupliken villige til at skikke Alt i Orden efter hvad der blev bestemt i Kong *Christoffers* Tid.

Det vides ikke, at Kongen besvarede disse gjentagne Klager; snarere lader det til, at Herredagen har oplöst sig ved Kongens Bortreise uden nogen egentlig Slutning; i det mindste har man nu blandt denne Herredags Akter hverken noget yderligere Svar fra det kongelige Cancelli eller nogen Reces fra Herredagen; saa at dette förste Sammenstöd imellem Kongen og Prælaterne endtes uafgjort, uden Seier, men ogsaa uden Nederlag for nogen af dem. Den Erfaring havde Prælaterne dog faaet stadfæstet, at kun om hele Rigsraadet stod fast med dem, kunde de nogenlunde modstaae Kongen og hans kjætterske danske og holstenske Omgivelser, men tillige, at de alene ved Opoffrelse af tidligere vundne Fordele vilde være istand til at holde Adelen og med den de verdslige Rigsraader paa deres Side.

Meget snart skulde Prælaterne erfare, at der ogsaa foruden Kongen og deres Modstandere blandt Adelen gaves en Magt her i Landet, der kunde blive dem farlig. Almuens gjærende Uvillie imod de höiere Stænder fik ved de nye Prædikanters Angreb paa Kirken en afgjort Retning imod dennes Overhoveder og Forsvarere. Især var Gjæringen naturligviis stor i Jylland, hvor Viborg ved *Tausens* og *Sadolins* af Kongen beskærmede Virksomhed blev Brændpunktet for den stærke Bevægelse, og hvor Adelen, hvis kjöbenhavnske Program endnu ikke var fuldstændigt indrömmet af Prælaterne, uden Tvivl har pustet til Ilden; i det mindste kan det ikke antages, at saa afgjorte Modstandere af

---

[1]) At de staae Kongen til Ansvar derfor, erkjende de altsaa ikke.

[2]) d. e. i Kongens Patronatsret, hvor han har den, ville de dog ikke gjöre Indgreb.

Kirkemændene, som *Mogens Gjöe* og *Erik Banner*, skulle have givet Prædikanterne og Almuen Uret eller hjulpet Prælaterne til at holde dem i Tömme. Kan man troe Prælaternes egen Fremstilling, har den jydske Almue efter Odense Herredag 1526 formeligt sammensvoret sig med Brev og Segl imod Kirken, — sagtens om, at de ikke mere vilde erlægge Tienden eller andre Afgifter til den. Disse Tegn paa en i Mandsminde ukjendt Ulydighed foruroligede Prælaterne. De troede atter at maatte söge Bistand hos Rigsraadet for at drive Kongen, der sidst i Odense var undsluppen dem, til at holde og opretholde sin Haandfæstnings Löfter med Alvor og afgjort; derfor forlangte de og deres Tilhængere nu atter en almindelig Herredag. Kong *Frederik* föiede dem, maaskee i det Haab, at han var ligesaa nær til at faae Magt med dem, som de med ham; senest engang i den förste Halvdeel af Juli Maaned 1527 bestemtes at sammenkalde Herredagen atter til Odense[1]) i August s. A. Den 6te August 1527 var Kongen endnu i Flensborg; den 10de paa Rugaard i Fyen; i Odense har han opholdt sig i det mindste fra den 12te til den 23de August, maaskee et Par Dage længer, da vi kun vide, at han den 28de i s. M. var paa Tranekjær, hvorfra Reisen i den förste Halvdeel af September gik gjennem Fyen, over Hindsgavl, og det sydlige Jylland tilbage til Hertugdömmerne.[2]) Vi kunne altsaa kun sige, at Herredagens Forhandlinger med Kongen falde imellem den 10de og den 28de August 1527, men hverken bestemme Aabnings- eller Slutningsdagen.

Betegnende for Kongens og Rigsraadets gjensidige Stilling ved disse Forhandlinger er det, at de ikke aabnedes med en Fremsætning af Kongen til Raadet, men med en Indstilling af dette til ham: det var Rigsraadet, ikke Kongen, der havde foranlediget Herredagen, og det var Rigsraadet, — eller vel rettere Prælaterne, som i og gjennem Raadet angrebe Kongen for at tvinge ham ind i den dem beqvemme Stilling, medens han dennegang ikke tog Ledelsen i sin Haand, men sögte at afböde Modstandernes Anfald paa ham, paa Almuen, paa de Evangeliske, saa godt det lod sig gjöre. Den Fremstilling, der lader Kongen være den Angribende, Prælaterne de Vigende, forrykker derved fra först af hele Standpunktet.[3])

---

[1]) Thi i en Skrivelse til Eske Bilde, Befalingsmand paa Hagenskov, dat. Gottorp Fredag næstefter Divisionis Apost. ($^{19}/_{7}$) 1527, opfordrer Kongen ham til at indfinde sig personlig hos ham ved Herredagen i Odense. Brevet paalægger iövrigt Bilde at have sine Folk og Rustning færdige til Opbrud, da Kongen underhaanden har faaet Nys om Rustninger af Christian den Andens Venner, Churf. af Brandenborg, Hertugerne Erik af Brunsvig og Albrecht af Meklenborg. — Der vides ellers Intet om et af Kong Christian i Sommeren 1527 paatænkt Angreb fra Tydskland; og da det er höist usandsynligt, at Joachim af Brandenborg dengang skulde have rustet for sin Svoger, seer Befalingen til Bilde næsten ud som et Paaskud af Kongen for at holde nogen Krigsmagt paa rede Haand i Fyen uden at vække Opsigt. — Original-Brevet findes i Geheimearchivet, Danske Kongers Historie.

[2]) Annaler f. Nord. Oldk. og Hist. 1847, S. 120, Anm.

[3]) Angaaende Kilderne til denne Herredags Historie bemærkes Følgende. En officiel Protokol over Forhandlingerne findes nu ikke og har formodentlig aldrig været til. Man maa tænke sig dem förte ikke,

I denne Indstilling staaer hele Rigsraadet sammen, Verdslige med Geistlige. Raadet, siges der, har anmodet Kongen om at indkalde denne Herredag for at finde et Middel til at forebygge et voldsomt Udbrud af den indre Kiv i Landet. Det erfares dagligen, at Bönder og Almue i Jylland[1]) siden den sidste Herredag i Odense have med Brev og Segl, uden Kongens, Raadets eller Lehnsmændenes Vidende og Villie, forenet sig mod den hellige Kirke og Prælaterne. Faaer denne Sammensværgelse Fremgang, ere store Ulykker ikke alene for Kirken og dens Mænd, men for Kongen, hans Börn, den menige Adel, at forudsee; thi neppe har Almuen vovet sligt, hvis ikke den fordrevne Konges Tilhængere have hemmeligen opægget den for at bringe Splid imellem Rigets Indbyggere. Man mindes endnu vel, at da Kong *Christian* foer ud af Landet, sagde han, at Rigets Indbyggere snart vilde komme i Strid med hverandre, og da skulde han komme og skaffe Fred imellem dem, hvorved han ventede at komme til Magten igjen. — Desuden, skulde Almuen saaledes have Magt til at afskaffe Kirkernes og Prælaternes Aarhundreder gamle Rettighed,

---

eller ikke fortrinsviis, i Sammenkomster, hvor Kongen personlig er mödt Ansigt til Ansigt med Rigsraadet, men saaledes, at dette har havt sit eget Forsamlingslocale, hvor de mundtlige Forhandlinger mellem dets Medlemmer indbyrdes ere holdte, medens Biskoppen af Roskilde som Rigets ypperste Cantsler, eller hans Cancelli, har fört Pennen for Raadet. Dets Udkast ere dröftede i Raadets Möder og da expederede til Kongens Cancelli, hvorfra Indstillingerne ere foredragne for Kongen, der med sine betroede Mænd, vel baade Holstenere og Danske, — baade Johan og Melchior Rantzau vare tilstede i Odense, uden Tvivl ogsaa Wolfg. Uttenhof, — har overlagt Sagerne og afgivet sine Resolutioner, som da hans danske Cantsler har fört i Pennen og sendt til Rigscancelliet. Begge Cancellier have da beholdt deres egne Udkast og det andets Originaler. Vi see os ikke istand til at afgjöre, om de Stykker, vi nu have, ere disse oprindelige Udkast og Breve selv, eller om samtidige Afskrifter, foranstaltede f. Ex. af Rigsraadsmedlemmer til egen Underretning, saasom af Biskop Ove Bilde (fra hvem, som overalt fra Bildeslægten, mange af den Tids Aktstykker ere komne til os), ligge til Grund for det, der nu haves trykt og utrykt; men det kan neppe være anderledes, end at vi jo dog have Stykker fra *begge* Cancellier. — De Aktstykker, paa hvilke vor Fremstilling grunder sig, ere: 1) Rigsraadets förste Indstilling, trykt i Ny Danske Magazin 5, 215 ff.; 2) en kortere, hidtil utrykt, Redaction af Samme, hvilken her meddeles som *Bilag II,* og som kjendelig er forfattet i Kongens Cancelli, da det kongelige Svar, Nr. 3, aldeles slutter sig til dette, ikke til Nr. 1 selv, idet baade mange enkelte Ord og Vendinger fra denne kortere Redaction ere optagne i det kgl. Svar, og i dette netop de Artikler af Raadets Indstilling forblevne ubesvarede, som den kortere Redaction forbigaaer; 3) Kongens Svar paa Rigsraadets Indstilling, trykt i N. D. Mag. 5, 288 ff.; 4) förste Svar af Prælaterne paa en nu kun af dette Svar bekjendt Indstilling til dem fra den verdslige Adel, N. D. Mag. 5, 293 ff.; 5) andet Svar af Prælaterne paa denne Adelens Indstilling, efterat der om den var handlet mundtlig med verdslige Rigsraader, N. D. Mag. 5, 303 ff.; 6) Rigsraadets Gjensvar til Kongens förste Svar, N. D. Mag. 5, 299 ff.; 7) Kongens Duplik til Rigsraadet, hidtil utrykt, her meddeelt som Bilag III; 8) Recessen af 20de August 1527, trykt i Hvitfelds Frederik den Förste, Qvartudgaven, S. 151 ff., og i Kolderup-Rosenvinges Danske Recesser og Ordinantser (Samling af gamle danske Love, 4de Deel), S. 137 ff.; 9) Cancellioptegnelser om nogle Kongebreve, expederede i Anledning af Herredagsforhandlingerne, hidtil utrykte.

[1]) Indstillingen siger vel: i Jylland og andensteds i Riget; men det Følgende viser, at der kun menes Jylland, i alt Fald i Forbindelse med Fyen.

vilde den snart ogsaa vende sig imod Kongen og Adelen; det store Bondeoprör imod Kong *Christoffer* af Baiern og Adelen begyndte med Angreb paa Kirken, men vendte sig derefter imod Kongen og den menige Adel. Derfor er det nu raadeligt at straffe nogle af Almuens Hovedmænd, hvilket uden Tvivl vil give en stor Hörsommelighed blandt den menige Almue. Skeer det ikke, vil der komme en stor Ulykke af Böndernes Forhærdelse. — Af disse Grunde formaner Raadet Kongen ved hans Eed og Haandfæstning til at holde den hellige Kirke, Rigets Prælater, Raad, geistlige og verdslige Stand, Adel og menige Indbyggere ved Lov og Ret, Privilegier, gamle Sædvaner, Haandfæstning og Recesser som andre christne Konger, Hans Naades Forfædre, og ikke tilstede, at Bönderne faae Fremgang i deres onde Agt og Mening mod Gud og den hellige Kirke, og at Kongen vil ansee den store Velvillighed og Bistand, Bisper, Prælater, Kirker og Klostre saavelsom Riddere og Svende, Fruer og Jomfruer, Borgere og Rigets menige Indbyggere have beviist ham ydermere, end deres Forfædre nogentid have viist nogen anden Konge. De ville altid gjerne fortjene saadan kongelig Naade med deres villige og troe Tjeneste.

Indstillingen vender sig derefter uden bestemt Orden til andre Regeringsanliggender: om Norge, om at erhverve Vigen tilbage fra Sverrig, om at sikkre Danmarks Rige Gulland, om Forbund med Frankrig og Skotland, om Rustning og Retssager, om at Kjöbstadborgerne ville formene Godseierne den umiddelbare Handel fra og til deres Gaarde, om at Kongen bör henvise indkommende Klager over Rigsraad og Adel til Rette, og at Borgere, der eie Jordegods, bör holde Heste og Harnisk saavelsom Adelen. I Slutningen optages atter Kirkens Sager; der klages heftigt over, at Almuen forhærdes imod fattige Klostermænd (Tiggermunkene), saa at disse mange Steder nu ikke som för faae Guds Almisse, men endog ofte mishandles skammeligen paa Alfarvei: i andre christne Lande have dog selv Jöder og Hedninger Fred; Kongen bör dog for Guds og sin egen Æres Skyld gjöre Ende paa slig Vold og Uret[1]). Indtrængende lægges det ham endnu engang paa Hjerte, hvor megen Usamdrægtighed i Riget „dette nye Regimente og Lærdom“ föder af sig; derfor anmodes han om ikke at tilstede, at forlöbne Munke, som have kastet deres Orden og Gudsfrygt, erholde kongeligt Beskærmelsesbrev eller tillades at prædike, men at de maae staae til Rette for deres *tilbörlige* Dommere; ville de ikke tilbage i deres Kloster igjen, bör de römme Riget.[2])

Dersom den Enighed imellem Rigsraadets geistlige og verdslige Medlemmer, hvorfra denne Indstilling var fremgaaet, ikke lod sig oplöse, og dersom det övrige Folk i

[1]) N. D. M. 5, S. 215-220.

[2]) Det sidste Stykke findes ikke i Indstillingen, saaledes som den er trykt i N. D. Magazin 5te Bind, hvor den S. 220 ender med Klagen over fattige Klostermænds Mishandling. Men det findes i den kortere Redaction af Indstillingen, der her gives som Bilag II; og Kongens Svar, N. D. Mag. 5, 292, forudsætter netop denne Fordring om forlöbne Munke.

Tavshed fandt sig i, at Raadet alene förte Ordet til Kongen paa Rigets Vegne, vilde Kongen og hans Holstenere ikke have kunnet modstaae ret længe. Men de kjendte altfor vel den virkelige Uenighed ikke alene imellem Bönder og Borgere, Adel og Geistlighed, men imellem selve Rigsraadets evangelisksindede Mindretal og catholske Fleerhed, dets verdslige efter Kirkens Gods begjærlige Medlemmer og dets Prælater, der vilde hævde deres Magt og Rigdom, til at de ikke skulde have stræbt at före den tilsyneladende Enighed tilbage til den virkelige Uenighed og at hidse de Verdsliges Begjærlighed imod Prælaterne. Divide et impera, tænkte man i Kongens Kabinet og Cancelli. Men ogsaa Prælaterne begrebe Situationen. Det kom an paa, hvo der spillede sit Kort bedst.

Kongens Omgivelser, den holstenske Camarilla gad vi kaldt dem, i sig selv de meest afgjorte Aristokrater, fandt det derfor tjenligst at lade Kongen optræde som den over Partierne hævede Forsvarer af de Ringere imod de Mægtige, og om muligt at isolere de jydske Prælater. De lode ham derfor svare, at han var aldeles villig til at holde Bisper, Prælater, Danmarks Riges Raad, Adel og Indbyggere ved Lov, Ret, Friheder, Recesser og gode gamle Sædvaner, saaledes som han hidtil havde gjort; Ingen kunde med Rette sige, at *han* hidtil havde givet Aarsag til Uenighed og Oprör; hvis Saadant var forefaldet, var det skeet imod hans Villie; men Rigsraadet veed jo vel, at Hans Kongelige Majestæt er ved sin Eed forpligtet til at forsvare ligesaavel Adelen, Kjöbstædmænd, Bönder og menige Almue i Danmarks Rige som de Mægtigste og Rigeste. Nu have Adel, Kjöbstædmænd, Bönder og Almue haardelig beklaget for Hans Naade, at de ved Dom og Band nödes til at give Bisper, Prælater og Sognepræster store Udgifter, som de mene for Gud og Ret ikke at være dem skyldige; og da det er Kongens Pligt at skaffe saavel den Fattige som den Rige Ret, kan der nu ikke fældes nogen endelig Dom over disse Klager, förend begge Parter faae Leilighed til at tale deres Sag for ham. „Derfor tykkes Kl. Majestæt godt og „raadeligt være, at det jydske og fyenske Raad forskrives til en Dag, deslige ogsaa den „menige Adel af Jylland og Fyen og nogle Kjöbstædmænd med nogle af Almuen af „hvert Herred i samme Lande, med Fuldmagt af dem, som blive siddende hjemme, hvor „Hans Naades Höimægtighed beleiligt er udi Riget, og at der da gjöres en endelig Ende „paa al Tvedragt, Uvillie, Oprör og Uenigheder, som ere imellem Bisper, Prælater, Sogne-„præster, og Adel, Kjöbstædmænd, menige Almue.“ Men finder man dette for langsomt, eller at det skaanske og sjællandske Raad bör være med, da tykkes det Kongen tjenligst, at den indre Strid i Vestdanmark forhandles nu i denne Forsamling i Odense saaledes, at begge Parters Paastande og Klager höres, og at der da fattes en endelig Beslutning om Fjernelse af Aarsagerne til denne Kiv. Kongen vil da næste Aar begive sig personlig til Kjöbenhavn for at undersöge, om der i Sjælland og Skaane er lignende Uenighed paa Færde.

Iövrigt forlanger Kongen, at *Hans Mikelsens* og Andres Böger, der handle om, hvorvidt Krigsmænd kunne blive salige o. s. v., skulle forbydes, da Meningen egentlig er

at bane Kong *Christian* Adgang til Riget. Han paaskjönner den Villighed, saavel Almuen som Rigsraadet — om Prælaterne tales ikke — har viist ham, og vil gjerne gjengjælde Enhver efter hans Stand det; dog bedes det erindret, at han ikke har lagt paa Kistebunden hvad han har faaet af Riget, men tvertimod for dettes Skyld paadraget sig en stor Gjæld. Han maa derhos klage over, at der findes de i Riget, der ikke have gjort Regnskab for hvad de have oppebaaret paa Kronens Vegne, ligesom det ogsaa er skeet, at naar en ringe Hjælp af Kirkerne er bevilget Kongen, da tages der Mere af dem, end ham er tilstaaet.

Efterat have svaret tilfredsstillende paa Rigsraadets Indstilling om forskjellige verdslige Regeringsanliggender, vender Kongen sig atter til Kirkesagen: Han vil ligesaalidt tilstede Vold og Uret imod Klostermænd, der fare efter Almisse, som imod nogen Anden, men det maa staae til Enhver, om han vil give dem Noget: hvo der ikke vil, maa lade det være. Hvad endelig den Klage angaaer, at Kongen har givet forlöbne Munke Beskærmelsesbrev til at prædike, da minder han Rigsraadet om, at den christne Tro er fri, og at Ingen af Raadets egne Medlemmer gjerne vil nödes og trænges fra sin Tro; „saa kunne de vel besinde, at de, som ere det hellige Evangelium hengivne, eller „og den lutherske Lære, som Nogle kalde det, ikke heller ville trænges fra deres Tro“. Paa begge Sider mene de at have Ret, og endnu gives der ingen Dommer i den Sag; det hörer ikke Kongens Embede til, at tvinge Nogen til at troe enten det Ene eller det Andet, thi Hans Naade er Konge og Retter over Liv og Gods i Riget, men ikke over Sjælene. Heller ikke kan han see, hvilken Tro hvert Menneske har i sit Hjerte, ligesaalidt som han kjender Nogen, der kan gjöre Forening derpaa: „thi maa hver skikke sig „derudi som han vil ansvare og være bekjendt for den almægtige Gud paa den yderste „Dommedag, indtil Hans Naades Kl. Majestæt kan forfare, at der skeer en christelig og „endelig Forening paa i al Christendommen efter Guds Skikkelse og Tilladelse.“ For at dog ikke Biskopper, Prælater, Adel og Almue skulle troe, at Kongen agter med saadanne Prædikanter at trænge Nogen til at troe, vil han Ingen give Beskærmelsesbrev i den Sag efter denne Dag. Men er der Nogen, som af sig selv vil prædike det, som gudeligt og christeligt er og ikke tjener til Oprör eller Tvedragt, og som han selv vil forsvare, da kan Kongen vel lide og tilstede det; om Nogen derimod fordrister sig til at overfalde saadanne Prædikanter imod Skjel med Vold og Magt, da kan og maa han ikke tilstede det, men haaber iövrigt, at Enhver skikker sig selv tilbörlig i denne Sag.[1])

[1]) N. D. Mag. 5, 288–293. Det er disse Ord i Kongens skriftlige Svar, der have givet Anledning til Hvitfelds og de Seneres Fortælling om hans Tale til Prælaterne og om et Mandat, der tilsikkrede almindelig Samvittighedsfrihed.

Altsaa tage Parti for den bestaaende Kirke ved at række dens Prælater Haanden til at böie Jydernes Nakker vilde Kongen ikke, men han vilde behandle Gjæringen i Jylland som en Kiv imellem de jydske Prælater og den jydske Almue om tvivlsomme Paastande, og stille sig som *Dommer* over *Begge*. Det var slet ikke dette, Prælaterne vilde med denne Herredag; skete det, var Udfaldet let at forudsee. Dem kom Alt an paa at forhindre Sagens Henviisning til Rettergang, og ved Rigsraadets forenede Forestillinger at tvinge Kongen til at tage den som et höiere politisk Anliggende, hvor Spörgsmaalet alene var om Midlerne til at holde Almuens Trods i Tömme. Men Prælaterne bleve samtidigt bragte i Forlegenhed ved et Angreb fra en anden Kant, som truede med at spalte Rigsraadet selv og saaledes beröve dem den sidste Stöttestav. Den udenraads Adel, som det kirkefjendske Parti sikkert har sörget for, var tilstede i klækkeligt Antal, kom atter paa denne Herredag i Odense frem med de kjöbenhavnske Fordringer fra 1525, dennegang navnlig med det 5te Punkt, Fordringen om at hæve alle ved geistlig Ret idömte Böder af deres egne Bönder, ligesom Kongen havde tilstaaet de adelige Godseiere i verdslige Sager. Vi have nu ikke mere det skriftlige Indlæg, hvori denne Fordring bragtes for Rigsraadet; men saavel efter Udtrykkene i Prælaternes Svar som efter Sagens Natur kan det ikke betvivles, at Kongens Omgivelser have ægget Adelen for at kaste et Stridsæble ind i Rigsraadet, hvis *verdslige* Medlemmer, som adelige Godseiere, i *denne* Sag deelte Adelens almindelige Interesse og Anskuelse, hvad enten de i *Religionssagen* stode paa Prælaternes eller paa deres Modstanderes Side.

Prælaterne forsögte först at gjöre Front ogsaa imod dette Angreb. De besvarede Adelens Fordring med et motiveret, men afgjort *Nei*. Sagen, sige de, vedkommer egentlig Kirkens Stilling i alle tre nordiske Riger og burde forhandles af alle tre Rigers Raad; dog ville de danske Prælater ikke undslaae sig for at give Grunde for deres Afslag. Den omtvistede Rettighed er ikke tagen af Prælaterne, men givet den hellige Kirke og den geistlige Stand over al Christenheden af den almægtige Gud, — den samme Gud, der har givet Adelen den Magt og Vælde, Frihed og Rettighed, den har fremfor andre Mennesker. Geistlighed og Adel ere derfor skyldige at takke Gud for saadan Velgjerning og vise sin Taknemmelighed i Gjerningen imod den hellige Kirke, som Gud med sit Blod selv har plantet og funderet. Dertil kommer, at det ikke alene er de nuværende Prælater, der nyde denne Ret, men deres Embeder, hvis Friheder de have svoret at opretholde; gjöre de det ikke, kunne de derover miste deres Stand og Stilling; men de sætte den Tro og Love til Adelen, som er deres Slægt og Byrd, Blod og Kjön, at den ikke vil begjære Prælaternes Fordærvelse. Adelen bör derhos ikke forglemme sin Riddereed[1]), der forpligter den til at forsvare den hellige Kirke; — Adelsmændene bör ikke glemme, hvor

[1]) Jfr. Ridderedens Formular i N. D. Mag. 6, 148.

kraftigt Prælaterne have staaet dem bi i Kampen imod den fordrevne Konge, de havde ellers alle været skilte ved Liv og Hals, deres Hustruer og Börn ved Arv og Eie. Vil man efterregne Kirkens og Prælaternes Bidrag til Kampen i Penge og Penges Værd, skal det findes, at to af Prælaterne med deres Stifters Kirker have ydet Mere, end hele Rigets verdslige Adel tilsammen, saa at Prælaterne vel fortjente anden Tak, end den, de nu faae. De gode Mænd, der have fundet paa denne Fordring, burde ogsaa have betænkt, at den aldrig kan före til Andet end til indbyrdes Splid og Kiv, hvad der er den störste Skade for Kongen, Kongehuset og Riget: disses aabenbare Fjende (Kong Christian menes der) kan ingen kraftigere Modstand finde end i Rigsraadets og alle Undersaatternes Enighed. Endelig nyde jo endog Hedninger i hele Verden deres skrevne Lov og Ret; hvormeget mere bör da ikke Danmarks Riges Prælater og den menige geistlige Stand, der ere christne Mennesker, Rigets indfödte Mænd, Prælaterne desuden Adelens Slægt, Byrd, Blod og Kjön, nyde en skreven Lov, Ret, Rettighed, Friheder og Privilegier, aabne beseglede Breve, Kongens Eed og Löfte? Derfor besværge de först Kongen, at han vil holde dem ved Lov og Ret, dernæst Adelen, at den vil styrke den hellige Kirke som dens Forfædre have gjort, og betænke den Hjælp, de have havt og tör gjöre sikker Regning paa af Prælaterne.

Men finde disse Forestillinger intet aabent Öre, da byde Prælaterne sig i Rette og ville lide Dom af Kongen og andre upartiske Fyrster, geistlige og verdslige, der ere Kongens og Rigets Venner. De nære den Fortröstning til Kongen, deres adelige Slægt og mangen ærlig Mand i Riget, at de ikke ville svigte den hellige Kirke og Prælaterne, om Nogen desuagtet vil forurette dem.[1])

Men uagtet dette Svar löd saa bestemt og afgjörende, kunde Prælaterne dog umuligt miskjende deres Stillings sande Beskaffenhed, især da de erfarede, at nogle Adelsmænd gjorde et formeligt skriftligt og beseglet Forbund imod Kirken og Geistligheden.[2]) Hvor kunde under saadanne Omstændigheder almindelige Forestillinger drive haandgribelige Interesser tilbage, og hvorledes skulde Prælaterne kunne modstaae baade Kongen med hans Holstenere og Adelen med Almuen? Krisis har derfor sikkert ikke varet ret længe. Prælaterne maatte give efter for Adelen, vilde de ikke tabe Alt. Verdslige Medlemmer af Rigsraadet traadte imellem de Stridende og mæglede et Forlig, hvorved Prælaterne betalte Raadets og Adelens Bistand med Indrömmelse af dennes Fordring. I dette andet Svar sige Prælaterne, at de Kongen til Velbehag, Danmarks Raad og Adel til Villie have samtykt disse efterskrevne Artikler:

1. „Först at Biskopper og Prælater bruge og beholde deres Jurisdiction, som de „hidtil have havt, og sætte aabenbare Skrifte og Poenitents som vedbör, dog saa,

[1]) N. D. Mag. 5, 293-299.
[2]) N. D. Mag. 5, 305.

„at Kronen, Adelen og Lægmænd tage Böder og Faldsmaal af deres egne Bönder „og Tjenere efter Loven; undtagen Mandslet, Kirkefred, og hvo som slaaer eller „violerer Præster og Klærke, Kirke eller Kirkegaard, eller og der tager eller „röver fra den hellige Kirke eller Kirkens Personer uden Dom eller Rettergang.“

2. „At Kong. Majestæt og Adelen herimod det saa beskikker, at den menige Mand i „Riget tiender retfærdig efter Guds Lov og efter Kong Christoffers[1]) og andre „Herrers og Kongers Dom og Sentents, som er hvert tiende Stykke, og den „skiftes i tre Dele efter fornævnte Doms Lydelse, og at samme Tiende föres til „Kirkelade og Præstegaard efter Guds Lov og gammel Sædvane; og hvilken der „mistroes, der ikke tiender i saa Maade retfærdigen, at han det afværger med sin „Eed selv tolvte sine Sognemænd; og hvo som derfor fældes, da tager hans Her- „skab hans Fald. Og dermed bliver Almuen fri for Nannest og anden slig Redsel, „undtagen Offer og Sjælegave, som hver gjör saaledes som Gud skyder ham i „Hu. Dog undtages Lunde Stift, hvor Leiligheden begiver sig anderledes baade „med Tiende og i andre Maader.“

3. „At Kong. Majestæt, Adel og Ridderskab ville og skulle herimod beskytte og be- „skærme den hellige Kirke og Kirkens Personer for Vold og Uret.“

4. „At Bisper, Prælater, Kirker, Klostere og den menige geistlige Stand nyde og „beholde deres Gods og Eiendom, som de have i Haand og Hævd efter vor „Landslov saalænge, indtil det vindes dem fra med Loven; og at Hans Naade vil „derpaa give Hans Naades aabne Brev til alle Stifter og Landsthing.“

5. „At Præster, Munke og Klærke ikke drages til Landsthing, men for deres Præla- „ter, undtagen Jorddele[2]).

6. „Lovhævder, Love[3]), Sandemænds Tog, og alle andre Tog og Nævninge, som „sværge, skulle stævnes for Biskopper og Bygdemænd efter Loven, og alle andre „Sager, som pleie at handles for Biskopper; og fældes de, da ganger om deres „Sagefald som skrevet staaer.“

7. „At Raadet og Ridderskabet ville beflitte dem hos Kong. Majestæt, at de lutherske „Præster og forlöbne Munke, som have Hans Naades Beskærmelsesbrev, maa „lægges en benævnt Termin for, at drage af Riget eller i deres Kloster igjen; og „hvor de herefter findes, at Prælaterne maae da tilbörligen straffe dem; og at Hans

---

[1]) Her menes Christoffer af Baierns og Erkebiskop Johannes Laxmands Dom om Tiendens Ydelse i Jylland og Fyen, dat. Ribe 7 Januar 1449. Pontoppidans Annaler 2, 589.

[2]) d. e. undtagen i Retstrætter om Jord.

[3]) d. e. Eed med Medeedsmænd.

„Naade ikke herefter vil give slige Præster eller forlöbne Munke H. N. Beskær-
„melsesbrev“.[1])

Ved denne saaledes betingede Eftergivenhed lykkedes det Prælaterne endnu denne Gang at afvende et aabent Brud med den verdslige inden- og udenraads Adel. Det hele Rigsraad stod atter sammen og besvarede nu i Forening Kongens Replik paa dets förste Indstilling. Först recapitulerede Raadet det kongelige Svar saaledes, som om Kongen havde sagt, at der nu ikke kan gives Svar paa Prælaternes Klager over den jydske Almues Ulydighed, fordi Almuen i Nörrejylland havde givet Kongen sine Anker tilkjende skriftlig og atter nu i Odense mundtlig. Dertil bemærker Raadet, at skulde Sagen yderligere udsættes, vilde langt större Uro og Tvedragt blive Følgen. Da der i Riget ikke er nogen höiere Dommer, end Kongen og det nu forsamlede Rigsraad, og da Danmark er eet Rige med een Konge og eet Raad, ligesom ogsaa Mange have Gods baade i Jylland, Sjælland og Skaane, kunne de ingenlunde adskilles; derfor er det tjenligst, at Kongen nu strax foranstalter det saa, at Almuen giver Bisper og Sognepræster hvad den har ydet fra Arilds Tid og tiender hvert tiende Stykke baade af Korn og Qvæg efter Guds Lov og Kong *Christoffers* med andre danske Kongers Dom, hvorimod den bör være fri for Biskopsgave, Brudevielse, Kirkegang, Redsel, Nannest, Smörbyrd, Jordefærd og anden slig Tynge, dog at Enhver offrer og giver slig Sjælegave, som Gud skyder ham i Sinde. Dette bör strax forkyndes ved Kongebrev til alle Landsthing og i alle Bispedömmer.

Ved dette Svar afviste saaledes Raadet saavel Kongens Forsög paa at skille de jydske Prælater fra den övrige danske Kirke og det övrige Rigsraad, som hans Forslag om at gjöre Sagen til Gjenstand for Rettergang: ingen retlig Undersögelse og Dom, men en Regjeringsforanstaltning ville de; og middelbart antyde de, at Talen alene er om Almuens Opsætsighed, ikke om Adelens og Kjöbstædmænds Klager, hvilke Kongen saa stærkt betonede i sit förste Svar, medens Raadet nu ganske forbigaaer dette Punkt.

De övrige Artikler besvares derefter postviis; men for vor Opgave er det tilstrækkeligt at fremhæve först den Fordring, at de, der i Kongens Svar beskyldes for at unddrage sig Regnskabsaflæggelse og at tage mere af Kirker og Klostre, end Kongen faaer, skulle straffes og nu navngives, for at ingen Mistanke skal falde paa Uskyldige; dernæst det Svar, Rigsraadet gav paa Kongens Yttringer angaaende Troesfrihed. Raadet, siges der, har ikke forlangt, at Kongen skal formene Nogen at *troe* hvad ham selv godt tykkes; men det begjærer endnu, at Hans Naade vil tilbagekalde alle de Beskærmelsesbreve, der ere givne de nye *Prædikanter;* ligeledes at de omlöbende Præster og Munke enten skulle give sig strax ind i deres Klostre igjen eller og römme Riget inden en beleilig Dag og Tid, samt, for at forebygge yderligere Uro og Tvistigheder, at hver Biskop

[1]) N. D. Mag. 5, 303-306.

i sit Stift maa selv tilbörlig rette over dem, som efter den Tid, der forelægges dem, endnu findes i Landet, og over de Præster og forlöbne Munke, som tvertimod Guds Lov, den hellige Kirkes Skik og Ordinants, det Gamle og det Nye Tesatmente gifte dem, — Alt indtil der forsamles et almindeligt christeligt Concilium, efter hvis Bestemmelser Danmarks Riges Prælater gjerne ville rette dem. Hver Biskop vil iövrigt i sit Stift, hvor Mangel findes, beskikke gudfrygtige og lærde Præster, der skulle prædike det hellige Evangelium for Almuen [1]).

Dette Svar slutter sig i det Hele til Prælaternes foregaaende Erklæring; men det berörer ikke alle deri optagne Betingelser, saa at det er rimeligt, at der desuden har været underhandlet mundtlig imellem Rigsraadet, eller de mæglende Medlemmer af Raadet, og Kongen. Da dennes Plan, at isolere de jydske Prælater og gjöre deres Klager til en Retssag, eller at adskille Vestdanske fra Östdanske, Adel fra Geistlighed, nu engang var mislykket ved Prælaternes Eftergivenhed imod Adelen, var der intet Andet at gjöre end at gaae ind paa de forelagte Grundtræk til en almindelig Regeringsforanstaltning, idet Kongen dog forbeholdt sig at unddrage sig enkelte af Prælaternes og Rigsraadets Fordringer, og overhovedet ved de yderlige Underhandlinger saavelsom ved Beslutningens Redaction i Lovs Form at trænge Prælaterne ud af en eller anden Fordeel. I denne Retning gik Kongens Gjensvar paa Raadets Duplik. Han har vel ikke sagt, hedder det, at Almuen har indgivet nogen skriftlig Klage; men af hvad der mundtlig er forebragt ham, veed han dog, at det ganske rigtigt især er over Biskopsgave, Smörbyrd, Nannest og deslige Ydelser, Almuen besværer sig, saa at Kongen billiger, at Sagen endes nu her i Odense. Det var overalt ikke hans Mening at adskille Raadet. Iövrigt har ikke alene Almuen, som Raadet mener, men ligesaavel Adelen beklaget sig over Bisper og Prælater, fordi disse toge Sagefald af deres Bönder, medens Kongen har tilstaaet baade Prælater og Adel Kronens Rettighed i denne Henseende; men da Raadet nu foreslaaer denne Ulempe fjernet, saa, dersom Adelen og Kronen maae beholde deres Bönder frie for Prælaternes Beskatning, haaber han, at der vil komme en god Enighed imellem Rigets Indbyggere Skal han navngive dem, der tage Mere af Kirker og Klostre, end der kommer Kongen tilgode, og dem, som ikke have gjort klart Regnskab, da gjaldt hans Klage især Biskoppen af Viborg, der lige siden Kongens Regeringstiltrædelse aldrig har villet give ordentlig Fortegnelse over sin Oppebörsel af hvad der er blevet Kongen bevilget at erholde af ham, hans Kirker, Tjenere og Præster. Der ere ogsaa Nogle, som endnu ikke have fornöiet Kongen for den ham sidst bevilgede Landehjælp af Kirker og Præster; Rigsraadet anmodes derfor om at give ham tilkjende, hvorledes han skal forholde sig imod dem, navnlig imod Biskoppen i Viborg, som altid har siddet Hans Naades kongelige Skrivelser overhörig og aldrig villet gjöre Regnskab.

[1]) N. D. Mag. 5, 299-303.

Om *deres* Sikkerhed, der gaae efter Guds Almisse, da skal Kongen vel sörge derfor; men de maae ikke trænge Nogen til at give Mere, end han selv gjerne vil. Men med Hensyn til Rigsraadets gjentagne Begjæring om Gjenkaldelse af de kongelige Beskærmelsesbreve til de nye Prædikanter og forlöbne Munke, der forlanges enten förte tilbage til deres Klostre eller landsforviste, da er det vel saa, at Kongen har givet nogle af dem Beskærmelsesbreve i en god christelig Agt og Mening, og i det Haab, at det ikke skulde have været Danmarks Riges Raad saa haardt imod; men disse Breve lyde ikke anderledes end at beskærme dem til Rette, imod Vold og Uret, og at de ikke skulle prædike Andet end hvad christeligt er og de kunne forsvare med den hellige Skrift. Derfor kan Kongen nu ikke vel tilbagekalde disse Breve, med mindre Vedkommende have forbrudt dem. Har Nogen af dem prædiket anderledes eller brugt utilbörlige Ord i Prædikestolen eller andensteds, da anmodes Rigsraadet om at navngive Gjerningsmanden og hans Forseelse, for at Kongen kan stævne ham for sig enten i Riget eller i Fyrstendömmerne. Findes han da skyldig, skal han ikke herefter nyde Kongens Breve.

Om at tvinge de forlöbne Munke tilbage til Klostrene eller forvise dem af Riget, da er det Raadet bekjendt, at længe för denne nye Lære opkom, vare der ogsaa Klostermænd, som löb bort fra deres Klostre, og er vel troligt, at de lide stor Armod i mange Klostre, saa at de af Hunger nödes til at forlade dem. Derfor kan Kongen ikke tvinge Nogen til at blive i Kloster; det maa være Enhvers egen Sag, om han vil löbe af Klosteret eller gifte sig, saaledes som han vil forsvare det for Gud. Kongen vil hverken forbyde eller befale det.

De övrige Punkter i det kongelige Svar vedkomme ikke denne Fremstilling.[1])

Med dette kongelige Svar, hvoraf det sees, at Frederik den Förste dog ikke lod sig afnöde noget Skridt imod Tausen og hans Medstridere, endtes Forhandlingerne. Rigsraadets verdslige Medlemmer, der havde opnaaet hvad der laa dem paa Hjerte, have sagtens ingen Lyst havt til at gaae Kongen haardere tillivs alene for Prælaternes Skyld. Derfor blev Recessen, hvori Forhandlingernes Resultat nedlagdes, i dette Punkt ikke efter Prælaternes Önske, og selv ved nogle af de andre Punkter maatte de finde sig i mere eller mindre följerige Afvigelser fra det Program, de havde nedlagt i deres sidste Svar paa Adelens Fordringer.

Recessen lyder saaledes:

Vi Frederik den Förste m. G. N. o. s. v., gjöre vitterligt, at Vi nu med Vort elskelige Danmarks Riges Raad, her i denne almindelige Herredag i Odense hos Os forsamlet, have overveiet, besindet, handlet og alvorligen betragtet den Tvedragt og Uenighed, som været haver her i Riget i nogen Tid imellem Kronen, Bisper, Prælater, Rigets

[1]) Kongens sidste Svar findes i Geheimearchivet. Det trykkes her som Bilag III.

Raad, menige Rigets Adel, Bönder og Almue udi saa Maade, at efter Vor Indgang til Rigets Regimente da have Vi af Vor synderlige Gunst og Naade, menige Danmarks Prælater og Adel til Bedste, naadigen undt og givet dem alle kongelige Sager frie hos deres egne Tjenere, som Prælater og Adel friest have udi Vort Fyrstendömme Slesvig, og ei have udi nogen Maade villet tilstede, at Vore Fogeder og Embedsmænd skulde derover beskatte nogen Biskops, Prælats eller Riddermandsmænds Tjenere udi Vore kongelige Sager ydermere, end udi Vort Fyrstendömme skeer. Saa haver Adelen over alt Riget dog befundet sig mærkeligen besværet, og det ofte for Os beklaget, at de dog ikke have deres Tjenere aldeles saa frie, som Bisper og Prælater deres have, men meget mere beskattes aarligen af dem med Dom og Band. Og efterdi at Adelen nu hænger denne svare Tynge paa, saa de nu skulle holde god Rustning med Heste og Harnisk ydermere, end vanligt haver været her udi Riget tilforn, dermed altid at være tilrede, naar tilsiges og behov gjöres, saavel at afværge Kronens og Kirkens som deres egen Skade og Fordærv, da vare de begjærende, at de maatte nyde og beholde deres Tjenere saa frie og aldeles ubeskattede af Bisper og Prælater, som Bisper, Prælater og Kirken have deres Tjenere friest for Os, Kronen og Adelen. Og paa det at al Tvist, Tvedragt og Alt, som kan give nogen Aarsag til Oprör og Usamdrægtighed her inden Riget imellem Kronen, Bisper, Prælater, Adel og menige Rigets Indbyggere, maa underslaaes, bortkastes og aldeles nedtrykkes og tilintetgjöres, og godt enigt Venskab, Enighed og ret god fast Samdragt maa dem være imellem og ydermere forbedres og opvoxe, anseendes de gode og kjærlige Tilbud, som Adelen Danmarks Riges Raad have nu udbodet med Bisper og Prælater, med Liv og Gods, Os til villig Tjeneste og Velbehag, Danmarks Raad og Adel synderlig til Villie, da have Rigets Prælater, her nu i Odense forsamlede, udi den hellige Trefoldigheds Navn indganget, bebrevet og samtykt disse efterskrevne Artikler og Punkter, dog med saa Skjel, at den hellige Kirke, Rigets Prælater og menige geistlige Stand her udi Riget maa holdes og fuldgjöres[1]) samme Artikler og Punkter udi alle Maader, som herefter följer.

Först, at Bisper og Prælater maae og skulle bruge og beholde deres Jurisdiction, som de hertil gjort have, og sætte aabenbare Skrifte og Penitents dem som vedbör, dog saa, at Kronen, Adelen og Lægmænd tage Böder og Faldsmaal af deres egne Bönder og Tjenere efter Loven, undtagen Mandslet, Kirkefred, og hvo som slaaer eller violerer Præster, Kirker eller Kirkegaard, eller og der tager eller röver fra den hellige Kirke eller Kirkens Personer uden Dom eller Rettergang; derimod have Vi og Vort elskelige Rigets Raad, paa Vore og menige Adelens Vegne her udi Riget, lovet og tilsagt det saa at beskikke, at den menige Mand udi Riget skal tiende retfærdeligen efter Guds Lov og efter Kong Christoffers og andre Herrers og Kongers Dom og Sentents, som er hvert tiende

[1]) Begge Udgaver have holde og fuldgjöre, der ikke kan være Andet end Skrive- eller Trykfeil.

Stykke, Kjærv og Hoved, og den skiftes udi tre Dele efter fornævnte Doms Lydelse; og dermed skal Almuen være qvit for Biskopsgave, Brudevielse, Kirkegang, Redsel, Nannest, Jordefærd, Smörbyrd og andre slige Tynger, dog at hver offrer og giver slig Sjælegave, som Gud skyder ham udi Sinde. Og dersom nogle Sogne findes, udi hvilke Almuen ikke saa vil tiende, som forskrevet stander, da skulle de give saadan Tynge ud til Biskop, Kirker og Præster, som de pleie og hertil af gammel Tid gjort have. Skal ogsaa holdes udi Lundestift om Hoersag og Jomfrukrænkere, med alle andre fornævnte Sager, ligerviis som Kronen og Adelen er indrömt og samtykt af Bisperne udi de andre Stifter her udi Riget, saa at hver de Faldsmaal skal nyde med sine egne Tjenere, undtagen Tiende; thi at Leiligheden sig der udi Landet anderledes om begiver end andensteds udi Riget; thi blive det der udi Stiftet med Tienden som nu sædvanligt er. Og ville og skulle Vi med Adelen og Ridderskabet forsvare, beskytte og beskærme den hellige Kirke og Kirkens Personer med deres egen Hjælp og Tröst for al Vold og Uret. Skulle og alle Bisper, Prælater, Kirker og Klostre og menige geistlige Stand nyde, bruge og beholde deres Gods og Eiendom, som de have udi Haand og Hævd, efter Landsloven, saalænge (indtil) det vindes dem fra med Loven. Skulle og ikke Præster, Munke og menige Klærkeri drages til Lægmænds Thing, men for deres tilbörlige Dommere og Prælater, undtagen Jorddele, som bör at handles til Herredsthing og Landsthing, dog med saa Skjel, at ihvo som haver dem til at tale, maa vederfares og skee saa meget over dem, som Lov og Ret er, for samme deres tilbörlige Dommere og Prælater, saafremt at Vi og Vort elskelige Rigets Raad skulle ikke skikke derover saa meget, som Ret er.

Sammeledes skulle og alle Lovhævder, Love, Sandemænds Tog og alle andre Tog og Nævninge, som sværge skulle, stævnes for Bisper og Bygdemænd efter Loven, og alle andre Sager, som pleie at handles for Bisper og Prælater, og fældes de, da ganger om deres Fald som forskrevet stander, saa at hver tager Faldsmaal af sine egne Tjenere, dog saa, at hvilke Sager, som fældes og komme for Os, det Fald bliver hos Os paa Kronens Vegne, som gammel Sædvane været haver.

Disse fornævnte Artikler og Punkter have menige Danmarks Riges Prælater, hertil forsamlede, bevilliget, fuldbyrdet og samtykt udi alle Maader, saa at skulle holdes ubrödeligen, indtil saa længe at det förste menige og generale Concilium bliver holdt, og Vi da med den menige Christenhed maae vide at rette Os efter den Skikkelse og christelige Reformatie, som da gjort bliver.

Til Vidnesbyrd lade Vi hænge Vort Indsegl her nedenfor dette Vort aabne Brev, og Vi Lage Urne i Roskilde, Iver Munk udi Ribe, Jens Andersen udi Odense, Stygge Krumpen til Börglum, Ove Bilde til Aars, Jörgen Friis udi Viborg, af samme Naade Biskopper; Aage Jepsen, Electus til Lund, Henrik Christiernsen, Abbed udi Soer, Eskild, Prior udi Antvorskov, Mester Knud Henriksen, Provst udi Viborg, Mogens Goye, Hovmester

Tygge Krabbe, Marsk, Predbjörn Podebusk, Henrik Sparre, Henrik Krummedige, Hans Bilde, Albert Ravnsberg, Mattis Eriksen, Peder Lykke, Joachim Lykke, Johan Oxe, Anders Bilde, Axel Brahe, Holger Ulfstand, Ove Lunge, Oluf Rosenkrands, Johan Björnsen, Hans Krafse, Maurits Sparre, Knud Bilde, Johan Rantzau, Riddere; Mogens Munk, Landsdommer i Nörre-Jylland, Erik Banner, Knud Urne, Laurits Skinkel, Niels Bilde, Henning Valkendorp, Eiler Eriksen og Niels Lunge, Danmarks Riges Raad, hænge ogsaa Vore Indsegle med Villie og Vidskab her nedenfor dette Vor kjæreste og naadigste Herres og Konges Brev til Vidnesbyrd, at Vi fornævnte Handel, Artikler og Punkter have med Villie og Vidskab og velberaad Hu paa begge Sider, Aandelige og Verdslige, paa vore, Rigets og menige Rigets Adels og Indbyggeres Vegne indganget, fuldbyrdet og samtykt udi alle Maader, saa som foreskrevet stander, ubrödeligen at holdes skulle.

Givet udi Odense, Tirsdagen næst efter Vor Frue Dag assumtionis ($^{20}/_{8}$) Aar Et Tusinde Femhundrede syv og tyve.[1])

Foruden denne Reces er fra det kongelige Cancelli udgaaet til Lehnsmændene og Landsthingene aabne Breve om dem blandt de andre aftalte Sager, som krævede en offentlig Bekjendtgjörelse; blandt dem ogsaa et til Lehnsmændene om, at Ingen maa overfalde Munke og Andre, der gaae efter Guds Almisse, men at Enhver kan give dem efter Behag, eller slet Intet give dem, om han vil.[2])

Det var denne Reces, og ikke foruden den tillige en Constitution eller et Mandat om Samvittighedsfrihed, Coelibatets og Munkelöfternes Ophævelse, eller om at Prælaterne herefter skulde tage Confirmationen af Kongen, der blev Frugten af Odense Herredag 1527. Det var ikke Prælaterne, der, som det almindelig fremstilles, stode som arme Syndere, sönderknuste af de frimodige, strenge Ord fra den ædle og höit oplyste Konges Mund, men snarere dem, der vandt en halv Seier over Kong Frederik, istedetfor at han nok har haabet at vinde en heel over dem. Men hvor dyrt var ikke denne halve Seier kjöbt! Prælaternes mindste Tab var igrunden Sagefaldet, som de stærkest forsvarede; af langt höiere Betydning var det, at de ikke formaaede at afnöde Kongen Gjenkaldelse af Beskærmelsesbrevene eller Tvangsforanstaltninger imod forlöbne og gifte Munke, men tvertimod maatte höre ham udtale om ikke som Lov, saa dog som sin personlige Overbeviisning, at Troen er en fri Sag, og som sin Beslutning, ikke at ville bruge sin kongelige Magt imod dem, Prælaterne vilde hidse ham imod. Saa bestemt dette stred imod Haandfæstningens Ord, kunde de dog ikke bevæge det hele Rigsraad til at forlange dennes Opretholdelse i dette Punkt; og naar Prælaterne efter saadanne Erklæringer af Kongen nöiedes med Recessen som den blev, var dette i Grunden eensbetydende med en stiltiende Ophævelse af

---

[1]) Kolderup-Rosenvinge, Samling af gamle danske Love, 4, 137. Hvitfeld, Frederik den Förste, S. 151 ff.
[2]) See Bilag IV.

den kongelige Haandfæstnings Tilsagn om Kjætteriets Undertrykkelse ved Regeringens verdslige Magt. Dertil kom Beskaffenheden af den Enighed med de Verdslige, Prælaterne skyldte det, de endeligen udrettede paa Odense Herredag; det var en kjöbt Fred, — en Fred som den, Angelsaxerne i sin Tid kjöbte af de nordiske Vikinger for Danegeld, — en Fred, der, idet den afdækkede Prælaternes virkelige Vanmagt for alle Nærmerestaaendes Blik, ikke kunde vare længer, end til de Verdslige fik Fordeel af at bryde den og afpine de haardt betrængte Venner nye Indrömmelser.

Og hvordan blev da den saa dyrt kjöbte Reces? Ikke saadan, som Prælaterne i deres sidste Svar til Adelen havde betinget det; thi for ikke at komme tilbage til, at de ikke fik Kongen bevæget til at öve Tvang mod deres Modstandere, saa blev Hovedpunktet i Recessen, Tiendepligtens Stadfæstelse, ikke, som Prælaterne havde forlangt det, ubetinget udledet af Guds Lov og Kong Christoffers Dom, ifölge hvilken der skulde ydes hvert tiende Neg og hvert tiende Hoved; men Recessen gav Almuen *Valget* imellem denne Tiende og de hidtil sædvanlige Ydelser. Naar man betænker alle de Beregninger, alle de Stridigheder imellem Geistligheden og Yderne, eller imellem Sognemændene indbyrdes, al den uendelige Tale og Aftale og Omtale, dette Valg maatte foranledige, og at hvert tiende Stykke var vistnok paa de fleste Steder Mere, end hidtil var ydet, vil man hverken undre sig over, at Prælaterne dog ikke have kunnet drive den fulde Tiende igjennem, eller over at de i mange Tilfælde nu som för maatte möde Vanskeligheder ved at erholde de gamle Ydelser, da Bonden jo havde Ret til at negte disse, om og saasnart han bestemte sig for Kong Christoffers Tiende.[1]) At Prælaterne virkelig ikke have faaet denne sat igjennem, det seer man af de Formaninger til at holde Odense Reces, de maatte udvirke hos Kongen, de Klager, de udstödte over, at Recessen dog ikke blev holdt, de Ord i den store kjöbenhavnske Reces af 30 October 1536, hvori Tiendesagen atter reguleredes, men nu uden at stille Valget imellem det Gamle og Nye til Yderne selv[2]), — endelig deraf, at desuagtet flere eller færre af de mindre Ydelser, som skulde ombyttes med den fulde Tiende, ere blevne staaende længe efter Reformationens Seier. Det er vistnok umuligt, nu at danne sig en bestemt Forestilling om Tiendens sande Störrelse og om Maaden, hvorpaa den har været ydet, lige indtil Kong Christian den Femtes danske Lov udkom.

---

[1]) At det virkelig beroede paa Tiendeydernes Valg, hvilken Tiende de vilde yde, sees blandt Andet af de ældste danske Archivregistraturer, 2det Bind, 3die Hefte (udg. af T. A. Becker) S. 231 Nr. 79, hvor der anföres et Thingsvidne af 1528, „at Almuen i Fjendsherred havde vedtaget Tiende og andre Red„sel at ville udgive efter Kong Christoffers og Kong Frederiks Ordinants."

[2]) „Efterdi Bönder og menige Almue befinde dem meget besværede over Maade med Bispegave, Havre, Smörbyrd, Nannest, Plovkorn og anden slig Tynge at udgive, da ere vi derom eens vordne, at Bönder og menige Almue herefter skulle udgive redeligen over alt Riget den tiende Kjærv af Hvede, Rug, Byg, Havre og alt andet Korn, hvis Gud giver; og skulle de give for Qvægtiende efter gammel Sædvane. - - - - Og ikke derover skulle besværes af Præsterne med anden Tynge, enten Nannest, Smörbyrd eller saadant Andet." Cragii Annales Christiani Tert., Additamenta p. 16.

Dernæst maatte Prælaterne finde sig i, at Kongen gav sig og Rigsraadet en Myndighed til at modtage Appellation fra Prælaternes Domme over geistlige Personer, altsaa henstillede Statsmagten som den overordnede, den Kirken controllerende Myndighed. Dermed er den danske Nationalkirke rykket et betydeligt Stykke frem i Retning af at blive en Statskirke.

Men Hovedsagen er dog det, som ikke udtaltes, — det, at Prælaterne maatte söge den eneste Stötte for deres og Kirkens Stilling hos Kongen og Rigsraadet, maatte söge at erhverve, maatte modtage af den verdslige Magt al den Sikkerhed, de herefter havde for deres hele Stilling og alle deres Indtægter. Fra Rom var ingen Hjælp at faae; til Rom vilde de vel ikke engang tye, at ikke Curtisanerne atter skulde faae Magt til at udsuge dem og Landet som Blodigler; kun til deres „Slægt og Byrd, Blod og Kjön“, Adelen, kunde de sætte deres sidste Haab; ved Eftergivenhed, ved et kunstigt politisk Spil, maatte de holde den paa deres Side; svigtede den engang, da brast Alt, og selv det Værste var ikke længer umuligt. Hvad der skete i August 1536 er som en Tanke, der blot venter paa en Leilighed for at træde fuldtrustet ind i Virkeligheden, tilstede i August 1527. De Skarpsynede blandt Prælaterne have sikkert ikke været blinde for den Fremtid, der ventede dem.

Bilag.

I.

Pave Nicolaus den Femtes Bulle, hvorved han stadfæster Wienerconcordatet, dateret Rom den 19. Marts 1448.[1])

Nicolaus episcopus, servus servorum dei, ad perpetuam rei memoriam.

Ad sacram Petri sedem divina dispositione sublimati singulis, quæ pro universalis ecclesiæ unione ac pace et tranquillitate profutura fore conspicimus, apostolicæ providentiæ sollicitudine libenter intendimus et ad felicem illorum prosecutionem et consummationem opem et operam impendimus efficaces. Nuper siquidem carissimus in Christo filius noster *Fredericus,* Romanorum rex illustris, et nonnulli alii dilecti filii, ecclesiastici et sæculares principes inclytæ nationis Germanicæ, ex una, ac dilectus filius noster *Johannes,* sancti Angeli diaconus Cardinalis, in partibus illis apostolicæ sedis de latere legatus, per nos ad dictas partes missus, sufficienti desuper a nobis et sede apostolica auctoritate suffultus, ex alia partibus Romanæ ecclesiæ et dictæ nationis nominibus, pro ipsius ecclesiæ unione et pace ac tranquillitate inter ecclesiam et nationem prædictas perpetuo solidandis et confovendis, diversa rationabilia et utilia ordinationes ac statuta, a partibus ipsis hinc inde approbata, laudata, conclusa, acceptata et concordata, fecerunt ac ediderunt, nobisque humiliter supplicari fecerunt, ut illis pro firmiori eorum subsistentia robur apostolicæ confirmationis adjicere nec non auctoritatem potiorem et decretum interponere dignaremur. Nos

[1]) Her trykt ord- men ikke bogstavret efter Udgaven i Kochs Værk: Sanctio pragmatica Germanorum illustrata, Argentorati 1789, p. 235-244; dog saaledes, at Texten for den lettere Forstaaelses Skyld er deelt i sine Led ved Skilletegn, Udgange og Tal, medens den hos Koch er trykt med diplomatisk Nöiagtighed ud i Eet efter Originalexemplaret i Wien med den oprindelige, nu mere forvirrende end veiledende Interpunction. Kun paa de Steder, hvor Interpunctionen betinger enten en usikker eller en forskjellig Opfattelse af Texten, er den her bibeholdt. De i Randen med *Trev.* optagne afvigende Læsemaader hidröre fra et Exemplar af Bullen i Trier, som Koch har sammenholdt med den Wienske Text.

itaque, qui statuta, ordinationes et concordata prædicta per nonnullos ex venerabilibus fratribus nostris, sanctæ Romanæ ecclesiæ Cardinalibus, magnarum maturitatum auctoritate[1]) et literaturæ viros, diligenter examinari et discuti fecimus, eaque rationabilia et salubria tam ecclesiæ quam nationi præfatis fore comperimus, de dictorum et aliorum venerabilium fratrum nostrorum, prædictæ ecclesiæ Cardinalium, consilio et assensu apostolica auctoritate et ex certa scientia approbamus, ratificamus, laudamus ac acceptamus, et præsentis scripti patrocinio communimus juxta modum et formas subsequentes.

A. *Placet* nobis super provisionum ecclesiarum et beneficiorum ecclesiasticorum quorumcunque provisionibus uti *juris scripti* reservationibus et *Execrabilis* et *Ad regimen* constitutionibus, modificatis ut sequitur:

„*Ad regimen*[2]) ecclesiæ generalis quanquam immeriti superna dispositione vocati „gerimus in nostris desideriis, ut debemus, quod per nostræ diligentiæ studium ad qua„rumlibet ecclesiarum et monasteriorum regimina ac alia beneficia ecclesiastica juxta „divinum beneplacitum et nostræ intentionis affectum viri assumantur idonei, qui præsint „et prosint committendis eis ecclesiis, monasteriis et beneficiis prælibatis. Præmissorum „itaque consideratione inducti, et svadentibus nobis aliis rationabilibus causis, nonnullorum „prædecessorum nostrorum Romanorum pontificum vestigiis inhærentes

1) „omnes patriarchales, archi-episcopales, episcopales ecclesias, monasteria, priora„tus, dignitates, personatus et officia, nec non canonicatus et præbendas et „ecclesias ceteraque beneficia ecclesiastica, cum cura vel sine cura, sæcularia vel „regularia, quæcunque et qualiacunque fuerint, etiam si ad illa personæ consue„verint seu debuerint per electionem seu quemvis alium modum assumi, nunc „*apud sedem apostolicam* quocunque modo vacantia et in posterum vacatura,“

2) „nec non per dispositionem[3]), seu privationem, seu translationem, per *nos* seu „*auctoritate nostra* factas et in antea faciendas ubilibet,“

3) „nec non ad quæ aliqui in concordia vel discordia electi seu postulati fuerint, „quorum electio cassata, seu postulatio repulsa, vel per eos facta renuntiatio et „admissa auctoritate *nostra* extiterit, seu quorum electorum vel postulatorum, et in „antea eligendorum vel postulandorum, electionem cassari seu postulationem „repelli aut renuntiationem admitti per *nos* aut auctoritate *nostra* continget apud „sedem prædictam vel alibi ubicunque,“

4) „et etiam per obitum Cardinalium ejusdem ecclesiæ Romanæ aut officiariorum „dictæ sedis, quamdiu ipsa officia actualiter tenebunt, videlicet vicecancellarii,

---

[1]) Trev. magnarum maturitatis auctoritatis

[2]) See den avignonske Pave Benedikt den Tolvtes Constitution Ad regimen i Corp. jur. can. Extravagantes communes, l. III, tit. II, cap. XIII.

[3]) Trev. depositionem.

„camerarii, septem notariorum auditorum literarum contradictarum, et palatii „apostolici causarum auditorum, correctoris[1]), centum et unius scriptorum litera- „rum apostolicarum et viginti quatuor poenitentiariæ dictæ sedis, et viginti quin- „que abbreviatorum, nec non verorum commensalium nostrorum, et aliorum viginti „quinque capellanorum sedis ejusdem in epitafio descriptorum,“[2])

5) „et etiam quorumcunque legatorum, seu collectorum, ac in terris Romanæ ecclesiæ „rectorum, ac thesaurariorum, deputatorum seu missorum hactenus, vel deputan- „dorum aut mittendorum in posterum, vacantia et in antea vacatura, *ubicunque* „dictos legatos, vel collectores, seu rectores, aut thesaurarios, antequam ad Roma- „nam curiam redierint seu venerint, rebus eximi contigerit ab humanis,“

6) „nec non *quorumlibet* pro quibuscunque negotiis ad Romanam curiam venientium, „seu etiam recedentium ab eadem, si in locis a dicta curia ultra duas dietas lega- „les non distantibus jam forsan obierint, vel eos in antea ab hac luce transire „contigerit,“

7) „etiam simili modo quorumcunque *curialium*, peregrinationis, infirmitatis, seu „recreationis vel alia quacunque causa ad quævis loca secedentium, seu[3]) eos, „antequam ad dictam curiam redierint, in locis ultra duas dietas ab eadem curia „ut præmittitur non remotis, dummodo eorum proprium domicilium non existat „ibidem, jam forsan decesserint vel in posterum eos contingat de medio submo- „veri, et nunc per obitum hujusmodi vacantibus vel in posterum vacaturis;“[4])

8) „rursus monasteria, prioratus et dignitates, decanatus, personatus, administrationes, „officia, canonicatus, præbendas et ecclesias, ceteraque beneficia ecclesiastica, „sæcularia et regularia, cum cura et sine cura, quæcunque et qualiacunque fuerint, „etiam si ad illa personæ consueverint seu debuerint per electionem seu quemvis „alium modum assumi, quæ promoti per *nos* seu auctoritate *nostra* ad patriarcha- „lium, archiepiscopalium, episcopalium ecclesiarum nec non monasteriorum regi- „mina obtinebant tempore promotionis de ipsis factæ, nunc quocunque modo „vacantia aut in posterum vacatura,“

---

[1]) Trev. correctorum.

[2]) I den oprindelige Constitution (corp. jur. can. anf. St.) lyder dette Sted saaledes: ac etiam per obitum Cardinalium ejusdem ecclesiæ Romanæ, ac officialium dictæ sedis, videlicet camerarii, vicecancellarii, notariorum, auditorum literarum contradictarum, et apostolici palatii causarum auditorum, correctorum, et scriptorum literarum apostolicarum, ac poenitentiarii præfatæ sedis, ac abbreviatorum, nec non commensalium et aliorum quorumlibet capellanorum sedis ejusdem,

[3]) Trev. si; saaledes ogsaa i den oprindelige Constitution.

[4]) Den oprindelige Constitution har rigtigen: vacantia et in posterum vacatura.

9) „nec non etiam quæ per assecutionem pacificam quorumcunque prioratuum, per-
„sonatuum, officiorum, canonicatuum, præbendarum, ecclesiarum, aut beneficiorum
„aliorum, per *nos* seu auctoritate literarum *nostrarum* immediate collatorum seu
„conferendorum in posterum, præterquam si virtute gratiæ expectativæ assecutio
„fiat, nunc vacantia et in antea vacatura
„(plena super præmissis omnibus et singulis cum fratribus nostris collatione præhabita et
„matura deliberatione secuta) ordinationi, dispositioni ac provisioni nostræ de ipsorum
„fratrum consilio auctoritate apostolica ***reservamus;*** decernentes ex nunc irritum et inane,
„si secus super præmissis et quolibet eorum per quoscunque, quavis auctoritate, scienter
„vel ignoranter, contigerit attemptari."

B. Item *placet* nobis, quod in metropolitanis et cathedralibus etiam immediate non subjectis ecclesiis, et in monasteriis immediate subjectis sedi apostolicæ, fiant electiones canonicæ, quæ ad dictam sedem deferantur, quas etiam ad tempus constitutum in constitutione felicis recordationis Nicolai papæ III, quæ incipit *Cupientes*[1]), exspectabimus et, lapso dicto tempore, si non præsentatæ vel si præsentatæ minus canonicæ fuerint, *providebimus*, et si canonicæ fuerint, *confirmabimus*, nisi ex rationabili et evidente causa, ac de dictorum fratrum consilio, de digniori et utiliori persona duxerimus providendum; proviso quod confirmati prædicti et per nos provisi metropolitanis suis, et aliis, præstent debita juramenta et alia, ad quæ de jure tenentur. Et in monasteriis dictæ sedi immediate non subjectis, et aliis regularibus beneficiis, super quibus pro confirmatione vel provisione ad dictam sedem non consuevit haberi recursus, electi, seu illi, quibus providendum est, pro confirmatione et provisione hujusmodi ad curiam Romanam venire non tenebuntur; ipsaque regularia beneficia sub exspectativis gratiis non cadent. Ubi autem pro monasteriis ad dictam curiam mittere seu venire consueverunt, non aliter confirmabimus vel providebimus, quam superius de cathedralibus ecclesiis est expressum. Et de monasteriis monialium non disponemus, nisi sint exemta, et tunc per commissionem ad partes. De ceteris vero dignitatibus et beneficiis quibuscunque sæcularibus et regularibus vacaturis ultra reservationes prædictas, majoribus dignitatibus post pontificales in cathedralibus et principalibus in collegiatis ecclesiis exceptis jure ordinario provideatur per illos inferiores ad quos alias pertinet, *Placet* etiam nobis quod per quamcunque aliam reservationem gratiam expectativam aut quamvis aliam dispositionem sub quacunque verborum forma per nos vel auctoritate nostra factam vel faciendam non impediemus nos quo minus de illis, cum vacabunt de Februarii Aprilis Junii Augusti Octobris et Decembris mensibus[2]),

---

[1]) Corp. jur. can. sext. decretal. lib. I, tit. VI, cap. XVI.

[2]) Paa dette, i *Bullen* uden Tvivl med Forsæt depraverede Sted fra De ceteris vero — til mensibus have

libere disponatur per illos, ad quos eorum collatio, provisio, præsentatio, electio seu quævis alia dispositio pertinebit, reservationibus aliis a præmissis ac depositionibus[1]) auctoritate nostra factis vel faciendis non obstantibus quibuscunque. Quotiens vero, aliquo vacante beneficio de Januarii, Martii, Maii, Julii, Septembris et Novembris mensibus, specialiter dispositioni dictæ sedis reservato[2]), non apparuerit infra tres menses a die notæ vacationis in loco beneficii, quod alicui de illo apostolica auctoritate provisum fuerit, ex tunc, et non antea, ordinarius vel alius, ad quem illius dispositio pertinebit, de illo libere disponere poterit. Et ad finem, ut hæc ordinatio collationum beneficiorum non reservatorum per alternatos[3]) menses possit per dictam vacationem[4]) publicari, et omnes, qui ea gaudere voluerint, tempus congruum habeant eam acceptandi, tunc quoad dictam sedem in Kalendis Junii proxime futuri ipsa currere incipiet ac durabit deinceps, nisi in futuro concilio de consensu dictæ nationis aliter fuerit ordinatum.

C. *Placet* similiter nobis, quod circa provisionem dictæ sedi ordinandam modus annatarum hoc modo currat:

1. De ecclesiis cathedralibus omnibus et monasteriis, virorum duntaxat, vacantibus et vacaturis solvantur pro *fructibus primi anni* a die vacationis summæ pecuniarum in libris cameræ apostolicæ taxatæ, quæ communia servitia nuncupantur; et si quæ excessive taxatæ sint, retaxentur; et quod provideatur specialiter in gravatis regionibus secundum qualitatem rerum, temporum et regionum, ne nimium prægraventur, ad quod petentibus dabimus commissiones[5]) in partibus, qui diligenter inquirant et retaxent. Taxæ autem prædictæ pro media parte infra annum a die habitæ possessionis pacificæ totius vel majoris

---

vi ladet Interpunctionen i Kochs Udgave staae urört. I selve *Concordatet*, som dette er trykt hos Koch i det anförte Værk S. 201 ff. efter det oprindelige Exemplar i Wien, lyder Stedet saaledes:

De ceteris dignitatibus et beneficiis quibuscunque sæcularibus et regularibus vacaturis ultra reservationes jam dictas majoribus dignitatibus post pontificales in cathedralibus et principalibus in collegiatis exceptis de quibus jure ordinario provideatur per illos inferiores ad quos alias pertinet. Idem sanctissimus dominus noster per quamcunque aliam reservationem gratiam exspectivam, aut quamvis aliam dispositionem sub quacunque verborum forma, per eum aut ejus auctoritate factam vel fiendam non impediet, quo minus de illis cum vacabunt de mensibus Februarii etc. — Concordatets Interpunction er her bibeholdt.

Om Betydningen af denne Uovereensstemmelse imellem Concordatets og Stadfæstelsesbullens Text, navnlig den Uvished, som derved opkom angaaende Retten til at bortgive de næsthöieste og höieste Prælaturer ved resp. Cathedral- og Collegiatkirker, see ovenfor S. 283. Jfr. ogsaa Koch, sanct. pragm. Germ. p. 223 ff.

[1]) Trev. dispositionibus.
[2]) Trev. reservatis.
[3]) Trev. alternos.
[4]) Trev. nationem.
[5]) Concordatet selv har commissarios.

partis solvatur[1]), et pro alia media parte infra annum sequentem; et si infra annum bis vel pluries vacaverit, semel tantum solvatur, nec debitum hujusmodi in successorem in ecclesia vel monasterio transeat.

2. De ceteris vero dignitatibus, personatibus, officiis, beneficiis sæcularibus et regularibus quibuscunque, quæ auctoritate dictæ sedis conferentur, vel de quibus providebitur, præterquam vigore gratiarum exspectativarum aut causa permutationis, solvantur *annatæ* seu medii fructus juxta taxam solitam a tempore possessionis infra annum; et debitum hujusmodi similiter in successorem in beneficio non transeat.

3. Sed de beneficiis, quæ valorem viginti quatuor florenorum auri de camera non excedunt, nihil solvatur.

Curratque hæc observantia deinceps, nisi eam similiter in futuro concilio de ipsius nationis consensu contingat immutari.

In aliis autem, quæ per felicis recordationis Eugenium papam IV, prædecessorem nostrum, pro dicta natione usque ad tempus futuri generalis concilii permissa, concessa, indulta et decreta ac per nos confirmata fuerunt, in quantum illa concordiæ præsenti non obvient, ista vice nihil esse volumus commutatum[2]); et per hoc quod in concordatis hujusmodi sive quibusuis aliis eorum occasione conficiendis literis propter competentiorem descriptionem *Alamania* specialis appellatur, natio ipsa censeri non debet a Germanica natione distincta seu quomodolibet separata.[3])

Præterea, quia difficile foret præsentes literas ad singula, in quibus de eis fides forsitan facienda fuerit, loca deferre, eadem apostolica auctoritate decernimus, quod ipsarum transsumto metropolitanorum dictæ nationis sigillo munito tanquam præsentibus, si exhiberentur, literis plena fides adhibeatur et perinde stetur, ac si dictæ præsentes literæ forent exhibitæ vel ostensæ. Et insuper irritum quoque decernimus et inane, si secus super his a quoquam, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter, contigerit attemptari.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ approbationis, ratificationis, laudationis, acceptationis, communitionis, reservationis, constitutionis et voluntatis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare præsumserit, indignationem omnipotentis dei et beatorum Petri et Pauli, apostolorum ejus, se noverit incursurum.

Datum Romæ apud sanctum Petrum, anno incarnationis dominicæ millesimo qua-

---

[1]) Concordatet: solvantur.

[2]) Trev. immutatum.

[3]) Fra det sidste Semicolon er Interpunctionen uforandret som i Kochs Udgave.

dringentesimo quadragesimo septimo, quartodecimo Kalendas Aprilis, pontificatus nostri anno secundo.[1])

II.

Den kortere Redaction af det danske Rigsraads förste Indstilling til Kongen ved Odense Herredag i August 1527.[2])

Fförst tacker Danmarcks riiges raadt kon. Mtt. for all gunst och wellgierninger, hans naades högmectighed haffuer thennom oc rigens indbyggere beuist, huilket the altiid ydmygeligen fortiene oc forschylle wille etc.

Item haffuer Danmarcks riges raadt offuerweget oc betenckt then mangfoldige leylighed, sig nw begiffuer her i riget eblandt rigens indbyggere, aff huilken thee formercke oc ere befryctendes at will affkomme ett stortt wprör oc forderffue, oc ther for haffue forscreffuit oc ydmygeligen begeredt, at wor kierte naade herre wille forscriffue oc beramme en almyndig herre dag at besöge, oc tacke hans nade ydmygeligen oc gerne, at hans nade oc saa giort haffuer.

Item giffuer Dan. Rig. raadt kon. Mtt. ydmygeligen tilkende, at thee dagligen iw mer oc mer forfare, at bönder oc menighe almwe i Jwtland oc andenstedt her i riget giöre tilsammen forbwndh oc forplictelse mett loffte oc obne beseglde breff emod then hellig kircke oc Danmarcks riges prelater vdenn vor kierte naadge herres, rigens raads, oc theres leensmends sambtycke; aff huilket rigens prelater oc mange andre erlige mend bode inden raadts oc vden storligen befrycte, ther som bönderne faa ther mett theres fremgang, at ther tha wiill effterföllige en stor forderffue, som will recke tiill wor nadge herre, hans naades högborne börn og menige adell her i rigett saa well som tiill kircker oc prelater.

Item, Ther som bönder kwnne ther mett först bekomme theres vilige, tha er befryctendes vden all tiwll, at the andet mere vele foretage i fræmtiden emod wor kierte naadge herre oc then menige adell, theres herskaff, offuer alt riget; oc er visseligen at formode, at bönderne haffue ther tiill störcke aff kon. christiern nw i thenne leylighed for ögen er.

Hans mickelsen oc ask v. krames . . . .[3])

---

[1]) Da det pavelige Cancelli regnede Incarnationsaaret fra den 25 Marts, Marie Bebudelsesdag, er Bullen efter vor Regning dateret den 19 Marts 1448, hvilket ogsaa stemmer med Pontificataaret.

[2]) Om dette hidtil utrykte Stykkes Natur og dets Forhold til den udförligere, men ufuldstændige Redaction i N. Danske Mag. 5, 215 ff., see ovenfor S. 300 i Anmærkningen og S. 301, Anm. 2.

[3]) Denne Linie er skreven med en anden samtidig Haand nederst paa Siden.

Item, Ther for beder Danmarcks riges raadt ydmygeligen wor kierte naadge herre, at hans naade wiill tencke ther tiill the beste raadt, sindh oc lempe, oc holle then hellig kircke, rigens prelater oc rigens raadt, gestlig oc verdzlig Statt wed log, rett friheder oc gode gamble sedwaner, oc icke wiill tilstede, at bönder skulle faa theres fræmgang emod gudt, rett og skell i saadann theres oende agt oc mening, oc at hans naades högmectighed will gunsteligen ansee oc betencke then store weluillighed mett hielp oc tröst, som biscoper, prelater, kircker, closter, riddere oc swene, frwer oc Jomfrwer, oc menige rigens indbyggere haffue veluilligen giort hans naade ydermere, end theres forfederne nogen herre oc konning tilforn her i riget giort haffue, som then menige adell viderligt er.

Item, at kon. Mtt. wor kierte naadge herre wiill tiiltencke om Noriiges riige, at ther moo bliffue en goed skick, oc synderlige om viigenn, som hans naades högmectighed oc riget magt poo ligger.

Item om gotlandt oc visborg Slott oc Stad, at Dan. R. mwe fange then gode mands breff, som thet nw sist hawer annammet; oc at thet holles tiill troer haand tiill Dan. Raadt, som tilforn loffuit oc besluttet er, om hans naade, thet gudt forbiwde, forkaart bleffue.

Item, at kon. Mtt. wor kierte herre end nw will wdgiffue hans nades obne breff till alle landsting oc strengeligen biwde, at alle rigens indbyggere, aandelige oc verdslige, at the endeligen rette them effter at holle theres rwstning wed magt effter thenn skickelse, Dan. raadt ther poo giort haffue, oc ther met were rede natt oc dag, om noget hasteligen poo komme etc.

Item at köpstedemend, som Jordegods haffue poo landsbyerne, holle heste oc harnisk som adelenn giör.

Item, at kon. mtt. wor kierte naadge herre will verdes for hans naades gode ord oc rycthe at affstillett mett hans naades leensmend, at fattige closter mend, som inthet andet haffue at leffue aff vden guds almwsse, hues gode meniske them giffue ville, icke skulle bliffue slagne oc dragne, nar the fare effter guds almwsse, som nw offte skeedt er.

Item om forbwndh at giöre emellom kon. Mtt. wor kierte naadge herre oc kon. Mtt. af franckriige, Engeland oc Schotlandh etc.

Item beder og begerer vnderdanigen oc ydmygeligen Dan. Rig. raadt aff kon. Mtt. wor kierte naadte herre, som the hans naade poo eed plictige ere, att hans naades högmectighed will verdes at tage tiill sindh oc hierte, at thenne ny regemente oc lærdom föder megen vsamdrectighed i riget, at hans nade icke ther for will tilstede, at the forlöbne mwncke, som haffue kast theres ordenn oc guds frycth, fange hans naades beskermelse breff, eller stædes at predicke, men at the mwe stande tiill rette for theres tilbörlige Dommer; oc huor the ville icke i theres closter igen, at the tha mwe rwmme riget. Thet vill Danmarcks riges raadt mett all vnderdanighed, troscaff oc tieniste vere plictige

at fortiene oc forschylle, oc er thet i sandhed then almecte gudt teckeligt, oc bliffuer thet kon. Mtt. vor kierte nadge herre oc hans naades högborne börn oc riget all langsom velfart oc bestandh etc.

Item om Niels lycke wdj Norige etc.

(Samtidigt Udkast paa Papir; i Geheimearchivet.)

III.

Kong Frederik den Förstes sidste Svar paa Rigsraadets anden Indstilling til ham ved Odense Herredag i August 1527.

Suar paa the ærende oc artickle, som Danmarcks Raadt nu siisten forgaffue konge. Majestæt.

Som danmarcks riiges Raadt giffuer kong. Majestæt tiill kiende, att hans Nades högmegtughet well wedt, huorledes at almwen haffue giffuitt hans Nades högmegtughet scrifftteligen tiill kiende theres besweringe oc bryst, tha giffuer kong. Mt. tiill kiennde, endog att sliigh bryster ycke ære giffne hans nade schrifftteligen tiill kiende, Dog aff daglige anklage, som haffue kommett fore hans Nade bode her oc andensteds oc beclage thennem storligen beswerett, Tha forsta hans Nade, at the besweringe bode mett smörbyrdt, nannist, bispgaffuer oc andett, som danmarks Riiges Raadt haffue wptegnitt i theres antwordt, ere ther mentt mett. Tha epter thij att kongelige Mt. forstor, at thet er same theres klage, tha er hans Nade well tiill fretz, att samme szag endes her nu i byen; oc war ycke kongelige Mts mening at skiellie Danmarcks riiges Raadt att;

oc som almwen seg tiidt oc opthe haffue seg for kon. mt. beclagett forne beswering[1]), Saa giffuer hans nades högmegtughet oc tiil kiende, att adelen her i Riigett saa well som almwen haffue oc ladt giffue tiill kiende, at the oc finde thennem storligen beswerede wtaff bisper oc prelather mett dom, bander, offuerhedt oc Interdicter, oc ære begerendes, at ligge som kong. mt. haffue wndt prelather oc thennem theres tienere frij, oc ycke lade h. n. fogether beskatte thennem i Nogre maade, saa begierer oc adelen, at the oc mwe haffue theres tienere saa frij fore biscop, prelather oc theres officialer oc prouester vden beskattning, som the haffue thennem fore h. n. oc hans nades fogether, anseendes, at the alle tiide schulle woffue liiff oc gods oc personligen were emodt Riigens

---

[1]) Dette maa forstaaes som Kongens Recapitulation af et Punkt i Raadets Svar.

fiender, nar behoff göres. Oc ther som sliig en skickelsze motte skee, att adelen oc kronnen motte beholle theres tienere saa frij altingest wbeskattitt aff prelater oc theres embesmend, som the haffue theres wbeskattitt aff adelen aff kon. mt. oc h. n. fogether oc embesmend, Tha forseer kong. mt. seg mett ethers gode Raadt wille finde Raadt oc lempe, att ther schall oc skee tiilbyrlig for handling wthij the andre forne artickler, oc hues tuedragt, som er emellom geistlige oc wertzlige, schulle ther mett aff stiilles, oc siiden schulle bliffue wthij en godt enighedt eblantt Riigens Indbyggere, som aller mest nytteligt oc gaffnligt er.

Som d. R. Raadt giffuer tiill kiende, att kongelige mt. schulle beneffne thennem, som ythermere tager aff kyrkerne oc clostre, en hans nade kommer tiill gode aff thet, han n. samtyckt er, oc thesligest thennem, som ycke haffue giortt klart Regenskab, Tha giffuer kong. mt. tiill kiende, at siiden hans Nade kom tiill Riigens Regementt, tha haffue nogre warett, som ycke haffue giortt hans Nade saa clare register, som thet seg burde, huilket hans Nades kong. mt. her tiill dags haffuer omdragett wthy then mening, ath the Jo paa thet siiste schulle rette them selffue, som er besönderligen bispen aff wiborg, som engen tiidt wille lade antworde hans N. register, Som thet seg burde, paa all then wpböring, som h. N. bewilgett er att fange aff hannem oc hans kyrker, tienere oc prester, siiden h. N. först komme tiill Riigens Regementt. Thesligest ær oc nogre, som ycke en nu haffue fornögett kon. mt. then landhielp oc hielp aff kyrker oc prester aff siiste landhielp, oc szender kong. mt. Dan. R. Raadt itt register paa huilke som haffue giortt Regenskab eller nogett antwordett oc fornögett aff samme hielp. Thij begerer kong. mt. gerne, at Danmarcks R. Raadt wille giffue hans Nade tiill kiende, huorledes Hans nades kong. mt. schall holde seg emod thennem, oc besönderligen emodt bispen aff viborg, som alle tiide haffuer siidett hans Nades kong. mt. scriffuelsze offuerhöriig, oc engen tiid ville haffue giort Regenskaff aff nogett, som han paa konge mt. wegne haffue wpborett, siiden h. N. först kom tiill Rigens Regement.

Om the tydinge mett the hollendere oc skotter wil konge mt. will hans Nade (sic) strax forskicke hans Nades egett wisse budt tiill norges Riiges Raadt norden fields oc lade altingest forfare, huorledes ther om er, oc lade thennem vnderwisze, at ther som sliigt skedt er, at the thet her epter schulle haffue fordrag, thy at kon. mt. siider wthij willie oc wenskab mett skotter och hollender.

Oc om Danmarcks Riiges Raadt tyckes gott ware, at kong. mt. nu strax lader forscriffue en herredag at stande i wpslaa nu pintzedag först kommende, oc ther annammer syn konge mts. kongelige krone, oc tha göre ther en godt skiickelsze begge thessze riiger tiill beste oc bestand, setter kong. mt. i theres gode Raadt.

Item om Rustningen tyckes hans Nades högmegtughet saa gott ware, som dan. Riig. Raadt besluttett haffuer, oc wiill thet saa lade forscriffue.

Ythermere som dan. R. Raadt giffue tiill kiende om thennem, som gaa epther gudz almwsse, at the ycke schulle slaass eller torlleberes (sic), wiill kon. mt. thet saa bestiilles, at the mwe frij gaa epther guds almwsze tiill huilke, som thennem nogitt giffue ville; dog saa, att thet bestiilles, at the engen trenge tiill ythermere, en the gerne ville göre oc giffue.

Som Danmarcks Riiges Raadt er begerendes, att kongelige mt. will egen kalle the beskermelsze breffue, som hans Nades högmegtughet haffuer ladett giffue the ny predicker, oc at the forlöbne mwncke, som haffue forlobett theres closter, mwe komme i theres closter egen eller Römme Riigett, oc thesligest the prester, som haffue gifft thennem her i Riigett, oc saa mwe Römme Riigett Jnden belelig tiidt. Tha giffuer kong. mt. Danmarcks R. Raadt tiill kiende, att kong mt. haffuer wdtgiffuet nogre aff samme predicker hans Nades beskermelsze breff vtj en godt, christelig agt oc mening, oc hafde h. N. icke hapet, thet skulle sa hart hafde weret D. r. r. til mode; oc lyde ycke samme breff anderledes en att beskytte oc beskerme thennem tiill rette fore offuerwold oc wrett, oc at the ycke schulle andett predicke oc lere, wden thet som wore christeligt oc the kunde forsware mett then hellige scrifft. Thij stor thet konge mt. ycke well tiill görendes at igen kalle the hans nades breff, vden the thennem forbrött haffue. Oc begerer kong. mt., at ther som nogre sliig predicker haffue anderledes predickett en tiillbyrligt, eller thennem anderledes holldet entigen mett wbeqwemme ordt i predicke stoll eller andensteds, Tha begerer kong. mt., at dan. Riiges Raad will vptegne thennem wedt theres Naffn, oc thesligest huilke puncter eller artickle som dan. R. Raadt kand thennem[1]) beskulle, Tha will kong. mt. kalle thennem fore seg paa en tiidt, entigen her i Riiget eller i hans Nades förstendomer, oc beskiicke thet saa mett thennem, at thet ycke offthere skee schall; oc ther som thet findes, at the thet giort haffue, tha schulle the ther epter ycke nyde hans Nades breff.

Om the forlobne mwncke, at the motte komme vtj theres closter egen eller Römme Riigett, tha er thet Danmarcks Riiges Raadt well witherligt, at the saa haffue giortt aff lang tiidt, före en thenne lære wpkom, at somme closter mend forlöbe theres closter; oc er well troligtt, att the lyde stor armodt wthij mange clostre, saa at the aff hungers nödt trenges tiill att offuergiffue theres closter; Oc kan h. N. k. mt. engen tuinge eller trenge til at were vtj closter; huem som vil anting gifte sig eller löbe aff closter, ma thet giöre, som han vil forsuare for gut pa sit eget euenture; oc h. N. vil thet huerken biwde eller forbiwde.

Som Danmarcks Riiges Raadt giffuer tiill kiende, at storligen behoff ware, att kong. mt. Jnden vinther forskiicker ett merkeligt szendebudt Jnd i skottland oc engelande,

[1]) Her er i Randen tilföiet: eller huem thennom hannom at skylle.

Thij tyckes kong. mt. saa gott oc nyttiigt ware, oc begerer ther for, at Danmarcks riiges Raadt ville giffue tiill kiende, huem thennem tyckes nyttig ware ther tiill, oc thesligest, att dan. R. R. will, före en the adtskillies, beramme en Jnstructz om hues artickle ther schall forhandles.

Som dan. R. Raadt giffuer tiill kiende, at ther ganger stortt rob offuer alt Riigitt, at ther gor breff emodt breff aff kong. mts Cancelerij etc., Tha haffuer konge mt. giffuett thet cancelerijt tiill kiende; Tha haffuer Canceler oc thesligest hans nades Secreter giffuett sa swar, ath the ære begerendes, att Samme breffue, som saa ære emod huer andre, mwe komme tiill stede, Thaa will huer for seg staa tiill swar for the breffue, han haffuer wdgiffuitt; Ther som tha findes nogre breffue, at the haffue wdtgiffuitt, som the ycke haffue beffaling paa, Tha siige the, at konge mt. oc Danmarcks R. Raadt schulle ware theres Dommere, og wille gerne oc willigen staa ther till rette fore, oc ther som saa ycke findes, at the tha ther motte wære orszage fore.

(Samtidigt Udkast paa Papir; i Geheimearchivet.)

IV.

Nogle Cancellioptegnelser fra Odense Herredag i August 1527.

Thessze eptherne ærende schulle forscriffues offuer alt Riigett.

Item et breff tiill alle lensmend om mwncke oc andre, som gaa epther guds almusze, at thennem sker engen offuerfaldt, meden huilke som thennem nogett giffue ville, at the lade thet skee, oc huilke som thennem engtet giffue ville, at the lade thennem gaa i fredt.

Item itt breff tiill alle landzting at forbiude at köbe nogre hans mickelsens böger, som ære the som Indscriffuis om kriiges mend kwnde worde szalige, met andre sliige böger, som föres hiid i Riiget vnder saadant ett skyn, at thet schall ware then hellige scrifft, oc haffue Indsatt og Indragit koning cristiern, kan skee vthij then mening, at the ther mett ville wpwekke wproer, twedragt oc vsamdregtighedt. Thij vill kong. mt. Ingeledes, at samme böger schulle föres Ind i Riiget eller köbis aff nogre, paa thett att alle orszager, ther konning cristiern kwnde giffue nogen Indgang tiill Riiget, motte aldelis aff slaaes oc nederligges.

Om Rustninger, at kong. mt. en nu er forgiffuit, att alle, som Jordegods haffue her i Riigitt, ycke haffue warett tiill mwstringe, som thet seg burde epther hans Nades breffs lydelsze; oc ther fore schall en nu forscriffues tiill huertt stiigt, at xiiij Dage epther poske schall skee en mustring i huert stiigt oc

muster herre — bispen aff aars, her mogens göye, erick banner — muster herrer.

wthij arss stiigt, viborg stiigt — bispen aff viborg, mogens mwnck, axel göye — muster herrer.

muster herrer vtj ventziille — bispen aff ventziille, her offue lunge, niels Jensen i brodskow.

muster herrer i Riipe — bispen aff Riipe, her pritbiorn, her mogens bille.

musterherre i Sieland, möen, laaland, falster — her anders bille öffuerste höffuitzmand, om noget paa kommer. her oluff Roszenkrans, her Johan oxe, knudt perssen.

Item breff tiill alle lensmend, som kronens slott oc gorde haffue i forlening, att the bygge oc forbedre paa samme gorde epther theres breffs lydelsze oc (under) theres lens fortabelsze.

Om Jagter tiill alle köbsteder.

(Samtidigt Udkast, meget skjödeslöst skrevet; i Geheimearchivet.)

Rettelser.

Side 280, Linie 21: *satte* læs: *sætte*
— 282, Anm. 1, Lin. 1: *Helrich. v. d. Wesch* læs: *Helrich v. d. Wisch*
— 306, Anm. 1, Lin. 2: *1449* læs: *1443*

Den thraciske Konge

Lysimachus's Mynter.

Af

Dr. **L. Müller.**

Med IX kobberstukne Tavler.

Forelagt i det kongl. danske Videnskabernes Selskabs Möde
den 17de April 1857.

Af de Konger, der i Oldtiden herskede over græske Folk, er der, naar Alexander den Store undtages, neppe Nogen, hvis Mynter ere blevne prægede i saadan Mængde som Lysimachus's. I Samlingerne er et stort Antal af denne Konges Mynter opbevaret, især i Myntkabinetterne i Paris, London, Haag og Wien; men det er kun en ringe Deel af dem, der er udgiven; i Mionnets Værk findes ikke flere end omtrent 150 forskiellige anførte, og det er faa, som senere ere bekiendtgiorte. De have ikke været Gienstand for nogen nærmere eller omfattende Undersögelse. Af de Mærker, der angive Prægestederne, er det, naar de undtages, hvis Betydning er iöinefaldende, kun enkelte, som tör ansees for fyldestgiörende forklarede. Der er ikke giort Forsög paa at give en Classification, grundet paa Myntstæderne.

Nærværende Afhandling slutter sig til det Værk, jeg i Aaret 1855 udgav om Alexander den Stores Mynter, *Numismatique d'Alexandre le Grand,* som i et Anhang tillige indeholder Philip IIs og IIIs Mynter. Hvad der i dette Værk er nærmere udviklet og begrundet, har jeg ikke troet her at burde gientage, hvorfor man i Anmærkningerne hyppigt vil finde Henviisning til det; det er betegnet ved *Num. d'Alex.*

De Mynter, som her ere udgivne og omhandlede, ere hovedsagelig de, som forefindes i de betydeligste offentlige og private Samlinger i Danmark, Sverrig, Tydskland, Frankrig, Belgien, Holland og England. Jeg har selv i Samlingerne undersögt og optegnet Mynterne. Hertil komme endnu den keiserlige og Akademiets Samling i Petersborg, Universitetets Samling i Christiania og flere i Italien, fra hvilke Aftryk ere blevne mig tilsendte. I Indledningen til Alexanders Mynter ere alle de Samlinger anförte, der have afgivet Stof for mine Undersögelser af de macedoniske Kongers, Lysimachus's og de förste Seleuciders Mynter, hvilke giensides oplyse hverandre. Hvad de i numismatiske Værker eller Fortegnelser afbildede eller beskrevne Mynter angaaer, har jeg været meget vaersom med at

afbenytte samme; især gjælder dette de ældre Værker, fra hvilke man kun undtagelsesviis vil finde Mynter optagne.

I Anmærkningerne er anført, i hvilke Samlinger Mynterne befinde sig, eller i hvilke Skrifter de ere udgivne; dog har jeg ikke anseet dette for nödvendigt ved de oftere forekommende Mynter; hvor altsaa ingen saadan Angivelse findes, kan deraf sluttes, at Mynten hörer til de almindeligere. De offentlige Samlinger ere betegnede ved Stæderne, hvor de findes. Eierne af de private Samlinger, der anföres, ere (eller have været) följgende: Conferentsraad Thomsen i Kiöbenhavn; A. Kestner (död), hannoveransk Legations-Secretair i Rom; Kobberstikker Steinla og H. Ph. Cappe i Dresden; Hr. Timoni, Hr. Reutze og Mechitaristernes Kloster i Wien; Friherre Prokesch von Osten, fortiden i Constantinopel; Hertugen af Luynes, W. H. Waddington og Mynthandler Rollin i Paris; J. P. Meynaerts (död) og G. van Bockhel i Löwen; G. J. van Deys (död) i Brügge; den engelske Bank, General Fox, Oberst W. M. Leake og John Huxtable i London.

I. Om Lysimachus's Mynter i Almindelighed.

§ 1.

Lysimachus's Mynter efter Typer og Sorter.

Mynter prægede för Kongeværdighedens Antagelse.

1. Æ. Diobol. Et ungdommeligt Hoved med Baand om Haaret. Rv. ΛΥ En ubeklædt Rytter, galoperende. Nedenunder, Fordelen af en löbende Löve og en Landsespids. (Tavle I, 1.) [1]
2. Æ. 3. Apollos Hoved med Laurbærkrands. Rv. ΛΥ Samme Rytter. Nedenunder, Fordelen af en löbende Löve. (Tavle I, 2.) [2]
3. Æ. 3½. Et uskiægget Hoved med rund Hielm. Rv. ΛΥ En löbende Löve. Nedenunder, en Landsespids. (Tavle I, 3.) [3]

Mynter med Alexander den Stores Typer.

4. Æ. Stater. Athenas Hoved. Rv. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ Nike, staaende, med en Trophæstang i den v. Arm og en Krands oprakt i den h. Haand. Med forskiellige Mærker. (Tavle I, 4.)
5. Æ. Tetradrachme. Herakles's Hoved med Lövehuden. Rv. Samme Indskrift. Zeus Aëtophoros thronende. Med forskiellige Mærker. (Tavle I, 5.)
6. Æ. Drachme. Samme Typer og Indskrift. Med forskiellige Mærker. (Tavle I, 6.)

---

[1]) I Paris, brit. Museum, Gotha etc. Pellerin Rois pl. II p. 26. Sestini Lett. num. di cont. VII p. 11. Mionn. I p. 446 nº 121. Mus. num. Lavy nº 1097 (hvor Fordelen af Löven urigtigt er angivet som Fordelen af en Hest). Ch. Lenormant Numism. des rois gr. pl. V, 13, p. 8. Mus. Payne Knight p. 98, Lysimachia A 1. Fr. Lenormant Descr. du cab. du baron de Behr (Paris 1857) nº 74. (Her er Mynten anfört som inedit og Landsespidsen ikke bemærket; at denne forefindes, har jeg ved et Aftryk overbeviist mig om.)

[2]) I Prokesch v. Ostens Samling. Denne Mynt er ikke godt conserveret; der ere kun svage Spor tilbage af Löven.

[3]) I Thorvaldsens Museum; med Mærket *ΓΥ* retrogradt paa Bagstykket af Hielmen.

Mynter med Lysimachus's egne Typer.

7. *N.* Stater. Alexander den Stores Hoved med Vædderhorn og Diadem. Rv. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ [4]) Athena, siddende med den v. Arm støttet paa Skioldet og et Nikebillede paa den udstrakte h. Haand; ved Siden, Landsen. Med mange forskiellige Mærker eller forkortede Navne. (Tavle I, 7-15.)
8. *Æ.* Tetradrachme. Samme Typer og Indskrift. Med mange forskiellige Mærker eller Navne. (Tavle I, 16-17, og II, 1-8.)
9. *Æ.* Drachme. Samme Typer og Indskrift. Med forskiellige Mærker. (Tavle II, 9.)
10. Æ. 5-4. Et uskiægget Hoved med rund Hielm. Rv. Samme Indskrift. En löbende Löve. Med en Landsespids og andre Mærker. (Tavle II, 10.)
11. Æ. 3-2. Samme Hoved. Rv. Samme Indskrift. Fordelen af en löbende Löve. Med en Landsespids og forskiellige Bogstav-Mærker. (Tavle II, 11.)
12. Æ. $1\frac{1}{2}$. Samme Hoved. Rv. Samme Indskrift. Et Lövehoved, seet forfra. (Tavle II, 12.) [5])
13. Æ. 6-4. Et uskiægget Hoved med en Hielm af særegen Form. Rv. Samme Indskrift. En Trophæ paa en Træstamme. Med forskiellige Mærker. (Tavle II, 13.)
14. Æ. $3\frac{1}{2}$. Herakles's Hoved med Lövehuden. Rv. Samme Indskrift. En vinget qvindelig Figur forfra. Med to Monogrammer. [6])
15. Æ. 3-2. Samme Hoved. Rv. ΒΑΣΙ ΛΥΣΙ i en Axekrands. (Tavle II, 14.) [7])

Guld-Mynterne, der alle ere Statere (Didrachmer)[8]), ere prægede efter samme Myntfod som Philip IIs, Alexander den Stores og Philip IIIs Statere, hvilke under Lysimachus vare de gængse i de Lande, der havde hört til Alexanders Rige; de svarede i Vægt omtrent til den persiske Darik og passede tillige til den attiske Myntfod.[9]) De variere i Henseende til Vægten, som i Giennemsnit er 8,5 franske Grammer; see nærmere § 3.

Sölv-Mynterne ere, med Undtagelse af den förste, Tetradrachmer og Drachmer af den attiske Myntfod, som af Alexander var indfört i det macedoniske Rige. Ogsaa her er Vægten temmelig forskiellig; som Giennemsnits-Vægt for Tetradrachmerne kan sættes

---

4) Ikkun paa een er Kongetitlen udeladt og i dens Sted anbragt et heelt skrevet Navn, nemlig paa Nr 451.
5) I det danske Myntkabinet. En Deel af Indskriften fattes, som det sees af den paa Tavlen givne Afbildning.
6) Leake Num. Hellen. p. 12.
7) Der findes Exemplarer af denne Mynt anförte med Indskr. *ΒΑΣ ΛΥΣ* og *ΒΑ ΛΥΣΙ*, see Rasche Lex. p. 1931 nº 92-93 og Mus. num. Lavy. nº 1102; men de have muligt ikke været heelt udprægede.
8) De större Guldmynter ere ikke ægte, see nedenf. S. 337.
9) See nærmere Boeckhs Metrolog. Untersuch. S. 129 f.

17 fr. Gr., jvfr § 3.[10] Nr 1 er en Diobol af den æginæiske Myntfod, som under Philip II havde været den herskende i det nordlige Grækenland og endnu under Lysimachus var den gjældende i mange græske Stater[11]; den veier 2,4—2,2 fr. Gr.[12], jvfr nedenfor § 7.

Kobber-Mynterne ere angivne med Hensyn til deres Störrelse efter Mionnets Maal; det er ved disse, som ved de græske Kobbermynter overhovedet, uvist, med hvilke græske Navne de skulle betegnes, og i hvilket Forhold de staae til Sölvmynterne. Det er ogsaa vanskeligt, paa Grund af Uovereensstemmelsen i Vægten, at afgjöre, hvorledes de forholde sig indbyrdes, og hvormange Sorter der gives; Stykker, der have samme Typer, afvige i Vægt meget fra hverandre, uden at de derfor tör ansees som forskiellige Myntsorter. Med Sikkerhed kan det dog antages, at Nr 10, 11 og 12 ere tre forskjellige Sorter, der forholde sig til hverandre som 4, 2 og 1; Nr 10 veier nemlig fra 5,9 til 4,3 Gr.[13], Nr 11 fra 2,5 til 2,1 Gr., og Vægten af Nr 12 er 1,2 Gr.; dette Forhold bekræftes ved de tilsvarende Typer paa Rr., en heel Löve, en halv Löve og et Lövehoved, medens Adversen er den samme, jvfr den følg. §. Nr 3, der er af samme Typer som Nr 10, veier kun 4,1 Gr., men har oprindeligt havt större Vægt, da Myntens Overflade har lidt, og har altsaa rimelig været af samme Værdi. Nr 3 og 10 ere formodentlig prægede til at gjælde lige med Nr 2, som veier 4,7 Gr., men ogsaa har en slidt og angreben Overflade. De forskiellige Stykker af Nr 13 ere meest uovereensstemmende, idet de veie fra 8,3 til 5,4 Gr.; men det er dog sandsynligt, at de kun udgiöre een Myntsort, og at denne ikke har været större end Nr 10. Der er nemlig adskillige Stykker, som veie imellem de anförte Tal, saaledes 7, 6,8 og 5,7 Gr., og det letteste er af ringere Vægt end det sværeste Exemplar af Nr 10. Der herskede megen Vilkaarlighed og Skiödeslöshed med Hensyn til Vægten ved Udprægningen af de græske Kobbermynter[14]; de med Navnene Philip og Alexander, der bleve slagne för Lysimachus's

---

[10]) Ved denne Angivelse af den giennemsnitlige Vægt for Guld- og Sölv-Mynterne er der kun taget Hensyn til dem, der maae antages at være fra Lysimachus's egen Regering; jvfr § 3 og 5. Det er den nuværende franske Gram-Vægt, der er benyttet.

[11]) See Boeckhs Metrolog. Untersuch. VII og IX.

[12]) To Exemplarer i Gotha veie 2,44 fr. Gr , det i det franske Kabinet 2,24 fr. Gr. (ifölge Mionn. Poids nº 121: 42¼ grains).

[13]) Stykker i forskiellige Samlinger have givet følgende Vægt: 5,9; 5,4; 5,3; 5,1; 5 (to Stykker); 4,9; 4,8; 4,7 (tre Stykker); 4,5; 4,4 (to Stykker); 4,3 (to Stykker). Ifölge velvillig Meddelelse fra Dr. Pinder, hvem flere af de her benyttede Vægt-Angivelser skyldes, findes i det berlinske Kabinet et Exemplar, som ikkun veier 3,35; men muligt er det ikke vel conserveret.

[14]) Dette lader sig forklare deraf, at de græske Kobbermynter gialdt langt mere, end de ifölge Kobberets Værdi i Handelen i Forhold til Sölvet skulde gjælde, saa at de mere vare et Slags Tegn eller Repræsentativer end virkelige Penge. Jvfr overhovedet ang. de græske Kobberpenge Boeckhs Metrolog. Untersuch. XXIV-XXVI.

Thronbestigelse, frembyde den samme Uovereensstemmelse i Vægten, som de til Nr 10 og 13 af Lysimachus's Mynter hörende Stykker, uden at der er Grund til at henföre dem til forskiellige Sorter.[15] Nr 15 veier fra 2,7 til 1,9 Gr. og har vel altsaa skullet giælde det samme som Nr 11.[16] Lysimachus's Kobbermynter synes da at kunne henföres til tre Sorter[17], af hvilke den störste har været af samme Værdi som de gængse kongelige macedoniske Kobbermynter af det almindelige Slags.

Af de anförte Mynter ere der tre, angaaende hvilke det Spörgsmaal kan opkastes, om de höre herhen; disse ere Nr 1-3, som have den forkortede Indskrift ΛΥ. Da nemlig Lysimachus's Mynter ellers indeholde hans Navn fuldstændigere skrevet med tilföiet Kongetitel, og der iblandt de autonome Mynter fra Staden Lysimachia ere nogle, der have Navnet forkortet paa samme Maade, andre, der have de samme Typer, som træffes paa Mynterne med Lysimachus's fulde Navn, kunde det antages, at de tre förste Mynter henhörte til Staden. Sestini har saaledes været af den Mening, at Diobolen Nr 1 var præget af Lysimachia eller i denne Stad af Lysimachus's Sön Agathokles, hvis Hoved han antog at være fremstillet paa Adv.[18] Hertil maa bemærkes, at Typerne paa Nr 1 og 2 ere de af Philip II indförte[19], saa at altsaa Hovedet paa Nr 1 ikke kan være Agathokles's, og at disse Typer kun forekomme paa de macedoniske Kongers, men ikke paa Lysimachias eller paa andre Stæders Mynter; det vil i § 7 nærmere blive viist, at ΛΥ paa disse Mynter er Begyndelsen af Lysimachus's, ikke af Lysimachias Navn. Nr 3 har mere tilfælles med Stadens Mynter, af hvilke nogle have et Hoved med Hielm paa Adv., andre den samme löbende Löve paa Rv.; men den maa dog tillægges Lysimachus, fordi Hovedet er det samme mandlige Hoved med attisk Hielm, der findes paa Adv. af Kobbermynterne med Kong Lysimachus's Navn Nr 10-12, men er forskielligt fra det paa Stadens Mynter, som er qvindeligt og bærer en korinthisk Hielm (see följende § angaaende disse forskiellige Hoveder), og fordi Landsespidsen, der er anbragt paa Rv. under Löven, findes paa alle Kobbermynterne af samme Typer, som bære Kong Lysimachus's Navn, men aldrig paa Mynterne med Stadens Navn.[20]

---

15) Nemlig Kobbermynterne med det ungdommelige Hoved med Baand om Haaret paa Adv. og den galoperende Rytter paa Rv., der sædvanligt tillægges Philip III, og de med Herakles's Hoved paa Adv. og hans Vaaben paa Rv., som henföres til Alexander den Store. Et betydeligt Antal af disse, som jeg har veiet, har givet Vægten af næsten alle Tallene imellem 8,2 og 4,5.

16) Vægten af Nr 14 er mig ligesom Mynten selv ubekiendt; den er ovenfor anfört efter Leakes Værk.

17) De ere muligt at benævne *δίχαλκον*, *χαλκοῦς* og *τριλεπτὸν*.

18) Lett. num. di contin. VII, p. 11; Classes gener. p. 34. Senere er denne Mynt ogsaa i Mus. Payne Knight p. 98 nº 1 henfört til Lysimachia. Ellers er den udgivet blandt Lysimachus's Mynter, see Anm. 1.

19) See Num. d'Alex. p. 353 f.

20) I Fr. Lenormants Beskrivelse af Baron Behrs Samling findes under Lysimachia Nr 85 og 86 to Mynter anförte med en Löve og Landsespids paa Rv. Disse Mynter (som ved Salget af Samlingen ere erhver-

Iblandt Lysimachus's Mynter er der af Mionnet anført en Kobbermynt, som paa Adv. har et Hoved med Hielm, paa R. en gaaende Löve med den ufuldstændige Indskrift ΛΥΣΙ.... ; denne maa henföres til Staden Lysimachia.[21])

Der kunde paa den anden Side spörges, om ikke nogen af de Lysimachia sædvanligt tillagte Mynter, der have Navnet forkortet til ΛΥ, ΛΥΣΙ eller ΛΥΣΙΜΑ, er præget af Lysimachus ligesom de 3 förste med Indskriften ΛΥ. Disse Mynter have följgende Typer: paa Adv. Hovederne af Athena (med korinthisk Hielm), af Apollo, af Solguden, af Hermes, et ubestemt qvindeligt Hoved med Haarsmykke, et Lövehoved fra Siden; paa R. en Löve tilbageseende eller siddende, et Lövehoved fra Siden eller forfra, en Rytter med Landse, en Axekrands, et Ax.[22]) Det vil sees, at af disse Typer de paa Adv. alle ere forskiellige fra dem, der træffes paa Adv. af Mynterne med Lysimachus's Navn, og at det samme gielder om dem paa R. med Undtagelse af tvende, det forfra fremstillede Lövehoved og Axekrandsen; men disse ere forbundne med Hoveder, som ere fremmede for Lysimachus's Mynter, og endeel af Mynterne, paa hvilke de findes, ere af en Fabrik, som henviser til en sildigere Periode. Det er derfor med Grund, at disse Mynter ikke tillægges Lysimachus.

Falsknerne have i ualmindelig Grad været virksomme for at foröge Antallet af Lysimachus's Mynter, baade ved Stöbning efter de ægte og ved Gravering af nye Stempler. Det er ikke alene i ældre Værker, man forefinder saadanne falske Mynter, men ogsaa i nyere Fortegnelser og i Samlinger, hvorfor de vigtigste af dem her skulle omtales; medens nogle ved det förste Öiekast vise sig som uægte, gives der andre, som ere fabrikerte med megen Kunst og vel kunne lade Tvivl opstaae. Der forekommer saaledes ofte Guld-Stykker, der have samme Typer og Mærker som Staterne Nr 7, men ere af den dobbelte eller fiirdobbelte Vægt, saa at de kunne passe til Distatere eller Tetrastatere.[23]) De findes beskrevne og afbildede i endeel ældre Værker.[24]) Fire Stykker i

---

vede til det danske Myntkabinet) ere urigtigt beskrevne; paa Nr 85 findes ikke nogen Landsespids, og Nr 86 er een af Kong Lysimachus's Mynter.

[21]) Mionn. I p. 446 nº 132; det er rimeligt den samme Mynt, som i Suppl. II p. 535 nº 69 er givet under Lysimachus med den hele Indskrift *ΛΥΣΙΜΑΧΕΩΝ*.

[22]) Disse Mynter findes anförte i: Sestinis Lett. di cont. VII p. 11; Mionn. I p. 428-29 nº 21-24, S. II p. 534-35 nº 63-68; Revue num. fr. 1849 p. 179 pl. V, 9-11; Koehnes Zeitschr. IV Forts. (1850) p. 343 f. Nr 4 Taf. I, 7; Gerhards Archäol. Zeit. 1843 p. 147 Nr 6; fl. St.

[23]) Der maa have været graveret idetmindste 6 forskiellige Stempler til disse; thi man finder följgende vexlende Mærker: foran en Landsespids og *Γ*, i Exergen enten Maanens Tegn eller *HP* i Monogram; foran et Krigstegn (en Efterligning af det paa Nr 286 följg., kaldt snart en Trophæ, snart den ephesiske Diana), paa nogle endnu *Γ* eller *III*, og i Exergen Maanen; et Epheublad.

[24]) See Citaterne i Rasches Lexicon Vol. II P. II p. 1924-25 under Nr 2-4. Til disse kunne endnu föies: Haverkamp Allg. Hist. II, tab. XXXVI, 11, og Cat. du cab. d'Ennery p. 4 nº 42-44.

det wienske Kabinet bleve af Eckhel optagne og beskrevne som ægte[25]), og nogle have endnu Plads i de offentlige Samlinger i forskiellige Lande. I den senere Tid have de dog oftere været anførte som uægte, saaledes af Sestini, Mionnet, Streber og Rathgeber.[26]) De af disse Mynter, jeg har seet, ere prægede med Stempler; Hovedet og Figuren ere godt udførte; men Charakteren og Stilen röbe den nyere Tid. Andre store Guldstykker, som aabenbart ere falske, træffes kun i ældre Værker, saaledes nogle, der paa Adv. have et Zeus-Hoved med Krands, paa Rv. den siddende Zeus Aëtophoros[27]), andre, der paa Adv. have Alexanders Hoved med Vædderhorn og Diadem, paa Rv. en siddende Demeter.[28]) Af Sölv-Mynter er i flere ældre Værker[29]) en Tetradrachme beskreven, med den sædvanlige Athena Nikephoros paa Rv., men med et bekrandset Zeus-Hoved paa Adv. samt Indskriften ΙΓΗΝΑΙΟΣ ΚΟΙΩΝ; denne Mynts Ægthed blev stærkt betvivlet af Eckhel[30]) og med Rette; men den findes dog uden nogen Bemærkning optaget i Mionnets Værk.[31]) Man finder fremdeles oftere Tetradrachmer anførte[32]), med Lysimachus's sædvanlige Typer, der have faaet Tilsætningen ΛΥΣΙΜΑΧΕΩΝ i Exergen for at betegnes som prægede i Lysimachia; de ere upaatvivlelig uægte. Der er fabrikeret falske Kobber-Mynter med samme Typer som Guld- og Sölv-Mynterne.[33]) En lille Kobbermynt, hvis Advers har det samme Athena-Hoved, som findes paa Lysimachias Mynter, med 2 Kugler over, medens Reversen har den samme Trophæ som Nr 13[34]), synes heller ikke at være antik. Endelig er der i Brummers Fortegnelse over de græske Mynter i Antiquarium Creuzerianum i Heidelberg[35]) beskrevet en Kobbermynt, som paa Adv. har et Hoved med Hielm, paa Reversen en staaende Athena, som med den h. Haand holder en Landse paa Skulderen, i den v. Haand Skioldet; da der er tilföiet den Bemærkning, at den er af elegant Fabrik, og der ifölge Forfatterens egen Angivelse findes mange falske Mynter i Samlingen, maa ogsaa Ægtheden af denne ellers ikke bekiendte Mynt drages i Tvivl.

---

[25]) Catal. Mus. Cæsar. Vind. I p. 80 nº 1-2; Doctr. num. vet. II p. 56.

[26]) Sestini Mus. Hederv. p. 86 nº 1. Mionn. I p. 437-38 nº 2-4. Streber i Bayer. Acad. der Wiss. Denkschr. V S. 53. Rathgeber i Leitzm. Num. Zeit. V (1839) S. 37. Jvfr Cat. over Welzl v. Wellenheims Samling Nr 1673.

[27]) Rasches Lexicon Vol. II P. II p. 1926 nº 33.

[28]) Haverkamp Allgem. Hist. II tab. XXXVI, 12.

[29]) Disse findes citerte i Rasches Lexicon p. 1930 nº 77.

[30]) N. vet. anecd. p. 63, Doctr. n. vet. II p. 57 og p. 600.

[31]) Suppl. II p. 555 nº 6.

[32]) Spanheim de usu num. I p. 498. Haverkamp Allgem. Hist. II tab. XXXIV, 10-11. Rasches Lexicon p. 1928 nº 59-60.

[33]) Rasches Lexicon p. 1930 nº 78-80.

[34]) Haverkamp Allgem. Hist. II tab. XXXVI, 10. Rasches Lexicon p. 1931 nº 91.

[35]) Under Nr 41. See Grotes Bl. für Münzkunde III (1837) S. 106.

§ 2.

Typerne.

Typerne paa Nr 1 og 2, som ikkun bleve benyttede af Lysimachus, forinden han antog Kongeværdigheden (jvfr § 7), ere de, som vare indförte i Macedonien af Philip II. Hovedet paa Diobolen har været anseet for Lysimachus's[1]) eller for hans Sön Agathokles's[2]); men det er en simpel Gientagelse af Hovedet paa Philip IIs Dioboler, som forestiller Apollo eller en Heros[3]). Apollo var een af de Guder, der fortrinsviis dyrkedes i de macedoniske Stæder, og fra disses autonome Mynter var hans Hoved blevet optaget paa de kongelige.[4]) Den ridende Ephebe har ligesom de andre Typer paa Bv. af Philip IIs Sölv- og Kobber-Mynter Hensyn til det macedoniske Rytteri og Veddelöbene i de offentlige Lege.[5]) Typerne paa Nr 3 ville blive omtalte nedenfor.

Typerne paa Nr 4-6 ere Alexander den Stores. De fire Guddomme, som ere fremstillede paa disse Mynter, ere de, hvilke Alexander ansaae for sine Skytsguder og i Særdeleshed ydede sin Dyrkelse. Billederne af Nike og Athena bleve först af Alexander satte paa de macedoniske Mynter, ligesom deres Dyrkelse ikke för hans Regering synes at have havt Betydning i Macedonien; derimod havde Zeus ligesom Herakles været een af Macedonernes Hovedguddomme, og den paa Sölvmynterne afbildede Zeus Aëtophoros er formodentlig den bottiæiske, der havde et gammelt og anseet Tempel i Pella, Regeringens Sæde fra Philip IIs Tid.[6]) Muligt er det den forgudede Alexander, hvis Hoved er fremstilt med Herakles's Lövehud.[7])

Typerne paa Nr 7-15, saavelsom paa Nr 3, ere indförte af Lysimachus selv. Det har været meget omtvistet, om Hovedet med Vædderhorn og Diadem, som findes paa Adv. af alle Guld- og Sölv-Mynterne, fremstiller Lysimachus eller Alexander den Store. Af de ældre Numismatikere antoge de fleste det for Lysimachus's Hoved.[8])

---

1) Mus. Payne Knight p. 98 Lysimachia nº 1 og Mus. num. Lavy nº 1097.
2) Sestini Lett. num. di cont. VII p 11, Class. gen. p. 34; jvfr Pellerin Rois p. 26.
3) Num. d'Alex. p. 342. Jvfr Num. des rois gr. p. 8 ad pl. V, 13.
4) Num. d'Alex. p. 340-41.
5) Num. d'Alex. p. 345-46.
6) See nærmere Num. d'Alex. p. 9-12.
7) Num. d'Alex. p. 12-15.
8) Det findes anfört som Lysimachus's Hoved i fölg. Værker. Augustini Dialogi p. 91 C. Thes. Palat. p. 125. Beger Thes. Brandenb. I p. 244. Spanheim de usu num. I p. 397. Haym Thes. brit. p. 141. Liebe Gotha num. p. 6. Museli Num. ant. III p. 3. Rasche Lexic. Vol. II P. II p. 1924 f. Cab. d'Ennery p. 4 nº 42 f. Sieldnere blev det anseet for Alexanders Hoved, see Hanthaler Dial. II § 2 p. 19 og Wachter Archæol. num. p. 67.

I den nyere Tid have Eckhel[9]), Visconti[10]) og Rathgeber[11]) været af samme Mening og sögt at begrunde den; Hovedet er ogsaa oftest benævnet som Lysimachus's, hvor denne Konges Mynter ere beskrevne eller omhandlede.[12]) Man antog, at Lysimachus var afbildet med Vædderhorn enten som Efterkommer af Dionysos, fra hvem han udledte sin Slægts Oprindelse[13]), eller som den, der var Rigets retmæssige Arvtager efter Alexander, Ammons Sön. At Ansigtstrækkene vise en yngre eller midaldrende Mand, skiöndt Lysimachus var 70—80 Aar gammel, da han döde, forklaredes deraf, at han ved et Slags anticiperet Apotheose, som det efter Alexanders Tid blev Vedtægt, var fremstillet som en Gud, og med Hensyn til Liigheden med Alexander blev det bemærket, at en saadan meget vel kan have fundet Sted og muligt endnu være bleven fremhævet af Kunstnerne.[14]) Den anden Mening, at det er Alexanders Hoved, som er afbildet paa disse Mynter, er i den nyere Tid bleven fremsat af Cousinery[15]), Stieglitz[16]), O. Müller[17]), Lenormant[18]) og Duchalais[19]), af hvilke de to förste udförligt have dröftet Spörgsmaalet. Denne Anskuelse maa foretrækkes. Alexander, der var bleven erklæret for Ammons Sön af den libyske Guds Ypperstepræst, gav sig i Breve og Decreter Titlen af Zeus Ammons Sön og lod sig af Billedhuggerne fremstille med denne Guds Attribut.[20]) Hans Hoved findes ogsaa paa

---

[9]) N. vet. anecd. p. 63-64; Doctr. n. vet. II p. 56-57.

[10]) Icon. gr. II p. 101-7.

[11]) Leitzmanns Num. Zeit. VI (1839) S. 28-29 og 33. Ogsaa Lenormant har været af denne Anskuelse (Num. des rois gr. p. 6 ad pl. IV, 8 og p. 8 ad pl. V, 13), men siden forandret den, see Anm. 18.

[12]) Combe Mus. brit. p. 106. Mionn. I p. 437 f., S. II p. 549 f. Sestini Mus. Hederv. p. 86 og fl. St. Cadalvene Recueil p. 31. Mus. num. Lavy I p. 102. Borrell i Num. Chron. V p. 190. Pinder Ant M. des kön. Mus. in Berlin S. 37.

[13]) Ifölge den adulitanske Indskrift, see Eckhel a. St. Anm. 9.

[14]) Af Visconti a. St. anföres endnu adskillige Grunde. Den lærde Iconograph henviser til Hovedet med den phrygiske Hue paa Lysimachus's Gemalindes, Dronning Amastris's Mynter, og til Hovedet med Diadem paa de autonome Mynter fra Lysimachia, idet han finder, at de have samme Ansigtstræk som Hovedet paa Lysimachus's Mynter, og derfor antager, at de begge forestille Lysimachus. Men det förste af disse Hoveder fremstiller Lunus eller Perseus (jvfr Lenormant i Num. des rois gr. p. 7-8 ad pl. V, 12), og dets Liighed med Hovedet paa Lysimachus's Mynter er kun ringe. Det andet er der vel Grund til at ansee for Lysimachus's Hoved, og det maa indrömmes, at den i Viscontis Iconographie pl. XLI, 8 stukne Mynt fra Lysimachia frembyder et Hoved, som ligner endeel af dem med Vædderhornet paa Lysimachus's Mynter; men jeg kan ikke andet end betvivle, at Tegneren med Troskab har giengivet dette Hoved, fordi alle de Exemplarer af samme Mynt, som jeg har seet, have et Hoved af en ganske anden Charakteer. Den Beviisgrund, som Visconti henter fra to sammenstillede Steder hos Ælian og Plinius, kan heller ikke tillægges nogen Vægt.

[15]) Voyage dans la Maced. I p. 239-260.

[16]) Archäol. Unterhalt. II S. 122-132.

[17]) Handb. der Archäol. (1835) § 158, 2 S. 156.

[18]) Num. des rois gr. p. 48 ad pl. XXIII, 11.

[19]) Descr. des méd. gaul. p. 361-363 note 1. I nogle af de nyere Myntfortegnelser er ogsaa Hovedet kaldt Alexanders, saaledes i Mus. Payne Knight p. 85 og Leakes Num. Hellen. p. 11.

[20]) Citater af de gamle Forfattere findes hos Consinery a. St. p. 240 not. 3-6.

Mynter afbildet med Ammonshorn, nemlig med en overkastet Elephanthud paa de Sölv-Mynter med Navnet Alexander, der formodentlig efter hans Död bleve prægede af Ptolemæus Lagi i Ægypten[21]), med ombundet Diadem, som her, paa en Kobbermynt med Ptolemæus's Navn[22]), fremdeles paa Sölv- og Kobber-Mynter fra det romerske Keiserdömmes Periode med Navnet Alexander tilföiet.[23]) Hovedet har paa en stor Deel af Lysimachus's Mynter en iöinefaldende Liighed saavel med de os opbevarede Buster og Statuer af Alexander som med de Giengivelser af hans Hoved, der findes baade paa de omtalte Mynter og paa andre med tilföiet Navn, og tillige med mange af de Herakles-Hoveder, som ere anbragte paa Adv. af Alexanders almindelige Sölvmynter, af hvilke et stort Antal med Grund antages at indeholde Portraitet af Alexander som apotheoseret.[24]) At Hovederne paa endeel af Lysimachus's Mynter ikke frembyde synderlig Liighed med Alexander, lader sig forklare af, at de ere udförte af Stempelskiærere, som vare mindre dygtige eller mindre heldige i at træffe Liigheden; naar Præget er barbariserende (som paa Tavle I, 13-15, II, 6-8), kan der naturligviis ikke være Spörgsmaal om Portrait-Liighed. Det eneste Hoved, som der er Grund til at antage for et Portrait af Lysimachus, det med Diadem paa Lysimachias autonome Kobbermynter, er af en forskiellig Charakteer.[25]) Hvad det angaaer, at Lysimachus skulde være afbildet ungdommelig og med Vædderhorn som en anden Dionysos, eller at man skulde have givet ham Vædderhornet som Alexanders Attribut for at vise ham som dennes retmæssige Efterfölger, kan der fra den anden Side med mere Föie bemærkes, at Lysimachus, naar han var bleven fremstillet som Dionysos, havde kunnet beholde sit ældre Udseende, ligesom Seleukus og Ptolemæus, hvis Hoveder ere anbragte paa deres Mynter med guddommelige Symboler (den Förstes med Tyrehorn, den Andens med Ægide), have beholdt deres ældre Træk, og at der var god

---

[21]) See Num. d'Alex. p. 29-31.

[22]) Cousinery a. St. pl. IV, n° 7.

[23]) Cousinery a. St. pl. V, n° 9 og den sidst stukne Mynt uden Nr.

[24]) Num. d'Alex. p. 12-15.

[25]) Eckhel (Doctr. n. vet. II p. 57) antog, at dette Hoved, fordi det ikke har et ældre Udseende, forestilte Lysimachus's Sön Agathokles; men denne Prinds kan ikke være bleven afbildet med Diadem, Symbolet paa Kongeværdigheden (jvfr Visconti Iconogr. gr. II p. 117 note). Det kan vanskeligt opfattes om nogen Anden end Lysimachus; han er rimelig her bleven fremstillet som Stadens Anlægger, længe efter at han var död, idet disse Mynter ved deres Störrelse afvige fra Lysimachus's og slutte sig til andre af Stadens Mynter, der synes at tilhöre en sildigere Periode. Hos Eckhel a. St. findes endnu en Kobbermynt fra Lysimachia anfört, med samme Revers (den löbende Löve), men med et Hoved, som har Vædderhorn tilligemed Diademet og af Eckhel ansees for Lysimachus's. Denne Mynt er optaget fra Cary (Hist. des rois de Thrace, pl. I, 6), hvis Mynt-Afbildninger ere lidet paalidelige; alle de Exemplarer, som ere udgivne, eller hvilke jeg har seet, have Hovedet med Diadem uden Vædderhorn. Jvfr ovenf. Anm. 14.

Grund til at vælge et andet guddommeligt Attribut end det, hvormed den apotheoserede Alexander, Rigets store Stifter, blev afbildet. [26])

Den Typ, som Lysimachus valgte til Reversen af sine Guld- og Sölv-Mynter, forenede de tvende Typer, der fandtes paa Alexanders Statere, Athena og Nike, i een: Athena Nikephoros. Seirsgudinden bekrandser Lysimachus's Navn. Skioldet er i Almindelighed prydet med et Lövehoved, enten fordi Löven var Lysimachus's Emblem, eller fordi den var Symbol for Hovedstaden Lysimachia, hvor Prægningen af disse Mynter formodentlig begyndte (see følg. Side); paa Mynter, der ifölge Mærkerne ere prægede i andre Stæder, sees undertiden paa Skioldet et Gorgonehoved eller en Krands, paa de barbariserende en Stierne eller Rifler. Sædet har ofte en spiraldannet[27]) eller en anden let Zirat, undertiden Lövebeen. Men afseet fra saadanne mindre Afvigelser, som Stempelskiærere paa forskiellige Steder kunde tillade sig, er det stedse den samme Athena-Figur, der gientager sig; den er formodentlig taget efter et Tempelbillede i Lysimachia, thi det var vel her, i Residentsstaden, Lysimachus först lod præge Mynter med nye Typer, og Athena bærer den samme korinthiske Hielm med nedhængende Busk, som Gudindens Hoved er fremstillet med paa de af Staden Lysimachia slagne autonome Mynter, navnlig paa de Sölvmynter, der synes at være fra Lysimachus's Tid.[28])

Det Hoved med Hielm, som er anbragt paa Adv. af den almindelige Kobbermynt Nr. 10, har været forskielligt opfattet. Af de ældre Numismatikere antog Wilde[29]),

---

[26]) Det Ovenanförte er i det Væsentlige hvad der allerede er giort giældende af de nævnte Forfattere. Men der findes tillige hos disse andre Grunde anförte, som ikke kunne komme i Betragtning. Saaledes mener Stieglitz (a. St. S. 127), at Hovedet ikke kan være Lysimachus's paa Grund af Diademet, da Kongerne först senere skulde have ladet sig fremstille med dette; men paa de samtidige Mynter fra Demetrius Poliorcetes, Seleukus og Ptolemæus sees disse Kongers Hoveder omgivne med Diademet. Cousinery (a. St. p. 249 sub 4) anförer som en Grund imod at antage Hovedet for Lysimachus's, at denne vilde have været den eneste af Alexanders umiddelbare Efterfölgere, der havde sat sit Portrait paa Mynterne; men dette giorde, som allerede er bemærket, baade Seleukus og Ptolemæus. Samme Forf. gaaer ogsaa meget for vidt, naar han antager de uskiæggede Ammonshoveder paa forskiellige andre græske Staters Mynter for Alexanders (a. St. p. 249-250, pl. IV, 9, 10, 11 og 14); disse forestille den libyske Dionysos (Ammons Sön ifölge Diodor III, 72), hvis Dyrkelse fra Cyrenæerne var gaaet over til andre græske Lande. Duchalais (a. St. p. 363) lægger Vægt paa, at i Orienten, hvor Mindet om Alexander den Store endnu er levende, Araberne kalde ham *Dul karnaïn* ɔ: Manden med de to Horn, idet han mener, at dette Navn har sin Oprindelse fra Lysimachus's Mynter, der ere fundne i betydeligt Antal, medens de andre Mynter, der indeholde Alexanders Hoved med Ammonshorn, ere sieldne; denne Slutning er dog vel noget for dristig.

[27]) Denne Zirat har foranlediget den engelske Archæolog Birch til det besynderlige Antagende, at de Tetradrachmer, paa hvilke den er anbragt, ere fra Lilleasien, idet han henviste til galliske Mynter, der ikke vedkomme Lilleasien, og ansaae den asklepiske Slange paa de pergamenske Kongers smaa Kobbermynter for en Spiral; see Num. Chron. II p. 166 nº 15.

[28]) Mionn. S. II pl. VII, 6-7.

[29]) Num. selecta p 28.

at det var Lysimachus's Hoved, Neumann[30]), at det snarere forestillede Krigsguden; Eckhel[31]) ansaae det for Athenas, og siden er det ofte blevet benævnt saaledes[32]); endelig har Leake[33]) meent, at det kunde være Alexander den Stores Hoved. Det har ikke Liighed med Alexander, og heller ikke med Lysimachus, saafremt det er dennes Hoved, der er fremstillet med Diadem paa Stadens Mynter (jvfr Anm. 25). At det skulde være Athena, her er afbildet, kan ligesaa lidt antages. Hovedet har vel hyppigt en idealsk Charakteer, som kunde passe til en Guddom; men det er ikke sielden aabenbart mandligt. Hertil kommer, at det stedse har en attisk (rund) Hielm, medens den Hielm, Athenafiguren bærer paa Lysimachus's Guld- og Sölv-Mynter, stedse er korinthisk, og at det i Charakteren er forskielligt fra det ligeledes med en korinthisk Hielm bedækkede Hoved, som findes paa Lysimachias autonome Mynter og upaatvivleligt er Athenas[34]); Lysimachus's Kobbermynter med disse Typer ere rimeligt begyndte at præges i Lysimachia og ere næsten udelukkende prægede her (som i § 10 ad Nr 61 f. vil blive viist), og de vilde da vel have indeholdt et tilsvarende Hoved, dersom Athena havde skullet fremstilles. Hovedet forestiller enten Ares eller en os ubekiendt Heros, der er bleven dyrket paa Chersonnes eller af Lysimachus. Löven, der er anbragt som Typ paa R., forklares i Almindelighed af Lysimachus's Historie, idet den ansees for et Emblem, Lysimachus havde antaget til Erindring om, at han engang under Livsfare havde fældet en Löve, en Begivenhed, som er forskielligt meddeelt af de gamle Forfattere.[35]) Det maa imidlertid bemærkes, at en Löve, der oftest er fremstillet löbende, er Hovedtypen paa de autonome Mynter fra Lysimachia, hvor Lysimachus's Kobbermynter næsten alle ere prægede, og at den paa disse snarere maa antages at have sin Oprindelse fra Staden Kardia, hvis Mynt-

---

30) Num. vet. ined. I p. 132.

31) Doctr. n. vet. II p. 57.

32) Combe Mus. brit. p. 107 nº 18. Sestini Mus. Hederv. p. 89 nº 48 f. Rathgeber Leitzm. Num. Zeit. 1839 S. 51.

33) Num. Hellen. p. 12 (med tilföiet Spörgsmaalstegn).

34) Dette Hoved paa Lysimachias autonome Mynter er formodentlig taget af det samme Tempelbillede, som er givet i heel Figur paa Lysimachus's Mynter. Paa Sölvmynterne, der ere fra Lysimachus's Tid, er Hovedet, som ovenfor bemærket, ganske det samme som Hovedet af Athenafiguren paa Lysimachus's Guld- og Sölv-Mynter; paa Kobbermynterne er Hovedet noget afvigende, da det har en Hielm med större Overdeel og mindre Underdeel (jvfr Revue num. fr. 1849 pl. V, 10-11), men Hielmen er dog af den samme korinthiske Grundform. Forskiellen hidrörer formodentlig derfra, at Kobbermynterne, hvilket Fabriken tyder paa, ere fra den senere Periode, da Staden, som var bleven ödelagt af Thracerne, paany var opbygt af Antiochus den Store og ved denne Leilighed vel havde faaet et nyt Athenabillede.

35) Eckhel Doctr. n. vet. II p. 57. Rathgeber a. St. S. 51. Lenormant i Num. des rois gr. p. 7 ad nº 7. Stederne hos de gamle Forf. findes fuldstændigst meddeelte i Paulys Real-Encyclop. der class. Alterthums-Wiss. IV S. 1304 Anm.

typ var en Löve, end fra Lysimachus.[36]) Disse to Typer vare de förste nye, Lysimachus anbragte paa sine Mynter; thi de forefindes paa Nr 3, som endnu ikke har Kongetitlen föiet til Lysimachus's Navn (jvfr § 7). At Nr 11 og 12, der have det samme Hoved paa Adv., ikkun have Fordelen og Hovedet af Löven paa Rv., hidrörer fra, at de ere ringere Myntsorter, der kun udgiöre Halvdelen og Fierdedelen af Nr 10, see foreg. §.[37])

Hovedet med Hielm paa Nr. 13 maa forestille en anden Person end det paa Nr. 10-12, fordi Ansigtstrækkene, skiöndt ikke stedse ganske eens, give en Grund-Charakteer, der er væsentlig forskiellig fra den i de foreg. Hoveder, og Hielmen, skiöndt den ogsaa vexler noget i Henseende til Form og Udziring, dog overalt er af en eiendommelig tilgrundliggende Form, der er meget afvigende fra den runde paa de foreg. Mynter. Haym[38]) antog, at det var Lysimachus's Sön Agathokles, her var fremstillet; men man tör ikke söge Portraithovedet af en Prinds paa græske Mynter fra denne Tid. Visconti[39]) og Sestini[40]) ansaae dette Hoved, ligesom det foregaaende, for Athenas; men det er afgiort mandligt. Lenormant[41]) har antaget, at det er Perseus's Hoved, da han fandt, at Hielmen havde en paafaldende Liighed med denne Heros's Hielm paa Mynterne fra Pontus og Paphlagonien, og har meent, at Lysimachus anbragte dette Hoved paa sine Mynter, efter at han ved sit Ægteskab med Herakleas Dronning Amastris var kommen ind i Achæmenidernes Familie, der ifölge Traditionen nedstammede fra Perseus. Hielmen har vistnok et fremmedt Udseende, der viser over til Asien[42]), og leder til at formode, at en asiatisk Heros her er fremstillet; at denne er Perseus, Achæmenidernes Stamheros, som fortrinsviis dyrkedes i de pontiske Stæder, bestyrkes ved den paa Rv. afbildede Trophæ. Det er nemlig den samme Trophæ, som man seer Herakles reise paa de bekiendte Sölvmynter, der ere prægede af Herakleas Tyranner Timotheus og Dionysius, Amastris's Gemal, og som kan ansees som betegnende for denne Stad, idet der ikke findes nogen tilsvarende Trophæ paa andre af Grækenlands eller Lilleasiens Mynter. Det er da ikke usandsynligt, at disse Typer ere antagne af Lysimachus, da han 302-1 ved sit Giftermaal

---

[36]) See nedenfor §§ 7, 8 og 10. Jvfr Num. d'Alex. p. 161. Eckhel (Doctr. n. vet. II p. 50-51) antog omvendt, at Löven fra Lysimachus's Mynter var optaget paa Stadens.

[37]) At antyde en Mynts lavere Værdi ved en Halvering eller Afkortning af Typen, var ikke ualmindeligt; Exempler herpaa ere anförte i Num. d'Alex. p. 347 note 60.

[38]) Thes. brit. I p. 139.

[39]) Iconogr. gr. II p. 117 note.

[40]) Mus. Hederv. p. 89 nº 47.

[41]) Num. des rois gr. p. 7 ad nº 6.

[42]) Paa de pontiske Mynter er dog Perseus enten afbildet med en Hielm, der ligner den med det oventil fremspringende Fuglehoved paa de macedoniske og andre Mynter fra Grækenland (saaledes paa Mynterne fra Amisus og Chabacte), eller med den saakaldte phrygiske Hue (f. Ex. hvor han er fremstillet ved Siden af den dræbte Gorgo eller paa Amastris's Mynter).

med Dronning Amastris i Heraklea var bleven deelagtig i Formynderskabet over hendes Sönner og Regentskabet over denne Stat (jvfr nedenf. § 12 Nr 365 f). Haym[43]) antog, at denne Trophæ havde Hensyn til de Seire, Agathokles vandt i Lilleasien, idet han ansaae Hovedet paa Adv. for denne Prinds's, Cary[44]), at den muligt sigtede til Lysimachus's Seire over den thraciske Konge Seuthes; men Hovedet tör, som ovenfor bemærket, ikke ansees for Agathokles's, og Seuthes var allerede undertvunget af Lysimachus i Aaret 313, altsaa længe för disse Mynter, der bære Lysimachus's Navn med Kongetitlen, kunne være slagne.

Det uskiæggede Herakles-Hoved, som findes paa Nr 14 og 15, havde siden Perdikkas IIs Tid havt Plads paa de macedoniske Kongers Mynter. Da Lysimachus allerede, för han antog Kongeværdigheden, begyndte at sætte sine egne Typer paa Kobbermynterne istedetfor de macedoniske, er det vel muligt, at det er Kongeriget Macedoniens Erobring i 286, der har givet ham Anledning til igien at anbringe Hovedet af Herakles, de macedoniske Kongers Stamfader. Den bevingede qvindelige Figur paa R. af Nr. 14 er formodentlig Nike, som kan sigte til de Seire over Pyrrhus og Demetrius's Sön Antigonus, der bragte Macedonien i hans Magt. Axekrandsen paa R. af Nr. 15 er en chersonnesisk Typ[45]), som findes paa Lysimachias autonome Mynter og fra disse formodentlig er gaaet over paa Lysimachus's Mynter, der vel ere prægede i denne Stad.

Den chronologiske Orden for Typerne paa Lysimachus's Kobbermynter synes altsaa at være den, at Typerne paa Nr 10-12 ere tagne i Brug kort för og efter hans Thronbestigelse 306, de paa Nr 13 efter Felttoget i Lilleasien 302-1 og de paa Nr 14-15 efter Macedoniens Erobring 286.

§ 3.

Mærkerne, Fabriken, Vægten.

Lysimachus's Mynter indeholde forskiellige Mærker, der deels bestaae i smaa Billeder eller Symboler, de saakaldte accessoriske Typer, deels i Bogstaver, Monogrammer eller forkortede (undtagelsesviis ogsaa hele) Navne. De förste, der overhovedet ere de samme, som udgiöre Typerne paa Stædernes autonome Mynter, maae ansees for formindskede Stadtyper, der betegne Prægestederne. Dette lader sig slutte deels deraf, at nogle iblandt dem ere aldeles særegne Fremstillinger, der ikkun forekomme som Emblemer for

---

[43]) Thes. brit. I, p. 139-140.

[44]) Hist des rois de Thrace p. 40, pl. I, 2.

[45]) Den forekommer ogsaa paa Staden Krithotes Mynter; Demeters Hoved, Ax og Korn vare de fremherskende Typer paa Mynterne fra det kornrige thraciske Chersonnes.

visse Byer paa disses Mynter, f. Ex. de to halve sammensatte Heste, Perinths Symbol, og den paa en Thronstol stillede Herme, en Mynttyp for Ænus, deels deraf, at oftere Begyndelsen af Stadens Navn eller et Monogram, som udtrykker dette, er föiet til den accessoriske Typ, saaledes BY til Treforken for Byzants, KAΛXA til Axet for Kalcedon, EΦ til Bien for Ephesus, H̄P̄ til Köllen for Heraklea, M̄YT̄Ī til Lyren for Mytilene. Det finder sin Stadfæstelse ved Alexander den Stores Mynter, hvis Mærker frembyde talrige Exempler paa en tilsvarende Forbindelse af en Stads Typ og Navn, og derved, at endeel af de smaa Typer lade sig forfölge igiennem de macedoniske Kongers Mynter fra Philip IIs Forgængere indtil de sidste.[1]) Der er dog eet af disse Mærker, Fordelen af Löven, som muligt er Lysimachus's personlige Emblem, see Side 343. At ogsaa af det andet Slags Mærker, dem, der bestaae i Bogstaver eller Monogrammer, endeel betegne Byer, sees allerede af de anförte Tilfælde, i hvilke de tilsvarende Stadtyper staae ved Siden. Der findes ogsaa uden disse Begyndelsesbogstaver af Navne, om hvilke det ikke kan betvivles, at de ere Stæders, saaledes Ō$\overline{\Delta}$H, KAΛ, TO og IΣ, som ere at opfatte om Odessus, Kallatia, Tomi og Istria; en Sammenligning med Alexander den Stores Mynter tiener til at bekræfte dette.[2]) Men de fleste af disse Mærker betegne dog Personer, hvis Navne ogsaa enkelte Gange findes heelt eller halvt skrevne, see Nr 95, 239, 378-380, 451, 468 og 564. Disse kunne være Övrighedspersoner, deels overordnede, deels underordnede, det være sig kongelige, indsatte af Lysimachus selv, eller hörende til Stædernes communale Bestyrelse, efter de Byers forskiellige Forfatning, hvor Mynterne ere prægede, eller Personer, der alene vare beskiæftigede med Myntningen.[3]) I et enkelt Tilfælde kan det paa Grund af Pladsen, hvor Bogstaverne findes, nemlig paa Hovedets Hielm, antages at være Stempelskiæreren, som har anbragt sit eget Navn, see Tavle I, 2 og II, 10, § 10 Nr 84, Anm. De fleste Mynter have baade Stad- og Person-Mærker; sielden findes Stadmærket alene anbragt. Men der er ogsaa endeel, som indeholde Personmærker uden Stadmærke; disse kunne være prægede i Leirene til Sold for Hæren, see Nr 31-32, 301-326 og 465-565. Undertiden findes et Monogram eller Bogstav indesluttet i en Krands (see Nr 2-3, 8, 301-6), eller i en Cirkel (see Nr 6, 16, 83, 238, 307, 310, 315,

---

[1]) Dette er nærmere udviklet i Num. d'Alex. p. 38-39.

[2]) Num. d'Alex. p. 35.

[3]) I Num. d'Alex. § 14 ere nogle Bemærkninger fremsatte med Hensyn til Spörgsmaalene om, hvilke Personer der ere betegnede, og hvorvidt Mynterne selv indeholde nogen Veiledning til at afgiöre, hvor det er Personer i en overordnet, hvor Personer i en underordnet Stilling, der maae antages. Disse Bemærkninger finde ogsaa tildeels deres Anvendelse paa Lysimachus's Mynter. — De ældre Numismatikere forklarede nogle af de paa Mynterne anbragte Bogstaver og Monogrammer om forkortede Tilnavne for Athena, see Beger Thes. Brandenb. I p. 245, Liebe Gotha num. p. 6-7, Gessner Num. reg. Maced. p. 33-34.

407, 442 og 475-77), eller omslynget af et Baand (see Nr 437). Dette er muligt kun at ansee for en Indfatning; Cirkelen findes ogsaa anbragt paa en horizontal Streg som et Slags Basis (see Nr 443). Men Krandsen kan ogsaa opfattes som en Æreskrands, tilkiendt den ved Mærket betegnede Person[4]), og Cirkelen kan ogsaa være Bogstavet O, see f. Ex. Nr 238 og 315. Mærkerne ere i Almindelighed anbragte paa Reversen, foran Figuren, under Zeus's Stol eller paa Athenas Sæde, i Exergen, sieldnere bag Figuren; kun undtagelsesviis findes Bogstaver paa Adversen, see Nr 84, 287-89 og 520. Deres forskiellige Plads kan ikke begrunde en forskiellig Opfattelse, hvilket kan sluttes deraf, at det samme Mærke ofte findes anbragt paa forskiellige Steder paa Mynter, der maae henföres til den samme By (see Nr 44-45, 57-58, 96-97, 116-17, 120-21, 289-94, 401-2 o. s. v.), og bekræftes ved Sammenligningen med Alexanders Mynter[5]).

Der forekommer ofte to Stadmærker sammen (undertiden muligt tre, see Nr 18-20 og 24-27), ligesom paa Alexander den Stores Mynter[6]) og paa andre Kongers Mynter fra den macedoniske Periode, og ligesom der paa de græske Keisermynter hyppigt findes to (ogsaa tre) Stæders Navne forenede. Saadanne Mynter maae vel i Almindelighed antages at være udgaaede, ikke umiddelbart fra Landsherrens Regering, men fra den communale Övrighed, der har forestaaet Myntningen. Det andet Stadmærke kan være anbragt af forskiellige Grunde og i forskiellig Hensigt. Det kan betegne, at Mynten er slaaet for den anden Stad, eller at denne har taget Deel i Mynt-Omkostningerne, eller det kan være tilföiet for at give den anden Stad, ifölge en med samme truffet Overeenskomst, en Betryggelse for Myntens Fuldvægtighed[7]). Det er ogsaa muligt, at en saadan Forening af to Stadmærker ikkun har været en Følge af eller et Tegn paa en nærmere Forbindelse eller paa et i bestemte Öiemed indgaaet Forbund[8]) imellem to Byer. Hvad angaaer de Mynter med Lysimachus's Typer og Navn, som bleve prægede efter hans Tid (see § 5), altsaa da de havde ophört at være de af Landsherren autoriserede Mynter, kunne de af disse, der ere forsynede med to Stadmærker, forklares i Overeensstemmelse med de autonome Mynter, der bleve slagne af to forbundne Stæder, og Mærket for den anden Stad antages at være tilsat især for at forskaffe Mynten en gunstig Optagelse i denne og derved en mere udbredt Circulation.

---

[4]) Jvfr Num. d'Alex. p. 47.

[5]) See Num. d'Alex. p. 37 og 40.

[6]) Jvfr overhovedet Num. d'Alex. p. 40-46.

[7]) Den forskiellige Vægt, Lysimachus's Mynter have, viser, at der med Hensyn til denne fandt megen Skiödeslöshed eller Vilkaarlighed Sted ved Myntningen, see Side 335.

[8]) F. Ex. med Hensyn til Deeltagelse i den religiöse Cultus, Feste og Lege, hvilket Eckhel især antog at have givet Anledning til de af de græske Stæder prægede *Numi concordiæ* under det romerske Keiserdömme (Doctr. n. vet. IV p. 339).

Betragtes Lysimachus's Mynter, navnlig Staterne og Tetradrachmerne med hans egne Typer, med Hensyn til det kunstneriske og techniske Arbeide eller hvad man sædvanlig kalder Fabriken, viser der sig den störste Forskiellighed; see Tavle I, 7-17 og II, 1-8. Denne Forskiellighed hidrörer ikke alene fra Stempelskiærernes större eller mindre Talent, eller fra den större eller mindre Omhu, der er anvendt ved Udförelsen af Stemplet eller ved Udmyntningen, men staaer i Forbindelse saavel med Culturens og Kunstens Tilstand overhovedet som med det særegent Vedtagne til forskiellige Tider og i forskiellige Lande, og bliver saaledes af Vigtighed med Hensyn til Prægestedernes Bestemmelse. Mange have et stærkere Relief og ere tykkere, hvortil de höre, som ere afbildede paa Tavle I, 7-9, 16-17, og II, 1-2; paa disse ere Hovedet og Figuren sædvanlig udförte med Omhu og i god Stiil, og man træffer iblandt dem Stykker, som kunne maale sig med det Fortrinligste af hvad den græske Stempelskiærerkunst har frembragt, især med Hensyn til den Höihed og Charakteer, der er udtrykt i Alexanders Hoved. Andre have et svagt Relief og ere stort udslaaede, hvilket især gielder om Tetradrachmerne; de ere undertiden af god Stiil, men i Almindelighed overfladisk og skiödeslöst behandlede, see Tavle I, 10-12, og II, 3-5. Ofte er paa disse Hovedet charakteerlöst, har altfor fyldige Former samt en tyk Hals og frembyder ringe Liighed med Alexander; Indskrifterne bestaae ikke sielden af store i Kugler endende Bogstaver. Hertil höre de Mynter, som ifölge Mærkerne ere fra Kalcedon, Karien og Rhodus, og endeel af dem fra Byzants; det vil nedenfor i § 5 blive viist, at de ere fra Perioden efter Lysimachus's Död.[9] Endeel befinde sig paa Grændsen imellem begge Slags og slutte sig i een Henseende til de sidste, i en anden til de förstnævnte, idet de enten ere fladere, eller indeholde et Alexanders-Hoved af ubestemt Charakteer, eller ere udförte med ringere Omhyggelighed, eller have Bogstaverne endende i Kugler; saaledes endeel Tetradrachmer fra Ænus, Kallatia, Cyzikus, Erythræ og flere Stæder. Disse höre vel deels til den senere Tid af Lysimachus's Regering, deels til Begyndelsen af Perioden efter samme; thi efter Alexanders Tid gik det gradviis tilbage med Myntpræget og aftog lidt efter lidt Mynternes Tykkelse, som det synes.[10] Endelig gives der et betydeligt Antal af et meer eller mindre raat eller barbariserende Præg[11]; Tetradrachmerne have sædvanlig et fladt Relief og ere stort ud-

---

[9]) Tetradrachmerne af dette Slags svare til dem, der i Num. d'Alex. ere anförte under Klasse VI, de förstnævnte til dem under Klasse IV.

[10]) Disse Tetradrachmer svare altsaa til dem af Alexanders, som i Num. d'Alex. ere betegnede ved Klasse V og maae henföres til samme Tidsrum.

[11]) Her er ikkun Tale om de Mynter, som have Typerne og Indskrifterne rigtigt giengivne; de barbariske Efterligninger, der indeholde uformelige Billeder eller forvildede Indskrifter, ere ikke Gienstand for ærværende Undersögelse.

slaaede[12]; paa Staterne er Hovedet i Almindelighed fladt udfört. Til denne Klasse höre Staterne fra Kallatia, Tomi og Istria, og endeel fra Byzants, af Tetradrachmerne ligeledes et Antal fra Byzants, een fra Sestus (Nr 95) og adskillige fra det pontiske Heraklea (Nr 372-375). Nogle af disse ere afbildede paa Tavle I, 13-15, og II, 6-8. Man bemærker ogsaa endeel, som danne en Overgang fra de foregaaende til disse, saaledes fra Pyzants, Mesembria og Odessus. De höre til Perioden efter Lysimachus's Död, see § 5.

Hvad Vægten angaaer[13], er denne i § 1 angivet at være i Giennemsnit 8,5 Gr. for Staterne og 17 Gr. for Tetradrachmerne; men dette gjælder kun de Mynter, der henhöre til Lysimachus's egen Regering; der findes et langt större Antal, som er under end over denne Vægt. Saaledes gives der iblandt Staterne kun enkelte, som veie 8,6 Gr.[14], men mange, som veie 8,4-3, og endeel, hvis Vægt gaaer endnu lavere ned, indtil 7,6 Gr.[15] Blandt Tetradrachmerne træffer man enkelte, som veie 17,4 Gr.[16]; deres Vægt falder i Almindelighed mellem 17,3 og 16,8; men mange veie mindre, ned til 15 Gr. og derunder[17]. Det er ikke sieldent, at Stykker, som ifölge Stadmærke og Fabrik maae antages at være prægede i den samme Stad og omtrent paa samme Tid, afvige indbyrdes i Vægt; dette er ogsaa undertiden Tilfældet med Stykker, som ifölge det tilföiede Monogram maae ansees for slagne ved den samme Person[18]. Afvigelserne i Vægten maae da her tilskrives Skiödeslöshed eller Vilkaarlighed ved Udmyntningen. Men oftere og i större Forhold finder man Afvigelser i Vægten mellem Mynter, som ere af forskiellig Fabrik og have forskiellige Stadmærker. Iblandt de fladere Tetradrachmer findes oftest Stykker af lavere Vægt. De Mynter, der ere af raat eller barbariserende Præg, ere overhovedet mindre vægtige; Staterne veie nemlig i Almindelighed 8,4-8,2 Gr., endeel endnu mindre, enkelte fra de to nordligste Stæder, Tomi og Istría, ikkun 7,7-6 Gr.[19], Tetradrachmerne sædvanligt 16,8-16

---

[12] De slutte sig til dem, der i Num. d'Alex. ere henförte til Klasse VII.

[13] De Bemærkninger, som her ere fremsatte angaaende Vægtforholdene, grunde sig deels paa den Veining, jeg selv har foretaget af et betydeligt Antal Mynter, deels paa Vægt-Angivelser, som ere mig meddeelte fra andre Steder, eller som findes i Mionnets Poids des méd. gr. du cab. roy. de France, Combes Mus. brit. og Leakes Num. Hellen.

[14] Saaledes Nr 98 og 463 i det danske Myntkabinet.

[15] See Anm. 19.

[16] F. Ex. Nr 248 i det kgl. Kabinet i Haag (17,45 Gr.) og et Exemplar af Nr 399 i det franske Kabinet (17,47 Gr.).

[17] See Anm. 21.

[18] Saaledes veier af Nr 399 Exemplaret i det franske Kabinet 17,47 Gr. (4 Gros 41 Grains efter Mionnets Poids nº 27), et andet i Mynthandler Curts Eie 17,1 Gr., et tredie i det danske Kabinet 16,2 Gr. (dog med lidt angreben Overflade).

[19] I det kgl. Myntkabinet og i Thomsens Samling i Kiöbenhavn.

Gr.[20]), endeel derunder, saaledes adskillige fra Byzants 15,6–4 Gr.[21]) og een fra Sestus 15,2 Gr.[22]) Det vil nedenfor i § 5 blive viist, at disse Mynters lavere Vægt maa udledes deraf, at de ere prægede i en senere Tid og forstörstedelen under ugunstige ydre Forhold. Angaaende Vægten af Kobbermynterne, see ovenfor S. 335–336.

§ 4.

Igiennem hvilket Tidsrum og i hvilke Lande eller Stæder har Lysimachus ladet slaae Mynt?

Lysimachus's Regering lader sig med Hensyn til de under samme prægede Mynter dele i 3 Afsnit. Det förste indbefatter Tidsrummet fra Alexander den Stores Död 323 til 311, i hvilket Lysimachus kun var Statholder over Thracien, idet den svage Philip Arrhidæus og den mindreaarige Alexander vare anerkiendte som Konger over hele Monarchiet[1]), den förste indtil Aaret 317, da han blev myrdet paa Olympias's Befaling, den anden indtil Aaret 311, da Kassander lod ham rödde af Veien. Lysimachus kunde altsaa i dette Tidsrum, skiöndt han i Virkelighed var Thraciens Regent, ikkun lade slaae Mynter i de tvende Kongers Navn. Disse Mynter havde samme Typer som Alexander den Stores Mynter[2]) og skillede sig fra disse ikkun derved, at endeel bare Navnet Philip, idet alle de, der sloges med den unge Alexanders Navn, bleve ganske lige Alexander den Stores Mynter; herhen höre altsaa alle de af Philip IIIs Mynter, der ifölge Mærkerne ere prægede i Thracien, og nogle af de af Alexanders Mynter, der indeholde thraciske Stæders Mærker. Paa de mindre Mynter findes foruden Philips eller Alexanders Navn undertiden Lysimachus's Emblem og Begyndelsesbogstaverne af hans Navn ΛΥ; de skulle anföres i § 7. Det andet

---

[20]) Med Hensyn til Byzants's Tetradrachmer jvfr: Mionnets Poids p. 48–49, nº 91, 93–97, 99–100, 102 og 105; Combe Mus. brit. p. 107 nº 11–15; Pinder Kön. Mus. in Berlin S. 37. Nr 95 fra Sestus og Nr 373 fra Heraklea, begge i det franske Kabinet, veie 16 Gr.

[21]) Saaledes een i Leakes Samling 15,6 Gr. (Leakes Num. Hellen. p. 12, 241,5 eng. Gr.), en anden i Thorvaldsens Museum 15,5 Gr., en tredie i det franske Kabinet 15,4 Gr. (Mionnet Poids p. 49 nº 104, 4 Gros $1\frac{1}{2}$ Gr.). Der er een i det britiske Museum, som ikkun veier 14,5 Gr. (Combe Mus. brit. p. 107 nº 16. 224 eng. Gr.); men den er noget slidt.

[22]) Nr 95, i det brit. Museum.

[1]) Num. d'Alex. p. 50–51, not. 1–2.

[2]) Disse Typer vare for de smaa Myntsorter ikke alene de af Alexander indförte, Herakles's Hoved og Zeus Aëtophoros for Sölvmynterne, Herakles's Hoved og Vaaben for Kobbermynterne, men ogsaa en Gientagelse af de allerede af Philip II anvendte, nemlig det ungdommelige Hoved og den galoperende Rytter, see Num. d'Alex. p. 22–23; de smaa Sölv- og Kobber-Mynter med disse Typer, som i Almindelighed tillægges Philip III, maae nemlig forstörstedelen henföres til Philip II, see Num. d'Alex. p. 351–362.

Afsnit udgiör Tidsrummet fra den unge Alexanders Död 311 til Aaret 306, da Lysimachus samtidigt med de andre Diadocher antog Kongeværdigheden. I disse 5 Aar kan Lysimachus have ladet slaae Mynt i sit eget Navn, da der ikke var nogen Konge, hvis Navn kunde sættes paa Mynterne; det vil blive viist i § 7, at de i § 1 Nr 1-3 anförte Mynter, der have Indskriften ΛΥ, ere fra dette Interregnum. Da imidlertid disse höre til de smaa Myntsorter og Lysimachus endnu som Konge lod præge Mynter med Alexanders Typer, som det sees af de i § 1 Nr 4-6 beskrevne Mynter, der bære hans Navn med tilföiet Kongetitel, er det sandsynligt, at han ogsaa igiennem dette Tidsrum har fortsat Prægningen af Alexanders Guld- og Sölv-Mynter. Til disse ere rimeligt endeel af de Alexanders-Mynter at henföre, der have Fordelen af en löbende Löve eller et Lövehoved som Tegn; thi man træffer paa disse tillige de samme Person- og Stad-Mærker, endog parviis forbundne, som findes paa Mynterne med Alexanders Typer og Lysimachus's Navn.[3] Det tredie Afsnit indeholder Perioden fra Aaret 306, da Lysimachus antog Kongetitlen, til hans Död Aar 281; til denne hörer et stort Antal Mynter, som bære Lysimachus's Navn med Kongetitlen, og som ved deres mange forskiellige Mærker vise, at de ere prægede igiennem et langt Tidsrum og paa forskiellige Steder.

Lysimachus's Rige bestod i Begyndelsen ikkun af Thracien, men omfattede ved Slutningen af hans Regering endnu Macedonien, Thessalien og det vestlige Lilleasien. Det skal her i Korthed anföres, naar og hvorledes disse Lande bleve erobrede, og undersöges, hvorvidt Lysimachus's Herredömme over samme strakte sig, fornemmelig om Stæderne vare ham saaledes undergivne, at han kan antages i dem at have udövet en Regerings-Handling som den at slaae Mynt.[4] Lysimachus's Historie er mangelfuld og maa sammenstykkes af adspredte Beretninger og korte Notitser hos forskiellige Forfattere, der tilhöre en senere Tid[5], og det er især kun Lidet, hvad der kan uddrages af samme med Hensyn til de enkelte Landes og Stæders politiske Forfatning og Forhold til Lysimachus's Regering.

---

[3] Man sammenligne de i Num. d'Alex. blandt Alexander den Stores anförte Mynter Nr 338, 340 b, 341, 343, 344, 350, 357-359 og 361 med Lysimachus's nedenfor Nr 13, 17-22 og 24-27.

[4] Det bemærkes med Hensyn til afvigende Anskuelser, som af og til have været fremsatte, at her gaaes ud fra den Forudsætning, at en fri græsk Stad ikke kan have slaaet en regerende Konges Mynter, og at altsaa ligesaalidt Lysimachus's som Alexanders Mynter, medens de levede, ere blevne prægede af Stæder, der havde Autonomi; dette er nærmere udviklet i Num. d'Alex. p. 59-60.

[5] Lysimachus's Historie er fuldstændigst meddeelt, skiöndt spredt paa forskiellige Steder, i Droysens Geschichte der Nachfolger Alexanders (Gesch. des Hellenismus I, 1836). En sammenhængende Historie i Udtog er givet af Westermann i Paulys Real-Encyclop. der cl. Alterthums-Wissensch. IV p. 1303 f. (1846). Hvad der i det Följende ikke er anfört Citater for, vil findes nærmere begrundet og udförligere omhandlet hos de nævnte Forf.

Thracien. Provindsen af dette Navn, som Lysimachus ved Delingen efter Alexanders Död erholdt Statholderskabet over, indbefattede kun den sydlige Deel af Landet fra Macedoniens Grændse indtil Salmydessus ved Pontus, hvortil end ikke det Distrikt ved Bosporus hörte, som var i Fristaten Byzants's Besiddelse (jvfr følg. §). Efter vedholdende Krige med Seuthes, Konge over Odryserne, giorde han dette og andre thraciske Folk i det Indre af Landet skatskyldige, og underkastede sig ligeledes de græske Colonistæder paa den pontiske Kyst. I Aaret 313 giorde vel de Undertvungne Forsög paa at lösrive sig, idet Kallatia, Istria og Odessus forbandt sig med de nærboende Skyther og med Thracerne, udjoge Lysimachus's Besætninger og erholdt Hielp af Antigonus, som fra Asien sendte en Armee over Bosporus og en Flaade op i Pontus; men Lysimachus seirede over dem alle og tvang de græske Stæder til Overgivelse. Da han i 306 antog Kongeværdigheden, strakte hans Herredömme sig op i Landet til Hæmusbiergene og paa Östkysten til Donauflodens Munding. Ogsaa de thraciske Öer vare formodentlig i hans Besiddelse; dette vides idetmindste at have været Tilfældet med Lemnos[6]). Senere (292) sögte han forgiæves at udvide sit Herredömme imod Nord, ved at angribe Geternes Fyrste Dromichætes hiinsides Donau; dette Felttog endtes med, at Lysimachus blev tagen tilfange med hele sin Hær og maatte indgaae en Fred, ved hvilken de erobrede Fæstninger bleve tilbagegivne[7]). Undersöges Lysimachus's Herredömme over Thracien nærmere med Hensyn til det Spörgsmaal, hvor han kan have ladet slaae Mynt, maa der skielnes mellem de græske Landstrækninger eller Stæder og den Deel af Landet, som de thraciske Folk havde inde. I endeel af de græske Stæder paa Sydkysten vare autonome Mynter tidligere blevne slagne og under det macedoniske Herredömme Philip IIs, Alexander den Stores og Philip IIIs Mynter; Lysimachus anlagde paa Chersonnes Lysimachia, som han synes at have giort til Hovedstad og Regeringens Sæde; det kan ikke betvivles, at Lysimachus's Mynter ere blevne prægede i disse Stæder. Ogsaa i de græske Byer ved Pontus, som, da de vare uafhængige, havde præget egne Mynter, kan det antages, at Lysimachus har ladet mynte, da han, efterat have undertvunget dem ved Vaabenmagt, holdt Besætning i dem og formodentlig berövede dem deres demokratiske Forfatning. Anderledes var Forholdet til de thraciske Folk i det Indre af Landet. Disse, som gientagne Gange faldt fra, synes ikke at have været aldeles undertvungne, men ikkun skatskyldige under deres egne Fyrster. Det er altsaa ikke sandsynligt, at Lysimachus har slaaet Mynt i deres Byer; men det kan vel være skeet i de enkelte faste Pladse, som Lysimachus maatte holde

---

6) Athenæus VI cap. 16 p. 254-255 (66).
7) Diodor Fragm. XXI, 70-71.

besatte i det Indre af Landet for at holde Folkene i Tömme, ligesom i Leirene paa de Felttog, der maatte foretages imod dem.

Macedonien og Thessalien. Da Demetrius Poliorcetes her havde fortrængt Kassanders Sönner og i Aaret 287 foretog store Rustninger, der gialdt Lysimachus, indgik denne et Forbund med Pyrrhus i Epirus, Seleukus i Syrien og Ptolemæus i Ægypten. Lysimachus drog med en Hær mod Macedoniens Grændse og bemægtigede sig Amphipolis, medens Pyrrhus fra Vest trængte frem til Berrhoea; Demetrius blev paa Grund af den macedoniske Hærs Misfornöielse nödt til at flygte; Pyrrhus tog Herredömmet over den störste Deel af Macedonien som Konge, den östlige Deel ved Nestusfloden tilfaldt Lysimachus ifölge Overeenskomst med ham.[8]) Til denne Besiddelse föiede derpaa Lysimachus det tilgrændsende Pæonien, hvor han rykkede ind med sin Hær under Paaskud af at ville indsætte den indfödte Fyrste Ariston til Konge.[9]) Lysimachus tragtede efter det macedoniske Kongedömme; han havde som födt Macedonier og som Alexanders gamle Vaabenfælle Folkets Stemning mere for sig end den epirotiske Konge, der betragtedes som Fremmed, og det lykkedes ham ved Overtalelse og Bestikkelse at vinde endeel af de Fornemste. For at modstaae Lysimachus forbandt Pyrrhus sig med Demetrius's Sön Antigonus, fra hvem han allerede havde erobret den störste Deel af Thessalien; men Lysimachus slog deres forenede Hære og kom derved i Besiddelse af hele Macedonien og tillige af Thessalien med Undtagelse af Hovedfæstningen Demetrias (286).[10]) Der er Intet meddeelt hos de gamle Forfattere om disse Landes Forfatning under Lysimachus; men det kan ikke betvivles, at han herskede over dem som Konge med uindskrænket Magt.[11]) De forhen frie Stæder og Folk i disse Lande vare allerede under Philip II blevne underlagte den kongelige Regering[12]); det er, naar der sees hen til Lysimachus's despotiske Charakteer, ikke sandsynligt, at han har tilladt Demokratiet nogetsteds at hæve sig; af det ene Exempel, at han skienkede Staden Kassandrea som Eiendom til sin Gemalinde Arsinoe[13]), kan det sluttes, hvorledes han raadede over Stæderne. Der er da Intet til Hinder for at antage, at Lysimachus har ladet slaae Mynt i disse Lande som Konge.

Lilleasien. Antigonus's truende Magt i det vestlige Asien, hvor han siden 316 havde havt Overhaand, og hans Sön Demetrius's Erobringsplaner i Grækenland foranledi-

---

[8]) Plutarch Pyrrhus Cap. 12. Pausan. I, 10, 2. Jvfr Droysen Nachfolger Alex. S. 613 og Paulys Real-Encyclop. IV S. 1307 Anm.

[9]) Polyæn IV, 12, 3.

[10]) Lysimachus giorde ogsaa et Indfald i Epirus og drog plyndrende igiennem Landet, men synes ikke at have taget nogen Deel af det i varig Besiddelse. Pausan. I, 9, 9.

[11]) Lysimachus opföres hos Chronographerne blandt Kongerne i Macedonien og Thessalien.

[12]) See nærmere Num. d'Alex. p. 55 og p. 363-366.

[13]) Droysen Nachfolger Alex. S. 635 og 643.

gede et Forbund imod dem af de 4 andre Diadocher, ifölge hvilket Lysimachus i Aaret 302 med en stor Krigsmagt gik over Hellespont, understöttet af Kassander med Tropper. Idet de befæstede Stæder deels frivilligt overgave sig, deels bleve tagne med Magt, deels bleve omgaaede, erobrede Lysimachus de nordvestlige Provindser, samt Jonien og Lydien, og trængte langt ind i Stor-Phrygien; men da Antigonus her med en talrig Hær drog ham imöde, trak han sig imod Nord og tog Vinterquarteer i Nærheden af Heraklea, imedens Demetrius, der var kaldt til Hiælp fra Grækenland, tog Ephesus og flere af Stæderne ved Hellespont tilbage. Men det följgende Aar, da Seleukus med sin Armee var rykket frem fra Kappadocien, vandt Lysimachus i Forbindelse med ham det store Slag ved Ipsus, hvor Antigonus faldt. Ved den Overeenskomst, som han derpaa sluttede med Seleukus, fik han hele det vestlige Lilleasien i sin Magt, og da Demetrius efter Slaget ved Ipsus var vendt tilbage til Grækenland, bleve Ephesus og de andre Stæder, han havde inde, nödte til at underkaste sig. I Aaret 287 blev Lysimachus's Herredömme i Lilleasien igien truet af Demetrius, som, fordrevet fra Macedonien, var seilet til Milet. Demetrius fik Understöttelse hos nogle af Lysimachus's Satraper og indtog endeel Stæder i Jonien, Karien og Lydien; men da Lysimachus's Sön Agathokles med en stor Hær var sendt til Lilleasien, maatte han vige for denne; hans Tropper forlode ham efterhaanden, og han nödtes til selv at flygte over Taurus til Seleukus (286). Kort efter lagde Lysimachus Heraklea ved Pontus under sit Scepter efter at have ladet Stadens to Tyranner ombringe.[14]) Der herskede Misfornöielse med Lysimachus's Regering, og den bröd ud i Oprör, da han i 284 paa Arsinoes Anstiftelse havde ladet Sönnen Agathokles, der var elsket af Hæren og Folket, myrde. Agathokles's Enke med sine Börn, Broderen Alexander og den ved det thraciske Hof optagne Ptolemæus Ceraunus flygtede til Seleukus og opæggede ham til Krig mod Lysimachus; flere af Lysimachus's Strateger og Befalingsmænd, blandt hvilke Philetærus i Pergamus, tilböde den syriske Konge deres Tieneste. Seleukus rykkede da, i 283, ind i det vestlige Lilleasien og erobrede det efterhaanden, understöttet af de frafaldne Strateger og de Misfornöiede i Stæderne, medens Lysimachus maatte vige tilbage til Hellespont, og her, paa Sletten ved Koros, blev endelig det Hovedslag leveret, i hvilket Lysimachus mistede Livet 281.

Det er vanskeligt nöiere at bestemme, hvilken Udstrækning Lysimachus's Herredömme i Lilleasien havde, og i hvilket Forhold det stod til de större Stæder i de Lande, det omfattede. Vi ville först undersöge Grændserne mod Öst, idet vi begynde fra Nord. Det er sandsynligt, at den gamle mægtige Söstad Kalcedon ligesom Byzants bevarede sin Selvstændighed, og at altsaa ligesaalidt den asiatiske Side af Bosporusstrædet har været i

---

[14]) See nedenf. § 12 ad Nr 365 f.

Lysimachus's Besiddelse som den europæiske Side.[15]) Ligetil Kalcedons Distrikt strakte sig formodentlig det bithyniske Kongerige, over hvilket dengang Zipoïtes herskede, en af Lysimachus uafhængig Fyrste; men Staden Nicæa tilhörte Lysimachus, og Heraklea med sit Territorium udgiorde en egen Stat, som Lysimachus mod Slutningen af sin Regering underkastede sig, saa at Zipoïtes's Rige kun var af ringe Omfang. Det tilstödende Paphlagonien hörte til det pontiske Kongerige. Det berettes, at Seleukus's Rige mod Vest strakte sig til midt op i Phrygien[16]), og Lysimachus's Lande synes da her at have grændset til Seleukus's; den östligste af Phrygiens Stæder, som vides at have været i Lysimachus's Besiddelse, er Synnada. Lykaonien, Pisidien, Pamphylien og Lycien kunne ikke antages at have været afhængige af Lysimachus; da denne giorde Felttoget mod Antigonus, havde Folkene i Pamphylien og Lycien som frie Forbundsfæller sendt ham Hiælpetropper; Biergfolkene i disse Lande vare krigerske og vanskelige at betvinge, og Stæderne i Lycien udgiorde et eget Forbund. En Strækning af Kariens Sydkyst tilhörte Rhodus[17]), og denne Ö var siden Alexander den Stores Död en selvstændig og mægtig Söstat[18]). Om ellers Öerne paa Vestkysten af Karien og Jonien have været Lysimachus underkastede, er usikkert; Samos synes at have erkiendt Lysimachus's Overherredömme[19]). De nordligere Öer have rimeligt været underlagte Lysimachus, ligesom Lemnos var det. De Landstrækninger i Lilleasien, der kunne antages at have været under Lysimachus's Herredömme, ere altsaa: den nordöstlige og sydvestlige Deel af Bithynien, Mysien, Troas og Æolis med tilliggende Öer, Jonien (muligt med Öerne udenfor), Karien (med Undtagelse af et Stykke af Sydkysten), Lydien og det vestlige Phrygien.[20])

Der frembyder sig dernæst det Spörgsmaal, hvorvidt Lysimachus var Herre i de store Stæder i det vestlige Lilleasien, om der ikke iblandt disse fandtes nogle, der havde Autonomi, i hvilke altsaa Lysimachus's Mynter ikke kunne have været prægede. Da Alexander befriede de græske Stæder i Lilleasien fra det persiske Aag, synes han at have skienket dem Friheden og at have ladet dem gienoprette de demokratiske Forfatninger, der vare kuldkastede af Perserne.[21]) Under de Krige, der efter hans Död förtes i Lilleasien, er det imidlertid sandsynligt, at endeel Stæder ere blevne underlagte de macedo-

---

15) See § 12 ad Nr 376 f.

16) Appian Syr. X, 55: *καὶ Φρυγίας τῆς ἀνὰ τὸ μεσόγαιον.*

17) Allerede Skylax nævner et rhodisk Landskab i Karien syd for Knidus. See nedenf. § 12 ad Nr 450–51.

18) See følg. §.

19) Dette tör vel sluttes deraf, at Samos i en Strid, som den förte med Priene om en Strækning paa Fastlandet, ligesom denne By sendte Gesandter til Lysimachus, for at han som Voldgiftsmand skulde dömme imellem dem. See Lysimachus's Skrivelse til Samiernes Senat og Folk i Marm. Oxon. II, 25; jvfr Panofka Res Samiorum p. 99 100.

20) Disse Provinds-Navne ere her anförte i den Betydning, i hvilken de sædvanligt tages i Numismatiken.

21) See Num. d'Alex. p. 67–68.

niske Magthavere; Antigonus, der fra 316 havde Overmagten her, udstædte vel Decreter til Bekræftelse af de græske Stæders Autonomi, men endeel af de betydeligste vare dog besatte af hans Krigsmagt. Da Lysimachus blev Herre i Lilleasien, synes han at have benyttet sin Magt til at holde Demokratiet i Baand og selv at have overtaget Regeringen i de fleste Stæder. I Ephesus, der tre Gange maatte tages med Vaabenmagt, tvang han Indbyggerne til at flytte fra den lavere Deel af Byen til et andet höiere liggende Sted og forandrede Byens Navn til Arsinoe.[22]) Han forflyttede til Ephesus Befolkningen fra Kolophon og Lebedus, hvorved disse Byer lagdes öde.[23]) Heraklea, den rigeste af Stæderne ved Pontus, skienkede han til Arsinoe, der lod den despotisk bestyre ved en af hende selv indsat Tyran[24]); Tius og Amastris i det herakleiske Distrikt bleve ligeledes givne Arsinoe til Eiendom[25]). Sardes havde været eet af Hovedpunkterne for Antigonus's Magt i Lilleasien[26]), og blev af samme Betydning for Lysimachus, da den var kommet i hans Besiddelse; han tilbragte her Vinteren efter Seiren ved Ipsus og havde paa den stærkt befæstede Borg et Skatkammer og Besætning ligetil Slutningen af sin Regering.[27]) Pergamus blev styret af Philetærus som Phrurarch, og her havde Lysimachus ligeledes store Skatte opbevarede.[28]) I Synnada i Phrygien havde Antigonus havt Vaabenforraad og Skatte, hvilke hans Feltherre Docimus, vundet ved Bestikkelse, overgav til Lysimachus.[29]) Nicæa i Bithynien var deels bygget af Antigonus, der havde givet den Navnet Antigonia, deels af Lysimachus, der forandrede Navnet til Nicæa efter sin anden Gemalinde, Kassanders Söster[30]); Alexandria i Troas var ligeledes en af Antigonus under Navnet Antigonia grundet Stad, for hvis Opkomst Lysimachus fortrinsviis sörgede, idet han tillige omdannede dens Navn til Minde om Alexander den Store[31]); Smyrna[32]) og Ilium[33]) bleve udvidede, forskiönnede og befæstede af Lysimachus. Det ligger da nært at antage, at disse Stæder med Hensyn til deres indre Forvaltning have været undergivne Lysimachus. Det er fremdeles rimeligt, at Stæder, der vare paa Antigonus's Parti eller i

---

22) See nærmere § 12 ad Nr 420 f.
23) Pausan. I, 9, 8. Ogsaa Astakus i Bithynien blev ödelagt af Lysimachus, Strabo XII, 3, p. 563.
24) See § 12 under Nr 365 f.
25) Photii Bibl. Memnon Cap. VIII.
26) I 302 overgav Antigonus's Strateg Phoenix Staden til Prepelaus, Anföreren for Kassanders Hiælpetropper, medens Borgen endnu holdt sig indtil Antigonus var faldet ved Ipsus. Diodor XX, 107.
27) I 282 overgav Theodotus, Lysimachus's Skatmester (*Θησαυροφύλαξ*), Borgen med Skattene frivilligt til Seleukus. Polyæn IV, 9, 4.
28) Pausan. I, 10, 4. Strabo XIV, 4, 1 (p. 623).
29) Diodor XX, 107.
30) Strabo XII, 4, 7 (p. 565). Steph. Byz. s. v.
31) Strabo XIII, 1, 26 (p. 593).
32) See nedenf. § 12 under Nr 408.
33) Strabo XIII, 1, 26 (p. 593).

hans Besiddelse og paa Felttoget i 302 maatte tages med Vaabenmagt, ikke have erholdt Autonomi af Lysimachus, men ere blevne hans Regering umiddelbart underlagte, saaledes Sigeum i Troas og Adramytium i Mysien[34]; heller ikke om de Stæder, som Lysimachus i denne Krig forgiæves beleirede, Abydos, Erythræ og Klazomene[35], kan det antages, at de ere blevne begunstigede, da de efter Antigonus's Fald maatte underkaste sig hans Herredömme. Om Parium og Lampsakus berettes det vel, at Lysimachus tilstod dem Autonomi, fordi de frivilligt gik over til ham; men da Demetrius igien vandt disse Stæder for sig[36], er det ikke rimeligt, at de senere atter have erholdt Friheden. Men Milet var ikke undergivet Lysimachus's Regering; han havde nemlig skienket denne Stad til Kassanders Söster Eurydice, da hun havde forladt sin Gemal Ptolemæus Soters Hof[37], og denne Dronning synes at have været dens Regentinde, da hun i Aaret 287 her optog Lysimachus's Fiende Demetrius og lod ham holde Bryllup med sin Datter Ptolemais.

§ 5.

Lysimachus's Mynter prægede efter hans Tid.

At Alexander den Stores og Ptolemæus Soters Mynter ere blevne prægede efter deres Död, har i den nyere Tid været erkiendt af Numismatikere fra forskiellige Lande og kan ansees for tilstrækkeligt beviist.[1] Hvad Lysimachus's Mynter angaaer, har det ikke været draget i Tvivl, at de alene hidrörte fra hans Regering; men en nærmere Undersögelse vil vise, at ogsaa Prægningen af denne Konges Mynter er bleven fortsat efter hans Död.

Der er et betydeligt Antal af Lysimachus's Statere og Tetradrachmer, som ifölge Mærkerne BY og en Trefork med Rette ere ansete for slagne i Byzants. Det er ikke sandsynligt, at denne Stad har været underkastet Lysimachus. Byzants havde tidligt ved sin gunstige Beliggenhed og udstrakte Handel erhvervet sig store Rigdomme og hævet sig

---

34) Sigeum blev taget af Lysimachus selv, Adramytium af Prepelaus, Anföreren for Kassanders Hiælpetropper. Diodor XX, 107.

35) Lysimachus maatte opgive Beleiringen af den stærkt befæstede Stad Abydos, fordi den erholdt Undsætning tilsöes af Demetrius; Prepelaus beleirede ligeledes Erythræ og Klazomene forgiæves, fordi de fik Hiælp fra Sösiden. Diodor XX, 107.

36) Diodor XX, 107 og 111.

37) Det er sandsynligt, at dette er skeet kort efter at Lilleasien var bleven underkastet Lysimachus, paa den Tid, da denne ægtede Ptolemæus's og Berenices Datter Arsinoe, idet han ved at overlade Eurydice denne Stad saavel viste sin nye Svigerfader en Tieneste som Kassander, der havde været hans Medforbundne i Krigen mod Antigonus. Jvfr Droysen Nachfolger Alex. S. 555.

1) See Num. d'Alex. § 9, not. 11 og 15.

til en betydelig Magt, saa at den var stærk nok til at modstaae den macedoniske Konge Philip II, der forgiæves beleirede den; den havde derpaa som Fristat været Alexander den Stores Forbundsfælle og sendt ham sin Flaade tilhiælp, da han foretog Expeditionen imod Geterne ved Donauflodens Udlöb.[2] I Aaret 313, da Antigonus under Krigen med de andre Diadocher havde en Hær og Flaade samlet ved Propontis for at gaae over til Europa, sendte baade han og Lysimachus Gesandter til Byzants for at opfordre Staden til et Vaabenforbund; men den foretrak at bevare sin Neutralitet.[3] Der meddeles Intet om, at Lysimachus senere har bemægtiget sig Byzants, en Begivenhed, som dog neppe vilde have været forbigaaet med Taushed[4], og vi see den umiddelbart efter Lysimachus's Död som en selvstændig Stat at indgaae Forbund med Heraklea imod Seleukus[5]. Det kan ikke antages, at Byzants, naar den var en fri Stat, skulde have slaaet Lysimachus's Mynter, medens han regerede[6]; det maa altsaa være skeet efter hans Död. Men om man ogsaa vilde antage, at Byzants havde været underkastet Lysimachus, kan dog den störste Deel af de der prægede Lysimachus-Mynter ikke hidröre fra hans Regerings Tid. De fleste ere nemlig af et fladt, maadeligt, ofte raat og halvbarbarisk Præg og indeholde store i Kugler endende Bogstaver med tilsvarende ofte kunstigt sammensatte Monogrammer; Tetradrachmerne ere stort udslaaede (see Tavle II, 5-6). De afvige herved meget fra de autonome af Byzants prægede Mynter, der synes at höre til den macedoniske Periode[7], og fra de Mynter, der maae antages at være prægede af Lysimachus selv, ligesom de paa den anden Side slutte sig til en senere Periodes Mynter (see S. 362). Blandt Mærkerne forekomme Cursivbogstaver, Є, C og Ѡ, baade enkeltstaaende og i Monogrammer (see Nr 142, 179, 190, 191, 195, 215, 216), hvilke endnu ikke vare i Brug under Lysimachus. De ere for en stor Deel af ringere Vægt[8], hvilket ogsaa viser hen til den följende Periode, da efter Alexander den Store den attiske Drachme efterhaanden aftog i Vægt[9].

---

[2] Droysen Gesch. Alexanders S. 67 f. Flathe Gesch. Macedoniens I S. 515.

[3] Diodor XIX, 77.

[4] Rathgeber (i Leitzmanns Numism. Zeit. VI p. 34) har af et Sted hos Plutarch (De virtute Alexandri II, 5) villet udlede, at Lysimachus havde underkastet sig Byzants; men der lader sig ikke drage en saadan Slutning af den korte og ubestemte Antydning, som dette Sted indeholder. Borrell har i Num. Chron. V p. 191 kaldt Byzants Lysimachus's thraciske Hovedstad, men uden at anföre Grunde derfor.

[5] Photii Bibl. Memnon Cap. 12.

[6] See foreg. § Anm. 4.

[7] Nemlig Sölvmynter med Demeters Hoved og den siddende Poseidon, af hvilke endeel vistnok höre til det 4de Aarh.

[8] Dette gielder især om de barbariserende, der hyppigt veie under 16 Grammer; see § 3 Anm. 21.

[9] Jvfr Burgon i Num. Chron. VIII p. 80.

Hvad navnlig de raae og barbariserende af disse Mynter angaaer, kan det ikke antages, at de ere prægede i Byzants under Lysimachus, fordi paa denne Konges Tid den græske Kultur og Kunst her vare i en blomstrende Tilstand, hvorom de autonome Mynter tilstrækkeligt vidne. Men i Perioden efter Lysimachus, da de barbariske Folk havde faaet Overmagten i Thracien, kunne saadanne Mynter vel være udgaaede fra Byzants. I 279 oversvömmede Gallerne Thracien, og deres Fyrste Komontorius grundede ved Hæmus Kongeriget Tyle, der bestod i over 70 Aar. De hærgede Landet og udplyndrede eller brandskattede Stæderne, og de indfödte barbariske Folk, der ikke længere lode sig holde tilbage, trængte frem efter dem. Byzants maatte löskiöbe sig med store Summer, saa ofte Gallerne eller de thraciske Fyrster paa deres Ödelæggelsestog rykkede frem for Stadens Porte; den forhen rige By blev saa udsuget, at den nödtes til at anmode sine Forbundsfæller om Pengehiælp[10]), og den maatte endelig forpligte sig til at erlægge en aarlig Skat af 80 Talenter, som betaltes lige til det galliske Riges Omstyrtelse.[11]) Paa samme Tid var Befolkningen i Byzants kraftlös og fordærvet; den Usædelighed og det Hang til Sviir og Drukkenskab, som tilligemed Ulyst til Krigstieneste da herskede i Byzants, skildres med stærke Farver af de gamle Forfattere.[12]) Det er da ikke usandsynligt, at det i denne Periode ogsaa er gaaet tilbage med Kunsten og hvad der stod i Forbindelse med den, og at vi see Virkningen heraf i de Mynter, der da prægedes.[13]) Dersom man skulde finde, at endeel af disse Mynter ere vel meget barbariserende til at kunne være udgaaede fra Byzants, og derfor foretrække at ansee saadanne for at være fabrikerede efter de byzantinske hos de barbariske Folk, maa det vistnok indrömmes, at dette kan have været Tilfældet; men med Hensyn til en saadan Opfattelse maa dog Følgende bemærkes. De Mynter, om hvilke her handles, have alle rigtige græske Indskrifter og Monogrammer, i hvilke de græske Bogstaver ere tydeligt fremtrædende, hvorved de væsentlig sondre sig fra de talrige Efterligninger af thraciske og macedoniske Mynter, der have forvildede Indskrifter eller uforstaaelige Charakterer.[14]) Da de altsaa neppe ere fabrikerede af barbariske Haandværkere, der vare aldeles ukyndige med Hensyn til græsk

---

[10]) De erholdt 4000 Guldstykker af Herakleenserne. Memnon Cap. 20.

[11]) See især Polybius IV, 45-46. Jvfr Droysen Nachfolger Alex. S. 659-663.

[12]) Athenæus X, 12, p. 442 C; XII, 6, p. 526 E. Ælian V. H. III, 14. Jvfr Droysen Hellenismus II p. 284-286, hvor det er viist, at denne Skildring af Sædernes Fordærvelse i Byzants sigter til den Tid, da Gallerne herskede i Thracien.

[13]) Der haves ogsaa autonome Mynter fra Byzants, som kunne være prægede paa denne Tid tilligemed Lysimachus's Guld- og Sölv-Mynter, nemlig Kobbermynter med Poseidons Hoved paa Adv. og den samme Trefork paa Rev., som paa disse er anbragt i Exergen; de ere sædvanlig af temmelig raat Præg og have i Indskriften Bogstaver, som ende i Kugler.

[14]) Der gives ogsaa saadanne aldeles barbariske Efterligninger af Lysimachus's Mynter, navnlig endeel i det kgl. Kabinet i Haag.

Skrift, men snarere af Stempelskiærere eller under Myntmestre, der vare græske eller oplærte hos Grækerne, vilde vel neppe, dersom barbariske Fyrster havde ladet dem slaae, Byzants's Navn være blevet anbragt paa dem. De indeholde mange forskiellige Monogrammer, til hvilke der ikke findes tilsvarende paa Mynter med Byzants's Mærker af reent græsk Præg, som kunde være efterlignede. Overhovedet lade Lysimachus's Mynter med Byzants's Mærker sig ikke dele i to Klasser, en græsk og en barbariserende, saaledes at hiin kunde tillægges Byzants, denne de barbariske Folk; men de danne en sammenhængende Række med gradvise Overgange fra det bedre til det maadeligere og fra dette igien til det slettere Arbeide, hvilket stemmer vel med den Antagelse, at de ere prægede paa samme Sted igiennem en længere Periode under en tilsvarende Kultur-Tilstand.

Til de foregaaende knytte sig endeel Statere, der ifölge Indskrifterne paa Athenas Sæde, ΚΑΛ, ΤΟ, ΙΣ, med Grund antages at være udgaaede fra de pontiske Stæder Kallatia, Tomi og Istria. De have Byzants's Symbol Treforken i Exergen, hvoraf allerede lader sig slutte, at de ere prægede samtidigt med dem fra Byzants, som stod i nöie Forbindelse med disse Stæder[15]). Ligesom endeel af de byzantinske indeholde de fremdeles de senere Cursivbogstaver C, Є, Θ og Ω (see Nr 261-263, 268 og 273), ere af en raa eller barbariserende Fabrik (see Tavle I, 13-15) og have en ringere Vægt (jvfr § 3). Disse Mynter kunne heller ikke ansees for barbariske Efterligninger; thi der gives ikke tilsvarende Statere af reent græsk Præg, og de have rigtige græske Indskrifter og Monogrammer. De nævnte Stæder vare vel anlagte i barbariske Folks Lande; men idet de vedligeholdt en stadig Forbindelse med deres Moderstad Milet og ved deres Handel havde erhvervet sig en Magt, der satte dem istand til at forsvare deres Uafhængighed imod de nærboende Folk, vare de, da de bleve undertvungne af Lysimachus, i Besiddelse af en reen græsk Kultur[16]); under Lysimachus, der havde Besætning i disse Stæder og holdt de barbariske Folk i Tömme, kan man heller ikke antage, at disse have indvirket forstyrrende paa Kulturen der. Men efter Lysimachus's Död formaaede de pontiske Stæder paa den nord-thraciske Kyst ikke at holde de barbariske Folks Indtrængen ude; det var ikke alene Gallerne[17]) og Thracerne, men ogsaa Geterne, Skytherne og Sarmaterne, hvis Overfald de ideligen vare udsatte for, og det kunde saaledes ikke være andet, end at den græske Kultur maatte forfalde.[18]) I denne Periode er det sandsynligt, at de halvbarbariske Statere

---

15) Jvfr nedenf. § 10 under Nr 258 f.

16) Der gives, som bekiendt, fra Kallatia og Istria autonome Mynter af reent græsk Præg, der ifölge Kunststilen maae henföres til Perioden för Lysimachus's Herredömme.

17) Skrækken for Gallernes Navn og deres Rövertog strakte sig lige til Olbia. See Boeckh C. Inscr. Nr 2058.

18) Vi kiende af Ovids Skildring den halvbarbariske Tilstand, i hvilken Tomi paa hans Tid befandt sig; den har vel allerede taget sin Begyndelse ikke længe efter Lysimachus's Död. Hvorledes det gik

ere prægede. Nogle Statere, der efter Mærkerne ere slagne i de sydligere Stæder paa Kysten, Odessus og Mesembria, nærme sig i Henseende til Fabrik (see Tavle I, 12) og Vægt til de foregaaende og höre ifölge det Anförte rimeligt til samme Tidsrum. Der er endelig en Tetradrachme, ifölge dens Mærke præget i Sestus, som indeholder det thraciske Navn *Skostokes,* ved sin halvbarbariske Fabrik (see Tavle II, 7) adskiller sig fra Lysimachus's andre Tetradrachmer med samme Stadmærke, og veier betydeligt mindre end disse[19]). Af de anförte Grunde kan denne heller ikke være præget under Lysimachus, men maa tilhöre den Periode, da det sydlige Thracien var blevet et Bytte for de barbariske Folk. I Aaret 279 indtoge Gallerne Lysimachia og besatte hele Chersonnes.[20]) Da imidlertid Navnet er thracisk, er Mynten vel snarere præget paa en Tid, da Thracerne havde Overmagten her[21]); den maa være slaaet, forinden Antiochus II erobrede det sydlige Thracien, hvilket skete i Aarene 262-258[22]), da under denne Konge de græske Stæder igien reiste sig.

De omhandlede Statere og Tetradrachmer slutte sig til endeel af Tetradrachmerne med Alexander den Stores Præg fra Perinth, Odessus, Mesembria og Kallatia, der ere af tilsvarende Fabrik og indeholde adskillige af de samme Personmærker[23]), fremdeles til de autonome Tetradrachmer fra Maronea og Thasos, som have den staaende Dionysos og Herakles med disse Guders Navne paa Bⱥ. og frembyde det samme raae Præg[24]), og endelig til de aldeles barbariske Efterligninger af alle de her nævnte Mynter med uformelige Figurer og forvildet Skrift. Idet vi antage alle disse Mynter at være slagne under det barbariske Herredömme i Thracien, deels i de græske Stæder, deels af de barbariske Fyrster, stemmer det vel hermed, at der overhovedet ikke gives andre Guld- eller Sölv-Mynter, som kunne være prægede af Thraciens Stæder i denne Forfalds-Periode, eller af

---

Stæderne i det nordlige Thracien, kunne vi slutte os til af en Sammenligning med Olbia; denne reent græske Stad, om hvis Tilstand paa forskiellige Tider vi have Kundskab, forfaldt efterhaanden meer og meer ved bestandig at være udsat for de barbariske Folks Angreb og Undertrykkelse, og blev omsider aldeles forladt (omtrent 50 f. Chr.). See Boeckh C. Inscr. Nr. 2058. Dio Chrysost. Orat. XXXVI. Jvfr overhovedet Grote History of Greece XII, p. 640-648.

19) Et Exemplar i det franske Kabinet veier 16 Grammer (Mionn. Poids p. 48 nº 88, 4 Gros 13½ Gr.), et andet i det britiske Museum ikkun 15,28 Grammer (Combe Mus. brit. p. 106 nº 4, 236,1 eng. Grains).

20) Droysen Nachfolger Alex. p. 660.

21) Gallerne synes ikke at have havt fast Sæde i det sydlige Thracien, men ikkun Tid efter anden at have giort Tog dertil; da Antiochus II beleirede Cypsela, var denne Stad i Thracernes Magt. Polyæn IV, 16. Jvfr Droysen Hellenismus II p. 287.

22) Droysen Hellenismus II p. 286-288.

23) See Num. d'Alex. p. 170-180, tab. XXXVI.

24) Disse ere i alle Henseender, ved deres Kunststiil, Typer, Indskrifter, Tykkelse og Myntfod, forskiellige fra Maroneas og Thasos's ældre autonome Mynter (som, ifölge Stilen, endnu bleve prægede under Alexander og Lysimachus), en Forskiel, der er saa stor, at den tyder paa en pludselig foregaaet Forandring i indre og ydre Tilstand, som den, Gallernes Indbrud maatte medföre.

de galliske og thraciske Fyrster, der da herskede i Landet. Ikkun een Tetradrachme giör en Undtagelse, med Navnet paa en thracisk Konge Mostis.[25]) Denne, som har Lysimachus's Typ paa Rr., tiener til at bekræfte, at Lysimachus's Mynter da vare de fremherskende; det Halvbarbariske i dens Præg, saavelsom det Raae og Ubehiælpsomme, der ogsaa er betegnende for de Kobbermynter, som sloges af den sidste galliske Konge Kavarus (220-200 f. Ch.)[26]), viser, idet disse Mynter iövrigt have reent græske Typer og Indskrifter, hvilken Kulturens Tilstand dengang var i Thracien.

Der er endnu nogle Tetradrachmer af fladt halvbarbarisk Præg (see Tavle II, 8) og lav Vægt[27]), med en Kölle og $\overline{\text{HP}}$ eller $\overline{\text{HPA}}$, upaatvivleligt til Betegnelse af Staden Heraklea. Ved det Foregaaende ledes vi til at antage, at disse Mynter ligeledes ere prægede efter Lysimachus's Död under barbariske Folks forstyrrende Indvirkning; det vil nedenfor (§ 12 Nr 372 f.) blive viist, at de formodentlig höre til det pontiske Heraklea, som laae i Nærheden af den af Gallerne beboede Landstrækning, senere kaldt Galatien.

Ogsaa i det vestlige Lilleasien maae Lysimachus's Mynter være blevne prægede efter hans Tid. Der er endeel Tetradrachmer, ifölge Mærkerne udgaaede fra Kalcedon og fra Karien (see Tavle II, 3-4), som i Henseende til Fabriken have Liighed med et Antal af de foregaaende fra Byzants, idet de ere stort udslaaede, og Hovedet saavelsom Figuren kun lidet hæve sig fra Grunden og ere udförte i en maadelig Stiil eller uden Omhu; de indeholde tillige oftere meer eller mindre fuldstændigt skrevne Övrighedsnavne. Man bliver en stor og iöinefaldende Forskiel vaer, naar man sammenligner disse med de Sölvmynter, der i Perioden för Lysimachus prægedes i Lilleasien, nordligt af Tyrannerne i Heraklea og af Kalcedon, sydligt af Kongerne i Karien og af Knidus, foruden af mange andre Stæder i de vestlige Lande, Mynter, som ere af et ophöiet Præg og en vis Tykkelse, og som i Henseende til Kunststiil og Udförelse langt overgaae dem; en ikke ubetydelig Forskiel viser sig ogsaa, naar man seer hen til endeel af Lysimachus's Tetradrachmer, som ifölge sikkre Mærker ere slagne i Lilleasien, f. Ex. dem fra Ephesus. Paa den anden Side finder der megen Liighed Sted med de flade Tetradrachmer af attisk Myntfod, som fra Midten af det 3die Aarh. bleve almindeligt prægede i Lilleasien, nemlig af den syriske Konge Antiochus II (ifölge Mærkerne i Lampsakus, Alexandria Troas, Myrhina, Cyme og Teos), af de bithyniske, pontiske og kappadociske Konger, og af mange autonome Stæder i de vestlige Lande saavel med deres egne som med Alexander den Stores Typer.[28])

---

[25]) Visconti Icon. gr. II p. 115. Rathgeber Leitzm. Num. Zeit. VI S. 59. Lenormant Num. des rois gr. p. 46.

[26]) Cadalvene Recueil p. 40-42; Lenormant Num. des rois gr. p. 9. Först fra Kotys II, Philip Vs Samtidige, haves der en Sölvmynt af godt Præg, formodentlig slaaet i Cypsela (Sestini Cl. gen. p. 34).

[27]) Nr 373 veier ifölge Mionnets Poids p. 48 n°. 85 kun 4 Gros $13\frac{1}{2}$ Grains = 16 Grammer.

[28]) Dette er nærmere viist i Num. d'Alex. p. 77-78.

Nogle af disse Tetradrachmer med Lysimachus's Præg ere, som anfört, slagne i Kalcedon; men denne Stad synes ligesaalidt som Byzants paa den anden Side af Bosporus at have været underkastet Lysimachus. Den blev ikke indtagen af Alexander den Store paa hans Tog til Asien; i Aaret 315 udholdt den, understöttet af Antigonus's Feltherre, en Beleiring af den bithyniske Konge Zipoïtes, der nödsagedes til at anerkiende dens Frihed[29]); den fremtraadte kort efter Lysimachus's Död som en selvstændig Stat i Forbund med Byzants, Heraklea og Mithridates[30]), og saaledes oftere i den följende Tid.[31]) Paa een af Tetradrachmerne med det kariske Symbol findes endnu Rhodus's Mærke; dette tyder ligeledes, som strax vil sees, paa Perioden efter Lysimachus.

Der gives endelig Lysimachus-Statere med en Balaustiumblomst til Mærke, hvilke, som nedenfor (§ 12 Nr 450-451) vil blive viist, maae være slaaede paa Rhodus. Rhodierne havde ved Alexander den Stores Död udjaget den macedoniske Besætning og oprettet en Fristat.[32]) De samlede ved deres udbredte Handel store Rigdomme og opnaaede en betydelig Magt tilsöes; deres Anseelse voxede ved den Tapperhed, med hvilken de udholdt den langvarige Beleiring af Demetrius Poliorcetes i Aarene 305-4, og idet de sögte at bevare Neutralitet og en god Forstaaelse med andre Magter, vedbleve de at haandhæve deres Uafhængighed ligetil den romerske Periode. Lysimachus's Mynter kunne altsaa ikke, saalænge han herskede, være prægede paa Rhodus.[33]) En Undersögelse af disse Statere förer os ogsaa til en sildigere Periode. Navnet *Aristoteles*, der forekommer paa een af dem, findes ligeledes paa een af de Alexanders-Tetradrachmer, der ere prægede paa Rhodus, ifölge Fabriken rimeligt efter Midten af det 3die Aarh.; dette Navn er traadt istedetfor Lysimachus's Kongetitel, ligesom man paa Alexanders Tetradrachmer, som i denne senere Periode bleve slagne af de store Handelsstæder paa Lilleasiens Vestkyst og Öerne ved samme, hyppigt istedetfor ΒΑΣΙΛΕΩΣ finder heelt skrevne Navne[34]), som formodentlig betegne Prytaner, Archonter eller Stædernes överste Styrere. Disse Lysimachus-Statere stemme fremdeles i Henseende til Fabriken overeens med endeel af dem fra Byzants, hvilke, som ovenfor viist, ere senere, og have, ligesom disse og de samtidige fra de nordlige pontiske Stæder, Treforken i Exergen. At Rhodierne have slaaet Mynter med dette Byzants's Tegn, passer ogsaa vel til Perioden efter Lysimachus's Död. Byzan-

---

[29]) Diodor XIX, 60. Jvfr Droysen Nachfolger Alex. S. 343.

[30]) Memnon Cap. XII.

[31]) De afvigende Meninger, forskiellige nyere Forfattere have havt angaaende Kalcedons Forhold til Lysimachus, ville blive dröftede nedenfor, see § 12 Nr 376 f.

[32]) Diodor XVIII, 8.

[33]) Jvfr foreg. § Anm. 4.

[34]) Især paa Alexanders Tetradrachmer fra Rhodos og Chios, ogsaa paa dem fra Kos, Mytilene, Cyme, Temnos, Klazomene, Erythræ, Kolophon og Mylasa.

tinerne havde nemlig paa Grund af den aarlige Tribut, de maatte udrede til Gallerne, lagt en Told paa Skibene, der seilede igiennem Bosporusstrædet; det er ikke usandsynligt, at Lysimachus's Statere med Treforken ere prægede af Rhodus ligesom af Stæderne ved Pontus til Erlæggelsen af denne Told.[35] Ialfald maae Rhodierne i denne Periode have drevet en stærk Handel paa det sorte Hav og saavel ved denne som ved Sundtoldens Opkrævelse være komne i nöie Beröring med Byzants; thi i Aaret 220 begyndte de, fordi denne Told blev dem for trykkende, i Forbindelse med flere Magter en Krig med Byzantinerne, som nödtes til at slutte en Fred, ved hvilken de opgave Tolden.[36]

Lysimachus's Statere og Tetradrachmer maae antages at være prægede i Perioden efter hans Död af samme Grund som Philip IIs Statere og Alexander den Stores Tetradrachmer samtidigt bleve udmyntede, nemlig fordi de vare meget udbredte og havde faaet god Curs i Handelen.[37] Lysimachus havde i en lang Aarrække hersket over Thracien og det vestlige Lilleasien og havde ladet slaae Mynter i stort Antal og paa mange forskiellige Steder; herom vidner Mængden af de Mynter, der ere komne for Lyset[38], og af de forskiellige Mærker, de indeholde. At de efter Lysimachus's Tid i de nordlige pontiske Lande, Thracien og Lilleasien hörte til de meest sögte Mynter, kan ogsaa sluttes deraf, at forskiellige Konger i disse Lande lode præge efter dem, idet de optoge Athena-Billedet paa deres Mynter, saaledes den bosporiske Konge Paerisades[39], den thraciske Konge Mostis[40], Philetærerne i Pergamus[41] og Ariarathes IV i Kappadocien[42]. Stæderne,

---

35) Ogsaa den bosporiske Konge Paerisades anbragte Treforken i Exergen paa sine Guldmynter, der ere prægede efter Lysimachus's Statere, see Anm. 39.

36) Polybius IV, 38 og 46-52. Jvfr Paulsen Rhodi descr. maced. ætate p. 19-20.

37) I Num. d'Alex. p. 85-90 har jeg sögt nærmere at vise, at det alene er af Handelsgrunde at Philip IIs og Alexanders Mynter ere blevne prægede efter deres Tid, og at giendrive de afvigende Anskuelser, andre Numismatikere have havt herom.

38) Lazius, Keiser Ferdinand Is Livlæge, har meddeelt, at der paa hans Tid i en Flod Istriga i Valachiet fandtes 40,000 Guldmynter, af hvilke de fleste vare fra Lysimachus. Jvfr Liebe Gotha num. p. 7.

39) Efter Visconti (Icon. gr. II p. 124) er denne sædvanlig anseet for Spartakus IVs Sön, Paerisades II, der kom paa Thronen i Slutningen af Lysimachus's Regering, 289 eller 284 (efter Köhler); jvfr Lenormant i Num. des rois gr. p. 50 og Sibirsky i Koehnes Mém. de la soc. imp. d'archeol. VI (1852) p. 98 f. Men Köhler har i Descr. d'une méd. de Spartacus p. 36-40 med Grunde, som ikke kunne ansees for giendrevne af Sibirsky anf. St., viist det Sandsynlige i, at denne Konge er en senere Paerisades, fra det følgende Tidsrum af 170 Aar, da Kongerækken i det bosporiske Rige er os ubekiendt. Dette stemmer med den foregaaende Undersögelse, da Paerisades's Statere saavel ifölge Fabriken som Treforken i Exergen slutte sig til Lysimachus's Statere fra Byzants og de pontiske Stæder. Dersom de tillægges Paerisades II, maae de ialfald antages at være prægede i en senere Tid af hans muligt langvarige Regering.

40) See ovenf. Anm. 25.

41) Paa Philetærernes Tetradrachmer findes dog den Forandring, at Athena holder en Krands istedetfor Nikebilledet.

42) I den 2den Halvdeel af det 3die Aarhundrede. Visconti Icon. gr. II p. 221-22. Mionn. IV p. 442, nº 1,

i hvilke Lysimachus's Mynter ifölge det Foregaaende ere prægede efter hans Tid, ere de store Handelsstæder paa Kysterne af Thracien og Lilleasien ved Pontus, Propontis og Archipelagus, der maae antages at have staaet i Forbindelse med hverandre, fornemmelig igiennem Byzants som Midtpunktet for Handelen paa disse Have; det var for en Deel de samme Stæder, af hvilke der samtidigt sloges andre Kongemynter fra en forgangen Tid, nemlig Philipper og Alexanders Tetradrachmer. Det er let forklarligt, at det kun er de större Myntsorter, Statere og Tetradrachmer, der vedbleve at udmyntes; de vare nemlig kun beregnede paa större Omsætninger og paa Handel med fremmede Stæder, hvortil Smaamynt ikke behövedes.

Der ere to af Lysimachus Mynter blevne henförte til phoeniciske Stæder, nemlig en Stater, som efter Ch. Lenormant skulde indeholde Tyrus's Navn med punisk Skrift, og en Drachme, paa hvilken Fr. Lenormant har læst Navnet *Ace*, ligeledes med puniske Bogstaver. Dersom disse Mynter indeholdt de anförte Navne, vilde de være prægede i Perioden efter Lysimachus's Död af samme Grunde som de foregaaende; men det vil nedenfor blive viist, at de ikke ere rigtigt forklarede (see § 12 under Nr 451).

§ 6.

Angaaende Classificationen og Myntstedernes Bestemmelse.

Da de Mynter, som indeholde Lysimachus's forkortede Navn uden Kongetitel, maae antages at være prægede för Lysimachus antog Kongeværdigheden (see § 7), og de, der indeholde Alexander den Stores Typer, danne en Overgang fra den foregaaende Tid og formodentlig vare de förste, som prægedes efter at Lysimachus havde opkastet sig til Konge (see § 8), haves her tvende Afdelinger, der naturligt faae deres Plads foran Mynterne med Lysimachus's egne Typer og Kongetitlen. Med Hensyn til disse sidste, som udgiöre det langt overveiende Fleertal, kunde det synes rigtigst, ligeledes at lægge Tidsbestemmelsen til Grund for en Hoved-Inddeling og, da der ifölge den foregaaende § ere endeel, som ifölge Stadmærket eller Fabriken maae ansees for prægede efter Lysimachus's Död, at danne to Afdelinger, af hvilke den ene omfattede Lysimachus's Regeringstid, den anden Perioden efter hans Död. Men en saadan Inddeling lader sig ikke giennemföre; der er mange Mynter, som med Hensyn til Fabriken staae imellem dem, der upaatvivleligt hidröre fra Lysimachus's egen Regering, og dem, der med Sandsynlighed ere at

pl. LXXVII, 5. Lenormant (i Num. des rois gr. p. 78) har henfört denne Mynt til Sönnen Ariarathes V, der döde efter en lang Regering 166 f. Chr., paa Grund af Arbeidet; men dette passer ogsaa til Faderens Tid.

henföre til en sildigere Periode, og som altsaa med ligemegen Grund kunne indordnes under begge Afdelinger. Det maa altsaa foretrækkes, i Overeensstemmelse med det for Ordningen af antike Mynter i Almindelighed fulgte Princip, at classificere Mynterne med Lysimachus's egne Typer alene efter de Stæder eller Lande, hvor de ere slagne, men saaledes, at det under disse igien bemærkes, hvilke Mynter der er Grund til at henföre til Perioden efter Lysimachus's Död.

Hvad Bestemmelsen af Myntstederne angaaer, gave de ældre Numismatikere sig kun lidet af hermed.[1]) Eckhel indskrænkede sig til at betegne en Tetradrachme med ΚΑΛΧΑ som præget i Kalcedon. I den nyere Tid ere endeel af Lysimachus's Mynter blevne tillagte bestemte Stæder, navnlig af Cavedoni[2]), Rathgeber[3]), Birch[4]) og Lenormant[5]). De af disse Numismatikere fremsatte Meninger, der overhovedet ikke ere motiverede og synes ikkun at stötte sig paa Myntmærkernes Overeensstemmelse med Stædernes Navne eller Typer, ville nedenfor blive meddeelte og prövede.

Den Usikkerhed, der er forbunden med Forklaringen af Mærkerne, idet de smaa Typer ofte kunne betegne flere end een Stad og Monogrammerne eller Begyndelsesbogstaverne i Almindelighed ogsaa lade sig opfatte om Personnavne, bliver formindsket deels ved at tage Hensyn til Mynternes Fabrik og de Forbindelser, i hvilke Mærkerne forekomme, og deels ved en Sammenligning med Mærkerne paa de Konge- eller Lands-Mynter, der bleve slagne för og efter Lysimachus i de Lande, over hvilke hans Herredömme strakte sig. Herved frembyde sig följende Hiælpemidler til at bestemme Prægestederne.

1. Fabriken. Ifölge det, der er fremsat i § 3, maa det antages, at de stort udslaaede Tetradrachmer af fladt middelmaadigt Arbeide ere udgaaede fra Byzants og fra Stæder i det vestlige Lilleasien i Perioden efter Lysimachus's Död, og at Staterne og Tetradrachmerne af raat eller halvbarbarisk Præg ere slagne under det barbariske Herredömme i Thracien[6]). Mynter, som ere af det förstnævnte Slags, bör altsaa ikke henföres til Stæder i de europæiske Lande med Undtagelse af Byzants, og Mynter, som höre til de sidstnævnte, ikke til Macedonien eller det vestlige Lilleasien. Charakteren i Alexanders Hoved og Enkeltheder i den kunstneriske Behandling kunne tiene til at veilede Valget, naar Mærkerne og Fabriken tillade at henföre en Mynt til flere Stæder.

2. Stadmærkernes Forbindelse. Da de Stæder, der sloge Mynt i Fællesskab eller anbragte hinandens Mærker paa deres Mynter, maae have ligget i Nærheden af

---

[1]) See Haverkamp Allgem. Hist. II p. 69-70.
[2]) Spicilegio numism. (1838) p. 46.
[3]) I Leitzmanns Numism. Zeitung VI (1839) Nr 4 f.
[4]) Numism. Chron. II (1840) p. 162-166.
[5]) Numism. des rois grecs (1849) p. 6-7 og 48.
[6]) Samt i det pontiske Herakleas Distrikt, see S. 362.

hinanden eller været i nöie Forbindelse, lader der sig af det ene af de paa samme Mynt anbragte Mærker, naar det betegner en bekiendt Stad, drage Slutning med Hensyn til Bestemmelsen af det andet.

3. Personmærkernes Forbindelse med Stadmærkerne. Naar de Monogrammer eller Bogstaver, der synes at betegne Personer, paa forskiellige Mynter findes sammen med forskiellige Stadmærker, ligger det nærmest at forklare dem om Personer, der paa samme Tid have forestaaet Myntningen i de forskiellige Stæder; der er altsaa Grund til at opfatte de Stadmærker, der ere ledsagede af de samme Personmærker, om Byer, der have ligget i samme Provinds eller, om ogsaa længere fiernede fra hinanden, have været sammenknyttede ved Handelsforhold, og det ene leder saaledes til Forklaring af det andet.

4. Stadmærkernes Forekomst paa Mynter fra de Konger, der have hersket over de samme Lande som Lysimachus, idet de maae antages i Almindelighed at betegne de samme Stæder som paa disse. De Mærker, der findes paa Philip IIs Mynter, betegne saaledes Stæder i Macedonien, Sydthracien eller Thessalien[7]). De paa Alexander den Stores Mynter forekommende Mærker kunne endnu forklares om Stæder i Lilleasien; men da oftere de samme Stadmærker træffes baade paa de Alexanders-Mynter, der ere prægede under hans Regering samt i Tidsrummet til 306 i de europæiske Lande, og paa dem, der ere prægede i en senere Periode i det vestlige Lilleasien, maa det ad andre Veie söges oplyst, om Mærket paa Lysimachus's Mynter skal opfattes om den europæiske eller om den asiatiske Stad. De Mærker, der forefindes paa Philip IIIs Mynter, kunne kun betegne Stæder i de europæiske Lande, da der ikke sloges Mynter med denne Konges Navn i det vestlige Lilleasien.[8]) Naar et Mærke gientages paa Mynterne fra Kassander og de följende macedoniske Konger för Philip V, bliver det at forklare om en Stad i Macedonien eller Thessalien, ikke om en Stad i Thracien; Mærker paa Philip Vs og Perseus's Mynter kunne ogsaa henföres til det sydlige Thracien, som var disse Konger underkastet. Nogle af Mærkerne paa Lysimachus's Mynter forekomme ogsaa paa Tetradrachmer fra Antiochus I og II, der ifölge Fabriken ere prægede i det vestlige Lilleasien, og ere at opfatte om de samme Stæder, som paa disse.

5. Stadmærkernes Forekomst paa Mynterne med Indskriften ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ og paa Cistophorerne. Hine ere prægede i Macedonien under dets sidste Konger, disse i det vestlige Lilleasien i Perioden efter Lysimachus; begge disse Klasser

---

7) Med Undtagelse af Magnesia (Demetrias), som ikke var i Lysimachus's Besiddelse, see S. 353. — Det er navnlig Philip IIs Sölv- og Kobber-Mynter, der maa tages Hensyn til, da endeel af Guld-Mynterne ogsaa kunne være prægede i en senere Periode, see Num. d'Alex. p. 108-9.

8) See Num. d'Alex. p. 109.

af Lands-Mynter indeholde, ligesom Konge-Mynterne, foruden de fælles Hovedtyper smaa Typer, der betegne Stæder, een eller flere i Forbindelse, hvorfra Mynterne ere udgaaede.[9]) Med Hensyn til Mærker, der forekomme paa de förstnævnte, henvises vi altsaa til at söge Prægestederne i Provindsen Macedonien, med Hensyn til Mærker, der gienfindes paa de sidstnævnte, i det vestlige Lilleasien.[10])

II. Classification af Lysimachus's Mynter.

§ 7.

Mynter prægede för Kongeværdighedens Antagelse.

De herhen hörende Mynter ere afbildede paa Tavle I, 1-3 og beskrevne i § 1 Nr 1-3, hvor tillige Grundene ere anförte, ifölge hvilke de maae ansees for prægede af Lysimachus og ikke kunne henföres til Staden Lysimachias autonome Mynter. Da de ikkun indeholde Indskriften ΛΥ, ligger den Forklaring nær, at de ere slagne forinden Lysimachus antog Kongeværdigheden, i det Tidsrum, da der ikke var nogen Konge over det macedoniske Monarchis Lande, altsaa i Interregnet 311-306 (see S. 350-51). [1])

At Diobolen Nr 1 og Kobbermynten Nr 2 maae opfattes saaledes, bekræftes ved en Sammenligning med följende Mynter.

Æ. Diobol. Et ungdommeligt Hoved med Baand om Haaret. Rv. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ En ubeklædt Rytter, galoperende. Med Mærkerne: ΛΥ og Fordelen af en löbende Löve. [2])

Æ. 4. Apollos Hoved med Laurbærkrands. Rv. ΦΙΛΙΠΠΟΥ Samme Rytter. Med Mærkerne: ΛΥ og Fordelen af en löbende Löve[3]); paa andre, endnu en Bue[4]).

---

[9]) Med Hensyn til de macedoniske Mynter, see Num. d'Alex. p. 26 og 110. Angaaende Cistophorerne, see nedenfor § 12, Anm. til Nr 381 f. og Nr 404.

[10]) De almindelige Bemærkninger, der ere fremsatte i Num. d'Alex. § 20 ang. Bestemmelsen af Prægestederne, finde ogsaa deres Anvendelse paa Lysimachus's Mynter.

[1]) I Fr. Lenormants Beskr. af Baron Behrs Samling, udkommet i Paris 1857 efter at nærværende Afhandling var udarbeidet, er samme Tidsbestemmelse antaget med Hensyn til Diobolen Nr 1 (p. 12 nº 74).

[2]) I det brit. Museum, ufuldstændigt beskrevet i Mus. Payne Knight p. 98 under Lysimachia Nr 2. I Mus. num. Lavy er under Alexander IV Nr 1468 en Kobbermynt anfört, med de samme Typer som den följende ovenfor og Fordelen af en Löve (urigtigt kaldt en Panther) til Mærke; denne hörer formodentlig ogsaa herhen.

[3]) Paris (Mionn. S. III, p. 238, nº 534), Prokesch, Leake, Thorvaldsens Museum.

[4]) I Gotha, 2 Exemplarer.

Disse Mynter stemme i Henseende til Typerne, ΛΥ, Fordelen af Löven, Fabriken og Vægten[5]) overeens med Nr 1 og 2; de maae altsaa alle höre omtrent til den samme Periode og ΛΥ forklares paa samme Maade. Mynterne med Navnene Alexander og Philip kunne ikke være prægede under andre Konger end Alexander Roxanes Sön og Philip Arrhidæus; denne döde 317, hiin 311, men Lysimachia blev först anlagt 309[6]); heraf följer, at ΛΥ ikke kan betegne Lysimachia, men ikkun Lysimachus, og at disse Mynter ere prægede af Lysimachus som Statholder i de to Kongers Navn. De foreliggende Mynter Nr 1 og 2 maae altsaa ogsaa tillægges Lysimachus, og da de ikkun skille sig fra de andre derved, at Navnene Philip og Alexander ere udeladte, kan deraf sluttes, at de ere prægede som en Fortsættelse af samme, da den unge Alexander var död og der ikke var nogen Konge, hvis Navn kunde anbringes.

Landsespidsen, der findes paa Nr 1 under Rytteren, er Mærket for Staden Kardia saavelsom for den af samme opstaaede Stad Lysimachia[7]), og viser, at den er slaaet enten i hiin (altsaa i Aarene 311-309) eller i denne (altsaa i 309-306).

Fordelen af Löven, der er fælles for Nr 1 og 2, er formodentlig Lysimachus's eget Emblem (see S. 343) og hörer sammen med Begyndelses-Bogstaverne af hans Navn, ligesom den hele Löve, der udgiör Typen paa Nr 3. Da imidlertid Löven ogsaa er Kardia-Lysimachias Mynttyp og den halve Löve paa andre af Lysimachus's Mynter betegner Lysimachia som Prægestedet (paa Nr 37 og muligt paa Nr 1 följg.), kunde der spörges, om den ikke her er at opfatte paa samme Maade. Grundene til snarere at ansee den for Lysimachus's Emblem ere följende. Paa de ovenanförte Mynter med Alexanders og Philips Navn synes den at have denne Betydning.[8]) Paa Sölvmynten findes en Landsespids som Mærke for Kardia-Lysimachia; dersom ogsaa den halve Löve forklaredes om Staden, skulde altsaa denne være betegnet ved begge Mærker tilsammen; men hverken paa Lysimachias autonome Mynter[9]) eller paa de talrige Mynter fra Philip II, Alexander og Lysimachus, som ere slagne her, findes disse to Mærker forbundne til at betegne Staden. Hertil kommer, at den halve Löve ikkun forefindes paa Lysimachus's egne Mynter, ikke paa Mynter med Stadens Navn.

Nr 1 svarer i Vægt som i Typer til Philip IIs almindelige Dioboler, der ligesom alle denne Konges Sölvmynter ere prægede efter den æginæiske Fod, og maa altsaa ansees for en Diobol af denne Myntfod. Alexander den Store indförte det attiske Mynt-

---

[5]) Sölvmynten er ogsaa en Diobol af æginæisk Fod og veier 2,23 fr. Grammer, jvfr § 1, Anm. 12.

[6]) Diodor XX, 29.

[7]) See § 10, Nr 59 f.

[8]) Paa Kardias autonome Mynter er nemlig Löven i Almindelighed afbildet i en anden Stilling, og paa een af de ovenfor beskrevne Mynter med Philips Navn findes endnu et Stadmærke, Buen.

[9]) Jvfr § 1, Anm. 20.

system, til hvilket alle Mynter med hans Typer saavelsom alle Lysimachus's övrige Mynter henhöre; at dog de ældre Dioboler af den æginæiske Fod senere af og til endnu ere blevne udmyntede i Thracien, sees af den ovenanförte med Navnet Alexander.[10]) Grunden hertil maa söges i Handelsforbindelsen med de græske Stater, der endnu betiente sig af den æginæiske Myntfod. Denne var nemlig efter Alexanders Tid endnu længe den gieldende i de store Handelsstæder ved Bosporus, Byzants og Kalcedon, i mange Stæder i Thessalien og Hellas, paa Peloponnes og paa Öerne.[11]) Philip IIs Dioboler vare udmyntede i Mængde, som der kan sluttes af det store Antal, der haves af dem, og bleve formodentlig meget benyttede i Handelen med de andre græske Lande, der havde samme Myntfod. Philip IIs Guldstatere bleve ogsaa udmyntede længe efter hans Tid, og det var overhovedet ikke ualmindeligt i de græske Stater, af Handelshensyn at slaae Mynter af fremmed Præg og Myntfod.[12])

Kobbermynten Nr 3 giör Overgangen fra de foregaaende, med hvilke den har Indskriften tilfælles, til de följende Kobbermynter (§ 9 f.), med hvilke den har Typerne tilfælles, og er da rimeligt præget efter hine og för disse, altsaa kort för 306; den er ifölge Mærket, Landsespidsen, slaaet i Lysimachia (jvfr Nr 61 f). Angaaende Bogstaverne paa Bagstykket af Hielmen, hvilke ogsaa findes paa nogle af Mynterne med Kongetitlen, see § 10, Nr 61 f.

§ 8.

Lysimachus's Mynter med Alexander den Stores Typer.

En Stater, en Tetradrachme og en Drachme med disse Typer ere afbildede paa Tavle I, Fig. 4-6, og alle de Mærker, der forekomme paa denne Klasse af Lysimachus's Mynter, ere givne paa Tavle III, Nr 1-36, til hvilke de följende Nummere i denne § henvise.

Nr 1-28.[1]) Fordelen af en löbende Löve[2]), som er det fælles Mærke for disse Mynter, kan være Lysimachus's eget Emblem eller Staden Lysimachias Symbol, jvfr

---

[10]) I Num. d'Alex. p. 353 f. er det viist, at de almindelige ovenfor omtalte smaa Sölvmynter med Navnet Philip ere prægede af Philip II og ikke, som almindeligt antages, af Philip III. Det er imidlertid vel muligt, at saadanne ogsaa under den sidstnævnte kunne være blevne udmyntede i Thracien, i Analogi med de anförte med Alexanders og Lysimachus's Navne og af samme Grunde som disse.

[11]) Jvfr Boeckh Metrol. Unters. VII, 5-7.

[12]) Jvfr Num. d'Alex. p. 87-90 og ovenfor § 5.

[1]) Nr 1-2. Brit. Mus. 3. Paris, stukket i Num. des rois gr. pl. XXIII, 12. 4. München, stukket i Bair. Vidsk. Selsk. Skr. V, Taf. III. 5. Leake. 6. Paris. 7. Sestini Mus. Hederv. nº 46. 8. Brit. Mus. 9. Mionn. nº 119. 10. Sestini Mus. Hederv. nº 43. 11. Paris, Wien. 12. Mionn. nº 116. 13. Paris, Prokesch. 14. Brit. Mus., stukket i Combes Mus. brit. pl. V, 5. 15. Paris (Mionn. nº 120, hvor Mono-

Side 343 og 369. Eckhel antog den for Lysimachus's Emblem.[3]) Senere har Ch. Lenormant fremsat den samme Mening, idet han som Grunde har anfört, at dette Mærke findes paa alle Lysimachus's Mynter med Alexanders Typer, og at nogle af dem, Nr 23-24, ere prægede i Lampsakus.[4]) Det sees imidlertid af Nr 31-36, at der ere Mynter af denne Klasse, som ikke have den halve Löve, og der er intet til Hinder for at antage, at Nr 23-24 kunne indeholde Lysimachias Mærke i Forbindelse med Lampsakus's. Men der ere andre Grunde, som tale for, at vi her have Lysimachus's personlige Emblem, ikke Stadens. Paa de i den foreg. § omhandlede Mynter maa det, som det synes, forklares saaledes. Paa nogle af Mynterne i denne Række, Nr 18-20 og 24-25, findes der endnu to Stadmærker; men ingen af Lysimachus's övrige Mynter indeholder tre Stadmærker. Endeel af Seleukus's Mynter med Alexanders Typer frembyde ogsaa et Symbol, som maa antages for denne Konges eget, nemlig et Anker, hvilket ikke kan opfattes om nogen Stad.[5]) Herimod kan paa den anden Side anföres: at Gryphen, Abderas Mærke, der paa Nr 33-36 er anbragt foran Figuren, leder til at antage, at ogsaa Fordelen af Löven betegner Prægestedet; at paa Tetradrachmen Nr 37 Fordelen af Löven maa opfattes som Lysimachias's Symbol, fordi der paa denne Mynt med Lysimachus's egne Typer og Navn ikke var nogen Grund til at tilföie Lysimachus's Emblem, og fordi den ikke indeholder noget andet Mærke; at endeel af Personmærkerne, nemlig paa Nr 1, 3, 6, 7, 9 og 13, ogsaa forekomme paa Mynterne med Lysimachus's egne Typer, som ere prægede i Lysimachia, see Nr 54, 63, 64, 65, 67 og 68. Det er vanskeligt at afgiöre, hvilken af disse to Forklaringer skal foretrækkes. Nr 1-13 ere, om ogsaa den halve Löve ansees for Lysimachus's Symbol, dog formodentlig prægede i Lysimachia, fordi, som anfört, endeel af de paa disse anbragte Monogrammer, der synes at være Personmærker, findes paa de följende Mynter (Nr 37-84) med Lysimachias Tegn, ligesom det i og for sig er rimeligt, at Mynterne med Alexanders Typer, som vare de förste, Lysimachus som Konge lod slaae i sit eget Navn (see följ.

---

grammet er unöiagtigt giengivet). 16. Kiöbenhavn. 17. Paris (Mionn. nº 114). 18. Haag, Luynes Choix de méd. gr. pl. XVII, 4. 19. Sestini Mus. Hederv. nº 40, Thomas Coll. nº 862, Num. Chron. XVII p. 100. 22. Berlin. 23. Mionn. nº 115, Welzls Saml. Nr 1704. 25. München. 27. Brit. Mus. 28. Paris. — I Haverkamps Allg. Hist. II Tab. XXXVI, 6 og i Gessners N. reg. Maced. Tab. VI, 33 er en Tetradrachme afbildet med samme Mærke som Nr 23, men den halve Löve er unöiagtigt giengiven.

[2]) Den er undertiden urigtigt kaldt Fordelen af en Panther, f. Ex. i Mionn. nº 114, 118 og 119, Num. des rois gr. p. 48 ad pl. XXIII, 11 og i Cat. over Welzls Samling Nr 1706. I Cab. Allier de Hauteroche p. 34 er den anfört som en halv Sphinx; den der beskrevne Drachme er formodentlig den samme som Nr 21, idet Pentagonen er anseet for en Stierne.

[3]) Doctr. n. vet. II, p. 56.

[4]) Num. des rois gr. p. 7 ad pl. V, 5. Cadalvene (Recueil p. 34) ansaae den halve Löve for Staden Cyzikus's Mærke.

[5]) Til disse slutter sig en Række af Alexander den Stores Mynter med et Anker, hvilket ligeledes maa betragtes som Seleukus's Emblem, see Num. d'Alex. nº 1491-1514, p. 312-314.

Side), ere udgaaede fra Hovedstadens Officin. Monogrammerne paa Nr 1-3 synes at udtrykke det samme Navn, dannet af flere eller færre Bogstaver, som ere sammensatte paa forskiellig Maade, jvfr nedenfor Nr 54 og 301 f. Monogrammerne foran Figuren paa Nr 14 og 15 synes at være det samme, som paa Alexanders Tetradrachmer ofte er anvendt til at udtrykke Odessus's Navn.[6]) Hornet paa Nr 16 er formodentlig Mærke for den hellespontiske Havnestad Coela, see Nr 96 f. Perseus's Hoved[7]) paa Nr 17 og Pentagonen paa Nr 18-21 synes paa Alexanders Mynter af forskiellige Grunde at maatte forklares om Stæder i det sydlige Thracien.[8]) Maanen (paa Nr 19, 20 og 22) betegner paa Philip IIs og paa de tidligere Alexanders-Mynter en macedonisk Stad, paa de sildigere Alexanders-Mynter formodentlig Sigeum i Troas[9]); den halve Pegasus (paa Nr 23-24) er paa de förstnævnte Tegnet for en By i det nordlige Grækenland, paa de sidstnævnte for Lampsakus.[10]) Den samme Fakkel, som er anbragt under Stolen paa Nr 24-27, er paa Alexanders Mynter rimelig Mærket for et Prægested i det sydlige Thracien eller den tilgrændsende Strækning af Macedonien[11]); Delphinen paa Nr 25 maa ligeledes forklares om en Stad i denne Deel af Grækenland baade paa Philip IIs og Alexanders Mynter.[12]) Ankeret paa Nr 28 kan ikke opfattes om nogen anden By end Abydus, see nedenfor Nr 389-90.

Nr 29-30.[13]) Et Lövehoved er Typen paa Rv. af Sölvmynterne og de mindre Kobbermynter fra Lysimachia (see ovenfor S. 337); men det findes ogsaa paa en lille Kobbermynt med Lysimachus's Navn som en Formindskelse af dennes Emblem Löven (see § 1 Nr 12). Det er dog vel her snarere Stadens Mærke ligesom nedenfor paa Nr 38-58. Det af ΛΥ sammensatte Monogram, der paa Stateren Nr 29 er anbragt överst bag Figuren, ligesom svarende til Lövehovedet foran dette, udtrykker muligt Stadens Navn.

Nr 31-32.[14]) Uden Stadtegn. Nr 31 slutter sig ved Monogrammerne til andre i Lysimachia prægede Mynter, idet det förste foran Figuren findes paa Nr 81, det under Stolen paa Nr 29.

---

[6]) See Num. d'Alex. nº 415-426 med lignende Monogrammer, hvis Betydning som Mærke for Odessus ikke kan omtvivles.

[7]) I Mionn. nº 114 er det urigtigt anfört som et beslöret qvindeligt Hoved.

[8]) Num. d'Alex. p. 167 og 169.

[9]) Num. d'Alex. p. 153 nº 259 f., p. 235 nº 918 f., p. 379 nº 145 f. Jvfr nedenfor Nr 391 f.

[10]) Den halve Pegasus har ogsaa paa disse Lysimachus's Drachmer været anseet for Lampsakus's Mærke, see Eckhel Doctr. n. vet. II, p. 56, Num. des rois gr. p. 7 ad pl. V, 4 og Cavedoni Spicil. p. 46; men den er urigtigt bleven kaldt en Havhest, see Num. d'Alex. p. 196 not. 24.

[11]) Num. d'Alex. p. 199 nº 648.

[12]) Num. d'Alex. p. 190 nº 539 f. og p. 382 nº 211 f.

[13]) Nr 29. Paris (Mionn. nº 24, pl. LXIX, 6). 30. Paris (Mionn. nº 117).

[14]) Nr 31-32. Sestini Mus. Hederv. nº 38-39.

Nr 33-36.[15]) En siddende Gryph var, som bekiendt, Hovedtypen paa de autonome Mynter fra Abdera saavelsom fra dens Moderstad Teos. Den er anbragt som Mærke for Abdera paa Philip IIs og de tidligere Alexanders-Mynter, som Mærke for Teos paa een af Alexanders Tetradrachmer fra den senere Periode.[16]) Da Alexanders Drachmer med denne Gryph af forskiellige Grunde maae tillægges Abdera, og da Lysimachus's övrige Mynter med Alexanders Typer synes at være prægede i Stæderne i Sydthracien, Macedonien og paa den asiatiske Kyst af Hellespont, men ikke sydligere i Lilleasien, bör disse Drachmer snarere henföres til Abdera end til Teos.

Cadalvene[17]) har beskrevet en Tetradrachme af denne Klasse med Fordelen af en Hest samt ΛO i Monogram foran Figuren og en Pentagon under Stolen; da den ikke er afbildet og der er nogen Grund til at tvivle om, at det förste Tegn er rigtigt opfattet[18]), ere disse Mærker her ikke optagne paa Tavlen. Cadalvene mener, at denne Mynt er præget i Pitane i Mysien, hvilken Mening er gientagen af Cavedoni og Birch.[19]) Pentagonen var som bekiendt denne Stads Symbol, og da Fordelen af en Hest var Typen paa Mynterne fra den ikke langtfra liggende Stad Atarneus, kunde Mynten være præget af disse to Byer i Forening. Men det maa bemærkes, at Pentagonen paa de andre af Lysimachus's Mynter i denne Afdeling saavelsom paa Alexander den Stores Mynter formodentlig er Mærke for en sydthracisk By[20]), at den halve Hest (dersom det iövrigt er en Hest) ogsaa kan betegne Maronea, og at Lysimachus's övrige Mynter med Alexanders Typer synes at være prægede i europæiske Stæder, ikke i andre asiatiske Stæder end ved Hellespont.

Mynterne af denne Klasse have alle Kongetitlen föiet til Lysimachus's Navn og ere altsaa prægede, efter at han i 306 havde antaget Kongeværdigheden. Det er sandsynligt, at de förste Guld- og Sölv-Mynter, Lysimachus lod slaae som Konge, have hör

---

[15]) Nr 33. Paris, Fox. 34-35. Brit. Mus., jvfr Mus. Payne Knight p. 87 C, nº 7-8. 36. Leake. — I Descr. du cab. de Behr er under nº 75 en Drachme anfört med en *griffon (?)* foran Figuren og en Pentagon under Stolen; denne (som er erhvervet til det danske Myntkabinet) er den samme som Nr 20 ovenf.

[16]) Num. d'Alex. p. 55, 246 og 379.

[17]) Recueil de méd. gr. ined. p. 31 nº 1.

[18]) Det er muligt, at det er det almindelige Tegn paa disse Mynter, Fordelen af Löven, hvilket paa Cadalvenes Exemplar ikke har været tydeligt eller fuldstændigt udpræget. Paa Nr 18-21 findes nemlig ogsaa Pentagonen under Stolen, og Monogrammet forekommer paa Nr 77-78 under Löven. Den halve Löve paa denne Klasse af Mynter er af Numismatikerne af og til angivet som Fordelen af en Panther, en Gryph, en Sphinx, en Tyr; see ovenfor Anm. 2 og Num. d'Alex. p. 160 not. 15.

[19]) Cavedoni Spicil. p. 46. Num. Chron. II p. 165 nº 12.

[20]) Pentagonen findes som Stadsymbol paa een af Alexander den Stores Tetradrachmer, der ifölge Fabriken ikke kan være præget i Pitane, og paa Kobbermynter fra Philip II eller III, der ikke kunne henföres til Lilleasien; see overhovedet Num. d'Alex. p. 167. Dersom Pentagonen paa Tetradrachmen Nr 18 skulde være Pitanes Tegn, maatte den være slaaet af denne Stad og Amphipolis i Forening, hvilket ikke har Sandsynlighed for sig.

til disse. Det er den naturlige Gang, at först Navnet alene er blevet forandret og derpaa Typerne, og at det er skeet saaledes, kan sluttes af en Sammenligning med de andre Diadochers Mynter, idet adskillige af de Mynter, som Seleukus, Ptolemæus og Demetrius Poliorcetes lode præge med Alexanders Typer i deres eget Navn, ikke have Kongetitlen föiet til dette[21]), altsaa formodentlig ere prægede, forinden de antoge denne, og tidligere end Mynterne med deres egne Typer, som alle indeholde Kongetitlen. Eckhel meente, at Lysimachus's Mynter med Alexanders Typer först vare blevne slagne, da han underkastede sig Macedonien[22]); men naar Alexanders Mynter ere blevne prægede i Thracien ligefra hans Död til Lysimachus's Thronbestigelse, vise Lysimachus's Mynter med Alexanders Typer sig ligefrem som en Fortsættelse af samme, og man behöver ikke at söge nogen særegen Anledning til deres Prægning; Alexanders Mynttyper vare ikke forbeholdte Kongeriget Macedonien, men vare fælles for de forskiellige Lande, der hörte til det store af Alexander grundede europæisk-asiatiske Monarchi. Da Lysimachus's egne Typer bleve indförte, ophörte dog ikke Prægningen af hans Mynter med Alexanders Typer. Endeel af disse indeholde nemlig Mærker, hvilke, som ovenfor er viist, betegne Stæder i Lilleasien, hvor Lysimachus först blev Herre 301, og i Macedonien, som ikke blev underkastet för 286. I det seleucidiske Rige blev der ligeledes under Seleukus I, foruden de Mynter, der bare hans egne Typer, slaaet Mynter med Alexanders Typer rimeligt lige til Enden af hans Regering, hvilket kan sluttes deraf, at de ere forhaanden i stort Antal og forsynede med mange forskiellige Mærker, medens de med Seleukus's egne Typer forekomme sieldnere og kun indeholde faa Mærker; endnu under hans Sön Antiochus I prægedes Guld- og Sölv-Mynter med Alexanders Typer og Antiochus's Navn.[23]) Lysimachus's Mynter med Alexanders Typer maae altsaa antages at være prægede under hele hans Regering. Det er imidlertid sandsynligt, at det ikke er Lysimachus selv, der har ladet disse slaae, da det er lidet rimeligt, at han efter at have indfört sine egne Typer er vedbleven ved Siden af disse at benytte Alexanders, men at det er den communale Övrighed i enkelte Byer, der har fortsat Prægningen af disse Mynter, fordi de paa Grund af Typerne paa visse

---

[21]) Af saadanne haves to Statere fra Seleukus (Luynes Choix pl. XV, 2, Kochnes Zeitschr. IV Forts. S. 358), en Stater fra Ptolemæus (Revue num. fr. 1844, p. 325, Pinder Beiträge S. 215-16 Taf. VIII, 5) og to Tetradrachmer fra Demetrius (den ene i det franske Kabinet, udg. af Cousinery Voy. en Maced. I pl. IV, den anden i Prokesch v. Ostens Samling).

[22]) Doctr. n. vet. II p. 56. Ch. Lenormant i Num. des rois gr. bemærker ved en Stater med Alexanders Typer, at den er præget efter Macedoniens Erobring (p. 6 ad pl. IV nº 12, Bemærkningen hörer til nº 11), men ved en Tetradrachme med Alexanders Typer (p 48 ad pl. XXIII nº 12), at den hörer til Begyndelsen af Lysimachus's Regering.

[23]) Jeg har i de Samlinger, jeg har undersögt, fundet 4 Statere, 9 Tetradrachmer og 1 Drachme, med forskiellige Mærker, som have Antiochus's Navn föiet til Alexanders Typer.

Steder vare bedre optagne i Handelen.[24]) Dette bestyrkes derved, at endeel indeholde flere Stadmærker; thi man kan lettere forklare sig Grunden til, at Mærker for andre Stæder ere tilföiede, naar Mynterne ere udgaaede fra Stædernes egen Övrighed, end naar de ere prægede af den kongelige Regering[25]). Altsaa maae Nr 18-20, 24-25 og, dersom Fordelen af Löven antages for Lysimachias Tegn, endnu Nr 14-17, 21-23 og 26-28 ansees for slagne af Stad-Övrigheden, formodentlig efter Indförelsen af Lysimachus's egne Typer, og det er iblandt de övrige man maa söge de förste af Lysimachus prægede Mynter.

§ 9.

Lysimachus's Mynter med egne Typer.

Disse have, med Undtagelse af en Stater og en Kobbermynt, som allerede ere omtalte (S. 363 og 370), alle Kongetitlen föiet til Lysimachus's Navn og kunne altsaa ikke være prægede för Kongeværdighedens Antagelse 306. Med Hensyn til Stederne, hvor, og Tiden, naar de forskiellige Sorter af disse Mynter ere slagne, skal her det Resultat meddeles, som fremgaaer af de foregaaende og efterfölgende Undersögelser.

Guld- og Sölv-Mynterne ere prægede i Thracien, Macedonien og Lilleasien, men neppe i Thessalien. I de asiatiske Provindser myntedes meest Tetradrachmer, ikkun i enkelte Stæder ogsaa Statere (i Abydus, Ephesus, Chrysaoris, paa Rhodus) og Drachmer (i Ephesus og Magnesia). Drachmerne synes overhovedet at være slagne i ringere Antal end de större Myntsorter, og kun i faa Stæder. Myntningen i Lilleasien kan först være begyndt efter Aaret 301, i Macedonien ikke för 286. Staterne og Tetradrachmerne bleve ogsaa prægede efter Lysimachus's Död i Thracien og det vestlige Lilleasien, nemlig Staterne i Byzants, Kallatia, Istria og Tomi, samt paa Rhodus ifölge dens Forbindelse med disse Stæder, Tetradrachmerne i Byzants, Sestus, det pontiske Heraklea, Kalcedon, Karien, muligt ogsaa i Ænus, Kallatia, Cyzikus, Erythræ og flere Byer. Myntningen af dem er muligt bleven fortsat til ind i det 2det Aarh. f. Chr.

Kobber-Mynterne synes ikkun at være slagne i de europæiske Lande, forstörstedelen i Hovedstaden Lysimachia. De först prægede maae söges iblandt dem, der have Löven paa Ry., da det sees af den med Indskriften ΛΥ (§ 1 og 7, Nr 3), at man begyndte at slaae Mynt med denne Typ för Aaret 306. Til de tidligste höre formodentlig de,

[24]) Myntningen af Alexanders Tetradrachmer med hans Navn synes endnu i et langt Tidsrum uafbrudt at være gaaet for sig, see Num. d'Alex. § 12-13.

[25]) Jvfr Num. d'Alex. p. 58.

der have Personmærker fælles med nogle af de med Alexanders Typer prægede Guld- og Sölv-Mynter; thi disse sidste ere netop de, som, fordi de ikke indeholde flere forbundne Stadmærker (see Slutn. af § 8), synes at være fra de förste Aar efter Kongeværdighedens Antagelse, og der gives ikke Kobber-Mynter med Alexanders Typer og Lysimachus's Navn svarende til samme. De, der have Trophæen paa R., ere vel först prægede efter Felttoget i Lilleasien 302-1, de med Herakles's Hoved paa Adv. efter Macedoniens Erobring 286 (see § 2). Der er ikke Grund til at antage om Kobber-Mynterne, ligesaalidt som om Drachmerne, at Prægningen af dem er bleven fortsat efter Lysimachus's Död.

§ 10.

Mynter prægede i Thracien.

Lysimachia. Nr 37-84.[1]

Lysimachia blev anlagt af Lysimachus 309 med en stærk Befæstning, for at forsvare Overgangen over Hellespont mod Antigonus, og fik Befolkning fra det nærliggende Kardia, der forhen havde været den vigtigste Stad paa Chersonnes, men nu blev lagt öde. Den kan ansees for Lysimachus's Hovedstad og Residents i Thracien, og herfra udgik formodentlig de förste Mynter, som Lysimachus lod slaae med egne Typer.

Fordelen af Löven og Lövehovedet kunne, som forhen bemærket, opfattes enten som Lysimachus's personlige eller som Staden Lysimachias Symbol; de maae her antages at betegne Staden, da der ikke var Grund til at anbringe Lysimachus's Emblem paa de Mynter, der indeholdt de nye af ham indförte Typer. At disse Tegn ikke bör forklares om nogen af de Stæder i Lilleasien, der havde tilsvarende Mynttyper[2], kan sluttes af de tilföiede Mærker, idet nemlig Monogrammerne $\overline{\Theta E}$, $\overline{\Phi\Lambda}$ og $\overline{AP}$ ogsaa findes paa de följende Mynter fra de nærliggende thraciske Byer, og Hermen samt Pentagonen ligeledes betegne saadanne (see S. 378 og 373, Anm. 20). [3] Det forfra fremstilte Löve-

---

[1]) Nr 37. Berlin, Oxford. 38. Thomas Coll. nº 760. 39. Berlin. 40. Gotha. 41-43. Haag. 44. Wien. 45. Kiöbenhavn. 46. Wien, engl. Bank. 47. Paris (Mionn. nº 30, rimelig den samme som nº 26). 48. München. 49. Brit. Mus. 50. Berlin. 51. Paris, brit Mus., Haag. 52. Mionn. S. nº 14. 53. Brit. Mus. 54. Haag. 55-57. Wien. 58. Brit. Mus. 59. Mionn. S. nº 33, Welzls Saml. Nr 1701. 63. De Witte Descr. du cab. de l'abbée G(reppo) nº 403. 64. Wien, 67 og 70. Thomsen. 72. Paris. 78. Gotha. 81. Stokholm. 83. Kiöbenhavn. 84. Thorvaldsens Museum, Wien.

[2]) F. Ex. Cyzikus, Sardes, Knidus. Cadalvene ansaae Fordelen af Löven paa de foreg. Mynter med med Alexanders Typer for Cyzikus's Mærke, Recueil p. 34.

[3]) Lysimachus's Mynter med et Lövehoved ere ogsaa af Cavedoni antagne at være fra Lysimachia, Spicil. p. 46.

hoved maa forklares om den samme By som det fra Siden, da Monogrammet ΘΕ baade findes sammen med hiint og med dette; paa Lysimachias autonome Mynter er Lövehovedet ogsaa undertiden afbildet forfra.[4] Landsespidsen er ligeledes et Mærke for Lysimachia. En Löve, der bryder Spidsen af en Landse, er en almindelig Fremstilling paa Kardias Mynter; en Landsespids forekommer ogsaa undertiden som Typ paa disse og er formodentlig ligesom Löven bleven overført paa de Mynter, der prægedes i det af Kardia opstaaede Lysimachia. Den findes som Mærke for Kardia paa mange af Philip IIs og Alexander den Stores Mynter af forskiellig Sort[5]; under Lysimachus synes den som Tegn for Lysimachia kun at være bleven beholdt paa de mindre Myntsorter, Drachmerne og Kobbermynterne, medens den halve Löve eller Lövehovedet anbragtes paa Staterne og Tetradrachmerne.

Hvad de tilföiede Stadsymboler angaaer, betegner Hermen paa Nr 52 Sestus (see Nr 85 f.), Pentagonen paa Nr 53 rimelig en anden sydthracisk By (jvfr Nr 18-21 og 92), Köllen paa Nr 54 det pontiske Heraklea (see Nr 365 f.), Caduceus paa Nr 76-83 Ænus (see Nr 109 f.), Veddelöbsfakkelen paa Nr 84 Amphipolis (jvfr Nr 18). Hvilken By der er betegnet ved Symbolet paa Nr 55, der synes at være en Elephant, er uvist. Iblandt Monogrammerne ere der ogsaa nogle, som ifölge de Forbindelser, i hvilke de forekomme paa andre af Lysimachus's Mynter saavelsom paa Alexanders Mynter, kunne antages at udtrykke Navnene paa Stæder, med hvilke Lysimachia har staaet i nöiere Forbindelse, saaledes ΚΟ paa Nr 46-47 Coela[6] og ΠΑΡ paa Nr 48-49 Parium[7].

Kobbermynterne Nr 63-68 have Monogrammer fælles med endeel af de foregaaende Guld- og Sölv-Mynter med Alexanders Typer (Nr 1, 6, 9 og 13) og ere da ligesom disse formodentlig prægede i Begyndelsen af Lysimachus's Regering. Rathgeber[8] har fremsat den Mening, at Nr 78 med Mærket ΛΟ (saavelsom Stateren med samme Monogram, Nr 318 nedenf.) var præget i Lokris, idet han har antaget, at denne Provinds var kommet i Lysimachus's Magt, da han erobrede Macedonien og Thessalien, skiöndt de historiske Beretninger Intet indeholde herom, og at Landsespidsen sigtede til Œtæerne, som boede i Nærheden af de nordlige Lokrere. At denne Conjectur ikke kan gives

---

[4]) Mionn. S. II, p. 534 nº 66.

[5]) See nærmere Num. d'Alex. p. 159 f.

[6]) Jvfr nedenfor Nr 184 og 237-238.

[7]) Jvfr. Num. d'Alex. p. 177 tab. XXXVI. — Monogrammet paa Nr 50-51 er muligt Odessus's Mærke, da denne By paa Alexanders Mynter (see Num. d'Alex. nº 403 följg.) saavelsom paa Lysimachus's Mynter (see Nr 237-239) er betegnet ved *OΔ*, sammensatte paa forskiellig Maade med og uden det tredie Bogstav *H*. Det samme Monogram træffes paa een af Alexanders Statere med Perinths Mærke Nr 395, paa hvilken det ogsaa kan opfattes om Odessus, ligesom ΔΙΟ paa Nr 394 og 397-98 fra samme Stad om Nabobyen Dionysopolis (jvfr Num. d Alex, p. 170, not. 55).

[8]) Leitzmanns Num. Zeit. VI (1839) S. 51-52 Nr 41.

Medhold, følger af Udviklingen i det Foregaaende. Nr 84 har paa Adv. ΓΥ (retrogradt) anbragt paa Bagstykket af Hielmen[9]); dette er formodentlig Stempelskiærerens Mærke, ligesom de Bogstaver, som træffes paa enkelte af Alexanders Mynter paa Athenas Hielm og paa Herakles's Lövehud[10]), og de, som findes anbragte paa en tilsvarende Maade paa Mynter fra Storgrækenland og Sicilien.

Sestus. Nr 85-95.[11])

Paa de autonome Mynter fra Sestus, der kunne henföres til den macedoniske Periode, findes hyppigt en Herme, af forskiellig Form ligesom her, paa de större Mynter anbragt foran den siddende Localnymphe, paa de mindre som Hovedtyp[12]); den er det archaiske Billede af Hermes, hvis Hoved, Figur eller Attributer ofte forekomme paa andre Mynter fra Sestus. Alexander den Stores Tetradrachmer med denne Herme ere ganske af den samme Fabrik som de, der sloges i andre sydthraciske Byer under hans Regering. At dette Mærke ogsaa paa Lysimachus's Mynter betegner Sestus, bekræftes derved, at det paa Nr 52 findes sammen med Lövehovedet, det nærliggende Lysimachias's Symbol, at Monogrammerne paa Nr 86-88 træffes paa de i Lysimachia prægede Mynter Nr 29, 44, 45 og 71, og at Tetradrachmen Nr 95 ved det thraciske Navn *Skostokes* og ved den halvbarbariske Fabrik (see Tavle II, 7) viser hen til Thracien. Denne sidste er ifölge det S. 361 Anförte præget under de barbariske Folks Herredömme; muligt höre ogsaa nogle af de andre, der ere af fladere Præg og ringere Vægt, til Perioden efter Lysimachus's Död.

Nr 92-94 indeholde endnu Mærker for Stæder, der have staaet i nærmere Forbindelse med Sestus. Pentagonen betegner rimeligt en By i det sydlige Thracien, see S. 373, Anm. 20. Fisken synes at være en Thunfisk, der kan ansees for Cyzikus's Symbol. Dobbeltöxen er paa nogle af Alexanders Mynter Mærke for en Stad i Macedonien, paa andre Kariens nationale Emblem[13]) ligesom nedenfor paa Lysimachus's Tetradrachmer Nr 446 f.

Dette Stadmærke har ligesaalidt paa Lysimachus's Mynter som paa Alexanders

---

[9]) Disse paa Hielmen anbragte Bogstaver have ikke forhen været bemærkede. Jeg har ikkun fundet dem tydeligt udprægede paa det i Thorvaldsens Museum opbevarede Exemplar, der er stukket paa Tavle II, 10; men der findes Spor af dem paa flere af disse Kobbermynter, paa hvilke den Deel af Hielmen, der dækker Nakken, har samme Form og ikke er afrundet, jvfr Tavle I, 3.

[10]) See Num. d'Alex. p. 93.

[11]) Nr 85. Paris, Haag. 86. München. 87. Haag. 89. Brit. Mus. 90. Paris. 92. Haag. 93-94. Paris. 95. Paris, brit. Mus., Oxford.

[12]) Mionn. nº 30; S. nº 77-79. Streber i Baier. Vidensk. Selsk. Skr. I (1835) Tab. I, 5-14.

[13]) Num. d'Alex. nº 576 f. p. 194, og nº 1128 f. p. 254.

været rigtigt opfattet.[14] Cavedoni og Rathgeber have anseet Hermen for en Priapsherme, som af den Förste antages at betegne Lampsakus, medens den Anden vakler mellem Lampsakus, Priapus og Sestus.[15] Men Hermen er oftest ikke priapisk, og hvor den er fremstillet saaledes, kan den ogsaa forklares om Hermes, da, som bekiendt, de ældre Billeder af denne Gud ofte vare ithyphalliske.[16] Paa de autonome Mynter fra Priapus og Lampsakus findes ikke nogen Priapsherme[17], og paa Grund af Fabriken kunne ligesaalidt Alexanders Tetradrachmer med dette Mærke som Lysimachus's barbariserende Tetradrachme Nr 95 være prægede i nogen af de nævnte Stæder i Lilleasien.

Coela. Nr 96-100.[18]

Dette Horn betegner paa Philip IIs, Alexander den Stores og Philip IIIs Mynter rimeligt Coela ved Hellespont, hvor der senere sloges romerske Coloni-Mynter; Grundene herfor ere meddeelte ved Alexanders Mynter[19]. Den samme Myntstad maa antages for Lysimachus's Statere, da Monogrammet ΘΕ paa Nr 97-98 findes paa Mynterne fra det nærliggende Lysimachia, see Nr 55-58, paa hvilke Monogrammet er vendt paa forskiellig Maade ligesom her. Nr 100 har af Meynaerts været udgivet som præget i Ephesus, idet Monogrammet, som foruden Hornet findes foran Figuren, er taget for en Bi.[20]

Ænus. Nr 101-123.[21]

En Hermesstav findes som Mærke paa de fleste af de macedoniske Kongers Mynter og maa altsaa have været Emblemet for en Stad i Macedonien; men paa Lysima-

---

[14] I Mionnets Værk er det kaldt *terme de Priape* (n° 45, S. n° 12-14), *tête humaine sur une cippe* (n° 56), *cippe ou parazonium* (n° 88).

[15] Cavedoni Spicil. p. 46. Rathgeber i Leitzmanns Num. Zeit. VI (1839) S. 36. S. Birch (Num. Chron. II p. 165 n° 14) antager Hermen for en terminal Jupiter eller Priapus og giör, uden at bestemme Prægestedet, opmærksom paa, at Priapus's Dyrkelse blev dreven i Nikopolis og Istria i Nedre-Moesien.

[16] Jvfr Gerhard Ueber Hermenbilder, i det berlinske Vidensk. Selsk. Skr. 1855. Paa de autonome Mynter fra Sestus er den Herme ithyphallisk, der ved en tilföiet Caduceus nærmere er betegnet som et Hermes-Billede, see Streber anf. St. Tab. I, 7-8.

[17] Det er först paa de af disse Byer under de romerske Keisere prægede Mynter, at Priapus er fremstillet, og da ikke som en Stötte med Menneskehoved, men i heel eller halv menneskelig Figur.

[18] Nr 96. Gotha. 97. München, Petersborg. 98. Kiöbenhavn. 99. München. 100. Meynaerts.

[19] Num. d'Alex. p. 166-167.

[20] Num. Belge II pl. III, 1, p. 64; Descr. de la coll. de Meynaerts p. 7 n° 22. Jeg har undersögt denne Mynt i Meynaerts's Samling i Löwen og overbeviist mig om, at dette Mærke ikke er en Bi, men et Monogram, saaledes som det er givet paa Tavlen nedenfor, meget smaat udfört; det er muligt det samme som det af ΠΥ sammensatte, der er tydeligt udtrykt paa den foreg. Stater Nr 99.

[21] Nr 101. München, Timoni. 103. Petersborg, Steinla. 104. Dresden. 105. Wien. 107. Brit. Mus. 108. München. 109. München, Luynes, Mionn. S. n° 3. 110. Mionn. S. n° 16. 111. München. 114. Wien. 115. Paris. 116. Paris (Mionn. n° 63). 117. München. 118. Paris. 119. München. 120. Wien. 121. Kiöbenhavn. 122. Brit. Mus., Paris (Mionn. n° 49). 123. Wien.

chus's Mynter bör dette Tegn snarere forklares om en Stad i det sydlige Thracien, fordi det hyppigt findes tilföiet paa de i Lysimachia prægede Kobbermynter, see Nr 76-83. Monogrammerne, som her findes sammen med Hermesstaven paa Nr 103, 106 og 107, træffes ogsaa paa Mynterne prægede i Lysimachia, Sestus, Coela og Perinth, see Nr 42-43, 55-58, 65, 71, 80, 88, 96-98 og 135. Det ligger da nær at antage Ænus for Myntstedet, da Hermes fortrinsviis blev dyrket i denne Stad og hans Hoved, Figur eller Attributer forekomme paa næsten alle dens autonome Mynter; navnlig er Hermes's Stav den fremherskende Typ paa Kobbermynterne. Paa de fleste af Lysimachus's Mynter er Γ sammensat med Hermesstaven til eet Tegn[22]); dette Bogstav synes da ikke at kunne opfattes om en Person, men at angaae Staden selv; det er rimelig Begyndelsesbogstavet af dens ældre og thraciske Navn *Poltyobria* eller *Poltymbria*[23]), som vel endnu har været i Brug ved Siden af det græske.[24]) Fisken paa Nr 111 er formodentlig Cyzikus's Symbol Thunfisken, Bien paa Nr 108 og 112 Ephesus's Mærke.

Det Tegn, som gaaer igiennem Nr 114-123, er undertiden flygtigt angivet og vanskeligt at kiende; hvor det er nöiagtigere udfört, sees det tydeligt, at det er den Typ, som forekommer paa Guld- og Sölv-Mynterne fra Ænus, nemlig en Thronstol, der paa Sædet bærer en Herme[25]), det archaiske Billede af Ænus's Hovedguddom Hermes. Paa de autonome Mynter er Thronstolen stedse fremstillet fra Siden; her sees den

---

[22]) Dette sammensatte Tegn har hidtil ikke været paaagtet; i Mionn. nº 60 findes det anfört som et Monogram (203).

[23]) Sammensat af Navnet paa Stadens Anlægger, en gammel thracisk Konge *Poltys*, og det thraciske Ord *bria*, By, som endnu beholdtes i Navnene Selymbria og Mesembria. Strabo VII, 7, p. 319. Plutarch Apopht. p. 174 (VI p. 665 ed. Reiske). Steph. Byz. s. v. Mesembria.

[24]) I min Classification af Alexanders Mynter har jeg antaget, at den macedoniske By, der paa de macedoniske Kongers Mynter blev betegnet ved Hermesstaven, var Pelagonia, fordi Monogrammet $\overline{\Pi E}$ paa endeel af Alexanders Mynter er tilföiet i en saadan Forbindelse, at det synes at betegne Navnet paa Staden, og at Lysimachus's Mynter med Hermesstaven vare fra samme By, idet jeg formodede, at Γ, der paa disse, ligesom paa een af Alexanders Mynter (Nr 206), udgiör eet Tegn med Hermesstaven, var Begyndelsesbogstavet af den samme Bys Navn. Efter en nærmere Undersögelse af de Forbindelser, i hvilke dette Hermes-Symbol med og uden Γ forekommer paa Lysimachus's Mynter, er jeg kommen til den Anskuelse, at Ænus bör foretrækkes. Heraf följer, at Caduceus ogsaa paa de af Philip IIs og Alexanders Mynter, hvor den findes sammen med thraciske Stadmærker, hellere bör opfattes om Ænus (nemlig Philip II Nr 174, Alexander Nr 206, 319, 320 og 391), og at den ikkun bör forklares om en macedonisk Stad paa de Mynter, hvor den er forbundet med macedoniske Stadmærker (f. Ex. Philip II Nr 23, 24 og 45, Alexander Nr 12-14, 61, 201 f. og 256).

[25]) Denne Typ paa Ænus's Mynter har været anseet for en Viinperse (Haym Thes. brit. II p. 87 tab. VIII, 8: *torcular;* Sestini Descr. n. vet. p. 52 nº 3: *torcular, cui insistit figura togata;* Mionn. nº 49, S. nº 45-48: *pressoir*), eller for en Maskine til Kornknusning (Allier de Hauteroche Cab. p. 21 pl. III, 3, jvfr Borrell Num. Chron. III p. 106, pl.). Veien til den rigtige Forklaring findes allerede anviist i Eckhels Doctr. n. v. II p. 23, jvfr Combe Mus. brit. p. 89 nº 2 og Mionn. S. nº 37. Fremstillingen er senere erkiendt for en Herme paa en Thronstol af O. Müller i Denkm. der alt. Kunst II S. 29 Taf. XXVIII, 298, og af L. Stephani i Parerga archæol. X p. 194 f. tab. (i Mélanges greco-rom. I. St. Petersb. 1852).

forfra, undtagen paa Nr 119. Da denne Typ ikke findes paa Mynter fra andre græske Stæder end fra Ænus, kan Henförelsen af de foreliggende Mynter til denne Stad ikke drages i Tvivl. Ikkun to af dem have været udgivne, nemlig Nr 116 og 122 i det franske Kabinet, af Mionnet[26]); men han tog den lille, ikke omhyggeligt udförte, Stadtyp for et Monogram. De to krydslagte Hermesstave paa Nr 115 og Bukkehovedet paa Nr 116 og 117 ere formodentlig tilföiede som Attributer for Hermes til nærmere at betegne Staden, da paa de autonome Mynter en Hermesstav og et Bukkehoved ogsaa findes anbragte ved Siden af den paa Stolen stillede Herme[27]); Rögelsealteret paa Nr 118 kan ligeledes sigte til Hermes's Dyrkelse, idet ogsaa paa Stadens autonome Mynter et Alter sees ved Siden af Gudens Figur.[28]) Da imidlertid Nr 119 följg. endnu indeholde Mærker for andre Stæder, er det muligt, at de to Hermesstave antyde en Forbindelse af Ænus med Sestus, i hvilken By ogsaa Hermes's Cultus var den fremherskende (jvfr S. 378), og at Bukkehovedet betegner Ægos Potamos[29]), Alteret en anden By[30]). Lövehovedet paa Nr 119 er Lysimachias Mærke; see Nr 38 f. Bukraniet paa Nr 120 og 121 forekommer paa Philip IIs og Alexanders Mynter som et Mærke for Amphipolis, som det synes[31]), og kan her forklares paa samme Maade. Hvilken By der er betegnet ved Thyrsusstaven paa Nr 122, er usikkert; jvfr Nr 360 f. Det i Exergen paa Nr 123 anbragte Symbol er ikke tydeligt[32]).

Flere af disse Tetradrachmer, baade med Hermesstaven og med Hermen paa Thronstolen, ere af temmelig fladt Præg og skiödeslös Udförelse, saa at de muligt höre til Perioden efter Lysimachus's Död.

Maronea. Nr 124-125.[33])

En Drueklase er, som bekiendt, en Hovedtyp paa Maroneas Mynter, og det er sandsynligt, at Philip IIs og endeel af Alexanders Mynter med dette Mærke ere prægede

---

[26]) Mionn. I p. 441 nº 49 (monogr. 197) og p. 442 nº 63 (monogr. 1236).

[27]) Nemlig paa Guldmynten i Num. Chron. III p. 106 pl. og paa Sölvmynten i det brit. Museum (Combe p. 89 nº 2). Bukken var, som bekiendt, den almindelige Typ paa Bk. af Ænus's Sölvmynter.

[28]) Mionn. nº 55, S. nº 57. Paa Alexander den Stores Mynter synes ogsaa undertiden to Symboler at være anbragte sammen for at betegne Prægestedet fuldstændigere; see Num. d'Alex. p. 40.

[29]) Bukkehovedet findes paa Philip IIs og Alexanders Mynter i Forbindelse med andre Stadmærker, der höre til Sydthracien; see Num. d'Alex. p. 167-68. Ogsaa paa Ænus's autonome Mynter kunne de accessoriske Symboler forklares om Mærker for forbundne Stæder, navnlig paa den ovenfor Anm. 27 anförte Sölvmynt Bukkehovedet om Ægos Potamos; jvfr Num. d'Alex. p. 42 not. 13.

[30]) F. Ex. Parium, paa hvis autonome Mynter et Alter af vexlende Form er en hyppigt forekommende Typ; see Mionn. nº 393, 398, 400, 403, S. nº 652-656 og 659-661.

[31]) Num. d'Alex. p. 131-32.

[32]) Det er muligt en Ugle og kan da betegne en By i det sydlige Thracien, jvfr Nr 456-457.

[33]) Nr 124. Wien. 125. Haverkamp Allgem. Hist. II tab. XXXIV, 6; Gessner Num. reg. Maced. tab. VI, 27.

der [34]). Da Monogrammet paa Nr 125 findes paa Nr 91 fra Sestus, tör vel ogsaa Lysimachus's Mynter med Drueklasen henföres til Maronea[35]), snarere end til nogen af de Stæder i Lydien og Phrygien, der havde den samme Mynttyp.

Abdera. Nr 126-127.[36])

Der haves Mynter fra Alexander den Store med en Gryph, siddende eller liggende, Fordelen, Overdelen eller Hovedet af samme, af hvilke nogle maae antages at være prægede i Abdera, ligesom Philip IIs Mynter med en Gryph til Mærke, andre ifölge Fabriken i en senere Periode i Assus, Teos og Phocæa i Lilleasien. Da iblandt disse Mærker det, som bestaaer af Gryphens Hoved med Hals, snarest maa antages at betegne Abdera, baade paa Grund af de Myntsorter, paa hvilke det findes, og fordi det er forbundet med andre til Sydthracien hörende Mærker[37]), ligger det nærmest, ogsaa at henföre Lysimachus's Mynter med det tilsvarende Tegn til Abdera.[38])

Samothrace. Nr 128-129.[39])

Blandt Alexanders Mynter findes der nogle med et Vædderhoved til Mærke, som formodentlig ere prægede paa Öen Samothrace[40]); til disse kunne de foreliggende Tetradrachmer slutte sig. Samothraces Navn er mulig udtrykt ved det Monogram, der paa Nr 129 er anbragt paa Athenas Sæde, paa hvilken Plads Stadmærket paa Lysimachus's Mynter hyppigt befinder sig.[41])

---

[34]) Num. d'Alex. p. 158-159.

[35]) Det stemmer vel hermed, at det samme Monogram ogsaa findes paa Nr 399 fra Sigeum, da Stæderne paa Lilleasiens Nordvestkyst stode i nöie Forbindelse med de sydthraciske.

[36]) Nr 126. Brit. Mus, Kiöbenhavn. 127. Paris.

[37]) Num. d'Alex. p. 156.

[38]) Dette Tegn er i Mionn. nº 83 unöiagtigt angivet som et Fuglehoved.

[39]) Nr 128. Paris, brit. Mus., I. de Witte Descr. du cab. de l'abbé G(reppo) Nr 401. 129. Dresden.

[40]) Num. d'Alex. p. 156.

[41]) Foruden Samothraces Mynter frembyde Mynterne fra Hephæstia paa Lemnos en Vædder som Typ, og denne Stad kunde da ogsaa her komme i Betragtning. Grundene, ifölge hvilke Vædderhovedet paa Alexanders og Lysimachus's Mynter formeentlig snarere bör ansees som Mærke for Samothrace end for Hephæstia, ere följende. Det er ikke Vædderen, der maa antages for Hephæstias Hovedtyp, men Veddelöbsfakkelen, Tegnet paa Lampadephorier, som feiredes til Ære for Hephæstos. Hovedet af Vædderen findes ikke paa Hephæstias Mynter, men paa Samothraces. Dette Vædderhoved træffes som Typ i Forening med Abderas og Maroneas Typer paa autonome Mynter (Num. d'Alex. p. 41, not. 7 og 8) og som Mærke sammen med Abderas Mærke paa Alexanders Mynter (Num. d'Alex. nº 291-292), hvilket tyder paa en Forbindelse med de thraciske Kyststæder; men Samothrace laae disse langt nærmere end Lemnos. Iövrigt kunde Vædderhovedet ogsaa betegne Klazomene (jvfr Num. d'Alex. nº 998), i hvilket Tilfælde Monogrammet paa Athenas Sæde paa Nr 129 maatte opfattes om en Person.

Perinth. Nr 130-138.[42])

Da dette særegne Emblem, dannet af to halve sammenföiede Heste, ikkun forekommer paa Perinths autonome Mynter, er det utvivlsomt, at Lysimachus's Mynter med dette Mærke, ligesom de tilsvarende fra Alexander, ere prægede i Perinth. De have ogsaa været saaledes bestemte[43]).

Byzants. Nr 139-235.[44])

Det er almindeligt antaget, at Lysimachus's Mynter med en Trefork i Exergen og BY paa Athenas Sæde höre til Byzants[45]), og vistnok med Grund. Paa Byzants's autonome Mynter fra den macedoniske Periode ere Þ's Typer: Poseidon siddende med en Trefork, paa den store Sölvmynt; Overdelen af en Trefork, paa den lille Sölvmynt; en heel Trefork, paa den almindeligste Kobbermynt. Ligesom paa denne sidste er Treforken paa Lysimachus's Mynter stedse anbragt horizontalt, har sædvanlig de tre Grene forbundne med skraae Tverstykker og har Stangen foroven prydet med to Delphiner og undertiden endende i en Spids med Modhager. At Nr 139-141, der have Treforken uden BY,

---

[42]) Nr 130. Haag. 131. Petersborg. 132. Paris. 133. Paris (stukket i Mionn. pl. LXIX, 7). 134. Wien. 135. Prokesch. 136. Paris. 137. Brit. Mus. 138. Mionn. S. nº 7.

[43]) Mionn. nº 42, S. nº 7. Rathgeber a. St. S. 36. Birch a. St. p. 165 nº 5.

[44]) Nr 139. Paris, brit. Mus. 140. Paris. 141. Brit. Mus. 142. Haag. 143. Mus. Lavy nº 1096. 144. Mionn. nº 89, muligt den samme som nº 145. 145. Paris. 146. Paris (Mionn. nº 90). 147. Kiöbenhavn, Thomsen. 148. Wien, Haag. 149. Reutze. 150. Kiöbenhavn (forhen i Baron Behrs Samling, i Fortegnelsen over hvilken nº 76 Monogrammet ikke er rigtigt giengivet). 151. Haag. 152. Luynes. 153. Kiöbenhavn. 154. Prokesch. 155. Gotha. 156. Welzls Saml. Nr 1687. 157. Brit. Mus. 158. München. 159. Berlin, Haag. 160. Brit. Mus., Mionn. nº 99. 161. München. 162. Timoni. 163. Fox. 164. Brit. Mus., Mionn. nº 91. 165. Brit. Mus. 166. Haag, Mionn. nº 92. 167. Paris, Petersborg. 168. Wien. 169. Brit. Mus. 172. Sestini Mus. Hederv. nº 3. 173. Petersborg. 174. Huxtable. 175. Petersborg. 176. Eng. Bank. 177. Wien. 178. Petersb. Acad. 179. Berlin. 180. Wien. 181. Brit. Mus. 182. Mionn. S. nº 28 (med CL CAES i Contramærke, jvfr nº 202). 184. Paris. 185. Mus. Lavy nº 1093. 186. Behrs Saml. nº 77. 187. Thorvaldsens Mus. 188. Fox. 189. Paris. 190. Sestini Mus. Hederv. nº 29. 191. München, Haag. 193. Brit. Mus. 194. Sestini Mus. Hederv. nº 30. 195. Brit. Mus. 196. Oxford. 197. Wien, Haag. 198. Paris, Petersborg. 199. Haag. 200. Brit. Mus., Haag. 201. Berlin. 202. Brit. Mus. (med samme Contramærke som paa Nr 182), München. 203. Paris. 204. Brit. Mus. 205. Leake (Num. Hell. p. 12). 206. Petersborg. 207. Kiöbenhavn (jvfr Anm. 51). 208. Paris. 209. Brit. Mus. 210. Haag. 211. Fox. 212. Mionn. nº 102. 213. Paris. 214. Brit. Mus. 215. Gotha. 216, 218 og 219. Paris. 220. Fox. 221. Haag. 222. Petersborg. 223. Wien. 224. Dresden. 226. Brit. Mus. 227-228. Paris. 229. Sestini Mus. Hederv. nº 28. 230. Mionn. nº 101. 231. Paris, Haag. 232. München. 233. Petersborg. 234. Wien. 235. Paris (jvfr Mionn. S. nº 29). – De Drachmer med tilsvarende Mærker, som hist og her forefindes i Samlinger og Fortegnelser, ere falske; der gives kun Statere og Tetradrachmer med Byzants's Mærker.

[45]) Sestini Mus. Hederv. p. 88 ad nº 31, Class. gen. p. 34. Cavedoni Spicil. p. 46. Rathgeber a. St. S. 34. Birch a. St. p. 164 nº 1. Leake Num. Hellen. p. 12. Pinder M. des kön. Museums in Berlin (1851) p. 37.

saavelsom Nr 142-146, der have BY uden Treforken, ogsaa ere prægede i Byzants, tör ikke betvivles, da de ere af samme Fabrik som en stor Deel af dem, der indeholde begge Mærker sammen; ogsaa have Nr 145-146 de samme Mærker tilföiede som Nr 148-149. De ere, paa et ringe Antal nær, deels af et fladt charakteerlöst Præg, deels af raat eller halvbarbarisk Arbeide; Indskrifterne og Monogrammerne svare hertil og indeholde Cursivbogstaver; Tetradrachmerne ere stort udslaaede; see S. 348-49 og Tavle II, 5-6.

At heri haves Kiendemærker paa en senere Tid end Lysimachus's Regering, og at navnlig det barbariserende Præg paa een eller anden Maade maa udledes fra det galliske Herredömmes Indvirkning, er ovenf. S. 357-60 udviklet. Det er fremdeles samme Sted anfört, at overhovedet alle Lysimachus's Mynter med Byzants's Mærker maae antages at være slagne efter Lysimachus's Död, fordi Byzants under hans Regering var en selvstændig Stat. Ligesom Forskiellighеden i Fabriken tyde ogsaa Mangfoldigheden af Mærkerne og det store Antal af Mynterne paa, at de ere prægede igiennem et langt Tidsrum. De, som ere af den bedste Fabrik og derved slutte sig nærmest til Mynterne fra Lysimachus's egen Regeringstid, ere formodentlig prægede kort efter hans Död; til disse höre Staterne Nr 139, 148-153 og fl. andre. De raae og barbariserende, hvad enten man vil antage, at de ere udgaaede fra Mynt-Værkstederne i Byzants selv, hvilket ovenfor (S. 359) er viist at være ikke usandsynligt paa Grund af den byzantinske Stats daværende Forhold, idet mindste med Hensyn til dem, der ikke ere af det slutteste Arbeide, eller man vil ansee dem for fabrikerede efter de byzantinske hos de barbariske Folk, ere vel först prægede efter, at det galliske Herredömme en Tid havde bestaaet, og ikke længere, end til det blev omstyrtet, altsaa omtr. til 200 f. Chr.; disse findes ikke iblandt dem, der kun have det ene af Byzants's Mærker, Nr 139-146, men alene i Rækken Nr 147-235, og udgiöre her det overveiende Antal. De, som uden at være barbariserende indeholde Kiendemærker paa en senere Tid (saadanne forefindes i begge Rækker), höre muligt for en Deel til Perioden efter det galliske Riges Undergang, da Byzants igien hævede sig til sin forrige Magt.[46])

Endeel af de Monogrammer eller Bogstaver, der ere anbragte foran, betegne formodentlig forbundne Stæder. Saaledes gienfinde vi i Monogrammet paa Nr 182-183 det

---

[46]) Det vil af det Ovenanförte sees, at disse i Byzants prægede Mynter for iemmeligt ere ordnede efter Mærkerne, ikke efter Tiden, paa hvilken de ifölge Fabriken kunne formodes at være prægede. Forat giennemföre en chronologisk Orden, beroende paa Kunststilen og Fabriken som Grundlag, vilde det være nödvendigt at have alle Mynterne samlede for Öie; det vilde være vanskeligt at iagttage en chronologisk Følge, fordi der findes forskiellige Overgange fra dem af det tidligere og af det bedre Præg paa den ene Side til dem af det sildigere og af det slettere Præg paa den anden Side, og det maatte kunne afgiöres, om de meest barbariserende (dog med reent græske Indskrifter) ere Byzants's egne eller barbariske Efterligninger, hvilket stedse bliver tvivlsomt. Disse Bemærkninger gielde tildeels ogsaa med Hensyn til den Orden, der er fulgt i andre Rækker af Lysimachus's Mynter.

samme, som paa endeel af Alexanders samtidige Tetradrachmer med Sikkerhed kan antages at betegne Odessus.[47]) Det er sandsynligt, at KO|| paa Nr 184 betegner Coela ligesom nedenfor paa Nr 237–238. Monogrammerne $\overline{\text{HP}}$ og $\overline{\text{HPAK}}$ paa Nr 185 og 186 kunne betegne det pontiske Heraklea[48]), som i denne Periode var Byzants's Forbundsfælle[49]) (jvfr Nr 372 f.), $\overline{\text{NIK}}$ paa Nr 146 og 149 Nicæa, hvis Navn ofte findes forbundet med Byzants's paa denne Stads Mynter under de romerske Keisere, eller Nikomedia[50]), hvis Navn paa Mynter fra Keisertiden undertiden er udtrykt ved samme Monogram, $\overline{\text{ΠA}}$ paa Nr 154–155 Parium, der ogsaa paa Cistophorerne findes saaledes betegnet, eller Pantikapæum, der paa den bosporiske Konge Paerisades's Statere af Lysimachus's Præg er angivet ved det samme Monogram (jvfr Nr 240 og 251), $\overline{\text{K}}$ paa Nr 145 og 148 Kallatia, hvis Navn ogsaa paa Nr 254–256 synes at være saaledes forkortet, $\overline{\text{AN}}$ paa Nr 150 Anchialus, ligesom paa Nr 248 fra Kallatia. Monogrammet paa Nr 151 kan forklares om Pitane, det paa Nr 187 om Dicæa o. s. fr. Men disse Monogrammer kunne vistnok ogsaa opfattes om Personer, hvilke det overveiende Fleertal af de foran Figuren anbragte Monogrammer og Bogstaver maa antages at betegne.[51])

Mesembria. Nr 236.[52])

Denne Stater er af den samme raae og sildige Fabrik som endeel af de nærmest foregaaende og henvises derved til Thracien. Myntstaden maa være den samme, fra hvilken en Række af de senere Alexanders-Tetradrachmer er udgaaet, der indeholde en lignende Hielm og ere af en tilsvarende Fabrik, nemlig Mesembria; denne Stads tidligere autonome Mynter havde, som bekiendt, paa Adv. en Hielm til Hovedtyp, der endnu som Stadens Emblem anbragtes foran Athena paa den almindelige Kobbermynt, der ifölge Kunststilen hörer til samme senere Periode som de her omhandlede Lysimachus-Mynter.[53]) ΔI kan betegne den nærliggende Kyststad Dionysopolis; jvfr Nr 276 og 285.

---

[47]) Num. d'Alex. nº 415–426, p. 171 f.

[48]) Monogrammet paa Nr 186 er ogsaa af Fr. Lenormant i Descr. du cab. de Behr nº 77 opfattet om Heraklea.

[49]) Memnon Cap. XX og XXIV.

[50]) Anlagt 264 f. Chr. i Nærheden af den af Lysimachus ödelagte By Astakos.

[51]) Monogrammet paa Nr 207 er af Fr. Lenormant (Descr. du cab. de Behr nº 1091) oplöst i *MHT ΠO TOM* og forklaret om Tomi; jeg troer ikke, at en saadan Udtydning af Monogrammerne paa Lysimachus's Mynter kan bifaldes. *BY* paa Sædet er ikke anfört, og Athena er beskreven som siddende *sur un monceau d'armes;* men det er det sædvanlige Sæde med Skioldet ved Siden. Denne Mynt er fra Baron Behrs Samling gaaet over til det danske Myntkabinet.

[52]) Denne uudgivne Stater findes i det keis. Kabinet i Petersborg.

[53]) See Num. d'Alex. p. 175 f., hvor der tillige er giort opmærksom paa det Fællesskab med Hensyn til forkortede Navne og Monogrammer, som finder Sted mellem Alexanders og Lysimachus's Mynter fra de thraciske Stæder paa Kysten af Pontus.

Odessus. Nr 237-239.[54])

Disse Statere slutte sig ogsaa ved deres Præg, der enten er charakteerlöst eller raat (see Tavle II, 12), til endeel af de byzantinske. De foran Figuren sammenstillede Bogstaver ere upaatvivleligt at læse OΔ og OΔH og at opfatte som Begyndelsen af Odessus's Navn. Der haves nemlig en Række af Alexanders-Mynter af tilsvarende Fabrik, af hvilke een indeholder Navnet OΔHΣITΩN, andre OΔH, andre de samme 3 Bogstaver forbundne til Monogrammer paa forskiellig Maade, andre endelig O i Δ som her paa Nr 237, og denne Række er tillige ved et Symbol og et Navn, hvilke ellers ikke forekomme, knyttet til autonome Mynter fra Odessus[55]); blandt de forkortede Navne, der ere tilföiede, findes de to samme som her: KOI, gientaget i 6 forskiellige Forbindelser, og KΛEAN; hiint kan betegne Byen Coela (jvfr Nr 46-47 og 184), dette er vel Navnet for en Övrighedsperson, *Kleandros*. Disse Statere höre formodentlig, ligesom Alexanders Tetradrachmer med Odessus's Mærke, der ogsaa ere af maadeligt, raat eller halvbarbarisk Arbeide, til Forfaldsperioden i Thracien efter Lysimachus's Död; jvfr § 5.

Numismatikerne have ikke henfört nogen af Lysimachus's Mynter til Odessus. Cavedoni[56]) antager, at de tvende, der have KOI, ere fra Öen Kos. Nr 237 og 239 have været udgivne med urigtigt opfattede Monogrammer[57]).

Kallatia. Nr 240-268.[58])

Den förste Række, Nr 240-257, som har et Ax til Mærke, er her henfört til Kallatia, fordi Demeters Hoved og et Ax, som bekiendt, ofte forekomme paa denne Stads Mynter, og fordi paa Nr 254-257 K og KAΛ ere tilföiede, ved hvilke Begyndelsesbogstaver Kallatias Navn ogsaa er betegnet paa dens autonome Mynter; paa een af disse træffes ogsaa det samme Monogram ved Siden af det liggende Ax som her paa Nr 248.[59]) Adskillige af Monogrammerne findes ogsaa paa Lysimachus's Mynter fra andre af Stæderne paa denne Kyst, med hvilke Kallatia vides at have staaet i Forbindelse (see Side 388), saaledes $\overline{\text{EP}}$ (Nr 241 og 256) paa Nr 283 fra Istria, $\overline{\Pi\text{A}}$ (Nr 240 og 251) paa Nr 280

---

54) Nr 237. Paris, brit. Mus. 238. Petersborg. 239. München.

55) Num. d'Alex. nº 403-430, p. 171-173.

56) Spicil. p. 46.

57) Nemlig nº 237 af Mionnet I p. 438 nº 10, Nr 239 af Streber i Baier. Acad. Denkschr. V (1814-1815) Taf. III, 32, hvor Begyndelsesbogstaverne af Odessus's Navn ere givne som ΘH.

58) Nr 240. München. 241. Berlin. 242. Wien. 243. Paris. 244. Thorvaldsens Mus. 245. Brit. Mus. 246. Kestner. 247. Wien. 248-250. Haag. 251. Paris, brit. Mus. 252-255. Haag. 256. Haag, Leiden. 257. Leake. 258-260. Wien. 261. Wien, Haag. 262 og 264. Wien. 267. Berlin, Fox. 268. Wien.

59) Mionn. S. II p. 55 nº 10.

fra Tomi, ΔΙ (Nr 246) paa Nr 236 fra Mesembria, Nr 276 fra Tomi og Nr 285 fra Istria, ΘΕ (Nr 250, jvfr Nr 268) paa Nr 279 fra Tomi. At Nr 240-242, der have et opreist Ax foran Figuren, ere fra det samme Myntsted som de følg. Nr 243-257, der have et liggende Ax i Exergen, kan sluttes deraf, at Nr 240 og 241 indeholde de samme Monogrammer som Nr 251 og 256, og at nogle af de förste med Hensyn til Enkeltheder i Udförelsen og det individuelle Udtryk i Alexanders Hoved stemme aldeles overeens med nogle af de sidste. Det maa imidlertid bemærkes, at andre af Lysimachus's Tetradrachmer med et Ax ifölge det tilföiede Navn ere slagne i Kalcedon (Nr 376-380), at K og ΚΑΛ ogsaa kunne udtrykke Navnet Kalcedon, og at denne Stad ogsaa kan antages at have staaet i Forbindelse med de pontiske Stæder. Grundene, ifölge hvilke Kallatia formeentlig bör foretrækkes for Kalcedon, ere: at disse Tetradrachmer i Henseende til Fabriken og Kunststilen afvige fra dem med Kalcedons Navn; at endeel synes at være prægede under Lysimachus's Regering, hvilken Kalcedon neppe har været underkastet (jvfr S. 362-363); at ΚΑΛ, der paa Nr 257 er föiet til Axet, findes paa Mynterne i den anden Række Nr 258-268, hvis Henförelse til Kallatia er utvivlsom; at Alexander den Stores tilsvarende Tetradrachmer ogsaa af andre Hensyn maae tillægges denne Stad[60]. Disse Mynter have ogsaa været henförte til Kallatia.[61] De ere af forskiellig Fabrik; endeel af dem höre vistnok til Lysimachus's egen Regering; men andre synes paa Grund af det fladere og flygtigere Arbeide, Hovedets ubestemte Charakteer og de i Kugler endende Bogstaver at være prægede efter Lysimachus's Död, saaledes Nr 252-255. Iblandt de tilföiede Monogrammer er der nogle, som maaskee snarere ere at opfatte om Stæder end om Personer. Det ligger saaledes nær at antage, at Monogrammet paa Nr 252 er ΒΥ, Begyndelsen af Byzants's Navn, hvis Symbol er tilföiet paa de følg. Nr 258-268 i Exergen, at ΔΙ paa Nr 246 (og muligt Monogrammet paa Nr 247) betegner Dionysopolis, ligesom paa Mynterne fra de andre pontiske Stæder (see Nr 236, 276 og 285), og ΑΝ paa Nr 248 Anchialus sydligere paa Kysten; jvfr Nr 150. Andre Monogrammer lade sig med Lethed forklare om Stæder paa Pontus's nordlige Kyster, saaledes ΟΛ paa Nr 249 om Olbia, ΘΕ paa Nr 250 om Theodosia og ΠΑ (eller ΠΑΝ) paa Nr 251 om Pantikapæum.

---

60) Num. d'Alex. p. 180-181.

61) Cavedoni Spicil. p. 46. Birch Num. Chron. II p. 165 nº 7. Leake Num. Hellen. p. 12. Birch a. St. p. 163 henförer dog nogle af disse Tetradrachmer til Kalcedon, nemlig dem, paa hvilke han anseer Mærket for et Bygax, idet han antager, at det er et Hvedeax, der er anbragt paa Kallatias Mynter, og et Bygax paa Kalcedons. Men hvor Axet er tydeligt, har det paa de fra Kallatia udgaaede Mynter, saavel de autonome som de med Lysimachus's Præg, et længere Skiæg, og paa Kalcedons Mynter, saavel paa de ældre med Tyren, som paa dem med Lysimachus's Typer og Navn, et kortere Skiæg, saa at snarere hiint maatte ansees for et Bygax, dette for et Hvedeax. Det er vistnok misligt at ville bestemme, til hvilken Sædart Axene paa disse Mynter henhöre.

Et lignende af ΠΑΝ sammensat Monogram forefindes paa den bosporiske Konge Paerisades's Statere, der have samme Typ paa Rv. som Lysimachus's, paa Athenas Sæde, formodentlig som Mærke for Hovedstaden Pantikapæum[62]), og det er sandsynligt, at Kallatia har staaet i Forbindelse med de 3 nævnte Stæder, da den ligesom disse var en Koloni fra Milet og Borgere fra Kallatia beboede en egen By i det bosporiske Rige.[63])

Den anden Række, Nr 258-268, er nöie knyttet til de efterfölgende, Nr 269-282 og Nr 283-285, og maa betragtes i Forbindelse med dem. Alle disse Statere ere, meer eller mindre, af den raae eller halvbarbariske Fabrik, som henviser til Thracien, og de i denne Række have ΚΑΛ, de följende ΤΟ og ΙΣ paa Athenas Sæde, hvor ogsaa Byzants's Navn var anbragt; den Forklaring ligger da nær, at de ere udgaaede fra Kallatia, Tomi og Istria, og til disse Stæder have de ogsaa været henförte.[64]) Ligesom de alle ligne hverandre i Henseende til det raae Arbeide, have de det samme Tegn i Exergen, en Trefork, og adskillige Bogstav-Mærker tilfælles, idet $\overline{\text{HPA}}$, $\overline{\text{HPO}}$ og ΘΕ(ΘΕΟ) findes baade sammen med ΚΑΛ og med ΤΟ, Δ og ΔΙ (ΔΙΟ) baade med ΤΟ og med ΙΣ. Disse Pyer, der laae i ringe Afstand fra hverandre paa den pontiske Kyst og alle tre vare anlagte fra Milet, stode i nöie Forbindelse indbyrdes. I Aaret 313 havde Kallatia hiulpet Istria til at fordrive Lysimachus's Besætning.[65]) I Perioden efter Lysimachus vilde Kallatianerne tiltage sig Monopol paa Handelen med Tomi og förte i Forbund med Istrianerne Krig med Byzants, der ikke vilde lade sig udelukke fra samme.[66]) Kallatia og Tomi (eller Istria) vare tilligemed de 3 andre Stæder paa denne Kyst, Odessus, Mesembria og Apollonia, en Tid forenede i et Forbund under Navnet Pentapolis, der havde et fælles Raad, sammensat af Övrighedspersoner fra hver af Stæderne[67]), og det er i Overeensstemmelse hermed, at vi paa Lysimachus's og Alexander den Stores Mynter fra disse 5 Stæder forefinde endeel af de samme Monogrammer og forkortede Navne.[68]) Det er ovenfor (S. 360) bemærket, at de alle maae henföres til Perioden efter Lysimachus's

---

[62]) Det findes paa den i Mionn. S. IV p. 462 under nº 2 anförte Stater og er formodentlig en Variation af Monogrammet paa nº 1, som tydeligt viser Sammensætningen af *ΠΑΝΤ*. Jvfr Koehnes Zeitschr. VI Forts. (1852) S. 98 f.

[63]) Da Kallatia i Aarene 313-310 blev beleiret af Lysimachus, havde et stort Antal af Borgerne, drevne af Hungersnöd, taget deres Tilflugt til den bosporiske Konge Eumelus, der havde givet dem en By og et Distrikt til Beboelse. Diodor XX, 25.

[64]) Sestini Class. gen. p. 34. Cavedoni Spicil. p. 46. Birch Num. Chron. II p. 164-165. Afvigende Bestemmelser, see nedenf. Anm. 72, 76 og 82.

[65]) Diodor. XIX, 73.

[66]) Memnon Cap. XXII.

[67]) Boeckh Corp. Inscr. 2056 c. Burmeister Die thrakische Pentapolis i Zeitschr. f. Alterthums-Wissensch. 1837 Nr 52. Polsberw De rebus Cherson. et Callatianorum (1838) p. 22.

[68]) Num. d'Alex. nº 403-498, tab. VII-VIII og XXXVI.

Död, baade paa Grund af den raae Fabrik og ifölge Brugen af Cursivbogstaverne (see Nr 261-263, 268 og 273). Treforken, som stedse er anbragt i Exergen, er, som anfört, Byzants's Symbol og tyder paa en nærmere Forbindelse mellem disse 3 Stæder og Byzants, en Forbindelse, som kan vises at have fundet Sted. Byzants var Middelpunktet for Handelen mellem det sorte Hav og Middelhavet og Oplagsstedet for de Varer, der udförtes fra de pontiske Lande[69]), saavelsom for de Produkter, der tilförtes disse fra Middelhavet. At Byzantinerne navnlig dreve en levende Handel med Tomi, erfares deraf, at de to andre Stæder, som oven anfört, begyndte en Krig for at udelukke dem fra samme, men bleve tvungne til at give efter. Ogsaa derved, at i Perioden efter Lysimachus de igiennem Bosporus seilende Skibe maatte betale Told i Byzants, kom de pontiske Stæder i jevnlig Beröring med denne By.[70]) Naar man nu tager i Betragtning, at Treforken paa lignende Maade findes anbragt paa de Lysimachus-Statere, der prægedes af Rhodus, som af alle Stæderne ved Middelhavet synes at have havt den meest udbredte Handel paa det sorte Hav (see § 12 under Nr 450-451), og ligeledes paa de Statere med Lysimachus's Typ paa Ɽ., der sloges af den bosporiske Konge Paerisades (see S. 364), men ikke paa Mynter med andet Præg eller af anden Sort, ledes man let til at antage, at Guldmynterne med dette Tegn ere blevne prægede for at benyttes ved Handels-Omsætningen i Byzants og til Betaling af den Sundtold, som her maatte erlægges, idet Lysimachus's Mynter i Perioden efter hans Död synes at have været dem, der især bleve udprægede og benyttede i Byzants, som vi kunne slutte af den Mængde, der er opbevaret af dem med Byzants's Mærker. Den foreliggende Række af de i Kallatia prægede Statere maa ifölge det Anförte ansees for senere end den förste Række af de fra samme Stad udgaaede Mynter, som hverken ere af barbariserende Fabrik eller indeholde Cursivbogstaver. Af de tilföiede Monogrammer kunne $\overline{\text{HP}}$ og $\overline{\text{HPA}}$ paa Nr 266 og 267 betegne det pontiske Heraklea, der formodentlig stod i Forbindelse med Kallatia, da denne By havde modtaget Kolonister fra samme[71]) (jvfr Nr 371), og ΘЄ paa Nr 268 opfattes om Theodosia paa det tauriske Chersonnes (jvfr Nr 279). Disse Mynter have iövrigt ikke været henförte til Kallatia alene, men ogsaa til Kalcedon.[72])

---

69) Disse Varer bestode især i Korn, Qvæg, Slaver, Honning, Vox og Saltvarer. See overhovedet Polyb. IV, angaaende Byzants's Handel.

70) See Side 364.

71) Memnon Cap. XXII kaldes Kallatianerne ἄποικοι Ἡρακλεωτῶν, skiöndt Kallatia oprindeligt var en Koloni fra Milet.

72) Af Rathgeber a. St. S. 35 ere de i Eckhels Catal. mus. Vind. p. 81 nº 15-19 og Mionn. nº 19-20 beskrevne Lysimachus-Statere anförte som hörende til Kalcedon; jvfr Birch Num. Chron. II p. 163 og Descr. de la coll. de Meynaerts p. 8 nº 20.

Tomi. Nr 269-282.[73])

Disse Statere ere ifölge det Foregaaende prægede i Tomi i det barbariske Herredömmes Periode, især for at anvendes i Handelen med Byzants. Af de forkortede Navne kunne nogle betegne andre pontiske Stæder, saaledes Δ, ΔΙ og ΔΙΟ Dionysopolis (jvfr Nr 236, 246 og 284-285), ΝΙ Nikonium, ΘΕΟ Theodosia (jvfr Nr 268), $\overline{\Pi A}$ Pantikapæum (jvfr Nr 251 S. 388), ΦΑ Phanagoria, $\overline{\text{HPA}}$ Heraklea (jvfr Nr 267); men det er ogsaa muligt, at de alle betegne Personer; paa autonome Mynter fra Tomi, der kunne höre til samme Tid, findes Övrighedsnavnene ΗΡΟ (som her paa Nr 272) og ΘΕΟΦΙ (jvfr Nr 279) [74]). ΤΟ paa disse Mynter har sædvanligt været anseet for Tomi's Mærke.[75]) Rathgeber[76]) har foretrukket Topirus; men denne ved Nestusfloden paa Thraciens sydvestlige Grændse liggende By var altfor fiernet fra de övrige Stæder, som de tilsvarende Mynter hidröre fra, til her at kunne komme i Betragtning. De Drachmer med ΤΟ og en Trefork, som hist og her træffes i Samlinger og i trykte Fortegnelser[77]), ere stöbte efter Staterne; der gives ikke Lysimachus-Drachmer fra de pontiske Stæder, ligesaalidt som fra Byzants.[78])

Istria. Nr 283-285.[79])

Det er allerede (S. 388) viist, at Staterne Nr 284-285 ere prægede i Istria i Perioden efter Lysimachus, og at deres Udmyntning især har været beregnet paa Byzants. De have ogsaa af Numismatikerne været henförte til denne Stad[80]); men undertiden har der været læst Σ paa Athenas Sæde istedetfor ΙΣ[81]), hvorfor de ogsaa findes tillagte Sestus[82]). At Stateren Nr 283, der har ΙΣ anbragt foran Figuren og mangler Tre-

---

[73]) Nr 270. Wien, Sestini Mus. Hederv. Nr 11. 272. Dresden. 275. Wien. 276. München. 278. Leake. 280. Wien, München. 281. München. 282. Eng. Bank, Rollin. — I Descr. du cab. de l'abbé G(reppo) par I. de Witte nº 399 er en til denne Række hörende Stater anfört med $\overline{HP}$ og en Trophæ(?) foran Figuren.

[74]) I det wienske Kabinet, jvfr Arneth i Schr. der kais. Acad. IX B. S. 880f. Tomi, Nr 1 a og 5.

[75]) See foruden de ovenfor Anm. 64 anförte Steder endnu Descr. de la coll. de Meynaerts p. 8 nº 21 (her er urigtigt læst *AIO* istedetfor *ΔIO* foran Figuren).

[76]) Leitzmanns Numism. Zeit. VI (1839) S. 36.

[77]) F. Ex. i Sestinis Mus. Hederv. p. 88 ad nº 36, og i Katalogen over Welzls Samling Nr 1703.

[78]) Jvfr ovenfor Anm. 44. Der haves lignende uægte Drachmer fra Kallatia og Istria.

[79]) Nr 283. Paris (Mionn. Suppl. nº 1, rimeligt den samme som nº 14 i Hovedværket). 284. München, Dresden.

[80]) See de anf. St. ovenfor Anm. 64.

[81]) F. Ex. Mionn. nº 22 og Kat. over Welzls Samling Nr 1681.

[82]) Saaledes i Beskr. af Meynaerts Samling S. 7 Nr 19, hvor der ogsaa urigtigt er anfört *AI* foran Figuren istedetfor *ΔI*, jvfr ovenfor Anm. 75.

forken, ogsaa hörer til Istria, bestyrkes derved, at den i Exergen har samme Monogram EP, som findes paa Nr 241 og 256 fra Kallatia. Den er ikke af barbariserende Fabrik og kan være præget under Lysimachus's Regering paa samme Tid som Kallatias Tetradrachmer med det tilsvarende Monogram; Alexanders Hoved er omtrent af samme Charakteer som paa disse.

Uvisse Prægesteder i Thracien.

Nr 286-294.[83]) Dette Symbol har snart været anseet for en Trophæ[84]), snart for den ephesiske Artemis's Billede[85]), hvorfor ogsaa Ephesus er bleven antagen for Myntstedet[86]). Det er formodentlig et Krigstegn (en Standart).[87]) Det forekommer ikke som Typ paa nogen hidtil bekiendt autonom Mynt, heller ikke som Mærke paa nogen af de macedoniske Kongers Mynter; men af de andre Mærker, som her ere forbundne med det, kan sluttes, at det har været Emblemet for en By paa den thraciske Sydkyst (eller muligt paa den overfor liggende asiatiske Kyst). Hermen er nemlig Mærket for Sestus og Maanen for Sigeum, hvilket sidste Tegn ogsaa paa Nr 19-20 findes sammen med et sydthracisk Stadmærke; flere af de tilföiede Monogrammer og Bogstaver forekomme ogsaa paa andre af Lysimachus's Mynter fra thraciske Stæder. Stiernen kan betegne Uranopolis; jvfr Nr 337 f. At disse Mynter ere slagne i den Stad, hvis Symbol Krigstegnet har været, ikke i nogen af de andre Stæder, hvis Mærker ere tilföiede, kan sluttes deraf, at Nr 287-289 have det samme Bogstav K paa Adversen, hvor Lysimachus's Mynter ellers ikke indeholde noget Mærke.

Nr 295-300.[88]) Ogsaa disse Mærker betegne formodentlig Stæder i det sydlige Thracien (eller muligt i det östlige Macedonien). Et Kogger forbundet med en Bue forekommer paa Mynter fra Alexander, som synes at være prægede i Nordgrækenland, og paa Kobbermynter med Navnet Philip, der ikke kunne henföres til Asien.[89]) Diotaen

---

[83]) Nr 286. Stokholm. 287. Kiöbenhavn. 288. Paris. 289. Brit. Mus. 290. Haag. 291. Haag, Berlin. 292. Wien. 293 Haag, eng. Bank. 294. Paris.

[84]) F. Ex. Mionn. nº 57 og 58.

[85]) F. Ex. Mionn. nº 59, S. nº 20.

[86]) See Cavedoni Spicil. p. 46, Rathgeber i Leitzmanns Num. Zeit. VI S. 36.

[87]) Rathgeber har opfattet dette Tegn paa lignende Maade, idet han a. St. S. 37 har kaldt det: *ein Gestell der Feldzeichen oder das ἐπίσημον auf Schiffen*; men det Tegn paa Philetærus's Tetradrachmer, som han her henviser til, er aldeles forskielligt fra det paa Lysimachus's Mynter.

[88]) Nr 295. Paris, brit. Mus. 297. Paris. 298. Berlin, Petersborg. 299. Prokesch. 300. Deys.

[89]) Num. d'Alex. p. 195. I Mionn. S. nº 32 findes en Drachme fra Lysimachus anfört med en Bue og Piil til Mærke, som muligt er fra samme Prægested.

har paa Nr 300 et Bukranium tilföiet i Exergen, hvilket ogsaa findes anbragt i Exergen paa Nr 121 fra Ænus og muligt er Amphipolis's Mærke.[90])

Nr 301-306.[91]) Disse af en Krands omgivne Monogrammer synes at udtrykke eet og samme Navn. Monogrammet paa Nr 305-6 (ΛΑΜ eller ΜΑΛ) ligger nemlig i de 4 förste, der have Ε paa forskiellig Maade tilföiet, hvortil paa Nr 303 endnu kommer en Tverstreg forneden; to have Σ, to andre $\overline{\text{ΑΡ}}$ tilfælles. De ere formodentlig eensbetydende med Monogrammerne paa Nr 1-3 og Nr 54, som höre til Lysimachia, idet mindste den sidste; to af disse Monogrammer ere ogsaa indesluttede i en Krands. De betegne vel en Övrighedsperson.[92]) Krandsen, som er usædvanlig paa Lysimachus's Mynter, kan ansees for en Æres- eller Borger-Krands[93]), med mindre man vil betragte den alene som en Indfatning.

Nr 307-326.[94]) Disse Mynter indeholde ikke smaa Typer, men ikkun Monogrammer, som synes at være Person-Mærker; de ere anförte under denne Afdeling, fordi Monogrammerne findes paa de foregaaende i Thraciens Stæder prægede Mynter. De to Monogrammer paa Nr 307 træffes ogsaa sammen paa Nr 6, der rimeligt er slaaet i Lysimachia. Monogrammet paa Nr 308-9 er ligesom her anbragt paa Athenas Sæde paa Nr 50-51 fra Lysimachia[95]), og det paa Nr 310-11 findes paa Kobbermynten Nr 83 fra samme Stad. Nr 312-16 have $\overline{\text{ΘΕ}}$ tilfælles, hvilket træffes paa de foregaaende fra Lysimachia Nr 42-43 og 55-58, Coela Nr 96-98 og Ænus Nr 103. Nr 317 har faaet Plads her, fordi den indeholder det samme usædvanlige Monogram som Nr 316; det udtrykker muligt det samme Navn som det paa Nr 315, saa at ikkun Bogstavet Ο er tilsat paa forskiellig Maade. $\overline{\text{Λ°}}$ paa Nr 318-19 forekommer paa Nr 77-78 og 113; Rathgeber har meent, at det betegnede Lokris[96]); men denne Provinds var ikke i Lysimachus's Besiddelse. Monogrammet paa Nr 320 findes paa Nr 44-45 fra Lysimachia og Nr 87 fra Sestus; det paa Nr 321-22 forekommer paa Nr 91 fra Sestus og Nr 125 fra Maronea; paa

---

90) Num. d'Alex. p. 131.

91) Nr 301. Fox. 302. Brit. Mus., Thorvaldsens Mus. 303. Wien. 305. Sestini Mus. Hederv. nº 21. 306. Luynes.

92) Der er ingen thracisk By, hvis Navn her kan være udtrykt. Man kunde tænke paa Lamia, Hovedstaden i Maliernes Distrikt i Thessalien, saa at de fuldstændigere Monogrammer oplöstes i *ΛΑΜΙΕ(ων)* eller *ΜΑΛΙΕ(ων)*, dersom der ellers var nogen Grund til at henföre disse Mynter til Thessalien.

93) Jvfr Num. d'Alex. p. 46-48.

94) Nr 307-8. Brit. Mus. 309. München. 310. München, Stokholm, jvfr Sestini Mus. Hederv. nº 17. 311. Haag. 312. München. 314. Paris. 315. Brit. Mus., Gotha. 316. Paris. 317. Wien, Haag, Petersborg. 318. Paris, brit. Mus., Gotha. 320. Wien, Haag. 321. Brit. Mus., Haag. 322. Brit. Mus., Petersborg. 323. Mionn. nº 9. 324. Kiöbenhavn.

95) Det er dog muligt, at dette Monogram er Odessus's Mærke, see ovenfor Anm. 7.

96) Leitzmanns Num. Zeit. VI S. 50 Nr 28 og S. 51-52 Nr 41. Jvfr ovenf. S. 377.

et Exemplar af Nr 321 er Byzants's Contramærke anbragt[97]). I° paa Nr 323, see Kallatia Nr 245. Mærkerne paa Kobbermynterne Nr 324-326 forekomme ovenfor paa Nr 11, 70-71, 88 og 106.

§ 11.

Mynter prægede i Macedonien.

Pella. Nr 327-328.[1])

Der er Mynter fra Philip II og Alexander den Store i betydeligt Antal og af forskiellig Sort med Lynilden til Mærke, hvilke upaatvivleligt ere udgaaede fra Pella, Macedoniens Hovedstad[2]); det tör da vel antages, at ogsaa Lysimachus's Mynter med dette Symbol ere blevne prægede der, efterat Macedonien var erobret. Endeel af Alexanders Tetradrachmer fra Amphipolis have under Zeus's Stol en Stierne, formodentligt som Mærke for Uranopolis (Akroathon), ovenover et Monogram eller Bogstav som Person-Mærke[3]); den her paa Nr 327 ligeledes paa Gudebilledets Sæde over et Monogram anbragte Stierne kan forklares paa samme Maade og bekræfter Henförelsen til Macedonien.[4]) En Fisk, som paa Nr 328, forekommer paa Nr 93 rimeligt som Cyzikus's Mærke.

(Amphipolis.) Nr 329-330.[5])

Overdelen af en Trefork forekommer hyppigt paa Philip IIs, Alexander den Stores, Kassanders og de följende macedoniske Kongers Mynter, og kan opfattes som Mærke for Amphipolis eller for dens Havnestad Eïon ved Strymonflodens Munding[6]); der er Intet til Hinder for at antage det samme Prægested for Lysimachus's Mynter med dette Mærke. Paa andre af Alexanders Mynter findes vel ogsaa Overdelen af en Trefork som Tegn for Priene i Lilleasien; men den har der stedse en Zirat og Begyndelsen af Prienes Navn tilföiet.

---

[97]) Nemlig en Forstavn med ΓY over, ved Siden N; i det britiske Museum. Et lign. Contramærke findes oftere paa Alexanders Mynter, der ikke bleve prægede i Byzants, see Num. d'Alex. p. 399 ad n° 95 a; jvfr Koehnes Zeitschr. I S. 260 og Fr. Lenormants Beskr. af Baron Behrs Samling Nr 134.

[1]) Nr 327. München. 328. Paris.

[2]) Num. d'Alex. p. 124 f.

[3]) Num. d'Alex. n° 66-71.

[4]) Her maa dog giöres opmærksom paa den Analogi, som finder Sted mellem denne Stater og Alexanders Tetradrachme Nr 1054, og som kunde lede til at antage den for præget af Milet i Forbindelse med Tralles og Kolonæ.

[5]) Nr 329. Paris. 330. Berlin.

[6]) Num. d'Alex. p. 133.

En Veddelöbsfakkel, det sædvanlige Mærke for Amphipolis paa de macedoniske Kongers Mynter, forekommer ogsaa paa Lysimachus's Mynter. Paa dem med Alexanders Typer og paa Kobbermynterne betegner dette Mærke ligeledes Amphipolis, see Nr 18 og 84; men paa Staterne og Tetradrachmerne med Lysimachus's egne Typer synes det snarere at maatte forklares om en Stad i Karien, fordi det paa nogle er forbundet med en Mæander; see Nr 440 f.

Trælium. Nr 331-332.

Denne Blomst, der varierer noget i Henseende til Formen, er formodentlig den samme, der forekommer som Mærke paa Philip IIs og flere af de följende macedoniske Kongers Mynter, og paa disse, ligesom paa endeel af Alexander den Stores Mynter, maa opfattes om Trælium, en By, hvis Tilværelse og Beliggenhed Myntfund have givet Kundskab om.[7])

Philippi. Nr 333-336.[8])

Fra Philip II, Alexander den Store, Philip III og Kassander haves Mynter med en Trefod til Mærke, som maae være prægede i Philippi[9]); der er ikke Grund til at betvivle, at de tilsvarende Mynter fra Lysimachus ligeledes ere fra denne Stad. Φ paa Nr 334 er formodentlig Begyndelsesbogstavet af Philippis Navn, da det ogsaa paa en af Philip IIs Mynter er föiet til Trefoden og Myntstadens forkortede Navn paa Lysimachus's Mynter ofte findes anbragt paa Athenas Sæde. En Trefod forekommer vel ogsaa paa nogle af Alexanders Tetradrachmer, der ifölge Fabriken ere prægede i en sildigere Periode i det vestlige Lilleasien, rimeligt i Knidus; men Formen af Trefoden paa Lysimachus's Mynter, i det mindste paa de 3 förste, svarer mere til den paa de förstnævnte.

Uranopolis. Nr 337-340.[10])

En Stierne forekommer paa Philip IIs og næsten alle de följende macedoniske Kongers Mynter, rimeligt som Mærke for Uranopolis (Akroathon)[11]), paa Alexanders Mynter ogsaa som Mærke for andre Stæder, saaledes for Kolonæ i Troas. Nr 337-339 bör formeentlig henföres til Uranopolis. En Stierne er nemlig paa Nr 327 forenet med

---

[7]) Num. d'Alex. p. 134.
[8]) Nr 333. Brit. Mus. 334. Haverkamp Allg. Hist. II tab. XXXIV, 12 og Gessner N. reg. Maced. tab. VI, 22. 336. Paris.
[9]) Num. d'Alex. p. 137.
[10]) Nr 337. Brit. Mus. 338. München. 339. Paris, Petersborg.
[11]) Num. d'Alex. p. 138-140.

Pellas Mærke; TE paa Nr 338 er det samme Monogram, som paa de macedoniske Kongers Mynter formodentlig betegner Byen Terone paa den chalcidiske Halvö[12]; HP paa Nr 339 findes paa Nr 356 sammen med et macedonisk Stad-Symbol og lader sig opfatte som Mærke for Herakleum i Pierien (see Nr 347 f.)[13] Men det er muligt, at Nr 340 indeholder Kolonæ's Symbol forbundet med Mytilenes Monogram; jvfr Nr 403.

Aphytis. Nr 341-342.[14]

En Örn er anbragt paa Alexanders, Philip IIIs og Philip Vs Mynter, formodentlig som Mærke for Aphytis[15]; det ligger da nærmest ogsaa at henföre Lysimachus's Mynter med Örnen til denne By.[16]

Dium. Nr 343-346.[17]

Monogrammet ΔΙ forefindes paa næsten alle de macedoniske Kongers Mynter ligefra Philip II saa hyppigt og i saadanne Forbindelser med andre Mærker, at der er Grund til at antage, at det betegner Dium, een af de vigtigste Stæder i Macedonien og ofte Kongens Opholdssted.[18] Man ledes herved til at henföre de foreliggende Mynter fra Lysimachus til denne Stad. Det passer vel hertil, at det paa Nr 345 tilföiede Φ forekommer paa flere af Lysimachus's Mynter, der formodentlig maae henföres til Macedonien; see Nr 349, 357 og 358.

Herakleum. Nr 347-353.[19]

Ogsaa dette Monogram er der Grund til at forklare om en Stad i Macedonien, da det ofte er anvendt til at udtrykke Stadnavnet Heraklea og det gientager sig paa de fleste af de macedoniske Kongers Mynter. Henförelsen til Macedonien bekræftes ved en Sammenligning med Nr 356-357, som ifölge Mærket, en Aplustre, ere prægede i en macedonisk Söstad; af disse har nemlig Nr 356 det samme Monogram HP tilföiet og

---

[12]) Num. d'Alex. p. 142.

[13]) Rathgeber a. St. S. 49 henförer Nr 339 til Odessus, fordi en Stierne ogsaa findes paa en Tetradrachme fra Alexander med Odessus's Navn; men denne er fra en langt senere Periode, og en Stierne forekommer ellers ikke paa de talrige Alexanders-Mynter fra denne Stad, heller ikke paa Lysimachus's Mynter fra samme.

[14]) Nr 341. München.

[15]) Num. d'Alex. p. 142.

[16]) Rathgeber a. St. S. 41 Nr 13 mener, at Örnen kunde betegne Adramytium. Snarere kunde her tænkes paa Abydos; men denne By er paa Lysimachus's Mynter betegnet ved Ankeret, see Nr 389.

[17]) Nr 343. Paris, Rollin. 344. München, Sestini Mus. Hederv. nº 32. 345. München. 346. Paris, München.

[18]) Num. d'Alex. p. 148-149.

[19]) Nr 347. Paris, München. 349. Brit. Mus. 351. Prokesch. 352. Haag. 353. Brit. Mus.

frembyder et Hoved paa Adv. og en Figur paa Rv., som i Henseende til Charakteren og Enkeltheder i Udförelsen aldeles svare til Hovedet og Figuren paa Nr 353 i denne Række; den anden, Nr 357, indeholder Φ, som findes her paa Nr 349; jvfr det foreg. Nr 345 fra Dium. Herakleum i Pierien bör snarere ansees for Prægestedet end Heraklea i det sintiske Distrikt, fordi det nærliggende Dium ogsaa synes at være blevet betegnet ved Stadnavnets tvende Begyndelsesbogstaver, medens det sintiske Herakleas Mærke paa de macedoniske Kongers Mynter synes at have været en Kölle.[20])

Uvisse Myntstæder i Macedonien.

Nr 354-355.[21]) Der haves Statere og Drachmer fra Alexander og Philip III med en Cithar af samme Form, som maae være prægede i Grækenland, rimeligt paa Halvöen Chalcidice, hvor denne Mynttyp havde været fremherskende; blandt disse er der Drachmer, baade med Alexanders og Philips Navn, paa hvilke A er anbragt under Zeus's Stol ligesom her paa Athenas Sæde; dette leder til at antage, at de alle ere fra samme Prægested og at A betegner Staden, som kan være Arne.[22]) Til Kolophon kunne disse Mynter ikke henföres, da denne Stad blev lagt öde af Lysimachus; see § 4, Anm. 23.

Nr 356-357.[23]) En Aplustre betegner paa Philip IIs og endeel af Alexanders Mynter en Söstad i Macedonien[24]); ingen af Alexanders Mynter med dette Mærke kan henföres til Lilleasien De tilföiede Mærker passe til Antagelsen af en macedonisk Myntstad, idet HP kan betegne Herakleum, see Nr 347 f., og Φ findes paa de foregaaende Nr 345 og 349.

Nr 358-359.[25]) En stangende Tyr findes ikke paa Alexander den Stores Mynter[26]), men paa een af de macedoniske Kobbermynter med Navnet Philip[27]), der maae henföres til de europæiske Lande. Φ findes paa de foregaaende til Macedonien hörende Mynter Nr 334, 349 og 357, TE paa Nr 338 fra Uranopolis; dette Monogram betegner muligt Byen Terone (see foreg. Side, Anm. 12).

Nr 360-364.[28]) En Thyrsus forekommer som Mærke paa Philip IIs og Kassanders Mynter, og paa Alexanders Mynter i Forbindelse med andre macedoniske Stad-

---

[20]) Jvfr Num. d'Alex. p. 135-137 og 149-150.
[21]) Nr 354. Brit. Mus., Wien.
[22]) Nærmere viist i Num. d'Alex. p. 152.
[23]) Nr 357 Brit. Mus.
[24]) Num d'Alex. p. 154.
[25]) Nr 358. Stokholm. 359. Petersborg.
[26]) Men vel en Zebu-Oxe i samme Stilling paa de senere Tetradrachmer fra Magnesia og Antiochia i Karien.
[27]) Fra Philip II-V, jvfr Num. d'Alex. p. 360-61 og 388-90. Denne Kobbermynt findes i det franske Kabinet og i Timonis Samling i Wien; det er dog kun Fordelen af Tyren, der er fremstilt paa samme.
[28]) Nr 360. Brit. Mus. 361. Welzls Saml. Nr 1702. 362-363. Brit. Mus. 364. Fox.

mærker; men der haves ogsaa Alexanders-Tetradrachmer med en Thyrsus, der ifölge Fabriken ere slagne i en sildigere Periode i Lilleasien, rimeligt i en lydisk Stad.[29]) Lysimachus's Mynter med en Thyrsus bör snarere henföres til Grækenland, fordi dette Mærke er forbundet med Ænus's Emblem paa Nr 122, og fordi Monogrammet paa Nr 362 ogsaa findes paa Nr 44-45 og 87 fra Lysimachia og Sestus.

Skiöndt Lysimachus i Slutningen af sin Regering beherskede den störste Deel af det med Macedonien forenede Thessalien, er det dog uvist, om hans Mynter ere blevne prægede her. Der er ingen af de smaa Typer paa Lysimachus's Mynter, som der er Grund til at forklare om nogen Stad i Thessalien.[30]) De Mærker, der paa Philip IIs og Alexanders Mynter synes at betegne thessaliske Stæder, forekomme ikke paa Lysimachus's Mynter, med Undtagelse af Bien, Symbolet for Melitæa; men Bien er paa Lysimachus's Mynter snarere Ephesus's Tegn; see Nr 420 f.

§ 12.

Mynter prægede i Lilleasien.

Heraklea ved Pontus. Nr 365-375.[1])

Det kan ikke drages i Tvivl, at disse Tetradrachmer, der have en Kölle til Mærke og nogle tillige HP eller HPA paa Athenas Sæde, hvor ofte Stadnavnet findes anbragt, höre til een af Stæderne af Navnet Heraklea. De udgiöre to fra hinanden meget forskiellige Rækker, Nr 365-371 og Nr 372-375; hine, der have Köllen horizontalt i Exergen og i Henseende til Fabriken ligne de övrige fra Lysimachus's Regeringstid, skulle betragtes först.

I de af Lysimachus beherskede Lande var der endeel Stæder af Navnet Heraklea, af hvilke de störste vare Heraclea Sintica i Macedonien, Heraclea ad Lathmum i Jonien og Heraclea ad Pontum. Til den förste af disse höre formodentlig Philip IIs og de övrige macedoniske Kongers Mynter med en Kölle til Mærke, til den anden nogle af Alexanders Tetradrachmer med samme Symbol eller Begyndelsesbogstaverne af Navnet Heraklea i Monogram[2]); for de foreliggende Mynter fra Lysimachus synes snarere det

---

[29]) Num. d'Alex. p. 201 n° 662-63, p. 271 n° 1250-51, p. 384 n° 268.

[30]) Jvfr § 10, Anm. 92.

[1]) Nr 365. Paris, brit. Mus., Wien. 366. Brit. Mus., München. 367. Brit. Mus. 368. Haag. 369. Leake. 370-371. Paris. 372. Brit. Mus. 373. Paris. 374. Gotha. 375. Prokesch.

[2]) Num. d'Alex. p. 135 og p. 250.

tredie Heraklea at maatte antages, af følgende Grunde. Der vides intet om, i hvilket Forhold de to andre Stæder have staaet til Lysimachus, medens det af Historien er bekiendt, at den pontiske Stad en Tid var umiddelbart underlagt den thraciske Regering. Da Lysimachus i Aaret 302 paa Felttoget mod Antigonus laae i Vinterquarteer i Nærheden, ægtede han Amastris, den herakleotiske Tyran Dionysius's Enke, som styrede Staten i sine Sönners Mindreaarighed, og fik derved Deel i Regentskabet over samme. Da Lysimachus nogle Aar efter forsköd Amastris, synes vel hans Forbindelse med Heraklea for en Tid at være ophört; men i 286 blandede han sig igien i dens Anliggender og lod Amastris's Sönner, der havde myrdet deres Moder og herskede som Tyranner, ombringe. Han skienkede kort efter Staden til sin Gemalinde Arsinoe, der omstyrtede den demokratiske Forfatning, som Lysimachus först havde tilladt Borgerne at indrette, og lod Staden styre ved Cymæeren Heraklitos, der behandlede den despotisk.[3]) Naar Mærkerne undersöges, vil man finde, at disse ogsaa lede til helst at antage det pontiske Heraklea. Monogrammet $\overline{\Phi\Lambda}$, der er fælles for Nr 368-371, og $\overline{\Pi\mathrm{E}}$ paa Nr 371 forekomme paa de i Lysimachia prægede Mynter Nr 44-45 og 27, og Köllen findes paa Nr 54 fra samme Stad; dette tyder paa en nöiere Sammenhæng med Lysimachia, der var Regeringens og Hoffets Sæde.[4]) Paa Nr 371 findes tilligemed Köllen et Ax[5]), som er Mærke enten for Kallatia, der tildeels var en Koloni fra Heraklea (jvfr § 10, Anm. 71), eller for Kalcedon (jvfr Nr 376 f.). Disse Mynter adskille sig ved Charakteren i Alexanders Hoved fra dem, der ovenfor af andre Grunde ere tillagte Herakleum i den macedoniske Provinds Pierien.

Nr 372-375, der have Köllen opret foran Figuren, ere af en flad, halvbarbarisk Fabrik (see Tavle II, 8) og maae ifölge denne antages at være prægede i Perioden efter Lysimachus i en Stad, i hvis Nærhed barbariske Folk havde sat sig fast (see S. 359-362). Her kan da ikke tænkes paa Heraklea i Jonien. I Thracien var der vel to Byer af Navnet Heraklea, den ene i det Indre af Landet, den anden ved Propontis; men de vare begge ubetydelige og synes ikke nogensinde at have slaaet Mynt. Snarere kunde det sintiske Heraklea antages, da denne Stad laae i Nærheden af den thraciske Grændse og Gallerne efter Ptolemæus Ceraunus's Nederlag (280) gientagne Gange oversvömmede og hærgede Macedonien, som först ved Antigonus's Seir i 278 befriedes fra dem; men Gallerne indtoge ikke de faste Stæder, til hvilke Befolkningen trak sig tilbage, og da Lysimachus's Mynter ikke synes at være slagne i det sintiske Heraklea, kunne de barbarise-

---

[3]) Photii Bibl. Memnon, cap. VII-VIII.

[4]) Forholdet lader sig forklare saaledes, at Myntningen i Heraklea til en Tid har været underlagt den Övrighedsperson, som ogsaa forestod Myntningen i Hovedstaden (betegnet ved $\overline{\Phi A}$), og at der til en anden Tid i denne er blevet slaaet Mynt for Heraklea (den med Köllen mærkede).

[5]) Paa denne Mynt er Köllen anbragt imellem Athenas Sæde og den Linie, der afskiærer Exergen, hvor Axet findes.

rende Mynter, her omhandles, ikke have været Efterprægninger af saadanne. De lade sig med meest Grund henföre til Heraklea ved Pontus som de foregaaende. Denne Stad havde efter Lysimachus's Död gienoprettet Friheden og sögt at styrke sig ved Forbund; men da Gallerne havde faaet faste Boliger i Landet ved Floden Halys (senere kaldt Galatien), blev Heraklea meget foruroliget af disse Naboer, der overfaldt og plyndrede Stadens Distrikt[6]), og det er vel muligt, at Herakleas indre Tilstand da har lignet Byzants's (see Side 359), saa at disse Tetradrachmer, der ved deres raae Præg svare til endeel af de byzantinske, kunne have været prægede der. Dersom dette forekommer mindre sandsynligt, lader det sig antage, at de ere fabrikerede af Gallerne i disse Egne som Efterligninger af de herakleotiske; der maa dömmes om disse Mynter paa samme Maade som om de barbariserende med Byzants's Mærker. [7])

Kalcedon. Nr 376-380.[8])

Axet og KAΛXA i Exergen paa disse Mynter vise, at de ere prægede i Kalcedon. De autonome Mynter fra denne Stad tyde ved flere af deres Typer paa Demeters Dyrkelse og have ofte Navnet forkortet paa samme Maade; der gives ogsaa nogle, som indeholde Lysimachus's Typer med Axet tilföiet, idet Kalcedoniernes Navn er sat istedetfor Lysimachus's.[9]) Hvor disse Tetradrachmer have været anförte, findes de ogsaa tillagte Kalcedon.[10])

Mynten med Navnet *Hekatæos* har været omhandlet af flere Forfattere. Eckhel, som först udgav den, antog, at Kalcedonierne enten maatte have været underkastede Lysimachus, uagtet dette intetsteds er berettet, eller at de havde slaaet Lysimachus's Mynter af Erkiendtlighed for modtagne Velgierninger, eller i den Hensigt at smigre ham, eller

---

6) Memnon cap. XXIII.

7) Birch i Num. Chron. II p. 164 nº 2 henförer Nr 372 til Heraklea i Thracien, hvilken By han synes at antage for den samme som Perinth, og tilföier som en mulig Forklaring af Monogrammerne $\overline{MH}$ og $\overline{ME}$: [*Μητροπολιτων Μεγάλων?*]. Men Perinth fik langt senere, rimeligt först i det 4de Aarh. eft. Chr., Navnet Heraklea (see Pauly Real-Encycl. der cl. Alterthums-Wiss. V S. 1347), og paa Lysimachus's Tid gave de græske Stæder sig endnu ikke saadanne Tilnavne. Rathgeber a. St. S. 35 tillægger det pontiske Heraklea Nr 374.

8) Nr 376. Paris. 377. Thomas coll. nº 979. 378. H. P. Borrells coll. nº 23. 379. Brit. Mus. 380. Eckhel N. vet. anecd. p. 62, tab. V, 11. — I Haverkamps Allg. Hist. II tab. XXXVII, 7, findes en Drachme med *KAAXA* i Exergen; men det er et Spörgsmaal, om den er ægte.

9) Nemlig en Tetradrachme i Hertugen af Luynes's Samling, en anden i Garreris Samling i Smyrna, udg. i Num. Chron. V p. 190, og en Drachme i den engelske Banks Saml., udg. i Num. Chron. II, p. 161.

10) Eckhel N. vet. anecd. p. 62-63. Sestini Class. gen. p. 34. Cavedoni Spicil. p. 46. Birch i Num. Chron. II p. 162-165 (her er p. 165 under nº 8 urigtigt anfört, at der findes Mynter fra Lysimachus, der have *KAAXA* paa Sædet; denne Indskrift findes kun i Exergen). Rathgeber i Leitzmanns Num. Zeit. VI, S. 35.

ikkun for at skaffe disse Mynter en let Circulation i hans Lande.[11]) Historikeren Droysen har fremsat den Formodning, at denne Hekatæos er den samme, som kort efter Alexanders Död var Tyran i Kardia, og har af denne Mynt udledet, at han, da Kardia blev lagt öde af Lysimachus, erholdt Kalcedon til Erstatning.[12]) Rathgeber, idet han forudsætter, at denne Mynt er slaaet af Lysimachus selv i Kalcedon, yttrer, at man af den Omstændighed, at ingen af Oldtidens Forfattere omtaler Kalcedoniernes Underkastelse under Lysimachus, kan slutte til det Mangelfulde i de af Forfatterne meddeelte Beretninger.[13]) Borrell[14]) ansaae det ogsaa for utvivlsomt, at Lysimachus havde slaaet Mynt i Kalcedon. Han henviste, for at bestyrke dette, til Kalcedons autonome Sölv-Mynter, saavel til de ovennævnte med Lysimachus's Typer som til dem, der paa Adv. have Demeters Hoved, i hvilket han saae et Portrait af Lysimachus's Gemalinde Arsinoe (paa Grund af den Liighed, han fandt imellem dette Hoved og Arsinoes paa de ephesiske og ægyptiske Mynter), og giorde tillige opmærksom paa, hvor beqvem en Plads Kalcedon maatte være for Lysimachus, da den laae ligeoverfor Byzants, som han ansaae for denne Konges thraciske Hovedstad.

Imod disse Meninger er det i § 5 (S. 362-363) giort gieldende, at de historiske Beretninger lede til at antage, at Kalcedon ikke har været i Lysimachus's Besiddelse, og at Mynternes eiendommelige Beskaffenhed (see Tavle II, 3) viser, at de höre til Perioden efter Lysimachus's Död. Naar Eckhel mener, at Kalcedon, skiöndt uafhængig af Lysimachus, dog, medens han levede, af een eller anden Grund kan have præget hans Mynter, da strider dette mod det formeentlig rigtige Princip, som i denne Afhandling er antaget for Bestemmelsen af Tid og Sted: at en fri græsk Stad ikke har slaaet en Nabokonges Mynt under hans Regering. Droysens Conjectur med Hensyn til den ved Övrighedsnavnet Hekatæos betegnede Person kan der ikke tillægges nogen Vægt overfor de Grunde, der tale for Mynternes Henförelse til en sildigere Periode.[15]) Med Hensyn til det, som af Borrell er anfört, er Fölgende at bemærke. De autonome Mynter med Lysimachus's Typer vise derved, at de have Indskriften ΚΑΛΧΑΔΟΝΙΩΝ istedetfor ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ, at de ere prægede af Stadens egen Regering, ikke af Lysimachus; Anvendelsen af de Typer, der fandtes paa Lysimachus's Mynter, lader sig forklare af, at disse vare de gængse i Nabostaterne, og der er Intet, som beviser, at de ere blevne prægede, medens Lysimachus sad paa Thronen. Hvad det angaaer, at Arsinoe skulde være afbildet som Demeter paa

---

[11]) N. vet. anecd. p. 63.

[12]) Geschichte der Nachfolger Alex. S. 740 41.

[13]) Anf. St. Anm. 10.

[14]) Num. Chron. V, p. 190 191.

[15]) Naar den lærde Historiker paa det anförte Sted endnu benytter en Mynt fra Abdera med det samme Navn til den Gisning, at Hekatæos efter Kardias Ödelæggelse först havde erholdt Abdera, maa det bemærkes, at denne Mynt er meget ældre end den macedoniske Periode.

nogle af Kalcedons Mynter, maa det mærkes, at Demeters Hoved vel har Liighed med nogle af de Portraithoveder af Arsinoe, der findes paa de senere ægyptiske Guldmynter, hvilke Ptolemæus Philadelphus lod præge efter at have ægtet hende, men ikke med Hovedet paa de tidligere Mynter fra Ephesus (eller Arsinoe, som Staden da blev kaldt), der fremstille Dronningen som yngre[16]), skiöndt Kalcedons Mynter maatte være prægede paa samme Tid som disse, og at man ofte paa græske Mynter finder Gudehoveder med en temmelig individuel Charakteer, som dog ikke kunne antages at indeholde Portraiter. Borrell stötter sin Opfattelse af Demeters Hoved som Arsinoes paa de anförte autonome Mynter med Lysimachus's Typer, som skulle vise, at Kalcedonierne prægede Mynter med Hovedet af Lysimachus som Dionysos med Vædderhorn; men dette Hoved er sandsynligt Alexanders, ikke Lysimachus's, som ovenfor er udviklet, og for at der kunde tillægges den fra disse Mynter hentede Analogi nogen Betydning, maatte det i al Fald först godtgiöres, at de vare prægede for at yde Lysimachus en Hylding, medens han levede. Af Kalcedons Beliggenhed i Nærheden af Byzants kan Intet udledes, da Byzants ikke, som Borell antager, var Lysimachus's Hovedstad, men efter al Rimelighed under Lysimachus's Regering en Fristat (see § 5).

Cyzikus. Nr 381-386.[17])

Dette Mærke, en lang brændende Fakkel, træffes paa Tetradrachmer fra Alexander den Store og fra Antiochus I og II, som ifölge Fabriken ere prægede i det vestlige Lilleasien[18]), og er paa disse sidste forbundet med den halve Pegasus og den græssende Hest, som ere Mærker for Lampsakus og Alexandria Troas; det betegner da formodentlig Cyzikus, paa hvis Mynter en saadan Fakkel hyppigt findes anbragt som Attribut for Demeter, hvis med Koras forbundne Dyrkelse var den fremherskende i denne Stad.[19]) Stiernen paa Nr 381 betegner vel Kolonæ i Troas ligesom paa nogle af Alex-

---

[16]) See Num. Chron. II p. 171 f., pl.

[17]) Nr 381 a. Kiöbenhavn. 383. Borrells Coll. nº 21. 384. Thorvaldsens Mus. (subærat). 385-386. Haag.

[18]) De to Seleuciders Tetradrachmer med dette Mærke ere stort udslaaede og af fladt Præg ligesom de af Lysimachus's og Alexanders Tetradrachmer, der i samme Periode bleve prægede i Lilleasien.

[19]) Jvfr Marquardt Cyzicus und sein Gebiet S. 119-128. Autonome Mynter med Fakkelen som Hovedtyp ere anförte Mionn. nº 121-122 og 124-126, S. nº 171. Mynterne fra Keisertiden have ofte een eller to Fakler, alene eller ved Siden af en Helligdom, saavelsom Fremstillingen af Demeter, der med een eller to Fakler i Hænderne söger sin bortrövede Datter. Der haves ogsaa en Vægt fra Cyzikus med en Fakkel, see Revue num. fr. 1856, p. 7, pl. I, 1. Henförelsen til Lilleasien bekræftes derved, at Monogrammet paa Nr 386, som er ualmindeligt, oftere træffes paa Antiochus Is Tetradrachmer; see Mionn. nº 70, 72, 84, S. nº 44. En lignende Fakkel forekommer ofte paa Cistophorer og lader sig ogsaa paa disse opfatte om Cyzikus. Den findes i Almindelighed sammen med *ΕΦΕ* og endnu en accessorisk Typ, der snart er eet af Ephesus's Symboler, snart Mærke for en anden forbunden Stad; som bekiendt sloge mange Stæder i det vestlige Lilleasien Mynt i Forening, og navnlig træffes hyppigt

anders Tetradrachmer[20]), Axet paa Nr 381 a Kalcedon[21]). Cyzikus var en betydelig Stad, der i Aaret 319 havde forsvaret sin Uafhængighed mod den macedoniske Statholder Arrhidæus's Angreb[22]); men det er ikke usandsynligt, at den siden har maattet underkaste sig Lysimachus, da hele det omliggende Land var i dennes Besiddelse.[23]) Nr 381 og 381 a, som have Faklen opreist foran Figuren, ere af et skiönt Præg (see Tavle II, 1) og höre formodentlig til Lysimachus's Regering; Nr 382-386, som have Fakkelen liggende under Figuren, ere for störste Delen af fladt og maadeligt Arbeide og synes snarere at tilhöre den senere Periode.

Ephesus's og Cyzikus's Navne sammen paa Mynter fra de romerske Keiseres Periode, paa hvilke Cyzikus oftere er repræsenteret ved Demeter med Faklen (f. Ex. Mionn. S. V, p. 324 nº 267 og p. 329 nº 302). M. Pinder i sin fortræffelige Afhandling *Ueber die Cistophoren* (i Abh. der Acad. der Wiss. zu Berlin 1855) S. 542 og 544 antager denne Fakkel for Ephesus's Tegn; de Symboler, der paa Ephesus's Cistophorer med Faklen findes i Midten over Koggeret, henförer han til Magistratspersoner, fordi paa de andre Stæders Cistophorer Magistratsnavne sædvanligt ere anbragte der, og er overhovedet ikke tilböielig til at indrömme, at Cistophorerne indeholde Mærker for flere forbundne Stæder. Herimod er Följende at bemærke. Nogle af disse paa Midten anbragte Symboler ere betegnende for Ephesus og forekomme ligeledes paa de af Ephesus's Cistophorer, der ikke indeholde Faklen, upaatvivleligt som Mærke for denne Stad, saaledes Bien, Hiorten, Koggeret; alle de övrige findes som Hovedtyper, meer eller mindre fremherskende, paa autonome Mynter fra Stæder i det vestlige Lilleasien, med hvilke Ephesus maa have staaet i Forbindelse; det ligger altsaa nær at antage, at de förste ere slagne af Ephesus i Forbindelse med den ved Faklen betegnede By, de sidstnævnte i Forbindelse med endnu en tredie By. Endeel af disse Tegn gientage sig paa Cistophorerne med andre forkortede Stadnavne. Imod den Analogi, der hentes fra de övrige Stæders Cistophorer, som paa denne Plads indeholde Magistratsnavne, maa anföres: at der overhovedet ikke finder nogen Regelmæssighed Sted med Hensyn til Mærkernes Anbringelse paa Cistophorerne, ligesaa lidt som paa Alexander den Stores og de autonome i Lilleasien prægede Mynter, at navnlig paa Cistophorerne med *EΦE* Pladsen for Mærkerne varierer, og at, da Ephesus's reent græske Cistophorer aldeles ikke indeholde Magistratsnavne, dette lader slutte, at det der ikke var Skik, at Magistratspersoner bleve betegnede paa Cistophorerne. Hvad det Spörgsmaal overhovedet angaaer, om Cistophorerne indeholde Mærker for flere forbundne Stæder, da ledes man til at antage dette ved en Sammenligning med de autonome Mynter og de græske Keisermynter, der vise, at en Deel Stæder i det vestlige Lilleasien i den foregaaende og paafölgende Periode sloge Mynt i Forbindelse, og naar de paa Cistophorerne forbundne Mærker nöiere undersöges, vil man finde, at de samme to Stæder, hvis Navne træffes ved Siden af hinanden paa de græske Keisermynter, ofte ere betegnede, den ene ved det forkortede Stadnavn, den anden ved den tilföiede lille Stadtyp, saaledes Ephesus tilligemed Pergamum, Laodicea, Tralles eller Hierapolis, Pergamum med Sardes, Tralles med Laodicea, saa at *Numi concordiæ* fra Keisertiden kunne betragtes som en Fortsættelse af de af forbundne Stæder prægede Cistophorer. Jvfr nedenfor Anm. 58 og 63-64.

20) Num. d'Alex. p. 237.

21) Axet har mere Lighed med det paa Kalcedons Mynter (et Hvedeax) end med det paa Kallatias (et Bygax); jvfr Nr 240 f. og Nr 376 f. Mionn. nº 47 er endnu en Tetradrachme anfört med en Fakkel, to Ax og et Monogram.

22) Marquardt a. St. S. 69-71.

23) At Antiochus I, der ved Lysimachus's Död fik Herredömmet over denne Deel af Lilleasien, har havt Cyzikus inde, kan sluttes af de anförte Tetradrachmer fra denne Konge med Cyzikus's Mærke.

Lampsakus. Nr 387-388.[24])

Dette af ΛΑΜ sammensatte Monogram findes paa Drachmer fra Alexander den Store[25]), der foran Figuren have Lampsakus's bekiendte Symbol, Fordelen af Pegasus, anbragt i Zeus's Stol ligesom her paa Athenas Sæde, paa hvilken Plads ofte Stadmærket paa Lysimachus's Mynter forefindes. Monogrammet foran Figuren paa Nr 388 findes paa det foregaaende Nr 385 fra Cyzikus, og Maanen i Exergen er Tegnet for Sigeum (see Nr 392 f.); disse Byer laae paa den samme Kyststrækning som Lampsakus. Det lader sig slutte af de historiske Begivenheder, at denne By ligesom den følgende, Abydus, under Lysimachus ikke har bevaret sin Autonomi.[26])

Abydus. Nr 389-390.[27])

Med Hensyn til disse Statere, der have et Anker til Mærke, har Rathgeber henledet Opmærksomheden paa Abydus og paa Ancyra i Phrygien.[28]) Abydus bör foretrækkes, fordi Ankeret er een af Hovedtyperne paa denne Stads autonome Mynter, hvorimod det ikke findes paa autonome Mynter fra Ancyra, og fordi det forekommer som Mærke paa Drachmen Nr 28, der synes at være præget i Lysimachia eller idetmindste ikke kan henföres til Ancyra i Phrygien (see Side 373). Abydus drev Guldminer i de nærliggende Bierge[29]), af hvis Udbytte disse Statere kunne være prægede.

Sigeum. Nr 391-402.[30])

Monogrammet paa Nr 391 findes paa Tetradrachmer fra Alexander, som ifölge Fabriken höre til det vestlige Lilleasien, ved Siden af Maanen, Sigeums Symbol[31]), og kan altsaa ansees for denne Byes Monogram, sammensat af ΣΙΓ; at det ogsaa paa den foreliggende Tetradrachme betegner Sigeum, bekræftes derved, at denne i Henseende til Kunststilen og Charakteren i Alexanders Hoved stemmer overeens med endeel af de följgende, der have Maanen til Mærke. Maanen var vel ogsaa Emblem for en Stad i Macedonien, da den findes paa de fleste macedoniske Kongers Mynter; men saavel den anförte

---

[24]) Nr 387. Paris. 388. Haverkamp Allg. Hist. II tab. XXXVII, 3.

[25]) Num. d'Alex. nº 912-913.

[26]) See § 4, Anm. 36. At Lampsakus efter Lysimachus's Död ikke var nogen autonom By, kan udlede af den ovennævnte Tetradrachme fra Antiochus I med Lampsakus's Symbol.

[27]) Nr 389. Paris. 390. Brit. Mus., Cat. du cab. d'Ennery nº 47.

[28]) I Leitzmanns Num. Zeit. VI S. 49.

[29]) Ved Kremaste (Xenophon Hell. IV, 8, 37) og ved Astyra (Strabo XIII p. 591 og XIV p. 680).

[30]) Nr 391. Haag, München. 392. Wien. 393. Paris. 394. Sestini Mus. Hederv. nº 23. 395. Brit. Mus., Haag, Petersborg. 396. Brit. Mus., Wien. 397. Wien, Rollin. 398. Brit. Mus. 400 og 402. Paris.

[31]) Num. d'Alex. p. 235 nº 918-920; paa nº 921 findes Monogrammet uden Maanetegnet ligesom her.

Overeensstemmelse med Nr 391 som de Forbindelser, i hvilke Maanetegnet og de til samme föiede Monogrammer forekomme paa Lysimachus's Mynter, lede til her at antage Sigeum og ikke en macedonisk By. Maanen findes nemlig sammen med sydthraciske Stadmærker paa Nr 19-20, 22, 289-294 og med Lampsakus's Mærke paa Nr 388, og Monogrammerne paa Nr 392 og 395-400 træffes paa Mynterne fra Lysimachia Nr 9, 30, 44-45, 64 og 71, fra Sestus Nr 87-91, fra Ænus Nr 106 og fra Maronea Nr 125; Byerne paa den thraciske Sydkyst og den hellespontiske maae, især under Lysimachus's Herredömme, have staaet i Forbindelse indbyrdes. Lysimachus indtog Sigeum, da han i 302 gik over Hellespont for at begynde Krigen med Antigonus, og lagde Besætning i Staden.[32])

Mytilene. Nr 403.[33])

En Lyre af samme Form og i Forbindelse med samme Monogram som her forekommer paa Tetradrachmer fra Alexander, som paa Grund af Fabriken maae henföres til det vestlige Lilleasien.[34]) Lyren var, som bekiendt, Hovedtypen paa Mytilenes autonome Mynter, og Monogrammet lader sig oplöse i MYT eller MYTI, hvortil Stadens Navn paa samme findes forkortet. Da paa andre af Lysimachus's Mynter (fra Heraklea og Ephesus) ligesom paa mange af Alexanders Mynter fra det vestlige Lilleasien Staden er betegnet ved et til dens Symbol föiet Monogram, er der Grund til at henföre denne Mynt til Mytilene.

Atarneus. Nr 404.[35])

Dette Monogram indeholder aabenbart Bogstaverne ATPN og paatvinger os, saa at sige, Navnet Atarneus; A er at læse to Gange, som ofte Vokalerne i de græske Monogrammer[36]). Paa een af Atarneus's autonome Mynter[37]) og paa tvende Cistophorer[38]) findes denne Stads Navn udtrykt ved forskielligt sammensatte Monogrammer.

---

[32]) Diodor XX, 107.

[33]) Nr 403. Brit. Mus.

[34]) Num. d'Alex. nº 968-969, p. 241.

[35]) Nr 404. Wien, eng. Bank.

[36]) F. Ex. *H* i den macedoniske Konge Demetrius's Monogram.

[37]) Mionn. S. V, p. 298 nº 101.

[38]) Mionn. S. V, p. 297, Dumersan i Num. Chron. IX, p. 7. Pinder i sin nyligt udgivne Afhandling *Ueber die Cistophoren* (S. 541 og 571) henförer ikke disse Cistophorer til Atarneus, men antager, at det Monogram, der er sammensat af Bogstaverne i denne Stads Navn, betegner en Magistratsperson, fordi det er anbragt paa Midten af Mynten, hvor oftest Övrighedspersoners Navne eller Monogrammer forefindes, medens de Monogrammer, der angive Myntstaden, ere til venstre. Men der tör ikke lægges saamegen Vægt paa Pladsen, hvor Mærkerne paa Cistophorerne ere anbragte, da der i denne Henseende ikke findes nogen Regel giennemfört. Dersom Monogrammet ikke betegnede Atarneus, vilde disse to være de eneste af alle de græske Cistophorer, der ikke indeholdt et Stadnavn. Paa den ene findes endnu en Fakkel, paa den anden et af en Slange omvundet Scepter; disse Mærker maae her,

Naar Monogrammer eller forkortede Navne paa denne og andre af Lysimachus's Mynter i det Foregaaende og Efterfölgende ere opfattede om Stæder i Lilleasien, ogsaa hvor de ikke ere ledsagede af Stadtypen[39]), bliver denne Forklaringsmaade understöttet derved, at paa Alexanders Tetradrachmer fra det vestlige Lilleasien[40]) og paa Cistophorerne[41]), som fulgte paa Lysimachus's Sölvmynter i denne Deel af Asien, Myntstaden ofte sees at være bleven betegnet ikkun ved dens Monogram eller Begyndelsesbogstaverne af dens Navn. Det tilföiede Monogram $\overline{\text{AP}}$ betegner muligt Arsinoe (Ephesus), saa at Mynten er præget af Atarneus og denne Stad i Forbindelse; jvfr Nr 429 f.

Pergamum. Nr 405-407.[42])

Dette Monogram frembyder de samme Bogstaver, ΠΕΡ eller ΠΕΡΓ, som paa Cistophorer paa forskiellig Maade ere sammensatte i Monogram til at betegne Pergamum.[43]) Det er sandsynligt, at Lysimachus har ladet slaae Mynt i Pergamum, da den var een af hans vigtigste Stæder i Lilleasien, hvor han havde et Skatkammer under Philetærus's Bevogtning. Nr 407 er ogsaa af Prokesch v. Osten tillagt denne Stad.[44]) Jvfr Bemærkningen ved foreg. Nr.

Smyrna. Nr 408.[45])

Et qvindeligt Hoved med Taarnkrone findes som Tegn paa Tetradrachmer fra Alexander, hvis Fabrik viser hen til det vestlige Lilleasien og den senere Periode[46]), og paa en Cistophor med ΣΜΥΡ tilföiet[47]); det kan da ikke omtvivles, at det er Sipylenes Hoved, som er Typen paa Adv. af Smyrnas Tetradrachmer fra samme Periode, og at det

---

ligesom paa mange andre Cistophorer, ansees som Typer for forbundne Stæder, nemlig for Cyzikus og Pergamum; paa flere af Atarneus's autonome Mynter (Mionn. nº 67, S. nº 99 og 101) findes den asklepiske Slange tilföiet, rimeligt ligeledes for at betegne Forbindelse med Pergamum. Jvfr overhovedet hvad der ovenfor Anm. 19 er fremsat om Mærkerne paa Cistophorerne.

39) Saaledes paa Nr 387 om Lampsakus, paa Nr 391 om Sigeum, paa Nr 405-7 om Pergamum, paa Nr 434-436 om Arsinoe (Ephesus), paa Nr 437 om Heraklea, paa Nr 453-454 om Silandus.

40) See Num. d'Alex.: Sigeum nº 921, Phocæa nº 988-90, Milet nº 1055-57, Philomelium nº 1178-95, Aspendus nº 1196-1221, Sillyum nº 1222-24.

41) Paa Cistophorerne fra Adramytium, Ephesus, Parium, Pergamum, Sardes og Tralles er Myntstaden ofte kun angivet ved Begyndelsen af dens Navn eller dens Monogram, idet de tilföiede Symboler for en stor Deel ikke lade sig opfatte som Typer for samme, men maae betegne forbundne Stæder; jvfr Anm. 19 og 38.

42) Nr 405. Brit. Mus., Rollin. 405a og 406. Paris. 407. Paris, Prokesch.

43) Der findes 4 forskiellige Monogrammer paa Pergamums Cistophorer til at udtrykke Stadens Navn; see Pinder Die Cistophoren S. 562 Nr 76, 77 og 78 f. og S. 572 Nr 192, Taf. I, 25 (*P* horizontalt anbragt).

44) Denkschr. der Wiener Academie V, S. 237, Taf. I, 14.

45) Nr 408. Paris, brit. Mus., Sestini Mus. Hederv. nº 20.

46) Num. d'Alex. p. 243-244.

47) Udg. af Borrell Num. Chron. VII p. 70.

ligeledes paa Lysimachus's Tetradrachmer betegner Smyrna. Denne Stad hörte formodentlig til dem, der bleve umiddelbart styrede af Lysimachus, da dens Opkomst for en stor Deel skyldtes ham.[48])

Erythræ. Nr 409-419.[49])

En Kölle og et Buekogger ved Siden af hinanden, den sædvanlige Typ paa Erythræ's Mynter, er paa Alexanders Tetradrachmer anbragt til at betegne denne Stad, hvilket sees deraf, at EPY undertiden er tilföiet.[50]) De foreliggende Tetradrachmer bör da ogsaa tillægges Erythræ. Koggeret med Bue og Pile er vel her anbragt paa en anden Plads end Köllen; men det er ganske af samme Form som paa de nævnte Mynter. Nogle af disse Tetradrachmer, der have et temmeligt fladt og skiödeslöst Præg, höre muligt til Perioden efter Lysimachus's Död. Cavedoni og Rathgeber have som Prægested antaget Kallatia[51]), paa hvis autonome Mynter ogsaa disse Herakles's Vaaben forekomme; men Kallatia er paa Lysimachus's Mynter betegnet ved et Ax, see Nr 240 f.

Ephesus. (Arsinoe.) Nr 420-436.[52])

Bien mellem E Φ[53]), det almindelige Præg paa Adv. af Ephesus's Sölvmynter, viser, at Nr 420-423 ere prægede i denne Stad, og der er ikke Grund til at tvivle om, at dette ogsaa er Tilfældet med de följende, Nr 424-433, der have Bien uden Begyndelsen af Ephesus's Navn. Disse Mynter have ogsaa af Numismatikerne været henförte hertil.[54])

Ephesus, der var een af Antigonus's vigtigste Stæder, blev i Aaret 302 indtaget af de Hiælpetropper, hvilke Kassander under Anförsel af Prepelaus havde sendt Lysima-

---

[48]) Smyrna havde, efter at være bleven ödelagt af Lyderne, i flere Aarhundreder kun været beboet κωμηδόν, da Alexander den Store gav Befaling til igien at opbygge Staden; det var dog især Antigonus og efter ham Lysimachus, som igien hævede den (ἀνήγειρεν αὐτην). Strabo XIV, 1, 37 (p. 646).

[49]) Nr 409. Leiden. 410-411. Haag, Leiden. 412. Haag. 413. Brit. Mus., Haag. 414. Paris. 415. Brit. Mus., Haag. 416. Leiden. 417. München. 418. Paris, Haag. 419. Haag.

[50]) Num. d'Alex. p. 245 nº 999 f.

[51]) Cavedoni Spicil. p. 46. Rathgeber i Leitzmanns Num. Zeit. VI (1839) S. 42 nº 7.

[52]) Nr 420. Brit. Mus. 422. Eng. Bank. 423. Cadalvene Recueil. p. 31 nº 2 (rimeligt den samme som Nr 422, idet Monogrammet paa Sædet ikkun er vendt anderledes). 424. Mus. Lavy nº 1094. 426. Gotha. 427. Wien. 428. Kiöbenhavn, Waddington. 429-431. Brit. Mus. 433. Paris. 434-435. Haag. 436. Brit. Mus., Berlin. — Ang. den Stater, som af Meynaerts er tillagt Ephesus, see § 10, Nr 100.

[53]) *E Φ* er oftest skrevet perpendikulært i Retning med Lysimachus's Navn. Bien er undertiden kaldt en Flue, f. Ex. af Mionn. nº 110, og af Birch a. St. nº 10.

[54]) Cadalvene Recueil p. 32. Rathgeber i Leitzmanns Num. Zeit. VI S. 41 Nr 14-15. Birch Num. Chron. II p. 165 nº 10. Lenormant Num. des rois gr. p. 7 ad pl. V, 3.

chus, men erholdt sin Frihed af denne.[55]) Den blev imidlertid endnu samme Aar taget tilbage af Demetrius[56]); men da denne efter Slaget ved Ipsus 301 med Levningen af Antigonus's Hær forlod Ephesus for at drage til Grækenland[57]), maatte den igien underkaste sig Lysimachus. Senere, da Demetrius i 287 med en Krigsmagt landede i Lilleasien, blev Ephesus paany indtaget af dennes Feltherre Ainetos ved Hiælp af Pirater[58]); men Lysimachus's Strateg Lykos bemægtigede sig den kort efter igien[59]), hvorpaa Lysimachus tvang Befolkningen til at forlade den lavere Deel af Byen og bygge længere fra Havet paa et höiere Sted, der bedre lod sig befæste, idet han tillige gav Staden Navnet Arsinoe efter sin Gemalinde, et Navn, som dog igien ophörte ved Lysimachus's Död.[60]) Denne Forandring af Ephesus's Navn bekræftes ved de autonome Drachmer og Kobbermynter, der paa Rv. have samme Typ som de ephesiske med Indskriften APΣI istedetfor EΦ og paa Adv. et beslöret qvindeligt Hoved, som formodentlig er Arsinoes.[61]) Det er da sandsynligt, at $\overline{\text{AP}}$, som paa Nr 429-433 findes ved Siden af Bien istedetfor EΦ, udtrykker det nye Navn Arsinoe.[62]) Lynilden paa Nr 433 betegner formodentlig Tralles; saaledes træffer man paa Cistophorerne Lynilden föiet til Ephesus's Navn og Bien til Tralles's Navn[63]), og paa de græske Keisermynter findes ofte begge Stæders Navne forbundne[64]).

---

55) Diodor XX, 107.

56) Diodor XX, 111.

57) Plutarch, Demetrius cap. XXX.

58) Polyæn Strateg. IV, 7, 4.

59) Polyæn Strateg. V, 19. Frontin Strateg. III, 3, 7.

60) Aarsagen til Stadens Forlæggelse angives forskielligt; see Strabo XIV, 14 (p. 640) og Steph. Byz. Det sees ikke af de gamle Forfatteres Beretninger, om disse Forandringer gik for sig efter Stadens Indtagelse i 287, eller om de allerede vare udförte i 301. Af Lysimachus's Mynter kan den Slutning uddrages, at Stadens Navn först er blevet forandret i 287. Endeel af dem indeholde nemlig Begyndelsesbogstaverne af Navnet Ephesus, og da disse neppe kunne være prægede i 302, fordi Staden siges dengang at have erholdt Autonomi, maae de höre til Tidsrummet 301-287. Om den af Strabo a. St. omtalte communale Bestyrelse i Ephesus, bestaaende af et Raad i Forbindelse med Epikleter, er bleven indrettet af Lysimachus, er usikkert.

61) Borrell Num. Chron. II, p. 171 pl. Droysen Gesch. des Hellenismus II S. 728, Anm. 25. Duchalais Revue num. fr. 1848 p. 245 f.

62) Birch Num. Chr. II p. 165 Nr 11 vakler med Hensyn til Bestemmelsen af disse Mynter mellem Ephesus (Arsinoe) og Aradus i Phoenicien, skiöndt Valget ikke synes at kunne være tvivlsomt. Angaaende den her omtalte Tetradrachme med: *a lamp and a fly in the field*, see nedenfor Nr 445 a.

63) See Pinder Die Cistophoren S. 558 Ephesus Nr 35 og S. 566 Tralles Nr 171. Pinder antager, at Lynilden paa Nr 35 saavelsom de övrige Tegn, der paa denne Række af de ephesiske Cistophorer ere anbragte paa Midten, ere Mærker for Övrighedspersoner; Grundene for at betragte dem som Stadmærker ere anförte ovenfor Anm. 19.

64) Mionn. III p. 103 nº 317, p. 104 nº 325; IV p. 188 nº 1091; S. VI p. 153 nº 484.

$\overline{AP}$ paa Nr 434-436 er formodentlig ogsaa at opfatte som Arsinoes Monogram, fordi den förste i Exergen indeholder ME i Monogram, som findes i Exergen paa dem, der have $\overline{AP}$ föiet til Bien, og de to sidste i Henseende til Fabriken stemme overeens med endeel af de övrige.

Heraklea ved Lathmus. Nr 437.[65])

Dette af HPAKΛE sammensatte Monogram findes tilligemed en Kölle paa en Alexanders-Tetradrachme, som ifölge Fabriken er fra det vestlige Lilleasien og derfor med Grund kan tillægges den joniske Stad Heraklea.[66]) Den foreliggende Tetradrachme synes i Overeensstemmelse hermed hellere at maatte henföres til denne end til nogen af de andre Stæder af Navnet Heraklea (Nr 347 f. og Nr 365 f.); jvfr Bemærkningen S. 405 ved Nr 404.

Magnesia. Nr 438-439.[67])

Mæanderen viser, at disse Mynter ere prægede i een af Stæderne ved Mæanderfloden. Det ligger nærmest at antage Magnesia, fordi Alexanders Mynter med en Mæander til Mærke, som det sees af MA og de smaa Typer, der ere tilföiede, maae henföres til denne Stad.[68])

Chrysaoris. (Hekatesia.) Nr 440-445 a.[69])

Mæanderen, der er anbragt i Exergen paa Nr 444 og 445, leder til at antage, at Veddelöbsfaklen paa disse betegner en Stad i den Deel af Lilleasien, igiennem hvilken denne Flod havde sit Löb. Naar de autonome Mynter undersöges, findes en saadan Fakkel paa Mynter fra Stratonicea[70]); disse ere vel först prægede efter Lysimachus's Död, da Staden havde dette Navn efter Antiochus I's Gemalinde Stratonice, medens de

---

65) Nr 437. Fox.

66) Num. d'Alex. nº 1060, p. 251 not. 40.

67) Nr 438. Brit. Mus. 439. Kiöbenhavn, Haag, München.

68) Num. d'Alex. nº 1068-1072, p. 251.

69) Nr 440. Paris, brit. Mus. 441. München. 442. Paris, brit. Mus. 443. Kiöbenhavn. 443 a. Brit. Mus., Haag, Petersborg. 444. Huxtable. 445. Paris, Wien. 445 a. Kiöbenhavn. — Et Exemplar af Nr 443 i det britiske Museum har en Zirat paa Athenas Sæde, hvilken af Payne Knight (Mus. p. 87, B nº 27) er tagen for et Monogram, af Birch (Num. Chr. II p. 165 nº 13) for Bogstavet Φ. I Leakes Num. Hell p. 64 nº 1 er en Stater anfört med en Veddelöbsfakkel og et Monogram foran Figuren, som rimeligt hörer herhen.

70) Paa en Sölvmynt foran Zeus's Örn og paa en Kobbermynt som Hovedtyp paa Ꝛ. (begge i det britiske Museum, jvfr Waddington Voy. en Asie-Mineure p. 55 nº 4). Paa andre af Stratoniceas Mynter har Faklen ikke en Skaal paa Midten, men en skaalformet Udböining foroven (Mionn. nº 428-29, S. nº 479-80).

foreliggende Tetradrachmer ifölge Fabriken synes at være fra Lysimachus's egen Regeringstid; men det er sandsynligt, at Faklen allerede tidligere har været denne Stads Emblem. Stratonicea var nemlig en gammel By, hvis Navn Antiochus I forandrede; den havde tidligere havt Navnene Chrysaoris, Hekatesia og Idrias, af hvilke det förste var det almindelige og vedligeholdt sig ved Siden af det nyere Stratonicea.[71]) Navnet Hekatesia havde den af det berömte Hekate-Tempel i den nærliggende Flekke Lagina, hvor der aarligt feiredes en stor Folkefest, og det er til Hekate og hendes Dyrkelse, den Fakkel sigter, der er anbragt paa Mynterne med Navnet Stratonicea.[72]) Fra Stadens Distrikt löb Floden Marsyas ud i Mæanderen[73]); den kom derved med Lethed i Forbindelse med Magnesia og Stæderne ved denne store Flod, hvoraf Mæanderens Anbringelse i Exergen paa Nr 444 og 445 lader sig forklare. At Nr 440-443a og 445a, der ikke have Mæanderen tilföiet, höre til samme By, kan sluttes deraf, at Alexanders Hoved paa disse er af en lignende Charakteer, og at Monogrammet paa Nr 443a synes at være det samme som det paa Nr 444 med Mæanderen.[74]) Nr 445a er præget i Forbindelse med Ephesus. De, der have Mæanderen tilföiet, have af Cavedoni og Lenormant været tillagte Magnesia[75]); men de maae snarere antages at være prægede i den ved Faklen betegnede By, fordi de i Henseende til Udtrykket i Alexanders Hoved og den kunstneriske Udförelse adskille sig fra de foregaaende i Magnesia prægede Mynter Nr 438-439, men slutte sig til de övrige, der have Faklen alene. Hvad de Mynter angaaer, der ikke indeholde Mæanderen i Exergen, have Rathgeber og Birch for Nr 443a bragt Lampsakus, Amphipolis og Hephæstia paa Lemnos i Forslag.[76]) Lampsakus kan ikke komme i Betragtning, da en Fakkel ikke forefindes paa dens Mynter, men vel de to andre Stæder; Veddelöbsfaklen

---

[71]) Af Navnet Chrysaoris havde saavel den kariske Zeus, der her havde et stort Tempel, sit Navn, som den Folkefest, der fra gammel Tid havde været höitideligholdt ved samme. Angaaende denne Stad og dens forskiellige Navne, der ere tilstrækkeligt begrundede i de gamle Forfatteres Beretninger og i Marmor-Indskrifter, er der omstændeligere handlet paa følgende Steder: Eckhel N. vet. anecd. p. 210-11; Boeckh Corp. Inscr. II, p. 473; Hoffmann Griechenl. und die Gr. im Alterth. II, S. 1731-32; Droysen Gesch. des Hellen. II, S. 677-78; Forbiger Handb der alt. Geogr. II, S. 230.

[72]) Hekate er paa een af disse Mynter afbildet med en Fakkel i Haanden (Cavedoni Spicil. p. 191) og kaldes i een af de i Stratonicea fundne Indskrifter *ΔΑΙΔΟΦΟΡΟΣ* (Boeckh C. I. 2720). Fakkelöb, *λαμπαδουχίαι*, hörte til de med hendes Dyrkelse forbundne Festligheder (Eckhel a. St. p. 212).

[73]) Herodot V, 118. Forbiger Handb. d. alt. Geogr. II, S. 210-211.

[74]) Paa Alexander den Stores i Karien prægede Mynter er der Grund til at antage, at Monogrammerne betegne Stæder, ikke Personer. Ogsaa Monogrammerne paa disse Mynter passe til Stadnavne i denne Deel af Karien; saaledes kan det paa Nr 441-442 betegne Apollonia Salbace sydöstligt (jvfr Waddington Voy. en Asie-Min. p. 132 f.) eller Passala ved den iassiske Bugt (see Cramers og Kieperts Kort over Lilleasien), det paa Nr 443, 443a og 444 Pyrnus paa Sydkysten i Nærheden af Kaunus eller Pyrrha ved Mæanderens Udlöb. (Monogrammet paa Nr 443 har formodentlig samme Betydning som det paa det følg. Nr, see S. 347.)

[75]) Spicil. p. 46. Num. des rois gr. p. 7 ad pl. V, 2.

[76]) Leitzm. Num. Zeit. VI S. 42-43. Num. Chron. II p. 165 n° 13.

er paa de macedoniske Kongers Mynter Mærket for Amphipolis[77]), og paa de autonome Mynter fra Hephæstia findes oftere en Veddelöbsfakkel prydet med et Baand som her paa Nr 443-444. Dersom Amphipolis antages for Prægestedet, maae, som det synes, ogsaa de Mynter, der have Mæanderen tilföiet, henföres til samme, fordi de slutte sig til de övrige ved deres Udförelse og ved Monogrammet, og ansees for prægede i Forening med Magnesia; men en Forbindelse mellem Amphipolis og Magnesia er mindre sandsynlig. Den ombundne Fakkel kan ikke antages at betegne en anden Stad end Faklen uden Bind, da baade hiin og denne findes sammen med Mæanderen.

Karien. Nr 446-449.[78])

En Dobbeltöxe findes paa de macedoniske Kongers Mynter som Mærke for en Stad i Macedonien; men paa endeel af Alexander den Stores senere Mynter maa den opfattes som Kariens nationale Emblem, den labrandiske Zeus's Attribut, hvilket sees saavel af disse Mynters Fabrik som af de Mærker, der paa samme ere forbundne med Dobbeltöxen.[79]) De foreliggende Tetradrachmer höre alle til de stort udslaaede af fladt Præg, hvilke ifölge det § 5 og 6 anförte ikke kunne henföres til Macedonien eller til Lysimachus's Regeringstid; de maae altsaa antages at være prægede i Karien i Perioden efter Lysimachus's Död ligesom de tilsvarende Alexanders-Mynter. Nike-Figuren i Exergen paa Nr 448 kan betegne Tabæ, paa hvis autonome Sölvmynter den oftere forekommer[80]); men denne Typ findes ogsaa paa Sölvmynter fra Stratonicea[81]) med Allusion til Navnet, og det er vel muligt, at denne Stad har anbragt Seirsgudinden som Mærke paa de Lysimachus-Mynter, hvilke den i en senere Periode prægede, uagtet den under Lysimachus's Regering, da den havde Navnet Chrysaoris eller Hekatesia, er bleven betegnet ved Veddelöbsfaklen (see de foreg. Nr). Balaustiumblomsten paa Nr 449 kan ifölge Myntens Fabrik og Forbindelsen med det kariske Emblem ikkun betegne Rhodus. Denne Tetradrachme kan antages at være slaaet paa det rhodiske Fastland, da Rhodierne besad en Deel af det sydlige Karien[82]), en Besiddelse, som i Midten af det 3die Aarhundrede, til hvilken Tid disse Mynter synes at henhöre, omfattede Kysten fra Kaunus til den ceramiske

---

77) Jvfr Num. d'Alex. p. 127 og Lysimachus's Mynter Nr 18 og 84.

78) Nr 446. Mechitaristernes Kloster i Wien. 447. Thorvaldsens Museum. 448. Petersborg. 449. Paris (Mionn. nº 46, hvor Monogrammet ikke er rigtigt giengivet).

79) See Num. d'Alex. p. 254-256, hvor Grundene ere anförte for, at Dobbeltöxen paa disse Mynter er Kariens, ikke Tenedos's Symbol, som almindeligt har været antaget.

80) Mionn. nº 458, S. nº 507. Num. Chron. IX p. 160.

81) Mionn. nº 426-427, S. nº 478.

82) Kysten fra Lyciens Grændse til Fæstningen Phoenix kaldtes ἡ περαία τῶν Ῥοδίων, og Halvöen overfor Rhodus havde Navn af den rhodiske Chersonnes.

Havbugt og strakte sig op i Landet til Staden Stratonicea[83]), som Seleuciderne havde aftraadt til dem.[84])

Rhodus. Nr 450-451.[85])

Ogsaa paa disse to Statere maa Balaustiumblomsten ansees for det rhodiske Symbol. Nr 450 stemmer i Henseende til Kunststilen og det flade Præg overeens med den foregaaende Mynt og med Alexanders paa Rhodus prægede Tetradrachmer, der have Balaustiumblomsten med tilföiet PO. Nr 451 er vel ikke fladt behandlet; men Hovedet paa Adv. er lidet charakteristisk og Figuren paa Rv. af plumpe og uproportionerede Former, og herved slutter ogsaa denne Stater sig til endeel af de rhodiske Alexanders-Tetradrachmer. At den er præget af Rhodierne, bekræftes ved Navnet *Aristobulos;* det samme træffes ikke alene oftere paa Rhodus's autonome Mynter[86]), men ogsaa paa een af Alexanders Tetradrachmer, der ifölge Fabriken er fra samme Tid.[87]) Denne er den eneste af alle Lysimachus's Statere, som mangler Kongetitlen og i dennes Sted har et heelt skrevet Navn; dette er i Overeensstemmelse med de rhodiske Alexanders-Tetradrachmer, paa hvilke ΒΑΣΙΛΕΩΣ stedse er udeladt og fuldstændige Magistratsnavne hyppigt ere anbragte; et saadant findes ogsaa paa den af Rhodus prægede Philips-Stater.[88]) Det er allerede S. 363 fremsat, at disse Statere maae være prægede efter Lysimachus's Död, fordi Rhodus paa hans Tid var en uafhængig Stat, og at det er en sildigere Periode, vi henvises til ved Fabriken og det övrige Særegne, som de have tilfælles med de omtalte Alexanders-Tetradrachmer. Det kan i og for sig ikke være paafaldende, at Rhodus

---

83) Polyb, XXXI, 7. Jvfr Droysen Gesch. des Hellenismus II S. 368.

84) Der er Grund til at antage, at paa Alexanders Mynter Dobbeltöxen er Landet Kariens Symbol, saa at de tilföiede smaa Typer og Monogrammer betegne Byer; see Num. d'Alex. p. 254-56. Dersom Lysimachus's Mynter forklares i Analogi hermed, er altsaa Nr 448 præget i Tabæ eller Stratonicea, ligesom Nr 449 i en Stad paa det rhodiske Fastland, og da maa ogsaa Bogstavet Δ paa Nr 446 og Monogrammet paa Nr 447 opfattes om Stadnavne; hiint kan betegne Dædala, dette Tripolis. Dersom man foretrækker at ansee Dobbeltöxen som Tegn for en bestemt By, ligger det nærmest at antage, at denne har været Mylasa, Kariens Hovedstad, ved hvilken den labrandiske Zeus's Helligdom fandtes; i dette Tilfælde ere Δ og Monogrammet paa Nr 447 snarere Personmærker, og Nr 448 og 449 blive at ansee for prægede af Mylasa i Forbindelse med Tabæ (eller Stratonicea) og med Rhodus. Det maa dog bemærkes, at Mylasa paa Alexanders Mynter (Nr 1141-43) er betegnet ved et af en Dobbeltöxe og en Trefork sammensat Symbol, som det sees af det tilföiede Monogram $\overline{MY}$.

85) Nr 450. Brit. Mus. 451. Luynes.

86) Mionn. nº 112, S. nº 201 og 233.

87) Num. d'Alex. nº 1161.

88) See Num. d'Alex.: Alexander Nr 1160-67, Philip II Nr 308. Disse fremtrædende Navne, der paa Alexanders Mynter optage den Plads, hvor tidligere ofte Kongetitlen fandtes, betegne formodentlig den ene af de 2 aarligt vexlende Prytaner, som styrede den rhodiske Stat. Jvfr Paulsen Rhodi Descr. macedonica ætate p. 54-55.

prægede Lysimachus's Statere, da den ogsaa udmyntede Philip IIs Statere *(Philipper)*; det Mærke, som er tilföiet i Exergen, Byzants's Symbol Treforken, giver nærmere Oplysning om Grunden hertil. Rhodus maatte nemlig ved sin udbredte Skibsfart paa det sorte Hav staae i en nöie Forbindelse med Byzants, der var Centralpunktet for Handelen mellem dette Hav og Middelhavet, og den Sundtold, som igiennem den midterste Deel af det 3die Aarhundrede maatte betales i Byzants, kan have givet Rhodus, ligesom de pontiske Stæder, en særlig Anledning til at præge Lysimachus-Statere med Byzants's Tegn (jvfr S. 389).

Den mærkelige Stater Nr 451 er udgivet i Mionnets Værk[89]), hvor der ikke findes noget Mærke foran Figuren omtalt, i Hertugen af Luynes's Samling af Afbildninger af græske Mynter[90]), der ikke ere ledsagede af nogen Text, og af Lenormant i Numism. des rois grecs[91]). Den sidstnævnte Lærde har taget den rhodiske Blomst for 3 puniske Bogstaver, nemlig צור, der skulde betegne Tyrus, og meent, at Mynten var præget i Tyrus til Ære for Lysimachus paa den Tid, da denne var Ptolemæus's Forbundne imod Antigonus og Tyrus befandt sig under den ægyptiske Konges Supremati; med Hensyn til Navnet *Aristobulos* har han tilföiet den Conjectur, at det betegnede Historieskriveren fra Kassandrea, een af Alexanders Ledsagere, der senere skrev hans Historie, som Arrian har benyttet. Blomsten er paa denne Mynt flygtigt angivet, kun ved de ydre Omrids, hvorved Lenormant er bleven bragt til at see et phoenicisk Navn i den; den svarer til Athenas Figur og Aristobulos's Navn, som ogsaa ere plumpt og skiödeslöst behandlede.[92]) Tyrus's Navn skrives paa Mynter stedse צר; Lenormant antager, at det her er fuldstændigere skrevet med ו i Midten; men af Afbildningen paa Tavlen vil det sees, at de buede Linier, der danne Blomstens Ydersider, ere meget forskiellige fra de puniske Bogstaver *Resch* og *Zade* ligesom den korte Streg i Midten fra Bogstavet *Vav*.[93]) Senere

---

[89]) Suppl. II p. 550 nº 5.

[90]) Choix de méd. grecques, pl. XIV, 5.

[91]) Pag. 48, pl. XXIII, 11.

[92]) Figuren er kort og sammentrykt, Armene tykke og den fremrakte Haand forsvindende; i Aristobulos's Navn findes *A* istedetfor *A* og et uformeligt *B* (see Tavlen). I det i Hertugen af Luynes's Værk givne Stik ere Hovedet og Figuren forskiönnede af Tegneren og de Streger, der danne Blomsten, unöiagtigt giengivne; dette vil sees af en Sammenligning med Afbildningen i Num. des rois gr. pl. XXIII, 11, som er en med Maskine giort Copi, men rigtignok giver en lidet tydelig Fremstilling. Jeg har undersögt Mynten selv i Hertugen af Luynes's Samling; de Linier, der danne Blomsten, ere paa Mynten fuldstændigt udprægede, og de ere her paa Tavle VIII Nr 451 med Nöiagtighed copierede efter et skarpt Aftryk, som Eieren har havt den Velvillie at meddele mig. Iövrigt har Blomsten i Henseende til Behandlingen nogen Liighed med den, der er anbragt paa den rhodiske *Philip*, at dömme efter den Afbildning, som er givet af Millingen i Ancient coins pl. III, 9 og efter denne af Lenormant a. St. pl. XII, 5.

[93]) Uden at have nogen anden Mynt til Veiledning kan man vel være i Uvished om, hvorledes dette Mærke skal opfattes; men jeg troer, at ikke Nogen, eftér at være bleven giort opmærksom paa den anden Stater, der har den rhodiske Blomst foran Figuren og ligeledes Treforken i Exergen, kan tvivle om,

har Fr. Lenormant henviist til sin Faders Forklaring, idet han har udgivet en anden Mynt fra Lysimachus, der skulde være præget i en phoenicisk Stad, nemlig en Drachme i Baron Behrs Samling, paa hvilken han har læst Ace's Navn med puniske Bogstaver.[94]) Dersom der gaves en Lysimachus-Mynt, præget af Ace, vilde derved den Antagelse, at den omhandlede Stater indeholdt Tyrus's Navn, finde Understöttelse. Men heller ikke paa denne Drachme er Mærket rigtigt opfattet; dette er en Bi mellem E Φ, og Mynten er altsaa den samme som den almindelige Drachme fra Ephesus Nr 421.[95])

Lydien. Nr 452.[96])

Det Hoved, der er anbragt som Mærke paa denne Tetradrachme, er saa omhyggeligt udfört og saa skarpt udpræget, at det uagtet dets Lidenhed tydeligt sees at være Herakles's Hoved, skiægget og uden Lövehud. Dette Hoved henviser til Lydien, da det udgiör Typen paa Adv. af autonome Mynter fra mange lydiske Stæder[97]), men sieldent forekommer paa andre græske Stadmynter, der i Almindelighed vise Herakles's Hoved uskiægget og bedækket med Lövehuden. Herakles indtog, som bekiendt, en vigtig Plads i Lydernes Sagnhistorie; den Kongeslægt, der herskede för Mermnaderne, kaldtes den heraklidiske og udledte sin Oprindelse fra ham.[98]) Det ligger nærmest at antage denne Mynt for præget i Hovedstaden Sardes, de gamle Kongers Sæde, hvor Lysimachus tilbragte Vinteren 302–1, og paa hvis Borg han havde Besætning og et Skatkammer.[99])

---

at det er den samme Blomst, som her er fremstillet. Naar Lenormant antager, at denne Mynt er præget af Tyrus til Ære for Lysimachus, medens han levede, og sætter den i Klasse med de *pieces honorifiques et commemoratives*, hvilke han anseer for slagne til Ære for Alexander af de frie Stæder i Lilleasien, maa herimod bemærkes, hvad jeg i Num. d'Alex. p. 60 og 85 f. udförligere har udviklet, at man overhovedet ikke tör give den Anskuelse Medhold, at græske Stæder have slaaet en regerende Konges Mynt uden at være ham underkastede, og at det ikke kan antages, at det har været til Ære for eller til Minde om Alexander, at hans Mynter ere blevne prægede af de frie Stæder i Asien, men alene af Handels-Hensyn, efterat de havde ophört at være den bestaaende Regerings Mynt.

94) Descr. des méd. du cabinet de M. le baron Behr (Paris 1857) nº 79, pl. I, 1.

95) Jeg har selv undersögt et mig tilstillet Aftryk af denne Mynt. *E Φ* med Bien i Midten er anbragt perpendikulært, men vendt imod Lysimachus's Navn, saa at *Φ* befinder sig lige under Figurens Haand. I det i Lenormants Beskrivelse pl. I, 1 givne Stik er Biens venstre Vinge giort til et punisk *Aïn* og den höire til et punisk *Caph*; *E* til venstre er udeladt, *Φ* til höire udtrykt ved en Streg.

96) Nr 452. München.

97) Nemlig paa autonome Mynter fra Akrasus, Apollonidea, Attalia, Blaundus, Hypæpa, Mæonia, Magnesia, Mastaura, Nakrasa, Saetteni, Sardes, Thyatira, Tomarena og Tralles; af disse Mynter ere vel endeel senere end Lysimachus's Periode, men endeel kunne ogsaa henföres til denne.

98) Herodot, I, 7. Apollodor II, 6, 3. Nogle af de anförte Stæders Mynter, f. Ex. de fra Sardes og Mæonia, have paa Bl. Omphale, de heraklidiske Kongers Stammoder, der bærer Herakles's Vaaben og er ifört den Lövehud, som Herakles's Hoved paa Adv. er blottet for.

99) See § 4, Anm. 27.

Silandus. Nr 453-454.[100])

Disse Mynter slutte sig til en Alexanders-Tetradrachme med Mærket CI, der ifölge Fabriken og Cursivbogstavet C hörer til dem, der prægedes i en sildigere Periode i Lilleasien[101]), og saaledes kan tillægges Silandus. Stæderne i Lilleasien synes paa Lysimachus's Mynter oftere at være blevne betegnede ved Begyndelsesbogstaverne af Stadnavnet (see ovenfor under Nr 404), og dette findes hyppigt anbragt paa Athenas Sæde, som ΣΙ her paa Nr 454.

Phrygien.

Der er adskillige af Lysimachus's Mynter, som ogsaa lade sig henföre til Stæder i denne Provinds. Saaledes kunne Nr 456 og 457 med en Ugle, ligesom en Alexanders-Tetradrachme, der har samme Mærke[102]), tillægges Synnada, en By af attisk-jonisk Oprindelse, som fortrinsviis dyrkede Athene og havde hendes Billede eller Symbol paa sine Mynter; den faldt i 302 med de Skatte og Vaabenforraad, Antigonus der havde opdynget, i Lysimachus's Hænder[103]). Nr 519-520 med Mærket ΣΑ kunne være fra Byen Sala. Man kunde tillægge Philomelium Nr 521 med ΦΙ eller Nr 516-517 med Φ; der er en Række af Alexanders Tetradrachmer med Φ og Aarstal, som formodentlig ere prægede i denne Stad[104]). Da imidlertid disse Mynter med ligesaa megen Grund kunne bestemmes anderledes, have de faaet deres Plads nedenfor iblandt de uvisse.

§ 13.

Mynter af ubestemt Prægested.

Nr 456-464. Med smaa Typer.

Nr 456-457[1]). En Ugle er en saa almindelig Mynttyp, at Bestemmelsen af Prægestedet her er vanskeligt. Den findes som Mærke paa de macedoniske Kongers Mynter, og synes ogsaa paa nogle af Alexanders Mynter at betegne en By i Macedonien[2]); man kunde da tænke paa Pydna, paa hvis Mynter en Ugle forekommer[3]). Det paa Nr 457

---

[100]) Nr 453. München. 454. Brit. Mus., Wien.
[101]) Num. d'Alex. nº 1258 p. 272.
[102]) Num. d'Alex. p. 262 nº 1174.
[103]) See § 4, Anm. 29.
[104]) Num. d'Alex. p. 266 nº 1178-1195.
[1]) Nr 456. Van Dammes Samling Nr 9. 457. Oxford.
[2]) Num. d'Alex. p. 200 nº 651-653.
[3]) Mionn. I p. 487 nº 285.

tilföiede Monogram træffes paa Nr 71, 88 og 106 fra Lysimachia, Sestus og Ænus; dette kunde lede til at henföre disse Mynter til een af Stæderne paa den thraciske Chersonnes, Eleus[4]) eller Agathopolis[5]), som havde en Ugle til Mynttyp. Det samme Monogram findes paa Nr 396-97 fra Sigeum, og Uglen kunde ogsaa ansees som et Tegn for denne By.[6]) Endelig kunne ogsaa Byerne Myrina og Hephæstia paa Öen Lemnos[7]), Öen Imbros[8]) og Synnada i Phrygien (see foreg. Side) komme i Betragtning.

Nr 458-459.[9]) Et Skiold og et Sværd i Skede (παραζώνιον). Rathgeber antager, at Monogrammet paa Nr 459 er sammensat af ΜΕΤΑ eller ΜΕΣΑ og betegner Mesembria[10]); men det er snarere et Personmærke, da Nr 458 indeholder et andet Monogram paa det samme Sted, og et Sværd findes ikke paa Mesembrias Mynter. Man kunde snarere tænke paa een af Stæderne i det pontiske Herakleas Distrikt, da et Sværd i Skede er den fremherskende Typ paa de pontiske Stadmynter[11]).

Nr 460.[12]) Et Kogger med Bue (τοξοθήκη) træffes som Typ paa Mynter fra Byen Amastris.[13]) At dette og det foregaaende Mærke ikke forekomme paa Alexander den Stores Mynter, taler for, at de betegne asiatisk-pontiske Stæder, da Alexanders Mynter ikke bleve prægede af disse.

Nr 461-462[14]). En tragisk Maske[15]), der er anbragt som Mærke paa disse Tetradrachmer, er, saavidt vides, endnu ikke forefundet som Typ paa Mynter fra græske Stæder.

Nr 463-464[16]). En Krands[17]) findes ofte som Mærke paa de macedoniske Kongers Mynter, uden at Prægestedet lader sig bestemme.[18])

---

4) Mionn. S. II p. 533 nº 61-62.
5) Mulig kaldt efter Lysimachus's Sön Agathokles; see Borrell i Num. Chron. IV p. 1.
6) Jvfr Num. d'Alex. p. 400 nº 927 a.
7) Denne Ö vides at have været i Lysimachus's Besiddelse; see § 4, Anm. 6.
8) See Gerhards Archæol. Zeit. 1848 S. 274 Nr 2 og 1850 S. 197.
9) Nr 458. Wien. 459. Berlin, Gotha. — Mionn. nº 69 er en Tetradrachme anfört med et Parazonium til Mærke, som muligt hörer herhen.
10) Leitzmanns Num. Zeit. VI, S. 35-36 Nr 8.
11) Et Sværd med Skede og Rem, sædvanlig kaldt et Kogger (af Eckhel: *pharetra*, af Mionnet: *carquois*) forefindes som Typ paa autonome Mynter fra de pontiske Byer: Amastris, Sinope, Amasia, Amisus, Chabacta, Pimolisus, Gaziura og Laodicea.
12) Nr 460. Brit. Mus.
13) Mionn. nº 8. Samme Typ forekommer paa en Mynt fra Dronning Amastris, der kan være præget i samme By (see Koehnes Zeitschr. IV Forts. 1850 S. 350); den findes oftere i Forbindelse med en Kölle paa Mynter fra det nærliggende Heraklea. Dog er Koggeret paa disse Mynter af en anden Form.
14) Nr 461. Brit. Mus., Wien. 462. Brit. Mus.
15) I Mus. Payne Knight p. 87 B nº 33 urigtigt kaldt *tropæum*.
16) Nr 463. Kiöbenhavn. 464. Paris, Fox.
17) Den foroven aabne Krands paa Nr 464 er af Mionnet nº 4 kaldt Hiortehorn: *le bois d'un cerf*.
18) Num. d'Alex. p. 191, 325 og 382.

Nr 465-565. Med Monogrammer og Bogstaver.

Af disse Mærker betegne nogle muligt Stæder; men de fleste ere formodentlig at opfatte om Personer. De Mynter, der ikkun indeholde Person-Mærker, maae vel snarest antages at være prægede i Leirene til Sold for Tropperne, eller leilighedsviis i Byer, hvor der ikke fandtes et fast Mynt-Officin.

Nr 465-477[19]. Det er uvist, om alle disse Mynter, der have K tilfælles, höre sammen. Dette Bogstav træffes ogsaa paa Alexanders Mynter, deels som eneste Mærke, deels med andre Bogstaver eller Monogrammer, deels indesluttet i en Kreds som her paa Nr 475-477[20]. Nr 470-472 med $\overline{\text{AP}}$ höre muligt til Nr 434-436. Birch har meent, at Tetradrachmen Nr 474 kunde höre til Kalcedon, fordi han fandt, at den i Henseende til Charakteren nærmede sig til de övrige, han tillagde denne Stad[21]; men den afviger ved sin Fabrik meget fra Nr 376 følg., der alene med Sikkerhed ere at henföre til Kalcedon. Med Hensyn til det forkortede Magistratsnavn ΙΩΠΥ har Rathgeber henledet Opmærksomheden paa den Zopyrion, der under Alexanders Fraværelse i Orienten var Statholder i Thracien og foretog det ulykkelige Felttog mod Geterne[22]; men han synes selv at være omkommen paa Toget[23], og der ligger et temmelig langt Tidsrum imellem denne Begivenhed og Aaret 306, för hvilket Lysimachus's Mynter ikke kunne være prægede.

Nr 478-494[24] Monogrammerne, sammensatte af KE, ME, ΠA og $\overline{\text{ΠAP}}$, som gaae igiennem disse Numere, forekomme hist og her paa Lysimachus's övrige Mynter som Person-Mærker. $\overline{\text{ΠA}}$ findes paa Alexanders og Philip IIIs Mynter, baade alene, og sammen med vexlende Monogrammer og Bogstaver[25]; paa Cistophorer betegner det Apamea eller Parium. Baade dette Monogram og $\overline{\text{ΠAP}}$ ere muligt paa nogle af Alexanders og Lysimachus's Mynter at forklare om Parium[26]. Men disse 4 Monogrammer ere overhovedet saa almindelige, at det er misligt efter dem at bestemme Prægestederne.

---

[19]) Nr 465. Paris, brit. Mus. 466-467. Gotha. 468. Paris, Gotha. 469. Mionn. nº 6. 470. Paris. 471. Huxtable. 472. G. van Bockhel. 473. Wien, brit. Mus. 474. Brit. Mus., Kiöbenhavn. 475. Mionn. nº 77. 476. Paris, Haag. 477. Paris.

[20]) Num. d'Alex. nº 1611-1616.

[21]) Num. Chron. II p. 163.

[22]) Leitzmanns Num. Zeit. VI S. 34; Annali dell' inst. arch. X p. 294 not. 1

[23]) Jvfr Droysen Nachfolger Alex. S. 273.

[24]) Nr 478. Wien. 479. Rollin, Sestini Mus. Hederv. nº 24. 480. Paris. 481. Gotha. 482. Haag. 483. Petersborg. 484. Leiden. 485. Mionn. nº 66. 486. Paris, Haag. 487. München. 488. Wien. 489. Kiöbenhavn, eng. Bank. 490. Cappe. 491. Brit. Mus., Rollin. 492. Paris, brit. Mus., Thomsen. 493-494. Wien.

[25]) Num. d'Alex., Alexander nº 1628-1632, Philip III nº 135-137.

[26]) Jvfr Num. d'Alex. tab. XXXVI.

Nr 495-565[27]). Monogrammet ΠΥΡ paa Nr 506 og ΑΓ paa Nr 522-523 forekomme paa de i Erythræ prægede Mynter Nr 413-419. Bogstavet Φ paa Nr 510 og 516-517 betegner paa Alexanders Mynter baade en Stad i Nordgrækenland, som det synes, og i Lilleasien[28]); det gientager sig paa de fleste af de macedoniske Kongers Mynter, enten anbragt alene, eller sammen med vexlende Monogrammer; det træffes oftere paa Lysimachus's Mynter fra Stæder i Thracien og Macedonien, ikke fra Lilleasien. Angaaende ΣΑ paa Nr 519-520 og ΦΙ paa Nr 521, see Side 414 under Phrygien.

---

[27]) Nr 495. Eng. Bank. 496. De Witte Descr. du cab. de l'abbé G(reppo) nº 402. 497. Brit. Mus. 498. Haag. 499. Prokesch. 500. Paris, Haag. 501. Gotha, Prokesch. 502. Rollin. 503. Paris. 504. Huxtable. 505. Paris. 506-7. Brit. Mus. 508. Mionn. nº 5 (muligt den samme som den følg.). 509. Paris. 510. München. 511. Rollin 512. Brit. Mus. 513. Fox. 514. Mionn. nº 67. 515. Welzls Saml. Nr 1695. 516. Paris, eng. Bank. 517. Gotha, Oxford. 518. Wien. 519. Leiden. 520. Mionn. S. nº 11. 521 Paris, Prokesch. 522. Brit. Mus., Haag. 523. Brit. Mus. 524. Wien. 525. Haag. 526. Paris. 527. Haag. 528. Paris, Haag. 529. Wien. 530. Paris 531. Leiden. 532. Wien. 533. Paris. 534. Haag. 535. München. 536. Gotha. 537. Stokholm. 538. Paris. 539. Brit. Mus. 540. Prokesch. 542. Brit. Mus., Rollin. 543. Paris. 544-45. Wien, Leake, Mionn. S. nº 21. 546. Prokesch. 547. Haag. 548. Wien, brit. Mus., Leake. 549-50. Paris. 551. Eng. Bank. 553. Prokesch. 554-55. Paris. 556. Dresden. 557. Mionn. nº 25. 558. Borrell. 559. Petersborg. 560. Haag. 561. Wien. 562. Haag. 563. Wien. 564. Brit. Mus., Cab. d'Ennery nº 126. 565. Paris, brit. Mus.

[28]) Num. d'Alex. p. 213 og 266.

Bemærkninger til Tavlerne.

Tavlerne I-II

vise Lysimachus's Mynter efter deres forskiellige Sorter, Typer og Fabrik, til Oplysning af § 1-3. Samlingerne, i hvilke de afbildede Mynter forefindes, og Numerne paa Tavle III-IX, til hvilke de svare, ere følgende.

Tavle I. Fig. 1. Det britiske Museum. 2. Prokesch v. Ostens Samling. 3. Thorvaldsens Museum. 4, 5 og 6. Det britiske Museum, Nr 1, 2 og 35. 7. Det kgl. danske Myntkabinet, Nr 98. 8. Det britiske Museum, Nr 333. 9 og 10. Det kgl. danske Myntkabinet, Nr 463 og 153. 11 og 12. Det britiske Museum, Nr 450 og 237. 13, 14 og 15. Det kgl. danske Myntkabinet, Nr 266, 277 og 285. 16. Det britiske Museum, Nr 51. 17. Det kgl. danske Myntkabinet, Nr 287.

Tavle II. Fig. 1. Thorvaldsens Museum, Nr 381. 2 og 3. Det britiske Museum, Nr 430 og 379. 4. Thorvaldsens Museum, Nr 417. 5. Det kgl. danske Myntkabinet, Nr 147. 6, 7 og 8. Det britiske Museum, Nr 164, 95 og 372. 9. Det kgl. danske Myntkabinet, Nr 439. 10. Thorvaldsens Museum, Nr 84. 11, 12, 13 og 14. Det kgl. danske Myntkabinet, Nr 83 og § 1, Nr 12, 13 og 15.

Tavlerne III-IX

indeholde Mærkerne paa Lysimachus's Mynter med Angivelse af de forskiellige Sorter, paa hvilke, og de Typer, ved hvilke de forekomme, samt af de Lande og Stæder, hvor Mynterne ere prægede.

Den förste Rubrik angiver Numeret, under hvilket Mynten er omhandlet i Texten, den anden Myntsorten. *St.* betegner Guldmynten, Stater, *4 Dr.* Tetradrachme, *Dr.* Drachme. Kobbermynterne ere betegnede ved *Æ.*; de i Parenthes til *Æ.* föiede Tal angive Typerne efter deres Numere i § 1. Överst i de følgende Rubriker er der anført, paa hvilket Sted paa Guld- og Sölv-Mynterne Mærket er anbragt, nemlig: foran Figuren, imellem Benene af Zeus's Thronstol eller paa Athenas Sæde, i Exergen, bag Figuren, eller paa Adversen. Naar Mærket findes paa Adversen, er det indesluttet i ⟨⟩.

Den lille Streg — betyder en Gientagelse af den foregaaende Myntsort eller af det foregaaende Mærke.

Variationer af Stadmærket ere anbragte i [].

Indhold.

I. Om Lysimachus's Mynter i Almindelighed.

Side

§ 1. Lysimachus's Mynter efter Typer og Sorter . . . . . 333.

§ 2. Typerne . . . . . 339.

§ 3. Mærkerne, Fabriken, Vægten . . . . . 345.

§ 4. Igiennem hvilket Tidsrum og i hvilke Lande eller Stæder har Lysimachus ladet slaae Mynt? . . . . . 350.

§ 5. Lysimachus's Mynter prægede efter hans Tid . . . . . 357.

§ 6. Angaaende Classificationen og Myntstedernes Bestemmelse . . . . . 365.

II. Classification af Lysimachus's Mynter.

§ 7. Mynter prægede för Kongeværdighedens Antagelse . . . . . 368.

§ 8. Mynter med Alexander den Stores Typer . . . . . 370.

§ 9. Mynter med Lysimachus's egne Typer . . . . . 375.

§ 10. — — Prægede i Thracien . . . . . 376.

§ 11. — — — i Macedonien . . . . . 393.

§ 12. — — — i Lilleasien . . . . . 397.

§ 13. — — Af ubestemt Prægested . . . . . 414.

1.

2.

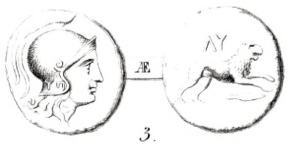
3.

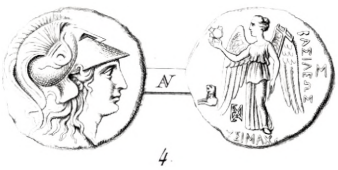
4.

5.

6.

7.

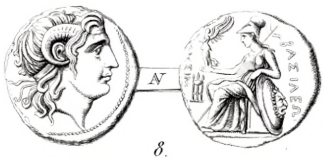
8.

9.

10.

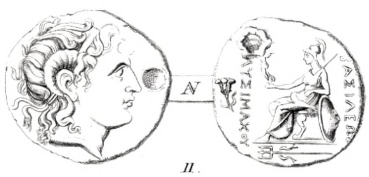
11.

12.

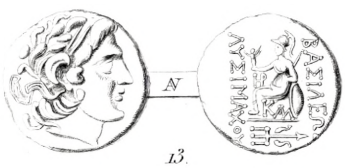
13.

14.

15.

16.

17.

I. M. Petersen del. sc.

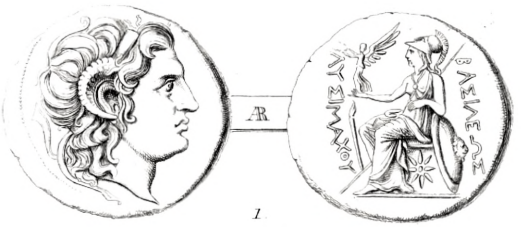

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

11.

10.

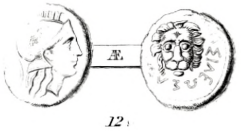

12.

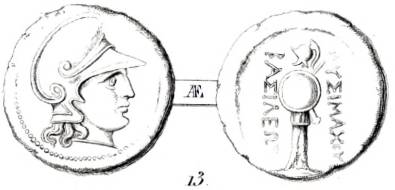

13.

14.

L.M. Petersen del. sc.

SIGNA IN NUMIS LYSIMACHI CUM TYPIS ALEXANDRI MAGNI.

	Numi.	Ante figuram.	Intra sellam.	Pone figuram.
1	St.			M
2	4Dr.	—		
3	—	—		—
4	—	—		
5	—	—		
6	—	—		
7	Dr.	—		A
8	—	—		
9	—	—		
10	—	—		
11	—	—		
12	—	—		

	Numi.	Ante figuram.	Intra sellam.
13	Dr.		
14	—	—	—
15	—	—	
16	—	—	
17	—	—	
18	4Dr.	—	
19	—	—	—
20	Dr.	—	—
21	—	—	—
22	—	—	
23	—	—	
24	—	—	—

	Numi.	Ante figuram.	Intra sellam.	Pone figuram.
25	Dr.			
26	—	—	—	
27	—	—	—	
28	—	—		
29	St.			
30	Dr.	—		
31	Dr			
32	—			
33	Dr			
34	—	—		
35	—	—		
36	—	—		

SIGNA IN NUMIS LYSIMACHI CUM TYPIS PROPRIIS.

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.	In imo.
		THRACIA.		
		Lysimachia.		
37	4Dr.			
38	St.			
39	4Dr.	—		
40	St.	—		
41	4Dr.	—		
42	—	—		
43	—	—		
44	—	—		
45	—		—	

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.	In imo.
46	4Dr.			
47	—	—		
48	St.	—		
49	4Dr.	—		
50	St.	—		
51	4Dr.	—	—	
52	—	—		
53	—			
54	—	—		
55	—	—		
56	St.			
57	4Dr	—		
58	—	—		

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.
59	Dr.		
60	—	—	
61	Æ (10)		
62	Æ (11)	—	
63	Æ 10	—	
64	—	—	
65	—	—	
66	—	—	
67	—	—	
68	—	—	
69	—	—	
70	—	—	

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.	In imo.	In adversa.
71	Æ (10)				
72	—	—			
73	—	—			
74	—	—			
75	Æ (11)	—			
76	Æ (10)	—			
77	—	—			
78	Æ (11)	—			
79	Æ (10)	—			
80	—	—			
81	—	—			
82	—	—			
83	Æ (11)	—			
84	Æ (10)	—			⟨ΥΠ⟩
		Sestus.			
85	4 Dr.				
86	—	—			
87	—	—			
88	—	—			
89	—	—			
90	—	—			
91	—	—			
92	—	—			
93	—	—	N		
94	—	—			
95	—			ΣΚΟΣΤΟΚΟΥ	
		Coela.			
96	St.				
97	—	—			
98	—	—			
99	—	—			
100	—	—			

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.	In imo.	Pone figuram.
		Ænus.			
101	St.				
102	4 Dr.	—			—
103	—	—			
104	—	—			
105	—	—			
106	—	—			
107	—	—			
108	—	—			
109	St.				
110	4 Dr.	—			
111	—	—			
112	—	—			
113	Æ (11)	—			
114	4 Dr.				
115	—				
116	—	—			
117	—	—			
118	—				
119	—				
120	—				
121	—	—			
122	—				
123	—				
		Maronea.			
124	4 Dr.				
125	—				
		Abdera.			
126	4 Dr.				
127	—	—			

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.	In imo.
		Samothrace.		
128	4 Dr.			
129	—			
		Perinthus.		
130	4 Dr.			
131	—	—		
132	—	—		
133	—	—		
134	—	—		
135	—	—		
136	—	—		
137	—	—		Ε ? —
138	—	—		
		Byzantium.		
139	St.			
140	—			
141	4 Dr.			
142	—	CΦ	BY	
143	—	P	—	
144	—	R	—	
145	—	K	—	
146	—	NK	—	
147	—		—	
148	St.	K	—	—
149	—	NK	—	—
150	—	AI	—	—
151	—	Π	—	—
152	—	⊙	—	—
153	—		—	—

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.	In imo.
154	St.		BY	
155	4 Dr.	—	—	—
156	St.		—	—
157	4 Dr.	—	—	—
158	St.		—	—
159	4 Dr.	—	—	—
160	—		—	—
161	—		—	—
162	St.		—	—
163	—		—	—
164	4 Dr.	—	—	—
165	St.		—	—
166	4 Dr.	—	—	—
167	St.		—	—
168	4 Dr.		—	—
169	St.		—	—
171	—		—	—
172	—		—	—
173	—		—	—
174	—		—	—
175	—		—	—
176	—		—	—
177	—		—	—
178	—		—	—
179	—		—	—
180	—		—	—
181	—		—	—
182	4 Dr.		—	—
183	—		—	—
184	—		—	—
185	—		—	—
186	—		—	—

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.	In imo.
187	4 Dr.		BY	
188	—		—	—
189	—		—	—
190	—		—	—
191	—		—	—
192	—		—	—
193	—		—	—
194	—		—	—
195	—		—	—
196	—		—	—
197	—		—	—
198	—		—	—
199	—		—	—
200	—		—	—
201	—		—	—
202	—		—	—
203	—		—	—
204	—		—	—
205	—		—	—
206	—		—	—
207	—		—	—
208	—		—	—
209	—		—	—
210	—		—	—
211	—		—	—
212	—		—	—
213	—		—	—
214	—		—	—
215	—		—	—
216	—		—	—
217	—		—	—

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.	In imo.
218	4 Dr.		BY	
219	—		—	—
220	—		—	—
221	—		—	—
222	—		—	—
223	—		—	—
224	—		—	—
225	—		—	—
226	—		—	—
227	—		—	—
228	—		—	—
229	—		—	—
230	—		—	—
231	—		—	—
232	—		—	—
233	—		—	—
234	—		—	—
235	—		—	—

Mesembria.

236	St.		

Odessus.

237	St.		KOI
238	—		—
239	—		KΛEAN

Callatia.

240	St		
241	4 Dr.	—	
242	—	—	
243	—		
244	—		—

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.	In imo.
245	4Dr.	IO		
246	—	ΔI		—
247	—			—
248	—			—
249	—			—
250	—			—
251	—			—
252	—			—
253	—			—
254	—		K	—
255	—		—	—
256	—		—	—
257	—			— KAA
258	St.		KAA	
259	—		—	—
260	—		—	—
261	—		—	—
262	—		—	—
263	—		—	—
264	—		—	—
265	—	HPO	—	—
266	—	HP	—	—
267	—	HPA	—	—
268	—		—	—

Tomi.

269	St.		TO	
270	—	AI	—	—
271	—		—	—
272	—	HPO	—	—
273	—		—	—
274	—		—	—

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.	In imo.	In adversa.
275	St.	Δ	TO		
276	—	ΔI	—	—	
277	—	ΔIO	—	—	
278	—	NI	—	—	
279	—	ΘEO	—	—	
280	—		—	—	
281	—	ΦA	—	—	
282	—	HPA	—	—	

Istria.

283	St.	IΣ			
284	—	Δ	IΣ		
285	—	ΔI	—	—	

Incerti Thraciæ.

286	4Dr.				
287	—	—		E	⟨ K ⟩
288	—	—			⟨ — ⟩
289	—	—			⟨ — ⟩
290	—	—	N	—	
291	—	—		—	
292	—	—		—	
293	—	—			
294	—	—	—		
295	4Dr.				
296	Dr.	—			
297	—	—	A		
298	—	—			
299	4Dr.				
300	—	—			

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.	In imo.
301	4Dr.			
302	—	— Σ		
303	—	—		
304	—			A
305	—			—
306	—	—		
307	4Dr.			
308	—	A		
309	—		—	
310	St.			HP
311	4Dr.	—		
312	St.			
313	4Dr.		M	
314	—	—		ME
315	—			
316	—			
317	—	—		
318	St.			
319	Æ(11)	—		
320	4Dr.			
321	—			
322	—	—		
323	St.	IO		
324	Æ(13)			
325	—	AI		
326	—			

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.	In imo.	Pone figuram.
		MACEDONIA.			
		Pella.			
327	*St.*				
328	*4 Dr.*				
		(Amphipolis.)			
329	*4 Dr.*				
330	*Dr.*	—	—		
		Trælium.			
331	*4 Dr.*				
332	*Æ (13)*	—	?		
		Philippi.			
333	*St.*				
334	*4 Dr.*	—			
335	*Dr.*	—			
336	—				
		Uranopolis.			
337	*St.*				
338	—				
339	*4 Dr.*	—			
340	—	—			
		Aphytis.			
341	*St.*				
342	*4 Dr.*	—			
		Dium.			
343	*St.*				
344	*Dr.*	—			
345	*St.*	—			
346	*4 Dr.*	—			

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.	In imo.	Pone figuram.
		Heracleum.			
347	*St.*				
348	*4 Dr.*	—			
349	*St.*	—			
351	*4 Dr.*	—			
352	—	—			
353	—	—			
		Incertæ urbes Macedoniæ.			
354	*St.*		A		
355	*Dr.*	—	—		
356	*4 Dr.*				
357	—	—			
358	*St.*				
359	—			—	
360	*4 Dr.*				
361	*Dr.*	—			
362	*4 Dr.*	—			
363	—				
364	—				—
		ASIA MINOR.			
		Heraclea ad Pontum.			
365	*4 Dr.*				
366	—			—	
367	—			—	
368	—			—	
369	—		—	—	
370	—		—	—	
371	—		—		

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.	In imo.
372	*4 Dr.*			
373	—	—		
374	—	—	—	
375	—	—	—	
		Calcedon.		
376	*4 Dr.*			
377	—	ΛΥ		—
378	—	ΚΛΕο		—
379	—	ΜΗΝΙ		—
380	—	ΕΚΑΤΑΙοΥ		—
		Cyzicus.		
381	*4 Dr.*			
381 *a*	—	—		
382	—			
383	—		—	.. ?
384	—		—	
385	—		—	
386	—		—	
		Lampsacus.		
387	*4 Dr.*			
388	—		—	
		Abydus.		
389	*St.*			
390	—	?		—
		Sigeum.		
391	*4 Dr.*			
392	—			
393	—	—		
394	—	—		
395	—	—		
396	—	—		

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.	In imo.
397	4 Dr.			
398	—			—
399	—			—
400	—			—
401	—			—
402	—	—		
		Mytilene.		
403	4 Dr.			
		Atarneus.		
404	4 Dr.			
		Pergamum.		
405	4 Dr.			
405 a	—	—		
406	—	—		
407	—			
		Smyrna.		
408	4 Dr.			
		Erythræ.		
409	4 Dr.			
410	—	—	—	—
411	—	—	—	—
412	—	—	—	—
413	—	—	—	—
414	—	—	—	—
415	—	—	—	—
416	—	—	—	—
417	—	—	—	—
418	—	—	—	—
419	—	—		—

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.	In imo.
		Ephesus (Arsinoe).		
420	St.			
421	Dr.	—		
422	—	—		
423	—	—		
424	4 Dr.			
425	Dr.	—		
426	4 Dr.	—		
427	—	—		
428	—	—		
429	St.	—		
430	4 Dr.	—	—	—
431	Dr.	—	—	—
432	4 Dr.	—	—	
433	—	—	—	
434	—		—	
435	—		—	
436	—		—	
		Heraclea ad Lathmum.		
437	4 Dr.			
		Magnesia.		
438	4 Dr.			
439	Dr.	—	—	
		Chrysaoris.		
440	4 Dr.			
441	St.	—		
442	4 Dr.	—		
443	—			
443 a	—	—		
444	—	—	—	
445	—			
445 a	—			

	Numi.	Ante figuram.	In sedili.	In imo.
		Caria.		
446	4 Dr.			
447	—			—
448	—			
449	—			—
		Rhodus.		
450	St.			
451	—	ΑΡΙΣΤ·Β·ΥΛΣ		
		Lydia.		
452	4 Dr.			
		Silandus.		
453	4 Dr.			
454		—		
		INCERTI.		
456	St.			
457	4 Dr.			
458	4 Dr.			
459	—			
460	4 Dr.			
461	4 Dr.			
462	—	—	—	
463	St.			
464	—			

	Numi	Ante figuram	In sedili	In imo	Pone figuram
465	St.	K			
466	4 Dr.	—			
467	Dr.	—			
468	St.	—		ΙΣΩΠΥ	
469	—	—	Æ		
470	—	—	R		
471	4 Dr.		—	K	
472	—		—		K
473	—		R	—	
474	—		A	—	
475	—	Ⓚ			
476	—	—	⊙Z		
477	—		M	Ⓚ	
478	St.	E			
479	4 Dr.	—			
480	—	—	Δ		
481	—		M		E
482	—	—		ME	
483	St.	ME			
484	4 Dr.			ME	
485	—	—	ΓY		
486	—		—	—	
487	St.	A		M	
488	4 Dr.	—		M	
489	—		Δ		A
490	—		⋈	A	
491	—	AP			
492	—	—	A		
493	—	—		P	
494	St.	— ?		A	
495	—		A		
496	Dr.		—		
497	St.	A		M	
498	4 Dr.	—		A	

	Numi	Ante figuram	In sedili	In imo	In adversa
499	St.	M A			
500	4 Dr.	— —			
501	St.	Δ			
502	—	ΓEI			
503	—	H		K ?	
504	—	M			
505	—	M			
506	—	ΥΓP			
507	—	ΥΓP			
508	—	⋔			
509	—	⋔			
510	—	⋈P		Φ	
511	—	⋔			
512	—	Y		M ?	
513	4 Dr.	Δ			
514	—	N			
515	—			I	
516	—	Φ			
517	—	—	AP		
518	—	AP			
519	—	ΣA		⋈	
520	—	— A		—	〈 M 〉
521	—	Φ I			
522	—	A P			
523	—			A M ?	
524	—	AE			
525	—	R M			
526	—			E	
527	—	K			
528	—	R			
529	—	M			
530	—	ME			
531	—	H			
532	—	M			

	Numi	Ante figuram	In sedili	In imo	Pone figuram
533	4 Dr.	M			
534	—	M			
535	—	M		X	
536	—	M			X
537	—	M			V ?
538	—	M		M	⋈
539	—	—		H	⋈
540	—	M			AP
541	—	N			—
542	—	—			HP
543	—	N		HP	
544	—	N		K	
545	—	N		—	
546	—	—	Δ		
547	—	M			
548	—	—			A
549	—	M			
550	—	N			
551	—	AI			
552	—	MP			
553	—	EA		EA	
554	—			ΣΘ M	
555	—	R			
556	—	R			
557	—	R			
558	—	⋔		N	
559	—	X			
560	—	A			
561	—	NK			
562	—	K			
563	—	R			
564	—	ΣΩΣΙΘ	H ?		
565	Dr.	M			